

Zbornik Selške doline

Železne niti 13

2016

Muzejsko društvo Železniki

Zbornik Selške doline

Železne niti

Zbornik Selške doline

Železne niti

13
2016

Muzejsko društvo Železniki

Zbornik Selške doline

Železne niti 13

13-2016

Izdalo in založilo:

Muzejsko društvo Železniki
Na plavžu 58, 4228 Železniki
E-mail: zelezne.niti@gmail.com

Glavni urednik:

Rudi Rejc

Uredniški odbor:

Irena Prevc Hajdinjak, Anja Čufar, Katarina Primožič,
Rudi Rejc, Tadeja Šuštar, Aleš Primožič

Lektoriranje:

Valerija Trojar

Tehnično urejanje:

Andrej Bogataj

Fotografija na naslovnici:

Ohranjeni stari kleklji in čipka Anice Rakovec.

Foto: DECOP/Andrej Bogataj

Oblikovanje in priprava za tisk:

DECOP, d. o. o., Železniki (www.decop.si)

Za vsebino člankov odgovarjajo avtorji.

Redakcija zaključena avgusta 2016.

Zbornik sofinancira Občina Železniki.

Tisk:

Tiskarna Nonparel, d. o. o.

Naklada:

600 izvodov

ISSN 1581-9329

Kazalo

Uvod

<i>Jožica Rejec</i>	Zborniku <i>Železne niti</i> na pot	9
<i>Rudi Rejc</i>	Beseda urednika	11

Železne niti

<i>Vincencij Demšar</i>	Martinjvrharji se uprejo	13
<i>Vincencij Demšar</i>	Register imen za zbirko listin Zemljiške knjige <i>Železniki</i> , II. knjiga	29
<i>Andrej Bogataj</i>	Cerkev sv. Križa, freske iz 15. stoletja in sv. Kumernisa	41

Arheologija

<i>Franci Bogataj,</i> <i>Rene Masaryk,</i> <i>Ivan Marija Hrovatin,</i> <i>dr. Lucija Grahek</i>	Pred 2.500 leti so na Štalci že kovali železo	75
--	---	----

Zgodovina

<i>Jožica Kačar</i>	Hranilnica in posojilnica v Sorici (1902–1947)	97
---------------------	--	----

Imeli smo ljudi

<i>Franc Pfajfar</i>	Dr. Franc Kos, prof. zgodovine	107
<i>Irena Prevc Hajdinjak</i>	Dr. Marija Bračko	133
<i>Majda Demšar</i>	Samotarja iz Vancovca	141
<i>Marija Gasser</i>	Adamov Peter iz Zgornjih Danj	147

Kazalo

Čipkarstvo

<i>Katja Mohorič Bonča</i>	Klekljana cerkvena dediščina, 1. del	153
----------------------------	--------------------------------------	-----

Stavbna dediščina

<i>Marija Gasser</i>	Cerkev sv. Nikolaja v Sorici	167
<i>Uredniški odbor</i>	V spomin Antonu Sedeju	185
<i>Anton Sedej</i>	Hiše, vhodna vrata, portali in drugi stavbni elementi v naseljih Češnjica, Na Kresu in Studeno, 4. del	187
<i>Tine Benedičič</i>	Železniki	199

Obletnice

<i>Rudi Rejc</i>	Pomembne obletnice v Selški dolini v letu 2016	211
<i>Anja Čufar</i>	Maksimilijan Ocepek	217
<i>Branko Lavtar, Jana Lavtar</i>	Albin Lavtar – stoletnik	223

Naravoslovje

<i>Bojan Kofler, Simon Primožič</i>	Lepotica Konasnica	237
<i>Katja Mohorič Bonča</i>	Perunov vrh	247

Družba in ljudje

<i>Aleš Primožič</i>	Prelet življenja, 1. del	251
<i>Katarina Primožič</i>	Aleksander Čufar	329

Kazalo

Kultura

<i>Jože Tavčar</i>	Boj fužinarja Jurija Plavca	381
<i>Tončka Galjot</i>	Franc Vidmar - Pustotnik	415
<i>Špela Omahen Regovc</i>	Janez Okorn	425
<i>Franc Tušek</i>	Literarna dela	429

Osnovna šola

<i>Primož Šmid</i>	Dosežki učenk in učencev Osnovne šole Železniki v šolskem letu 2015/2016	433
--------------------	--	-----

Kronika

<i>Jože Bogataj</i>	Občinski nagrajenci	437
---------------------	---------------------	-----

Muzejsko društvo

<i>Katja Mohorič Bonča</i>	Dogodki Muzejskega društva Železniki in Muzeja Železniki 2015/2016	465
----------------------------	--	-----

Avtorji

<i>Rudi Rejc</i>	Predstavitev avtorjev	475
------------------	-----------------------	-----

Zborniku Železne niti na pot

Rada prebiram Železne niti in spoznavam ljudi in dejavnosti iz preteklosti in sedanjosti. Čestitam za predhodne in tudi to izdajo, ki je pred nami; za skrbno pripravljene članke, zgodovinska dejstva in zapisane spomine, da se bodo ohranili. Vsi izhajamo iz korenin preteklih prizadevanj, skrbi, sanj in izkušenj. Če jih spoštujemo, skušamo razumeti in se iz njih učiti, bomo bolj uspešno gradili svojo in skupno prihodnost.

Domel je povezan z lokalnim okoljem. Zagotavljamo kakovostna delovna mesta, kar je naše poslanstvo, ki ga uresničujemo kot globalni razvojni dobavitelj z jasno vizijo. Lani smo v Sloveniji presegli število 1.000 zaposlenih. Štipendiramo mlade in sponzoriramo lokalna športna, kulturna društva in druge organizacije. Spoštujemo zgodovino Domele in njene ustvarjalce. Ob 70-letnici ustanovitve zadruga Niko, katere pravni naslednik smo, smo izdali zbornik. Povzeli smo zgodovinska dejstva že od prvih najdenih ostan- kov železarstva, fužinarstva, pričetkov industrijske dobe v Železnikih in naših 70 let.

Danes je vez med preteklimi rezultati in odločitvami ter odskočna deska za jutri in naprej. S stalnim razvojem podjetja in spremembami ter sodelovanjem z evropskimi in svetovnimi kupci je kakovost izdelkov in poslovanja stalno rasla. V 70 letih se je zgodilo veliko sprememb. Prilagajali smo se spremembam družbene ureditve, denarnim eno- tam, sledili smo razvoju tehnologij in informatike, krepili smo znanja in kupcem postali zaupanja vreden partner. Vsakih nekaj let smo pričenjali z novimi programi. Nekateri so zamrli, na drugih pa smo rasli na svetovnem trgu programskih niš in ti so omogočili razvoj novih programov. Na področju programa sesalnih enot smo se v 40 letih razvili iz sledilca v vodilnega razvojnega dobavitelja in prisotni smo v sesalnikih najvišjih ce- novnih razredov sesalnikov vodilnih blagovnih znamk. Na programih elektronsko ko- mutiranih motorjev za različne aplikacije in komponentah smo vstopili na evropski trg pomembnih proizvajalcev, poznanih po inovativnih rešitvah in kakovosti. Povečujemo obseg prodaje, izboljšujemo procese, vlagamo v razvoj in opremo, se izobražujemo, sode- lujemo z raziskovalnimi ustanovami in kupci v zgodnji razvojni fazi.

Celostni inovativni pristop in sodelovanje omogočata razvoj podjetja in osebno rast za- poslenih. To velja tudi za druge ustvarjalne skupine. Uredniku in ostalim ustvarjalcem Železnih niti želim še veliko vztrajnosti in dobrih prispevkov.

*Jožica Rejec,
predsednica uprave Domel Holding*

Beseda urednika

Spoštovane bralke in bralci Železnih niti,

pred vami je 13. številka Zbornika za Selško dolino. 29 avtorjev, med njimi ponovno nekaj novih, je pripravilo pisano vsebino zgodovine, arheologije, narave, družbe, stavbne dediščine, spominov na prebivalce naših krajev, kulture, občinskih nagrajencev in prirediteljev.

Letos smo praznovali pomembno obletnico v domačem kraju. 70 let kovinarske industrije v Železnikih. Moj sotrudnik, urednik Žirovskega občasnika in predsednik Muzejskega društva Žiri Miha Naglič je s sodelavci tovarne Domel pripravil odličen zbornik z naslovom Železni kruh. Glede na število izvodov upam, da ste ga prebrali prav vsi in dobili vpogled v zgodovino našega kraja in razvoj kovinske industrije.

Vseeno je prav, da tudi sam dodam nekaj besed. Ustanovitelj Produktivne zadruga kovinarjev Niko Žumer je tudi pobudnik ustanovitve Muzeja v Železnikih. Edini še živeči ustanovni član zadruga Niko Peter Polajnar pa je nekdanji predsednik Muzejskega društva in sodelavec pri obnovi tistih prvih strojev, ki jih je leta 1925 kupil Josip Boncelj. Oba sta tudi skrbnika naše dediščine. Niko je poskrbel, da nam je plavž v Železnikih ostal, da sta nastala spomenik talcem NOB v Dolenji vasi in Groharju v Sorici, Peter pa je shranil te prve stroje in jih po 30 letih pomagal obnoviti in ponovno nastaviti. Vsi stroji, ki smo jih v Muzejskem društvu obnovili v letih 2010 in 2011, namreč delujejo. Dva sta postavljena v muzejski zbirki Nika Žumra, ostali pa v Domelu (lokacija nekdanje Tehnice).

Domel je družbeno odgovorno podjetje, ki je povezano z lokalnim okoljem. Zelo podpira tudi kulturo in kulturno dediščino. Hvala upravi Domela in Jožici Rejec za res lep denarni vložek v prenavo naše pomembne zbirke, zbirke naših klekljaric, ki so kar nekaj let po propadu železarstva v družini pomagale do zaslužka in se kasneje zaradi svojih spretnih prstov z lahkoto vključile v delo novo nastalega podjetja Niko.

Postavitev zbirke sta pripravila kustosa Katja Mohorič Bonča in Jure Rejec. Delo pa so odlično opravili domači izvajalci. Načrtovanje notranje opreme Minca in Bojan, Rihtaršič Arhitektura Železniki. Pridobili smo precej več prostora, občutljive čipke in vzorce pa smo pred svetlobo skrili v predale. Podloge zanje je izdelala Mija Habjan. Sprehodimo se lahko po Železnikih v izvedbi Andreja Bogataja in prisluhnemo zvoku klekeljnov. Brezplačno so jih posneli Igor, Tisa in Katja Mohorič Bonča in Neža Rejc. Mizarska dela je izdelal Jože Jensterle, Triis Železniki. Elektro dela in razsvetljavo je uredil Tomaž Rakovec, Vistop Dolenja vas. Prostor je prebelil Roman Golob, E CO Železniki. Katja Mohorič Bonča

in Minca Rihtaršič sta v sodelovanju s Katarino Primožič pripravili osnovo za grafično opremo, ki sta jo izvedla Andrej Bogataj in Andrej Čufer, Decop Železniki. Janez Mohorič je izdelal klekeljne iz različnih vrst lesa in prikazal postopek njihove izdelave. Naši člani Katja Mohorič Bonča, Katarina Primožič, Nataša Habjan, Minca Rihtaršič, Aleksander Blaznik, Andrej Bogataj, Bojan Rihtaršič, Janez Rihtaršič, Jure Rejec, Stane Zgaga in jaz pa smo opravili precej brezplačnih popoldanskih delovnih ur pri praznjenju stare in postavitvi nove zbirke. Seveda pa ne smemo pozabiti naših klekljaric, ki so brezplačno izdelale čipke po starih vzorcih, ki jih je za stipendijo pri OIDFA narisala Jana Rihtaršič. Izdelale so jih Helena Kramar, Irena Benedičič, Irena Čufar, Jana Rihtaršič, Katja Mohorič Bonča, Nataša Habjan, Neža Rejc, Maruša Lotrič, Mateja Košmelj, Milica Šmid, Tonka Mohorič in Vita Dolenc. Všite so v zavese na oknih, ki jih je izdelala Meta Markelj. TD Železniki pa je dodalo nekaj uokvirjenih čipk iz Male klekljane galerije.

Prenovo so financirali Domel Železniki, MD Železniki, JZR Železniki, Občina Železniki in KS Železniki. Hvala. Vabim vas na ogled.

Zahvaljujem se avtoricam in avtorjem prispevkov. Z uredniškim odborom smo postavili končno vsebino. Hvala vsem za požrtvovalno brezplačno delo. Hvala lektorici Valeriji Trojar in podjetju Decop za oblikovanje in pripravo za tisk. Hvala Občini Železniki za finančno pomoč.

Tudi v tej številki je pregled pomembnih obletnic. S tem želimo osvežiti in nadgraditi podatke v Muzeju. Ponovno vas prosim, da me opozorite na morebitne nepravilnosti oziroma izpuščene dogodke ali osebe, ki so zaznamovale naše kraje.

Vabimo vas, da sodelujete pri nastajanju zbornika. Pišete lahko o ljudeh, običajih, dogodkih, kulturi ... Veliko zgodovine je še neraziskane, veliko ljudi je še neznanih, veliko dogodkov neodkritih. Sodelujte pri nastanku naslednje številke ali posredujte informacije.

Informacije: Muzejsko društvo Železniki, Na plavžu 58, telefon: 04 514 73 56, e-mail: muzej.zelezniki@siol.net. Sporočite ali vprašajte, vedno smo vam na razpolago.

*Predsednik Muzejskega društva Železniki
Rudi Rejc*

Martinjvrharji se uprejo

Prispevki k zgodovini Župnije Sveti Lenart

Vincencij Demšar

O preteklosti kraja Sv. Lenart je bilo doslej bolj malo napisanega. V tem prispevku je poudarek bolj na njegovi cerkveni – farni zgodovini na osnovi podatkov iz Nadškofijskega arhiva in Arhiva Slovenije v Ljubljani. Prepričan sem, da je v obeh prej omenjenih arhivih še veliko "skritih" podatkov o tem kraju, da ne omenjam lokalnih tovrstnih ustanov in tujine. Poudarek je posebej na gospodarski podlagi kraja do prve svetovne vojne.

Tokratni zapis se začinja z drobci podatkov s konca 17. stoletja in se v prvem delu konča z začetkom 19. stoletja. Nekaj več je napisanega o ustanovitvi lokalije oz. župnije konec 18. stoletja. Zanimivo pa je večletno vztrajanje Martinjvrharjev proti povišanju bire, saj so pravico iskali na vseh možnih stopnjah; prišli so celo do ministrstva. Mogoče je bil to tudi vzrok, da so se s tako zavzetostjo lotili priprav gradnje svoje cerkve v Martinj Vrhu po letu 1936.¹

Pred drugo svetovno vojno je bilo v Sloveniji sedem krajev z imenom Sveti Lenart; dva sta bila na Gorenjskem, ostali na Štajerskem. Kot vas je naš Sv.

Lenart nastal šele leta 1931 "po združitvi nekdanjih vasi: Ravne, Dragobačk in Črna"². Vseh prebivalcev je bilo tedaj 142, hišnih številk 27, od teh je bilo 20 posestnikov in 7 kočarjev.

Sv. Lenart je dobil ime po opatu sv. Lenartu, ki je živel v 6. stoletju v Franciji. Sprva je bil puščavnik, nato je ustanovil samostan Noblac. Ker se je zavzemal za rešitev jetnikov, je priprošnjik za zaprte. Velja pa tudi kot priprošnjik za zdravje živine. Na Slovenskem mu je posvečenih okoli 70 cerkva; samo v ljubljanski škofiji je 9 farnih in 30 podružničnih in še frančiškanska cerkev v Novem mestu.³

Pri pisanju krajevne zgodovine je težko na enem mestu najti vse o zgodovini nekega kraja, razen če je kdo bolj podrobno o krajevnem dogajanju pisal sproti. Za župnijo Sv. Lenart je sicer ohranjena kronika, vendar šele po letu 1915. Za starejše obdobje, posebej za čas, ko je bil Sv. Lenart le podružnica župnije Selca, je treba iskati podatke v različnih arhivih: največ podatkov je v Nadškofijskem arhivu v

Ljubljani in v Arhivu Republike Slovenije.

Meje župnije Sv. Lenart so se v podrobnostih večkrat spreminjale, zato je razumljivo, da jim je težko slediti. O tem je pisal že Branko Potočnik v svoji diplomski nalogi z naslovom *Zgodovina župnije Sv. Lenart nad Škofjo Loko*, v kateri omenja tudi predavanje o mejah Janeza Habjana 18. 8. 1940 ob 150-letnici župnije.⁴ Spreminjalo se je tudi ime kraja. V povojni revolucionarnosti so po Sloveniji z redkimi izjemami depatronizirali: noben kraj se ni smel začeti z besedo Sveti in je tako tudi Sv. Lenart postal samo Lenart nad Lušo. Občina Škofja Loka se je zavzela za vrnitev prvotnega imena, medtem ko je del v občini Železniki še naprej ostal samo Lenart. Jeseni 2003 je loški občinski svet združil oba Lenarta v enotnega: Sveti Lenart. Z združitvijo naselja se je opravilo tudi preštevilčenje.⁵

Starejši podatki o podružnici Sv. Lenart

Pri pregledovanju župnijskega arhiva Selca⁶ sem našel v urbarju za to podružnico račune in stroške za cerkev sv. Lenarta za čas od leta 1671 do 1784. Za posamezna leta so vpisani samo skupni podatki o dohodkih in stroških ter podpisi pregledovalcev računov v podružnični cerkvi sv. Lenarta. V urbarju

Sv. Lenarta pa je na naše presenečenje pridana tudi mapa, v kateri so kronološko navedeni dohodki in stroški šole pri Sv. Lenartu v letih 1914–1925.

Najstarejši dokument v tej skupini je datiran 30. 1. 1671, ko je selški župnik Janez Kaspar Jager zapisal, da so za nov oltar sv. Uršule ostali dolžni 14 dukatov in je bila zaradi priznanja dolga prisotna vsa soseska pri Sv. Lenartu, kar potrjujeta cerkvena ključarja Janez Ravnikar in Matevž Debelak.

Gašpar Branca, župnik v Selcih, je 7. 12. 1782 zapisal, da je ključar Jurij Tušek pri Sv. Lenartu založil 291 gold. 14 kr. za izdelavo in postavitve novega oltarja in prižnice v podružnični cerkvi pri Sv. Lenartu. Kasneje je Jurij Tušek dal še 20 gold. za neki drug račun. Podružnica verjetno ni imela denarja. Šele naslednje leto, 6. 11. 1783, je selška fara iz svojega poplačala Tušku stroške v skupni vsoti 314 gold., pa še to s pripombo, da mora podružnica to plačati – vrniti v selško cerkveno blagajno.⁷ Župnik je tudi zapisal, da se Tušek glede obresti še ni izjasnil.

Iz osemdesetih let 18. stoletja je ohranjen popis za nekaj gosposčinske /dominical/ in kmečke – podložniške /rustical/ zemlje loškega gospodarstva na področju podružnične cerkve pri Sv. Lenartu v narbornem okraju Loka.

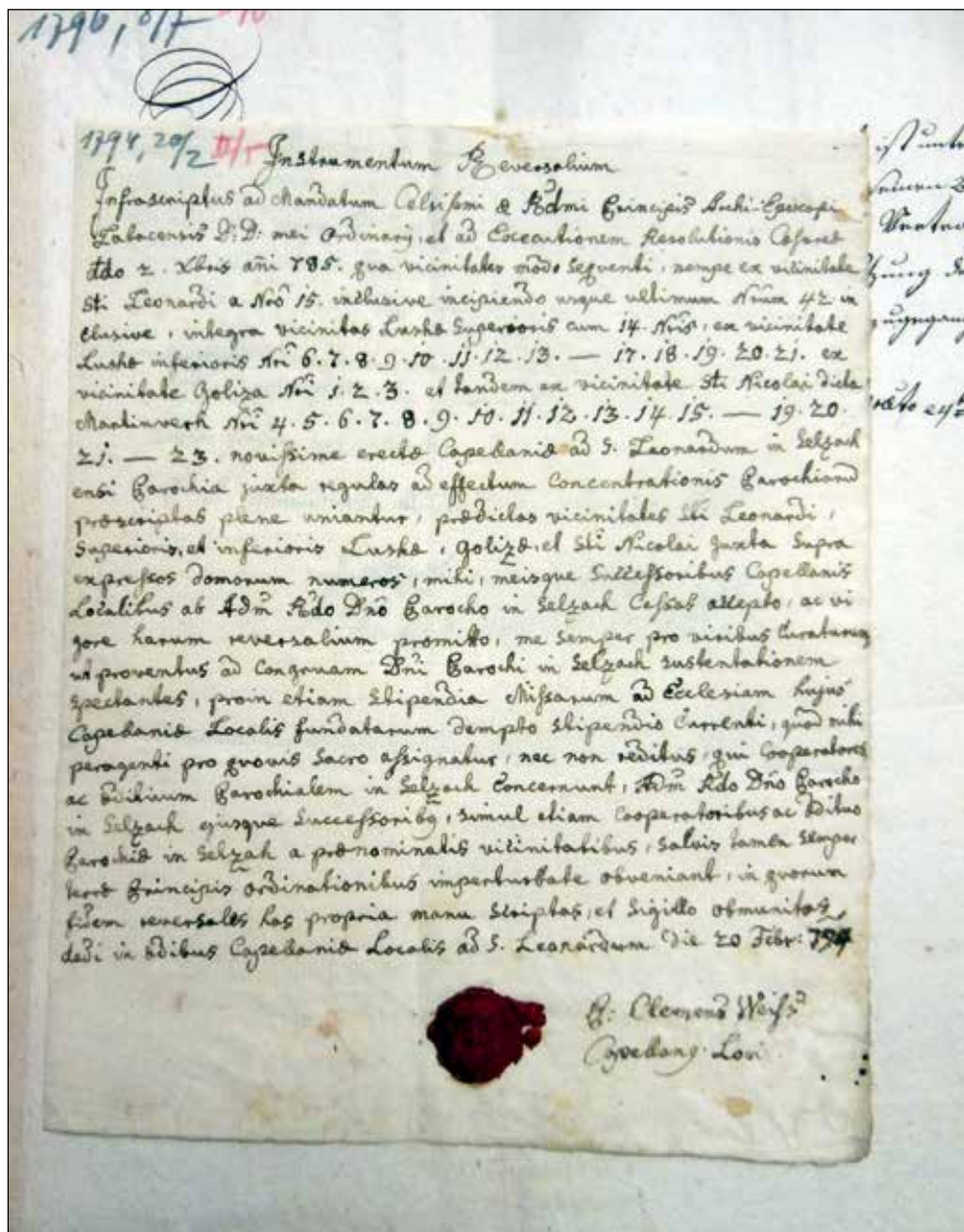
Navajam natančen popis dominikalnih zemljišč, ki jih je imela mežnarja pri Sv. Lenartu, štev. 20:

Topografska štev.	Ime kulture in lokacija	Oral ⁸	64- in orala	Kv. klafter
403	Njiva u Breg pod Paistebo		18	22
404	Njiva pod Zierkujo		16	9/5/..
405	Njiva U Kot		42	7/2..
406	Njiva U Dollin		28	4/3..
402	Vrt pod hischo in sa hischo		21	15
407	Pašnik u Dollin		4	5
408	Pašnik pod cerkvijo ⁹		34	5
409	Pašnik Na Lasz	1	24	
411	Pašnik pod Studenzam		37	
412	Pašnik pod Hischo		10	
413	Pašnik u Kuzelne		36	
410	Gozd u Dezhke	3	42	
	Skupno	9	kar je 5,1 ha	

Matevž Tavčar od Sv. Lenarta 6, ki je imel nekaj podružnične rustikalne – kmečke zemlje (med drugim pašnik "per Pustem Lass", velik skoraj 11 oralov), in Nikolaj Tavčar, Sv. Lenart 7, ki je imel "njivo per Kaisch", veliko slabo tretjino oral. Vsega skupaj je bilo tako 23,5 oral oz. slabih 14 ha.

Ustanovitev župnije Sv. Lenart

Ljubljanski škof Karel grof Herberstein (1772–1787) je zelo sledil prizadevanjem avstrijskega vladarja Jožefa II, da je ustanavljal, zlasti v osemdesetih letih 18. stoletja, številne nove samostojne naj-

Instrumentum Reversalium – ustanovitev lokalne kaplanije (župnije) Sv. Lenart 2. 12. 1785.

nizje cerkvene enote, župnije, tudi na Kranjskem. Največ jih je bilo ustanovljenih okoli leta 1785. Za Sv. Lenart je ljubljanski škof v latinščini izdal Instrumentum Reversalium – ustanovno listino 2. 12. 1785. Očitno pa so se stvari premikale počasi, saj je dekan pri Sv. Martinu v Kranju, kamor je tedaj spadal tudi Sv. Lenart, šele 13. 2. 1794 napisal, katere hiše in vasi se izločijo iz župnije Selca in tvorijo novo lokalijo Sv. Lenart, ter to poslal tudi lokalnemu kaplanu pri Sv. Lenartu. Nikjer ni omenjeno, koliko in če se ujemajo meje nove lokalije z mejami prejšnje podružnice Sv. Lenart.¹⁰ To lahko samo domnevamo. Sicer pa iz uvoda pisma, ki ga je pisal dekan 13. 2. 1794, izvemo, da sta se o mejah nove lokalije predhodno dogovorila dekan iz Šmartina pri Kranju in selški župnik. Dogovor je potrdila tudi svetna oblast, ljubljanski okrožni urad. Dekan je pisal v nemščini in v podrobnostih so navedene vse hiše in vasi, kaj kam spada. Lokalnemu kaplanu pri Sv. Lenartu, tako se sam imenuje, Klemenu Weissu, je s to pošto tudi naloženo, da vsebino tega pisma na nedeljo quinquagesimo, tj. 2. marca 1794, prebere vernikom s prižnice. Z ustanovnim pismom – Instrumentum Reversalium, je Weiss povzel vse ustanovitvene pravice in dolžnosti v latinskem zapisu 20. 2. 1794, ga podpisal in pečatil. Uraden naziv duhovnika pri Sv. Lenartu je tedaj res le lokalni kaplan, vendar ima že skoraj vse funkcije župnika. To sklepamo na podlagi zapisa, kaj ostane pri stari, selški fari in katere hiše so vključene v novo faro /der neuen Lokalie St. Leonhard einzupfaren/. V novo faro tako spada soseska¹¹ Sv. Lenart s številkami od 1 do 42, v kateri so štirje manjši kraji: Stirpnik, Rovni /Raun/, Rovte in Dragobačk.

Stirpnik s številkami od 1 do vključno 14 ostane v selški fari; prav tako Ojstri Vrh. Kraja Zgornja Luša z vsemi 14 hišami in Sv. Nikolaj – Martinj Vrh s 16 hišami, od štev. 4 (Megušnica) do vključno štev. 15 in še štev. 19, 20, 21,¹² 23, spadajo v novo lokalijo – faro. Sem spadajo še štev. 1–3 iz Zgornje Golice. Malo drugače je s Spodnjo Lušo. V novi fari so številke od vključno 6 do vključno 13, nato pa še 17 do 21.

Objavljen je že seznam vasi oz. hiš, ki spadajo v

novo lokalijo Sv. Lenart.¹³ Število prebivalcev v posameznih vaseh pa preberemo iz dokumenta, ohranjenega iz leta 1805.¹⁴

Kraj: vas, zaselek	Obhajani	Neobhajani	Nebirmani
Sv. Lenart	63	21	4
Martinj Vrh	94	27	2
Rastovke	20	3	-
Dragobačk	29	5	1
Rout	81	28	5
Sp. Luša	36	18	6
Zg. Luša	49	19	4
Rantovše	20	8	3
Skupaj	392	129	25

Življenje v župniji Sv. Lenart

Šentlenarški duhovnik je na koncu tega lista napisal, da je v fari Sv. Lenart 521 vseh duš /Seelen in loco/. Zraven pa je pripis, da je mežnar iz Sv. Tomaža pobral spovedne listke /die Beichzetteln/ po Spodnji Luši in Rantovšu, na kar je moral reagirati, da se ne bo istih duš štel dvakrat. Zanimivo je tudi to, da je kot skupno število duš svoje fare štel samo obhajane in neobhajane, izpustil pa je 25 nebirmanih.

Leta 1892 je bilo vseh vernikov 626,¹⁶ 1932. leta 536¹⁷, leta 1985 pa le 460.¹⁸

Po dvornem dekretu 24. 3. 1806 in posledično naznanilu deželnega glavarstva v Ljubljani z 11. 4. 1806 bi morala v bodoče vsaka lokalija /Kuratkirche/ prispevati letno za normalko /Normalschul Beytrag/ 5 goldinarjev. Podpisani lokalist pri Sv. Lenartu se je zato 9. 1. 1807 obrnil na ordinariat s prošnjo, da ga oprostí tega plačevanja, ker nima denarja, saj že sedaj ta cerkev dolguje farni cerkvi v Selcih 267 gold. 33 kr. Podpisanemu je dobro znano premoženje in vsi drugi pomožni dohodki, miloščine, ki jih praktično ni, in tega ne bi zmozel letno plačevati. Dejansko pa po urbarju iz tega časa vidimo, da so bili letni dohodki in izdatki te lokalije

Seelenanzahl

bei der Revision d. Pfarramts im Jahre 1805

Ort	Haarlinge Tanten	Witt. Harringer	Angewandte Leute
bei d. Pfarramt	60	21	4
bei d. Pfarramt	94	27	2
bei d. Pfarramt	20	3	—
bei d. Pfarramt	29	5	1
bei d. Pfarramt	81	28	5
bei d. Pfarramt	44	14	4
bei d. Pfarramt	26	18	6
bei d. Pfarramt	20	8	3
<i>Summa</i>	<i>392</i>	<i>129</i>	<i>25</i>
	<i>129</i>		
	<i>521</i>		

521. Personen in d. Pfarre

*Es ist bei der letzten Revision
Anzahl von 500 Personen
in d. Pfarre Liska und
Lantow, die Magdalen bei
H. Harnisch die Leipziger
angewandt; in d. Pfarre
Lantow stand auf dem
dieser Pfarre in d. alten
Harnisch stand in d. ange-
wandte, damit ganz
bei der Revision
d. Pfarre mit d. Leipziger
in d. Pfarre Lantow.*

Število duš v fari Sv. Lenart.

v tistem času okoli 50 gold. Obračun dohodkov in izdatkov cerkve (ne župnika in ne mežnarja, op. V. D.) konec leta sta pregledala poleg dveh domačih ključarjev včasih še župan in župnik v Selcih. Posebno so bili pri pregledu cerkvenih računov temeljiti 28. 4. 1814, kjer so med drugim zapisali, da je letni dohodek od sedežnine v cerkvi 37 gold. 12 kr. Ugotovili so tudi več zamolčanih oz. prenizko prijavljenih dohodkov: Za leto 1812 niso prijavili dohodka 8

mernikov žita, za leto 1813 so obračunali le 2 funta masla v štručah, bilo pa ga je 8 funtov. Ofer na sv. Štefana je vrgel 17 gold. 12. kr., zapisali pa so celo 10 gold. manj in še nekaj drugih nepravilnosti. V štirih letih so tako zamolčali 156 gold. 57 kr. dohodka. Zamenjali so oba ključarja in predsednika. Sicer pa se je ločila najemnina za sedeže v cerkvi na lastne in na najemne, cerkvene. Od prvih je bilo letno treba plačati le 9 kr. za posamezen moški ali

ženski sedež. V cerkvi je bilo 29 moških lastnih sedežev in enako število lastnih ženskih sedežev. Za najemni /Mietweiß/ moški ali ženski sedež je bilo treba letno plačati po 20 kr. Moških sedežev na koru je bilo 30, vsak je stal 17 kr. Ženskih sedežev na koru ni bilo. Vseh moških sedežev je bilo 54, ženskih pa 65, kar skupno pomeni le 119 sedežev. Iz tega bi se dala izračunati približna velikost stare cerkve pred požarom leta 1841. Za primerjavo naj navedemo, da je cerkev sv. Jakoba v Škofji Loki imela v ladji in na koru 1865. leta 412 sedežev ob 249 kvadratnih metrov površine. Na podlagi standardov za cerkvene sedeže (0, 6 kvadratnih metrov površine na vernika) lahko sklepamo, da bi lahko bila pred požarom leta 1841 svetlenarška cerkev majhna od 70 do 80 kvadratnih metrov.

Vprašanje bire za matično faro Selca in novo župnijo Sv. Lenart

Po nalogu deželne vlade /Landstelle/ s 27. marca 1807 je 26. 6. 1807 nastal preiskovalni zapisnik zaradi pobiranja bire za duhovnika kurata /Cura teistlichen ... Collectur bei der Gemeinde St. Leonardi/. Preiskovalni komisar je bil župnik iz Selca Janez Jarenič, prisednika sta bila Simon Hladnik in Andrej Koštrin. Prvi je bil zaslišan Gašper Vidmar, kmet /Ganzhübler/ iz Rovta, star 52 let, poročen, ki je povedal, da daje prostovoljno, tako kot so že njegovi predniki, tudi on župniji v Selca pol mernika pšenice, enako ovsa, en sir, dva funta lanu /Spinhaar/. Prispeval pa je tudi pol mernika pšenice, seno in mast /Schmalz/ domačemu duhovniku. Kot drugi je bil 30. 6. 1807 v Selcih zaslišan Matevž Osebek iz Dragobačka, star 55 let, kmet /Ganzhübler/, poročen. Na vprašanje, ali ve, zakaj so ga poklicali, je odgovoril, da ne. Odgovori pa, da je duhovščini v Selca dajal pol mernika rži, žita /Korn/, enako ovsa, povsem prediva /ein Buschen Spinnhaar/ in tri sire. Tako so dajali že njegovi starši in predniki povsem neprisiljeno. Na vprašanje, ali daje še kaj drugi duhovščini, odgovori, da daje

domačemu duhovniku nekaj malega, približno šest maslcev¹⁹ soržice /Sorshza/²⁰, drugega pa nič. Kar pa da, da zato, ker so ključarji tukajšnjemu duhovniku obljubili, in on se temu ni upiral. Kako je bilo to z duhovnikom dogovorjeno, vprašani ne ve, je pa s ključarjema o tem govoril. Tudi o tem ni nobene pogodbe, o tem sta mu ključarja samo povedala in ni nobene dogovorjene obveze za naprej. Na vprašanje, ali bo dajal še naprej, je Osebek odgovoril, da se razume, da bodo dajali, dokler je duhovnik tu prisoten. Vprašanja so šla nadalje v smeri bojazni, da verniki nove fare z biro ne bi povsem pozabili na selško duhovščino, in odgovor zaslišanega je nikalen. Meni namreč, da zaradi bere šentlenarškemu duhovniku selška duhovščina ne bo nič prikrajšana. Po zaslišanju so mu vse še enkrat prebrali in vprašani ni imel pripomb na zapisnik.

Marca 1819 je tedanji kurat pri sv. Lenartu Andrej Ažbe zbolel in župnik iz Selca je pisal na dekanijo, da Ažbe sploh ni v stanju opravljati duhovniško službo. Zato je dekan aprila prosil župnika v Selcih, naj bo pripravljen opraviti inventurni pregled v fari Sv. Lenart lokalnega kaplana Andreja Ažbeta. Pregledati je treba cerkvene zadeve, kot so darovi za maše, duhovne zadeve in ločiti cerkvene in župnikove zasebne stvari. Istočasno se je v zadevo vtaknilo tudi okrajno sodišče v Škofji Loki. 29. aprila 1819 so Ažbeta na željo ordinariata v Ljubljani poslali v civilni špital v Ljubljano na zdravljenje zaradi duševne zmedenosti /Irrsinnes wegen/. Za čas zdravniškega zdravljenja so 29. maja 1819 za dušnopastirsko oskrbo lokalije Sv. Lenart pooblastili župnika v Selcih. Andrej Ažbe se je sicer na Sv. Lenart vrnil, vendar je po pismu, ki ga je poslala škofija župniku v Selca, razvidno, da je prišla 16. 11. 1819 na škofijo delegacija štirih faranov od Sv. Lenarta, in sicer Luka Trojar, Lovrenc Vidmar, Jakob Potočnik in Štefan Mesec s prošnjo, "naj čim prej kot je mogoče, pošljejo na lokalijo Sv. Lenart sposobnega duhovnika" /brauchbaren Priester/. Navedli so vrsto razlogov: "Prejšnji njihov kurat Andrej Ažbe, ki je zdaj zopet pri njih, za ta izoliran kraj naj ne bi bil sposoben, primeren /geeignet/ in

v njega ne morejo imeti zaupanja". Župnik v Selcih naj bi po naročilu škofije zadevo bolj raziskal in o tem poročal. V Selcih so dobili to zadevno pošto že 19. 11 in 26. 11. so že zasliali zgoraj omenjeno četverico. Lovrenc Vidmar je povedal, da Ažbe več nedelj ni maševal, ljudje so ostali brez maše in ni bil več priseben. V petih letih je bilo to šestkrat. Tudi na njegova duhovniška opravila /Functionen/ se niso

mogli zanesti, 10. 4. 1819 tudi ni blagoslovil trupla Luka Stanonika.

Naslednji natančen obračun dohodkov in izdatkov v tej župniji je iz pomladi 1900, ko so komisijsko naredili popis dohodkov in izdatkov, ki jih je imel župni upravitelj pri Sv. Lenartu Janez E. Vavpotič od zadnje napovedi 15. 11. 1898 do smrti 21. 11. 1899, nadalje oskrbnik in končno naslednik:

Dohodki iz stalnih dotacij v naturalijah:

Količina	Vrsta	Cena na enoto	Vrednost skupaj
0,93 hl	pšenica	5 kron 64 vinarjev	5 kron 15 vinarjev
3,41 hl	rži	4 krone 56 vinarjev	15 kron 55 vinarjev
6,20 hl	ovsa	2 krone 75 vinarjev	16 kron 12 vinarjev
1,86 hl	zmesi	2 krone 75 vinarjev	5 kron 11 vinarjev
20,57 kg	prediva	0,29 vinarja	8 kron 60 vinarjev
24,00 kg	kruhov	0,05 vinarja	1 krona 20 vinarjev
Od treh ovac	volna	0,14 vinarja	43 vinarjev
159 kos	sirov	0,05 vinarja	7 kron 97 vinarjev
Dohodki iz župnijskih zemljišč		4 krone 19 vinarjev	
Skupno		60 kron 14 vinarjev	

Kot čisti dohodek se je štelo le 48 kron 12 vinarjev, ker se je štelo 20 odstotkov pobiralnih stroškov. K temu moramo prišteti še štolnino²¹ 7 kron 70 vinarjev.

Stroški so bili naslednji:

- cesarski davki: 1 krona 57 vinarjev,
- pisarniški stroški za vpisovanje matic: 3 krone,
- 84 farnih svetih maš po 52 vinarjev = 45 kron 68 vinarjev,
- 55 verskozakladnih svetih maš po 52 vinarjev = 28 kron 60 vinarjev.

Končni obračun je pokazal, da je bilo 17 kron 53 vinarjev primanjkljaja.

Martinjvrharji se uprejo

Po zapisih spora med župnikom pri Sv. Lenartu in Martinjvrharji, ki so bili v njegovi fari,²² lahko sledimo dogajanju petih let od leta 1908 do 1913, ko so

Martinjvrharji končno pred zagrojitvijo s kaznijo morali popustiti in plačevati močno povišane občinske doklade za potrebe šentlenarskega organista. Zanimivo je, da ljubljanski škof A. B. Jeglič²³ tega spora nikjer ne omenja, čeprav je bil v tistem času kar nekajkrat v tej župniji. Omenja pa predvsem težave, ki jih je imel z več duhovniki, potem ko je nastopil škofovsko službo v Ljubljani.²⁴ Zaradi pijače je pri Sv. Lenartu umrl 41-letni župnijski upravitelj Janez Vavpotič, rojen v Škofji Loki, in iz istih vzrokov njegov naslednik, župnijski upravitelj Janez Voljk, star 43 let. Slednji je odšel od Sv. Lenarta marca in že isto leto oktobra 1905 umrl v Kropi.²⁵ Za njima je 1. 5. 1905 prišel Frančišek S. Sever, rojen v Škofji Loki leta 1878. Sprva je bil samo upravitelj, potem pa župnik od 11. 9. 1906 do 28. 4. 1910, ko je odšel za župnika na Zali Log. Kot župnijski upravitelj ga je nasledil 30-letni Janez Borštnar. Tudi ta je jeseni leta 1915 moral oditi zaradi sporov s farani. Zaradi pogostih menjav stanje župnije ni bilo dobro v nobenem oziru.

Iz ohranjenih arhivskih dokumentov spoznamo še veliko več o splošnem stanju in odnosih med farani, kot bi na prvi pogled pričakovali. Gre za socialna vprašanja, zadolženost, kakovost pridelkov, odhajanje v Ameriko ...

Iz prepisa zapisnika seje občinskega odbora Selca z dne 30. 11. 1908 je razvidno, da je član tega odbora in hkrati župnik pri Sv. Lenartu pri 4. točki dnevnega reda predlagal 38-odstotno doklado na direktne davke za vse vasi, ki spadajo v šentlenarsko faro, za plačo 600 kron za cerkovnika in organista, združena v eni osebi. Pri seji je bilo navzočih 6 svetovalcev in 17 odbornikov. Predlog je bil sprejet z 22 glasovi za in en vzdržanim glasom. Naklado bi moral pobirati organist sam. Ohranjen je tudi Razglas o sklepih seje odbora, ki so se mu Martinjvrharji uprli.

Posestniki in davkoplačevalci v Martinj Vrhu so 8. 12. 1908 naslovili na občinski urad v Selcih (po osmih dneh, ko so sklenili v Selcih dvigniti naklado) pritožbo z utemeljitvijo, da so tako oddaljeni od farne cerkve, "da nam zlasti v zimskem času ni mogoče tja hoditi" in da spadajo pod sosesko sv. Nikolaja in so zmeraj nekaj manj plačevali za cerkovnika, "približno dve tretjini manj kakor župljani v bližini cerkve". Pripravljeni so plačevati toliko, kot so v preteklosti, "in še celo polovico več kakor do sedaj". Krivično se jim zdi, da bi toliko plačevali, saj zaradi velike oddaljenosti "le malokdaj gre kdo v farno cerkev, ampak hodimo drugam". Od občine zahtevajo spremembo sklepa v smislu njihovih zahtev. Vsi iz Martinj Vrha so se lastnoročno podpisali. Številka ob imenu in priimku pomeni hišno številko. Domača imena so dodana, ker so bolj znana kot priimki.

Franc Štalc, h. šte. 7, Mšič - kmetija ²⁶
Anton Pintar, h. šte. 5, Smrekar - kmetija ²⁸
Anton Jelovčan, h. šte. 6, Karbuskar - kmetija
Jožef Benedičič, h. šte. 12, Kamnar - 1/3 kmetija
Janez Benedičič, h. šte. 11, Birt - 1/3 kmetija
Franc Debelak, h. šte. 10, Tone - kajža ³⁰
Janez Zupanc, h. šte. 15, Posečnk - kmetija ³²
Blaž Terdin ³³ , h. šte. 21, Mohorič - 1/3 kmetija ³⁴

Jože Benedičič, h. šte. 8 ³⁵ , Mšič - 1/3 kmetija
Martin Ravnihar, h. šte. 57
Potočnik Marija, h. šte. 23
Groga Bončina, h. šte. 9, Bončina - Kajžar ²⁷
Matevž Benedičič, h. šte. 13, Bitenc 1/3 kmetija
Florjan Petrnal, h. šte. 21, 1/3 kmetija
Jakob Benedičič, h. šte. 60
Janez Zupanc, h. šte. 4, Miznkar ²⁹ - 1/3 kmetija
Franc Tolar, h. šte. 61 ³¹
Gregor Benedičič, h. šte. 58
Mina Štalec, h. šte. 50
Helena Eržen ³⁶

28. 2. 1909 je župnik Franc Sever odgovarjal na zahtevo O GK³⁷ glede denarne naklade za cerkovnika. V tem odgovoru spoznamo kar precej v zvezi z dodatno obremenitvijo faranov. Do spremembe novembra 1907 je bil tu samo cerkovnik s plačo okoli 300 kron v biri in štolnini. Užival je svet okrog mežnarije, imel prosto stanovanje in zastonj drva. Cerkev je imela nove orgle, organista pa ni bilo. Župnik je dvakrat sklical vse posestnike, ki so se dogovorili, da se razpiše služba organista in cerkovnika za plačo 600 kron v denarju, zraven pa še prosto stanovanje, drva in svet okoli mežnarije ter štolnino, ki jo je okoli 20 kron. To vsoto so razdelili po vsej fari. Dodatek na davke je znašal 38 odstotkov. Prej so plačevali cerkovnika samo posestniki, sedaj pa naj bi ga tudi kočarji. Po razpisu te službe so dobili novembra 1907 organista in cerkovnika. Vsi so bili zadovoljni, "razen v Martinj vrhu par posestnikov, nahujskanih po Francetu Štalcu. Posestniki v Martinj vrhu niso revni, ker ima večina dosti lesa, vdano je pa več posestnikov posebno žganjepitju". Pritožujejo se zaradi skoposti. "Helena Eržen in Gregor Bončina, se nista sama podpisala, tako je vseh pritožnikov le 18 in ne 20. Štirje posestniki v Martinj vrhu ne ugovarjajo." Župnik se je s prošnjo obrnil tudi na škofijo in predlagal, da se zavrže pritožba Martinjvrharjev in pomagajo speljati konkurenčno obravnavo ali pa potrdijo sklep občinskega odbora.

Kure Stale
 Martin Vrh št 7.
 Zr anstvo Selca
 4/2 1908
 0 81 18
 Anton Pintar 5.
 Anton Selarčan 6.
 Jozef Benedičič 12.
 Jozef Benedičič 11.
 France Jabelak 10.
 Jozef Trupar 15.
 Peter Jovan 11.
 Jozef Benedičič 8.
 Martin Ravnitar 5.
 Petrovič Marija 23.
 Gregor Bončina 9.
 Matevž Benedičič 13.
 Borjan Petrel. 31. / Gregor Benedičič 3.
 Janko Benedičič 60 / Mina Stalec 50.
 Janko Lupar 4. / Karel Čučina
 France Tolarič 10.

Podpisi pritožnikov.

Navedel je tudi, katere vasi oz. hiše se je štel v faro Sv. Lenart, po svojem Statusu animarum:

Martinj Vrh	22 posestnikov; štev.: 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 19, 20/45, 21, 23, 46, 49, 50, 57a, 57b, 58, 60
Spodnja Luša	13 gospodarjev; štev.: 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 17, 18, 19/24, 20, 21, 22
Zgornja Luša	14 gospodarjev; štev.: 2/3, 4, 16, 17, 5, 6, 14, 8, 10, 7, 11/12, 13, 15, 18
Sv. Lenart ³⁸	10 gospodarjev; štev.: 23, 24
Sv. Lenart (Ravni)	9 gospodarjev; štev.: 15, 16/59, 17, 18, 19, 20, 21, 22
Sv. Lenart (Rovt)	14 gospodarjev; štev.: 25/61, 26, 27, 28, 29/30, 31, 32, 33, 34, 35
Sv. Lenart (Dragobačk)	6 gospodarjev; štev.: 36, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 57, 58, 62
Raztovka	4 gospodarjev; štev.: 1, 2, 3, 15
Skupno	92 gospodarjev

Pritožba Martinjvrharjev po župnikovo ni utemeljena, saj imajo enako daleč kot oni tudi iz Luše. Čeprav spadajo pod sosesko Sv. Nikolaj, pa zato tej podružnici nič ne dajo, ne v denarju ne v naturalijah. Obveznosti naj bi bile po tem predlogu razdeljene bolj pravično, glede na premoženje.

Župnik Franc Sever pri Sv. Lenartu je pisal 11. 5. 1909 na škofijo dve strani dolgo pismo, kot sledi v povzetku:

Župnijski urad pri Sv. Lenartu je združil v adventu leta 1907 službo cerkovnika in organista v eno. "Po dogovoru večine posestnikov cele župnije se je nastavil cerkovnik in organist z letno plačo 600 kron v denarju, prosto stanovanje in drva, uživa pa tudi svet okoli mežnarije." Nekateri posestniki v Martinj Vrh u leta 1908 so nasprotovali toliko plačevati. Občinski svet Selca pa je sklenil 30. 11. 1908, da se mora v letu 1909 za cerkovnika in organista pri Sv. Lenartu v celi fari pobirati 38-odstotno doklado na vse direktne dohodke. Plačo pa mora organist pobirati sam. Po-

sestniki v Martinj Vrh u so se proti temu sklepu pritožili na deželni odbor, ki pa je pritožbo odstopil O GK. Ta je pritožbo zavrnil 22. 3. 1909 in Martinjvrharji so se pritožili na deželno vlado v Ljubljani. Organist je potreben in plačevati bi ga morali vsi sorazmerno glede na davek. Do leta 1907 so ga plačevali samo kmetje "zemljaki". Drugih dohodkov organist nima. Pritožniki pravijo, da so zelo oddaljeni od cerkve "in le malokdaj tja zahajajo". Drugod soglašajo z novim načinom, le v Martinj Vrh u se upirajo, "nahujskani od nekaterih, ki se radi tega hočejo ločiti od domače fare" in se želijo priključiti v Železnike. Zato je prosil župnik Franc Sever, da škofija posreduje pri deželni vladi za čimprejšnjo konkurenčno obravnavo.

Županstvo v Selcih je župnijskemu uradu pri Sv. Lenartu na njegovo željo poslalo 12. 8. 1913 cene žita, ki ga dobiva tamkajšnji cerkvenik in organist za bero. Cene so glede na hribovit svet nekoliko nižje, kot so navadno na trgu - z ozirom na slabo kakovost, je pripisalo županstvo.

Vrsta žita	Cena za mernik (kron)	Mernikov	Skupno kron	Opomba
Pšenica	3,50	5	17,50	1 mernik = 24 kg
Rž	3,00	22 1/2	67,50	1 mernik = 24 kg
Ječmen	3,00	11	33,00	1 mernik = 24 kg
Oves	2,00	1	2,00	1 mernik = 17-18 kg
Ajda	3,00	21	63,00	
1 funt prediva	0,30	19 funtov	5,70	

Priznanje

katero utemeljujemo sledi:

- 1.) V pojasnulo krajnjega polotaja.
 Kupnja so henart leki v hribovitih krajih
 in je po prostoru jako obsejna. Vas Martin-
 vseh je od kupne ceste toliko oddaljena
 da imajo najbližji kupljani do ceste eno
 uro hoda bolj oddaljeni celo dve uri; in
 to po poti po kateri poselno v zimskem
 času ni mogoče priti do ceste.

Trjopomnja se da oni ki bivajo v
 obližju ceste, bolj v ravniin pridobajo
 na svojih poljih letno dvakrat, med
 tem ko mi v hribovih samo enkrat.

Polotaj in gnotni stan naše ^{masi} jasno
 prica dejstvo da se je v sadnjih 3-4 letih
 izselilo nad dvajset mladih mozij v
 Ameriko; to je približno 1/8 vseh prebivalcev
 med njimi celo posetniki ki niso mogli
 tu preživiti svojih družin.

- 2.) Cerkovnik pri v. henartu je doslej imel
 sledi dohodke: Prosto stanovanje, dva in
 še nekaj semljiscia pri mešnariji. Poleg
 tega se mu je dajala takozvana liva - sita,
 boljši posetniki v naši Martinovih so dajali
 letno sita v vrednosti 3-4 kron, manjši
 posetniki polovico manj. Kar poselno
 poudarjamo tu je to; da so oni kupljani
 ki so v obližju ceste plačevali dvakrat

Katastrske in davčne občine so se pokrivala, ne pa tudi farne. Zato je OGK zahteval od davčnega urada Škofa Loka pojasnilo in seznam, katere hiše iz Spodnje Luše spadajo pod kateri davčni urad.

Martinjvrharji so se najprej pritožili na občino Selca zaradi 38-odstotne doklade na direktne davke. Ta jih je zavrnila. Nato so se pritožili na deželni odbor, ta je odstopil zadevo OGK in ta jih je zavrnil 22. 3. 1909. Nato so se 6. 4. 1909 pritožili na deželno vlado. Prvi se je podpisal Franc Štalc, nato Anton Jelovčan, Anton Pintar, vse ostale – 14 podpisnikov, je podpisal Matej Klopčič. Razlogi za pritožbo:

- Oni, ki so bolj v ravnini in nižje, pridelajo na poljih letno dvakrat, mi v hribih samo enkrat.
- V zadnjih treh do štirih letih se je iz vasi izselilo nad dvajset mladih moči v Ameriko, tj. osmina vseh prebivalcev, med njimi tudi posestniki, ki niso mogli preživeti svojih družin.
- Cerkovnik je doslej dobival zastoj stanovanje, drva in nekaj zemljišča pri mežnariji. Bire v žitu je dobival od večjih kmetov v Martinj Vrhju v vrednosti 3 do 4 krone, manjši posestniki pol manj. Župljani bliže cerkvi so plačevali dvakrat manj.
- 3. 11. 1909 je župnik povabil župljane na pogovor o plači cerkovnika, "kjer je bilo sklenjeno, da se plača organistu in cerkovniku plačuje z občinsko doklado 38 %", a Martinjvrharji o tem niso bili pravočasno obveščeni in niso bili zraven. Slučajno je bil en Martinjvrhar zraven in je temu, da se doklada naloži vsem enako, odločno ugovarjal.
- Vsi iz Martinj Vrhja žele, da se prefarajo v župnijo Železnike, kamor je bližje in imajo boljše povezave.

9. julija 1909 je župnik Sever pisal na OGK, naj bi s pobudo, ki jo je dal predčasno na škofijski urad, zadevo uredili s konkurenčno obravnavo. "Ker zadeva še ni rešena na deželni vladi, nima župnik s čim plačati cerkovnika in organista, zato prosi naj OGK urgira pri deželni vladi za konkurenčno obravnavo. V Martinj Vrhju je razburjenje in eni delajo na škofijo prošnjo, naj se Martinj Vrh priključi farno v Železni-

ke." Organist je aprila pobiral biro za leto 1908 po Martinj Vrhju, pred njim pa sta od hiše do hiše hodila F. Štalc in Anton Jelovčan in hujškala ljudi, da niso plačali. "Klela in strašila sta posebno žene ter preti-la, da ne dobe več dela žene pri njih itd." Ta dva sta kriva, da organist za leto 1908 ni dobil okoli 80 kron plače. Za leto 1909 pa še ni dobil nobene plače v celi fari, ker pritožba ni rešena. Župnik je predlagal, naj se ta dva za to kaznujeta.

21. 8. 1909 je deželna vlada sporočila OGK, da zadevo rešuje ministrstvo za kulturo in pouk (za uk in bogočastje). Deželna vlada je imela odklonilno stališče do pritožbe Martinjvrharjev.

Proti razpisu razsodbe deželne vlade pri OGK se je v imenu tožiteljev – posestnikov iz Martinj Vrhja 1. 8. 1909 pritožil dr. Ivan Tavčar. Organist ima pri Sv. Lenartu lepo hišo in posestvo, da lahko redi dve kravi in dva prašiča. Župnik pa sedaj hoče imeti "sebi enakega, ki bo postopal na stroške občine okrog z rokami v žepu brez vsacega posla, in niti toliko ne bo imel opravka kot župnik sam". Pooblastilo za vse tožitelje je podpisal Franc Štalc. Doslej so plačevali Martinjvrharji za tretjino manj, le en kmet v Martinj Vrhju je dajal za biro mernik ječmena in 2 kroni za orglanje, vsi drugi so dajali po pol mernika in eno krono. Šentlenarčani so dajali po dva in še več mernika žita: pšenice, rži ali ajde in po več kron za orglanje.

Konkurenčna razprava je bila 11. 9. 1913. OGK je nato napisal razsodbo na treh drobno pisanih straneh in jo 11. 10. 1913 poslal tedanjemu duhovniku – administratorju pri Sv. Lenartu Janezu Borštnarju. Sklicevali so se na deželni zakon iz leta 1874 in konkurenčni zakon iz leta 1863. Določili so, da ta ureditev velja od 1. 1. 1913 dalje:

- Cerkovnik in organist (je eden ali dva) dobi letno plačo 600 kron in se nalaga šentlenarskim faranom po razmerju "direktnega, občinskim dokladam podvrženega davka". Občina Selca pa odloča o višini deleža, važno je, da doseže 600 kron. Ker fara ni enaka davčni občini, bo morala pobirati doklade občina sama ali pa zato nekoga pooblastiti – župni urad ali cerkovnika.

36.

Prečastitemu knezoškofiji Romu ordinarijatu

v
 Ljubljani.

Podpisani župni urad je v adventu l. 1907 redovito pri
 tukajšnji župni cerkvi službo cerkvenika in organista
 v svo. Po dogovoru očiue posestnikov cele župnije
 se je nastavil cerkvenik in organist v letno plačo
 12 v denarju, prosto stanovanje in dva; ušiva
 di svet okrog mešnarije.

Ker so se pa nekateri posestniki v Martinovku l. 1908
 protivili toliko plačevati, sklenil je tukajšnji škofski
 svetopisni svet na svoji seji dne 30/11 1908, da se imra v l. 1909
 na pokrije plače cerkvenika in organista pri Sv. Lamentu
 pobirati v celi fari 38% dohoda od oseh direktivnih
 dohodkov. Plačo pa pobira organist sam.

Proti temu sklepu so se posestniki v Martinovku
 pritožili na deželni odbor, kateri pa je pritožbo
 odstopil c. kr. okrajnemu glavarstvu v Kranju
 v kompetentno uradovanje.

Ker je pa slavosisto pritožbo ravnilo v dne 22/2/1909
 št. 7379, pritožili so se na c. kr. deželno oblast
 Ljubljani, ki pritožbe do tega časa še ni rešila.

Župnik ordinariatu pojasnjuje celotno zadevo.

Cerkev pri Sv. Lenartu pred partizanskim uničenjem.

- Pripada mu stolnina, posebej ker mora ob nedeljah in praznikih najemati pomočnika.
- Zemljišče mežnarja je cerkvena nadarbina in ima do njega pravico, dokler opravlja to službo.
- Bira v naturalijah znaša – čisti donos 152 kron. Kdor ne bi hotel plačevati, se bo to doseglo z uporabo političnega rubeža.
- Zahtevek Martinjvrharjev po drugačnem plačilu – nedirektnih doklad, se zavrne.
- Komisijske stroške v višini 33 kron mora plačati na račun konkurence za leto 1913, v katerem bo nabrati tudi doklade za leto 1913 – skupno 633 kron 19 vinarjev, župnemu uradu pri Sv. Lenartu v 14 dneh.
- Pritožba na to razsodbo je možna v 14 dneh s strani občine, župnega urada in skrbnika premoženja, ki tudi prejmejo to obvestilo.

Zaključek

S to razpravo je dokončno znan datum ustanovitve nove župnije Sv. Lenart. Ljubljanska škofija

je 2. 12. 1785 napisala Instrumentum Reversalium – ustanovno listino. V praksi pa je zaživela postopoma, saj so šele leta 1794 določili meje nove župnije. Selški župnik je še dolgo ostal nekakšen nadzornik nad nekdanjo podružnico. Še dva nauka je pokazalo delo na zgodovini te fare. V urbarju, popisu obveznosti iz 18. stoletja, so se znašli tudi dokumenti o šoli pri Sv. Lenartu v prvi polovici 20. stoletja. Torej ni za obupati, da se najde kaj, za kar smo mislili, da je že izgubljeno. In da res ni nič novega pod soncem – nihil nove sub sole, kot so rekli že Latinci: ključarja nove župnije sta v prvih letih po odhodu Francozov prikazovala bistveno manjši dohodek župnije, kot je bil v resnici. Nadzorniki so ju seveda odkrili in zamenjali.

Martinjvrharji niso uspeli s pritožbami proti povišanju bire. Tudi svoje podružnice, za katero so imeli po letu 1936 že lokacijo, načrt, zanjo skuhali tudi apno, naredili zidno opeko ter kupili kritino v zaliloškem skrilolomu, niso uspeli postaviti. Vero pa so le ohranili.

Okrajšave:

kr. – krajcar

gold. – goldinar

OGK – Okrajno glavarstvo Kranj

fasc. – fascikel (škafca)

Opombe:

- ¹ Demšar, Vincencij: Cerkev sv. Martina v Martinj Vrh. V: *Znamenja v Železnikih in okolici*. 2. Kapelice, kipi in podobe v Martinj Vrh, Potoku in Zalem Logu /fotografije Tine Benedičič, Janko Jelenc/. *Železniki: Župnija*, 2010, šte. 65./10 strani/. Potočnik, Branko: Zgodovina župnije Sv. Lenart nad Škofjo Loko, str. 49–50.
- ² *Krajevni leksikon Dravske banovine*, str. 579.
- ³ *Letopis ljubljanske škofije za leto 1932*. V Ljubljani: Škofijski ordinariat, 1933, str. 238.
- ⁴ Potočnik, Branko: Zgodovina župnije Sv. Lenart nad Šk. Loko, 1995, str. 18–20.
- ⁵ Odlok o odpravi naselja Lenart nad Lušo in njegovi združitvi z naseljem Sv. Lenart ter preštevilčenje naselja, Škofja Loka, 23. 10. 2003. Geodetski upravi v Škofji Loki, g. Porenti, se zahvaljujem za posredovanje odloka.
- ⁶ NŠALJ/ŽA Selca, fasc. 2. Urbar podružnične cerkve Sv. Lenart 1710–1785, Ž 522.
- ⁷ NŠALJ/ŽA Selca, fasc. 2: "bei der filial Kirche St. Leonardi 291 f. 14 kr. Landswehr zur erricht und feestung der neuen Altäre, Kanzel etc ausgerlegt habe worüber Ihme die gedachte Filial-Kirche ersagte Schuld der 291 f. 14 kr L.w. mitler zeit zurück zuzahlen schuldig, und verbunden ist".
- ⁸ Dunajski oral ali jutro je 0,5755 ha, kvadratna klaftra oz. seženj pa 3,59 kvadratnih metrov.
- ⁹ Vpisano v nemškem jeziku.
- ¹⁰ NŠALJ/ŽA Selca, fasc. 2, šte. 595.
- ¹¹ Soseska Sv. Lenart je šteta kot en samostojen kraj, v katerega obsegu so v tem primeru štirje manjši kraji. Številke od 1 do 42 so tekle v nadaljevanju skozi vse te zaselke. Tako je imela soseska Sv. Križ v svojem okviru Podlonk, Prtovč, Draboslovco, Škovine in Mejo kot eno naselje z eno numeracijo.
- ¹² Ker je med številka 21 in 23 črtica, ni jasno, kaj je s hišo Martinj Vrh 22, Bohincem. Iz kasnejših zapisov je jasno, da je spadal pod Sv. Lenart do konca prve svetovne vojne.
- ¹³ Tušek, Anamarija: Zgodovina župnije Selca, Zbornik Selške doline; *Železne niti* 11, Muzejsko društvo Železniki, 2014, str. 45–46 in Potočnik, Branko: Zgodovina župnije Sv. Lenart na Škofjo Loko: diplomatska naloga, Ljubljana, 1995, str. 18–20.
- ¹⁴ NŠALJ/ŽA Selca, fasc. 2: Urbar podružnične cerkve sv. Lenarta, šte. 595.
- ¹⁵ Še vse do konca 19. stoletja so otroci šli prek k birmi kot k prvemu svetemu obhajilu, zato je toliko neobhajanih. Prvikrat tu srečujem tabelo z delitvijo ljudi na obhajane in neobhajane.
- ¹⁶ *Catalogus cleri et bneficiarum ecclesiasticorum Diocesis Labacensis ineunte anno*. Labaci, 1892, str. 73.
- ¹⁷ *Letopis ljubljanske škofije*, leto 1932, str. 94. Po Leksikonu Dravske banovine, 1937, str. 579, 507 duš.
- ¹⁸ *Letopis cerkve na Slovenskem* 1985, Stanje 1. januarja 1985. Ljubljana, Izdal nadškofijski ordinariat v Ljubljani, 1985, str. 103.
- ¹⁹ Maslc drži 3,5 decilitra.
- ²⁰ Soržica je mešanica pšenice in rži.
- ²¹ Štolnina je plačilo pristojbine ob določenih obredih (pogrebi ...).
- ²² Arhiv Republike Slovenije, Okrajno glavarstvo Kranj (v nadaljevanju OGK), fasc. 20, ovoj 288, signatura AS 131.
- ²³ Jegličev dnevnik, Ljubljana 2015.
- ²⁴ Jegličev dnevnik, Ljubljana 2015.
- ²⁵ Branko Potočnik: Zgodovina župnije Sv. Lenart nad Škofjo Loko; *Diplomska naloga*: Ljubljana 1995, str. 112.

- ²⁶ ZAL-ŠKL, Stara zemljiška knjiga šte. 9. Vrsta premoženja je povzeta po tej Stari zemljiški knjigi. Kot novelist je tu z urbarjalno številko vpisan mlin, ki ga je po izročilu dobil Matija Štalc, Martinj Vrh 7.
- ²⁷ Gregor Bončina je bil polovični lastnik z ženo Marijo. Leta 1917 je to kupil Matevž Benedičič. Leta 1928 je po prisojilu to dobil Anton Benedičič, nato Neža Benedičič in sedaj je tu Pavle Benedičič.
- ²⁸ Pri hiši so se zmeraj pisali Pintar. Sprva je imela Smrekarjeva hiša – domačija še v lasti Martinj Vrh 49, ki jo je leta 1910 kupil Franc Zupanc, Martinj Vrh 49, a jo je leta 1925 nazaj kupil Pintar, tako da je spet Smrekarjeva.
- ²⁹ Pri hiši so se ves čas pisali Zupanc.
- ³⁰ Ves čas so se pri hiši pisali Debeljak.
- ³¹ Vprašljiva je hišna številka.
- ³² Prej so se pri hiši pisali Zupanc. En Zupanc je dobil po prisojilu, za njim je dedoval z izročilom Anton Pintar. Josip Pintar je dobil s prisojilom, leta 1963 pa dobila Marija eno šestino in Cirila pet šestin. Slednja se je poročila z Jožetom Derlinkom leta 1965.
- ³³ Verjetno bi bilo pravilno Trdina.
- ³⁴ Tu gre za združitev več hiš in gospodarskih poslopij, in sicer Martinj Vrh 20, Martinj Vrh 50 in Martinj Vrh 45. Po izročilu je dobil leta 1849 Jožef Mohorič, za njim leta 1892 France. Leta 1907 je to kupila Hranilnica in posojilnica na Češnjici, od nje pa je leta 1908 kupil Blaž Trdina.
- ³⁵ Pred Jožefom je bil tu lastnik Blaž Benedičič iz Martinj Vrh 11. Jožef je to hišo dobil po izročilu. Leta 1929 pa je domačijo kupil Janez Štalc, Martinj Vrh 7.
- ³⁶ Helena Eržen je kupila leta 1894 hišo Martinj Vrh 46 od Karbuskarjevih, leta 1923 je kupil to Anton Pintar, Martinj Vrh 15 (Posečnik), in od njega kupi to Janez Benedičič (Birt).
- ³⁷ OGK je bil v upravnih zadevah višja instanca za reševanje krajevnih in občinskih zadev.
- ³⁸ Tudi v originalu hišne številke niso uvrščene med prave zaselke Sv. Lenarta.

Viri:

Arhiv Republike Slovenije, Fond Okrajno glavarstvo Kranj. – AS 131, fasc. 20, ovoj 288.

Nadškofijski arhiv Ljubljana, NŠAL, Župnijski arhiv Selca, fasc. 2 Urbar podružnične cerkve sv. Lenarta. 1710–1785, Ž 522 in Urbar cerkve sv. Lenarta 1756, Ž.595.

Literatura:

Znamenja v Železnikih in okolici. 2, Kapelice, kipi in podobe v Martinj Vrh, Potoku in Zalem Logu. Fotografije Tine Benedičič, Janko Jelenc. – Železniki: Župnija Železniki, 2010.

Tušek, Anamarija: Zgodovina župnije Selca. V: *Železne niti. Zbornik Selške doline.* Železniki: Muzejsko društvo Železniki, letnik 2014, št. 11.

Krajevni leksikon Dravske banovine. Ljubljana: Uprava krajevnega leksikona Dravske banovine, 1937, str. 579.

Leto svetnikov: četrti del (oktober–december), Ljubljana: Zadruga katoliških duhovnikov, 1973. Lenart opat, str. 263–64.

Letopis ljubljanske škofije za leto 1932. V Ljubljani: Škofijski ordinariat, 1933, str. 238.

Jegličev dnevnik: znanstvenokritična izdaja. Celje, Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, 2015.

Register imen za zbirko listin Zemljiške knjige Železniki,¹ II. knjiga

Vincencij Demšar

K zbirki listin, vezano v knjigo in oštevilčeno, je pisar sproti abecedno vpisoval v posebno knjigo imena oseb in priimkov, ki se pojavljajo kot dejavniki v zelo širokem smislu pravnega akta: kot npr. kupci, prodajalci, dolžniki, tožniki itd. Niso pa v registru navedena imena prič posameznega pravnega akta. Obratno pa ni v prvi objavi registrov (Železne niti št. 9, 2012, str. 15–30) vseh imen in priimkov, ki so pa v registru navedeni. To pač zato, ker je bil sprva v registih poudarek na krajevnih in ledinskih imenih. Imena in priimke sem načeloma slovenil. Lorence, Johane, Mice, Ance in še katere sem ohranil v originalu, ker so bili v vsakdanji pogovorni rabi do nedavnega ali pa so celo še danes. V nekaj primerih sem zamenjal, tako da sem ime postavil na prvo, priimek pa šele na drugo mesto.

		Knjiga	Stran
Ažman Urban	Prva sodba z Blažem Pogačnikom	I	36
Ažman Jakob	Zadolžnica pri Mihaelu Kovaču	I	42
Ažman Jakob	Zadolžnica pri Jerneju Šraju	I	43
Ažman Marjeta	Zadolžnica pri g. Francu Dioniziju Urbančiču	I	57
Ambrožič Marjeta	Zadolžnica pri g. Francu Dioniziju Urbančiču	I	58
Ambrožič Mica /Mitza/	Zadolžnica pri g. Francu Dioniziju Urbančiču	I	66
Ažman Jakob	Testament	I	71
Ažman Jakob	Poravnava z Matevžem Potočnikom	I	74

		Knjiga	Stran
Ažman Jakob	Poravnava z Lorencem Vrhuncem	I	74
Ažman Jakob	Poravnava z Jero Mrak	I	74
Ažman Urban	Sodba z Mino Stefančič	I	75
Anton Grohar ²	Poročni dogovor	I	69
Ažman Urban	G. dr. Mihael Stremohl, advokat v Ljubljani zahteva izvršbo	I	129
Ažman Jera	Sklep gospostva Loke z Mino Stefančič	I	146
Ažman Jožef	Zadolžnica pri Gregorju Pintarju	I	231
Ambrožič Jožef	Izpisek	I	253
Dagarin Pavel	Zadolžnica pri Antonu Pogačniku	I	30
Dagarin Jakob in Agata	Zadolžnica pri Megušarici	I	89
Demšar Primož	Izročitev sinu Johanu	I	97
Dagarin Pavel in žena Neža	Zadolžnica pri Matevžu Ambrožiču ³	I	125
Demšar Marija, roj. Levčnik	Zadolžnica pri Gregorju Gašperinu, glej črko "L"	I	139
Demšar Marija	Zadolžnica pri Gregorju Gašperinu	I	172
Debeljak Jurij	Zadolžnica pri Valentinu Groharju	I	179
Demšar Johan	Zadolžnica pri Antonu Rebuli	I	195
Demšar Johan	Zapisnik gospodarsko-uradnega priznanja za Antona Rebula	I	208
Demšar Primož	Poravnava in izročitev sinu Johanu	I	173
Demšar Primož	Sodba z Johanom Demšarjem	I	210
Demšar Primož	Apelacijska sodba z Johanom Demšarjem	I	210
Demšar Johan	Zadolžnica pri Juriju Globočniku	I	211
Demšar Johan	Zadolžnica pri Juriju Globočniku	I	216
Demšar Johan in njegova žena Marija	Zadolžnica pri Juriju Globočniku	I	221
Dagarin Pavel	Izraz poslednje volje (testament)	I	236
Demšar Johan	Zadolžnica pri Primožu Demšarju	I	236
Demšar Primož	Testament	I	245
Dagarin Jakob	Sodba z Matevžem Cankarjem	I	261
Demšar Johan	Poravnava in cesija z Gašparjem Eberlom	I	315
Drol Johan	Zadolžnica pri Jakobu Rantu	I	337
Frölich Filip, mestni župnik v Trstu	Poravnava s Primožem Martinčičem	I	5
Feigel/Feidel/ Peter	Zadolžnica pri Andreju Šmidu	I	48
Frolich Marko	Zadolžnica pri Petru Prezljju	I	32
Feidl Peter in njegova žena	Sodba med njima in Valentinom Groharjem	I	136

		Knjiga	Stran
Frolich Marko in njegova žena Elizabeta	Zadolžnica pri Petru Prezlju	I	152
Grohar Anton	Kupno pismo po Primožu Martinčiču	I	2
Grohar Anton	Kupno pismo po Primožu Martinčiču	I	4
Globočnik Elizabeta	Zadolžnica pri dedičih Elizabete Urbančič	I	43
Grohar Anton	Kupno pismo z bratom iz Loke	I	55
Grohar Anton	Poročno pismo z Anco Benedičič	I	69
Gasser Jožef	Testament	I	214
Grohar Anton	Zadolžnica pri Jožefu Gasserju	I	226
Grohar Anton	Zadolžnica pri Valentinu Groharju	I	332
Grohar Anton	Kupno pismo po Gregorju Ambrožiču	I	341
Globočnik Anton	Poročna pogodba z Jožefo Bajželj	I	347
Hrobat /Hrauauath/ Urban	Poročno pismo z ženo Jero	I	33
Homman Marjeta	Transakcijsko pismo	I	35
Hrvat Urban	Poravnalna pogodba z Anžetom Jeralo	I	37
Hoberl Gašpar	Sodba z Antonom Štalcem	I	79
Hrovat Franc	Izročilo /Übergabe/ Luku Črnlicu	I	82
Homan g. Franc Anton	Zadolžnica pri g. Strgulcu Martinu	I	187
Homan g. Franc Anton	Zadolžnica pri g. Jožefu Petru Petriču	I	205
Homan Marjeta	Zadolžnica pri g. Andreju Xaveriju Warlu	I	212
Hrovat Jurij	Kupno pismo po Juriju Globočniku	I	215
Homan g. Franc Anton in njegova ga. žena Frančiška	Zadolžnica /Schuldobligation/ pri g. Jožefu Demšarju	I	228
Homan Franc Anton	Zadolžnica pri Jerneju Kočarju	I	247
Homan Franc Anton	Zadolžnica pri g. Martinu Strgulcu	I	238
Heberl Gašpar	Reverz pri Gregorju Demšarju	I	263
Hrovat Urban	Izročilna pogodba svoji ženi Jeri	I	267
Homan Marjeta	Zadolžnica pri Matevžu Megušarju	I	268
Homan g. Franc Anton	Dva sodna zapisnika gospostva Loka z dr. Johanom Homanom	I	277- 279
Homan g. Franc Anton	Dolg pri g. Francu Ksaveriju Damjanu	I	281
Hrovat Gregor	Testament	I	321
Homan Marjeta	Zadolžnica pri skrbniku g. Jakobu Megušarju	I	346
Jerala Johan	Poravnava z Urbanom Hrovatom	I	37
Jerala Gregor	Zadolžnica pri Edvardu Bobku	I	40
Jerala Andrej	Zadolžnica pri Valentinu Groharju	I	110
Jerala Anton	Zadolžnica pri Matevžu Megušarju	I	114

		Knjiga	Stran
Jerala Gregor in žena Elizabeta	Zadolžnica pri Agati Megušar, kmetici iz Smoleve	I	126
Jerala Andrej	Zadolžnica pri Gregorju Gašperinu	I	140
Jerala Andrej	Zadolžnica pri Johanu Gašperinu	I	142
Jelenc Uršula	Poročno pismo z možem Pavlom Jelencem, pokojnim	I	154
Jerala Andrej	Razsodba glede mladoletnih varovancev med Štefanom Semenom in Matevžem Tišujem kot najbližjim sorodnikom pokojnega Jakoba Kapusa pri Elizabeti Frölich, rojeni Kapus	I	184
Jerala Andrej	Sodba z Elizabeto Kapus	I	185
Jerala Andrej	Zadolžnica pri Valentinu Šušteršiču	I	227
Jerala Franc	Zadolžnica pri Valentinu Groharju	I	272
Jesenko Simon	Poročna pogodba z ženo Uršulo	I	325
Jerala Franc	Zadolžnica pri Matevžu Klemenčiču	I	346
Jelenc Pavel	Sodba	I	354
Kemparl Maruša	Zadolžnica pri Gregorju Javhu	I	11
Kobler Martin in žena Katarina	Dolžno pismo pri Valentinu Groharju kot skrbniku nedoletnih otrok Matevža Potočnika	I	26
Kemperle Jurij	Poročno pismo z ženo Marušo	I	28
Košmelj Luka	Izročilna pogodba sinu Johanu	I	31
Koblar Martin	Zadolžnica	I	34
Kopčavar Jerni	Zadolžnica pri Niklu Megušarju	I	38
Kramar Nikolaj	Zadolžnica pri Niklu Megušarju	I	39
Koblar Johan	Sodba z Valentinom Groharjem	I	62
Koblar Johan	Kupno pismo z Valentinom Groharjem	I	70
Kosem Gregor	Pritožba /Wiederlesung/ proti Urbanu Čemažarju	I	95
Kankelj Agata	Kupno pismo z Urbanom Kaltenekarjem	I	103
Kos Jožef in žena Agata	Zadolžnica pri Petru Prezljju	I	145
Kos Jožef	Zadolžnica pri Jakobu Rantu, loškem podložniku iz Martinj Vrha	I	158
Kos Jožef	Zadolžnica pri Pavlu Javorju	I	160
Kos Jožef	Zadolžnica pri Jožefu Bičku	I	161
Kos Jožef	Poročno pismo z ženo Agato	I	163
Kos Jožef	Sodba z Matevžem Balantom	I	166
Kos Jožef in žena Agata	Zadolžnica pri Jožefu Torkarju, loškem podložniku	I	169 ⁴
Kos Jožef	Zadolžnica pri Gregorju Erženu v Bitnjah	I	171
Koblar Johan	Kupno pismo z Gregorjem Žnidarjem	I	182
Kos Jožef	Ukaz loškega gospostva, da mora izročiti ključ od hiše 124 Matevžu Balantiču	I	187
Kosem Marko	Poročno pismo z ženo Jero	I	190

		Knjiga	Stran
Kos Jožef in žena Agata	Zadolžnica pri Martinu Peternelju, loškem podložniku in županu v Davči	I	206
Kosem Jera	Zadolžnica pri Marjeti Semen	I	202 ⁵
Kobljar Johan in Matevž	Sodba s Francem Jeralom	I	207
Košmelj Luka	Poročna pogodba s Katarino Dufft (?) ⁶	I	224
Kosem Jera	Zadolžnica pri Mici in Marjeti Semen	I	225
Kos Jožef	Priznanje dolga pri g. Johanu Dolencu	I	230
Kosem Marka	Kupno pismo za hišo Andreja Vidmarja	I	230
Kos Jožef	Garancija Matevžu Balantiču – Kosova hiša	I	239
Kos Jožef	Dolg pri Maruši Dobreški ⁷	I	245
Kos Jožef	Sodba z Balantičem ⁸	I	256
Kos Jožef	Sklep loškega gospostva	I	258
Kos Jožef	Specifikacija stroškov z Mak/som/ Petučnikom	I	258
Kos Jožef	Zapisnik poravnave s Petrom Prezljem	I	260
Kos Jožef	Zadolžnica pri Urbanu Frölichu iz Danj	I	262
Kos Jožef	Kupno pismo po Johanu Trojarju iz Raven	I	280
Košmelj Luka	Zapisnik zaslišanja priče njegovega sina Jakoba	I	290
Košmelj Luka	Nagibi rabsodbe z njegovim sinom Jakobom	I	297
Košmelj Luka	Sodba v zvezi s sinom Jakobom	I	298
Košmelj Luka	Poravnava z ženo Katarino	I	302
Kobljar Tomaž	Poročni dogovor z Marijo Warl	I	304
Kos Anton	Zadolžnica pri Jožefu Bičku	I	334
Košmelj Johan	Poročno pismo z Elizabeto Megušar	I	342
Košmelj Elizabeta	Odpovedno pismo bratom in sestram	I	343
Košmelj Johan	Poravnava z ženo Elizabeto	I	344
Likar Andrej	Zadolžnica pri Jerneju Šraju	I	41
Luznar Pavel	Poročna pogodba s Heleno Globočnik	I	80
Levičnik Marija	Zadolžnica pri Luku Tretmanu	I	107
Levičnik Marija	Zadolžnica pri Valentinu Groharju	I	136
Levičnik Marija, por. Demšar	Zadolžnica pri Gregorju Gašperinu, glej L. D.	I	138
Levičnik Mica	Zadolžnica pri Valentinu Groharju	I	148
Lazar Primož	Sodba z Jožefom Gosarjem	I	149
Lazar Primož	Zadolžnica pri Lovrencu Potočniku	I	213
Luznar Jernej	Zadolžnica pri Matevžu Megušarju	I	235
Luznar Anton	Testament	I	269
Luznar Andrej	Poročno pismo s Heleno /Schur/, ⁹ roj. Primožič	I	323
Luznar Helena	Zadolžnica pri Petru Prezlju	I	324

		Knjiga	Stran
Luznar Pavel	Kupno pismo z Jožefom Bizjakom	I	341
Luznar Jernej	Zadolžnica pri Antonu Prezlju	I	345
Markelj Tomaž	Poročni dogovor z nevesto Apolonijo	I	7
Megušar Andrej	Zadolžnica pri Jakobu ¹⁰ Luznarju	I	14
Mlakar Jera	Zadolžnica pri Matevžu Valentinčiču	I	23
Markelj Tomaž	Soglasje za izbris pri Antonu Francu Homanu	I	27
Martinčič Miza	Sodba z g. Francem Jugovicem	I	53
Megušar Andrej	Kupno pismo z Matevžem Luznarjem	I	54
Martinčič Primož	Prepis zapisnika	I	59
Martinčič Primož	Zadolžnica pri Matevžu Lotriču	I	67(?)
Megušar Andrej	Zadolžnica pri Pavlu Javorju ¹¹	I	70
Martinčič Primož	Poravnalna pogodba z Jurijem Šmidom	I	72
Martinčič Primož	Izročitev svoji ženi Mici	I	76
Martinčič Mica	Prepis zapisnika poravnave z Danielom Frölichom	I	77
Megušar Andrej	Poravnava z Mihom Megušarjem	I	79
Martinčič Primož in žena ¹²	Sodba z ... ¹³	I	80
Megušar Andrej	Kupna pogodba z Matevžem Luznarjem	I	81
Martinčič Primož	Sodba z Gregorjem Gašperinom	I	83
Martinčič Primož in žena	Sodba s Tomincem	I	83
Martinčič Primož	Prepis zapisnika ¹⁴	I	83
Martinčič Marija	Prošnja za vpis	I	84
Martinčič Primož	Poravnava z Jurijem Šmidom	I	87
Martinčič Mica	Poravnava z Gregorjem Pintarjem	I	88
Martinčič Primož in žena	Zadolžnica pri Globočniku	I	88
Martinčič Primož	Kupno pismo za Marka Fabijanija	I	95
Martinčič Primož	Poravnava z Lukom Učniskarjem ¹⁵	I	96
Megušar Andrej	Kupno pismo z Gregorjem Žnidarjem	I	96
Martinčič Primož	Kupno pismo z Jurijem Globočnikom	I	98
Martinčič Primož in žena Mica	Prepis zapisnika z Mico ¹⁶	I	100
Mihelič Marija	Testament	I	101
Mihelič Jožef	Zadolžnica pri g. Johanu Kolencu	I	102
Magušar Jakob	Kupno pismo z Lenartom Kramarjem	I	104
Magušar Primož in žena	Sodba	I	105
Magušar Andrej	Sodba z Gregorjem Gašperinom	I	107

		Knjiga	Stran
Martinčič Primož	Sodba s Pavlom Luznarjem	I	108
Martinčič Primož in žena	Sodba z Johanom Gašperinom	I	108
Megušar Jakob	Zadolžnica pri Petru Prezlu	I	109
Marenčič Jakob	Poročni dogovor z Jero Žnidar	I	110
Megušar Jakob	Zadolžnica pri Pavlu Javorju	I	115
Martinčič Primož in žena Mica	Sodba s Pavlom Luznarjem kot generalni zastopnik Marije Ane Krušnick	I	117
Megušar Matevž	Legatstvo za Nežo Košmelj po pokojnem očetu in materi Agati v testamentu	I	118
Megušar Jakob	Zadolžnica pri Mici Klobčič	I	121
Martinčič Primož	Kupno pismo z Valentinom Koblarjem, fužinarjem	I	129
Martinčič Primož	Kupno pismo z Gašperjem Novakom, loškim podložnikom	I	133
Martinčič Primož	Kupno pismo z Johanom Novakom, loškim podložnikom	I	137
Megušar Jakob	Poravnalni zapis z Jožefom Ažmanom	I	143
Megušar Jakob in žena	Sodba z Jurijem Tomincem iz Polhovega Gradca	I	151(?)
Megušar Jakob	Zadolžnica pri Matevžu Luznarju z Rudnega	I	168
Megušar Jakob	Poravnalni zapisnik z Mico Klobčič	I	193
Martinčič Primož	Kupno pismo z Jurijem Globočnikom	I	217
Mihelič Jožef	Poročno pismo z Elizabeto Jelenc	I	218
Martinčič Primož	Zadolžnica pri Francu Ksaveriju, maša v Ljubljani	I	249
Megušar Maruša	Testament	I	250
Martinčič Primož	Izročilna listina za ženo Marijo	I	252
Megušar Andrej	Priznanje dolga za svoje ime	I	253
Martinčič Primož	Kupno pismo z Antonom Mlakarjem	I	254
Magušar Andrej	Obravnavni zapisnik z Gregorjem Gašperinom	I	255
Martinčič Marija	Zadolžnica pri Gregorju Gašperinu	I	260
Dagarin Jakob ¹⁷	Sodba z Matevžem Cankarjem	I	261
Magušar Andrej	Kupno pismo z Jurijem Globočnikom	I	264
Martinčič Marija	Zadolžnica pri Valentinu Groharju	I	265
Magušar Andrej	Zadolžnica pri Juriju Globočniku	I	265
Martinčič Marija	Zadolžnica pri Rudniškem uradu Idrija	I	266
Magušar Andrej	Zadolžnica pri g. Juriju Globočniku	I	314
Magušar Andrej	Poravnalna pogodba z Mihaelom Megušarjem	I	326
Megušar Jakob	Kupno pismo z Johanom Groharjem	I	330
Megušar Jakob	Kupno pismo s Tomažem Koblarjem	I	331
Martinčič Marija	Poravnalni zapisnik z Johanom Rudonom iz Trziča	I	352
Martinčič Marija	Poravnalni zapisnik s Francem Rudnem	I	353

		Knjiga	Stran
Novinc Jožef	Poročni dogovor s Špelo	I	91
Novinc Jožef	Poravnava	I	92
Novinc Jožef	Testament njegove pokojne žene Helene	I	116
Primožič Jurij	Kupno pismo z Marijo Kemperle	I	1
Potočnik Lorenc	Zadolžnica pri Valentinu Koblarju	I	16
Potočnik Lorenc	Zadolžnica pri Antonu Tolarju	I	17
Potočnik Lorenc	Poročni dogovor z nevesto Jero	I	18
Pogačnik Anton	Zadolžnica pri Antonu Luznarju	I	21
Papler Matija	Zadolžnica pri Matevžu Ambrožiču	I	32
Prezel Mica	Prva sodba z Lukom Mohoričem	I	44
Potočnik Matevž	Zadolžnica pri Reinhardu Kramarju	I	49
Potočnik Jurij	Zadolžnica pri Antonu Tušku	I	51
Potočnik Jurij	Zadolžnica pri Urbanu Potočniku	I	52
Plavc Franc Jakob	Poročni dogovor	I	62
Potočnik Jurij	Sodba z Matevžem Lotričem	I	66
Pegam Tomaž in žena	Zadolžnica pri Matevžu Demšarju	I	85
Pegam Tomaž in žena	Zadolžnica pri Matevžu Demšarju	I	86
Pfleger g. Sigismund	Kupno pismo s Primožem Bičkom	I	90
Primožič Jurij in žena	Zadolžnica pri Juriju Megušarju	I	194
Papler Anton in žena	Zadolžnica pri Jožefu Prevcu	I	201
Prezelj Nikolaj	Zadolžnica pri Juriju Globočniku	I	229
Papler Marija in žena Agata	Zadolžnica pri "Ira" (Jeri?) Nastranu	I	232
Pintar Matija	Zadolžnica pri Andreju Bernardu iz Davče	I	234
Pfleger g. Sigismund	Kupno pismo z Jurijem Globočnikom	I	248
Pfleger gos. ¹⁸ Marija	Zadolžnica pri g. Jožefu Demšarju	I	239
Prezelj Jurij	Zadolžnica pri Lorencu Potočniku	I	316
Pfleger gos. Marija	Kupno pismo z Antonom Kosom	I	332
Pfleger gos. Marija	Zadolžnica pri Matevžu Megušarju	I	339
Prezelj Peter	Poravnava z mladim Jožefom Semenom	I	335
Prezelj Peter	Poravnava z mladim Jožefom Semenom	I	337
Pfleger gos. Marija	Zadolžnica pri Gregorju Gašperinu	I	340
Rebula Anton	Zadolžnica pri Petru Prezlju	I	78
Rebula Anton	Poročni dogovor z ženo Ano, rojeno Luznar	I	112
Rebula Anton	Poravnava z ženo Ano, rojeno Luznar	I	189
Rebula Jera	Testament	I	220
Rebula Anton	Testament	I	222
Rovtar Jakob iz Rudna	Sodba z Jurijem Nastranom z Rudna	I	233

		Knjiga	Stran
Rebula Anton	Izjava proti Mihaelu Semenu kot upravitelju stečajne mase Antona Prezlja	I	329
Žnidar/Schnidar/Lorenc	Kupno pismo s Primožem Martinčičem	I	2
Semen Mihael	Kupno pismo s Primožem Martinčičem	I	3
Žnidar Valentin	Poravnava ali izročilna pogodba sinu Lorencu s potrdilom	I	5
Semen Mihael	Kupno pismo z g. Francem Dionizijem Urbančičem skupaj s prenotiranim dovoljenjem	I	9
Žnidar Gregor	Zadolžnica pri Valentinu Groharju	I	12
Žnidar Lorenc	Zadolžnica pri Valentinu Koblarju	I	12
Šmid Marka	Poročno pismo z nevesto Minko	I	14
Semen Mihael	Zadolžnica pri Štefanu Semenu	I	22
Semen Mihael	Poračun s svojo ženo Marjeto	I	24
Semen Jožef	Poračun s svojim sinom Johanom	I	26
Semen Štefan	Zadolžnica	I	29
Šušteršič Andrej	Zadolžnica pri Juriju Globočniku	I	45
Šušteršič Andrej	Zadolžnica pri Juriju Globočniku	I	46
Šušteršič Mica	Sodba z Valentinom Groharjem	I	56
Šiler(?) Pavel	Zadolžnica pri Agati Kankelj	I	68
Žnidar Lovre	Zadolžnica pri Primožu Demšarju (?)	I	99
Šušteršič Marija	Zadolžnica pri Juriju Globočniku	I	106
Semen Mihael	Sodba z Urbanom Hrovatom	I	123
Semen Jožef	Kavcijsko pismo pri g. Antonu Lebnu (?), lastniku "Redelsbergiz"(?) v postojnskem okraju	I	131
Semen Johan in žena Helena	Zadolžnica pri g. Johanu Globočniku	I	156
Semen Jakob	Poročno pismo z ženo Marijo	I	181
Semen Štefan	Sodba zoper Matevža "Thishu"	I	183
Semen Štefan	Sodba zoper Matevža "Thishu"	I	184
Šošteršič Mica	Kupno pismo z Jurijem Globočnikom	I	237
Žnidar Lorenc	Zadolžnica pri Gašperju Heberlu	I	255
Semen Mihael	Poročna pogodba	I	273
Semen Mihael	Poravnava z ženo	I	275
Šušteršič Jurij	Zadolžnica pri Mihaelu Tolarju	I	275
Šmid Jurij	Cesija pri Antonu Webru	I	281
Šmid Marka	Testament	I	319
Semen Mihael	Poravnava s svojo ženo Marjeto	I	327
Trojar Martin	Poročni dogovor	I	93
Trojar Maria	Zadolžnica pri Štefanu Semenu	I	67

		Knjiga	Stran
Trojar Martin	Poročni dogovor	I	93
Tolar Luka in žena Mica	Zadolžnica pri Juriju Tolarju	I	276
Černivc /Tscherniuka/ Elizabeta	Testament	I	284
Černivc Luka	Sodna poravnava s svojimi otroci	I	286
Trojar Gregor	Kupno pismo za hišo šte. 68	I	289
Trojar Neža	Odpovedno pismo z Gašperjem Gortnarjem	I	299
Trojar Johan	Kupno pismo z Lukom Tavšem	I	336
Urbančič g. Franc Dionizij	Zadolžnica pri g. dr. Johanu Repiču, varuhu	I	196
G. Urbančič Franc Dionizij	Kupno pismo z g. Jožefom Urbančičem	I	307
G. Urbančič Franc Dionizij	Poročna pogodba z Marijo Globočnik	I	312
G. Urbančič Franc Dionizij	Kupno pismo z Johanom Fabjanom	I	331
Bizjak Urban	Poravnalna pogodba s Katarino iz prvega zakona in s sorodniki	I	20
Bobek Neža	Zadolžnica pri g. plemenitem Jenkensheimu	I	36
Bobek Neža	Kupno pismo z Gregorjem Jeralom	I	50
Warl Helena	Zadolžnica pri Valentinu Koblarju	I	248
Balantič Matevž	Testament	I	282
Bogataj Tomaž	Kupno pismo z Jožefom Mihaličem	I	300
Bogataj Tomaž	Zadolžnica pri Mihaelu Tolarju	I	301
Bogataj Tomaž	Priznanje dolga pri Valentinu Groharju	I	306
Warl Elizabeta	Testament	I	310
Bohinc Marija	Testament	I	317

Pri uporabi tega registra je koristno vedeti, da so že v originalnem registru nekatere netočnosti. Včasih se je sestavljaivec zmotil pri abecedi, na kar opominjam v opombah. Priimek kot npr. Tschernivc je poslovenjen s črko "Č", a ostaja v sklopu črke "T". Malo več pozornosti je potrebno tudi pod črko "B" in "W". Večje število oseb je vpisanih pod "W", čeprav je jasno, da bi morali biti pod "B". Nekoliko nejasnosti je pri Warlih, vendar sem jih pustil v originalu. Enojni "V" bi bil lahko osnova za

izgovarjavo "V" po nemškem vzoru "F". Nekaj vpisov je slabo čitljivih, zato je lahko tudi nekaj napačno. Večina vpisov je prečrtanih in/ali je ob robu pripisano "extabuliert" – izbrisano. Običajno, ne pa zmeraj, je prvi v abecednem seznamu prodajalec, dolžnik, toženi in podobno, v drugi koloni so upniki, kupci, tožitelji itd. V tem objavljenem seznamu so samo osebe iz prve knjige listin. Vseh listinskih knjig je šest in za vse so sestavljeni sezname oseb.

Opombe:

- ¹ Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota Škofja Loka. Zemljiška knjiga Železniki, knjiga 166: Register des Berg und Hammerwerks Oben und Unter Eisnern über das Vormer-Buch II.
- ² Pri Antonu Groharju se je zmotil in vpisal pod črko "A", kot da je Anton priimek. Dagarin Jakob na str. 261 je vpisan pod črko "M".
- ³ V opombi: Izbrisano, glej 4. zvezek, str. 523 in 524.
- ⁴ Številke strani je v zadnji koloni registra včasih težko prebrati. Pa tudi drugod zna biti kakšna netočno prebrana številka.
- ⁵ Ali se je pisec zmotil v zaporedju strani?
- ⁶ Vse zadeve, ki so navedene pod priimkom Košmelj, so prečrtane in z opombo izbrisane.
- ⁷ Verjetno gre za domače ime in ne za priimek.
- ⁸ Balantinčič in Valentinčič je lahko kdaj zamenjano.
- ⁹ Kaj ta izraz pomeni, nisem mogel ugotoviti.
- ¹⁰ Ker je prečrtano, je težko berljivo. Izbrisano 30. 1. 1800.
- ¹¹ Za večino v nadaljevanju pod črko "M" piše, da je izbrisano.
- ¹² Včasih nastopa sam Primož, včasih samo Mica, včasih je omenjena samo žena, brez imena.
- ¹³ Nečitljivo.
- ¹⁴ Nečitljivo, s kom.
- ¹⁵ Nečitljivo, s kom.
- ¹⁶ Priimka ni mogoče prebrati.
- ¹⁷ Dagarin bi moral biti pod črko "D". Pomota pisca!
- ¹⁸ Gospodična /Jungfrau/.

Cerkev sv. Križa, freske iz 15. stoletja in sv. Kumernisa

Andrej Bogataj

Pri raziskovanju arheološkega najdišča Štalca smo modrovali, kako bi lahko najdišče pokazali tudi obiskovalcem. Misel o arheološko-zgodovinski poti se nam je zdela zelo zanimiva. Obisk Štalce, kam pa naprej? Seveda, mimo Kališ na Sveti križ pogledat podružnično cerkev sv. Križa in čudovite freske iz 15. stoletja. Moje do takrat površno in splošno zanimanje za fresko na cerkvi se je s to idejo še povečalo. Čeprav sem ji bil že do sedaj zelo blizu, sem sklenil, da jo še natančneje raziščem in o njej napišem zgodbo, saj so to najstarejše freske v naši okolici.

V prispevku želim bralcu dokumentirati zanimivo podobo cerkve pred in med drugo svetovno vojno ter po njej – nekatere objavljene fotografije so bile doslej neznane, predvsem fotografija glavnega oltarja, vodila pa me je tudi želja po tehnični izdelavi fotografije freske v takšnem pogledu, kakršnega so imeli obiskovalci nekdaj, ko še ni bila skrita pod lopo. Pa seveda čim več o sami freski. Kdaj je nastala, kdo jo je naslikal, zakaj je izbral prav takšne prizore in kaj predstavljajo. Odkrite informacije o svetnici sv. Kumernisi (Vilgefortis, Liberata) so se mi zdele tako poučne, da jih želim predstaviti tudi bralcem.

Cerkev svetega Križa

Podružnična cerkev sv. Križa leži na vrhu 871 metrov visokega hriba Sveti križ nad vasjo Kališe. Ime vrha Sveti križ, na katerem sta poleg cerkve še hiša in domačija, je znano predvsem prebivalcem naše doline, saj po dostopni literaturi vrh v preteklosti in tudi danes nima svojega priznanega lastnega imena. Hišne številke spadajo pod vas Kališe. Tudi drugi viri omenjajo cerkev predvsem v povezavi z vasjo Kališe.

Sveti križ je dvignjen podaljšek grebena, ki poteka z Jelovice proti jugu med potokoma Češnjica in Selnica. Z vrha je posebno zvečer najlepši pogled na Železnike. Lepo se vidijo okoliški vrhovi Ratišev, Triglav, Stari vrh, Porezen, vasi Podlonk, Dražgoše ... Dostopen je iz Selc, s Češnjice in iz Dražgoš. Spodaj ležeča vas Kališe je oddaljena 15 minut hoda.

Že v daljni preteklosti je bil vrh zanimiv za poselitev. V strokovni literaturi se omenja prazgodovinsko gradišče in halštatski ter rimski grobovi.¹

Zaradi tega je okolica cerkve zaščiteno arheološko najdišče. Dvoladijska cerkev iz 15. stoletja s freskami iz prve polovice 15. stoletja na zahodni fasadi pa je zaščitena sakralna stavbna dediščina.

Cerkev sv. Križa pripada župniji Selca. Pod svojim okriljem ima vasi Kališe, Studeno, Češnjico in Rudno. Zavetnik cerkve je sv. Križ oziroma povišanje sv. Križa (praznik povišanja sv. Križa je 14. september). Maša je vsako leto 16. avgusta ob 8. uri, ko goduje sv. Rok, in prvo nedeljo po sv. Roku ob 10. uri,² ko je obletnica posvetitve cerkve in žegnanje za omenjene vasi).

Cerkev pred drugo svetovno vojno

Cerkev je prvič omenjena v freisinskem urbarju leta 1501.³ V arhitekturi je srednjeveška, barokizirana. Ali je od svojega nastanka ohranila svojo prvotno podobo, ne vemo. Po letu 1870 so zaradi

Cerkev sv. Križa na Svetem križu danes. Foto: Andrej Bogataj

Cerkev sv. Križa na vojaškem zemljevidu, 1763–1787. V legendi je označeno, da gre za zidano cerkev. Vir: First Military Survey maps of the Habsburg Empire (1763–1787), www.mapire.eu, dostop 30. 5. 2016.

Pogled na cerkev s severne strani. Streha nad prezbiterijem je bila nižja. Hrani: Terezija Bogataj

Predovjna fotografija sprednjega levega vogala cerkve. Na fotografiji se vidi, da je bila streha lope nižja in ni zaščitila fresk v celoti. Vidne so tudi lesene cevi za napeljavo deževnice in skril na strehi lope. Vir: Ministrstvo za kulturo, INDOK center.

Južna stran cerkve pred drugo svetovno vojno. Na desni strani poleg zvonika se vidi zakristija. Hrani: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije.

Fotografija cerkve s sprednje strani pred drugo svetovno vojno. Na levi strani se vidi mežnarija. Osebe na fotografiji so neznane, verjetno pa gre za mežnarjevo družino. Streha cerkve je bila dvokapna, ravna. Vir: Ministrstvo za kulturo, INDOK center.

razpadanja ravnega lesenega stropa cerkev obokali.⁴ Prvotno so se freske na fasadi dobro videle, saj še ni bilo lope pri vhodu v cerkev. Kasneje so dozidali lopo, ki pa fresk ni pokrila v celoti, očitno je služila samo za zaščito vhoda v cerkev, ki je bil prvotno na desni strani, kasneje pa prestavljen na levo stran, kjer je še danes. Vidijo se še zazidana vrata. Zakristija je bila za zvonikom na desni strani prezbiterija, vidna so zazidana vrata. Baročni strop nad prezbiterijem je bil obokan s štukaturo in fresko papeža s tiaro in z diakonom na levi strani.⁵ Veliki oltar na kamnitem podiju je bil izdelan v baročnem stilu.⁶ V njem so bili nekateri kipi, ki so ohranjeni in danes nameščeni v cerkvi. Najdena in prvič objavljena fotografija oltarja priča, da je bil izredno lep. Velika slika Duše v vicah je bila postavljena poleg oltarja.⁷ Leta 1869 so postavili tudi nov stranski oltar, delo selškega kiparja Marka Peternelja.⁸ Streha je bila dvokapna in ravna. V zvoniku so bili trije zvonovi, dva železna in manjši bronast. Lopa in cerkev sta bili pokriti s skrilom.

Cerkev med drugo svetovno vojno

Med drugo svetovno vojno so belogardisti izselili družino mežnarja Gabrijela Marklja v Kališe, mežnarijo, cerkev in okolico pa spremenili v postojanko. Ob partizanskem zavzetju postojanke, 10. marca 1945, je bila cerkev poškodovana. Kasneje je bila še minirana in požgana. Pri tem so bili uničeni tudi oltarji. Kipe in nekaj ostalega cerkvenega inventarja so rešili domačini iz Kališ.⁹ Sprednja stena z znamenitimi freskami je po naključju ostala cela. Tudi manjši bronasti zvon se je razbil.

Izkopani rovi okoli cerkve. Fotografija je nastala pri urejanju postojanke. Hrani: Fototeka Muzeja Škofja Loka

Cerkev po drugi svetovni vojni

Stevo Šink, član Muzejskega društva Škofja Loka, je poznal dragocene freske in žalostno usodo cerkve. 4. januarja 1948 je pisal Zavodu za zaščito kulturnih spomenikov v Ljubljani o ogledu in stanju plavža v Železnikih. Dodal pa je tudi vprašanje o usodi fresk na porušeni cerkvi sv. Križa. V pismu pojasnjuje, da je Muzejsko društvo Škofja Loka pripravljeno freske z ruševin cerkve sneti in jih prenesti v Škofjo Loko.¹⁰ Prav zaradi dragocenih fresk, ki so največja znamenitost in dragocenost cerkve, je istega leta Zavod za spomeniško varstvo finančno podprl njeno obnovo. Načrt za obnovo je napravil arhitekt Bitenc.¹¹

1948–1951

Cerkev je bila na novo pozidana ter pokrita s strešno opeko, stranska ladja pa s pocinkano pločevino.

S tem so bile freske zavarovane. Zamenjano in predelano je bilo tudi ostrešje.

1965–1967

Z nanosom ometa in namestitvijo lesenega stropa se je nadaljevala obnova notranjščine.

1976

V cerkvi so bile položene ploščice in odstranjena je bila stara oltarna miza. Novo je izdelal mizar Pavle Bešter (Matocov Pavle) z Rudna.

1977

Na novo je bil pozidan zvonik, ki je bil do kape cerkvene strehe porušen. Baročna kapa zvonika je bila pokrita z bakrom. Načrte za zvonik je izdelal arhitekt Anton Bitenc, gradbena dela je opravil zidarski mojster Mirko Magič iz Jalžabeta pri Varaždinu, strešno konstrukcijo pa tesarski mojster Franc Štebe iz Žej pri Komendi. Načrt za leseno konstrukcijo zvonika je izdelal domačin Janez Markelj, kleparska dela s strelovodom pa Janez Šifrar iz Škofje Loke. Popravljenе in pobeljene so bile tudi vse zunanje fasade cerkve. Notranjost je pobelil Štefan Lušič, ves čas obnove pa so aktivno sodelovali tudi mežnarjevi (Markelj, Trpin). Glavni pobudnik in dobrotnik obnove zvonika je bil Franc Demšar, Tabrovcov z Rudna, ki živi v Ohringenu v Nemčiji. S prispevki in delom pa so pomagali tudi ostali prebivalci. Zvonove so takoj po vojni obesili v lopi,¹² kasneje pa v zasilni zvonik, ki je bil lesen, nižji in oblečen s pločevino. Po izgradnji zvonika so jih potegnili nazaj v zvonik.

1998

Na predlog dr. Ksenije Rozman¹³ so bile restavrirane tudi znamenite freske na fasadi cerkve. Restavriral jih je Jože Škrilec in o tem napisal tudi poročilo.¹⁴

V zvoniku so danes obešeni trije zvonovi. Dva večja, železna, imata letnico 1923. Manjši, bronast, ima letnici 1484 in 1998.

Stev Šink
odvetnik
OFICINA LOKALNA

Škofja Loka, dne 4. januarja 1948

Zavod za zaščito kulturnih spomenikov

v

Ljubljani.

Po parnesečnem moledovanju sem včeraj našel priložnost, da sem si skupno s zastopnikom O.L.O. in K.L.O. ogledal stari plavž v Železnikih. Stavba v zadnjem času in niti med vojno ni utrpela posebne škode, temveč jo razjedajo sedaj le vremenske prilike. Pač pa so jo ljudje pred vojno začeli rušiti, da so odnašali in prodajali železo, s katerim je stavba zelo povezana. Ljudje so uničili na ta način streho in približno poldrugi meter iz opeke zidanega dimnika, potem je pa bivše županstvo nadaljno razdejanje preprečilo.

Stavbo bi bilo dobro pokriti vsaj s primitivno streho, da ne bi voda namakala zidovja, katero potem zmrzav razganja kot se opaža na kamenju in opeki v zidu. Spodnja odprtina plavža, kjer se je odtekalo železo, je danes zasuta s kamenjem in opeko, kar je pa stavbi le v korist, da nimajo pristopa v notranjost otroci in drugi ljudje, ki bi stavbo tudi v notranjosti le rušili.

Prav je, da se je plavž zaščiten; ker nameravajo sedaj odpraviti klanec čez most pri plavžu in je zelo verjetno, da bi pri tej priložnosti plavž odstranili, če bi ne bil zaščiten.

Ruševin cerkve pri Sv. Križu si še nisem ogledal, upam pa, da bodo freske na zidu tudi to zimo še prenesle. Te freske bi tukajšnje muzejsko društvo zelo rado pridobilo za sebe in bi rado tudi nosilo tozadevne stroške strokovnjaka, ki bi freske snel in jih prenesel v naš muzej. Če morda s freskami nimate posebnega namena, vas prosim, da me obvestite če jih smemo pridobiti za naš muzej, ter mi sporočite naslov strokovnjaka, ki bi nam spomladi freske prenesel.

Vse za petletko!

6. I. 1948

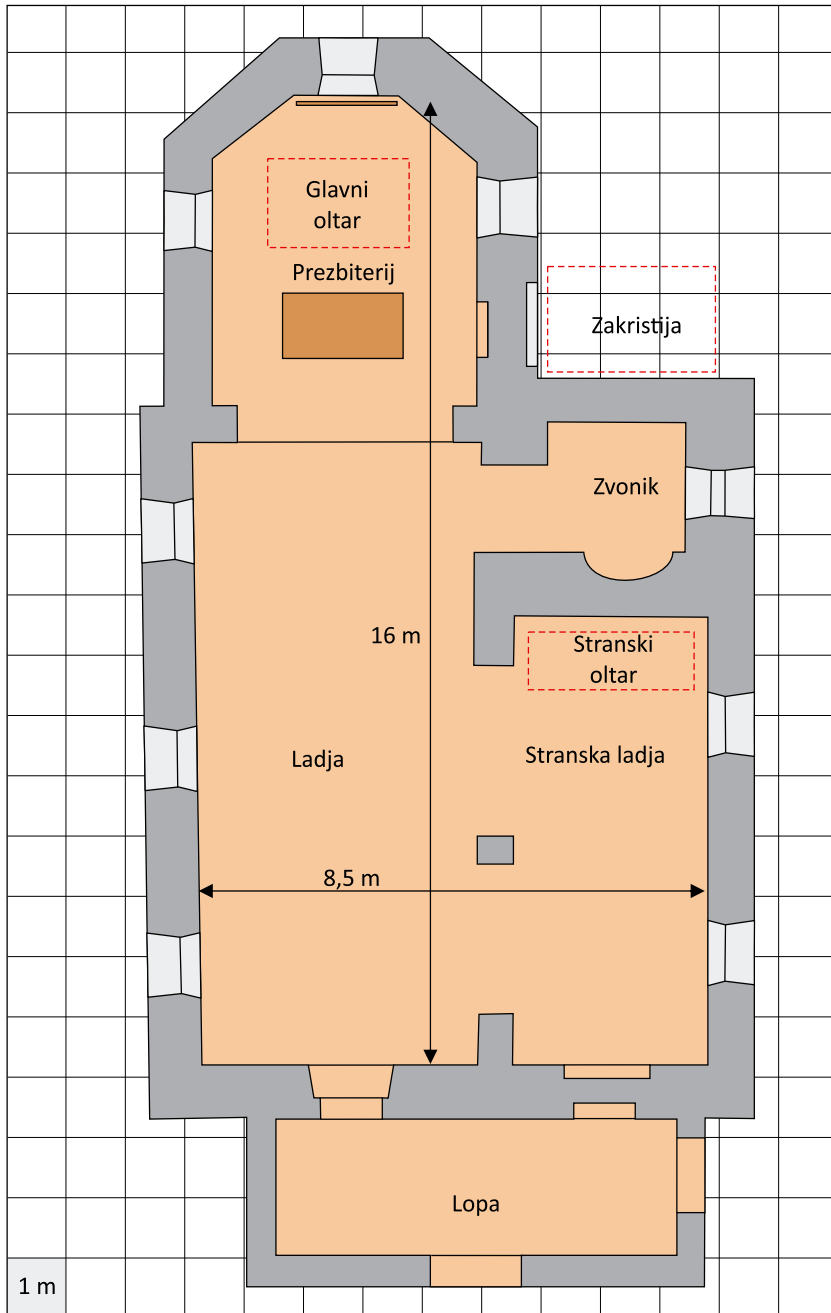
15/1-48 1

Notranjost cerkve

Kipi, ki so bili nekoč najbrž v oltarjih, so danes nameščeni po cerkvi. Zakristija je v spodnjem delu zvonika. V stranski ladji je tudi križev pot.

V apsidi je velika oltarna slika na platnu, narejena po starem dragocenem originalu.¹⁵

Pred leti je slika dobila nov okvir, ki ga je izdelal Peter Štalec.

Tloris cerkve. Z rdečo obrobo so označeni elementi, ki jih danes ni več. Risba: Andrej Bogataj

Glavni oltar pred drugo svetovno vojno. Vir: Ministrstvo za kulturo, INDOK center.

Sv. Tilen, ki je bil nekdaj v glavnem oltarju. Foto: Andrej Bogataj

Sv. Rok, ki je bil nekdaj v glavnem oltarju. Zavetnik zoper kugo in kužne bolezni. Foto: Andrej Bogataj

Sv. Rok z lepo izrezljanim obrazom, telo pa ni izdelano v lesu, ampak v blagu. Mogoče je bil kip s tem podstavkom nekoč v stranskem oltarju (podstavek). Zavetnik zoper kugo, ki je včasih velikokrat razsajala v naših krajih. Foto: Andrej Bogataj

Notranjost cerkve. Foto: Andrej Bogataj

Oltarna slika. Foto: Andrej Bogataj

Freske iz 15. stoletja

Stenske poslikave skozi zgodovino

Najstarejše stenske poslikave so našli v jamah – prvih prebivališčih prazgodovinskih prebivalcev. Ocenjujejo, da so nekatere nastale več kakor deset tisoč let pred Kristusom. Največji razmah pa so stenske poslikave doživele v antiki od 8. stoletja pred našim štetjem do 7. stoletja našega štetja. Krasile so domovanja in templje. V srednjem veku, v obdobju romanike, od 11. do 13. stoletja pa so se zaradi arhitekturnega sloga v cerkvah pojavile velike prazne površine in namenili so jih poslikavam. Na ta način so vernike tudi obveščali o verskem nauku, verskih resnicah in verskih pokorah.

Tehnika slikanja na svež omet se je začela že v antiki. Proti koncu antike pa je postala vedno bolj preprosta. Barve so začeli nanašati že na suho. Takšen način slikanja je prevladoval ves zgodnji srednji vek. Izvirna tehnika slikanja na svež omet (a fresco) pa je brez poenostavljanja živela naprej v bizantin-

skem slikarstvu. V zadnji četrtini 12. stoletja pa se je ponovno vrnila v Italijo, in sicer najprej v Rim, Izakov mojster pa jo je iz Rima prinesel v Assisi in na ta način poslikal obe cerkvi sv. Frančiška. To je bilo konec 13. in začetek 14. stoletja. To sta tudi prva spomenika slikanja na sveži omet v Italiji. Z uporabo te tehnike pa se prične tudi slikarski odmik od do tedaj uveljavljenega ploskovnega načina slikanja ikon. Predvsem Giotto je začel uporabljati realistične prikaze figur, plastičnost in uporabo tridimenzionalnega prostora.

Različne vrste slikanja na steno

Postopek slikanja na svež omet¹⁶ (a fresco) je postopek, pri katerem se na položen svež omet slika s pigmenti, ki so zmešani z apneno vodo. Pigmenti se vežejo s podlago – ometom. Takšna freska je izredno obstojna. Odporna je na vodo, zrak in svetlobo. Slikar pri nanašanju barv mora upoštevati, da

Že zelo poškodovane freske pred sanacijo leta 1998. Hrani: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije

so barve vidne šele, ko je freska suha. Za omet sta uporabljena samo pesek v različnih granulacijah in apno.

Apneno slikarstvo¹⁷ je slikanje na svež, še vlažen apneni premaz, ki je nanesen v enem ali več slojih na namočeno podlago. Barve so bolj prekrivne in dobijo belkast ton. Obstojnost poslikave je manjša, ker pigmente veže le apneni belež. Je pa bolj obstojna kakor slikanje na suho apneno podlago.

Slikarstvo na suho¹⁸ (a secco) pa je slikanje na suh omet. Pigmente je treba zmešati z organskimi vezivi. Barve so močnejše in bolj prekrivne. Takšna tehnika je najmanj obstojna in je občutljiva na atmosferske vplive. Za boljši oprijem je bilo podlago treba grundirati. Premazali so jo z jajcem, s klejem, kazeinom, z oljem ali pa so naredili mešanico s kredo, z mavcem ali apnom in jo nanесли na steno.

V krajih južno od Alp, predvsem v Italiji, se je razvijal slog slikanja na svež omet (a fresco), v krajih severno od Alp pa se je večinoma slikalo v apneni tehniki na apneni belež. Vendar pa je takšna delitev samo groba. Pogosto je slikar lahko uporabljal eno, dve ali vse tri tehnike. Lahko je začel s slikanjem na svež omet. Ko se mu je med delom posušil, pa je zaključil s slikanjem na apneni belež. Predvsem vzorci so bili narisani nazadnje s slikanjem na suho, zato so se tudi slabo ohranili in velikokrat izginili. In tako je najbrž poslikana tudi naša freska.

Šablone in vzorci

Z vzorci na slikah so slikarji popestrili in zapolnili večje površine in jim dodali bogatejši videz. Da bi bilo delo hitreje opravljeno, so jih risali s pomočjo šablon. Šablone so bile last mojstra in njegovih pomočnikov. V 14. stoletju so vzorci na poslikavah še prosto ploskovno prehajali preko narisane blaga. V 15. stoletju pa se vzorec ponekod že prilagaja poteku (gubanju) blaga na telesu ali na nagubani

zavesi. V navodilih starih mojstrov je pisalo, naj se zaradi bolj resničnega videza vzorci ne rišejo preko gub. Na naši freski je še mogoče opaziti oba načina izrisanih vzorcev. Vzorce na blagu¹⁹ so slikarji običajno prerisali z blaga, iz katerega so bile sešite obleke premožnejših prebivalcev.

Raziskovanje fresk

Pri raziskovanju fresk in njihovih avtorjev se strokovnjaki ozirajo predvsem na sam način poslikave, upodabljanje posameznih elementov (oči, usta, glava ...), uporabljene materiale, barve, veziva, način priprave ometa ..., pa tudi na šablone, s katerimi so risali vzorce na blagu. Šablona nam lahko danes odkrije avtorja oziroma slikarsko delavnico, ki je naredila poslikavo oziroma več poslikav.

Najstarejše stenske poslikave cerkva v naši okolici

Pri nas so najstarejše gotske poslikave nastajale od konca 13. do sredine 14. stoletja. To so poslikave v župnijski cerkvi sv. Martina v Šmartnem na Pohorju, poslikava v cerkvi sv. Jurija na Ptujju in prizor križanja na zahodnem zaključku severne ladje v cerkvi Marijinega vnebovzvetja v Crngrobu.

Prevladujoči vpliv italijanskega giottovskega slikarstva se je s potujočimi slikarji iz goriških delavnic razširil tudi k nam. Ker so prihajali po trgovskih poteh iz Furlanije, se jih je prijelo ime "potujoče furlanske delavnice". Pri nas so v glavnem ustvarjali v zadnji četrtini 14. do prve četrtine 15. stoletja. Njihove podobe krasijo številne cerkve v naši okolici. Kasneje so poslikave delali že izučeni domači mojstri. Nekaterne cerkve so slikarji poslikali naenkrat, večje cerkve pa so slikali po delih v daljših časovnih obdobjih. To je bilo odvisno predvsem od sredstev dobrotnikov, ki so financirali poslikave. V naslednjem seznamu je za lažjo časovno umestitev naše freske naveden čas nekaterih poslikav cerkev, ki so v naši bližnji okolici.

1370–1380	Zahodna fasada cerkve Marijinega oznanjenja v Crngrobu
1370–1380	Ladja cerkve sv. Petra v Bodovljah
1400	Poslikava zahodne fasade cerkve sv. Nikolaja na Godešiču
1400	Ladja v cerkvi sv. Andreja na Gostečah
1400–1410	Severna stena ladje cerkve Marijinega oznanjenja v Crngrobu
1400–1410	Cerkev sv. Kancijana na Vrzdencu pri Horjulu
1410–1420	Poslikava na cerkvi sv. Križa na Svetem križu (Kališe)
1420	Okras prezbiterija in slavoločne stene v cerkvi sv. Lenarta na Bregu pri Preddvoru
1440	Poslikava prezbiterija v cerkvi sv. Janeza Krstnika ob Bohinjskem jezeru
1450 – 1460	Cerkev Janeza Krstnika na Suhi pri Škofji Loki
1465	Marijina cerkev na Blejskem otoku
1467	Mače nad Preddvorom
1500	Sv. Jakob v Ribnem, kranjski oltar
1502	Križna Gora
1517-1537	Sv. Peter nad Begunjami, Janezova cerkev v Bohinju

Freska na cerkvi sv. Križa

O freskah na podružnični cerkvi sv. Križa je prvi pisal že Ivan Franke (1908).²⁰ Do sedaj najbolj temeljito in izčrpno pa jih je opisal in raziskal umetnostni zgodovinar France Stele (1886–1972). Bil je raziskovalec slovenskega srednjeveškega slikarstva in je botroval pri odkrivanju vseh pomembnih fresk v Sloveniji. Kasneje je o njih pisal tudi Janez Höfler, v svojih delih jih omenjata tudi Alenka Vodnik in Anabelle Križnar. Vsi so z novimi spoznanji pomembno prispevali k umeščanju svetokriških poslikav v evropski prostor.²¹

Dragocene srednjeveške freske na fasadi cerkve so bile narejene v letih 1410– 1420.²² Njihova starost torej pričča, da gre za zelo pomembno kulturno dediščino. Naslikali so jih potujoči furlanski slikarji.²³

Po podobah in likovnem izražanju sodeč, so bili to slikarji iste delavnice, ki je poslikala ladijsko stran slavoloka cerkve na Bregu pri Preddvoru,

uporabljene pa so tudi enake šablone. Značilni so skupni obrazni tipi, ploskovit način obravnavanja prostora s parapetno dvigajočimi se tlemi ali nizkimi mejnimi ploskvami, okrašenimi s križkastim ornamentom, pri čemer kakor v romaniki figure segajo preko naslikanih okvirjev. V dekoracijah bordur pa se poleg kosmatskega vzorca pojavlja že notranja križkasta obroba. Način dekorativnega obravnavanja ploskev pa se približuje načinu upodabljanja slikarja bohinjskega prezbiterija.²⁴ Skupina slikarjev, ki je risala v cerkvah na Bregu ob Kokri, na Svetem križu in v Tupaličah, je v slovenski prostor uvedla nove, predvsem živalske vzorce. Na svetokriški freski so to ptiči na obleki sv. Krištofa.

Kakor je bil takrat običaj, je bila poslikana celotna zahodna fasada cerkve. Motive so izbrali naročniki. Upodobljenih je več figur oziroma motivov. Med njimi je najbolj zanimiv in redek motiv sv. Kumernise. V Sloveniji poznamo samo še dva primera njene upodobitve na cerkvi, France Stele pa omenja tudi kip v depoju Narodne galerije iz župnijske cerkve v Lomu pri Trziču in oljno sliko v cerkvi na Koblju na Štajerskem.²⁵

Freska je bila izdelana zelo kvalitetno, saj je kljubovala zobu časa od svojega nastanka leta 1410. Lopa je bila dozidana kasneje (kdaj, ni znano) in ni

pokrila freske v celoti. Popolno zaščito je freska doživela ob povojni obnovi cerkve. Vendar pa se prav zaradi lope obiskovalcu ne pokaže v celoti. S foto-

montažo in fotografijo po detajlih sem jo spravil v natančne dimenzije, tako, kakor bi jo opazoval brez kasneje dozidane lope.

Svetokriška freska.
Foto (fotomontaža):
Andrej Bogataj

Predvojna podoba cerkve s fresko (brez lope).
Foto: Andrej Bogataj.
Načrte cerkve hrani
Zavod za varstvo
kulturne dediščine
Slovenije.

Motivi na freski

Na freski so naslikani naslednji prizori: sv. Krištof, motiv križanja, sv. Barbara, sv. Mihael, skupina s škofom in sv. Kumernisa, ki ima najbolj slikovito zgodovino in jo zaradi posebnosti, zanimivosti in opravljenih raziskav o njej (Alenka Vodnik) v slovenskem prostoru

opisujem malo bolj podrobno. Danes so nekateri deli freske slabo ohranjeni, nečitljivi ali poškodovani. Prav zaradi tega in zaradi lažje predstave o nekdanjem bogastvu freske navajam tudi opis, kakor ga je podrobno zapisal France Stele ob obisku okoli leta 1920, ko so bile podobe še bolj ohranjene in večjemu poznavalcu srednjeveške umetnosti bolj razpoznavne.²⁶

Podpis mojstra
ali koga drugega?
Foto:
Andrej Bogataj

Podoba sv. Krištofa

F. Stele: *"Ima okrog glave cinobrasto aureolo, lasje rumeni, kodri mu padajo na obe strani čela, bradica je majhna, ogromne mere, z levico se opira na drevo, obleka z meniško kuto, pod vratom se vidi bela podšivka, rob obleke je iz kozuhovine, ki je bela, notranjost obleke je cinobrasto rdeča in posuta z zelenimi letečimi ptiči, z desno roko drži na rami sedečega in proti njemu obrnjenega Jezusa, ta ima svojo levico v Krištofovih laseh, v desni drži svetovno oblo. Jezusova obleka je zelena, sukinja z rdečim podšivom mu sega do gležnjev."*

O izbiri motivov so najbrž odločali plačniki v dogovoru z duhovniki. Od vseh prizorov na fasadi najbolj pritegne pozornost največja figura – sv. Krištof. V Sloveniji je velikokrat upodobljen na cerkvah in križiščih. Beseda Krištof pomeni Kristonosec.²⁷ Običajno je upodobljen brodeč čez vodo z Jezusom na rami. Je zavetnik zoper naglo in nepredvideno smrt, zavetnik pri nevarnih opravilih, zavetnik splavarjev, šoferjev in vrtnarjev. Včasih je veljalo, da na tisti dan, ko zjutraj pogledaš na podobo sv. Krištofa, ne boš umrl. Zaradi tega je naslikan v največji velikosti na zunanjo, dobro vidno stran cerkve. Cerkev je postavljena na hribu nad vasjo Kališe. Postavlja se vprašanje, ali je mogoče mimo cerkve v njeni izgradnji in kasneje šla tovarna ali pa romarska pot, s katere si lahko ugleдал podobo sv. Krištofa. Na prvem vojaškem zemljevidu iz let 1763–1787 pot mimo cerkve ni označena.

Vzorec 1²⁸: Na sv. Krištofu so vidni zanimivi vzorci na blagu, izdelani s šablonami, upodobljeni so žerjavi. Slikar je šablono obračal tako, da na vsaki strani oblačila gledajo proti gumbnici.

Sv. Krištof. Foto: Andrej Bogataj

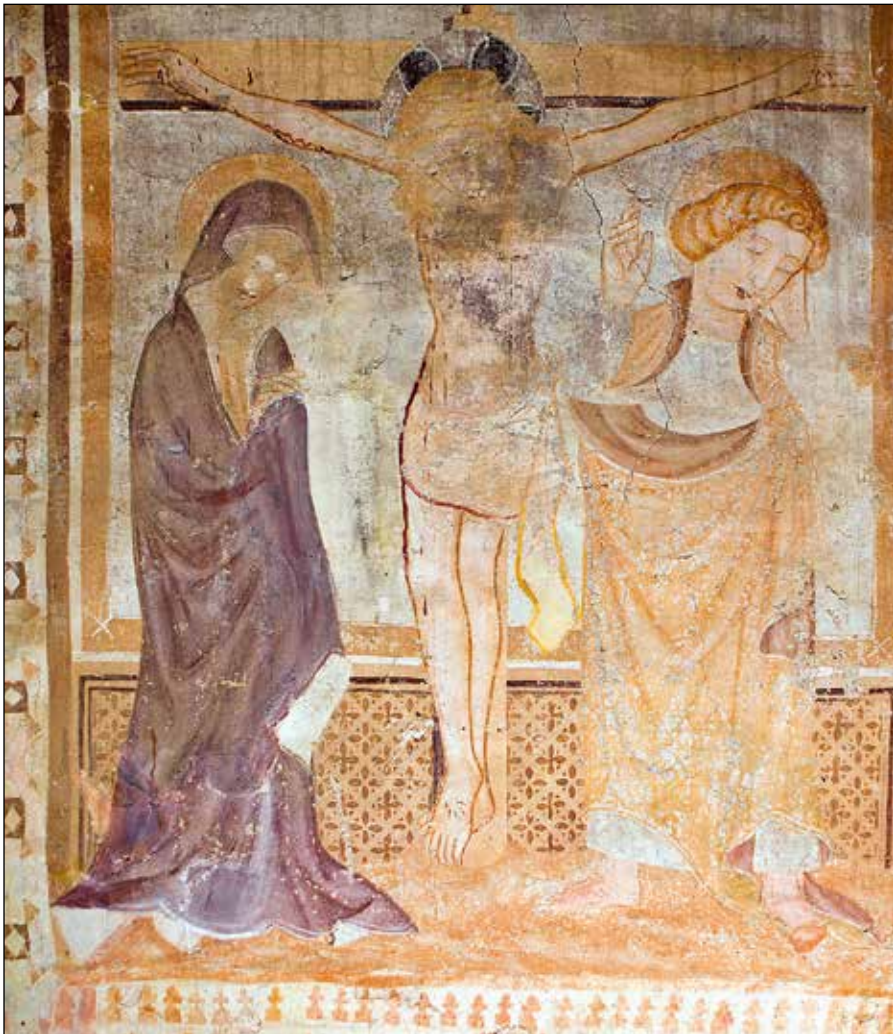

Vzorci na blagu.

Motiv križanja

F. Stele: "Kristus na križu ima okrog glave zeleno-rdečo aureolo, posejano z belimi pikami. Marija ob Jezusovi desni strani žalostno sklanja glavo in sklepa roke. Njena obleka je bila modra, zdaj je potemnela. Sv. Janez v zeleni, rdeče podšiti obleki dviga desnico. Z levico se dotika levih senc. V znak žalosti ima glavo sklonjeno v levo. Obris aureole je narejen s trikotnikom."

Pod križem stojita Marija in Janez. To je običajen, velikokrat uporabljen in naslikan motiv križanja. Najbrž pa je izbran tudi zaradi imena cerkve.

Motiv križanja z Marijo in Janezom. Foto: Andrej Bogataj

Sv. Barbara

F. Stele: *"Svetnica je obrnjena od drugih skupin pol proti gledalcu, stoji, mogoče kleči, v pokrajini, roke na prsih ima prekrizane, v pokrajini so cvetlice. Ob njej je stolp z oken-cem, v katerem je sveto rešnje telo. Obleko ima pri vratu precej izrezano, cinobraste barve."*

Sv. Barbara je zavetnica rudarjev, stolpov, kmetov, arhitektov, gradbenih delavcev,

krovcev, zidarjev, livarjev, kovačev, kamnosekov, tesarjev, grobarjev, zvonarjev, klobučarjev, kuharjev, mesarjev, deklet, ujetnikov, topništva, trdnjav, gasilcev, umirajočih, proti ognju, neurju, vročici in kugi. Običajno se prikazuje s stolpom s tremi okni, kelihom in hostijo, z mečem, s plamenico, topovsko cevjo z dolgim plaščem in pokrivalom na glavi.²⁹

Sv. Barbara. Foto: Andrej Bogataj

Skupina s škofom

F. Stele: "Na gledalčevi levi stojita kralj in kraljica. Kralj ima zelen, belo podšit plašč, rokavi so rdeči. Oba imata na glavi gotske krone, ki so izborno narisane. Kralj je bradat. Škofu predstavlja sinka, ki ima rdeče, pri rokavih s kožuhovino obrobjeno oblačilo. Škof v blagoslovu dviga desno roko (dva prsta), v levi drži knjigo. Na sebi ima zvončasto, belo podšito, zeleno obleko. Okrog vratu ima belo rutico, ki je vijoličasta in okrašena z menjajočim se belim in zelenim vzorcem, bržkone patroniranim. Pod tem oblačilom ima spodaj do kolen segajočo rdečo obleko in pod to dolgo belo haljo. Vse je v pokrajini s cvetlicami, ki imajo rdeče cvetove in zeleno listje. Za postavami je do polovice

višine patroniran vzorec. Kapa na brezbradi glavi je bela ter rdeče in zeleno ornamentirana. Je modernega kroja. Za to postavo je korakajoč mož v kratki, zeleni suknji. Noge ima črne. Obrača se proti gledalcu. V rokah ima nekaj belega, mogoče meč. Po glavi in bradi je obrit. Morda predstavlja sužnja."

Vzorec 2³⁰: Cvetlični vzorec na škofovem oblačilu.

Skupina s škofom. Foto: Andrej Bogataj

Sv. Mihael

F. Stele: *"V desni drži angel bel meč, v levi tehtnico. Obleka je zelena. Široki rokavi imajo rdečo podšivko. Lasje so plavkasti. Ozadje je cinoblasto. Tudi angelove peruti so cinoblaste. Levo od njega se vidi noga sv. Krištofa in do kolen segajoča patronirana obleka."*

Nadangel sv. Mihael je najbolj češčen angel, v stari zavezi kakor varuh izvoljenega ljudstva, v novi zavezi kakor varuh Cerkve in zavetnik umirajočih, ki ob smrti tehta duše. Njegovo ime pomeni Kdo kakor bog.³¹ V praborbi med dobrimi in napuhljenimi angeli je bil zastavonoša in vodnik nebeške vojske. Na fotografiji se vidi ohranjenost freske danes in pred letom 1940.

Fotografija sv. Mihaela pred letom 1918.
Vir: Ministrstvo za kulturo, INDOK center

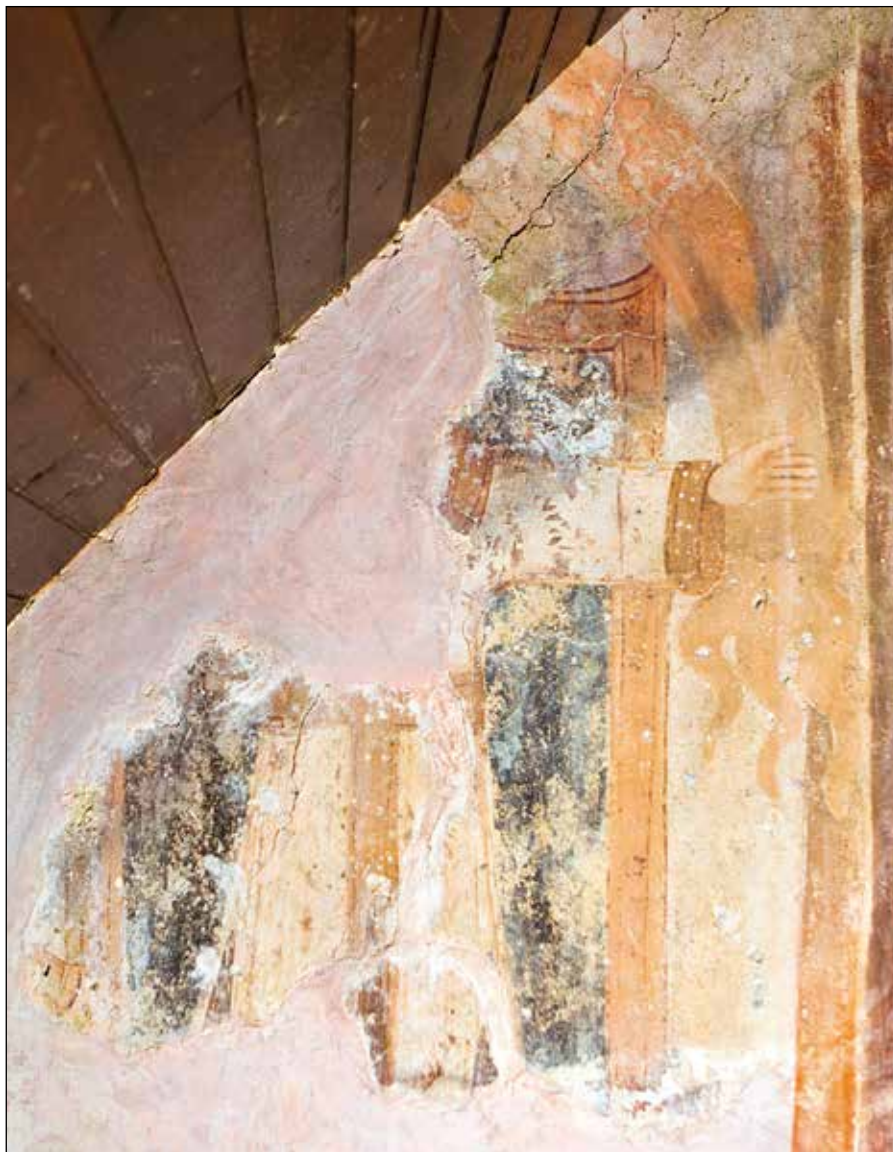

Fotografija sv. Mihaela danes.
Foto: Andrej Bogataj

Sv. Kumernisa

F. Stele: "Desno frontalno, v tuniki, s širokimi portami in patronirano zelo izbrisano ornamentiko, pred črnim ozadjem, roke togo razpete, brez križa, v polkrogu se razpe-

nja nad njo napisni trak brez vidnih sledov napisa. Levo od te podobe kleči godec, v obleki spominja na obleko angelov godecev na Godeščah. Gosli v rokah."

Sv. Kumernisa. Foto: Andrej Bogataj

Sv. Kumernisa

Zgodba o sv. Kumernisi³³

Na freski je med podobami najzanimivejša in posebna, čeprav majhna, neopazna in poškodovana prav sv. Kumernisa. Postavljena je levo od sv. Krištofa. Danes je svetnica v slovenskem prostoru skoraj neznana. V Sloveniji sta bili poleg naše odkriti samo še dve podobi (cerkev sv. Križa na Prevolah, cerkev najdenja sv. Križa v Logu pri Sevnici) in kip, ki ga hrani Narodna galerija. Kako to, zakaj in od kod se je pojavila na fasadi cerkve sv. Križa?

France Stele jo omenja kakor na križ pribito žensko figuro, z brado, s krono in z dolgo obleko. Pod njo je figura klečečega godca, ki igra na gosli. Ikona ima veliko imen. Odvisno od področja, v katerem so jo častili, in časa, v katerem je bila češčena, so jo med drugim imenovali tudi sv. Kummernis, Wilgefortis, Liberata, Ontkommere ...

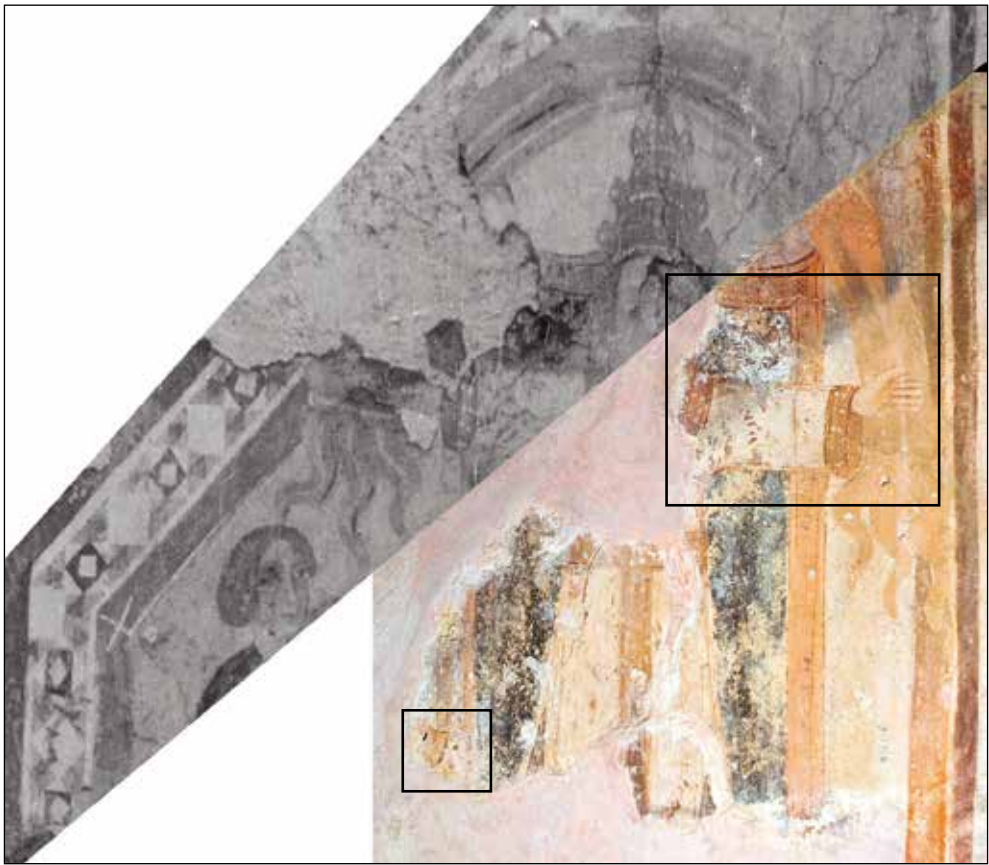
Sv. Kumernisa pa ni zanimiva samo kakor pri nas redko upodobljena in danes popolnoma pozabljena svetnica. Njenemu zanimivemu poslanstvu in spreminjanju imena skozi stoletja so botrovali številni bodisi naključni ali načrtni, verski, finančni, politični in drugi motivi in vzroki. Prav na tem primeru lahko lepo spremljamo rojstvo podobe s prvim imenom Križani iz Luce, ki jo po Evropi s časom popolnoma prevzame (nadomesti) druga svetnica Kumernisa (Wilgefortis), ki je upodobljena na svetokriški freski in je na koncu združena z imenom Liberata. Ikonografsko je podobna Križanemu iz Luce, vsebinsko pa svetnici Wilgefortis z njeno zgodbo.

Križani iz Luce in Božje obličje (Volto Santo)

Zgodba sama se začne z Jezusovo smrtjo. Njegov učenc Nikodem je s pomočjo angelov, ki so po odtisu Kristusovega telesa na mrtvaškem prtu izrezljali obraz, naredil kip Jezusa in ga skrnil, da ga ne bi uničili. Več stoletij kasneje lokacijo kipa angeli razkrijejo škofu Gualfredu med njegovim romanjem v Jeruzalem. Ta kip prepelje domov v Lucco (Italija). Leta 742 ga postavijo v cerkvi sv. Martina. V glavi odkrijejo številne relikvije in kmalu se zgodi vrsta čudežev. Poimenujejo ga Križani iz Luce. Leta 1096 v tem mestu papež Urban II. blagoslovi križarje, ki gredo na prvo križarsko vojno. Prvič imenuje podobo Kri-

Križani iz Luce – Božje obličje (Volto Santo), v katedrali sv. Martina v Luccu. Bradata kronana figura na križu, oblečena v dolgo obleko temno modre barve, pribita na križu, na križu okrasni lok na koncih zaključen s cvetom lilije. Kasneje je podoba dobila pod njo sezut čevelj in kelih, še kasneje goslača in še kasneje bolj žensko podobo telesa. Vir: http://www.stgemma.com/gallery/eng_volto_sancto.html.

Spodnji del – danes ohranjena podoba, zgornji del – fotografija pred letom 1918. Ta del ni bil pokrit z lopo (stran 44). Danes je ta del izbrisan. Vidi se glava godca, nakazan cvet lilije pod okrasnim lokom in del sv. Kumernise (krona, glava, križ?). Vir: Ministrstvo za kulturo, INDOK center. Foto: Andrej Bogataj

Detajl ohranjenega instrumenta godca.
Foto: Andrej Bogataj

Detajl roke. Vidijo se vzorci na okvirju in na rokavu. Rokav je potiskan z negativnim luškim vzorcem. Blago s takšnim vzorcem so tiskali tkalci v Regensburgu (Nemčija), ki so se preselili iz Luce.³² Okrasni lok se konča s cvetom lilije. Križ se ne vidi. Foto: Andrej Bogataj

Podoba sv. Kumernise v cerkvi sv. Križa na Prevolah. Čeprav je bila poslikana v enakem časovnem obdobju kakor svetokriška freska, se vidi razlika v izvedbi (okrasni lok, krona, cvet lilije, križ, način risanja). Foto: Vid Klančar, Restavracijsko podjetje Šentjošt.

žanega iz Luce za pravo Kristusovo obličje (Volto Santo). To preimenovanje so verniki takoj sprejeli. V Lucco je začelo privabljati množice romarjev.

Z romarji, križarji ter obrtniki (tkalci) iz Luce, ki je bila poznana po svili, se je glas o relikviji Božjega obličja (Volto Santo) od konca 11. stoletja širil po Evropi. Najprej kakor lesena kopija kipa, ki je bil uporabljen za češčenje in je vabil romarje v Lucco, kasneje pa tudi kakor podoba na stenah cerkva, na katero so se verniki obračali s svojimi prošnjami.

Spajanje ikone Božjega obličja s svetnico Wilgefortis v Flandriji

V 13. stoletju so se luški trgovci in obrtniki, ki so se preživljali z najvažnejšim luškim izdelkom – svilo, naselili v Franciji in Angliji, v 14. stoletju pa tudi v Flandriji. Njihova največja kolonija je bila v mestu Brugge. S seboj iz Luce so prinesli tudi svojo najbolj češčeno podobo Volto Santo (Božje obličje).

V začetku 15. stoletja pa se je mogoče iz političnih, ekonomskih ali kulturnih vzrokov, lahko pa tudi zaradi same podobe Križanega, ki nosi dolgo obleko in je po tem podoben ženski, pričela ikona Volto Santo (Božje obličje) združevati s flandrijsko svetnico Wilgefortis. Njena zgodba je poznana že iz 9. stoletja. Všečnost njenega žrtvovanja (za vero daruje svojo lepoto in življenje) je pri vernikih dobro sprejeta in tako (očitno) ni bilo nobenega vzroka, da se pod omenjenimi pogoji ne bi podoba Božjega obličja (Volto Santo) združila s priljubljeno svetnico. Očitno pa do takrat tudi ni imela svoje izdelane podobe, s katero bi se predstavljala vernikom.

Pravo evforijo pa je češčenje te podobe doživelo nedaleč stran v mestu Steenbergu (Flandrija). Poročilo o čudežih iz leta 1402 je doseglo svoj namen in sprožilo pravi naval romarjev. Podoba deviške svetnice Wilgefortis se je razširila tudi v Anglijo, Francijo in Nemčijo. Ne pozabimo pa, da so bile v teh deželah že od prej znane podobe Božjega obličja. Torej je lahko šlo samo za zamenjavo vsebine v enaki podobi.

Wilgefortis in njena legenda iz 9. stoletja

Wilgefortis je prvič menda omenjena v martirologiju meniha Usuarda v 9. stoletju. V zapisani legendi iz 15. stoletja je bila to lepa in pametna hči portugalskega kralja. Ko je Portugalsko zavzel kralj Sicilije, mu je portugalski kralj ponudil svojo hčer za ženo. Ko je to izvedela njegova hči Wilgefortis, je sklenila, da se z izbranim ženinom ne bo poročila. Kakor goreča kristjanka se je namreč odločila, da bo njen ženin edinole Kristus. Zaradi tega sta jo kralja, ki sta bila poganske vere, zaprla v ječo in mučila. V želji, da bi obvarovala svojo nedolžnost, je prosila Boga, naj ji spremeni podobo tako, da za ženina, določenega na silo, ne bo več zanimiva. Tako ji je zrastle brada. Oče jo je obsodil uporabe čarovnije, Wilgefortis pa mu razloži, da je to storil Bog za zaščito njene nedolžnosti. Ker se Kristusu ni hotela odpovedati, jo oče da križati, s tem pa simbolično križa tudi njenega ženina Kristusa. Po njeni smrti ji Bog da ime Ontkommer – tista, ki odvzema vso žalost trpečih duš. Večno bo vladala s svojim ženinom Kristusom. Vsem, ki se bodo v prošnjah obračali nanjo, pa bodo skrbi odvezete.

Goslač, čevelj in kelih

Križanega iz Luce oziroma Božje obličje so v začetku prikazovali kakor kronano bradato figuro na križu, oblečeno v dolgo obleko temno modre ali vijoličaste barve, pribite na križ (lahko stilizirano). Na križu je okrasni lok, ki je na koncih zaključen s cvetom lilije.

Od sredine 14. stoletja dalje pa so pričeli samo ikono Božjega obličja (Volto Santo) oziroma Wil-

Volto Santo iz Luce, neznan slikar, Toscana, 16. stoletje, The metropolitan museum of art. Vir: <http://www.metmuseum.org/collection/the-collection-online/search/340775>.

gefortis na slikah predstavljati z dodano podobo goslača, čevljev in keliha. Kako je prišlo do teh dodatkov?

Noge kipa Božjega obličja so bile deležne poljubov številnih romarjev. Zaradi tega so se tako poškodovale, da so jih morali nekako zaščititi. Obuli so jih v zlate čevlje. Desni čevlj se je ob neki priliki sezul. S podstavljenim kelihom so ga zadržali na nogi. Zgodba, ki je zapisana tudi kot čudež sredi 12. stoletja, pa govori o tem, da se je na romanju ob kipu ustavlil reven goslač. Ker ni imel denarja, da bi ga daroval, je zaigral na gosli. Božje obličje (Volto Santo) pa ga je nagradilo tako, da mu je vrglo svoj zlati desni čevlj. Tako je podoba na uprizoritvah dobila čevlj, goslača in kelih.

Iz Flandrije tudi na Bavarsko

Zgodbe o čudežni svetnici Wilgefortis so iz Flandrije, predvsem iz mesta Steenbergna, prišle v začetku 15. stoletja tudi na Bavarsko. Središče

Slika Kumernise (1513) v cerkvi Egidiienkirche v Erlangen-Eltersdorfu.
Vir: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/18/Erlangen-Eltersdorf_Egidiienkirche_Kuemernis_001.JPG?uselang=it.

češčenja je bilo mesto Neufahrn blizu Freisinga, kjer so imeli sedež tudi škofje, ki so poseljevali našo in okoliške dežele. Že prej, v 11. ali na začetku 12. stoletja, pa je prišel v to mesto kip – pozor – Božjega obličja, torej ikona, ki je še brez spojitve z Wilgefortis, in ga tukaj imenujejo Bild. Legenda pravi, da je priplaval po reki. Iz vode ga je potegnil drvar s pomočjo sekire, pri tem pa je začel kip krvaveti. Zaradi tega ga je freisingški škof povzdignil v oltar. Takoj je naredil nekaj čudežev, zato se

prične njegovo češčenje. V začetku 15. stoletja pa mu prihajajoča zgodba o svetnici Wilgefortis iz Flandrije da novo vsebino in novo ime. Tokrat se preimenuje iz Bild (Božje obličje) v sveto Kumerniso (Vilgefortis).

Prvi pa je zapisal novo (nemško) ime Kumini (Kumernisa) slikar Hans Burgkmair na lesorezu okoli leta 1507, ko je delal tudi za nemškega kralja Maksimiljana I. Habsburškega. Upodobitev je popolnoma ustrezala luškemu Križanemu (Volto Santo).

Prva podoba Volto Santo, imenovana Bild, iz mesta Neufahrn. Vir: <http://www.tattva.de/der-in-not-und-armut-is-der-komm-zu-mir-ich-helf-gewiss/>.

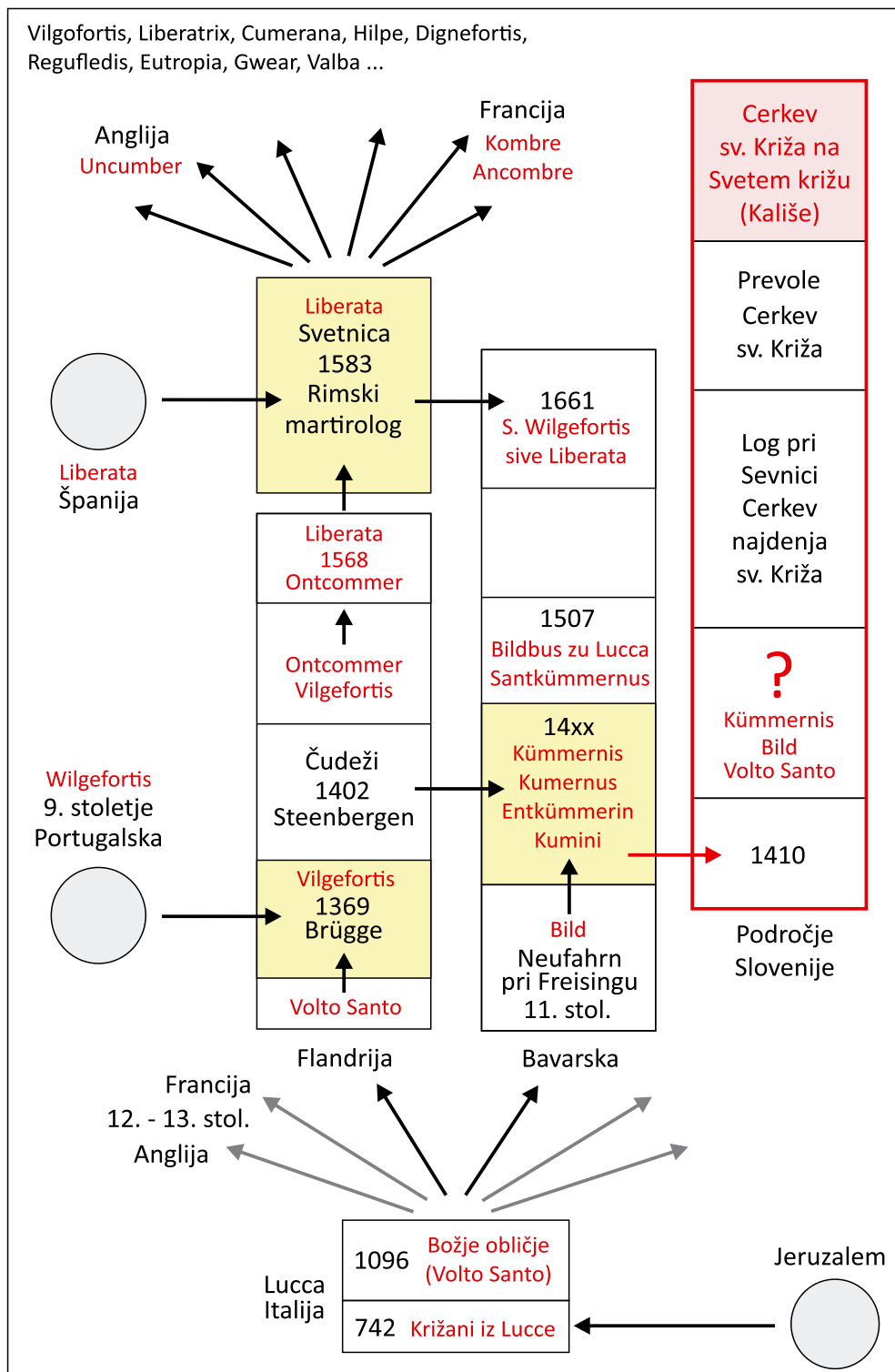
Sant kumernus
Mirabilis drus in sanctis suis
Got würdet wunderbare ding in seinen hailigen

Is was als bayd
 Ansbenn kuniges
 tochter die was schön
 vnd weyf. Darumb ain
 bayntlicher künig ir; zu
 ainem gemabel begeret
 Das was der junckfra-
 wen layd. wann sy bat
 got auß er wölit zu ainem
 gemabel Das thet ir eren
 vatter soen der leget sy
 gefangenn Do ruffet sy
 got in der gefängknuf
 an vnd bat yn das er ir
 zū hilf kām. Das gesch-
 ach. vnd kam got zū ir
 in die gefängknuf vnd
 tröset sy. Do begeret sy
 was er sy verwandelt in
 schabe gellit. Das sy hat
 nem auff er driten geuel
 sonder im all in. Vnd
 das er sy. Machte wie sy
 jm ain besten geuel. Do
 verwandelt er sy vnd
 macht sy jm glich. Do
 das ir vatter sach. fragt
 er sy warumb sy also sa-
 be. Do sprach sy. Ain
 gemabel den ich mir auf
 ei wöllet hab. bat mich
 also gemacht. wann sy
 wölit sunst kainen dann
 den gekreuziget got.
 Do er jurnet ir vater vñ
 sprache. Du müst auch
 am kreuz sterben wie
 dein got. Des was sy wil-
 lig. vnd starb am kreuz
 Vnd wer sy an ruffet in
 kumernus vnd ansechtung dem kam sy zū hilf in seinen nöthen. Vnd haift mit namen kumini
 vnd wirt genant sant kumernus. vnd ligt in holand in ainer kirchen genant flouberg. Do kam
 ain ormes geyger lan für das bild vnd geyget so lang biß ym das gekreuziget bild ainen gulden
 schäch gab Den nam er vnd trug yn zu ainem goltichmido vnd wolt yn verkauffen. Do sprach
 der goltichmid. ich kauff sein nit. villicht bist du yn gefolten. Do antwort er. nan. das gekreuz-
 iget bild hat mir yn geben. man kölet sich nit dar an vnd sieng yn vnd wolt yn hcn. ken. Do be-
 gret der geyger das man yn wieder zu dem bild furet. Das thet man. vnd thet dem bild den gul-
 den schäch wieder an den fuß. do geyget er wieder wie vor. Do lief das kreuziget bild den schäch
 wider zu ab vallen. Des ward der geyger gar fro. vnd dancket got vnd sant kumernus.

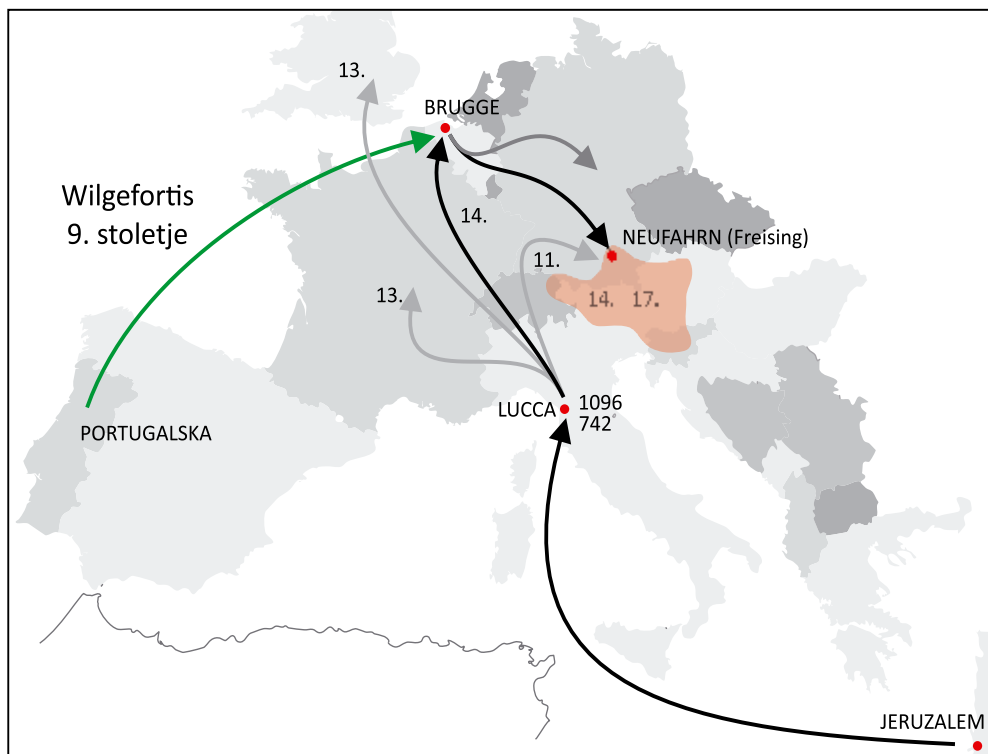
DIE BILDNIS ZV LVCA

24 Hans Burgkmair, St. Kummernis. Holzschnitt. Augsburg um 1507

Lesorez s prvič zapisanim imenom Kumini. Vir: <http://legendando.blogspot.si/2007/04/kumerniss-e-il-volto-santo-di-lucca.html>.

Pot ikone in njeno spreminjanje imena. Avtor: Andrej Bogataj

Potovanje ikone in širjenje po Evropi. Risba: Andrej Bogataj

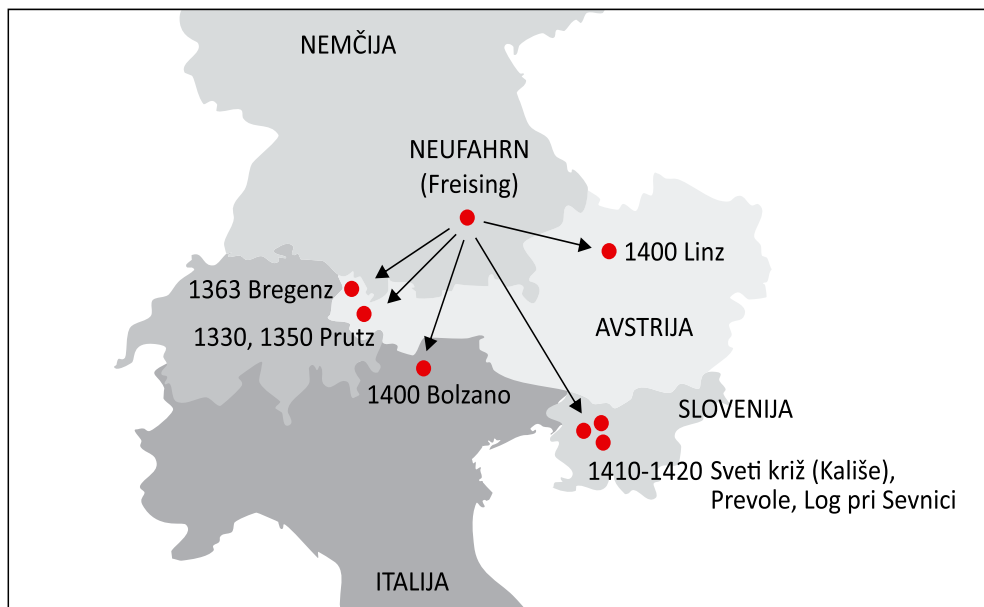
Na njem je napis "die Bildnus zu Luca", naslovil pa ga je "Santkummernus". Na levi strani je napisana legenda o kraljevski hčerki Kumini, ki pa je zelo identična zgodbi o Vilgefortis. Po mnenju poznavalcev pa slikar ni naredil takšne povezave sam, ampak v soglasju s kraljem. Le-ta je, upoštevajoč takratno srednjeveško religiozno miselnost in politične ter ekonomske interese, želel preusmeriti romarje v svojo deželo. Očitno so se že takrat zavedali dobrih prihodkov od verskih romanj.

Širjenje podobe v našem prostoru

Razširjenost tovrstnih podob okoli leta 1400 v južnonemškem govornem prostoru in tirolski pokrajini je povezana z bavarsko kolonizacijo in s češčenjem svete Kumernise v krajih blizu Freisinga. Najstarejše podobe sv. Kumernise so upodobljene v pokopališki kapeli v Prutzu na Tirolskem (1330-

1350), v kapeli sv. Martina v Bregenzu (1363), v dominikanski cerkvi v Bolzanu (1400) in cerkvi sv. Martina v Linzu (1400), pa tudi druge. Hkrati s svetokriškimi poslikavami (1420) pa so nastale poslikave v cerkvi v Sankt Benediktu pri Knittelfeldu, v Sankt Lorenzu im Mürztal in v cerkvi sv. Štefana v Molneku na Krapskem polju.

Naše redko naseljeno področje so takrat načrtno poselili freisinški škofje. Priseljenci so bili iz Tirolske, Bavarske in Koroške, od tam, kjer so svetnico že dobro poznali. Plačniki poslikave pa so verjetno imeli tudi določen vpliv na to, kakšne podobe se bodo naslikale na steno cerkve. Tako so se njihove podobe verovanja in češčenja razširile tudi pri nas. Podobe sv. Kumernise (kako so jo klicali verniki takrat, ne vemo) pri nas so nastale v letih 1410-1420. Poznamo tri primere: cerkev sv. Križa na Svetem križu (Kališe), cerkev sv. Križa (Prevole) in cerkev najdenja sv. Križa (Log pri Sevnici).

Širitev svetnice Kumernise v naši okolici. Risba: Andrej Bogataj

Tipična upodobitev

Običajno je sv. Kumernisa upodobljena kakor na križ razpeta bradata figura, oblečena v dolgo obleko temno modre ali vijoličaste barve. Dlani in stopala so pribita na križ ali pa samo nakazani. Nad križem je okrasni lok, ki se na koncih zaključuje s stiliziranim cvetom lilije. Na glavi ima krono. Levo spodaj je goslač, pod njo pa sezut čevlji in kelih. Figura na začetku ne kaže ženskih lastnosti.

Upodobitve na naših treh cerkvah so mogoče najzgodnejši primer upodobitve združene svetnice Wilgefortis, imenovane sv. Kumernisa, z Božjim obličjem (Volto Santo).

Posebnost naše upodobitve je ovratni našitek, ki je povezan s pasom. Slikar je navdih za takšno upodobitev lahko našel tudi v kakšnem bavarskem Božjem obličju, saj ima potiskana obleka naše podobe na Svetem križu negativni luški vzorec, kakršnega so na blago v Regensburgu (Bavarska) tiskali tkalci

Ena od tipičnih upodobitev. Vir: <http://worterbuch-deutsch.com/de/kummernis>.

iz Lucce. Takrat so vzorce na blagu poslikane freske izdelovali s pomočjo šablon, le-te pa so bile izdelane po vzorcih takratnega blaga, ki so si ga lahko privoščili le višji sloji.

Liberata in svetništvo

Kako so verniki pri nas imenovali podobe sv. Kumernise takrat, ne vemo. Lahko da z enim od nemških poimenovanj (Entkümmerin, Kumini, Kumernus). Lahko pa so jo glede na leto nastanka imenovali popolnoma drugače, saj je podoba po razpoznavnosti zelo blizu podobi Božjega obličja (Bild).

Svetnica Wilgefortis je bila najbrž brez realne podlage proizvod pobožne ljudske domišljije. Cerkev je njeno podobo, priprošnje vernikov in njeno češčenje sprejemala z nelagodjem, saj ni bila kanonizirana. Leta 1583 pa so našli zanimivo rešitev. V rimski martirologij so jo vpisali z imenom Liberata. Takšen latinski prevod iz imena Ontcomer ji je leta 1568 v svojem delu zapisal nizozemski profesor Johannes Molanus. Liberata pa je bila tudi španska mučenka. S takšnim poimenovanjem so našli idealno rešitev svetništva in tokrat združili imeni Wilgefortis z imenom Liberata in morda namenoma prezrli dejstvo, da je bila le-ta obglavljena in ne križana. Zanimivo pa je, da to novo preimenovanje ni motilo vernikov iz Neufahrna, ki so svojo prvotno podobo Bild (Volto Santo) leta 1661 brez pomisleka postavili v nov oltar in jo opremili z napisom S. Wilgefortis sive Liberata.

Tako se je po Evropi (ne v Lucci) prvotna podoba Božjega obličja (Volto Santo) v nekaj stoletjih preimenovala, spojila z zgodbo o Wilgefortis (Kumer-nisa) in predrugačila ter končala kot svetnica Libe-

rata, ki je poleg osnovnega poslanstva (Wilgefortis) na začetku – moč za odvzemanje žalosti in skrbi – počasi prevzemala tudi lastnosti drugih svetnic in tako postala zavetnica bolnih, umirajočih, nosečnic, zaprtih, pomagala je pri zakonskih težavah, pri rodnosti v hiši in zunaj nje in postala celo enakopravna ne le Kristusu, ampak tudi Mariji in celo Bogu. Po 16. stoletju pa se je to poznalo tudi na sami upodobitvi svetnice, ki je dobila bolj žensko podobo.

Pri nas je zaradi majhnega števila podob svetnice Kumernise šlo predvsem za kratkotrajen vpliv priseljencev. Z leti so se priseljenci pomešali z lokalnim prebivalstvom in sprejeli tudi njihove, bolj sprejete in priznane svetnike in svetnice. V nemško govorečih deželah pa je češčenje Kumernise danes razširjeno le še v Šleziji, na Bavarskem in v Avstriji.³⁴

Zaključek

Cerkev sv. Križa na Svetem križu nas s svojo podobo in fresko iz 15. stoletja povezuje z našimi predniki bolj, kot si mislimo. Spoznanje o nastanku podob, njihovi zgodbi in poslanstvu in končno tudi o njihovi pozabi nam ponuja kulturno-zgodovinsko izkušnjo, ki jo moramo nujno ohraniti za naše potomce. S tem bogatimo naš prostor, našo zgodovino in našo pripadnost, predvsem pa se samozavestneje pomikamo proti prihodnosti. Vse to pa nam nalaga še posebno prizadevnost za njihovo zaščito.

Opombe:

- ¹ Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Strokovne zasnove varstva kulturne dediščine za območje občine Železniki.
- ² Župnija Selca, Cerkev svetega križa v Kališah, www. <http://zupnija-selca.rkc.si>, dostop 10. 2. 2016.
- ³ Höfler, Janez, Srednjeveške freske v Sloveniji, Gorenjska.
- ⁴ Krajevni leksikon Dravske banovine.
- ⁵ France Stele, Kališe, Podr. c. sv. Križa. Župnija Selca nad Šk. L. Tipkopis.
- ⁶ Prav tam.
- ⁷ Prav tam.
- ⁸ Štukl, France, Podobar Marko Peternelj (1819–1905).
- ⁹ Ustno avtorju Terezija Bogataj, 22. 2. 2016.
- ¹⁰ Šink, Stevo, Zapisnik, Zavod za zaščito kulturnih spomenikov.
- ¹¹ Tušek, Anamarija, Zgodovina župnije Selca.
- ¹² Ustno avtorju Terezija Bogataj, april 2016.
- ¹³ Rozman, Ksenija, Podatki o umetninah – Cerkev sv. Križa nad Selci.
- ¹⁴ Škrilec, Jože, Poročilo o restavriranju fresk na fasadi Cerkve sv. Križa nad Selci.
- ¹⁵ France Stele, Kališe, Podr. c. sv. Križa. Župnija Selca nad Šk. L. Tipkopis.
- ¹⁶ Križnar, Anabelle, Slog in tehnika srednjeveškega stenskega slikarstva na Slovenskem.
- ¹⁷ Prav tam.
- ¹⁸ Prav tam.
- ¹⁹ Vodnik, Alenka, Tekstilni vzorci v srednjeveškem stenskem slikarstvu na Slovenskem.
- ²⁰ Höfler, Janez, Srednjeveške freske v Sloveniji, Gorenjska.
- ²¹ Höfler, Janez, Dvajset let raziskovanja srednjeveškega stenskega slikarstva v Sloveniji..
- ²² Janez Höfler, Srednjeveške freske v Sloveniji, Gorenjska.
- ²³ Prav tam.
- ²⁴ Prav tam.
- ²⁵ Vodnik, Alenka. Volto Santo, Wilgefortis, Kümmernis, Liberata, —? : o poimenovanju in razširjenosti upodobitev bradate križane figure v slovenskem poznosrednjeveškem stenskem slikarstvu.
- ²⁶ France Stele, Kališe, Podr. c. sv. Križa. Župnija Selca nad Šk. L. Tipkopis.
- ²⁷ Dostopno na <https://svetniki.wordpress.com/zavetniki/> 24. 2. 2016.
- ²⁸ Vodnik, Alenka, Tekstilni vzorci v srednjeveškem stenskem slikarstvu na Slovenskem.
- ²⁹ <http://svetniki.org/sveta-barbara-devica-in-mucenka/>.
- ³⁰ Vodnik, Alenka, Tekstilni vzorci v srednjeveškem stenskem slikarstvu na Slovenskem.
- ³¹ Dostopno na <http://svetniki.org/sveti-mihael-gabrijel-rafael-nadangeli/>, 14. 6. 2016.
- ³² Vodnik, Alenka. Volto Santo, Wilgefortis, Kümmernis, Liberata, —? : o poimenovanju in razširjenosti upodobitev bradate križane figure v slovenskem poznosrednjeveškem stenskem slikarstvu.
- ³³ Prav tam.
- ³⁴ http://www.brauchtum.de/sommer/heilige_kuemmernis.html, dostop 13. 4. 2016.

Viri in literatura:

Höfler, Janez, *Srednjeveške freske v Sloveniji*, Gorenjska. Ljubljana: Družina, 1996.

Höfler, Janez, *Dvajset let raziskovanja srednjeveškega stenskega slikarstva v Sloveniji*. V: Petriciolijev zbornik. 2, str. 79–85. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1996.

Križnar, Anabelle, *Slog in tehnika srednjeveškega stenskega slikarstva na Slovenskem*. Ljubljana: Založba ZRC, 2006.

Rozman, Ksenija, *Podatki o umetninah – Cerkev svetega Križa nad Selci*. Zapisnik, 7. 10. 1997, hrani ZVKD Ljubljana.

Strokovne zasnove varstva kulturne dediščine za območje občine Železniki, Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije., 2008.

Stele, Franc, *Kališe, Podr. c. sv. Križa*, Župnija Selca nad Šk. L. Tiskopis. Zap. LXXXVIII, 1920, 10 in zap. LXIV, 1928, 4; dostopno na: http://giskd2s.situla.org/MK_Zapiski/z001-0278.pdf, dostop 10. 2. 2016.

Šink, Stevo, Zapisnik, 13. 1. 1948. Ljubljana: Zavod za zaščito kulturnih spomenikov, hrani ZVKD Ljubljana.

Škrilec, Jože, *Poročilo o restavriranju fresk na fasadi Cerkve svetega Križa nad Selci*. Zapisnik, 9. 10. 1998.

Štukl, France, *Podobar Marko Peternelj (1819-1905)*. V: Loški razgledi, letnik 30. Škofja Loka: Muzejsko društvo, 1983.

Tušek, Anamarija, *Zgodovina župnije Selca*. V: Železne niti 11. Železniki: Muzejsko društvo Železniki, 2014.

Vodnik, Alenka, *Tekstilni vzorci v srednjeveškem stenskem slikarstvu na Slovenskem*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1998.

Vodnik, Alenka. *Volto Santo, Wilgefortis, Kummernis, Liberata, –? : o poimenovanju in razširjenosti upodobitev bradate križane figure v slovenskem poznosrednjeveškem stenskem slikarstvu*. V: Zbornik za umetnostno zgodovino 47 (2011), str. 37–59.

Krajevni leksikon dravske banovine (1937). URN:NBN:SI:DOC-IHXHRWQE from <http://www.dlib.si>, dostop: 29. 7. 2016.

Informatorji:

Terezija Bogataj, Log 1, Železniki.

Tončka Trpin, Kališe 15, Železniki.

Elizabeta Lušič, Kališe 16, Železniki.

Pred 2.500 leti so na Štalci že kovali železo

Franci Bogataj
Rene Masaryk
Ivan Marija Hrovatin
dr. Lucija Grahek

Zgodovina železarstva v Selški dolini je stara najmanj 2.500 let, kar so potrdila arheološka izkopavanja, izvedena na Štalci v septembru 2015. Najdbe in opravljene analize so potrdile domnevo, da je bilo v naših krajih železarstvo razvito že v starejši železni ali halštatski dobi (800–300 let pr. n. št.).

Vse od naključnega odkritja zanimivih kosov keramike na vrhu Štalce v januarju 2011 je hrib pod vasjo Kališe razvnel strokovno in laično javnost z vprašanji o starosti tu ležeče in sicer že dolgo poznane naselbine ter o njeni povezavi z železarskimi pečmi na zahodnem pobočju hriba.

Rednim sprehajalcem in mimobežnim popotnikom so se že prej porajala večna vprašanja o okroglih in svetlečih se kamnih, ki so jih pobirali po poti iz doline v Kališe. Govorilo se je, da je to železova ruda, in ta odgovor se je prenašal od ust do ust, iz roda v rod. Le malo poznavalcev je vedelo, da gre za žlindro (sekundarni produkt pri pridobivanju železa, odpad), ki se je nabirala na dnu preprostih železarskih peči.

Še danes je mogoče na Štalci najti različne odlomke žlindre: od okroglih oblik, ko je bila žlindra v peči v tekočem stanju, do lahkih penastih žlinder s primesjo kamnov in vse do težjih žlinder, ki vsebujejo še precej železa. Poznavalec pa bo na njenem zahodnem pobočju našel tudi ostanke sten peči – kamne, na katerih je naparjena žlindra.

Peči so bile na tem pobočju verjetno postavljene premisslano in zaradi tega je bil tudi prostor prilagojen za železarsko dejavnost. Tako je opaziti rahle zaseke v strmino hriba – terase, ki so jih stoletja že precej zgladila. Pod terasami se lahko opazi žlindra ter kamenje s sledmi ognja, ki počasi plazi v dolino.

Prazgodovinska poselitev Štalce

Bržkone je bila Štalca že v prazgodovini premisslano izbrana za poselitev. Naselje na hribu je bilo odmaknjeno od glavnih poti, ki so najverjetneje potekale po dolini in iz doline preko Rudenskega polja na Površnico ter naprej v Kropo. Strateška lega je omogočila pregled nad današnjo Češnjico in bližnjim delom doline. V globeli zahodno od vrha

Štalce teče potok, ki izvira pod vasjo Kališe in ne presahne niti v največji suši. Kot danes je okolico v največji meri preraščal gozd, ki je nudil zaščito in primarno surovino – oglje, ki je bilo včasih strateškega pomena. Gline so najverjetneje pridobivali v kališču pod vasjo Kališe, sam vrh pa je na vzhodnem in zahodnem delu nudil naravno zaščito že s svojo strmino. Na severni strani je naselbino ščitil umetni jarek; po robu zgornjih, zahodnih in južnih ter vzhodnih teras pa so, kot nakazujejo topografske sledi, najverjetneje potekali nasipi ali celo obrambni zidovi.

Prazgodovinsko naselje je bilo na Štalci najverjetneje zasnovano zaradi odličnih možnosti za železarstvo. Iz neposredne okolice sicer ne poznamo nobenega rudnika ali kopov površinskih virov rude, se pa na južnem delu pobočja pojavljajo jarki v obliki zavitih poti, katerih namena še nismo razjasnili. Morda gre le za sledi kopanja žil kremenca – surovine, uporabne pri taljenju železa. Vseeno ni nikakršnega dvoma, da so prebivalci prazgodovinskega naselja na Štalci imeli vse možnosti in vire za železarjenje.

To nakazujejo že prve arheološke najdbe s Štalce.¹ Na vrhu hriba je bila namreč že leta 2011 najdena keramika, ki je bila shematično datirana v halštatski čas. Na nekaterih lončenih odlomkih so bili prepoznani vzorci, ki nakazujejo na podobnosti z mlajšehalštatsko naselbinsko keramiko iz Mosta na Soči, najpomembnejšega najdišča svetolucijske halštatske kulturne skupine. Železnodobna, natančneje mlajše halštatska, poselitev Štalce je bila posredno potrjena tudi z radiokarbonsko analizo oglja, ki pa ni bilo pobrano skupaj z okrašeno keramiko.² Tako se je odpiralo predvsem vprašanje, ali lahko najdeno keramiko in sledi prazgodovinske naselbine povežemo s sledmi železarskih peči na pobočjih. Verodostojnejšega odgovora na to vprašanje pa ni bilo mogoče podati brez nadaljnjih raziskav, tudi z arheološkimi izkopavanji.

Arheološke raziskave

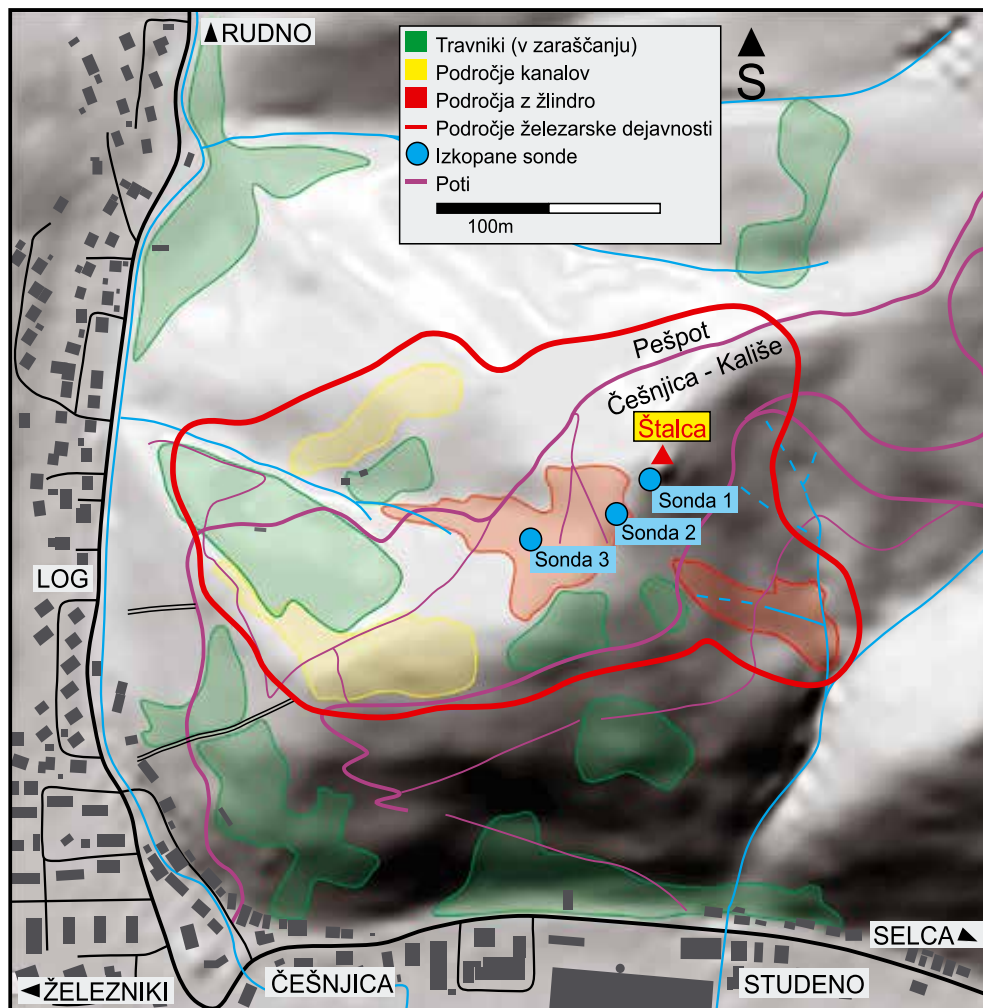
Rene Masaryk

Sondiranja

Na podlagi vloge Muzejskega društva Železniki in Skupine STIK ter po pridobitvi soglasij lastnikov zemljišč je poleti 2015 Ministrstvo za kulturo RS izdalo kulturnovarstveno soglasje za raziskavo in odstranitev arheološke ostaline na Štalci (arheološka raziskava 15-0193). V septembru se je tako zbrala ekipa prostovoljcev iz društva in navdušenih raziskoval-

cev pod vodstvom arheologa Reneja Masaryka iz Skupine STIK, s sodelovanjem dr. Lucije Grahek z Inštituta za arheologijo ZRC SAZU.

Med raziskavami, ki so potekale 9. in 10. septembra 2015, smo izkopali tri sonde, ki smo jih po predhodnih ogledih umestili tako, da smo se lahko nadejali odkritij, ki bi nam pripomogla poiskati odgovor na vprašanje: So že v času obstoja halštatske naselbine na Štalci delovali železariji?

Slika 1: Arheološko območje Štalca z vrisanimi legami sond. Avtor zemljevida: Andrej Bogataj

Prva sonda (sonda 1) je bila tako izkopana na vzhodnem robu terase oziroma vršnega platoja na vrhu Štalce, na mestu, kjer so bili januarja leta 2011 ob podrtem drevesu najdeni številni odlomki halštatskodobne keramike.³ Druga (sonda 2) je bila postavljena na rob jugozahodne terase, ležeče nekoliko nižje pod samim vrhom in nad usekom kolovoza, v profilu katerega je bil prav tako še leta 2011 odvzet vzorec oglja, z radiokarbonsko analizo časovno umeščen v (lahko tudi še starejšo) halštatsko dobo.⁴ Tretjo sondo (sonda 3) smo izkopali preko in tik ob suhozidu, ležečem v zahodnem pobočju Štalce, kjer so se na površini pojavljale velike količine žlindre.⁵

Sonde so bile sorazmerno majhne (načeloma 1 x 2 metra; prvo sondo smo naknadno še nekoliko razširili), pravzaprav le ozke škrbine, skozi katere smo poskušali pokukati pod gozdna tla in v preteklost Štalce. Ne glede na njihovo velikost smo tu odkrili pravo zakladnico zgodb, hkrati pa so nam rezultati izkopavanj odprli cel niz novih vprašanj.

S sondo 3 smo želeli odkriti in časovno opredeliti vsaj eno izmed tu predvidenih železarskih peči, na obstoj katerih kaže velika količina ostankov žlindre in drugih ostankov, razvlečenih po zahodnih in severnih pobočjih Štalce. Žal se je kmalu po pričetku izkopa ob že omenjenem suhozidu (neznane, najverjetneje pa že novoveške starosti) izkazalo, da smo sondo bržkone umestili prenizko. Kot kažejo rezultati izkopa, bi v prihodnosti peči morali iskati nekoliko višje po pobočju. Predvidoma nam bodo tu lahko v pomoč tudi geofizikalne raziskave, ki nam omogočajo brez izkopavanj "pogledati" v tla in prepoznavati ostaline posameznih peči.

Tudi pri izkopu sonde 2 smo zelo kmalu ugotovili, da smo si odgriznili prevelik zalogaj. Sondo smo namreč začeli kopati v nasip, ki je najverjetneje z jugozahodne strani obdajal in varoval prazgodovinsko naselbino. Kot smo ugotovili z dodatnim čiščenjem brežine pod sondo oziroma nad kolovozom, so tukaj arheološki sloji debeli več kot 2 metra.

Slika 1: Sonda 1. Foto: Franci Bogataj

Ker bi izkop tako globoke sonde presegal zmožnosti in zastavljeni obseg raziskav, smo se odločili sondo zasuti. Nasip bo tako moral počakati na morebitno nadaljevanje raziskav nekoč v prihodnosti.

Sondo 1 pa smo po srečnem naključju uspeli umestiti tik pod rob zgornje terase in z izkopom odkrili spodnjo, do zdaj neznano teraso, ki je na vzhodni strani obdajala vršni plato Štalce. Mejo med obema

terasama predstavlja navpični, vsaj 1,4 metra visok usek v skalo, ki je bil na mestu našega izkopa (dokumentirano na zahodni meji sonde) razčlenjen še z eno stopnico v višini 0,6 metra. Spodnja, v skalo usekana terasa ima ravno dno. Na vzhodni meji sonde, tik nad strmino, pa smo odkrili sledi, ki nakazujejo na obstoj zidu ali obzidja, ki je tu zamejevalo novo odkrito, vsaj 3 metre široko teraso in na njej stoječe objekte (hiše?).

Slika 2: Sonda 2. Foto: Franci Bogataj

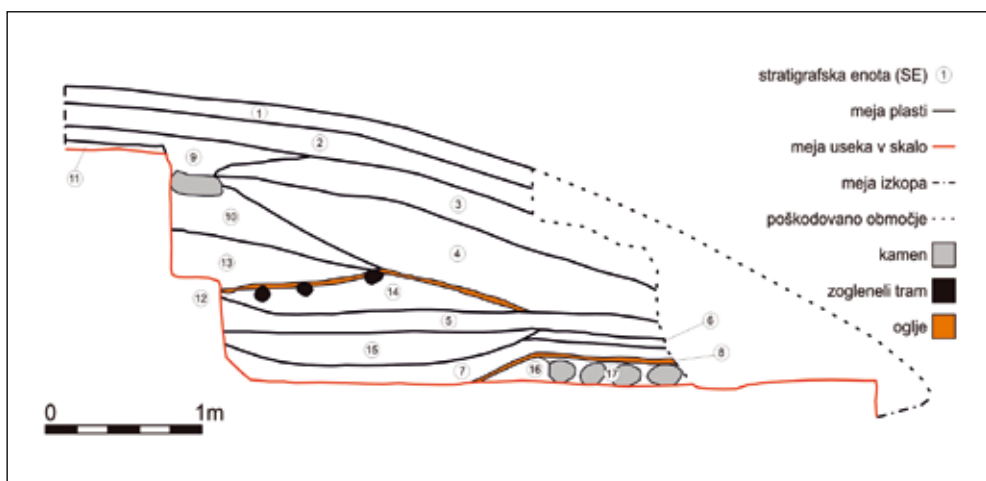
Slika 3: Sonda 3. Foto: Franci Bogataj

Slika 4: Domnevno obzidje v sondi 1 (ob puščici, ki nakazuje sever). Foto: Franci Bogataj

Ostaline enega izmed objektov smo odkrili prav na dnu sonde. Gre za več plasti zbitih kamnitih in glinastih tlakov ter izravnav, ki so prekrivali skalno osnovo. Na njihovi površini ter v samih tlakih smo odkrivali odlomke keramike in druge predmete.

Med njimi velja posebej izpostaviti najdbo kamnite uteži, ki je ležala vrh najstarejšega tlaka (plast SE 7), in najdbe žlindre iz nekoliko višje ležečega tlaka (plast SE 6), ki kaže na železarske aktivnosti že v času obstoja halštatskega naselja na Štalci.

Slika 5: Profil sonde 1.

Slika 6: Izjemna najdba na dnu sonde 1 – kamnita utež. Foto: Matic Ritonja

Prežgana tla in sledi oglja kažejo, da je bil odkriti objekt vsaj enkrat uničen v nekem požaru. Ali je ta morebiti prizadel celotno naselje, ostaja odprto vprašanje.

Slika 8: Žlindra, najdena v sondi 1, dokazuje, da je bila železarska dejavnost razvita že v času obstoja naselja na Štalci (halštatsko obdobje). Foto: Matic Ritonja

Slika 7: Sledovi dveh požganih lesenih delov. Foto: Franci Bogataj

Slika 9: Jemanje vzorcev oglja za radiokarbonsko analizo. Foto: Franci Bogataj

Slika 10: Lega žindre v sondi 1. Foto: Franci Bogataj

Slika 11: Glineni svitek najden v sondi 1. Foto: F. Bogataj

Opustitev objekta, katerega le majhen del je bil izkopan v naši sondi 1, predstavlja plast ruševine (SE 14), ki je prekrila ostanke najmlajšega izmed tlakov. Nad njo so bile vse do vrha sonde nanizane različne plasti, ki pa so se sem odložile s posipavanjem z zgornje na spodnjo teraso, bržko ne že po opustitvi železnodobne naselbine. Tudi te, pretežno kamnite plasti so namreč vsebovale razmeroma številne odlomke keramike in kose žindre.

Lidar in topografski pregled

Z opravljenim sondiranjem arheološke raziskave na Štalci še zdaleč niso bile zaključene. Na podlagi javno dostopnih lidarskih podatkov iz letalskega laserskega snemanja Slovenije⁶ je arheologinja dr. Edisa Lozić izdelala digitalni model reliefa širšega območja najdišča Štalca, ki nam je omogočil opredelitev še nekaterih (vsaj potencialno) arheološko zanimivih točk. V začetku junija 2016 smo se tako odpravili na ponovni terenski pregled.

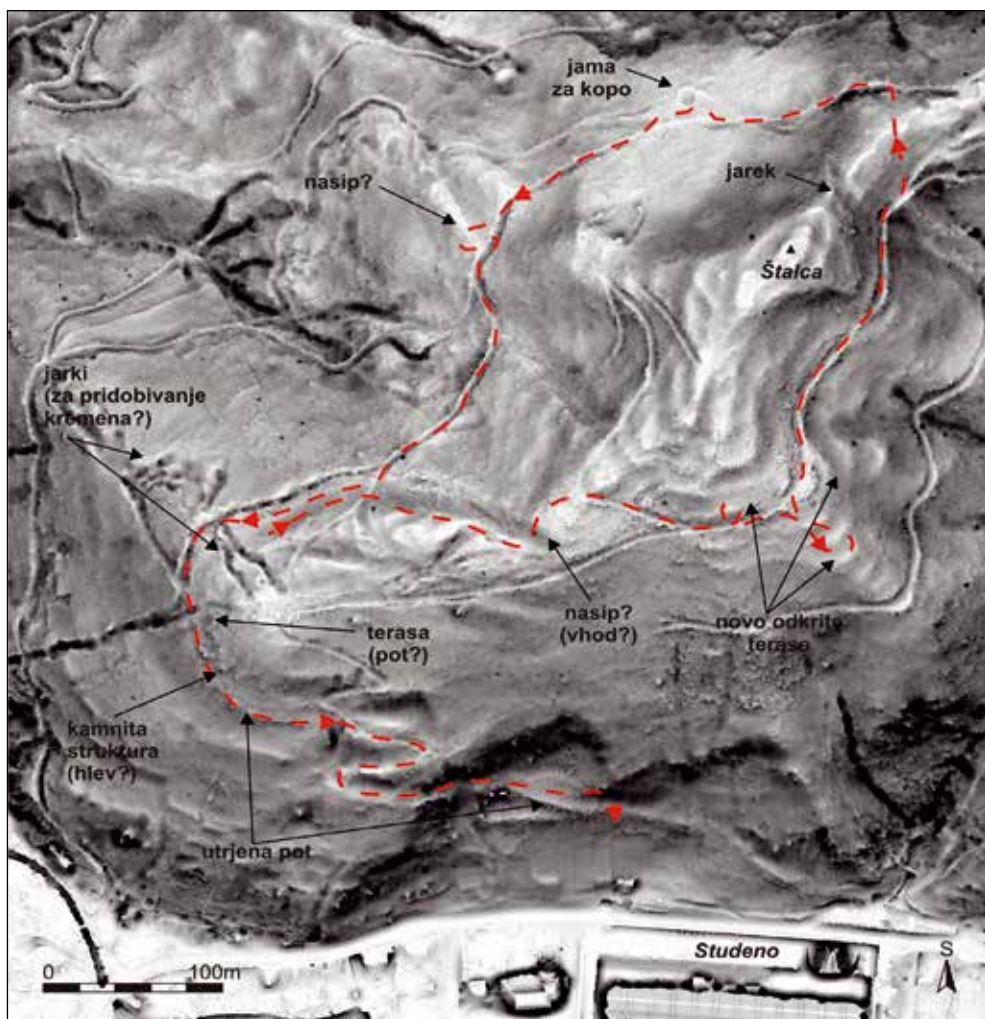
Naša pot se je začela tik pod iztekem grebena Štalce, preden se ta prevesi v strma zahodna pobočja. Tu se pojavljajo že omenjeni jarki, domnevno izkopani pri pridobivanju kremenca.

Slika 12: Označeno mesto, kjer se nahaja kanal. Foto: Andrej Bogataj

Slika 13: Presek kanala.
Foto: Andrej Bogataj

Slika 14: Lidarski posnetek Štalce, s pomočjo katerega smo odkrili nove terase na vzhodnem delu hriba.

Neposredno nad njimi leži terasa, ki na južni, zahodni in severni strani obdaja iztek grebena. Terasa se na severni strani grebena nadaljuje proti vzhodu in se postopoma dviguje vse do blage in široke grape, preko katere se povzpne na greben tik pred zgornjimi terasami, ki obdajajo vršni plato Štalce. Domnevamo, da ta terasa kaže na obstoj starejše (prazgodovinske?) poti, ki je vodila s Studena po južnih pobočjih Štalce do izteka grebena. Tu se je obrnila proti vzhodu in po terasi tekla naprej proti naselbini.

Na mestu, kjer se terasa (grapa) povzpne na greben, je ta pregrajen s strmo vzpetino – z do 5 in več metrov visokim pobočjem oziroma ježo najnižje od naselbinskih teras. Morda je prav po zgornjem robu te terase nekoč potekal nasip, ki je varoval zahodno mejo naselbine. V tem primeru bi prav tu lahko iskali vhod v prazgodovinsko gradišče.

Od domnevnega vhoda smo se povzpeli preko več teras proti vzhodu in zavili po sodobnem kolovozu na vzhodna pobočja Štalce. S terenskim pregledom smo potrdili dejstvo, ki je zelo očitno že iz lidarskega posnetka: južna in vzhodna pobočja Štalce, vse do strmin pod vrhnjim platojem, so močno preoblikovana s terasami, ki so delno ohranjene tudi na pobočjih pod današnjim kolovozom. Ker na tem območju ni izrazitih sledi železarstva, pač pa smo le občasno opazili kakšen manjši kos žindre, domne-

vamo, da so bile te terase namenjene kakšnim drugim aktivnostim, morebiti celo poljedelstvu.

Pot smo nato nadaljevali po kolovozu mimo vrha Štalce in na njeno vzhodno stran, kjer greben prekinja umetni usek, domnevno jarek, ki je na tej strani varoval utrjeno naselbino. Tu smo čez greben prestopili na njegovo severno stran in se spustili na obsežen naravni plato, ki leži pod strmim zahodnim pobočjem Štalce. Tu smo želeli preveriti večji krog, ki je na lidarskem posnetku izrazito izstopal. Najverjetneje gre za sled oglarskih dejavnosti, bržkone ostaline kope na ravnici, o čemer pričča plitva okrogla jama z ravnim dnom premera okoli 15 metrov. Topografski pregled smo nadaljevali še bolj proti zahodu, vse do roba platoja, kjer se pot proti Železnikom prične spuščati. Tudi na tem mestu se kaže rob neke nižje terase ali morda celo obrambnega nasipa.

Pregled smo sklenili s sestopom po predvideni smeri nekdanje poti proti Studenemu. Ker so tu pobočja precej strma in ponekod celo plazovita, so žal vse sledi precej zabrisane. Vseeno smo uspeli vsaj na enem delu slediti utrjeni poti, ki pa je srednjeveške ali novoveške, v sami zasnovi pa morebiti celo že prazgodovinske starosti. V zgornjem predelu pobočja stoji tik nad potjo kamnita struktura, po ustnem izročilu gre za ostaline (novoveškega) hleva, četudi gre mogoče za starejšo zgradbo.

Analiza žindre

Ivan Marija Hrovatin

O železarstvu na območju Štalce je že bilo prelito nekaj črnila,⁷ vendar pa smo šele z leta 2015 opravljenimi raziskavami pridobili prve vire z zanesljivim arheološkim kontekstom. Čeprav je bilo mnogo žindre najdene tudi ob nesistematičnih terenskih pregledih, predstavljamo na tem mestu le rezultate analize najdb žindre iz opravljenih sondiranj. Gre za 104 kose, ki skupno tehtajo 17,915 kg. Vse najdbe smo oprali in opravili makroskopsko analizo, s katero smo skušali pridobiti nove, zanesljive podatke o (železnodobnem) železarstvu na Štalci.

Železo je kovina, ki se v naravi le redko dobi v čisti obliki, saj so takšni le primeri železnih meteoritov. Železo se tako pridobiva s taljenjem rude. Tovrsten postopek si večina ljudi predstavlja kot iztekanje žgoče lave iz peči. Tekoče železo, ki vsebuje veliko ogljika, nastaja pri zelo visokih temperaturah, kar so v Evropi do poznega srednjega veka dosegali le s težavo. Zato se je v preteklih obdobjih proizvajalo večinoma testasto, kovno železo z zelo malo ogljika, ki ostaja v peči in je lahko že takoj kovno. Tovrsten postopek imenujemo neposredna proizvodnja železa in shematično ga lahko predstavimo v štirih korakih: *priprava surovin* > *taljenje* > *čiščenje železne gobe (volka)* > *kovanje* > *izdelek*. Vsak del postopka zahteva posebno znanje, večkrat tudi opremo, za seboj pa pušča značilne sledi.

Makroskopska analiza žindre je nedestruktivna metoda, s katero preliminarno opredelimo in dokumentiramo železarski odpad, ki ga večinoma sestavljajo žindra, kovaški odlomki ter zapečene stene talilnih peči ali kovaških ognjišč.⁸ S tovrstno analizo lahko ugotovljamo, pri katerem koraku proizvodnje železa je odpad nastal. Je predhodna dragim mikroskopskim in kemičnim analizam, s katerimi lahko pridobivamo podrobne podatke o sami dejavnosti. Vseeno pa lahko že z vrednotenjem zgolj rezultatov makroskopske analize ugotovljamo obseg in pomembnost železarske gospodarske dejavnosti,

sploh v primerjavi z rezultati z drugih najdišč.

Makroskopska analiza žindre je torej spoznavni postopek, pri katerem določimo vrsto žindre na podlagi zunanjih značilnosti in je prva stopnja analize žindre, ki nastane pri vseh treh glavnih postopkih obdelave železa: pri taljenju rude, pri prečiščevanju volka ter pri izdelavi železnih predmetov. Zatorej razlikujemo med več različnimi žindrami.

Talilna žindra nastane iz taljenja rude in je odvisna od oblike peči in načina ločevanja žindre od železa. Zato razlikujemo med *tekočo žindro* iz peči na izpust žindre, *blok talne žindre*, ki nastane pri pečeh z jamo za zajemanje žindre pod jaškom, *žindro iz skledaste peči*, ki je žindra, primešana z volkom in nastane v enostavnih jamah za taljenje, kjer pride do ločevanja šele v drugi peči.

Pri neposredni proizvodnji železa je proizvod, ki ga vzamemo iz peči, gobasto nizkoogljično železo, ki ga imenujemo volk. Volk s kovanjem homogeniziramo – očistimo žindre in zgostimo železo. Pri tem lahko odpadejo kosi volka, sprijetega z žindro, in v okolico nakovala letijo drobne *kapljice žindre*, ki jih prepoznamo v vzorcih zemlje po izpiranju pod lupo ali stereo mikroskopom. Na dnu kovaškega ognjišča se nabere žindra, t. i. *plano-konveksna kovaška žindra*, ki je po zunanjih značilnostih enaka pri čiščenju volka kot pri kovanju polizdelkov ali izdelkov in ju lahko ločimo le po mikroskopski oz. metalografski analizi.⁹

V odpadu taljenja in drugih železarskih kontekstih se večkrat pojavljajo tudi ostanki sten jaška peči in kovaških ognjišč. Jaški so bili v celoti izdelani iz gline ali pa so bile glinene vsaj njihove notranje obloge. Tudi kovaške peči so včasih obložili z glino. Zaradi visoke temperature, ki je potrebna za taljenje rude in kovanje in je najvišja v okolici vnosa zraka v peč ali ognjišče, se glina na površini lahko stali in sintrira v penasto steklasto in krhko maso, ki jo imenujemo *steklasta žindra*. Za zaščito mehov, da se niso izsušili ali celo zagoreli, so se uporabljali glineni podaljški, imenovani *šobe*.

Slika 15: Preglednica analiziranih kosov žlindre iz sonde 1

SE	Skupno		Tekoča		Kovaška		Stena peči (+ steklasta)		Neopredeljena		Drugo
	Teža (g)	Št. kosov	Teža (g)	Št. kosov	Teža (g)	Št. kosov	Teža (g)	Št. kosov	Teža (g)	Št. kosov	
2	50	1									železo
3	135	1					135	1			
4	773	16	155	1	271	3 (2?)			61	3 (1R, 1Ž?)	ruda, železo, kamen
6	926	8			649	4 (3?)			277	4 (1R*, 3R(2?))	pražena ruda, ruda
9	23	2					16	1 (SKO)	7	1 (R?)	ruda
10	320	3	277	2					43	1	
13	152	2					76	1			železo
14	263	2	263	2							
Skupno	2642	35	695	5	920	7 (5?)	227	3	388	9	

Slika 16: Preglednica analiziranih kosov žlindre iz sonde 2

SE	Skupno		Tekoča		Kovaška		Stena peči (+ steklasta)		Neopredeljena		Drugo
	Teža (g)	Št. kosov	Teža (g)	Št. kosov	Teža (g)	Št. kosov	Teža (g)	Št. kosov	Teža (g)	Št. kosov	
2	8	1	8	1 (1?)							
profil, pod kolo-vozom	244	1							244	1 (1R*?)	pražena ruda?
Skupno	252	2	8	1 (1?)					244	1 (1R*?)	

Slika 17: Preglednica analiziranih kosov žlindre iz sonde 3

SE	Skupno		Tekoča		Kovaška		Stena peči (+ steklasta)		Neopredeljena		Drugo
	Teža (g)	Št. kosov	Teža (g)	Št. kosov	Teža (g)	Št. kosov	Teža (g)	Št. kosov	Teža (g)	Št. kosov	
2	8756	51	740	10			8016	41			
3	6240	13	2067	3			4173	10			
Skupno	14996	64	2807	13			12189	51			

SE: stratigrafska enota

SP stena peči

N neopredeljena

T talilna

ST steklasta

R ruda

K kovaška

SKO stena kovaškega ognjišča

R* pražena ruda

Fragmenti šob so bili najdeni na območju sonde 1.¹⁰ Tu je bilo nato izkopanih več kosov žlindre, ki predstavlja del odpada kovanja (K in SKO) ali taljenja (T in R). Ker so kosi odpada razpršeni in se v manjšem številu pojavljajo v različnih plasteh, menimo, da gre za odpad, ki je bil prinesen ali posut iz drugih delov naselbine in neposredno ne kaže na železarsko aktivnost na samem mestu odkritja. (Slika 15).

Enako lahko ugotavljamo pri žlindri, ki je bila izkopana v sondi 2. Tudi tu gre bržkone za odpad taljenja železove rude, ki se je tu odložil zaradi drsenja plasti po pobočju. (Slika 16)

Večjo neznanko predstavljajo najdbe iz sonde 3. Znano je namreč, da so v 18. in 19. stoletju na območju Štalce vsaj občasno pobirali žlindro za ponovno pretopitev v plavžu, vendar nimamo nobenih podrobnejših prostorskih podatkov o tej dejavnosti. Najverjetneje so pobirali predvsem talilno žlindro, ki pa se na območju sonde 3 ne pojavlja v večjih količinah. Med tamkaj pobranimi najdbami namreč močno prevladujejo ostanki sten peči (Slika 17), ki pa za pretopitev niso zanimivi. Vseeno lahko zaradi številnih najdb odpada na tem mestu domnevamo vsaj nekakšen zbirni center, kjer so se morebiti odpirali kosi žlindre, primerni za ponovno uporabo, o kateri imamo tudi več pisnih virov.¹¹

Na podlagi opravljene analize lahko sklenemo, da so na Štalci zagotovo talili rudo, tj. proizvajali železo, ter ga kovali. Žal kovaška delavnica ali peč za taljenje rude ni bila odkrita v nobeni izmed izkopanih sond. Kljub temu pa sledi odpadov po posameznih sondah kažejo, da je bil prostor naselbine funkcionalno ločen. Najverjetneje se je kovalo le ali predvsem na območju najvišjega vršnega platoja (okolica sonde 1), kjer se je v manjši meri morda tudi talilo rudo. Na terasah znotraj utrjene naselbine so bile domnevno postavljene hiše in med njimi morda tudi metalurške delavnice, kot na

terasi iz Vintarjevca.¹² Intenzivno taljenje rude pa je bržkone potekalo predvsem na območju zahodnega pobočja Štalce. Na osnovi nesistematičnega terenskega pregleda lahko za zdaj zamejimo območje taljenja med grebenom, Farovskim potom in hroudurniško strugo. Največja koncentracija pa je med vrhom grebena in stezo.

Na tem območju je bila izkopana sonda 3, v kateri so bili odkriti tudi veliki kosi sten peči in žlindre. Tu izkopanih ostankov suhozida ne gre povezovati z ostanki peči, kot se je predhodno domnevalo.¹³ Glede na strmino pobočja in odsotnost velikega platoja na vrhu grebena je namreč bolj verjetno, da so bile peči vkopane v breg ali pa so za njihovo postavitve naredili terase pod grebenom in odpad sproti metali po pobočju. Čeprav je osnovni postopek v času in prostoru isti, je oblik talilnih peči zelo veliko, ker izhajajo iz različnih tradicij, izkušenj in materialnih pogojev. Pri opravljeni analizi niso bili prepoznani kosi tekoče talilne žlindre, ki bi jo spuščali iz peči. Smo pa na nekaterih kosih opazili navpičen tek curkov, imajo zaobljeno zunanjo steno in objemajo kose oglja. Najverjetneje gre za dele bloka talne žlindre, ki nam omogočajo domnevo, da so bile na Štalci v uporabi peči z jamo za žlindro, podobne tistim na Cvingerju pri Dolenjskih Toplicah.¹⁴ Na platoju pred železnodobnim gradiščem je bilo že po izročilu območje s številnimi bloki žlindre, kar ne preseneča, saj bi v primeru uporabe peči z jamo vsako jamo uporabili le za eno taljenje. Morda pa so bile v uporabi tudi peči z blokom žlindre, ki pa se jih je dalo odstraniti in tako ponovno taliti nad isto jamo za žlindro,¹⁵ vendar tega brez nadaljnjih raziskav ni možno doreči. Za zdaj lahko ugotavljamo, da bi na Štalci talilne jame lahko bile le na območju travnikov pred začetkom vršnega platoja, saj se na srednjem delu grebena pojavlja že odpad.

Kulturno-kronološka opredelitev novih najdb

dr. Lucija Grahek

Kulturno-kronološki oris prazgodovinskega naselja na Štalci so nakazovale že prve najdbe s tega najdišča. Izpovedne so predvsem najdbe, ki so bile pobrane na vzhodnem delu Štalce. Tu so bili najdeni fragmenti šob (*Slika 23: 11, 12*), ki jih povezujemo z metalurško dejavnostjo in fragmenti pekve (*Slika 23: 6*) ter različnih svitkov (*Slika 23: 7–10*). Tako pekve kot svitki sodijo med običajne naselbinske najdbe, pri čemer je bilo zelo veliko svitkov izkopanih v železnodobnem naselju iz Mosta na Soči. Tu najdeni svitki so zelo pogosto okrašeni z različnimi vrezi ali vtisi. Z vtisnjenim, vendar nekoliko drugače oblikovanim motivom je okrašen tudi eden od svitkov s Štalce. Tako so za kulturno-kronološko še najbolj izpovedni fragmenti loncev. Predvsem z metličanjem okrašena lonca, ki ju lahko primerjamo s podobno keramiko iz mlajšehalštatskih hiš iz Mosta na Soči.¹⁶ Upoštevač še samo obliko ustij, pa jim celo boljše primerjave najdemo med keramiko iz mlajšehalštatskih plasti, izkopanih v Kranju na Lajhu,¹⁷ kar velja tudi za fragmenta loncev z vtisnjenim okrasom. Fragment lonca z globoko vtisnjenim okrasom lahko primerjamo s fragmentom iz groba 20 z Jerovce na Šentviški planoti.¹⁸ Tamkajšnje grobišče, ki ima dobre primerjave v grobovih iz Mosta na Soči in sodi v svetlucijski kulturni krog, je da-

tirano v mlajše halštatsko obdobje ali čas od 6. do 4. stol. pred n. št.¹⁹ V 4. stol. pred n. št. ali stopnjo Sv. Lucija II c je datirano tudi grobišče z Jelenška pri Godoviču.²⁰ V enem izmed tamkaj izkopanih, žal še vedno neobjavljenih, grobov najdemo najboljšo primerjavo za sulično kopito s Štalce (*Slika 23: 1*). Vendar pa je rentgenski posnetek kopita s Štalce razkril, da ima, drugače kot primerek z Jelenška, nasadilo za toporišče votlo (*Slika 22*).

S primerjalno analizo prvih najdb s Štalce smo tako lahko že slutili kulturno-kronološki oris samega naselja. Številne podobnosti z gradivom iz najdišč, ki jih pripisujemo predvsem svetlucijskemu kulturnemu krogu, so omogočile okvirno datacijo v mlajše halštatsko obdobje ali čas stopnje Sv. Lucija II (predvsem IIb in IIc). Datacija v čas 6. (do 4.) stol. pred n. št. je bila posredno potrjena z radiokarbonsko datacijo oglja, ki pa je bilo pobrano poleg kulturno-kronološko bolj ali manj neizpovedne keramike.²¹ V neposredni bližini mesta odvzema vzorca oglja je bila leta 2015 izkopana sonda 2. V njej je bilo najdenih še več fragmentov keramike (*Slika 18*), ki so po sestavi in načinu žganja povsem enaki tisti, ki je ležala ob oglju. To velja tudi za kulturno-kronološko neizpoveden fragment pekve (*Slika 25: 10*), ki edini omogoča vsaj tipološko opredelitev.

Slika 18: Fragmenti keramike iz sonde 2. Foto: Andrej Bogataj

Več najdb je bilo izkopanih v sondi 1 (*Slika 24, slika 25: 1–9*). Že v plasti najstarejšega tlaka (SE 7) je bilo najdenih nekaj fragmentov značilno naselbinske keramike, ki pa ne omogočajo podrobnejše kulturno-kronološke opredelitve, kar velja tudi za fragment brusa iz peščenjaka (*Slika 19, slika 24: 3–5*).²²

Slika 19: Brus iz peščenjaka. Foto: Andrej Bogataj

Iz velikega prodnika bolj grobozrnatega peščenjaka je izdelana še tu najdena velika utež (*Slika 20, slika 24: 4*). Gre za izjemno redko najdbo, ki jo lahko primerjamo z žal neobjavljeno utežjo iz (sta-

Slika 20: Velika utež iz peščenjaka. Foto: Andrej Bogataj

rejše)halštatskega gradišča Silovec nad Orešjem pri Bizeljskem.²³

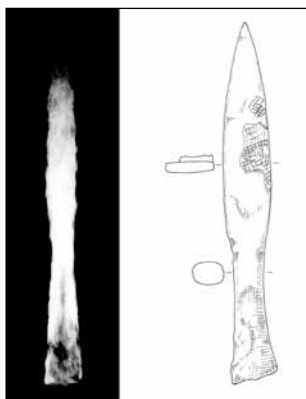
Kulturno-kronološke opredelitve ne omogočajo niti fragmenti keramike, ki izvirajo iz vsaj nekoliko mlajše plasti tlakanja (SE 6; *slika 24: 6–8*). Ugotavljamo le, da se kot stratigrafsko najstarejše najdbe tudi te v ničemer ne razlikujejo od preostalih najdb, ki pa že izvirajo iz ruševinske plasti nad ostalinami objekta iz sonde 1 (SE 14; *slika 24: 9*) in nad njimi odloženih plasti, ki so se posule iz vrhnje terase (SE 4, 3 in 9?; *slika 25: 1–6, 9*), oziroma jih moramo povezovati s sledmi tamkajšnje (morebiti celo mlajše) poselitve (plast SE 9; *slika 25: 7, 8*). Pomenljivo je, da so bili v plasteh, očitno posutih z vrhnje terase, najdeni tudi fragmenti z metličanjem okrašenega lonca in pa fragment šobe (*Slika 21*), kakršni so bili na tem mestu najdeni že leta 2011. Poleg keramike je bilo v teh plasteh najdeno tudi več kosov žlindre. Vendar pa najdbe žlindre izvirajo že iz plasti tlakanja nad kamnito utežjo (SE 6, *slika 5*).

Slika 21: Fragment šobe. Foto: Andrej Bogataj

Keramika in druge najdbe nam torej ne omogočajo natančnejše datacije ostalin objekta in drugih odkritih plasti. Na podlagi tipološko-kronološke analize predvsem najdb keramike lahko pridemo do enakih zaključkov, kot so jih ponudile že leta 2011 pobrane najdbe brez konteksta. Najdbe namreč nakazujejo več primerjav s svetolucijskim kulturnim krogom in bolj kot ne narekujejo mla-

do halštatsko datacijo. To potrjujeta tudi rezultata tokrat opravljenih radiokarbonskih analiz vzorcev oglja, s katerimi smo v prvi vrsti skušali zamejiti časovni okvir objekta iz sonde 1. Rezultat analize prvega vzorca (*Slika 26*), ki izvira iz plasti najstarejšega tlaka (SE 7), kaže, da je bil ta bržkone postavljen nekje v začetku 6. ali pa v 5. stol. pred. n. št. Težje je opredeliti njegovo uničenje oziroma opustitev. Tu se lahko naslonimo le na rezultate analize vzorca oglja (*Slika 27*) ki pa izvira že iz posute ruševinske plasti (SE 4), iz katere domnevno izvira tudi leta 2011 pobrane najdbe keramike (*Slika 23: 2–12*). Kljub nekoliko slabšemu rezultatu z razmeroma dolgim časovnim razponom je videti, da najverjetnejši konec železnodobne poselitve na tem mestu datira nekje v 4. stol. pred. n. št. Seveda velja pri tem vzeti v obzir veliko mero previdnosti, saj so bile do sedaj opravljene zgolj primarne arheološke raziskave s sondiranj v minimalnem obsegu.

Slika 22: Rentgenski posnetek suličnega kopita s Štalce in risba kopita z Jelenška. M = 1 : 4, RTG posnetek: arhiv Inštituta za arheologijo ZRC SAZU, risba: T. Korošec.

Z novimi raziskavami na Štalci je bil torej potrjen obstoj halštatskega naselja na Štalci. Analiza predvsem keramičnih najdb, ki jo potrjujejo tudi nove, sedaj kontekstualno dobro umeščene najdbe, ka-

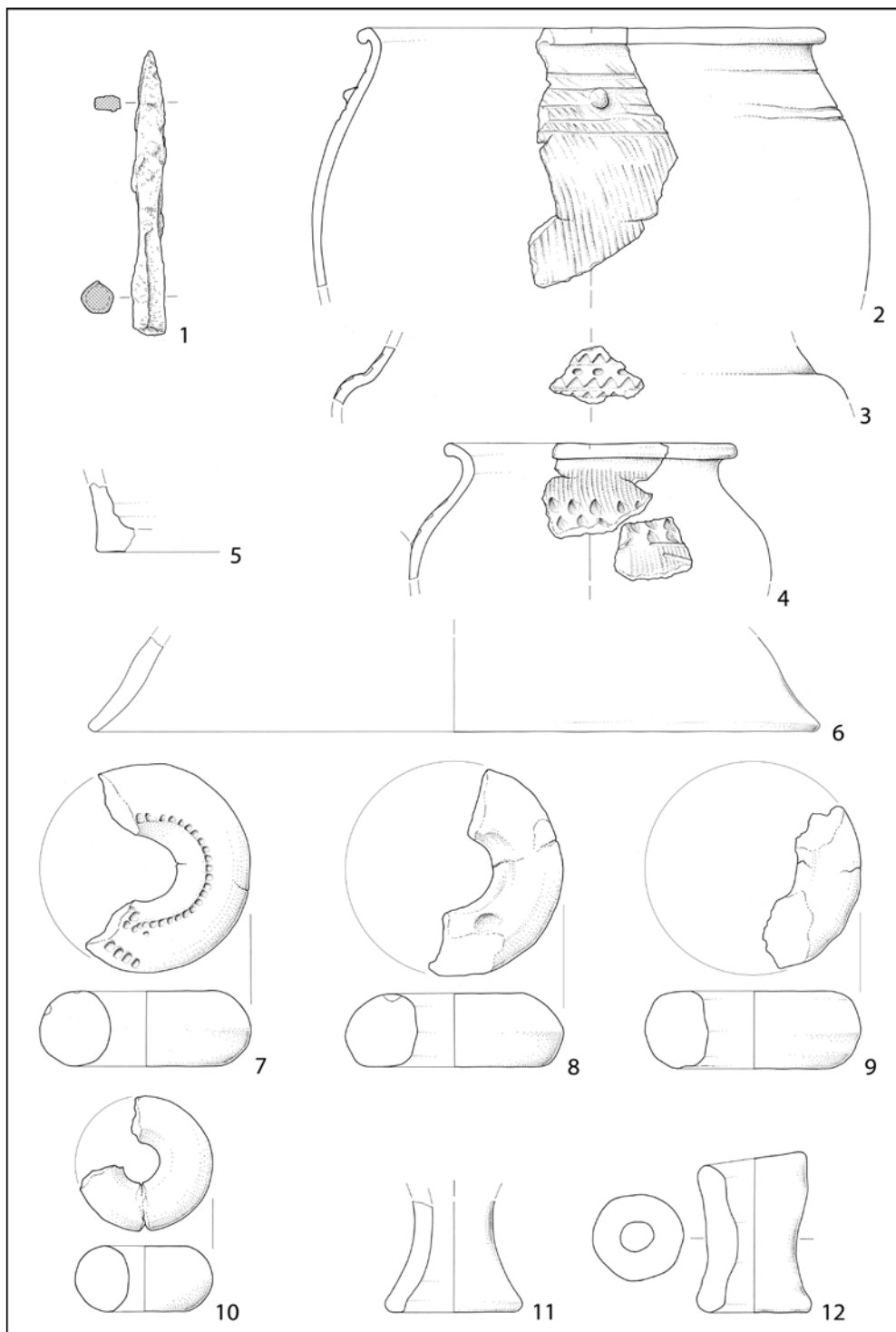
žejo tako na povezave s svetolucijskim kulturnim krogom kot tudi na podobnosti s slabše raziskanimi starejšezelznodobnimi najdišči gorenjskega kulturnega kroga. Najpomembnejše odkritje tokratnih arheoloških raziskav pa je odkritje sledi železarstva z najdbami žlindre, ki zagotovo izvira iz mlajše halštatske plasti.

Zaključek

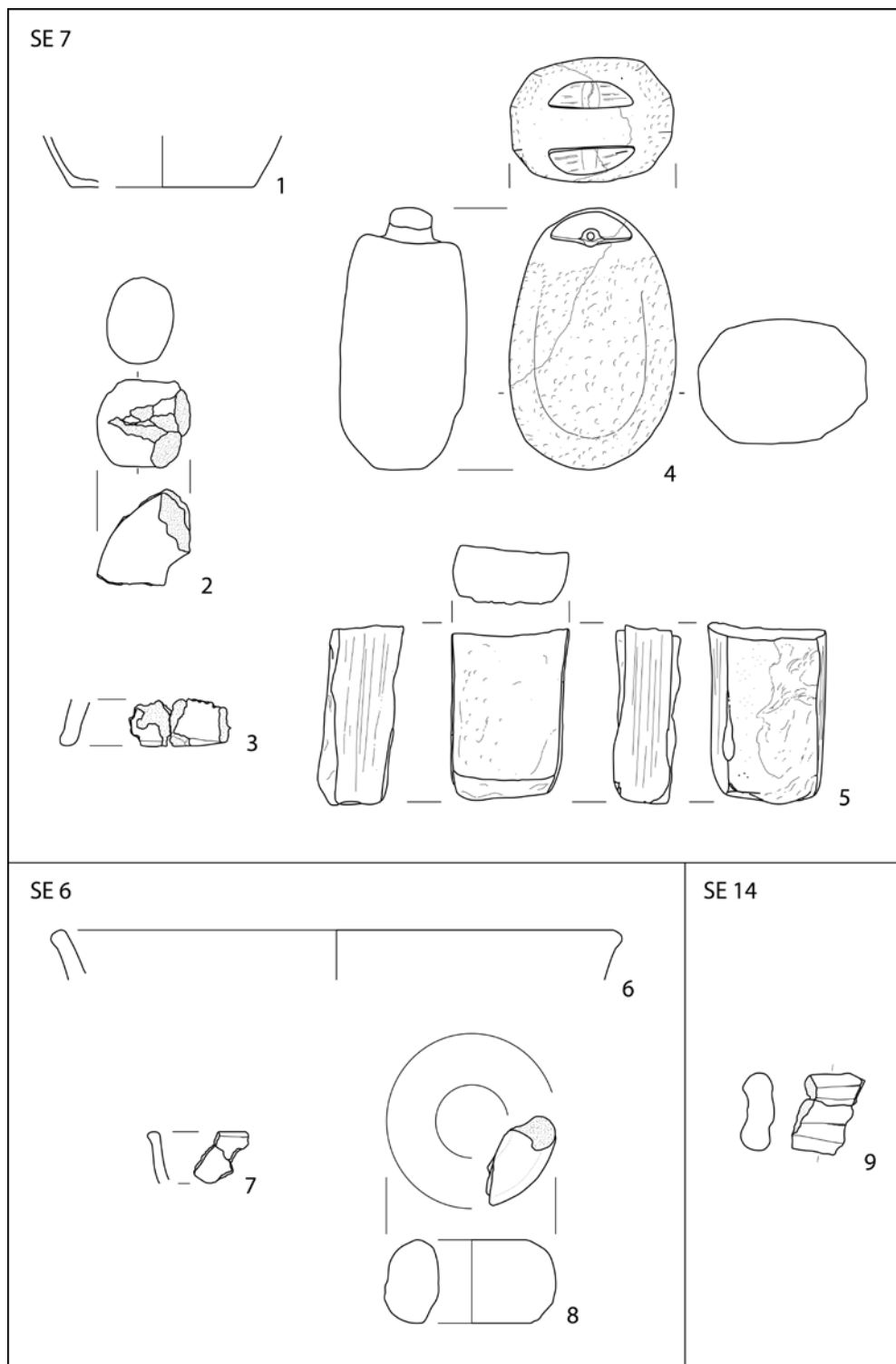
Raziskave, ki so bile opravljene na Štalci, pomenijo nov zapis zgodovine železarstva v Selški dolini. Gre za zelo pomembno dejstvo, da so se kovaška orodja vihtela na hribu nad Železniki že pred 2.500 leti. Tako se lahko dolina pod Ratitovcem s ponosom postavi ob bok ostalim železarskim krajem v evropskem prostoru, ki so se razvijala z železarsko dejavnostjo.

Kot nekoč že zapisano, je Selška dolina arheološko popolnoma neraziskana. Mogoče bo Štalca opogumila raziskovalce, da nadaljujejo pot raziskovanja zgodovine doline ob Selški Sori. S tem odkritjem pa mogoče nastajajo pogoji za novo turistično-zgodovinsko dejavnost, za organizacijo strokovnih simpozijev, s katerimi bi opozorili na našo bogato zgodovino, na kreiranje novih zgodb, ki bi lahko v prihodnje pripeljale v dolino več obiskovalcev ...

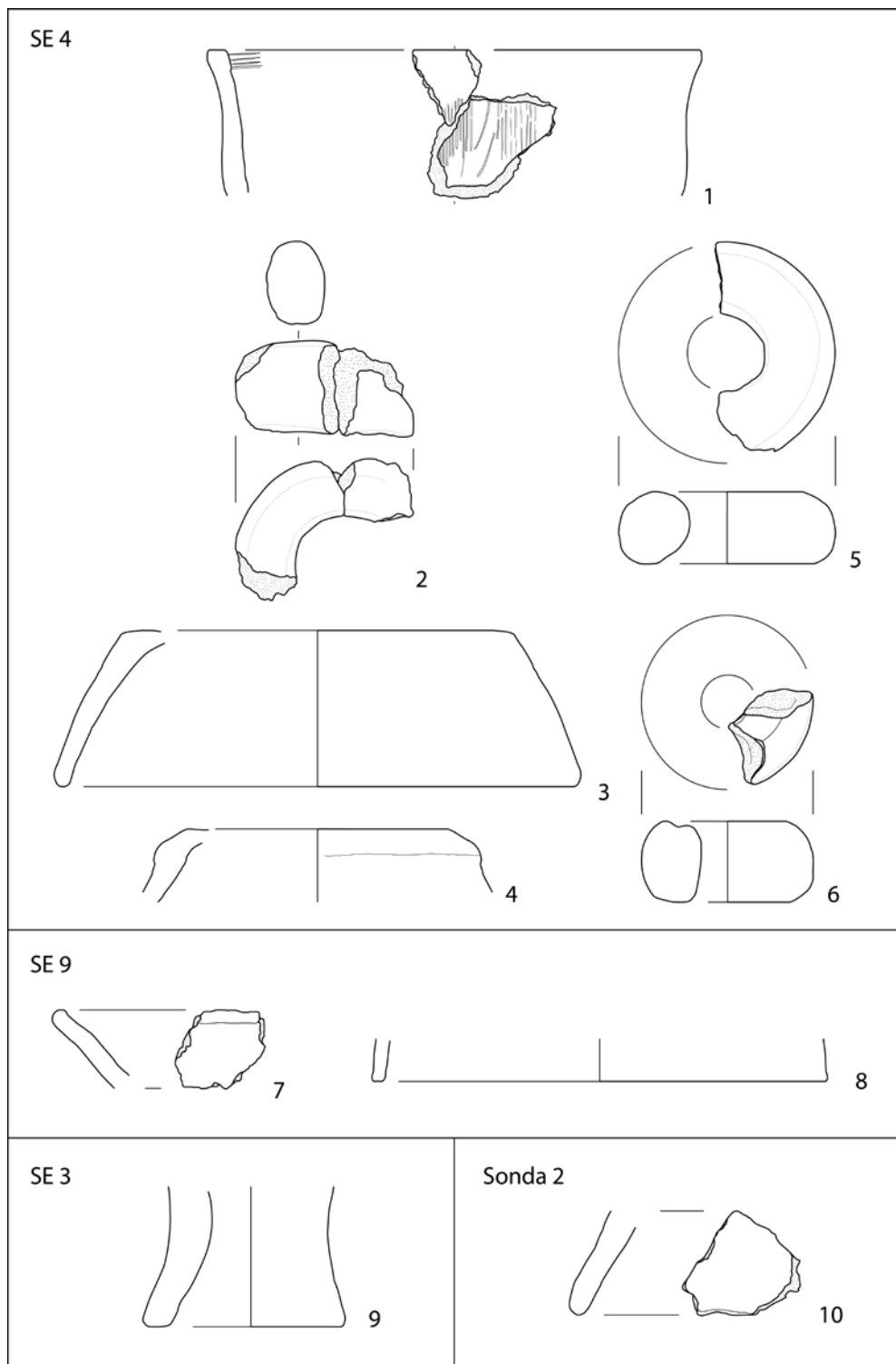
Ob tem zapisu se želim zahvaliti arheologu Reneju Masaryku, članu Skupine STIK, ki je prevzel arheološko sondiranje, dr. Luciji Grahek z Inštituta za arheologijo ZRC SAZU, ki je sodelovala pri izkopu in časovno umestila najdbe, arheologu Ivanu Mariji Hrovatinu za analizo žlindre in vsem ostalim, ki so nam v preteklosti namenili svoj čas in tako sodelovali pri tem izjemnem odkritju.

Slika 23: Risbe leta 2011 pobranih najdb (foto: Bogataj, Bogataj 2013). M = 1 : 4, risba: T. Korošec.

Slika 24: Najdbe iz leta 2015 izkopane sonde 1. 4, 5 - kamen, ostalo keramika. M = 1 : 4, risba: J. Brečić.

Slika 25: Najdbe iz leta 2015 izkopanih sond 1 in 2. Vse keramika. M = 1 : 4, risba: J. Brečić.

Slika 23:

1. Železno sulično kopito.
2. Fragmenti ustja in ostenja lonca z okrasom metličnja, vodoravnimi kanelurami in nalepljenima bradavicama.
3. Fragment ostenja lonca z vtisnjanim okrasom.
4. Fragmenti ustja in ostenja lonca (z ročajem in) z okrasom metličnja ter vtisi.
5. Fragment dna lonca.
6. Fragment ustja pekve.
7. Fragmentiran svitek z vtisnjanim okrasom.
8. Fragmentirani svitki.
9. Fragmentirani svitki.
10. Fragmentirani svitki.
11. Fragment šobe.
12. Fragmentirana šoba.

Slika 24:**Sonda 1, plast SE 7**

1. Fragmentirano dno lončka; prostoročne izdelave; površina: gladka, porozna; barva: črnorjava; trda, droboznata faktura; redukcijsko žgano; vel. = 7,9 x 3,7 x 0,5 cm.
2. Fragment ročaja pekve; prostoročne izdelave; površina: gladka; barva: črnorjava; zelo trda, droboznata faktura; redukcijsko (pre)žgano; vel. = 5,8 x 4,9 x 4,1 cm.
3. Fragment ustja pekve; prostoročne izdelave; površina: gladka, rahlo porozna; barva: rdečerjava, lisasta; trda, groboznata faktura; nepopolno oksidacijsko žgano; vel. = 5,7 x 2,8 x 1,0 cm.
4. Utež iz peščenjaka; vel. = 14,9 x 9,7 x 6,9 cm.
5. Brus iz finoznatega peščenjaka; vel. = 9,3 x 6,6 x 3,4 cm.

Sonda 1, plast SE 6

6. Fragment ustja lonca; prostoročne izdelave; površina: gladka, rahlo porozna; barva: rdečerjava; zelo trda, droboznata faktura; nepopolno oksidacijsko žgano; vel. = 3,8 x 3,0 x 0,9 cm.
7. Fragment ustja sklede; prostoročne izdelave; površina: hrapava, porozna; barva: bledorjava; mehka, finoznata faktura; oksidacijsko žgano; vel. = 1,8 x 3,3 x 0,6 cm.
8. Fragment svitka; prostoročne izdelave; površina: gladka; barva: rdečerjava, lisasta; mehka, droboznata faktura z malo zelo grobega peska; stihijsko žgano; vel. = 5,3 x 4,5 x 3,2 cm.

Sonda 1, plast SE 14

9. Fragment profiliranega ročaja pekve; prostoročne izdelave; površina: gladka, rahlo porozna; barva: rdečerjava, lisasta; trda, droboznata faktura; nepopolno oksidacijsko žgano; vel. = 3,3 x 4,4 x 1,9 cm.

Slika 25:**Sonda 1, plast SE 4**

1. Fragment ustja in ostenja lonca z okrasom metličnja; prostoročne izdelave; površina: gladka, rahlo porozna; barva: rdečerjava; trda, droboznata faktura; oksidacijsko žgano; vel. = 6,8 x 8,7 x 1,2 cm.
2. Fragmentiran ročaj pekve; prostoročne izdelave; površina: hrapava; barva: rdečerjava; trda, groboznata faktura; nepopolno oksidacijsko žgano; vel. = 10,5 x 4,8 x 3,5 cm.
3. Fragment pekve; prostoročne izdelave; površina: gladka, rahlo porozna; barva: rjava, lisasta; trda, droboznata faktura; nepopolno oksidacijsko žgano; vel. = 9,4 x 10,4 x 1,1 cm.
4. Fragment pekve; prostoročne izdelave; površina: gladka, porozna; barva: rjava, lisasta; trda, droboznata faktura; nepopolno oksidacijsko žgano; vel. = 9,5 x 5,4 x 1,2 cm.
5. Fragment svitka; prostoročne izdelave; površina: gladka, prašnata; barva: svetlo rjava; mehka, droboznata faktura; oksidacijsko žgano; vel. = 11,9 x 4,2 x 4,1 cm.
6. Fragment svitka z žlebom; prostoročne izdelave; površina: gladka; barva: svetlo rdeča; mehka, droboznata faktura; oksidacijsko žgano; vel. = 5,9 x 4,7 x 3,6 cm.

Sonda 1, plast SE 9

7. Fragment ustja lonca; prostoročne izdelave; površina: gladka, rahlo porozna; barva: temnorjava, lisasta; zelo trda, droboznata faktura; nepopolno oksidacijsko žgano; vel. = 4,8 x 5,3 x 1,1 cm.
8. Fragment ustja pekve; prostoročne izdelave; površina: gladka, rahlo porozna; barva: rdečerjava; trda, droboznata faktura; oksidacijsko žgano; vel. = 2,7 x 2,6 x 0,9 cm.

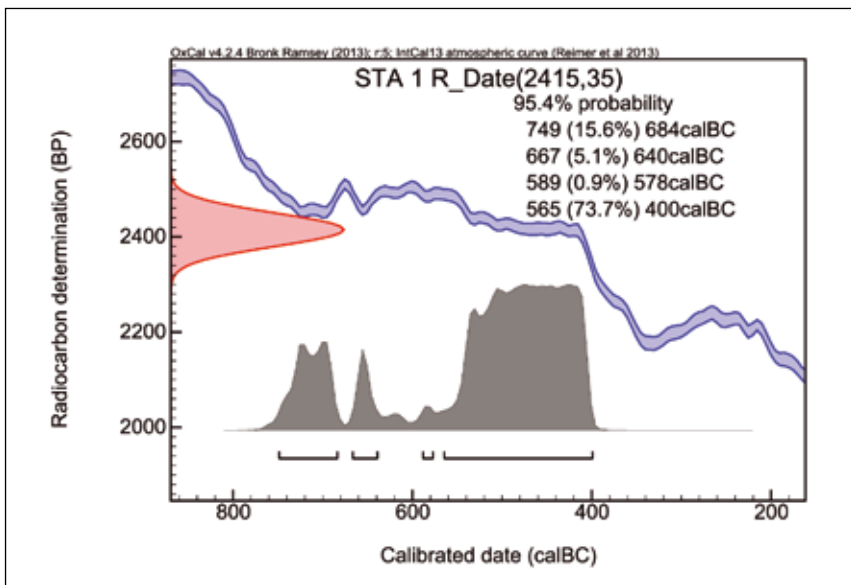
Sonda 1, plast SE 3 (in SE 4)

9. Fragmentirana šoba; prostoročne izdelave; površina: gladka; barva: rdečerjava; trda, groboznata faktura; oksidacijsko žgano; vel. = 8,7 x 6,7 x 1,9 cm.

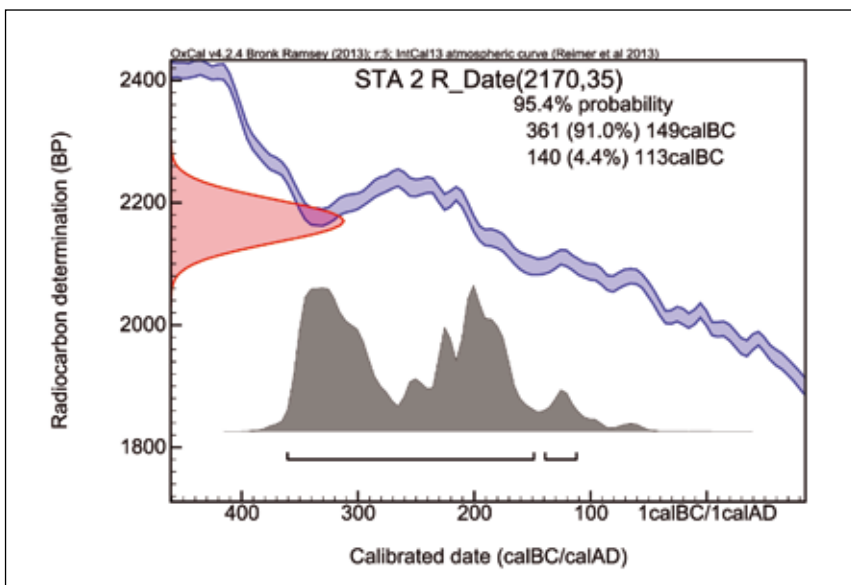
Sonda 2, profil pod kolovozom

10. Fragment ustja pekve; prostoročne izdelave; površina: gladka, rahlo porozna; barva: rdečerjava; trda, droboznata faktura; oksidacijsko žgano; vel. = 5,0 x 4,8 x 1,1 cm.

Slika 26: Radiokarbonska datacija vzorca STA 1 iz plasti najstarejšega tlaka (SE 7).

Slika 27: Radiokarbonska datacija vzorca STA 2 iz ruševinske plasti (SE 4).

Opombe:

- ¹ Bogataj, F., J. Bogataj 2013, Štalca – stara naselbina, vetrne peči in železo, *Železne niti* 10, 185–194.
- ² Bogataj, F. 2014, Štalca, halštatska naselbina, *Železne niti* 11, 127–131.
- ³ Bogataj, Bogataj 2013. Glej tudi tu predstavljeni prispevek L. Grahek.
- ⁴ Bogataj 2014.
- ⁵ Bogataj, Bogataj 2013, 187.
- ⁶ http://gis.arso.gov.si/evode/profile.aspx?id=atlas_voda_Lidar@Arso.
- ⁷ Prim. Bogataj, Bogataj 2013.
- ⁸ Prim. Fluzin, P. 1999, Il processo siderurgico: evoluzione storica e indizi archeometrici. – v: Cucini Tizzoni, Tizzoni, *La miniera perduta. Cinque anni di ricerche archeometallurgiche nel territorio di Bienno*, Breno, 61–92; Pleiner, R. 2000, *Iron in archaeology. The European bloomery smelters*, Archeologický Ústav AVČR, Praha.
- ⁹ Prim. Orengo, L., Ph. Fluzin 2006, Železne metalurške ostaline iz Trnave. Rezultati metalografskih raziskav. – V: Novšak, M. et al. 2006, *Trnava*, Arheologija na avtocestah Slovenije 2, Ljubljana, 62–66.
- ¹⁰ Bogataj, Bogataj 2013, 190.
- ¹¹ Glej pri Bogataj, Bogataj 2013, 186.
- ¹² Stare, V. 1999, Naselbina na Gradišču nad Vintarjevcem pri Litiji. – *Argo* 42/1, 18–34, sl. 8.
- ¹³ Bogataj, Bogataj 2013, 186.
- ¹⁴ Mušič, B., L. Orengo 1998, Magnetometrične raziskave železnodobnega talilnega kompleksa na Cvingerju pri Meniški vasi. – *Arheološki vestnik* 49, 157–186.
- ¹⁵ Prim. Espelund 2013, 117.
- ¹⁶ Svolfjšak, D., J. Dular 2016, *Železnodobno naselje Most na Soči. Gradbeni izvidi in najdbe*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 33, v pripravi.
- ¹⁷ Analizo keramičnega gradiva opravila L. Grahek.
Urek, M., T. Podobnik, Š. Tomažinčič, S. Djokić 2016, *Končno strokovno poročilo o arheoloških raziskavah grobišča v Lajhu in prazgodovinske poselitve na območju Savske ceste in sejmišča v Kranju (EŠD 5145, Kranj – Arheološko najdišče Lajh; EŠD 274, Kranj - Mestno jedro)*, neobjavljeno poročilo.
- ¹⁸ Laharnar, B., M. Mlinar 2011, Železnodobno grobišče v Jerovci na Šentviški planoti. – *Goriški letnik* 35/2011, 9–32.
- ¹⁹ Teržan, B., F. Lo Schiavo, N. Trampuž-Orel 1984, *Most na Soči (S. Lucia) II*. – Katalogi in monografi je 23/2; Teržan, B., N. Trampuž 1975, Prispevek h kronologiji svetolucijske skupine (Contributto alla cronologia del gruppo preistorico di Santa Lucia). – *Arheološki vestnik* 24, 416–460.
- ²⁰ Bratina, P. 1994, Jelenšek nad Godovičem. Prazgodovinska naselbina z nekropolo. – *Idrijski razgledi* 39, 109–110, Idrija; Bratina, P. 1997, Godovič, Jelenšek. – *Varstvo spomenikov* 36 (1994-1995), 146; Svolfjšak, D. 1997, Godovič, Jelenšek. – *Varstvo spomenikov* 36 (1994-1995), 235.
- ²¹ Bogataj 2014.
- ²² Vse kamnite artefakte je ljubeznivo pregledal in opredelil mag. Adrijan Košir s Paleontološkega inštituta Ivana Rakovca, ZRC SAZU, ki ugotavlja, da so vsi izdelani iz kamenin, ki jih lahko najdemo v neposredni okolici najdišča.
- ²³ Kovač, O. Orešje na Bizeljskem. – V/In: B. Teržan, M. Črešnar (ur./eds.), *Absolutno datiranje bronaste in železne dobe na Slovenskem/Absolute dating of the Bronze and Iron Ages in Slovenia*, Katalogi in monografije 40, 505–514. Iskrena hvala O. Kovaču, ki mi je omogočil ogled vseh še neobjavljenih najdb.

Hranilnica in posojilnica v Sorici

(1902–1947)

Jožica Kačar

Več kot sto let je preteklo, odkar so bile v Selški dolini ustanovljene prve hranilnice in posojilnice. Njihov začetek je tesno povezan z delom dr. Janeza Ev. Kreka. Med počitnicami je večkrat zahajal v Selca, kjer je po očetovi smrti živela njegova mati, in je bil v stalnih stikih z življenjem v Selški dolini.

Leta 1900 je bil dr. Krek izvoljen v odbor Gospodarske zveze v Ljubljani, dve leti kasneje je postal njen predsednik in to ostal vse do smrti leta 1917.

Kot utemeljitelj krščanskega socializma na Slovenskem je ustvaril široko mrežo malih podeželskih hranilnic in posojilnic, ki naj bi spodbujale varčnost, izboljševale gmotni položaj svojih članov

in s posojili po nizkih obrestnih merah reševale pred oderuštvom.

V Selški dolini je bila prva kreditna zadruga ustanovljena v Selcih, druga na Češnjici, tretja pa v Sorici. Ta je bila vpisana v zadružni register 28. 10. 1902.

Pred obnovo Zadružnega doma v Sorici sem v eni izmed sob našla precej dokumentov o hranilnici in zdelo se mi je pomembno, da z objavo v Železnih nitih ohranim vedenje o njenem delovanju.

Kreditna zadruga je imela sprva svoj sedež v Zgornji Sorici, kasneje pa v mežnariji. Vanjo so se lahko vpisale osebe, ki so prebivale v farah Sorica in Podbrdo. Ob vpisu je vsak vplačal zadružni delež v znesku dve kroni in določeno vpisnino.

Ob vpisu je vsak vplačal zadružni delež v znesku dve kroni in določeno vpisnino.

Načelstvo je bilo izvoljeno za eno leto. Načelnik in vsak odbornik je moral biti več pisave in branja.

Člani prvega načelstva:

- Anton Fröhlich, posestnik iz Zg. Sorice št. 1, načelnik
- Franc Pfeifer, posestnik iz Sp. Sorice št. 4, odbornik
- Valentin Kemperle, posestnik iz Sp. Sorice št. 11, odbornik
- France Drol, mlekar in posestnik iz Zg. Sorice št. 22, odbornik
- Miha Fröhlich, posestnik iz Davče št. 10, odbornik
- Miha Gasser, posestnik iz Zabrda št. 5, odbornik
- Lovro Pintar, posestnik iz Zg. Sorice št. 20, odbornik

Zadružnik je lahko izgubil pravice zadružnika, če ni izpolnjeval dolžnosti, napisane v pravilniku, zlasti pa "ako na škodo zadruga podkopava njen kredit ali njeno dobro ime na kakoršen koli način".

Članstvo je izgubil, kdor je bil sodniško obsojen zaradi hudodelstva ali prestopka, kdor se je preselil iz

zadružnega okoliša, v primeru konkurza ali kuratele.

Iz zadruga se lahko izstopil tudi prostovoljno, odpoved je morala biti pisna, vložena do konca novembra. Svoj delež si dobil izplačan štiri tedne potem, ko je občni zbor odobril letni račun.

"Hranilne vloge se obrestujejo po 4 % in se sprejemajo od vsakega, ali je ud posojilnice ali ne."

Posojilo so lahko dobili le člani. Posojila je dovoljevalo načelstvo. Takole piše v pravilih.

"Posojila se dajejo le zadružnikom in sicer:

a) na osebni kredit

b) na zastave

V vsakem slučaju se mora razun izposojevalca zavezati še najmanj ena oseba, koje imovinske razmere dajejo za dovoljeno posojilo popolno varnost, kot porok in plačnik. Če treba, naj načelstvo zahteva več porokov. Vsako posojilo na osebni kredit se mora najdalje v štirih letih vrniti.

Posojila na zastave se dajejo:

- 1.) na vrednostne listine
- 2.) na druge premičnine
- 3.) na zemljišča

Visokost obresti posojila ne sme presežati visokosti obresti od hranilnih vlog za več nego 1,5 %."

V pravilih je bil natančno opisan namen zadruge, delo načelstva, občnega zbora, nadzorstva, razsojanje preprirov, delitev izgube in dobička, prenehanje zadruge.

Zanimiva je preglednica, kako se povečuje glavni-
ca 200 kron s 4% obrestmi:

- 1. leto 208 K
- 2. leto 216 K
- 5. leto 243 K
- 10. leto 295 K
- 15. leto 359 K
- 18. leto 404 K

Glavnica se je podvojila v 18. letu in potrojila v 29. letu.

10. maj 1914

"Slavna hranilnica in posojilnica v Sorici"

Tako je naslovlilo svojo prošnjo za denarno pomoč gasilsko društvo v Sorici. Nujno so rabili stolp za sušenje cevi, 100 metrov cevi, dve omari za orodje in čelade, plezalno orodje, lestve, vrvi, kavlje. Kot načelnik se je podpisal Mihael Windischman.

14. december 1914

Zadružna zveza v Ljubljani je poslala dopis, v katerem opozarja:

"C. kr. poljedelsko ministrstvo opozarja na nevarnost, ki preti vsled vojnih dogodkov kmečkim posestvom. Bati se je namreč, da se bodo lahko mišljeno in po nepotrebnem razkosavala kmečka posestva. Veliko kmetskih posestnikov je že padlo na bojišču, mnoge pa bo morda zadela še ista usoda. Marsikatera vdova bo vsled izgube svojega moža prodala svoje posestvo, ker ji bo težko nadalje voditi gospodarstvo vsled primanjkujočih možkih delavnih moči."

Zadruge naj budno spremljajo razmere v domači župniji in naj vodijo pregled o vseh kmečkih posestvih, ki so naprodaj. Če že pride do prodaje, naj ga kupi kmet, ne pa veleposestnik ali prekupčevalec. Načelstvo naj tudi poskrbi, da bo posestvo pravično ocenjeno, stranki naj pomaga in o vsaki prodaji obvesti Zadružno zvezo v Ljubljani.

"Vojni čas ni ugoden za prodajo. S skupnimi močmi naj se dela na to, da se zemljišča kolikor mogoče ohranijo sedanjim lastnikom."

Za leto 1915, 1916 in 1917 nisem našla nobenega dokumenta, več pa jih je iz let od 1918 do 1923.

15. november 1918

Narodni svet je zaprosil vse voditelje denarnih zavodov, naj vplivajo na slovensko ljudstvo, da avstrijskega papirnatega denarja ne hrani doma, ampak naloži v hranilnice. S tem bodo pomagali državi, ki za svoje delovanje potrebuje denarna sredstva.

Na okrožnici je podpisan dr. Anton Korošec.

*"Polety tega imamo pet vojnih posojil nominalno 5000 K. protom stales pri Zadružni zvezi 1000 K. protom stales pri Jliroki banki 2000 K.
Sorica 11/1 1920"*

Ohranjen je podatek, da je imela Hranilnica in posojilnica v Sorici pet vojnih posojil v višini 5.000 kron.

19. oktober 1918

Zadružna zveza je obvestila hranilnico, naj takoj pošlje pregled podpisanih avstrijskih vojnih posojil.

Ohranjen je podatek, da je imela Hranilnica in posojilnica v Sorici pet vojnih posojil v višini 5.000 kron.

Oktober 1918

Zadružna zveza v Ljubljani je v sodelovanju z Narodno vlado ustanovila lasten penzijski zavod, zato prosi, naj Hranilnica odpove članstvo pri Pensionvereinu na Dunaju. Zahtevajo naj, da se jim vrnejo vplačani zavarovalni prispevki, ki naj jih nakažejo v Ljubljano.

23. april 1919

Dopis sporoča, naj Hranilnica prevzame posredovanje pri podpisovanju državnega posojila Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki bo trajalo od 23. aprila do 8. maja. Državno posojilo je bilo razpisano v obliki bonov za 6 mesecev, izplačano pa bo v gotovini 3. novembra.

Rok za 4% državno posojilo je bil kasneje podaljšan do 30. maja in se zaključil s prošnjo:

"Vse zadružništvo vabi država, da izpolni svojo dolžnost do domovine, ki potrebuje pomoč vsakega posameznika."

29. april 1919

Hranilnice naj dvignejo svoje delnice, ki jih imajo pri Ilirski banki, in naj jih prenesejo na Zadružno zvezo.

11. november 1919

Dopis sporoča, da se bo začelo kolkovanje bankovcev po 10, 20, 50, 100 in 1.000 kron. Kolkovanje bo trajalo 14 dni. V prvih treh dneh se lahko plačuje še z nekolkovanimi bankovci, kasneje to ne bo več mogoče.

Komisije, ki bodo izvrševale kolkovanje, bodo pridržale 20 % od vsake vsote. Vplačnik pa bo prejel bon, ki ga bo lahko unovčil, ko bo dokončno urejeno valutno vprašanje.

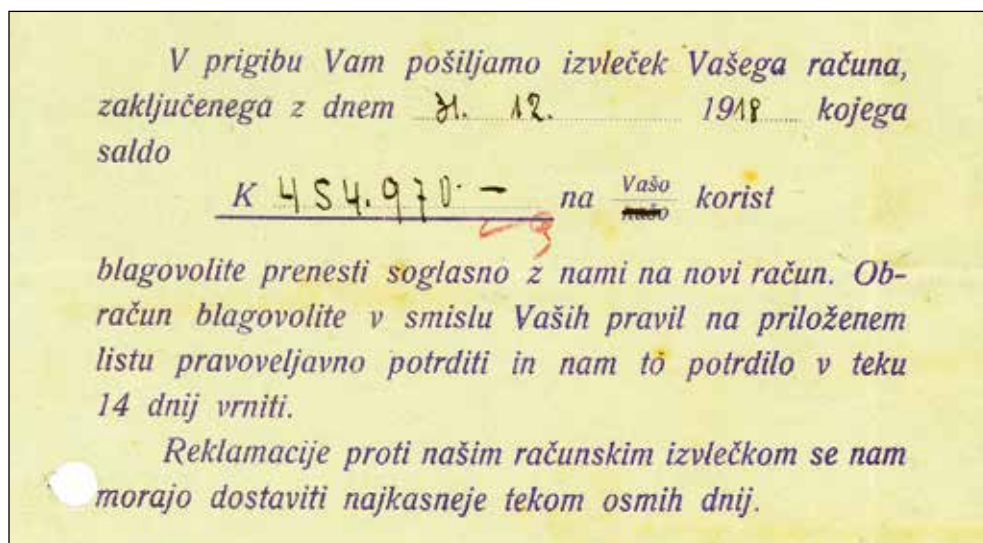
Dopis se zaključil:

"Ako bi med ljudstvom nastala nevolja zaradi načina kolkovanja, zlasti zaradi odtegnitve 20 %, je treba poudariti, da je tako odredila sedanja vlada v Beogradu, katera je odgovorna za vse posledice."

23. januar 1920

Zveza je posvarila pred denarnimi zavodi, ki ponujajo višje obresti. Posojilnice naj ne nasedajo takim ponudbam in naj ne podpirajo privatnih bank.

"Držite se preizkušene discipline, ki se je doslej še vedno dobro obnesla."

Zaključni račun za leto 1918.

7. september 1920

Posojila naj se kolikor mogoče omejijo, trgovcem in prekupčevalcem z zemljišči pa naj zadruge ne dajejo posojil.

8. junij 1921

Okrožnica o kreditih

- do 20.000 K – dovoli načelstvo

- do 50.000 K – odobri načelstvo z nadzorstvom
- nad 50.000 K – odobri Zadrúžna zveza

27. junij 1921

Vlada še vedno ni izdala zakona, kako izplačevati vloge, naložene v lirah.

(Sorica je bila pod italijansko okupacijo do junija 1921.)

Ostopnica

občnemu zboru

dne 21.marca t.l.ob 5 uri popoldne

za Hranilnico in posojilnico, Sorica.

Število položenih delnic 5

Veljavna za eden glas.

V Ljubljani, dne 9.marca 1918.

Ilirska banka.

474 17

Hranilnice naj dvignejo svoje delnice, ki jih imajo pri Ilirski banki, in naj jih prenesejo na Zadrúžno zvezo.

"Z ozirom na to menimo, da morete brez nevarnosti odklanjati ugoditev zahtevam po izplačilu vlog, ki so bile vložene v lirah, v le-teh in tudi izplačilo takih vlog po dnevnem kurzu. Morete jim ponuditi delno plačilo 4 K za 1 liro."

4. avgust 1921

"Še vedno ni določeno, kako bo z izplačilom vlog imetnikom v zasedenem ozemlju."

26. september 1921

"Ponovno apeliramo čislani zavod, da po svojih najboljših močeh prijavi 7% državno investicijsko posojilo. Nadalje prosimo, da vplivate na svoje člane za podpis tega posojila predočujoč jim gospodarski namen in velike ugodnosti istega."

29. december 1921

Trgovinsko ministrstvo je izdalo naredbo, da se s 1. januarjem 1922 vsi računi vodijo samo v dinarski vrednosti.

10. februar 1922

"Kar se tiče pa relacije med liro in dinarjem v prej okupiranih, sedaj osvobojenih krajih, smo ponovno urgirali rešitev od strani vlade, vendar vprašanje še danes ni rešeno."

22. februar 1922

"Hranilnica in posojilnica v Sorci, ni ustregla nalogu zastran poročila o reviziji, sklicanju občnega zbora in prijave sprememb za vpis v trgovski register, zato se vsakemu članu načelstva prisoja kazen v znesku 5 Din na korist zaklada za uboge v Ljubljani."

22. marec 1922

"Članom načelstva se glede na pojasnila z dne 12. 3. naložena denarna kazen odpusti."

Našla sem tudi zapisnik 16. rednega občnega zbora, ki je bil 30. julija 1922. Čitljiv je le dnevni red in nekaj posameznih stavkov.

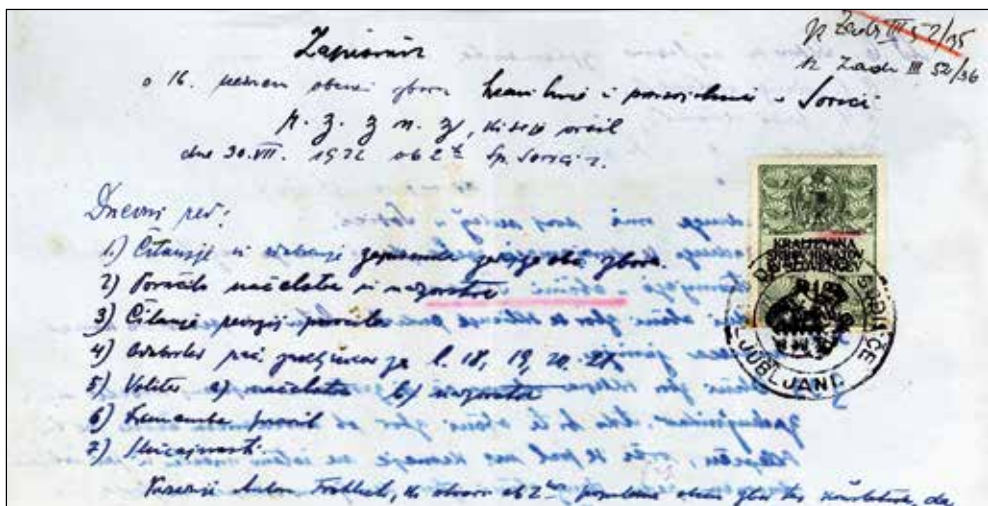
V času italijanske okupacije ni bilo občnih zborov, poslovanje Hranilnice je bilo minimalno. Umrlega odbornika Lovra Pintarja je nadomestil Franc Pintar, kmet iz Zgornje Sorice 20.

Občni zbor je bil sklepčen, na zapisniku sta podpisana A. Frelih in Jože Pintar.

23. september 1922

Zadružna zveza je opozorila na vse večje pomanjkanje gotovine.

"Izključite vse trgovske kredite in kredite za špekulativne svrhe raznih prekupčevalcev in

Občni zbor je bil sklepčen, na zapisniku sta podpisana A. Frelih in Jože Pintar.

posredovalcev. Imeti morate zadosti rezerve, ker pričakujemo, da bodo vlagatelji vsled slabe letine v večji meri dvigali svoje vloge."

18. november 1922

Na Zvezi ugotavljajo, da se združni duh vedno bolj izgublja in da je potrebna večja propaganda. Premalo je naročnikov Narodnega gospodarja, zadrugarji premalo berejo. Na vsaki seji naj se obravnavajo pomembni članki iz časopisa, število naročnikov se mora povečati. Potrebna je združna vzgoja in izobrazba širokih ljudskih slojev.

22. marec 1923

Obrestna mera za vlagatelje se je dvignila na 6,5 %, hranilnice morajo pritegniti ves denar iz svojega okolja, potrebna so stalna opozorila, naj ljudje denarja ne hranijo doma in naj ga ne zaupajo bankam.

31. marec 1923

Prošnja za primerno podporo ob prevozu in pokopu ustreljenih vojakov 17 p. p. v Judenburgu in kritju stroškov postavitve spomenika.

"Prepričani smo, da je vaše ravnanje posnelo veliki narodni pomen te akcije, radi tega upamo, da bo naše stremljenje, ki je gotovo stremljenje celega naroda, velikodušno podprto."

6. julij 1923

Notar Niko Lenček iz Škofje Loke je obvestil slavno posojilnico.

"Na neprimičninah ranjcega Andreja Thaler iz Zg. Sorice št. 29 je za Vas vknjižena posojilna terjatev v znesku 2300 K s pripadki."

Rajnci Thaler je pa ta dolg že popolnoma poravnal in sicer 7. 4. 1918 v znesku 1600 K in 28. 7. 1918 v ostanku 700 K. Dediči žele to terjatev izknjižiti in rabijo v to svrhu pobotnice."

30. julij 1923

Hranilnica in posojilnica v Sorci je imela na tekočem računu 157.390 Din.

21. september 1923

Zveza je ponovno opozorila, naj se kmečki denar nalaga v zadrugah.

ZADRUŽNA ZVEZA V LJUBLJANI
REGISTROVANA ZADRUŽNA I. OBLASTI ZVEZA

TELEFON ST. 21.
POŠTNE OŠEVNE ZAVOD
V LJUBLJANI ST. 10791
BEOGRAJ: ZADRUŽNA ZVEZA

V Ljubljani, dne 27.9.1923.

S P. B.

Hranilnica in posojilnica,
Sorica.

Prejeli smo Vaše činj. št. dne 25.9.št. 46 in knjižimo po post.šk. zveodu, tu

	v Vaše breme	Valuta	v Vaše dobro
nakaznih Kranjski industrijski družbi, Jesenice	Din. 18.406	27.9.	

Z združnim pozdravom
Zadruga Zveza v Ljubljani
registрована zadruga i oblasti zveza

Leta 1923 je župnijska cerkev v Sorci dobila nove zvonove. Hranilnica in posojilnica je Kranjski industrijski družbi na Jesenicah nakazala 18.406 Din.

Obrestna mera se je zvišala:

- Navadne vloge 8 %
- Vezane za pol leta 9 %
- Vezane za eno leto 10 %
- Obrestna mera za kredite 11 %

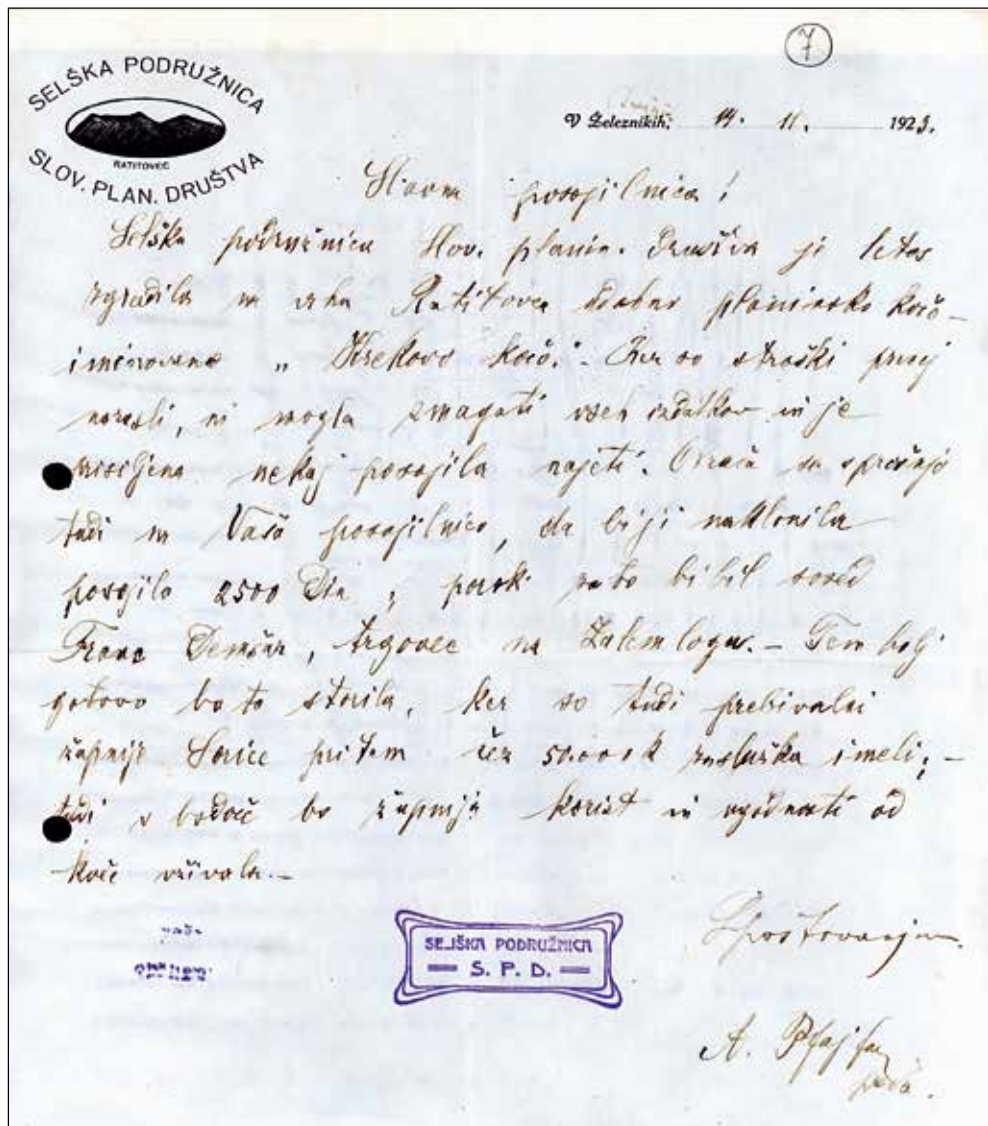
22. september 1923

Zveza je obvestila o Zadružni šoli, ki bo potekala od novembra do velike noči v Ljubljani. Prijavijo se lah-

ko kmečki sinovi, ki so dopolnili 18 let in imajo vesele do združnega dela in bi pozneje kot posestniki sodelovali v načelstvu ali nadzorstvu zadruge.

Manj premožnim bi Zveza pomagala z manjšo podporo, ki pa morajo ob prijavi priložiti potrdilo župana in župnijskega urada o premoženjskem stanju.

Leta 1923 je župnijska cerkev v Sorci dobila nove zvonove. Hranilnica in posojilnica je Kranjski industrijski družbi na Jesenicah nakazala 18.406 Din.

Selška podružnica Slovenskega planinskega društva je zaprosila za posojilo 2.500 Din pri izgradnji Krekove koč na Ratitovcu.

14. november 1923

Selška podružnica Slovenskega planinskega društva je zaprosila za posojilo 2.500 Din pri izgradnji Krevkove koč na Ratitovcu.

10. december 1923

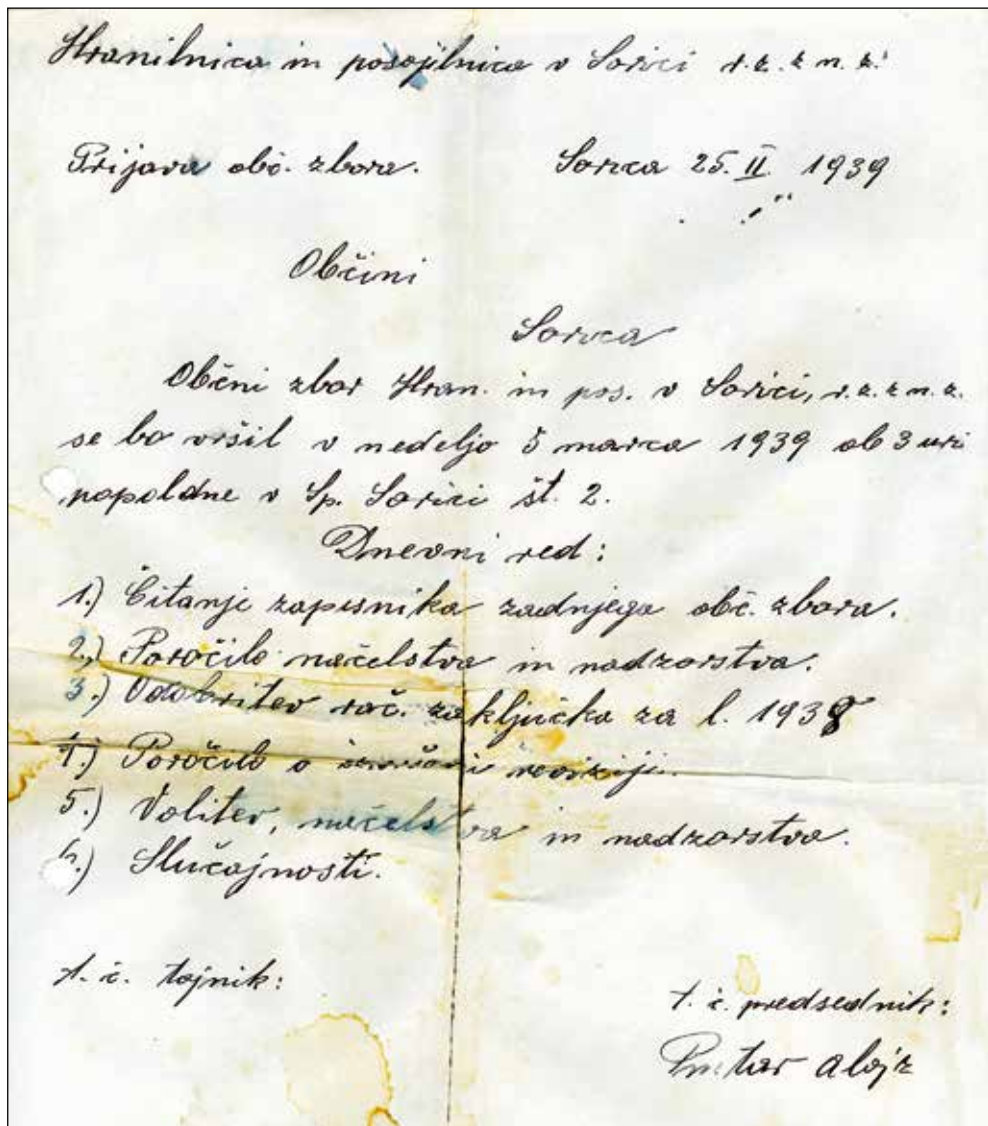
Okrajno glavarstvo v Kranju je zaprosilo Hranilnico za točno evidenco zadolženih kmečkih posestev.

"Z ozirom na pretečo nevarnost o pretežki

obremenitvi kmečkih posestev, se hranilnica vljudo vabi za skrbne informacije, ker le tako bode mogoče s pravočasnimi skupnimi protiukrepi izogniti se nevarnosti, ki preti iz te strani našemu narodnemu premoženju."

4. januar 1924

Zadružna zveza je poslala okrožnico, v kateri opozarja:

Za naslednja leta nisem našla nobenega dokumenta več, le prijavo občnega zbora.

"Banke nadaljujejo svoj lov za kmetiskim denarjem in so kakor pajki razpredle svoje mreže med kmetiskim ljudstvom, da mu izsesajo prihranjeni denar. Med kmeti imajo plačane agente in špijone, ki nagovarjajo kmete, naj denar vlagajo v banke. Tudi kreditnim zadrugam pošiljajo številne okrožnice z vabilom, naj vlagajo svoj denar pri bankah. Proti tej gonji bank moramo poudarjati skupnost, stanovsko vzajemnost in disciplino."

7. marec 1924

Zadružna zveza v Ljubljani, telefon št. 21.

Hranilnico so obvestili, da po zakonu niso dolžni pošiljati podatkov o zadolženosti kmetij Okrajnemu glavarstvu.

V tem dopisu sporočajo tudi naslednje:

"Zamenjavo v lire za naložbe v Jugoslaviji je italijanska vlada ob priliki reške konvencije dovolila samo

zadrugam (ne tudi privatnikom) in sicer samo za vloge, ki so bile vložene do 3. novembra 1918."

Za naslednja leta nisem našla nobenega dokumenta več, le prijavo občnega zbora.

Posojilnica je delovala tudi med vojno.

Tako kot vse druge kreditne zadruge v Sloveniji je tudi soriško zadela enaka usoda. Na podlagi uredbe o likvidaciji kreditnih zadrug, ki je začela veljati 19. aprila 1947, so vse hranilnice in posojilnice prešle v likvidacijo.

Že naslednje leto pa so se po vsej Sloveniji, tudi v Sorci, pričele ustanavljati splošne kmetijske zadruge s hranilno-kreditnimi odseki, ki so nadomestili prejšnje specializirane kreditne zadruge.

To pa je že druga zgodba.

Štev. knjižice <u>1006</u> <i>ein tausend sechs</i>						Vlagatelj: <i>Baracken Ost gruppen</i> <i>Korz</i>					
Leto	Mesec	Dan	Tek. št. blag. list.	Vzdignjeno		Vloženo		Znesek v besedah	Stanje vloge		Potrdilo
				glavnice	obresti	Z. Diff.			Din	p	
				Din	p	Din	p		Din	p	
1914	Febr.	20	6					<i>zwei tausend sieben hundert 70</i>			<i>Baracke Stefan</i> <i>Baracke Alois</i>
1914	März	25	21					<i>dieser hundert /</i>	3100-		<i>Baracke Stefan</i> <i>Baracke Alois</i>
1914	Juni	25	30					<i>neun hundert /</i>	4000-		<i>Baracke Stefan</i> <i>Baracke Alois</i>
1914	Nov.	1	37					<i>neun hundert /</i>	4900-		<i>Baracke Stefan</i> <i>Baracke Alois</i>
1915	Febr.	25	2					<i>ein hundert sieben und vierzig</i>	5047		<i>Baracke Alois</i>
1915	Okt.	28	21	300-				<i>dreihundert</i>			

Posojilnica je delovala tudi med vojno.

Viri:

Dr. Emil Čeferin, *Zadružništvo v Selški dolini*, Muzejsko društvo v Škofji Loki, 1973.

Ivan Kejžar, *Soriški rodovi*, 2011.

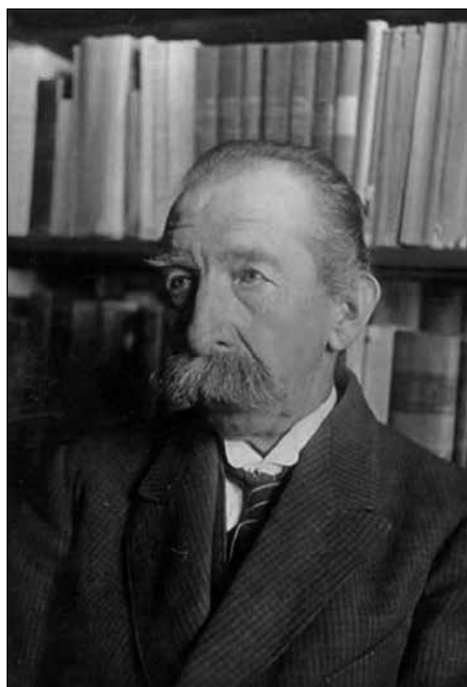
Dokumenti o Hranilnici in posojilnici v Sorci (vse sem odnesla v Zgodovinski arhiv Škofja Loka).

Dr. Franc Kos, prof. zgodovine

* 24. december 1853, Selca

† 14. marec 1924, Ljubljana

Franc Pfajfar

Dr. Franc Kos. Vir: Wikipedija: Franc Kos, zgodovinar.

Franc Kos, po domače Kosov Francelj iz Selc

Franc Kos se je rodil na božično vigilijo ali na božični sveti večer, 24. decembra 1853 v Selcih, po domače Pri Kosovih. Hišno ime, ki se ohranja še danes, je nastalo, ko je na domačijo, ki se je do takrat imenovala Pri Dagarinovih, prišel njegov oče. Oče je bil Janez oziroma Johan, kakor so ga imenovali domači, in je bil gruntar ali posestnik. Mati je bila Elizabeta Krek in je izhajala iz znane Krekove rodbine, ki smo jo opisali pri življenjepisu Janeza Ev. Kreka. Elizabetin oče, Valentin Krek, je bil rojen 11. 2. 1803. Njegov edini sin Janez (roj. 2. 5. 1840) je kmalu po porodu umrl, zato je moški rod tukaj izumrl. Starejša hčerka Elizabeta se je leta 1851 poročila z Janezom Kosom, sinom loškega meščana Matije Kosa in Marije Luznar. Janez Kos se je iz Loke preselil na Dagarinovo kmetijo v Selca, ki jo je podedoval po materinih sorodnikih, in deloma zemljišča še dokupil.

Iz zakona Elizabete Krek in Janeza Kosa se je 24. 12. 1853 v Selcih rodil znani zgodovinar dr. Franc Kos. Franc Kos z ženo Marijo Sbuelz je imel sina dr. Milka Kosa, univ. profesorja na Filozofski fakulteti, zgodovinarja, in drugega sina prof. Gojmirja Antona Kosa, akad. slikarja. Domačijo Pri Kosovih je prevzela hčerka Ivana Kos, ki se je poročila s posestnikom in bivšim županom Antonom Hajnriharjem.

Osnovno šolo je Franc obiskoval prvi dve leti v Selcih in v Škofji Loki, nato je nadaljeval na nižji gimnaziji v Kranju in višji gimnaziji v Ljubljani, kjer je 6. avgusta 1874 maturiral. V Ljubljani ga je učil zgodovino profesor Heinrich. Bil je nadarjen fant, priden in vedno odličnjak. Kaj več nam o njegovem otroštvu ni znano, zagotovo pa je bil delaven tudi doma na kmetiji pri starših. Takratni selški župnik Mayer mu je lahko nudil tudi študijsko podporo, kajti bil zelo razgledan, učen mož, imel je veliko tuje literature, ki jo je posojal nadobudnim faranom oziroma ta-

kratnim študentom. Že v tem času se je navdušil nad preučevanjem zgodovine in slovenskega jezika.

Zgodovino kot osnovni predmet je študiral na Dunaju v letih 1874–1878, kjer je dobil odlično filološko-historično šolo pri takratnih profesorjih Theodorju Sicklu (pomožne zgodovinske vede), utemeljitelju dunajskega inštituta Institut für Österreichische Geschichtsforschung; pri Otokarju Lorenzu (avstrijska zgodovina), avtorju temeljnega dela o virih za nemško zgodovino v poznem srednjem veku od 13. do 15. stoletja; Maxu Büdingerju (vsa obča zgodovina s težiščem na antiki); Henriku Zeissbergu (obča zgodovina srednjega in novega veka) ter ob koncu študija pri Augustu Fournierju (obča zgodovina srednjega in novega veka). Zemeljepis je kot dodatni obvezni predmet poslušal pri Frideriku Simonyju. Zelo pomembno za Franca Kosa je bilo, da je študiral tudi slavistiko pri našem znanem jezikoslovcu, filozofu Franu Miklošiču. Od

Rojstna hiša Franca Kosa. Točen datum nastanka fotografije ni znan, a se predvideva, da je nastala v letih med 1930. in 1935. Foto: zasebni arhiv Magde Blaznik

Slovencev so mu bili na Dunaju po stroki tovariši Apih, Orožen, Vrhovec in Vrhovnik, ki spadajo z Rutarjem in Kaspretim v prvo generacijo slovenskih zgodovinarjev, ki so se v svoji stroki izobraževali na visokih šolah. Z nalogo Prva makedonska vojna, ki je bila izredno ugodno ocenjena: "Učna disertacija, obsegajoča 194 strani in 634 opazk, zasluži brezpo- gojno pohvalo, kakršna se le silno redko more izreči podobni nalogi," je diplomiral 24. oktobra 1879. 24. februarja 1880 je opravil profesorske izpite iz glavnih predmetov, to je iz zgodovine in zemljepisa, z možnostjo poučevanja v slovenskem in nemškem učnem jeziku. Opravil je tudi izpit iz slavistike. Poleg navedenih jezikov je opravil tudi preizkus znanja iz klasičnih jezikov, latinščine in grščine, ter s tem pridobil znanja za raziskovanje starih zgodovinskih virov. Profesorski izpit je bil končan s preskusno uro 1. marca 1880 (spričevalo z opisom izpitov je datirano s 3. marcem 1880). Z razširitvijo domače naloge v

disertacijo Griechisch-makedonische Angelegenheiten während des zweiten Punischen Krieges je na Filozofski fakulteti tudi doktoriral in bil 5. novembra 1881 promoviran v doktorja znanosti. Študijska leta je v polnosti izkoristil za pridobitev potrebnega znanja. Študij zgodovine pomeni, da mora kandidat za raziskovalno delo zgodovinskih virov absolutno obvladati nekaj jezikov, in sicer predvsem klasična jezika, latinščino in grščino, saj je večina starih zapisov v teh dveh jezikih. Ker je veliko literature z nemškega in italijanskega področja, pa seveda tudi nemško in italijansko, in sicer jezik in pisavo tistega časa. Od 13. aprila 1880 do 13. aprila 1881 je opravil poskusno leto na gimnaziji v Ljubljani pod nadzorstvom profesorja Andreja Zeeheja. Od 3. oktobra 1881 naprej je učil zgodovino v Gorici, najprej kot suplent na gimnaziji, nato kot stalni profesor na učiteljski od leta 1883 do 1887 in vnovič od leta 1890 do upokojitve leta 1911. Vmes je bil iz političnih

Poročni par, Franc Kos z ženo Marijo Sbuelz v mesecu juliju leta 1891. Foto: zasebni arhiv Magde Blaznik

vzrokov prestavljen iz Gorice v Koper (od začetka leta 1888 z dekretom z dne 30. decembra 1887) ter s tem, kot se je sam izrazil, "presajen iz rodovitne zemlje v nerodovitno" za njegovo znanstveno delo. Tržaški namestnik Depretis mu je pred tem očital, "da se peča samo z nekim 'idijonom'" (da se ukvarja s slovenskim jezikom), hkrati pa so iz Kopra premestili Vjekoslava Spinčiča, vidnega istrskega političnega delavca. Ne le oddaljenost od Gorice, na katero se je medtem že tesno navezal, kajti v letu 1889 se je poročil z goriško Furlanko Marijo Sbuely, marveč tudi bolehnost, ki se ga je prijela zaradi koprskega podnebja, ki mu ni prijalo, je prosil za vnovično predstavitev v Gorico in jo oktobra 1890 tudi dosegel.

V Gorici je ostal tudi po upokojitvi, medtem pa je bil 23. februarja 1912 imenovan za šolskega svetnika. To vlogo je opravljal do izbruha vojne na avstrijsko-italijanski meji leta 1915. Zaradi novo nastale situacije (Gorica je bila na sami vojaški frontni črti) se je za nekaj mesecev umaknil na rojstni dom v Selca. Njegovo stanovanje v Gorici so Italijani leta 1916 izpraznili in njegovo bogato knjižnico odpeljali neznano kam v Italijo, a je imel srečo, da je dosegel, da so mu knjižnico po vojni vrnili. Vojna se je nadaljevala in družina se je zaradi dela in študija v mesecu septembru 1915 preselila na Dunaj, kjer je ostala do decembra 1918. Po končani prvi svetovni vojni se je družina zopet vrnila domov v Selca in medtem je Franc Kos urejal novo stanovanje v Ljubljani, kamor se je z družino preselil v novembru 1919 in tam ostal v delovnem zagonu vse do smrti 14. marca 1924.

Že zgoraj je bilo omenjeno, da je z ženo Marijo imel dva sinova. Sin Milko je bil rojen 12. 12. 1892, Gojmir Anton pa 24. 1. 1896. Sinova sta v znanstvenem in umetniškem delu nadaljevala očetovo delo. Milko je bil vrhunski zgodovinar kot njegov oče in po njem se danes imenuje Inštitut za zgodovino Milka Kos na ZRC SAZU v Ljubljani. Gojmir Anton Kos pa se prišteva k največjim slikarjem 20. stoletja v Sloveniji. Torej si tudi oba sinova zaslužita posebno predstavitev, saj sta bila na Selško dolino zelo navezana in od tukaj izhaja precej njunih del. Zato o njih naslednjič.

Zakaj se je Franc Kos odločil za študij zgodovine?

Na to vprašanje nimamo njegovega odgovora, ampak lahko samo sklepamo iz okoliščin. Kot prvo, zagotovo je imel veliko nagnjenje do preučevanja preteklosti ter velik smisel za raziskovanje. Verjetno so pri tej odločitvi pozitivno delovali tudi njegovi učitelji in profesorji skozi šolska leta. Obenem pa je pomembna tudi družbena podpora ali družbeno okolje, v katerem je takrat naš rojak Franc Kos živel. Zato najprej nekaj o takratni družbeni naklonjenosti zgodovinski znanosti, raziskovanju zgodovine in o možnostih zaposlitve zgodovinarja. Bogo Grafenauer ta omenjeni čas opisuje:

"Pogled na stanje slovenskega zgodovinarstva sredi 19. stoletja (v času Franca Kosa) nikakor ni bilo razveseljivo. Že sredi 17. stoletja se je rodil francoski skepticizem z izoblikovanjem historične kritike virov kot temeljnem orodjem zgodovinarjevega spoznavanja, ki ga je v prvi polovici 18. stoletja koroški Slovenec Marko Hanžič (Hansiz) že kot prvi v slovenskem zgodovinarstvu uporabil pri obravnavanju starejše slovenske (zlasti cerkvene) zgodovine in ki sta ga že v začetku 19. stoletja Niebuhr in Ranke kot prva združila z glavnim tokom zgodovinarstva tudi pri pisanju sintetičnih zgodovinskih del. Že v prvi polovici 19. stoletja je postajal predmet zgodovina

Selca, točen datum nastanka fotografije ni znan, a je gotovo, da je nastala po letu 1896, ker je na njej že novo pokopališče, in pred letom 1905, ker na pokopališču še ni cerkve, ki je bila postavljena v letu 1905. Vir: spletna stran revije Ognjišče: <http://revija.ognjisce.si/revija-ognjisce/27-obletnica-meseca/1691-franc-kos>.

vse bolj vsakdanji pouk študentov na severnih nemških univerzah (z novimi zgodovinskimi seminarji) in na Ecole des chartes v Parizu, posebej odkar se je po letu 1826 praktično izkazalo pri izdajanju tudi za zgodovino Slovencev za pomembne zbirke virov 'Monumenta Germaniae historica' (kupovali so jo tudi za ljubljansko Licejsko knjižnico). Končno je slovensko narodno prebujanje pod vplivom francoskega prosvetljenstva, zlasti Voltaireja, doseglo v delu Antona Tomaža Linharta 'Versuch einer Geschichte von Krain und (den übrigen Ländern) der (übrigen) südlichen Slawen Österreichs' (l. 1788), ki sega do združitve Slovencev v Alpa, Panoniji in Primorju pod francosko oblastjo, tj. do dobe Karla Velikega, prvo v dveh pogledih res slovensko koncepcijo zgodovine Slovencev: Linhart jo je obravnaval kot zgodovino narodne celote ne glede na zgodovinske pokrajinske meje. Čeprav nekatera pomembna Linhartova spoznanja niso več izginila iz slovenskega zgodovinopisja, kot npr. o pomenu Karantanije in z njo zvezanih pojavov, ustoličenje koroških vojvod ..., je pa za skoraj sto let šla v pozabo njegova slovenska zgodovinska koncepcija. Položaj zgodovine v tedanjem avstrijskem šolskem sistemu je pač povzročal, da so bili vse do druge polovice 19. stoletja vrhovi vzpona zgodovinopisja pri Slovencih (kot so Valvasor, Hanžič, Linhart) ne le plod nadarjenosti in zanimanja, marveč delno tudi drugačnih srečnih okoliščin. Do 1848 v habsburški monarhiji ni bilo filozofskih fakultet v današnjem smislu: po šestletni gimnaziji je predmet zgodovina imel vlogo pripravljalne stopnje za pravi visokošolski študij na teološki, pravni ali medicinski fakulteti. Le na tej pripravljalni stopnji je našla prostor tudi zgodovina kot eden izmed različnih 'predmetov'. Pravo proučevanje zgodovine in delo na področju zgodovine so v teh razmerah omogočale le obsežne knjižnice, bodisi lastne (Valvasor), bodisi samostanske (Hanžič), bodisi mecenske (Zoisova Linhartu). V Ljubljani je bilo le eno poklicno mesto zgodovinarja, in sicer profesorja zgodovine na liceju. V bistvu gre pri vsem tem delu za ljubiteljsko zanimanje, ki ni slonelo na kakršnikoli pravi strokovni šoli in šolski izobrazbi.

Vendar pa je že v drugi četrtini 19. stoletja prišlo v slovenskih deželah do nekaterih sprememb, pomembnih za organizacijske temelje zgodovinskega dela v vsem poznejšem času: z muzeji so nastale prve znanstvene ustanove (Gradec 1811, Ljubljana 1821, Trst 1843) in znanstvena društva (v Ljubljani 1839 Muzejsko društvo, 1843 Historično društvo za Notranjo Avstrijo s sekcijami za Štajersko, Koroško in Kranjsko, ki so se med 1850 in 1854 osamosvojile v samostojna Historična društva), pri društvih in muzejih so začele nastajati tudi prve arhivske zbirke, društva pa so začela izdajati tudi posebne zgodovinske časopise (v Trstu Archeografo Triestino že 1829, v Ljubljani Mittheilungen des Historischen Vereines für Krain 1846).

V vsebinskem pogledu pa označuje ta razvoj močan vpliv fevdalne romantične miselnosti. V njem so se uveljavljali predvsem značilne deželno pravne težnje, fevdalno-dinastični in pokrajinski zgodovinski koncepti ter zanimanje za predvsem faktografsko drobno krajevno zgodovino. Ob tem so nastajale nekatere deželne zgodovine in krajevnoleksikalna dela (spet v okviru posamezne dežele)" (Grafenauer, 1982).

Le redko kdo med slovenskimi zgodovinskimi delavci je znal v resnici izbrati za slovensko zgodovino pomembne teme. Tako je skromno opisano zgodovino Slovencev občutil še tudi France Prešeren v svojem Sonetnem vencu – po Samu "samo krvavi punt poznamo, boj Vitovca in ropanje Turčije" ...

Prav zaradi naraščanja nekritičnosti v slovenskem zgodovinskem pisanju se je ta položaj še zaostroval. Čeprav se je Anton Kreml kot avtor prve slovenske zgodovinske knjige v domačem jeziku prizadeval za boljši opis zgodovine, je ta še vedno temeljil na pripovedovanju. Knjiga Dogodivščine štajerske zemlje s podnaslovom S posebnim pogledom na Slovence, ki je izšla v Gradcu leta 1845, v sedmih poglavjih po Linhartovem konceptu predstavlja tematike, ki jih Kreml vključuje pod naslovi: Telo, Živež, Obleč, Jezik, Šege, Vojska, Orožje, Vera, Duhovstvo, Cirkvenstvo, Gospostvo, Podložnost, Lastninstvo, Davki, Dače, Obdelanje zemle, Družbinsko ino

hišno življenje, Meštrie, Teržitvo, Penez, Umetnost, Vučenosti, Znajdenja. V teh zgodovinskih opisih je veliko romantike, pripovedi, posplošeni ljudski opisi, nekritični do virov, povzema se gradivo drugih avtorjev ali pripovedovanja. Tudi prva konstrukcija zgodovine Slovencev od Janeza Trdina iz leta 1850, to je še pred študijem zgodovine na Dunaju, ima izraz romantične miselnosti. Enako velja za Valva-zorja.

Prvi, ki je kritično nastopil do takega pisanja zgodovine, je bil Levstik. Znanstveni pristop k obdelavi zgodovine so uresničili novi, strokovno izšolani zgodovinarji. V tem pogledu je prelom v slovenskem zgodovino-pisju neločljivo povezan z reformo avstrijskega srednjega in visokošolskega šolstva od leta 1848 naprej. Gimnazija je bila podaljšana na osem let in od prvega leta naprej je bil uveden predmetni pouk zgodovine z zemljepisom. Tako se je povečala potreba po poklicnih zgodovinarjih. Seveda pa je ta reforma zahtevala obenem tudi bolj strokovno izobrazbo srednješolskih profesorjev. To nalogo je imela namen izpolniti Thunova reforma vseučiliškega študija v Avstriji po letu 1848. Šele tedaj so nastale v Avstriji filozofske fakultete v današnjem smislu z organiziranim študijem zgodovine za srednješolske profesorje. Šele z nastankom zgodovinskih seminarjev (na Dunaju leta 1849, v Gradcu leta 1866) ter z ustanovitvijo Inštituta za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje leta 1854 se je nivo študija zgodovine dvignil. Prvi slovenski profesorji, ki so izšli iz te šole, so: Franjo Bradaška in Janez Trdina (leta 1854), Janez Jesenko (leta 1866), Ivan Steklasa (leta 1871) in drugi. Franc Kos je študiral na Dunaju v letih od 1874 do 1878 ter objavil prva znanstveno-zgodovinska dela leta 1882."

Z novim načinom študija in sprejemanjem novih metod raziskovalnega dela zgodovinarjev, ki temeljijo na resničnostnih virih, se je kakovost zgodovinskih del dvignila na visok nivo. Med zgodovinarji te prve generacije ne moremo mimo našega drugega rojaka iz Železnikov, Antona Koblarja (1854–1928), prav tako priznanega in pomembnega zgodovinarja. Njega smo omenili že v članku o J.

Ev. Kreku, saj so bili vsi ti možje (Krek, Kos, Koblar) kot tri peresna deteljica "KKK", vrstniki iz Selške doline. Obenem imamo tudi odgovor, zakaj se je Franc Kos odločil za študij zgodovine. Povečane potrebe po profesorjih zgodovine, področje, ki še ni dovolj raziskano in za mladega študenta Francija Kosa predstavlja tudi nov izziv, in tematika, ki ga je zgotovo pritegnila, da se je lotil tako zahtevnih nalog. Postati dober zgodovinar je pomenilo najprej zelo dobro znati nekaj jezikov, da bi lahko pridobival zgodovinske vire v originalih. Tako je Kos znal ne le nemško in tudi gotico, ampak je imel tudi absolutno znanje latinščine, klasične grščine in grške pisave, kajti mnogo dokumentov v obdobjih, ki jih je pregledoval, je pisano v jeziku tistega časa (stara nemščina, klasična latinščina, grščina, staroslovanski jeziki ...). Pregledovanje starih arhivov je preprosto rečeno garaško delo, ki zahteva v iskanju in prebiranju dokumentacije polno mero potrepljivosti. Najdoslednejši in najzaslužnejši delavec za zmago teh načel v slovenskem zgodovino-pisju in slovenskem prostoru je bil brez dvoma Franc Kos. To mu priznavajo vsi znanstveni zgodovinarji in mi smo lahko samo ponosni, da imamo v naši zgodovini takšnega rojaka, korenjaka in učenjaka.

Cenjen in spoštovan profesor Franc Kos

Po študiju na Univerzi na Dunaju se je Kos zaposlil kot pripravnik in nato kot profesor zgodovine, zemljepisa in slovenščine. Čeprav je imel več kot potrebno strokovno izobrazbo za profesorja na univerzi, je vendar poučeval omenjene predmete na gimnaziji in učiteljišču, kajti v tistem času v Sloveniji še ni bilo mogoče diplomirati iz zgodovine, ampak se je ta predmet poučevalo na nekaterih visokih šolah, npr. na pravni, medicinski in teološki šoli le kot pomožni predmet. Posebna katedra za zgodovino je bila postavljena na Filozofski fakulteti šele z ustanovitvijo Univerze v Ljubljani po letu 1919. Profesor Kos je bil v svojem poklicu izredno vesten,

strokoven, imel je ogromno znanja in učenci so imeli veliko srečo, da so imeli za svojega učitelja tako učenega moža. Poleg zgodovine in zemljepisa je poučeval tudi slovenski jezik, in sicer s tako vnemo, da je pri politični eliti mesta izstopal kot politični problem. Zaradi tega je bil ožigosan in izgnan iz Gorice v Koper. Najbolje so profesorja Franca Kosa poznale njegove učenke iz učiteljsča v Gorici in ena izmed njih je v Mladiki (letnik 5, številka 7, 1924) zapisala sledeče:

"V Gorici na Corsu smo ga srečevali in srečevali smo ga ob bregovih Soče in še drugod v goriški okolici, visoko rastel mož s košatimi brki in ščipalnikom, izza katerega je gledalo dvoje oči, ki jih je bila sama dobrota, in je zbujal našo pozornost.

Kdo je? Profesor!

Profesorjev smo mnogo srečevali, a ni eden nas ni toliko zanimal, da bi spraševali dalje. Ob njem pa se nismo zadovoljili s splošno označbo.

Profesor? Kateri? Profesor dr. Kos. Kje pa uči? Na ženskem učiteljsču.

In spomnili smo se knjige. Spomenica tisočletnica Metodove smrti (1885) in še Doneski zgodovini Škofje Loke in njenega okraja (1894), Vzgojeslovje (1890) in še te in one zgodovinske razprave, ki smo jih brali v tem ali onem listu in prof dr. Franc Kos brezmejno spoštovan je zrastle v naših srcih, ker profesorjev – pisatelj po Kragljevi smrti v Gorici nismo imeli in poznali. In če se je pripetilo, da je hotela katera učenka iz učiteljsča slovensko nalogo izpod peresa fantov iz gimnazije, je bilo prvo vprašanje: Kdo uči? Če je bil odgovor Kos, je fant ali takoj odpovedal ali pa se je resnično potrudil, da je bila naloga dobra. Iz spoštovanja do profesorja Kosa!

In polagoma smo izvedeli še več. Profesor Kos se bavi s slovensko zgodovino kot še nihče doslej. Knjižnico ima tako kot še nihče v Gorici in predvsem sama zgodovinska dela. V času epike smo živeli in sanjali junaške čase naših pradedov iz preteklosti ter obenem živeli v svetem pričakovanju novih del in razkritij profesorja z novim sijem spoštovanja in občudovanja. In vrhu vsega smo

ga srečevali še s Simonom Gregorčičem. In smo sklepali: Kdor hodi z Gregorčičem, ni navaden človek! Daleč so že goriški časi in zgodovinar dr. Franc Kos."

Iz tega je možno razbrati, da je bil profesor Kos zelo cenjen med Goričani in svojimi učenkami ne le zaradi tega, ker je bil ves predan svojemu poklicu, bil je strokoven, dosleden in pošten, ampak tudi odprt za vse. Imamo pa tudi pričevanje, da je bil strog, a pravičen. Če dijakinja na učiteljsču ni takoj odgovorila na zastavljeno vprašanje, je po kratkem molčanju in čakanju spregovoril: "In tako dalje!" Večkrat je ob takšni priliki dodal: "Se mi zdi, da sem danes oglušel. Ničesar ne slišim," in roko prislonil k ušesom. Vendar profesor Kos ni imel samo veliko skrbi, kako prenesti na dijakinje čim več znanja iz učnih predmetov, ampak je mladim rad dal tudi čim več življenjske modrosti. Že kot mlad profesor je poleg predavanja svoje stroke začutil pomen vzgoje in izobraževanja mladih, zato je poleg vsega drugega dela spisal knjigo Vzgojeslovje (1890), ki je napisana kot učbenik za mlade za njihovo moralno, etično vzgojo in rast. Ob izidu knjige je dr. F. Lampe v reviji Dom in svet zapisal: "Pred sabo imamo knjigo 'Vzgojeslovje', ki jo je izpisal dr. Franc Kos. Ne moremo reči, da imamo pred sabo navadno knjigo, zakaj potrebne so nam tudi takšne šolske knjige, katero bi mogli uporabljati slovenski pripravniki, zlasti ko bo slovenščina uvedena tudi za ta predmet. In tako za šole primerno knjigo imamo pred seboj. Izrasla je iz šole in je namenjena za šolo ... Knjigo smemo soditi le z občnega stališča kot znanstveno knjigo. In kot taki ji rad priznavam kaj lepe prednosti. Vzgojeslovna pravila so vseskozi oprta na izkušnjo in na zdravi razum ... Pisatelj se izogiba prevelike suhoparnosti in nepotrebne obširnosti. Tako jo je moči tudi prav z zanimanjem prebirati." Profesor Kos je želel svojim učencem posredovati ne le primerno znanje iz predmetov, ki jih je učil, ampak je želel mladim podati tudi primerno vzgojo, etiko, da bi se na življenje vsestransko dobro pripravili in da bi z maturo dejansko pridobili zrelostni izpit za nadaljnje življenje. Že mlad človek mora spoznati vrednote, da bi si za živ-

Slika rojstne hiše iz leta 1987, delo slikarja Matevža Jensterla. Foto: zasebni arhiv Magde Blaznik

ljenje lahko postavil prave cilje. Zato mora poznati tudi etična načela, ki jih imamo za pomembna in dobra. Sem spadajo tudi odpuščanje, poštenost, ljubezen, spoštovanje življenja, samoobvladanje ipd. Naše vrednote vplivajo na naše vedenje, prioritete in odnose z drugimi ljudmi. Poglavitne vrednote so tudi krščanske vrline: ljubezen, prijaznost, radodarnost, poštenost ipd. Vse to pa je tudi vzgojeslovje, ki se izvaja v družini, šoli, cerkvi, kulturi podjetja, ustanovah, društvih ipd. O tem so danes napisane mnogotere knjige, razlage, zato tukaj o vprašanju, katerega pomena se je Franc Kos dobro zavedal in ga imel za prvenstveno pomembnega za življenje slehernega, ne bomo razpravljali.

Franc Kos, znanstveni zgodovinar

Franc Kos sodi v vrsto tistih slovenskih izšolanih zgodovinarjev, ki so bili rojeni v 19. stoletju in so ob študiju na avstrijski univerzi spoznali moderno

tehniko raziskovalnega dela v zgodovini in "pometli z dotedanjim dilentantizmom in pravzaprav šele utemeljili slovensko zgodovinsko znanost" (B. Grafenauer). Poleg Kosa so ji pripadali še F. Šuklje, A. Kaspret, S. Rutar, J. Apih, in I. Vrhovec. Med njimi je bil Kos najpomembnejši, čeravno mlajši, "dosledno je sledil svojemu cilju – sistematičnemu zbiranju virov za slovensko srednjeveško zgodovino v celoti, uveljavljanju slovenske zgodovinske koncepcije, pripravljanju znanstvene obravnave slovenske zgodovine do 13. stoletja; gotovo je bil med vsemi tudi najbolj kritičen in menda tudi najbolj dosleden pri uveljavljanju slovenskega jezika v znanosti" (B. Grafenauer). Taki srečni okoliščini se je pridružil pri Slovencih tudi pojav pravega revijalnega tiska, ki ga od leta 1881 dalje predstavljata predvsem Ljubljanski zvon in Kres. Kos je postal sodelavec revij in leta 1882 sta izšli prvi njegovi razpravi Slovenci za Karla Velikega (Ljubljanski zvon, 1882) in Hrvaško-slovenska vstaja pod panonskim Ljudevitom (Kres, 1882), ki sta nakazali vse značilnosti njegovega znanstve-

nega dela: "kritična uporaba v obravnavani temi sodobnih pisanih virov ob najožjem naslonu nanje, obračun s starejšo nekritično, posebno domačo literaturo, pregleden, na kronološki red dogodkov oprt prikaz" (Milko Kos). Tako začenja Kos svoje znanstveno delovanje, ki traja neumorno do konca življenja. Vsebinsko je ta napor mogoče porazdeliti predvsem na tri vsebinska poglavja: a) razprave iz srednjeveške zgodovine, ki so objavljene v raznih slovenskih tiskih in samostojno (v nemščini za razliko od ostalih slovenskih zgodovinarjev ni objavljala; v srbskem prevodu sta izšla leta 1922 in 1923 v beograjskem časopisu *Bratstvo* članka o starejši slovenski zgodovini ter o reformaciji pri Slovencih) in kot uvod v štiri knjige njegovega življenjskega dela *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*, ter razprave, ki so posvečene lokalni zgodovini predvsem na področjih, ki sta najtesneje povezani z njegovim življenjem; b) razprave o rodnem loškem okraju; c) razprave o Goriški.

Razmeroma skromen življenjski delovni okvir je precej na splošno značilen za življenje slovenskih znanstvenih delavcev pred nastankom Univerze v Ljubljani (1919). Takratni naši znanstveniki še niso imeli domače univerze ali ustanove, kjer bi lahko bolje in združeno znanstveno delovali. Z ustanovitvijo Univerze v Ljubljani takoj po prvi svetovni vojni se je stanje začelo izboljševati. Do takrat pa je največji del skrbi za znanstveno delo pri Slovencih ležal na ramenih skromnih, a visoko izobraženih srednješolskih profesorjev, kar je vsaj delno veljalo tudi še za čas med obema vojnama. Takratno obdobje do konca prve svetovne vojne, ko se je za slovenski jezik moralo še posebej boriti, pa je zahtevalo izredno veliko dela, polno požrtvovalnosti in vztrajnosti, a kljub temu je to čas, ki je bil zelo ploden in nam je zapustil tudi bogata dela. V preučevanju zgodovine je prišlo do velikega napredka. Še sredi 19. stoletja se je mešalo neznanje, prepleteno z nekritično spremenjenimi legendami in pripovedkami, kjer so avtokratične fantazije dušile znanstveno kritiko, deželne zgodovine in razglabljanja o različnih fevdalnih rodbinah na Slovenskem pa prekrivale

zgodovino slovenskega naroda. Z nastopom prave znanstvene stroke pa nam je zgodovinar Franc Kos Slovincem dal opis 750-letne zgodovine Slovencev, urejen in kritično pretresen, temelječ na originalnih virih. Med vsemi dosedanji slovenski zgodovinarji je odkril in zbral brez dvoma največ novih virov in podatkov za našo preteklost in ponovno uveljavil pozabljeni Linhartov koncept skupnega obravnavanja zgodovine celotnega slovenskega naroda.

V vsem tem prizadevanju ni bil sam. Istočasno, ko sta v Ljubljanskem zvonu in *Kresu* izhajali prvi dve njegovi razpravi o slovenski zgodovini v 8. in začetku 9. stoletja, je izhajala na primer v Ljubljanskem zvonu tudi Rutarjeva razprava z značilnim naslovom *Jedinstvo slovenskih dežel od 7. do 13. stoletja*. Ob pregledovanju del šolanih zgodovinarjev se je zelo težko obraniti vtisa, da so si nekako načrtno delili delo. Kos je predvsem delal na srednjem veku, Kaspert na agrarnozgodovinskih vprašanjih od 15. do 17. stoletja, Vrhovec na zgodovini slovenskih mest v istem obdobju in nekaj kasneje, Apih na širokih slovenskih zgodovinskih vprašanjih 18. in 19. stoletja. Svojevrsten položaj ima Šuklje z nekaj pomembnimi objavami ne le iz domače, marveč tudi iz obče zgodovine – tako iz 9. in 13. stoletja kot iz francoske revolucije – toda kmalu je zamenjal zgodovinsko delo za politiko, k zgodovini pa se je na nek način vrnil na stara leta s pisanjem svojih spominov. Še več posebnosti kaže delo Simona Rutarja, ki je segel v različne smeri, od arheologije in zgodovine vseh obdobj preko zemljepisa do literarnega pisanja, včasih zelo ostro poudarjal potrebo po skupni obravnavi vse slovenske zgodovine, pa ob tem vendarle ohranil tudi posebno zanimanje za slovenske primorske dežele in jim v zadnjem desetletju svojega življenja posvetil tudi največ svojega dela.

Toda Kos je bil med njimi najbolj dosleden, sistematičen in požrtvovalen delavec, to mu priznavajo vsi vrstniki, kakor tudi poznejše generacije. Če bi pregledovali njegovo delo le v kronološkem redu, kot nam ga kaže bibliografija izhajanja njegovih razprav, bi morda ta sistematičnost ne prišla povsem

do izraza. Če pa si uredimo njegovo delo kot celoto, opazimo poleg raznih posameznih prispevkov v njegovi znanstveni zapuščini takoj tri velike skupine. Na prvem mestu so razprave, objavljene v raznih časopisih in zbornikih ter v prvih štirih zvezkih *Gradiva* za zgodovino Slovencev v srednjem veku, kjer kritično in sistematično obravnava zgodovino slovenske zemlje in Slovencev od leta 500 do leta 1200, nato pa dve skupini, s katerima se je oddolžil obema pokrajinama, s katerima je bilo njegovo življenje najožje povezano – domačemu loškemu okraju, Selški dolini, in Goriški. Naj navedem nekaj del:

Prvo delo zasledimo leta 1880 – Iz selške doline – dopis, ki govori o potrebnosti ceste iz Selške doline na Tolminsko (Slov. narod XIII/79, 8. 4. 1880). Iz leta 1887 je prispevek Nekaj za zgodovino Škofje Loke in njenega okraja (LZ VII, 1887, 379–380). Sledijo prispevki Denar in njegove vrednote okoli Škofje Loke v minulih dveh stoletjih (LZ XI, 1891, 361–363); Zgodovinski pobirki iz loškega okraja (IMK II, 1892, 1–29); Doneski k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja (SM Ljubljana 1894, 369); Loško gospostvo leta 1630 (IMK VII, 89–96, 123–130, 159–162, 185–204) itd.

Okoli leta 1900 se je začel natančneje zanimati za zgodovino Gorice in Goriške, ki je postala njegova druga domovina. Dokumentarna je prva Kosova objava Iz arhiva grofa Attemsa v Podgortni (1902). *Gradivo* za zgodovino Gorice in Goriške je Kos zbiral zlasti med svojim neprostoVOLjnim bivanjem na Dunaju med prvo svetovno vojno (1915–1918). Ta čas pregnanstva je porabil za obiskovanje tamkajšnjih bogatih arhivov. Sadovi dunajskih arhivskih študij so naslednji njegovi prispevki za zgodovino Goriške: Najstarejši statut mesta Gorice (1916), K zgodovini Gorice v srednjem veku (1920), Zgodovinske drobtine iz Gorice (1920), Iz zgodovine devinskih gospodov (1923), Goriška Brda v srednjem veku (1924), Solkan v srednjem veku (1924), Prebivalstvo Gorice v kasnem srednjem veku (1925). V dunajski dobi je Kos zbiral in objavljaval *gradivo* tudi za druge slovenske kraje: Maribor, Celje, Vuzenico, Slovenj Gradec, Ptuj, Rogatec, Konjice.

Zgodovina Slovencev – osrednja tema Franca Kosa

Kos je očitno od vsega začetka želel obravnavati široka vprašanja slovenske zgodovine. Pri tem se je najprej lotil zgodovine 9. stoletja, o kateri je zatrdil, da je "gotovo najbolj interesantna", ter se skliceval ob tem posebej na Ljudevita Posavskega ter Konstantina (Cirila) in Metoda. V začetku se kot jedro njegovega dela kažejo štiri razprave in prva knjiga, vse posvečene temu obdobju. Obravnaval je zgodovino Slovencev od padca Karantanije pod Franke za časa vlade Boruta do dobe Karla Velikega, upor Ljudevita Posavskega, zgodovino frankovskih krajin na slovenskih tleh od Karlove smrti do srede šestdesetih let 9. stoletja in zgodovino bizantinskega poslanstva v Srednjem Podonavju, čemur je dodal še poskus obravnave notranje (cerkvene in upravne) zgodovine v 9. stoletju. Delno spada v ta okvir tudi še razprava o osebnih imenih pri starih Slovencih, čeprav časovno precej presega okvir poglavitnega delovnega področja.

V tem času se je hitro razvijal njegov način dela. Čeprav njegovega prvenca v Ljubljanskem zvonu glede obsega znanstvene dokumentacije ne smemo presojati po objavljeni obliki – nastala je na Levčevovo željo, naj "izbriše" čim več "citativ", kar pa mora ostati, naj uvrsti v besedilo v oklepajih, in ohranjeni rokopis dokazuje, da se je obseg dokumentacije ob tem bistveno zmanjšal –, se vendar tu še precej bolj kakor pozneje opira na literaturo in ne na vire, pri tem pa nekatera sporočila in etimologije, ki jih je pozneje sam zavrzel, sprejema premalo kritično. Že razprava o Ljudevitu Posavskem je oprta skoraj v celoti na vire in nemara jo je Kos kljub Levčevi prošnji zanjo prav zaradi tega, da mu ni bilo treba opustiti sklicevanja na vire, poslal Kresu. Vsekakor je značilno, da je poslej objavljaval v Ljubljanskem zvonu le redko, in to prispevke, ki niso potrebovali opomb, medtem ko so glavne razprave do nastanka *Izvestij Muzejskega društva za Kranjsko* (1891) izhajale v Kresu in še več v publikacijah Slovenske matice. Že v razpravah se je Kosu postopno oblikovala za-

misel nekeke objave virov za slovensko zgodovino, čeprav le v obliki registrov, da bi za silo zadostovali za samostojno delo. Že v zgodnjih naštetih razpravah prvega obdobja postaja značilno vse bolj sistematično zbiranje in evidentiranje virov, vse tesneje se Kosovo razpravljanje opira neposredno nanje, na to, kar neposredno pripovedujejo. Prav v Spomenici tisočletnice Metodove smrti, ki naj bi jo sprva napisala skupaj z Rutarjem, je zaradi pomanjkanja časa ostala slovenska zgodovina 9. stoletja tudi bistveno krajše obravnavana, kot je Kos sam želel. Kos je ustvaril tip znanstvenega dela, ki postaja zanj vse bolj značilen: ob razpravi naniza vrsto regestov (dokumentov), druga vrsta pa jo spremlja v številnih opombah. Zanimajo ga predvsem sama dejstva, predmetno in kronološko urejena (o Cirilu in Metodu, historično-geografski in topografski podatki, politična zgodovina), zato pa vestno, kritično pretresena in zbrana na enem mestu. To je tip, ki je od začetka devetdesetih let 19. stoletja, ko se je po povratku v Gorico vrnil tudi k znanstvenemu delu, skoraj povsem prevladal v njegovih razpravah. Toda že prva večja publikacija, vnovič posvečena 9. stoletju (objava 76 izbranih regestov virov za zgodovino Slovencev med letoma 800 in 898), je pokazala, da ima Kos pred očmi še drug, mnogo težje dosegljiv cilj, namreč sistematično izdajo virov za slovensko srednjeveško zgodovino v obliki njihovih povzetkov. Sam si je zastavil nalogo, ki je terjala neizmerne žrtve z nabavo knjižnice, s katero je moral premostiti zapreke pri sestavljanju takega dela v malem mestu, in še večje žrtve v načinu življenja, ki jih zahteva tako delo samo po sebi. Še posebej, če se naloge, ki jo navadno rešujejo bogato opremljene znanstvene inštitucije, loti posameznik. Pri sami objavi rezultatov tega svojega dela je sprva naletel na nepremagljive ovire. Seveda je bilo jasno, da v reviji Izvestije Muzejskega društva za Kranjsko takega načrta ni bilo mogoče uresničiti, in objava v reviji je imela predvsem namen pokazati pomen tega dela in dokazati možnost njegovega uresničevanja. Toda Slovenska matica, ki je od leta 1892 izdajala zemljepisno podobo in zgodovino "sloven-

ske zemlje" po zgodovinskih deželah, glede celotne slovenske zgodovine pa imela v načrtu Trdinovo delo, je Kosov načrt glede izdaje virov leta 1896 odklonila. Vendarle je morda prav v zvezi s temi vprašanji matični knjižni odbor leta 1896 postavil načrt nove skupne Zgodovine slovenskih pokrajin, za katero so se obrnili na Kosa s prošnjo, da prevzame dobo od leta 800 do 1282. Kos pa je odgovoril, da prevzame dobo od 500 do 1282. Bibliografija Kosovega dela v tem in naslednjem času kaže, kako sistematično je širil svoje raziskovanje na čas *pred* prej obravnavanim 9. stoletjem in slovenskem srečanju s Konstantinom in Metodom. V svojih razpravah je obravnaval položaj slovenskega ozemlja (pokrajinsko delitev, ceste, topografijo) pod rimsko oblastjo, dobo avstro-ogrske oblasti in zgodovino oglejskih in gradeških patriarhov še pred njihovim bližnjim stikom s Slovenci, v stvarni razpravi je dokazal nemožnost kakršnih koli teorij o slovenski avtohtonosti na današnjih slovenskih tleh, nato pa nadaljeval z gradnjo zgodovinske podobe slovenskih napadov na Bizanc in selitve Slovencev na Balkan in v Vzhodne Alpe, naselitve Slovencev in njihovega razvoja v dobi "samostojnosti" do srede 8. stoletja, pokristjanjevanja Slovencev, zgodovine slovenskih dežel sredi 9. stoletja s posebnim ozirom na Spodnjo Panonijo, dobe cesarja Arnulfa (876–899), čemur je pozneje dodal še razpravo o madžarskih vpadih in o zgodovini Kranjske s težiščem na dobi po koncu madžarskih vpadov do leta 1000. Ko tri leta po prevzemu naloge ni bilo kakega novega sporočila in nobenega navodila s strani Slovenske matice o načrtovanem delu, se je Kos sam leta 1899 obrnil nanjo s sporočilom, da je "kolikor toliko končana prva knjiga o Zgodovini Slovencev v srednjem veku, katera obsega dobo od 500–900 ter bi imela nad 500 tiskanih strani". Predložil je naslednji načrt dela:

"I. Razmere po naših krajih pred prihodom Slovencev.

- a) Zemljepisne črtice.
- b) Politična zgodovina.
- c) Cerkevna zgodovina.

II. Najstarejša zgodovina Slovencev.

- a) Jugoslovani v šestem stoletju.
- b) Naselitev Slovencev in njih razmere k Obrom.
- c) Doba slovenske samostojnosti.
- d) Verske in kulturne razmere poganskih Slovencev.
- e) Krščanstvo ob slovenskih mejah in njegov vpliv na Slovence.

III. Karolinška doba.

- a) Zemljepisni pregled.
- b) Politična zgodovina.
- c) Cerkvena zgodovina.
- d) Kulturna zgodovina."

Glede na dela, ki so bila že objavljena do leta 1899, je k posameznim poglavjem opozarjal, kar je že izdanega (vse za I. za II. a in b, za III. a, b, c.), in povprašal, kdaj bi Matica "to knjigo rada natisnila".

Odgovor matičnega knjižnega odbora in Levčev pripis k njemu sta načrtu Zgodovine Slovencev odvzela vsako resnost. Kos naj bi skrčil svoj rokopis na polovico; doba pred naselitvijo Slovencev naj bi se le "omenila v uvodu prav na kratko", objava pa pride v poštev šele, ko bi imela založnica (tj. Slovenska Matica) v rokah celoten rokopis Zgodovine, ker "bo morala biti vsa pod vrhovnim uredništvom zasnovana"; pri tem pa za dobo reformacije sploh še ni bilo avtorja, ki bi jo prevzel v delo. To pomeni, da bo, ko bodo vsi zgodovinarji, kakor so sprejeli zadolžitve, predložili svoje delo, odbor o tem sklepal in objavil delo vseh avtorjev v združenem gradivu zgodovine Slovencev.

Le preveč je razumljiva Kosova nejevolja, ko je moralo ostati večletno delo nedokončano. Izraz je našla v pismu iz začetka leta 1900, v katerem je izrazil svoje mnenje tako o odklonitvi prejšnjega predloga glede izdajanja virov kot o stališču knjižnega odbora o Zgodovini Slovencev in zapisal: "*Gospodom se zdi, da bi bila knjiga, ki obsega štiri stoletja iz slovenske zgodovine, preobširna, ako bi imela 500 tiskanih strani. Bog obvaruj, da bi se tedaj povprek porabilo za opisovanje enega stoletja 125 strani ... Rokopis moram za polovico skrčiti.*"

Potem naj pa ta rokopis tako dolgo časa leži v Matičnih prostorih, da se bode vsem gospodom zljubilo končati svoje delo. Za eno dobo, namreč za reformacijo, se dotični pisatelj še išče. Nato šele pride čas, da se pod vrhovnim uredništvom vsi spisi enotno zasnujejo, z drugimi besedami popolnoma predelajo, ako bodo kaj takega želeli kaki sitni, nagajivi ali pa maščevalni gospodje v vrhovnem uredništvu. Na tem mestu naj odkritosrčno povem, da jaz tega dela ne bodem doživel, ako se bode res tako postopalo. Marsikateri gospod je obljubil, da obdela to ali ono dobo. Vprašanje je, ali bo to tudi storil. Nekateri pa, vsi pa ne. Zaradi kakega takega gospoda zanikrneža bodo morali drugi spisi čakati v knjižnici Slovenske Matice, dokler ne zastarajo in pisatelji ne pomrjejo. Mislim sem, da gospode odbornike še prav razveselim, ako jim opišem nekoliko natančneje najmanj znano dobo iz slovenske zgodovine in sicer na podlagi pravih zgodovinskih virov. A motil sem se. Zdi se mi, da so gospodom neosnovane čenčarije, hipoteze in bajke, prepisane iz Valvasorja, Dimitzta, Trdina in drugih, lepše, kakor pa zgodovinska resnica. Drugod nabirajo zgodovinsko gradivo, potem ga obdelujejo in nato šele pišejo zgodovino. Pri nas pa gospodje pri prvem literarnem zavodu, ako se jim kaj takega ponuja, odgovarjajo, da na kaj takega ne reflektirajo, ker bi bilo to prestrokovnjaško. Človeku se včasih milo stori, ko vidi, koliko je zgodovinskega gradiva, katero bi nam lahko razjasnilo marsikatero dobo iz naše preteklosti, in kako malo ga poznajo naši zgodovinarji, med katerimi so tudi tisti, kateri hočejo veljati za boljše." (Pismo je datirano s 15. novembrom 1896.)

V uvodu v gornje pismo Kos še posebej opozarja na svojo kritiko takega pisanja zgodovine, kakršno označuje v pismu.

Na to pismo Kos ni dobil nobenega odgovora – knjižni odbor je očitno vztrajal na stališču, da Slovenska Matica ne bi mogla objaviti Zgodovine Slovencev, ki bi morala spriči Kosovega začetka obsegati "okoli 120 pol". Tako je bila štartna palica pri objavi podobnega dela izročena Mohorjevi družbi,

ki je ta obseg še za četrtno preseglja, seveda pa na bistveno nižji ravni, kot jo je določal Kosov rukopis. Po tem drugem razočaranju pri Slovenski Matici je Kos nehal sodelovati v njenih publikacijah. Vrnil se je k svojemu najljubšemu načrtu, pripravi objave virov za zgodovino Slovencev, in se je končno obrnil na slovensko javnost, tako da je objavo v Domu in svetu zaključil z željo, "da bi zbrali vse znane zgodovinske vire, ki nam pojasnjujejo našo preteklost ter jih potem uporabili tako, kakor bi zahtevala njihova vednost in zanesljivost". Njegov rojak, sorodnik in sovaščan Janez Ev. Krek je nato posredoval, da je objavo prevzela Leonova družba v Ljubljani (takrat je bil Krek predsednik omenjene družbe) in omogočila izdajo doslej najboljše, najbolj strokovno podprto opisane zgodovine Slovencev, ki obenem za čas do srede 13. stoletja pomeni tudi temeljno delo našega zgodovinopisja: Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. Pomen tega dela je težko z nekaj besedami opisati, ker je preveč vložena znanstvenoraziskovalnega dela za našo zgodovino, ki je do te objave še nismo poznali takšne, kot dejansko je.

Že leta 1902 je izšla prva knjiga, leta 1906 druga, leta 1911 tretja in leta 1915 je bilo pripravljeno gradivo za četrto knjigo, ki pa je izšla po vojni leta 1920, medtem ko je peta knjiga izšla šele leta 1928, posvečena pa je spominu na svojega avtorja, z uvodom in registri, ki jih je napisal avtorjev sin, Milko Kos. "Po vsebini so vse knjige urejene enako: uvod podaja v lahko razumljivi pripovedujoči obliki politično, cerkveno in kulturno zgodovino obdobja, obravnavanega v posamezni knjigi Gradiva; kritičen pregled pripovedujočih virov; gradivo v obliki obširnih regist v slovenskem jeziku s pritegnitvijo originalnega besedila in navedbo literature ter kritičnim aparatom; končno osebni, krajevni in stvarni registri" (Milko Kos).

V teh petih knjigah je Franc Kos izdal okrog 4.000 registov za slovensko zgodovino in ustvaril v resnici prepotrebno trdno podlago za obravnavanje prvih treh četrtin tisočletja slovenske zgodovine. Pa ne le slovenske. Prva knjiga je bila pol stoletja

tudi najboljša zbirka virov za naseljevanje Južnih Slovanov v 6. stoletju, ki so jo morali spričo tega pri obravnavanju zgodovine svojih narodov uporabljati tudi drugi zgodovinarji, ne le slovenski, marveč tudi hrvaški in srbski. V uvodih v posamezne zvezke Gradiva je Kos podal že tudi očrt, predvsem zunanji, slovenske zgodovine, precej v slogu svojih razprav iz zadnjega časa (le da v bistveno krajšem obsegu). V njih obravnava predvsem historično geografijo, politično in cerkveno zgodovino, v četrti knjigi pa tudi kulturno zgodovino. Gradivo tudi glede na vire, ki so objavljeni drugod v celoti, ni le register dejstev in napotilo, kam naj se obrne zgodovinar, če želi določeni vir podrobneje pretresti. Vsi viri so tehtno pretreseni, marsikatera lokacija ali zgodovinski podatek, datum in podobno popravljeni. Skratka, v Gradivu samem se skriva v resnici življenjsko delo celega človeka.

Gradivo je poslej predstavljalo središče vsega Kosovega življenja in dela. Tudi poslej se je včasih moral braniti pritiskov, naj čim prej nadaljuje, kakor ob drugi knjigi, ki jo je Josip Gruden želel imeti čim prej za tiskarno, češ da "absolutne popolnosti pri takem delu itak ni mogoče doseči" in naj tudi Kos objavi kar "gradivo, ki ga imate nabranega" (27. 3. 1905), pa mu je avtor takoj odgovoril, da se "II. zvezek počasi pripravlja", da pa je "bolje, da se knjiga en mesec ali dva pozneje začne tiskati, kakor pa da bi imela razne pomanjkljivosti ali pogoške" (30. 3. 1905). Pri tem pa se je Kos že oziral z upanjem na čas po upokojitvi, ki ga bo mogel posvetiti le še znanstvenemu delu na pripravljanju Gradiva. Obseg dela za Gradivo pa se ne kaže le v objavljenih knjigah. Ob kritičnih pripravah zanj so se mu začeli nabirati popravki lokalizacij v različnih izdajah virov, ki jih je začel objavljati v krajših razpravah o "topografskih drobtincah". Delo pa se je spričo načrta, da naj bi Gradivo seglo do leta 1500, razraščalo tudi sicer. Medtem ko je bila do srede 13. stoletja večina virov že objavljena, tako da je bilo treba tekste le preverjati in pretresati lokalizacijo krajev, časovne podatke in podobno, je moral avtor za nadaljnjo dobo pristopiti k pionirskemu delu v arhivih.

Najpomembnejše delo Franca Kosa je zapisano v teh petih knjigah, ki obsegajo cca 3.000 strani Gradiva za zgodovino Slovencev od leta 500 do 1260. V vsaki knjigi so navedeni zgodovinski viri, skupno zajemajo 3.146 regestov. Foto: Franc Pfajfar

Čeprav je bilo to delo za enega samega človeka preobsežno, ga je vendar opravil samostojno. Sam je ob priliki povedal, da si je iz Društvenega arhiva na Dunaju izpisal več kakor 5.000 kratkih regestov dotlej še neobjavljenih listin za slovensko zgodovino od 13. do 15. stoletja.

V zvezi s prvo knjigo Gradiva za zgodovino Slovencev poznamo pripoved pisatelja Franca Saleškega Finžgarja, ki v svojih spominih Leta mojega popotovanja (1962) pripoveduje, kako ga je Janez Ev. Krek spodbudil k pisanju romana Pod svobodnim soncem, "povesti davnih dedov". "Leta 1903 sem bil pri Kreku. Pred seboj je imel Kosovo gradivo, ki je izšlo leta 1902. Tako me je vprašal: 'Fantič, ali si to knjigo prebral?' - 'Nisem je še.' - 'Beri in študiraj!' Imel je odprto tam, kjer Sloven odgovarja: 'Doklercajt (tako je rekel Krek po selško) je kaj sonca in doklercajt je kaj mečev, se Sloven ne poda.' Samo to mi je navedel. Nato je rekel: 'Vidiš, v naši stari zgodovini je polno imenitne snovi za vas pismarje, kralje fantazije. Loti se kaj ta

kega.'" Finžgar je prebral prvo knjigo obsežnega Gradiva za zgodovino Slovencev in tako je nastala ideja o njegovem najuspešnejšem romanu Pod svobodnim soncem. Vsako zgodovinarjevo delo je le stopnica na poti, ki vodi v nova spoznanja. Zato se ne moremo čuditi, da današnja zgodovinska znanost - ki uporablja sodobna odkritja in modernejše znanstvene metode - vidi dlje, uporablja še druge vire, posebej globlje in širše, kakor je to mogel Franc Kos. Vendar prav delo, ki ga je opravil Franc Kos, in sicer največ sam, je bistveni pogoj za to, da so njegovi nasledniki na istem polju mogli pristopiti k preiskavam, ki prinašajo nova spoznanja, gredo po stopnicah naprej. Prav zaradi tega pa je njegovo delo, ki predstavlja epoko v razvoju zgodovinske vede med Slovenci, najtrdnjši spomenik, ki si ga je mogel postaviti. Tudi danes, 92 let po smrti, sega s svojimi deli vsak dan v roke slovenskim zgodovinarjem, ki poskušajo nadaljevati njegovo delo, in jim pomaga reševati razna vprašanja naše preteklosti, ki si jih sam še ni utegnil zastaviti.

Spominska plošča na rojstni hiši pri Kosovih v Selcih. Foto: Franc Pfajfar

Prva samostojna država Slovencev

Znan je tudi rek, da "narod brez zgodovine in jezika" ni narod. Torej mi s ponosom lahko zatrdimo, da imamo svojo lastno zgodovino in tudi svoj lastni jezik, torej smo narod v družbi narodov. To oboje je združeval Franc Kos, ker je bil neutrujen, vrhunski zgodovinar in zelo zaveden Slovenec. Človeka pa spoznamo tudi po njegovih delih, zato je prav, da na tem mestu vključimo izseke iz njegove prve knjige *Gradivo za zgodovino Slovencev* o nastanku prve samostojne Slovenije, kar mogoče še premalo poznamo in se s tem premalo zavedamo naše samobitnosti.

"Nastop Slovencev: Ko so Langobardi leta 568. zapustili Panonijo, so Obri dobili po pogodbi, katero so z njimi sklenili, Ogrsko in Erdeljsko v svojo oblast. Ker se sami niso pečali s poljedelstvom in trgovino, so potrebovali po zemljah, po katerih so prej Langobardi in Gepidje prebivali, takih podložnikov, kateri so radi obdelovali polje in se ukvarjali s trgovino. Taki ljudje so bili Slovani, ki so se vsled tega prav hitro razširili po vsej obrski državi. Trditi

smemo, da so Obri podpirali razširjanje slovanskih prebivalcev po svojih pokrajinah in da jih tedaj vsaj od začetka nikakor niso zatirali, kajti drugače jih ne bi privabili na svoja tla." (Nekateri pisatelji so trdili, da so si Slovenci že pred Kristusom osvojili svojo sedanjo domovino. Resničnost te hipoteze so v prvi vrsti hoteli dokazati s pomočjo etimologije.)

"Kakšne narodnosti so se okoli leta 600 nahajale v obrski državi in v kakšnem razmerju, nam kaže kratka notica pisatelja Theophylakta, ki navaja, da so Bizantinci pri neki priložnosti blizu Tise ujeli del obrske vojske, in sicer 3000 Obrov, 2200 drugih barbarov ter 8000 Slovanov. Kakor se kaže, so ti na obrski zemlji po številu presegali Obre in še razne druge narode. Med tistimi Slovani, ki so prišli na obrsko zemljo, so bili tudi predniki sedanjih *Slovencev*. Brez dvoma so se naselili po pokrajinah ob zahodni meji obrske oblasti v bližini nekdanjega rimskega Norika. Prebivalci te dežele so bili takrat nekako osamljeni. Na jugozahodni strani so imeli za sosede arijanske Langobarde, ob severo-zahodni meji so prebivali poganski Bavarci in na njih vzhod-

ni strani se je razprostirala obrska država. Noričani so bili keltsko-romanskega plemena in pa katoliške vere. Še v sredi šestega stoletja so bile v Tiburniji, potem prej ko ne v Celeji in morebiti tudi v Poetoviju škofovske stolice. Večina nekdanjega Norika je nagnjena proti vzhodu. Od te strani so po letu 568. začeli Slovenci prodirati na noriška tla ter so svoje osvajanje ponavljali tako dolgo, dokler si niso osvojili zemlje ob Savi, Dravi in Muri. Prvotni prebivalci niso mogli uspešno odbijati navalov naših pradedov, ker niso od nobene strani dobili kake izdatne pomoči. Sosednji Langobardi so bili vsaj v prvih letih, odkar so bivali po Italiji, bolj naklonjeni poganskim Obrom in Slovencem kakor pa katoliškimi Rimljanom, s katerimi so se dolgo časa vojskovali. Bizantinci in Franki bi raje pomagali narodom iste (krščanske) vere po Noriku, a so bili preveč oddaljeni; razen tega so pa oboji imeli takrat dovolj opraviti s svojimi domačimi zadevami. Noričani so se morali zanašati le na svoj meč in na svoje zidovje, in če prav so brez dvoma hrabro branili svoje imetje in življenje, so bili na zadnje vendar premagani. Napačna bi bila misel, da so Slovenci kar nekako tako brez težav in bojov posedli svojo sedanjo zemljo."

"Kako so Slovenci postopali po noriških tleh, nam kaže med drugim to, da so bila prej cvetoča mesta v tistem času razrušena, Kristusova vera pa tako popolnoma zatrta, da ni bilo potem med Slovenci skoraj 200 let nobene krščanske cerkve. Preden so Langobardi prišli v Italijo, so imeli oglejski dušni pastirji metropolitansko oblast čez škofije po Karantaniji. Ko pa so se po tej pokrajini naselili Slovenci, je ta oblast za dolgo časa popolnoma prenehala (Izvestja, XI, 108.) Najverjetneje so Slovenci uničili celjsko in tiburnijsko škofijo. Ondotne prebivalce so pomorili ali pa odvedli v sužnost. Le nekaterim se je posrečilo, da so rešili svoje življenje in svojo prostost, ko so pribežali na morske otoke in druge varne kraje. Kakor se kaže, je celjski škof Ivan na Gradežu iskal zavetja pred sovražniki. V istrskem Novem gradu je bil leta 599. za škofa postavljen neki Ivan, ki je prišel ali pa morebiti prav za prav pribežal iz Panonije. Verjetno so Slovenci, ko so dospeli na ozemlje

sedanje slovenske domovine, tukaj razdrli in požgali mnogo rimskih mest. Tako je padla nekdanja Celeia (Izvestja, XI, 108), Tiburnia ali Teurnia je izginila in še druga mesta so bila uničena. Kraj Aguntum je bil precej daleč na zahodu in zato se okoli leta 611. še omenja, kajti takrat so ravno tam Slovenci premagali Bavarce. Prej ko ne so Slovenci pri tej priložnosti tudi razdrli imenovani kraj. Morebiti so v istih dneh tudi opustošili vso ondotno okolico, kajti v neki listini iz 1. 770. beremo, da je bila vsa tamošnja zemlja že od starodavnih časov sem, tedaj morda od leta 611 naprej pusta in brez prebivalcev."

"Slovenci so prišli v svoje sedanje pokrajine med letom 568. in 595. Polastili so se vse zemlje do izvirov reke Drave in Mure. Še 1. 770. je bila meja med slovensko in bavarsko zemljo pri Innichenu na sedanjem vzhodnem Tirolskem (regest št. 239). Slovenci so se naseljevali po nekdanjem Noriku in drugih sosednjih pokrajinah tako, da so šli ob rekah navzgor. Kjer so dobili za obdelovanje pripravnih ravnin in dolin, tam so si napravili selišča. Tako so polagoma zasedli sedanjo Kranjsko, Koroško, Štajersko ter velik del Primorskega. Dalje so se polastili sedanjega vzhodnega Tirolskega in solnograškega Lungaua. Njih naselbine so se nahajale po sedanji Dolnji in nekoliko tudi Gornji Avstriji ter po zahodnem delu Panonije. Zahodna meja slovenske zemlje se je vlekla v sedmem in osmem stoletju, ko so Slovenci najbolj daleč segali proti zahodni strani, od izvira reke Drave proti severu k gori, imenovani Dreiherrnspitzi, nato proti vzhodu po gorskem slemenu Visokih Tur nekako do izvira Mure, od tam proti severu po razvodju med Salico na eni strani, Muro in Anizo na drugi do Dachsteina, potem dalje k Mrtvem gorovju ter več ali manj po razvodju med Travno in Anizo k Donavi, kjer so se dotikali Čehov. Mnogoštevilčna slovenska krajevna imena, katera nahajamo po vseh dotičnih straneh do opisane meje, nam dokazujejo, da se je slovenska zemlja res tako daleč proti zahodu razprostirala. To trditev potrjujejo tudi nekatere listine." (Izvestja, XI, 116.)

"Kljub temu, da so se Slovenci pred dobrimi tisoč leti razprostirali od izvira reke Drave pa do

Panonske nižine ter od Donave pa do Jadranskega morja, je bilo vendar njih skupno število nezatno. Marsikateri deli, katere dandanes pokrivajo vasi in polja, so bili takrat neobdelani in napolnjeni s širokimi gozdi. Ko so Slovenci prišli v svojo sedanjo domovino, so se naselili rajši po ravninah in dolinah; gorovja so se ogibali. Le tam, kjer so se doline tako polagoma vzdigovala, kakor npr. ob Savi, Dravi in Muri, so prodrli daleč v nje. Ker so bili Slovenci po svoji novi zemlji jako redko naseljeni, je bil to pozneje glavni vzrok, da so v nekaterih stoletjih izgubili polovico svojih pokrajin.

Leta 595 je šel bavarski vojvoda Tasilo I. s svojo vojsko v pokrajino Slovencev, jih premagal ter se z bogatim plenom vrnil v svojo deželo (gl. regist št. 112). Kaže se, da so se Slovenci do takrat že precej dobro udomačili na svoji zemlji in da jim sosednji narodi niso odrekli lastninske pravice do nje. Kmalu potem (leta 596.) so Bavarci na novo napadli Slovence; a ti so dobili pomoč od obrskega kakana ter napadalce premagali in do zadnjega moža pobili (št. 116). Štiri leta pozneje so naši predniki skozi severno Istro začeli siliti v Italijo (št. 131)."

"Ko je na Bavarskem umrl vojvoda Tasilo I., mu je sledil njegov sin Garibald. Tega so Slovenci okoli leta 611. pri Aguntu premagali ter opustošili bavarsko zemljo. Nato so Bavarci zbrali svoje trume, vzeli sovražniku plen ter ga pognali iz svoje dežele (št. 147). Nekako v tistem času so slovanske čete napadle bizantinsko Istro, pomorile v njej mnogo sovražnikov ter strašansko opustošile ves polotok (št. 148). Slovenci so bili takrat še pogani. Med letom 612. in 615. je nameraval sv. Kolumban, ki se je v tistem času mudil v Bregenzu ob Bodenskem jezeru, da bi jim prišel oznanjevat božjo besedo. A kmalu se je prepričal, da Slovenci še niso zreli za sv. vero (št. 151).

Okoli leta 620. je Lopichis, praded langobardskega pisatelja Pavla Dijakona, s pomočjo neke Slovenke ubežal z obrske zemlje ter prišel v Italijo (št. 153). Kaže se, da so bili Slovenci takrat še Obrom podložni. Slovenci so se dalj časa kaj svobodno gibali pod obrsko nadoblastjo. To je že iz tega razvidno, da

so večkrat na svojo roko brez obrskih poveljnikov in brez obrskega nadzorstva udarili na kakega sovražnika. Postopali so dostikrat tako, kakor da bi bili popolnoma samostojni. Znano nam je, da so okoli leta 611. Slovenci brez Obrov premagali bavarskega vojvoda Tasila (št. 147). Nekako v istem času so brez Obrov napadli Istro (št. 148). Da so bili Slovenci le prav malo odvisni od Obrov, nam kaže to, da zgodovinski viri, če je treba omeniti zemljo ob Savi, Dravi, Muri in Soči, poznajo pač slovensko pokrajino (št. 112) in slovenski okraj (št. 146), ne pravijo pa, da bi to bila obrska pokrajina ali pa obrski okraj."

"V bojih med Slovani in Obri se je posebno *Samo* odlikoval s svojo hrabrostjo. Najbrže je bil slovanskega rodu, ne pa frankovski trgovec. Ko Slovani vidijo njegovo srčnost, ga postavijo za svojega kralja. Vladal jim je 35 let (623–658). Pod njegovim vodstvom so Slovani večkrat premagali Obre ter se popolnoma otresli njih nadoblasti (št. 154). Središče Samove države je bilo Češka s sosednjimi deželami. Na severu so se s Samom združili polabski Srbi, katerim je takrat vladal knez Drvan; na jugu so bili Slovenci Samovi zavezniki. Njegova slovanska država je bila nekaka narodna zveza med Čehi, Slovenci in polabskimi Srbi."

"Alemani in Langobardi so se srečno vojskovali s Slovani. Drugače se je godilo Frankom, ki so bili v tridnevem boju pri Wogastisburgu popolnoma potolčeni. Uabogert je izgubil velik del svoje vojske ter je moral bežati v svojo državo. Vsled njegove nesreče pri Wogastisburgu so bili tudi uspehi Langobardov in Alemanov brez pomena (št. 163). Kmalu potem so Slovani vsled ukaza svojega kralja Sama začeli napadati Turingijo in druge frankovske pokrajine (št. 163, 165, 166, 167, 168). Slovenci so se leta 623 ali pa nekoliko pozneje s pomočjo kralja Sama otresli obrske nadoblasti. Nad dvesto let (623–828) so jim potem vladali domači vojvodi (to je čas prve samostojne države Slovencev). Prvi po imenu znani vojvoda je bil Valuk, sovrstnik kralja Sama in njegov zaveznik, če je bilo treba udariti na tuje sovražnike. Da so bili Slovenci že leta 631 samostojni, kaže nam to, da je takrat pri njih 700 Bolgarov iskalo zavetja.

Slovenski vojvoda Valuk jih je gostoljubno sprejel, ne da bi se bil bal zameriti na eni strani Obrom, na drugi pa Frankom. Ker je bil zvezan z drugimi Slovani, ki so živeli pod Samovo oblastjo, je bil varen pred obrsko in frankovsko silo (št. 164). Dokler je kralj Samo vladal, so imeli Slovenci v obče mirne čase.

Leta 631 so jih pač napadli Langobardi, kakor je bilo že omenjeno, a potem jih ni nobeden več nadlegoval. Langobardi so jih pustili pri miru, isto tako tudi Obri in Bavarci. Tudi se ne poroča, da bi bili Slovenci v tistem času prestopili svoje meje ter s svojimi napadi motili sosednje narode. Kaže se, da so se Langobardi, Obri in Bavarci bali Samove roke; a na drugi strani so se pa tudi Slovenci morali brzdati ter niso smeli napadati tujih zemelj. Ko pa je Samo umrl, je razpadla njegova mogočna država in Slovenci so se zopet začeli na svojo roko vojskovati *z Langobardi*.

Okoli leta 630. je sv. Amand iz Belgije prišel na slovensko zemljo ter tu začel odnotnim prebivalcem oznanjevati sveto vero. Nekatere je pač pridobil krščanstvu, a velika množica ljudstva se ni hotela spreobrniti. Ko je sv. Amand videl, da ima njegovo prizadevanje le malo uspeha, je zapustil slovenska tla ter se vrnil v Belgijo (št. 162). Ko je vladal langobardski kralj Grimuald, se je okoli leta 663 zoper njega uprl furlanski vojvoda Lup. A nadenj je kralj na pomoč pozval Obre, kateri so nato v štiridnevem boju premagali furlanskega vojvoda pri vasi Flume na Furlanskem. Vojvoda je izgubil življenje, begunci pa so iskali zavetja po utrjenih gradovih. Obri so nato nekaj časa plenili in požigali po Furlaniji (št. 177). Po Lupovi smrti je okoli leta 664. hotel njegov sin Arnefrit postati vojvoda furlanski. Ker pa se je zbal kralja Grimualda, je ubežal k Slovencem v Karantanijo. Z njihovo pomočjo bi se rad polastil furlanskega vojvodstva. Mnogo Slovencev se mu je pridružilo ter ga spremljalo v njegovo domovino. A Furlani so ga nato pri Nemah napadli, premagali in ubili (št. 178). Ta notica Pavla Dijakona nam dovolj jasno kaže, da so bili Slovenci po Karantaniji okoli leta 664. popolnoma samostojni. Uporen sin tujega kneza ne bi pri kakem odvisnem narodu iskal zavetje in vojne pomoči."

V vsem času zasledimo več bojev Slovencev z ostalimi sosedi, katerih tukaj ne bi naštevali, čeprav Slovenci večinoma nastopajo kot branitelji svoje zemlje. Večkrat so bili tudi premagani, izropani, pomorjeni, odvedeni v suženjstvo. Iz tega razloga lahko sklepamo, da je med preseljenimi Slovenci ostalo tudi kakšno ime kraja slovenskega izvora.

"Če se oziramo na boje med Slovenci in Furlani, o katerih nam Pavel Dijakon poroča, vidimo, da so bili Slovenci vsakokrat napadalci, a Furlani so napade odbijali. Le enkrat so bili Furlani ofenzivni, ko jih je vojvoda Ratchis pripeljal na kranjsko zemljo. Znano je, da je napadalec v obče močnejši od tistega, ki mora odbijati napade. Zato bi smeli trditi, da so bili Slovenci v raznih bitkah navadno srečnejši kakor pa Furlani. Uspeh teh bojev med Slovenci in Furlani je bil ta, da so se naši predniki polastili nekaterih okrajev, kateri so bili pod rimsko oblastjo deli Italije. Kar se tiče narodnostne meje med Slovenci in Furlani, naj omenim, da kraji Oglej, Kormin, Iplis, Čedad, Neme, Rtin in Gumin so bili furlanski, kar se more iz zgodovinskih virov dokazati. Znano je, da so okoli leta 610. gradovi Kormin, Iplis, Čedad, Neme, Rtin, Gumin in Osoppo služili Langobardom kot zavetje pred Obri (št. 145). V Korminu so okoli leta 737 oglejski patriarhi imeli svojo stolico, kar kaže, da so v rečenem mestu prebivali katoliški Furlani, ne pa Slovenci, ki so bili takrat še poganske vere (št. 213). Prej omenjeni kraji nam pa tudi zaznamujejo črto, nad katero se je pričeval slovenski živelj najbrže že pred tisoč leti in se je bolj ali manj ohranil do današnjega časa. Znano je, da nekoliko kilometrov nad Korminom, Čedadom, Nemami, Rtinom in Guminom še sedaj prebivajo Slovenci. Krajevna imena in zgodovinski dokumenti nam dokazujejo, da je bilo prav mnogo slovenskih naselbin tudi po notranjih delih Furlanije, posebno pa ob cesti, ki je držala iz Vidma proti jugozahodu, ter med rekama Stello in Taljamentom. O teh naselbinah bi smel trditi, da so nastale z dovoljenjem tistih gospodov, ki so vladali po Furlaniji. Slovenci so se po takih krajih kot poljedelci na tistem naselili ter morali od zemlje, katero so dobili v last, plačevati dotičnim gospodom prime-

ren davek. V političnem oziru so bili ti Slovenci brez pomena. Ker so ločeni od svojih rojakov živeli med tujimi ljudmi ter bili pokorni tujim oblastnikom, zato se ne bomo čudili, da so v teku časa izgubili svojo narodnost. Le krajevna imena po dotičnih straneh Furlanske nižine nam še vedno jasno pričajo, da se je tudi tam nekdanj glasil slovenski jezik."

"Severna meja do dežele Bavarske ... Iz nekega drugega vira je razvidno, da so Slovenci okoli leta 725 prekoračili Visoke Ture ter pridrli na Solnograško. V Pongau-u je bavarski vojvoda Teodo pred letom 718 ustanovil cerkev in samostan na čast sv. Maksimilijanu. Oboje so okoli leta 725 Slovenci razrušili. Mnogo časa sta bila potem cerkev in samostan podrti, ker je vedno pretela nevarnost, da bi Slovenci na novo uničili ta poslopja, če bi se zopet postavila (št. 205). Ker pongauski prebivalci niso iz strahu pred Slovenci mnogo let z nova napravili dotične cerkve in samostana, se iz tega lahko sklepa, da naši predniki niso samo enkrat prišli v tiste kraje plenit, temveč večkrat. Vir imenuje Slovence prvokrat 'crudeles paganos', drugokrat pa 'crudelissimos paganos'. Slovenci takrat še niso bili kristjani. Iz teh podatkov se vidi, da so bili Slovenci, ko so prihajali na bavarsko zemljo plenit in morit, prav tako brezobzirni in krvoločni, kakor tisti Slovani, ki so v šestem stoletju skoraj leto za letom napadali bizantinsko državo. Nič boljši od Slovencev niso bili

Bavarci, ki so včasih pridrli na slovensko zemljo, jo opustošili ter nalovili mnogo ljudi, katere so potem kot sužnje odvedli s seboj. Najbrže so nekatera slovenska krajevna imena po Bavarskem nastala tako, da so pri takih napadih ujeti Slovenci bili poslani na ondoto ozemlje, katero so potem začeli trebiti in obdelovati. V kraju, Holzhusir imenovanem, je še leta 771 živela podložnica Saška, ki je bila slovenskega rodu (št. 240).

V teku časa so se razmere med obema narodoma ublažile tako, da so leta 743. Slovenci pomagali Bavarcem, ko so se ti vojskovali s Franki, Čeprav so Bavarcem razen Slovencev tudi Saši in Alemeni prišli na pomoč, vendar so bili ob Lechu premagani in njihov vojvoda Odilo je moral odslej priznavati frankovsko nadoblast (št. 217). Kmalu potem, najbrže med letom 743. in 748., so Obri začeli nadlegovati karantanske Slovence. Slovenski vojvoda Borut se je, ker je bil sam preslab, da bi bil odgnal Obre, obrnil do Bavarcev ter jih prosil pomoči. Ti so tudi kmalu nato pomagali Slovincem pregnati Obre. Vendar so naši predniki drago plačali Bavarcem njihovo ustrežljivost, ker so odslej morali priznavati vrhovno oblast frankovskih kraljev, katerim so bili, kakor sem že omenil, od leta 743 naprej tudi Bavarci podložni (št. 220).

Morebiti v tistem času ali pa tudi že prej so se Obri z nova polastili zemlje ob Donavi med Litavo in Anižo, po kateri so že pred nastopom kralja Sama

Karantanija
okoli leta 800.
Vir: Wikipedija

gospodovali. Redko naseljeno prebivalstvo po teh straneh je bilo večinoma slovenske narodnosti. Iz nekaterih listin iz devetega stoletja je razvidno, da so odotno zemljo zvali Slovenijo. Obri so v teku časa po tej pokrajini razširili svojo oblast do Aniže. Ta reka je leta 791 delala mejo med obrskim in bavarskim gospostvom (št. 280). Na ta način, da so Obri zasedli to zemljo, se je pretrgala vez, ki je združevala Slovence in Čehe."

Sprejem krščanstva med Slovenci

"Ožja dotika Slovencev z Bavarci je veliko pripomogla, da so se naši predniki polagoma pokristjanili. Ko je bil slovenski vojvoda *Borut* prisiljen priznati frankovsko nadoblast, je moral v poroštvo zvestobe poslati na Bavarsko svojega sina Gorazda in svojega nečaka Hotimira, katera so spremljali še nekateri drugi Slovenci. Pri tej priložnosti je Borut izrekel željo, da bi se Gorazd in Hotimir na Bavarskem podučila v krščanski veri, kar se je tudi zgodilo (št. 220). Ko je vojvoda Borut umrl, mu je sledil z dovoljenjem frankovskega kralja okoli leta 750. njegov sin *Gorazd*, ki je bil takrat že kristjan. Zanj so namreč prosili karantanski Slovenci pri Bavarcih ter ga potem, ko je prišel k njim, povzdignili v svojega vojvoda (št. 223). Mogoče je, da se je že takrat na Gosposvetskem polju vršil oni starodavni obred, o katerem nam je znano, da je bil v navadi pozneje, ko so postavljali vojvode po Koroškem. Ker je bil Gorazd goreč kristjan, je začel delati na to, da bi se tudi njegovi podložniki dali krstiti. Vsled prizadevanja solnograških duhovnikov je nova vera med našimi predniki dobila že toliko privrženecv, da je takratni papež Caharija (št. 752) določil, da naj spada Karantanija v cerkvenem oziru pod solnograško škofijo (št. 224).

Po triletnem vladanju je Gorazd umrl in njegov naslednik je bil njegov bratranec *Hotimir*, za katerega so Slovenci prosili pri frankovskem kralju Pipinu ter ga potem, ko je prišel med nje, povzdignili za svojega vojvoda. Hotimir je bil goreč kristjan. Ko je še bival na Solnograškem, je močno nanj vplival

njegov učitelj in krstni boter Lupo, duhovnik na otoku Au v Chiemskem jezeru. Lupov nečak Majoran je bil tisti, ki je Hotimira spremljal, ko se je ta z Bavarskega vračal med Slovence. Hotimir je bil v cerkvenih zadevah vedno pokoren takratnemu solnograškemu škofu Virgiliju, od katerega je večkrat dobil dušnih pastirjev (št. 225). Ko je preteklo nekoliko časa, odkar je Hotimir nastopil vlado po Karantaniji, je prosil škofa Virgilija, da bi prišel med Slovence ter jih potrdil v sveti veri. To kaže, da se je do takrat dalo že veliko ljudi krstiti, ker zaradi neznatnega števila vernikov bi ne kazalo, da bi škof nastopil dolgo in težavno pot. Tej želji Virgilij ni mogel ustreči, zato je pa poslal med Slovence kot svojega namestnika škofa Modesta ter z njim duhovnike Wattona, Reginberta, Kozharja in Latina, potem diakona Ekeharda in več drugih klerikov.

Ko je škof Modest s svojimi duhovniki prišel v Karantanijo, je po raznih krajih posvetil več cerkva, tako npr. cerkev Marije Device pri Gospe Sveti, potem cerkev na Lurnskem polju na sedanjem Gornjem Koroškem in pa cerkev ob Ingeringu na sedanjem Gornjem Štajerskem (št. 232).

Prva izmed naštetih cerkva je bila pri Gospe Sveti ne daleč od Krnskega gradu na Koroškem. Brez dvoma sta bila Krnski grad in pa Gospa Sveta središče karantanskih Slovencev. Kakor se je dobrih sto let pozneje karantanski vojvoda Arnulf rad mudil v Krnskem gradu, isto tako najbrže tudi slovenski vojvode osmega stoletja. Ako je bil Krnski grad navedno bivališče slovenskih vojvodov, je pač umevno, da so ti kot dobri katoličani hoteli v bližini imeti tudi svojo cerkev.

Druga božja hiša je bila postavljena na sedanjem Lurnskem polju v tistem kraju, kjer je nekdanje rimsko mesto Teurnia ter bil še v šestem stoletju škofovski sedež. Ko je tedaj škof Modest v tem kraju napravil cerkev, je morebiti mislil na to, da bi se tu znova ustanovila nekdanja škofovska stolica. Ko je po Karantaniji gospodoval vojvoda Hotimir, sta zaporedoma dva papeža, namreč Štefan II. in Pavel I., potrdila določbo papeža Caharija, da naj Karantanija v cerkvenem oziru spada pod solnograško škofijo

(št. 231, 235). Škof Modest je ostal na slovenski zemlji do konca svojega življenja. Ni nam znano, katerega leta je umrl; najbrže okoli 765."

"V tem času je zaznanih veliko vojskovanja med samimi Slovenci in sicer poganski Slovenci so se upirali novi veri in zato so napadali vse pokristjanjene Slovence. Bavarski vojvoda Tasilo II. je leta 772 zbral svoje trume ter pomagal krščanski stranki, da je zopet prišla do oblasti (št. 244). S pomočjo Bavarcev so bili poganski Slovenci leta 772 ugnani tako, da se odslej, kolikor nam je znano, niso več vzdignili ter se polagoma tudi pokristjanili. Z narodnega stališča je bilo za Slovence dobro, da so sorazmerno zgodaj sprejeli sveto vero. Njim se ni godilo tako, kakor nekaterim polabskim Slovanom, ki se nikakor niso hoteli odpovedati veri svojih očetov. Pod pretvezo, da jih hočejo pokristjaniti, so se Nemci z njimi tako dolgo vojskovali, da so jih po nekaterih krajih popolnoma iztrebili, ne pa pridobili h krščanski veri."

"Ko so bili poganski Slovenci premagani, je *Volkun* postal vladar po Karantaniji. Ali je bil Hotimirov sin ali ne, ni znano; noben vir nam ničesar ne poroča o tem. Pod gospodvom in po priprošnji vojvoda Volkuna je solnograški škof Virgilij šestkrat poslal raznih duhovnikov med Slovence, kar se je zgodilo med letom 772. in 784. Vojvoda Volkun je brez dvoma s pomočjo Bavarcev in proti volji poganskih Slovencev postal vladar v Karantaniji.

Škof Virgilij se je do svoje smrti trudil, da bi pridobil slovensko ljudstvo sveti veri. Osebnostni ni prišel nikdar na slovensko zemljo (cfr. št. 264), pač pa je večkrat poslal tja duhovnikov. Umrl je dne 27. novembra leta 784. (št. 265). Kdaj je Volkun končal svoje življenje, ni znano. Trditi smemo, da ga leta 795 ni bilo več med živimi, ker je takrat Slovincem gospodoval vojvoda *Vojnomir* (št. 293). Kakor solnograški škof Virgilij, tako je tudi njegov naslednik Arno, ki je bil posvečen dne 11. junija leta 785. (št. 266), skrbel za razširjanje krščanstva med Slovenci. Tudi on je po zgledu svojega prednika pošiljal duhovnike v Slovenijo, to je v Karantanijo in od leta 796. naprej tudi v Doljno Panonijo, hoteč tako ustreči željam tamkajšnjim vojvodom in županom (št. 267). Ko so

si leta 795 in 796 frankovske čete osvojile večino obrske zemlje, se je razširil na vzhodu tudi delokrog solnograških škofov. Njihova dežela vladanja je postala sedaj tako obsežna, da je kazalo, da se povzdigne v nadškofijo. To se je tudi zgodilo dne 20. aprila leta 798. Škof Arno sam se je napolil v Rim, kjer ga je papež Leon III. povzdignil v nadškofa ter mu podelil palij (št. 313, 314, 315, 316). Nato se je novi nadškof napolil proti frankovski državi. Med potjo ga je še oni strani Pada srečal kraljev poslanec, mu izročil pismo ter mu v imenu svojega gospoda rekel, da naj gre kar naravnost med Slovence oznanjevat božjo besedo. Arno ni mogel tega takoj storiti, ker je moral prej govoriti s kraljem. Hitro se torej napolil k njemu ter mu povedal, kar mu je papež Leon naročil. Ko je to storil, mu je kralj rekel, da naj gre med Slovence, skrbi kot višji duhovni pastir po njih zemlji za božjo službo ter s pridigami potrjuje ljudstvo v veri in krščanstvu. To je Arno, ko je prišel na slovensko zemljo, tudi storil ter med Slovenci posvečeval cerkve, postavljaj mašnike in učil ljudstvo (št. 318), kar se je najbrže zgodilo proti koncu leta 798."

"Nato je Arno po želji kralja Karola najbrže v začetku leta 799. posvetil Teodorika za škofa. Ta je bil tedaj drugi pokrajinski škof v Karantaniji. Kmalu potem sta ga nadškof Arno in pa mejni grof Gerold osebno pripeljala v Slovenijo, priporočila ga ondotnim knezom ter mu v oskrbovanje izročila Karantanijo in sosednje pokrajine na severni strani Drave do njenega izliva v Donavo. Novi škof je dobil oblast, da je po rečeni zemlji s pridigami in poučevanjem delal v korist slovenskega ljudstva, posvečeval cerkve, nastavljal mašnike ter sploh skrbel za božjo službo. Vendar je moral priznati solnograške nadškofe za svoje višje cerkvene pastirje. Vse to je škof Teodorik izvrševal, dokler je bil živ (št. 324).

Videli smo, da so posebno domači vojvodi po Karantaniji mnogo storili za razširjanje krščanstva med Slovenci, tako Gorazd, Hotimir in Volkun. Istih nazorov je bil tudi *Inko*, eden izmed njihovih naslednikov, ki je okoli leta 800. gospodoval po Karantaniji. Zaradi svoje razumnosti je bil jako priljubljen pri ljudstvu, katero mu je bilo tako naklonjeno, da

se je rado ravnalo po njegovih ukazih. Delal je na tem, da bi se vsi njegovi podložniki pokristjanili. Preprosto ljudstvo je kmalu pridobil za svoj namen; težje je to šlo pri velikaših. Ker je znal pametno postopati, je tudi te pregovoril, da so se dali krstiti (št. 336). Jako slabo smo podučeni o tem, kako se je krščanstvo razširjalo po južnih straneh slovenske domovine, kjer so imeli oglejski patriarhi svoj delokrog. Zgodovinski viri nam o njih uspehih skoraj ničesar ne poročajo. Navedli bi lahko dva vzroka, da misijonsko delo oglejskih patriarhov v sedmem stoletju med Slovenci ni imelo pravega sadu. Notranji vzrok pa je bilo versko razkolništvo, zunanji pa večkratne vojske med Slovenci in Langobardi. Ko so se oglejski patriarhi združili s katoliško cerkvijo in ko so boji na slovensko-furlanski meji prenehali, je začelo krščanstvo nekoliko bolj prodirati med naše prednike. Veliko je brez dvoma k temu pripomoglo to, da so se Slovenci razširili nekako do vrat tistih mest, po katerih so živeli katoliški škofje s svojimi duhovniki. Taka mesta so bila Čedad, Korn, Trst, Koper in še celo Oglej in Gradež sta bila od slovenske zemlje le malo oddaljena. Pri vsem tem se je nova vera le počasi širila med našim ljudstvom. Znano nam je, da so bili slovanski prebivalci po Istri še v začetku devetega stoletja poganske vere, čeprav so v sosednjih mestih, kakor v Pulju, Poreču, Pičnu, Novem gradu, Kopru in Trstu, živeli katoliški škofje in katoliško prebivalstvo." (Izvestja, IV, 55, 56.)

*"Valhun, sin Kajtimara, boj krvavi
že dolgo bije za krščansko vero,
z Avrel'jem Droh se več mu v bran ne stavi."*

(dr. France Prešeren)

Druga zgodovinska dela Franca Kosa

Čeprav je le izjemoma objavil kake listine tudi po originalih (kot v št. 95 skupno 12 listin o Žalcu) in si jih je zapisoval večinoma po pripravljenih arhivskih regestih, je bil tudi to izredno obsežen po-

sel triletnega bivanja na Dunaju. Ker je bil tedaj že prepričan, da sam vsega zbranega ne bo mogel več uporabiti neposredno v Gradivu, je začel podatke teh virov uporabljati v vrsti manjših in večjih prispevkov o zgodovini posameznih krajev. Za mesto Gorico in njeno okolico pa je s pomočjo tako zbranega gradiva začel že pravo podrobno zgodovinsko topografijo, s kakršno je pozneje nadaljeval za Ljubljano in Kranjsko njegov sin Milko Kos. Svoji drugi ožji domovini se je poleg tega oddolžil tudi še z nekaterimi drugimi znanstvenimi deli. Iz listinskega gradiva, ki mu ga je dal na razpolago grof Attems iz Podgore pri Gorici, je v obliki regestov objavil 222 listin, ki se nanašajo na zgodovino Gorice in okolice med 14. in 16. stoletjem, in s tem opozoril tudi goriško javnost. Med drugim je 37 dokumentov, ki se nanašajo na hrvaško zgodovino, objavil na isti način posebej. Posebej je razčistil napake glede kronologije tržaških škofov, potem ko je začel z delom v dunajskih arhivih, pa je objavil najstarejši statut mesta Gorice (iz leta 1391) ter z uporabo dunajskih virov opisal genealogijo in posebno zgodovino Devinskih. V manjših priložnostnih člankih je očrtal vprašanje narodnosti Goričanov v srednjem veku, predstavil Oglej, dejavnost goriške čitalnice in prispeval še nekaj drugih manjših stvari.

Na začetku njegovega dela za boljše poznavanje preteklosti njegove prve ožje domovine, loškega gospostva freisinških škofov, je stalo srečno naključje. Ko ga je leta 1887 goriški gimnazijski profesor Majonica opozoril, da ima trgovec Nardini že mnogo let gradivo iz loškega graščinskega gradiva, ki ga je dobil kot star papir in ga uporablja za ovojni papir pri prodaji različnega blaga, sta "radovednost in ljubezen do domačega kraja" gnala Kosa, da je to gradivo pregledal. Odkupil je nad 60 kg tega papirja z okrog dva tisoč "bolj ali manj važnimi" dokumenti od 16. do 18. stoletja, vrsto urbarjev iz 16. in 17. stoletja ter cerkvenih računov od 16. do 18. stoletja. Na ostale urbarje ter sodne knjige iz 17. in 18. stoletja (vsega okrog tisoč knjig) je opozoril slovensko javnost in res posređoval, da je ljubljanski muzej odkupil zabož teh arhivskih dokumentov. Iz lastnega

kupljenega gradiva (danes je v Arhivu Slovenije, ki mu ga je izročil Milko Kos po drugi svetovni vojni) je po vrnitvi iz Kopra v Gorico začel objavljati najprej nekaj slovenskih rokopisov in pravnih slovenskih izrazov, poleg tega pa še analiziral vrste in vrednost denarja na loškem ozemlju v 17. in 18. stoletju ter značilnejše priimke v tem okolišju, objavil pa tudi povzetke nekaj dokumentov, ki govorijo o turških vpadih. S terminološkim zanimanjem je povezana tudi kratka razprava, s katero je prvi pri nas opozoril na "slovensko kmetijo" in zbral dobršen del podatkov, ki se nanašajo nanjo. Po tem gradivu je podal pregled upravnikov, duhovnikov in drugih upravnih organov loškega gospostva ter tu uveljavljenih mer in denarja, pozneje pa še opis dobršnega dela loškega gospostva po znamenitem urbarju iz leta 1630. Iz vsega svojega gradiva je odbral pomembnejši del in ga objavil v obliki 703 registrov za zgodovino loškega gospostva pa tudi širših zgodovinskih vprašanj od 16. do 18. stoletja.

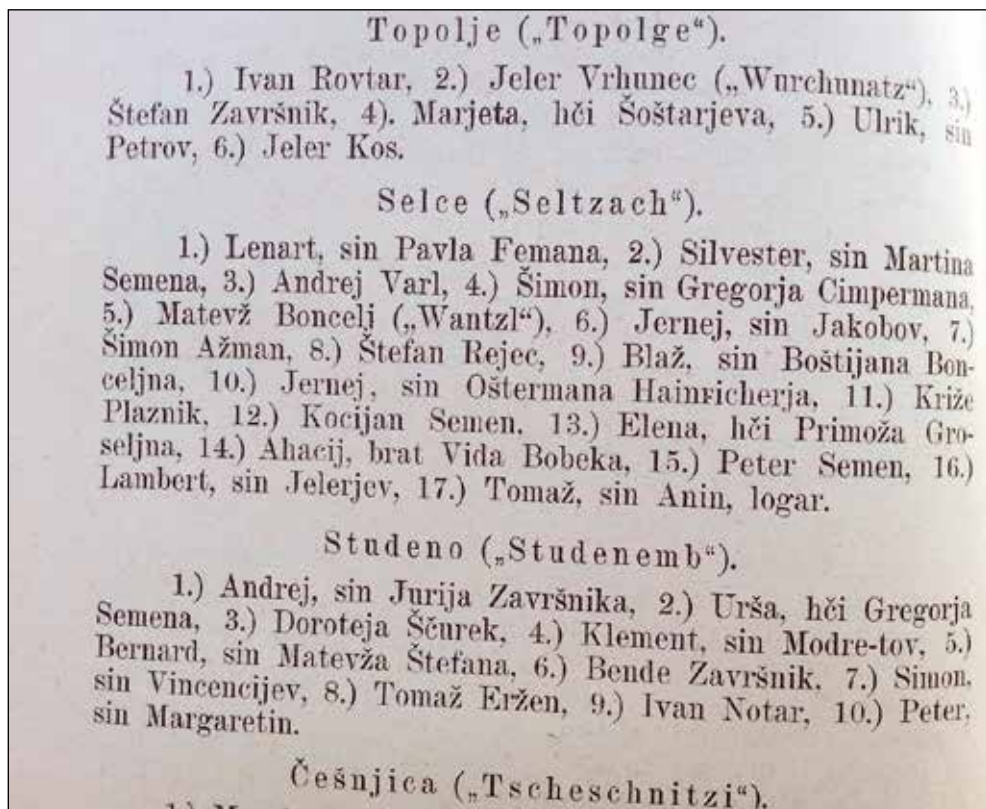
Iz zgoraj omenjenega gradiva se je Kos posvetil preučevanju zgodovine loškega ozemlja s Selško dolino. Tako je nastalo gradivo, ki je objavljeno v eni najpomembnejših Kosovih knjig o Selški dolini, in sicer: Doneski k zgodovini Škofje Loke in njene okraja. Med drugim je veliko pisal o denarju na Loškem in kot poseben kompleks, ki je Kosa precej zanimal, velja omeniti še obravnavanje slovenskih osebnih in rodbinskih imen, pri čemer je prve nameraval znova oživiti in je v uvodu v razpravo v Letopisu Matice Slovenske polemiziral tudi proti ugovoru, da svetniških imen ne gre izpodrivati z domačimi. Ob tem je zanimivo omeniti, da je Kos, ko je raziskoval osebna imena in imena krajev, objavil Prešernove stihe Ovsenekovima dečkoma in še ne objavljene pesmi Simona Jenka. Čeprav gre pri obojem za naključni najdbi, ne pa za bistveni sestavni del Kosovega znanstvenega dela, je to pomembna najdba. Spodaj je samo primer ene strani z imeni in priimki iz zgoraj omenjene knjige, in sicer popis urbarja loškega gospostva iz leta 1560. Vsega skupaj obsega 184 strani. Na prvih straneh so naštetih fevdi, ki so jih dobili od loškega gospostva, nato sledijo

imena loških podložnikov, in sicer najprej kmetov, potem kajzarjev. O vsakem podložniku je navedeno, koliko je moral plačati urbanščine, to je davka svojemu gospodarju. Pri vsakem imenu ni naveden priimek, kajti priimki so se v tistem času šele uvajali in so nastajali iz različnih virov:

- a) Iz rojstnega imena, imena svetnika zavetnika (Luka = Lukan, Tomaž = Tomšič, Toman, Barbara = Barbarič; Klemen = Klemenčič; Filip = Filipič; Gregor = Gregorčič itd.).
- b) Iz imen poklicev in dejavnosti, službe (Žagar, Šmid, Kavčič, Špan (župan), Klobučar, Šuštar, Škof, Mlinar ...).
- c) Iz krajevnih, ledinskih, pokrajinskih in etničnih imen (Gomilšek, Kalan, Furlan, Korošec, Ipavec, Jamničan ...).
- d) Iz telesnih ali duševnih svojstev ali po vzdevkih (Bevc, Erjavec, Černe, Glavan, Pohleven ...).
- e) Iz živalskega sveta (Jazbec, Kos, Lisjak, Petelin ...).
- f) Iz tujega jezika – tujega izvora. V našem prostoru je veliko priimkov nemškega ali italijanskega porekla.

Krajevnozgodovinska raziskovanja glede loškega gospostva, Goriškega in prispevki k zgodovini spodnještajerskih krajev pa so pomembni tudi za drugačno presojo Kosovega zanimanja in koncepcije zgodovine, kakor se kaže le v njegovih delih o širši zgodovini in njenih vprašanjih. V obravnavanju stare slovenske zgodovine se kaže predvsem problematika politične, upravne, cerkvene in zlasti tudi zgodovinsko-geografske vsebine, kakor jo pač neposredno posredujejo viri za dobršen del srednjega veka. To velja tudi za njegove povzemajoče razprave o "najstarejši slovenski zgodovini", pokristjanjenju in reformaciji. Pri krajevnozgodovinskih prispevkih pa stopa v ospredje zanimanje za življenje malega človeka, ki se kaže tudi v Gradivu z vsemi tedanjimi ohranjenimi podatki. Prav ta stran Kosovega dela pojasnjuje pomen njegovega Gradiva za globinsko spoznavanje zgodovine slovenskega naroda.

Posebna vrsta Kosovega prispevka h kritičnemu zgodovinopisju so končno tudi njegove ocene (v

Primer popisa davkoplačevalcev iz škofjeloškega urbarja leta 1560 za vasi Topolje, Selca in Studeno. Vir: F. Kos: Doneski k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja.

letih 1882–1885 v Kresu, v letih 1896–1900 v Ljubljanskem zvonu, v letih 1895 in 1900–1903 v Izveštjih, leta 1911 v Slovanu, v letih 1912 in 1913 v Vedi, v letih 1915–1924 v Času, leta 1915 v Domu in svetu, včasih tudi kaj v goriških časnikih). V prvi dobi je zanje značilen zlasti podroben stvarni pretres podatkov in njihove originalnosti, pri čemer je Kos svoje ugovore in opombe takoj podprl s podrobnimi navedbami virov, v poznejšem času pa je seznanjal slovensko javnost tudi s tujimi publikacijami, zlasti srbskimi, ki se tičejo tudi slovenske zgodovine.

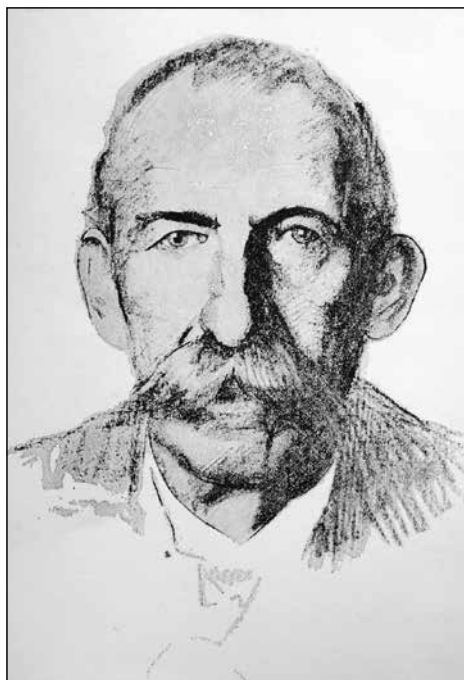
Že na učiteljsku v Gorici je učil poleg zgodovine in zemljepisa tudi kaj slovenščine (in v rokopisu za ta namen pripravljal celo kratek pregled slovenske književnosti), pa tudi pedagogike, s katero se je med koprskim izgnanstvom moral še natančneje seznanjati, ker je bil med marcem 1888 in majem 1889 tudi okrajni šolski nadzornik za slovenske in

hrvaške šole koprskega okraja. V misli na širjenje slovenskega pouka v srednjih šolah je že v Gorici začel pripravljati slovensko knjigo o vzgojeslovju po tedaj največ uporabljeni Lindnerjevi šolski knjigi Allgemeine Erziehungshlehre, ki smo jo že omenili.

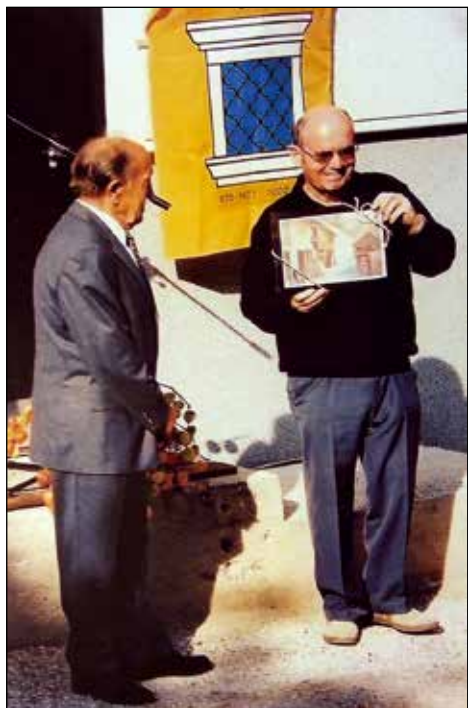
Kakor Ilarion Ruvarac v srbskem in Franjo Rački v hrvaškem zgodovinoписju ima Franc Kos v razvoju slovenskega zgodovinoписja prav posebno mesto, saj je poleg slovenske zgodovine v marsičem odkrival zgodovino Južnih Slovanov. Njegova zasluga je, da so se tudi pri nas uveljavili historična kritika, spoštovanje virov, upoštevanje zgodovinskih dejstev kot prvi, temeljni pogoj za vsako znanstveno delo na tem področju. Glede na njegove zasluge pri zbiranju originalnih virov in njihovi objavi pomeni Kos za slovensko zgodovinoписje celo več kakor oba imenovana utemeljitelja modernega srbskega in hrvaškega zgodovinoписja.

Franc Kos – zaveden Slovenec

Tudi njegova doslednost pri uveljavljanju slovenskega jezika v zgodovinospisju je bila izjemna. Edino on med zgodovinarji svoje generacije ni objavil ničesar v nemščini, marveč je poleg slovenščine nekajkrat uporabil srbohrvaški jezik (pri čemer so mu besedila prevajali, kot kaže ohranjeni original za št. 104). Čeprav bi mu nemška objava njegovih razprav mogla hitro prinesiti visoka znanstvena priznanja, se mu je zdel očitno pomembnejši razvoj slovenske znanosti in zgodovinskega terminološkega jezika, ne pa doseganje javnih časti. Take časti je dosegel res le v domačem krogu, ko je 11. 2. 1907 postal častni član Muzejskega društva za Kranjsko, 16. 3. 1911 dopisni član Jugoslovanske akademije znanosti, 24. 6. 1914 častni član Leonove družbe in 13. 2. 1921 častni član Zgodovinskega društva v Mariboru, po ustanovitvi Društva za humanistične vede (leta 1921) pa je bil njegov član in podpredsednik.

Portret Franca Kosa. Foto: Grafenauer, 1982.

Dva vnuka Franca Kosa, od leve proti desni gospodar na Kosovi domačiji Stanko Hajnrihar in Andrej Kos (sin Milka Kosa). Foto: zasebni arhiv Magde Blaznik

Od desne vnuk Andrej Kos ter predstavnika dveh naslednjih rodov, sin in vnuk Andreja Kosa. Foto: zasebni arhiv Magde Blaznik

Prav je, da ob tej priložnosti omenimo tudi njegovo še bolj skrito požrtvovalnost za napredek našega zgodovinopisja. Franc Kos ni bil v svojem času le vodilni in eden največjih slovenskih zgodovinarjev, marveč tudi svojevrsten mecen zgodovinopisja – ne le v tem, da se je večkrat odrekel honorarju, marveč tudi z denarnimi prispevki, s katerimi je reševal iz finančnih zadreg in dolgov prednika Zgodovinskega društva za Slovenijo, Muzejsko društvo za Kranjsko, in včasih še sam kaj primaknil k stroškom za objavo svojega dela. Vse je počel za dobrobit slovenskega naroda.

Biti zaveden Slovenec v tistem času je pomenilo nositi pokončno držo za slovensko narodno zavest in slovenski jezik v okoliščinah, ko se je priznavala oblast avstro-ogrške monarhije z uradnim nemškim jezikom. Za slovenski jezik in slovensko narodnost se je bilo treba boriti, zato so bili ti borci vedno iz-

postavljeni zaničevanju uradne oblasti. To je Kos na svoji koži tudi občutil, ko so ga zaradi te pokončne drže Slovenca premestili iz Gorice v Koper. Na srečo se je vse dobro končalo, a vsekakor ni bilo lahko, kar nam je v današnjih časih svobode in samostojnosti skoraj nerazumljivo oziroma težko razumeti. Prav za to, da imamo danes še vedno lahko svoj jezik, se imamo zahvaliti takšnim borcem, ki so premagovali vsemogoče ovire, poniževanja in zaničevanja, a so bili vztrajni na poti do cilja svobode govora v domačem, maternem – slovenskem jeziku. V naši zgodovini so se naši predniki borili proti ponemčevanju in v preteklem stoletju tudi proti enotnemu jugoslovanskemu jeziku, ki naj bi bil srbohrvaški jezik.

Zgodovina se nadaljuje, rodovi s časom gredo naprej. Naj velja rimski rek: "historia est magistra vitae - zgodovina je učiteljica življenja".

Viri in literatura:

Benedik, Nataša, *Železne niti*, leto 2004, str. 65–70. *Selški rojak – zgodovinar dr. Franc Kos*.

Blaznik, Magda, domači arhiv Kosovih, fotografije, Selca.

Cevc, Emilijan, *Loški razgledi*, letnik 1970 in 1972.

Čuk, Silvester, *Ognjišče*.

Grafenauer, Bogo, *Izbrano delo, Franc Kos*, Slovenska matica, Ljubljana, 1982.

Kos, Franc, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*, I., II., III., IV., V. knjiga, Leonova družba, Ljubljana, 1902, 1906, 1911, 1920, 1928.

Kos, Franc, *Doneski k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja*, Matica Slovenska, Ljubljana, 1894.

Kos, Franc, *Iz zgodovine devinskih gospodov*, Ljubljana, 1923.

Kos, Milko, Franc Kos, *Slovenski biografski leksikon*, Slovenska biografija, Ljubljana, 2013.

Lampe, Franc, *Dom in svet*, avgust 1890.

Mal, Josip, Prof. dr. Franc Kos, *Jugoslovanska tiskarna*, 1924.

Marušič, Branko, *Primorski slovenski biografski leksikon*, Gorica, Mohorjeva družba, leto 1982.

Mladika, letnik 5, št. 7, 1924 in letnik 10, št. 6, 1929.

Šmid, Olga, *Selca nekoč*, Turistično društvo Selca, 1973.

Wikipedija, Franc Kos, Milko Kos, Gojmir Anton Kos.

Dr. Marija Bračko

Irena Prevc Hajdinjak

Dr. Marija Bračko. Foto: arhiv Mete Bračko

Gospa doktor Marija Bračko je bila prva ženska iz Selske doline, ki je doštudirala medicino in delovala kot zdravnica. Bila je zdravnica z veliko začetnico, kajti njen poklic je bil njeno poslanstvo in njena predanost bolnikom izjemna.

Rodila se je v 12. 9. 1914 na Češnjici v precej premožni in številčni kmečko-trgovski Kemperlovi družini mami Franji, rojeni Bogataj (Škovincovi), in očetu Janezu, ki je prišel na Češnjico iz Podlonka (Pauličk). Poleg Marije, ki so jo klicali Marica, se je rodilo še devet otrok, od katerih so prvo leto življenja preživeli Francelj, Janko, Julka, Tone in Zdravko. Oče je bil zelo podjeten mladenič, ki je leta 1889, pri 18 letih, odprl lesno trgovino. V najem je vzel Prevčevo žago (lastnik Luka Pogačnik), razrezoval hlodovino in žago leta 1905 odkupil. Naslednje leto je zgradil še žago na Lojah. V zakup je vzel še dve žagi, kar potrjuje njegovo izjemno podjetnost. Mama je bila stroga in gospodovalna, oče pa je bil zelo pobožen mož. Menda je imel navado, da je med lovom, ko je čakal na srnjaka, pokleknil na parobek

in molil. Bil je tudi na romanju v Sveti deželi in v Kölnu. Žal je leta 1915, star komaj 44 let, umrl po prometni nesreči v Trstu, ko je s kolesom trčil v tramvaj.

Franja Kemperle je tako pri 30 letih ostala vdova s šestimi otroki, s posestvom, z lesno trgovino in s štirimi žagami. Mlada vdova je sama težko vodila posle v moškem svetu in skrbela za otroke, zato se je ponovno poročila z Leopoldom Vebrom, Strojev-covim, lastnikom skriloloma nad Zalim Logom, in rodili so se še Polde, Jože in Tončka, ki je edina še živa in živi v Ljubljani.

Marica je bila bister in zvedav deklíč. Ko so imeli koline, je z zanimanjem ogledovala notranje organe in že takrat želela, da bi bila zdravnica kot dr. Valerija Strnad, ki je takrat službovala v Železnikih. Prav dr. Strnadova in mama Franja sta jo spodbujali, naj postane zdravnica. Osnovno šolo je končala v Železnikih, meščansko deklíško šolo v Škofji Loki, gimnazijo pa v Ljubljani. Nato je opravila pet semestrov študija medicine v Ljubljani na Medicinski fakulteti, ki takrat ni imela popolnega programa. S študijem je

nadaljevala na beograjski medicinski fakulteti, kjer je diplomirala leta 1939 – malo pred začetkom druge svetovne vojne. V Beogradu je takrat študiralo veliko Slovencev in tu je spoznala svojega bodočega moža Janka Bračka, pravnika in ekonomista. Očaral jo je s svojo razgledanostjo in znanjem jezikov, saj je govoril nemško, madžarsko, angleško in francosko. Takoj po diplomi sta se poročila.

Stožirala je v Beogradu in v Mariboru, od koder je bil njen mož doma. Leta 1940 je rodila prvo hčerko Marico, ki je polletna umrla zaradi pljučnice. Verjetno je ta žalostna izguba vplivala na izbiro specializacije, saj se je dr. Bračkova odločila za pediatrijo. Čeprav ni mogla rešiti svoje prvorojenke, je kasneje rešila življenje mnogim otrokom, pa tudi odraslim. Znan je primer iz leta 1947, ko je rešila življenje svoji bodoči snahi, ki je bila takrat polletna dojenčica s hudo pljučnico. Nemudoma jo je napotila v Ljubljano, kjer so jo pozdravili.

Leta 1940 je Ministrstvo za kmetijstvo iz Beograda poslalo Janka Bračka na specializacijo na Visoko šolo za mednarodno trgovino na Dunaj in dr. Bračk-

Kemperlova hiša na Češnjici, rojstni dom dr. Bračkove. Foto: arhiv Mete Bračko

ova je dobila možnost specializacije iz pediatrije na dunajski univerzitetni kliniki za pediatrijo. Po letu in pol je specializacijo prekinila, ker je rodila hčerko Meto. Leta 1944 je rodila še sina Janka, ki je bil precej bolehen otrok. Mlada družina se je vrnila v Slovenijo in po kratkem bivanju v Slovenskih goricah pri moževi teti se je vrnila na Gorenjsko.

Aprila 1945 so se želeli vrniti v Železnike, vendar so zaradi vojnih razmer ostali v Škofji Loki. Pridružila se jim je tudi moževa mama Marjeta, ki se je sama, vdova, vrnila iz izgnanstva v Valjevem v Srbiji. Bila je izredno dobra in skrbna žena, ki je vodila gospodinjstvo, pomagala pri skrbi za družino in vzgoji otrok in prevzemala telefonska naročila za obiske na domu.

Takrat je bilo veliko premalo zdravnikov. Dr. Lučanec jo je vabil na Pediatrično kliniko v Ljubljano, vendar so jo loške oblasti pregovorile, da je ostala v Škofji Loki. Zdravniško službo je nastopila 16. 6. 1945.

Dodelili so ji petsobno stanovanje v Markonovi hiši, ki ga je deloma preuredila v ordinacijo in ča-

kalnico, ki je bila premajhna, zato so ljudje čakali v predsobi. Nekaj opreme je dobila iz ordinacije dr. Viktorja Kocijančiča, ki je bil med vojno ustrelen kot talec. V primeru nalezljivih otroških bolezni je svojima otrokoma naročila, da ne smeta hoditi skozi predsobo. Če je bilo bolniku slabo, so ga polegli na kavč v dnevni sobi. Primanjkovalo je vsega, zdravil, sanitetnega materiala. Ni bilo tople vode, pozimi pa so ogrevali prostor s pečjo na žaganje.

Do leta 1948 je delala le z administratorko iz Ljubljane. Tega leta pa ji je Ministrstvo za zdravstvo dodelilo bolničarko Francko Keršmanc, ki je prej delala na kirurgiji, administratorko pa je nadomestila domačinka Silva Kašman.

Delovni čas v ambulanti je bil od jutra pa do pregleda zadnjega pacienta. Le-teh je bilo od šestdeset do sto dnevno. V prvega pol meseca se je v ambulanti oglasilo le šestnajst bolnikov, do konca leta pa že 1.153. Hči Meta se spominja, da je mati pripovedovala, da je imel prvi pacient hudo gnojno angino in da je morala prerezati ogojnek – in ni vedela, koga je bilo bolj strah, njo ali pacienta. Po opravljeni am-

Dr. Marija Bračko na Dunaju na specializaciji iz pediatrije. Foto: arhiv Mete Bračko

bulanti je hodila na teren, prva leta peš ali z moškimi kolesom, pozneje jo je z motorjem peljal g. Eržen, za nujne primere je pomagal avtoprevoznik Franc Štrekelj, ki jo je nekaj let vozil na hišne obiske z odobrenjem socialnega zavarovanja. Nato je dobila moped od tujcev, ki so bili na obisku v Škofji Loki in videli, v kakšnih razmerah dela. Pozneje je opravila vozniški izpit in leta 1957 sta z možem iz lastnih sredstev kupila prvega fička. Ker ga je dr. Bračkova potrebovala ves čas, sta morala kupiti še enega za moža, ki je bil zaposlen na Okraju na Oddelku za plan in analize in kakor žena tudi on večino dneva odsoten.

Poleg stanovanja so na srečo občinski možje poskrbeli še za gospodinjstvo pomočnico, ki jo je pogosto spremljala na terenu, ker so bile v povojnem času na terenu oborožene straže. Njen teren je segal od Žabnice, Križne Gore, Bukovščice, Sv. Lenarta, Zaprevala, Loga, Gabrške Gore, Valterskega Vrha, Bukovega Vrha, Bodovljske grape, Sv. Andreja, Ožbolta, Sv. Barbare, Močeradnika, Godešiča pa vse do Jeprce. Ko je še imela samo kolo, je morala v breg peš. V pogovoru za Gorenjski glas je dejala: "Kako visoko

je bilo včasih. Tako visoko, da sem videla samo še nebo. Najbolj daleč se mi je zdelo k Sv. Ožboltu, Sv. Andreju, v Bukov Vrh in na Gabrško Goro. Najhuje pa je bilo, če so me po vrnitvi s terena prišli iskat prav od tam."

Sedem let je bila za ves ta teren sama za vse in edini zdravnik na tako obširnem terenu.

Njen delovni čas je bil od jutra do večera, dan za dnem, leto za letom. Pogosto ni bilo miru niti ponoči. Zato sta se z možem odpovedala vsem družabnim dogodkom, saj je dr. Bračkova hodila zgodaj spat. Mož Janko je bil zelo razumevač in strpen. Ženi je celo pomagal pri pisanju poročil o opravljenem delu. Hči dr. Meta Bračko pravi, da ni niti enkrat slišala pritožb ali negotovanja. Kljub temu pa njej ni dovolil, da bi se vpisala na medicino, čeprav je bila to njena velika želja že od otroštva. Prepoved je utemeljil: "Da ti ne bo treba tako garati, kot mora naša mami." In tako se je hči Meta odločila za stomatologijo.

Dr. Bračkova je opravljala preglede, tudi preventivne, predpisovala zdravila in zdravljenje,

Družina Bračko, 17. 8. 1956. Foto: arhiv Miha Kemperla

izvajala redna cepljenja, opravljala je tudi posege s področja travmatologije in manjše kirurške posege, ruvala zobe, skratka marsikaj, kar danes delajo le specialisti. Ker še ni bilo antibiotikov v obliki tablet, je morala obiskovati paciente na domu. Tomaž Selak pravi: "Kako smo se je otroci bali, smo se kar skrili, ko smo videli, da je prišla s torbo, polno injekcij. Hkrati pa je bolna babica komaj pričakala njen obisk. Tudi če jo je samo malo za roko držala in spregovorila par besed, je babici odleglo." To kaže, da je imela izreden posluš in občutek za človeka v stiski. Mnogi se je spominjajo po njeni neposrednosti. Nikoli ni zavajala pacientov, ni dajala lažnega upanja in ni prikrižala, da gre za resne situacije. Bila pa je zelo obzirna do rakovih bolnikov. Kljub temu, da je bila srčno dobra, je znala biti tudi stroga in ni imela razumevanja za simulantne in pijančke.

Opozarjala je tudi na pomen preventive. V poročilu o delu Zdravstvenega doma v letu 1957 je zapisala: "Pri vsem tem je treba imeti pred očmi, da je zdravstvena služba, predvsem preventiva, bistveno cenejša kot bolezen in njene posledice. Z relativno majhnimi sredstvi je možno preprečiti veliko gmotno škodo in ohraniti to, kar je najdragocenejša dobrina - zdravje in dolgo življenje."

Kljub temu, da ni imela ne ultrazvoka ne rentgena, je bila tudi zelo dober diagnostik. Na Pediatrični kliniki v Ljubljani je veljalo, da dr. Bračkova pošilja

le resno bolne otroke in da njena diagnoza drži tudi v bolnišnici. Ker je bilo bolnišnično zdravljenje drago, ni bilo zaželeno pošiljati pacientov v bolnišnico. Prav tako ne porodnic v porodnišnico, tako da so v prvih povojnih letih praktično vse ženske rojevale doma, in kadar se je kaj zapletlo, so poslali po dr. Bračkovo. V nekaj primerih je rešila življenje materi ali otroku ali pa obema. Zgodilo se je, da je našla porodnico v mlaki krvi, morala je odlučiti posteljico, in če ne bi znala hitro ukrepati, bi mamica umrla. Pripetilo se je tudi, da je prišla nosečnica na pregled. Ko jo je dr. Bračkova pregledovala, je že videla glavičco. Takoj so v njenem stanovanju pripravili posteljo, v kateri se je rodil otrok. Mati in novorojenček sta še nekaj dni ostala pri njih.

Danes si težko predstavljamo, da je dr. Marija Bračko sama sedem let opravljala večino dela, ki se danes izvaja v Zdravstvenem domu Škofja Loka. Za primer vzemimo poročilo iz leta 1951: "Zdravnica je delala 2.894 ur, opravila 21.059 pregledov, 71 dnevno, 2.136 hišnih obiskov ali 5 dnevno, ob tem 998 cepljenj, 617 sistematskih pregledov šolarjev, med katerimi jih je imelo 76 % karies. Imela je tudi tri predavanja za prebivalce."

Ambulanta v stanovanju je bila začasna rešitev, ker so že leta 1946 začeli s pripravami na izgradnjo zdravstvenega doma. Izkop so izvedli s prostovoljnimi in udarniškim delom, gradnjo pa je izvedlo gradbeno podjetje Ograd, kasneje Megrad Škofja

Zaposleni v Zdravstvenem domu Škofja Loka leta 1953, z leve proti desni: Milka Križaj, Silva Kašman, Lidija Okorn, dr. Ante Jenčič, dr. Marija Bračko, Francka Kršmanc, sestra Bogataj, Jožica Ambrožič.
Foto: arhiv Primoža Derlinka

Dr. Bračkova z možem, otrokoma in vnucoma. Foto: arhiv Mete Bračko

Loka. Gradnja je bila dokončana leta 1952, ko so 30. novembra slovesno otvorili novi zdravstveni dom. Ves čas je dr. Bračkova organizacijsko in strokovno sodelovala pri gradnji in postala njegova prva upravnica. To funkcijo je opravljala do leta 1961. Leta 1952 je začel z rednim delom še dr. Ante Jenčič, in čeprav še nista uvedla dežurstev, je bilo delo lažje. V klopi občinske skupščine se je v naslednjih letih borila še za rentgen, laboratorij, zobozdravstvene in druge specialistične službe. Organizirala se je tudi reševalna služba. Tako je dr. Bračkova s svojo široko strokovno razgledanostjo in organizacijskimi sposobnostmi v skoraj nemogočih razmerah postavila trdne temelje osnovnemu zdravstvenemu varstvu v Škofji Loki.

Kako ji je vse to uspelo? Bili so trdi časi izgradnje nove države, vendar so bili ljudje srečni, da so preživeli vojno, in so z zanosom cele dneve gradili temelje za srečnejšo prihodnost zase in za svoje otroke. Udarniško so se gradile tovarne, ceste, šole ... V pogovoru z dr. Štefko Križnar v Utripu oktobra 1994 je dr. Bračkova rekla: "Ne da se povedati, kako smo z veseljem in radi delali cele dneve. Nihče ni vprašal za plačilo. Sicer zdravstveno delo ne more biti nikoli poplačano. Koliko noči nisem spala zaradi skrbi za bolnike. Kolikšna je odgovornost in

strah, ve samo tisti, ki je to poskusil. Celo ponoči sem imela na nočni omarici beležko in zapisovala, da naslednji dan ne bi česa pozabila opraviti. K sreči človek veliko hudega pozabi. Rada se spomnim srečnih dogodkov, ko sem, na primer, rešila na porodu življenje materi in otroku. Ne, prehojene poti ne bi zamenjala za nič na svetu!"

Znano je, da so zdravniki slabi bolniki oziroma

Dr. Bračkova v pokoju. Foto: arhiv Mete Bračko

Podelitev naziva častne občanke Občine Škofja Loka dr. Mariji Bračko, 19. 6. 1992.
Foto: arhiv Mete Bračko

niso radi bolni. Dr. Bračkovi je zdravje kar dobro služilo, le enkrat je bila dva tedna na bolniški zaradi angine. Davek napornemu delu brez urnika je plačevala s pogostimi hudimi migrenami, ki jih je prebolevala kar v ambulanti in na terenu. V ambulanti se je izbruhala, vzela tableto, se za deset minut ulegla in potem nadaljevala z delom. Velikokrat je moral šofer ustaviti rešilca, da ji je odleglo. Ko se je leta 1975 upokojila, se je umirila in tudi migrene so minile. A z delom ni prenehala. Do leta 1979 je svoje znanje in izkušnje posvetila varovancem Centra slepih in slabovidnih in Doma ostarelih in onemoglih. Potem pa si je rekla, da je bilo dovolj, in povsem prenehala z zdravniškim delom.

Svojo starost je mirno preživela v krogu družine. Vse življenje si je želela živeti v svoji hiši. Ker sta bila oba z možem po cele dneve zaposlena, si je to željo uresničila šele, ko se je upokojila. Z možem in sinovo družino so se preselili v novo hišo Pod Plevno. Tako, kot se je lepo razumela s taščo, se je tudi s snaho Miro. To dokazuje, da je kljub predanosti poklicu znala ustvariti harmonično, povezano družino, da

so znali ceniti skupne trenutke in da sta otroka tudi v zrelih letih še vedno prijatelja. Končno je imela tudi čas zase in za svoje knjige. Rada je bila urejena in lepo oblečena. Rada je tudi kuhala, čeprav se je naučila šele potem, ko se je poročila še zadnja gospodinjstva pomočnica. Hči se spominja, da so eno leto zatem še nosili kuhano hrano domov, potem pa sta se obe skupaj naučili kuhati.

Za svoje uspešno, predano in nesebično delo je prejela številna priznanja. Leta 1992 je postala častna občanka Občine Škofja Loka. Članice Zavoda Tri so junija 2015 začasno postavile obeležje dr. Bračkovi v Aleji znamenitih Ločanov in dale javno pobudo za postavitve kipa. To obeležje pa je sedaj postavljeno v Zdravstvenem domu Škofja Loka. Največje priznanje pa predstavljajo številni Ločani, Selčani in Poljanci, ki se je še vedno spominjajo s hvaležnostjo v srcu ...

Rada bi se zahvalila gospe dr. Meti Bračko za prijazno pomoč, pogovor in posredovana gradiva.

Viri:

Tone Košir (2002): *50 let Zdravstvenega doma Škofja Loka*.

Tone Košir (2004): Loški razgledi: *Živeli in delali so med nami*.

Danica Dolenc, dr. Marija Bračko: *Topla beseda že napol pozdravi*. Gorenjski glas. Torek, 30. 12. 1986.

Helena Jelovčan, *Skrbi za bolnika se ne more poplačati*. Intervju z dr. Marijo Bračko. Gorenjski glas.

Štefka Križnar. Dr. Marija Bračko: *Pojem zdravstva v Škofji Loki*. Loški utrip. Oktober 1994.

Katja Jezeršek, *Intervju z Miro Bračko*, Škofja Loka, 20. 6. 2015.

Loški utrip, junij/julij 1992, *Dr. Marija Bračko – častna občanka občine Škofja Loka*.

Zdravniški vestnik 2004, št. 73, *nekrolog Dr. Marija Bračko* (njeni nekdanji sodelavci).

Gorenjski glas, 14. 9. 2004, *Dr. Marija Bračko (1914–2004)* (njeni nekdanji sodelavci).

Dr. Bračko Marija, Biografija, tiskano 24. 11. 2002.

Samotarja iz Vancovca

Majda Demšar

"Namenil sem se, da kaj napišem o samotarjih, ki sta živela v Vancovcu in ki sem ju oba poznal. Seloncovega šoštarja se spominjam bežno. Leta 1953 sem šel z očetom, ko mu je nesel popraviti čevlje. Vidmarjevega Matevža pa sem poznal dlje, saj je bil v Vancovcu vse do smrti leta 1997. Prav zares sta bila samotarja in posebneža, vsak na svoj način."

Tako je začel svojo pripoved moj brat Alojz Koblar. Nekaj je dodal tudi Graparjev Lado, nekaj pa sem po spominih napisala še jaz, kajti Matevža sem tudi poznala.

Seloncov šoštar

Rodil se je pri Seloncu v Martinj Vrh. Ime mu je bilo Franc, pisal se je Tolar, a mu ni nihče rekel drugače kot Seloncov šoštar. Že v mladih letih je pasel živino v Vancovcu. V tistih časih je bil Vancovec srenski in čisto gol. Kasneje so ga razdelili tako, da je kmet, ki je imel več živine, dobil večji del sveta.

Takrat so v Vancovcu tudi prenehali s pašo, zato se je začel počasi zaraščati z gozdom. Danes je popolnoma zaraščen.

Šoštar si je najprej postavil leseno bajto na Jami, to je na sedlu med Prednjo in Zadnjo Smolevo. Kmalu je ugotovil, da ta lokacija ni dobra, ker hodi tod mimo preveč ljudi in nima svojega miru. Svojo kočo je podrl in vse znosil višje, na drugo stran Vancovca, in jo tam na novo postavil. Od tu se mu je odpiral prelep razgled na Martinj Vrh.

Preživljal se je z oglarstvom in čevljarstvom. Poleti je kahal kope (tudi za Vidmarjevega Matevža), pozimi pa je popravljal čevlje. Čevlje so mu nosili iz bližnjih, pa tudi bolj oddaljenih vasi.

Šoštar je bil tudi ljudski godec. Zelo rad je igral na harmoniko. Igral je na vaških veselicah in ohcetih. Oče mi je pripovedoval, da ni znal prav veliko viž. Vsako je začel malo drugače, a končal po navadi vse enako, in sicer na melodijo Slovenska deklica. Da so mu melodije šle bolj gladko iz harmonike, je gumbe na njej mazal s svinjsko mastjo ali pa z lojem. Ko so

V sredini Seloncov šohtar s harmoniko, od leve proti desni stojijo: Matevž Potočnik – Vidmarjev, Janez in Tončka Štalc – Sivarjeva, Lojze Koblar – Logarjev in Ivanka Pfajfar – Sivarjeva. Foto: arhiv Lojzeta Koblarja

poleti kmetje spravljali seno na senožetih okrog njegove bajte, jim je zvečer za "likof" zaigral. Zelo se je bal, da bi mu harmoniko kdo ukradel, zato je imel zgoraj v bajti zanjo posebno sobo. Harmoniko še vedno hranijo pri Seloncu.

Njegovo bivališče je bilo sploh nekaj posebnega. Spodaj je imel delovni prostor, dnevni prostor in kuhinjo, vse v enem. Spal je zgoraj, kamor se je šlo po preprostih stopnicah, bolj podobnih lestvi. Pred vhomom v zgornji prostor je imel majhen podest, kjer je odložil obleko, preden se je ulegel v posteljo. To pa zaradi tega, da so v obleki ostale tudi bolhe, ki so bile njegove stalne spremljevalke.

Preživil je se je skromno. Okrog kočje je imel njivice, kamor je posadil in posejal nekaj zelenjave. Pravijo, da je največkrat skuhal ješprenj. Hrano so mu nosili tudi ljudje za plačilo popravila čevljev.

Leta 1953 je zbolel, zato ni mogel več sam živeti v Vancovcu. Vzeli so ga k Seloncu, kjer je potem kmalu umrl. Star je bil 86 let. Ko je ležal na mrtvaškem odru, je v Martinji Vrhu prvič posvetila elektrika.

Njegova bajta v Vancovcu je še dolgo stala in okrog nje so okoliški kmetje kosili travo, tako da se

ni preveč zaraščalo. Skrbništvo nad vsem je imel Vidmarjev Matevž. Ko pa je zbolel in umrl tudi on, nihče ni več kosil, kočja se je zrušila in danes komaj najdemo še kaj sledi o bivališču tega samotarja.

Vidmarjev Matevž

Matevž Potočnik se je rodil leta 1909 v vasi Rovte v Selški dolini, pri hiši, ki se ji po domače reče Pri Vidmarji. Ko je odslužil domovini, se je najprej ukvarjal z oglarstvom, nato pa je pričel s sečnjo in predelavo lesa.

Že pred drugo svetovno vojno so mu les žagali na več žagah. Približno od leta 1939 do leta 1957 je zanj žagal Jože Pegam, Matevžev iz Grape. Imel je zaposlenih več delavcev, med drugimi Miznikarjevega Venceljna, Bašnskega, Lončarjevega Miha in Krekovega Toneta. Les sta mu vozila Logarjev Lojze (najin oče) in Švijov Jože. Razžaganega je sušil v posebnih lopah, t. i. magazinah, ki jih je zgradil na več mestih v Grapi. Deske so naložili 4 do 5 metrov visoko in jih sušili približno pol leta. Veliko lesa je prodal mi-

V sredini Matevž, na desni poleg Matevža Lončarjev Miha, na levi Franc Šuštar – Kajžarjev, spredaj Vencelj Zupanc – Miznikarjev. Foto: arhiv Anice Zupanc

zarjem v Šentvid. Tja so ga vozili že s tovornjakom, voznik pa je bil Gregurjev Žane iz Dolenje vasi.

Delal je tudi grobo obdelan parket. Tega so delali na Talerjevi žagi v Palnadi. Tu sta pomagala Torkarjev Jože in Palnadar.

Matevž je imel v načrtu, da bo zgradil večjo žago – gater, a mu je to preprečila vojna. Po vojni pa to ni bilo več mogoče, ker takratna oblast ni bila naklonjena zasebnikom.

Od leta 1939 pa do takrat, da je naredil hišo v Vancovcu, je stanoval pri Graparji. Tu sta bili dve dekleti, Ladovi sestri. Matevž je za njima rad pogledoval. Ko pa so nekoč poleti kosili, sta bili puncici po Matevževem mnenju pomanjkljivo oblečeni, zato ju je obsodil, da sta ničvrednici.

Ob nedeljah, ko je odšel k maši v Železnike, se je vedno praznje oblekel. Po maši je svoje delavce in prijatelje povabil v Menzo, kjer jim je dal za pijačo. Rad se je povesešil z njimi. Skupaj so tudi zapeli. Nekoč pa je prinesel domov mošt, vanj dal sladkor in tako naredil iz mošta vino. Izkazalo se je, da to ni bilo najbolj pametno, kajti vsi, ki so to pili, so bili precej majavi pod nogo in seveda tudi bolni.

Že v mladosti je bil plešast. To ga je motilo, zato je Graparjevo mamo Franco vprašal za nasvet, ali pozna kašno zdravilo za plešavost. Mama mu je svetovala, naj si plešo maže z brezovim sokom. Lado je zavrtal v brezo, iz nje iztočil sok in si s tem dvakrat na dan mazal glavo. A lasje mu žal nikoli več niso zrastle.

Ko se je začela druga svetovna vojna, je bil Matevž prepričan, da bo, če bodo prišli v deželo Nemci, tu zavladal red, a je klub temu pomagal partizanom, saj so z njegovimi deskami gradili bunkerje in zasilne bolnišnice. Skrivaj jih je oskrboval tudi z ogljem. Bil pa je bolj boječe sorte. Ko je nekoč v bližini hiše nekdo streljal z mitraljezom, ga je zgrabila takšna panika, da ga je Graparjeva mama Franca komaj umirila.

Med tem časom je v Vancovcu zgradil pravo naselje. To sta bili dve bajti – zgornja in spodnja, dve skladišči – kolparna, in še ena velika streha, pod katero so kuhali oglje. V zgornji bajti so spali delavci, v njej so tudi kuhali. Spodnja pa je bila njegova spalnica. Vse je bilo zgrajeno iz lesa.

Po koncu vojne je spet začel s kuhanjem oglja, ki ga je prodajal v železarno na Jesenice. Oglje so

s samotežnimi sanmi pripeljali do Logarja, od tu pa ga je oče Lojze s konjem vozil do ceste, kamor ga je lahko prišel iskat tovarnjak. Oglje so nalagali v žaklje, ki jih je šival Seloncov šoštar. Sukanec za šivanje žakljev pa je šoštarju v Vancovec nosil Graparjev Lado. Matevž je tudi vzdrževal cesto po Grapi, da so lahko po njej vozili les in oglje. Pri tem sta mu za skromno plačilo včasih pomagala tudi Lado in Reyev Oto.

Ukvarjal se je tudi s predelavo smrekovega lesa v celulozo. Smreke so razžagali na meter dolge konce, jih razcepili, omaklali (olupili) in jih ravno tako kot oglje transportirali v dolino. Celulozo je prodajal papirnici v Goričane, vsako soboto jo je odpeljal en tovarnjak. Takrat je imel zaposlenih 4–5 delavcev. Zanje je vsako leto organiziral izlete. Najel je avto in odpeljali so se po raznih koncih Slovenije. Na izletih so prepevali, pa tudi na večer, po končanem delu, se je iz Vancovca velikokrat slišala pesem.

Pri računovodstvu je bil zelo natančen. Ko je prišel očetu Lojzetu plačevati račun za vožnjo s konjem, je v karirast blokec napisal račun, na katerem je bilo poleg datuma natančno napisano, kaj je delal, koliko ur ipd. Na račun se je podpisal, prav tako oče in

potem mu je dal eno kopijo, drugo pa skrbno spravil sam.

Kmalu po vojni je zgradil hišo in skladišče v Smolevi. Hiša je imela fasado, v notranjosti pa že položene ploščice, sezidan kamin, manjkala je samo še oprema, pa bi bila pripravljena za vselitev, a se vanjo ni nikoli vselil, raje je živel v Vancovcu.

Matevž med tednom običajno ni hodil v dolino. Ob sobotah popoldne pa je navadno odšel v Rovt, kjer je imel sobico pri bratu. Tam se je lahko umil in preoblekel. Ob nedeljah je odhajal v Ljubljano po zasluženo plačilo od prodaje lesa in oglja, v trgovino in v kavarno, kjer se je dobival s prijatelji – obrtniki. Graparjev Lado se spominja, da se je včasih, ko se je vračal iz Ljubljane, ustavil pri njih. Usedel se je za mizo in začel skrivaj prešteti denar. Imel ga je veliko, pospravljenega v več denarnicah. V tistem času je bil eden bogatejših lesnih trgovcev.

Do Železnikov je šel peš, naprej pa z avtobusom. Prav tako se je tudi vračal. Ko so se po Grapi že pojavljali posamezni vozniki z osebnimi avtomobili in mu je kdo ustavil in ponudil prevoz, ga jevedno zavrnil in raje pešačil. Pravijo, da se je zelo bal, da bi se lahko z avtomobilom naredila nesreča. Šele mno-

Vesela družčina – Matevž sedi. Foto: arhiv Anice Zupanc

go kasneje, ko je bil že starejši, pa je za pot nazaj v Vancovec najel taksi, ki ga je peljal prav na Jamo.

Lojze se spominja, da mu je kot osnovnošolski otrok večkrat kaj prinesel iz trgovine in mu potem popoldne to nesel v Vancovec. Vedno mu je dal nekaj drobiža, tako da je to delo rad opravljal. Matevž v trgovino v Železnike ni šel nikoli.

Matevž ni imel nikakršnega zavarovanja, prav tako ne zdravstvene izkaznice. K zdravniku ni šel nikoli. Če je bilo potrebno, se je zdravil z domačimi naravnimi zdravili, največkrat s čaji. Tudi na prehrano je zelo pazil. Kuhal si je sam, po njegovem prepričanju zelo zdravo in vedno je o zdravi prehrani poučeval tudi druge.

Še nečesa se je zelo bal – smrti. Kadar je v bližnji ali daljni okolici kdo umrl, se je te hiše potem kar dolgo časa izogibal.

Vedno se je zelo rad pogovarjal o politiki. Imel je svoje prepričanje in svoje mišljenje o oblasti in oblastnikih, od katerega ni nikoli odstopil. Da je bil z vsem na tekočem, je imel naročen časopis Delo, ki ga je natančno prebral. Časopis mu je poštar vsak tretji dan puščal pri Miznikarju, saj so takrat pošto po vaseh dostavljali le trikrat na teden.

Spomenik s križem v spomin Matevžu. Izdelal ga je Pintar Marjan – Tinkov iz Železnikov. Foto: arhiv Lojzeta Koblarja

Zgornja Matevževa bajta še kljubuje času. Foto: arhiv Lojzeta Koblarja

V starejših letih je ostal v Vancovcu sam. Ko je propadla Jugoslavija in smo se osamosvojili, mu je propadel tudi ves denar. Takrat ga ni imel več na banki, temveč skrbno skritega v svoji bajti. Nihče ga ni mogel prepričati, da bi dinarje zamenjal v tolarje, zato je bil ob vse. Ker ni imel nikoli nič zavarovanja, tudi pokojnine ni imel. Tako je postal revež. Vsak dan je šel k bližnjemu sosedu Miznikarjevemu Pavletu, da mu je dal kosilo. Pavle je v zadnjih letih njegovega življenja tudi drugače skrbel zanj. Ob praznikih so mu hrano in priboljške v Vancovec prinesle tudi ženske iz okoliških kmetij.

Decembra leta 1997 pa se je njegova življenjska pot zaključila. Bilo je mrzlo in sneženo jutro, ko se je še hotel odpraviti k Miznikarju. Na poti pod bajto je padel in tam obležal. Našel ga je Pavle, ko je prišel pogledat, kako je z njim. Bil je mrtev. Pokopan je na Svetem Lenartu. Na pogrebu se je takratni lenarški župnik takole zahvalil Bogu: "Hvala lepa, da si ga vzel k sebi, drugače bi še eno zimo zmrzoval v Vancovcu."

Na mestu, kjer je umrl, je postavljen križ z njegovim imenom, za spomin na tega zanimivega moža. Izdelal ga je Tinkov Marjan. Ko je ta spomenik blagoslovil lenarški župnik, se je zbralo veliko ljudi. Spet se je iz Vancovca zaslišala pesem, tako, kot v njegovih mladih letih.

Tudi zgornja bajta še vedno kljubuje času.

Adamov Peter iz Zgornjih Danj (1922–2007)

Marija Gasser

V vaseh pod Ratitovcem so živeli nekateri zelo posebni ljudje

1. novembra 2007 se je zaključilo življenje Petru Jenšterlu, Adamovemu iz Zgornjih Danj. Rodil se je 2. 8. 1922 v svoji rojstni hiši v Zgornjih Danjah materi Mariji, po domače Fidlarjevi iz Zabrda, in očetu Nikolaju. Pogosto je govoril o svoji materi. Vedno je povedal tudi, kako je bila lepa. Usoda jim ni bila naklonjena. Rodil se je v družini štirih otrok. Večkrat je povedal in ni se mogel načuditi svoji materi, kako je mlajšega, bolnega brata Silvestra (1923–1929) pustila doma, sama pa odšla v trgovino v Sorico "fasat". Brat je kot mali deček preboleval ošpice. Ko je mati prišla domov, ga je dobila popolnoma brez obleke. Zunaj je opazoval druge otroke, ki so se sankali. Ponovno je hudo zbolel, zdravil ni bilo in ni preživel.

Pripovedoval mi je tudi o sestri Justini (1919–1921), ki pa je baje padla z drevesa že pred njegovim rojstvom. O njej mi je večkrat pripovedoval, podatke sem dobila tudi v rojstni in mrliški knjigi v Sorici, drugega ustnega izročila pa ni.

Zelo dolgo je nosil slušni aparat. Povedal mi je, da je po vsej verjetnosti oglušel kot triletni fantič. Pri sosedovih (Balantovih) so imeli dekleta. V takratnih časih je bila navada, da so fantje dvorili dekletom tako, da so jim hodili prepevat na okno. Vsi v hiši so hoteli slišati, zato so se gnetli pri odprtem oknu, zanj pa ni bilo prostora.

Šel je v zgornjo hišo, odprl okno in padel skozi. Teta Neža, ki je stanovala spodaj, je slišala zamolkel

pok. Pobrala je fantiča, za katerega so mislili, da je umrl, in ga odnesla noter. Spomni se, da so se pogovarjali, da bodo šli jutraj v Sorico po duhovnika. Ponoči pa je začel jokati in brcati in šele nato so ga obvezali. Imel je več ran po nogi, rami in glavi. Šele kasneje so ugotovili, da slabo sliši, ker na paši ni slišal zvončka. Peter je za svojo gluhoto krivil prav ta dogodek.

Peter je že kot šestleten deček znal brati, naučila ga je sorodnica Neža. Črke so se mu zdele kot bolhe. Potem je veliko časa preždel ob knjigah. Za otroke iz Zgornjih Danj je bila šola v Zabrdru. Učil jih je učitelj Martin Železnik. Kmalu je opazil, da je Petra treba bolj zaposliti, zato mu je dal kar različne knjige. Spomni se, da je bral, kadar koli je mogel. Ko sta z očetom delala, je, če je mogel, izkoristil vsak prosti trenutek, da je skočil v hišo in bral. Oče pa ga nikoli ni kaj dolgo iskal in ga je s šibo prignal nazaj ven. Ni se mogel načuditi, da ga ni nikoli vprašal, kaj bere. Bral je knjige, ki takrat niso bile zanj. Prebral je vse, kar je bilo možno, in z zanimanjem prisluhnil pogovorom odraslih, ki pa se niso menili za zvedavega otročaja. Vedno je znal povedati, kaj je slišal, kaj vse je prebral. Prebral je tudi pošto učitelja Železnika, ki mu jo je ta zaupal, da jo odnese na pošto v Sorico. Računati ga je naučil oče pred vstopom v šolo, ko mu je že kot šestleten pomagal meriti les.

Starša sta kmalu po drugi svetovni vojni umrla, verjetno zaradi gripoznih obolenj. Do leta 1980 je živel z bratom Jožetom (1920–1980), s katerim sta si delo kar dobro razdelila. Peter je precej uspešno vodil gospodarske posle, Jože pa se je držal bolj v hiši in opravljal gospodinjska dela. Jože je leta 1980 zaradi bolezni v starosti šestdeset let umrl. Peter ga je ves čas daljše bolezni skrbno negoval.

Peter mi je pripovedoval, da je bil njegov ded izjemno dober gospodar. Na planini je sezidal hlev, kjer je imel do pozne jeseni živino. Hlev je imel jasli, zgoraj pod streho pa je shranil seno, ker ni bilo dovolj paše, in je s tem privarčeval pri krmi. Že Petrov oče je bil pravi inovator v izumljanju ledinskih imen: Nebesa, *Caberbabjibritof* – Zauberweibfriedhof; pokopališče čarovnic. To je prostor v robih Holc-

kovla, pod potjo Zgornje Danje–Perštonga. Tudi ded je dobro govoril nemško, bil je ključar, vaški veljak. Naredil je mlin. Pripovedoval mi je tudi o stricu, ki je zaradi bolezni oslepel že kot deček.

Vmes je posegla druga svetovna vojna. Nikoli se ni pridružil nikomur. Med vojno ga ni nihče nikjer videl. V dveh letih ga je sosed Slavko trikrat videl skozi špranjo na podu in enkrat na oknu, čeprav sta bili hiši deset metrov narazen. Ko so Nemci odšli, je bil z dvema berglama, naslednji dan z eno, tretji dan pa se je ves bled sončil pri kozolcu. Partizani in Nemci so ga pustili pri miru, ker ga ni nihče v vasi zatožil. Zdravnica dr. Strnadova mu je dala potrdilo, da je nesposoben za vojaško službo. S posebno mastjo je mazal sklepe, da so pokali. Adamov oče je dal Nemcem približno tristo kilogramov težkega vola, da se jim je s tem nekako oddolžil za Petra. Po vojni so ga mobilizirali, da je bil nekaj časa na straži v Škofji Loki. O teh težkih dogodkih ni rad pripovedoval. Bil je zelo pošten in verodostojen. Povedal je, da je bilo na škofjeloškem gradu po vojni izjemno težko, da je bilo še kar znosno, dokler niso prišli ...

Po vojni je bil eden najboljših "furmanov". To je bil takrat zelo donosen posel.

Po vojni sta z bratom Joškom kljub prepovedi strojila kože, vedno le ob dežju, da ni zaudarjalo. Vse potrebno sta naredila v hlevu. Odkupovala sta kože. Vlak jih je v pletenih kovčkih pripeljal v Podbrdo, kjer sta jih naložila na voz in odpeljala v Zgornje Danje. V gozdu sta nabrala lubje, ga zrezala na koščke, ob dežju pa sta to izlila v potok. Zdelo se mu je čudno, da nihče od vaščanov tega ni opazil, ker je zaudarjalo in koščki lubja so ležali okrog po travniku, po katerem je poplavljal potok.

Kmalu po drugi svetovni vojni mu je v Zgornjih Danjah s pomočjo modre galice prvemu zasvetila elektrika.

Že v osemdesetih letih je ostal sam, brez družine, le z daljnimi sorodniki. Bil je posebnež, naravno inteligenčen in inovator. Petra sem poznala kar tretjino stoletja. Do ljudi, posebno pa še do nasprotnega spola, je bil zelo nezaupljiv. Zelo težko sem od njega kar koli izvedela. Imel je izvrsten spomin za

dogodke, letnice, imena. Nekoč sem si zato poskusila podatke zabeležiti, a mi tega ni dovolil, več kot leto dni ni spregovoril o svoji preteklosti. Kasneje mi je zopet pripovedoval, odvisna pa sem bila le od spomina. Razumel in govoril je nemško in knjižno slovensko. Z zanimanjem je prebral Toporišičevo slovnico in ji sledil do poznih let.

Sledil je napredku in novostim. Med prvimi je imel kolo, med prvimi se je vozil z motorjem. Izgovarjal se je, da se ni poročil zato, ker ni bilo normalnih pogojev, bilo ga je sram, da bi pripeljal ženo v tak razpadajoč kraj.

Za dolino, odhod v Sorico, se je odločil leta 1980, ko mu je umrl brat Jože in ker iz Zgornjih Danj ni mogel dostavljati izdelkov svojim kooperantom. Takrat je bil že zelo uspešen podjetnik. Zaradi obilice snega pozimi se je odločil, da zgradi hišo v Sorici. V pritličju je imela delavnico po vseh takratnih normativih. Sam je večkrat dejal: "Hiša ima vse, kar sodoben človek potrebuje."

Mnogo ljudi ga je imelo za čudaka, v bistvu je bil res poseben. Zavedal se je svoje inteligentnosti, vedno je iskal nekaj novega. Živel je večinoma sam, nikoli osamljen, okolica ga ni nikoli razumela, pa tudi on se ni posebno trudil, da bi jo razumel. Res je bil samozadosten. Teško in redko je sprejel mne-

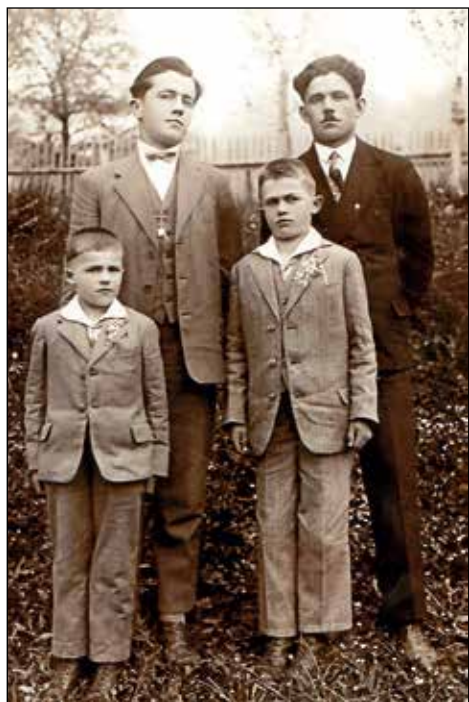
nje drugega. Marsikoga je močno presegel. Živel je sam tudi zato, kot je sam tolmačil, ker je vedno vedel, kaj dela. Po njegovem se ljudje namreč družijo samo zato, ker nimajo kaj početi. Tudi tu je treba imeti mero. Družba nudi površnost, tako mi je večkrat razlagal. Zanj je bilo živeti samsko življenje prednost. To je bila njegova razlaga, njegovo prepričanje, njegova miselnost, vedno je imel prav. Samkost mu je nudila samostojnost in neodvisnost. Ni mogel iz svoje kože, naredil je tisto, kar je čutil, in se ni oziral na ljudi. Bil je korekten, človek pokončne drže, poštenjak, kar je obljubil, je do minute natančno tudi izpeljal. Vsakemu je v obraz povedal, kar mu gre. Imel je dobro razvito intuicijo. Nikoli se ni počutil osamljenega, le zadnji mesec življenja je želel ves čas nekoga ob sebi. Vrata in okna v družbo si je odpiral sam.

Vse je naredil sam. Skonstruiral je stroj za izdelavo zobotrebcev, ki je deloval brezhibno. Več let je na strojih oz. na napravah, ki jih je sam izdelal, pogodbeno delal za Iskro v Železnikih.

Če imaš kaj početi, je življenje prekratko, tako kot je bilo prekratko Petrovo življenje. Živel je v nepravem času, kljub častitljivim 85 letom je prezgodaj zapustil ta svet, ker je imel še veliko "pogruntavčin", še veliko njegovih zamisli mu je ostalo neuresničenih.

Zgornje Danje
leta 1930.
Foto: arhiv
Marije Gasser

Od leve proti desni: Peter in brat Jože pri birmi leta 1930, zadaj levo boter Franc Gasser, drugi boter nepoznan. Foto: arhiv Marije Gasser

Petrovih 23 let. Foto: arhiv Marije Gasser

Peter Čufer, Peter Jenšterle, Jože Jenšterle v Zgornjih Danjah pred Adamovo hišo leta 1975. Foto: arhiv Marije Gasser

Zadnje slovo brata Jožeta Jenšterla leta 1980. Verjetno poslednji, ki so ga na pokopališče v Sorico pospremili s konjem. Za njim takrat zadnji prebivalci Podgor. Foto: arhiv Marije Gasser

V delavnici v Sorici je skonstruiral več strojev. Foto: arhiv Marije Gasser

Delo v hiši v Sorici.
Foto: arhiv Marije Gasser

Hiša v Sorici. Foto: arhiv Marije Gasser

Med sosedi v Zgornjih Danjah. Foto: arhiv Janeza Beguša

Klekljana cerkvena dediščina,

1. del

Katja Mohorič Bonča

Obe cerkvi v Železnikih sta zakladnici klekljanih čipk. Čipke kot samostojni prti in prtiči, kot aplikacija všite v blago, s povedno vezenino ali brez nje, v vseh primerih pa mogočne in čudovite, so del vsakdanjika in praznika. So pomembna klekljana dediščina Železnikov. V Železnih nitih bodo predstavljene v dveh delih, v prvem klekljani prti iz cerkve sv. Antona, v drugem delu pa prti iz cerkve sv. Frančiška.

Nekaj klekljanih prtov datira v čas, ko so se ženske v Železnikih pravzaprav šele srečevale s klekljanjem. Večina je mlajših. Med vojno, leta 1944, je delno pogorela tudi cerkev sv. Antona z veliko opreme, tudi prti. Nekaj jih je ostalo, ker so bili ravno v pranju pri Mežnarjevih, ki so takrat skrbeli za te tekstilije. Po vojni so klekljarice nekaj čipk po starih vzorcih naredile ponovno. Večina prtov pa je bilo narejenih po novih vzorcih in z različnimi nameni in motivi. Prti so bili, razen nekaj izjem, podarjeni. Spoštovanja vredni in enako dragoceni kot sami prti pa so motivi klekljaric, ki so te prte podarile. Namen tega članka je predstaviti klekljane

prte in ozadja, ki so, za razliko od čipk, nevidna.

Za mašne prte v obeh cerkvah skrbi Antonija Šuštar (1933), Špendalova Tončka iz Železnikov, ki pozna osebno ali po imenih skoraj vse klekljarice, ki so delale te prte. O klekljaricah in njihovem delu govori z veliko spoštovanja. Ko sem bila februarja 2014 pri njej glede klekljanja in čipk v Železnikih, je ravno likala mašne prtiče, ki so imeli klekljano obrobo iz štručk, zato je pogovor spontano nanesel na njeno skrb za cerkveno klekljano dediščino. Poudarila je, da se, ko pere in lika te prte, vedno spomni na klekljarice. *"Včasih so take bogate čipke delali. Ko likam te čipke, mislim na ženske, ki so klekljale. Še vse poznam, a so mnoge že pokojne. Rečem si, če so one take čipke naredile, se bomo pa še mi potrudili in to ohranili."* Tončka Šuštar je bila pripravljena pokazati prte in o vsakem povedati, kar ve, in dogovorili sva se za popis te dediščine. Prte, ki so shranjeni v cerkvi sv. Antona, sva popisali 8. avgusta 2014, prte pri sv. Frančišku pa 12. avgusta 2014, naknadno še 4. in 6. aprila 2016.

Pred njo je vrsto let za prte skrbela družina Blaža in Frančiške Gortnar, Mežnarjevi iz Železnikov. Takrat še ni bilo pralnih strojev in Frančiška Gortnar je prte prala v studencu na Trebušenku (studenc na Trnju v Železnikih). Včasih sta prišli pomagat sva-kinji Katarinca in Helenca. Po smrti Blaža Gortnarja je pri vzdrževanju prtov sprva pomagala, kmalu pa je prevzela celotno delo, Antonija Šuštar. Za svoj prispevek pri ohranjanju cerkvene klekljane dediščine Železnikov je 30. junija 2015 prejela občinsko priznanje za življenjsko delo prostovoljcev.

Za vsak prt sem na podlagi enotnega vprašalnika pripravila njihove "osebne" izkaznice – evidentirana klekljana cerkvena dediščina v Železnikih. Zapisala sem splošne podatke: lastnika, lokacijo hrambe in skrbnico. Sledil je opis prta: ime prta, ime klekljarice, leto izdelave, ime vzorca, risar/risarja vzorca, tehniko klekljanja, material (bombažni, laneni sukanec), ob kateri priložnosti prt uporabljajo in druge posebnosti prta (anekdote, način pridobitve ...) ter leto in razlog izročitve prta. Vsak prt sem fotografirala. S

priloženih fotografij se vidi, ali je prt v celoti klekljan ali je čipka všita v tkanino. Nekateri prti vsebujejo vezenino. Ime prta se največkrat nanaša na oltar, na katerem je, včasih pa na tehniko ali motiv čipke, ki jo vključuje. Ta dokument hrani Muzej Železniki.

Predstavljeni prti so bili v Železnikih že večkrat razstavljeni. V galeriji Muzeja Železniki je bila razstava Cerkevne klekljane dragotine na ogled od 22. aprila do 2. maja 1994. Na 39. Čipkarskih dnevih v Železnikih so te prte med 14. in 22. julijem 2001 razstavili v cerkvi sv. Frančiška, na 43. Čipkarskih dnevih pa v cerkvi sv. Antona 17. 7. 2005. Ob jubilejnih 50. Čipkarskih dnevih je bila razstava klekljane cerkvene dediščine v Lovskem domu v Železnikih. Nazadnje so bili razstavljeni v cerkvi sv. Frančiška v Železnikih v letošnjem letu v času 17. svetovnega čipkarskega kongresa OIDFA v Ljubljani, med 21. in 28. junijem 2016, ter v času Čipkarskih dni med 14. in 17. julijem 2016.

Pričujoča predstavitev je prirejena za objavo v zborniku Železne niti. Vsi prti, predstavljeni v tem prispevku, so del opreme cerkve sv. Antona.

Ime prta:

Prt svete Ane

Čas izdelave:

Po drugi svetovni vojni

Risar/risarka:

Verjetno Mira Kejžar

Čipkarica:

**Štefka Zrimšek,
Železniki**

Ime vzorca: /

Tehnika izdelave: Všite klekljane čipke, izdelane v ozkem risu; tri všite ovalne čipke in štiri zaključki, izdelani v ozkem risu na spodnjem robu prta

Uporaba prta:

Vsakodnevni prt, le ob postu in v adventu ni na oltarju

O prtu: Čipke je naklekljala Štefka Zrimšek. V blago so jih všile šolske sestre v samostanu v Radovljici.

Enak prt je Štefka Zrimšek naredila za oltar sv. Andreja.

Ime prta:

Prt za Marijin oltar

Čas izdelave:

1953

Risar/risarka:

**Star vzorec
neznane avtorja**

Čipkarica:

**Polda Koblar,
Mažicova, Železniki**

Uporaba prta: V uporabi za bolj svečane priložnosti

Ime vzorca: /

Tehnika izdelave: Všite klekljane čipke, izdelane v širokem risu (ribice, rogljički), metrska čipka

O prtu: Klekljarica Polda Koblar je prt podarila v zahvalo za zdravje.

Ime prta:

**Prt za Marijin oltar,
pregrinjalo (nadprt)**

Čas izdelave:

Po drugi svetovni vojni

Risar/risarka:

Neznano

Čipkarica:

**Štefka Zrimšek,
Železniki**

Tehnika izdelave: Metrska čipka, izdelana v ozkem risu, všita na rob 5 metrov dolgega prta

Ime vzorca: /

Uporaba prta: /

O prtu: Štefka Zrimšek je naredila dva taka prta. Enak nadprt je naredila za Jožefov oltar.

Ime prta:

Prt za oltar sv. Jožefa

Čas izdelave:

Med svetovnima vojnama

Risar/risarka:

Neznano

Čipkarica:

Po pripovedovanju je prt izdelala **Štefanka Nastran** iz Železnikov, poročena na Studeno.

Ime vzorca: /

Uporaba prta: /

Tehnika izdelave: Metrska čipka, široki ris (ribice, dvojne srčkovke)

O prtu: Čipka je izdelana iz kvalitetnega sukanca.

Ime prta:

**Prt za veliki oltar
sv. Antona (nadprt)**

Čas izdelave:

1951

Risar/risarka:

Neznano

Čipkarica:

**Terezija Arnol,
Železniki**

Ime vzorca: /

Tehnika izdelave: Slep ris, prekváčkane zanke, vezenje

Uporaba prta: /

O prtu: Ob robu izvezen napis "Arnol 1951"

Ime prta:

**Prt za veliki oltar
sv. Antona**

Čas izdelave:

Po drugi svetovni vojni

Risar/risarka:

Toni Thaler

Čipkarica:

**Frančiška Pegam,
Plajbova, Železniki**

Ime vzorca: /

Tehnika izdelave: Klekljana čipka, izdelana v širokem risu

Uporaba prta: /

O prtu: Čipkarica je prt naklekljala v zahvalo za sinovo vrnitev iz partizanov.

Ime prta:

Tridelna garnitura

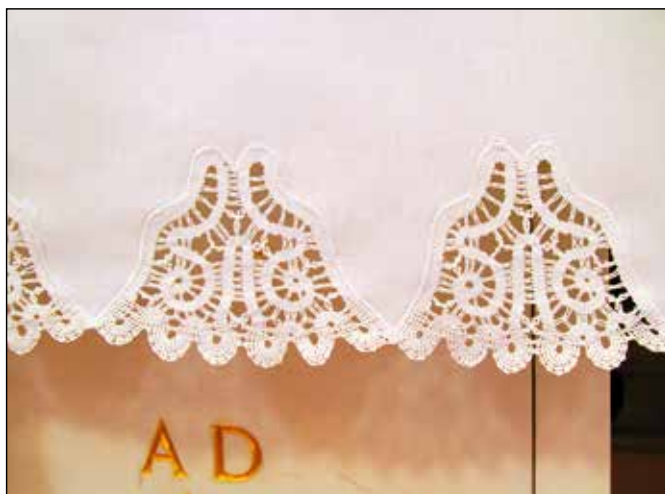
Čas izdelave:

Po drugi svetovni vojni

Risar/risarka: /

Čipkarica:

**Mici Primožič, dokončala
Štefka Zrimšek.** Enako
čipko za prt za ambon je
izdelala Antonija Šuštar. Vse
čipkarice so iz Železnikov.

Ime vzorca: /

Tehnika izdelave: Slepri ris

Uporaba prta: /

O prtu: /

Ime prta:

**Tridelna garnitura
za daritveni oltar**

Čas izdelave:

2002

Risar/risarka:

**Po starem vzorcu, iz zbirke
vzorcev TD Železniki**

Čipkarica:

**Tončka Jensterle,
Jožica Jensterle,
Micka Logar,
Železniki**

Ime vzorca: /

Uporaba prta: Za velike praznike

Tehnika izdelave: Široki ris, rožice, ribice

O prtu: Čipko so izdelale čipkarice iz Železnikov za slovesnost nove maše Davida Jensterla.

Ime prta:

Tridelna garnitura

Čas izdelave:

Okrog leta 1980

Risar/risarka:

Mira Kejžar

Čipkarica:

**Štefka Zrimšek,
Železniki**

Ime vzorca: /

Tehnika izdelave: Ozki ris

Uporaba prta: /

O prtu: Prt je v zahvalo podarila Zefka Mesec.

Ime prta:

Tridelna garnitura

Čas izdelave:

V času, ko je v Železnikih služboval Maksimiljan Ocepek (med letoma 1959 in 1993)

Risar/risarka: /

Čipkarica:

**Reginca Vrhunc,
Julka Mohorič,
Železniki**

Ime vzorca: /

Uporaba prta: /

Tehnika izdelave: Ozki ris

O prtu: Reginca Vrhunc, učiteljica klekljanja v Idriji. Nekaj časa je stanovala v vili na Racovniku. Bila je ena od štirih domačink, ki so se na Državnem zavodu za žensko domačo obrt v Ljubljani leta 1946 šolale za učiteljice klekljanja. Kasneje je Julka Mohorič izdelala enako čipko za ambon.

Ime prta:

Garnitura lunce za tri oltarje: Jožefov, Marijin, glavni, ter prtič za ambon

Čas izdelave:

1952

Risar/risarka:

Neznano

Čipkarica:

**Klekljale: Tončka Šuštar,
Stanka Šturm, Minka
Šturm, Železniki.**

Vezle: Matilda Triler, Mici Kalan
(naredila tudi prtič za ambon).

Ime vzorca: /

Uporaba prta: /

Tehnika izdelave: Polpremet, kitice (ketnce); vezena

O prtu: Leta 1952 so bili narejeni po starih vzorcih. Enaki prti so namreč med drugo svetovno vojno pogoreli.

Ime prta:

**Pregrinjalo z
vezenimi zvončki**

Čas izdelave:

1974

Risar/risarka:

Neznano

Čipkarica:

Vezla: **Terezija Arnol,
Železniki**

Ime vzorca: /

Uporaba prta:

Pomladi, zaradi motiva
pomladnega cvetja

Tehnika izdelave: Vezenje

O prtu: Na prtu napis "T. Arnol 1974", T pomeni Terezija.

Ime prta:

Prt za glavni oltar

Čas izdelave:

Po drugi svetovni vojni

Risar/risarka:

Neznano

Čipkarica:

Klekljala in vezla
**Matilda Triler,
Železniki**

Ime vzorca: /

Uporaba prta: Za praznik svetega Rešnjega telesa

Tehnika izdelave: Ribice, kitice (ketence), vezenje

O prtu: Matilda Triler je vzorec za čipko imela doma, gre za star vzorec.

Ime prta:

**Rešilje prt za glavni oltar
in manjši kvadraten prt
s čipko za ambon**

Čas izdelave:

Neznano

Risar/risarka:

Neznano

Čipkarica:

Izdelava rešiljeja **Franc-
ka Grohar (poročena
Benedičič)**, izdelava čipke:
neznana klekljarica

Ime vzorca: /

Uporaba prta: V maju, v času šmarnic na glavnem oltarju

Tehnika izdelave: Čipka, rešilje

O prtu: V zahvalo za sinovo zdravje izvezla in podarila Francka Grohar, poročena Benedičič. Poučevala je v osnovni šoli Železniki med letoma 1928 in 1939.

Ime prta:

Prt za veliki oltar

Čas izdelave:

Neznano

Risar/risarka:

Neznano

Čipkarica:

Neznano

Ime vzorca: /

Tehnika izdelave: Čipka, ozki ris

Uporaba prta: /

O prtu: Verjetno je prt podarila Marija Šraj, ki je bila zaposlena kot pomočnica pri zdravnici dr. Valeriji Strnad.

Ime prta:

**Prt s klekljanimi
trikotniki**

Čas izdelave:

Med svetovnjima vojnama

Risar/risarka:

Neznano

Čipkarica:

Neznano

Ime vzorca: /

Uporaba prta: Sedaj je ta prt redko v uporabi. Občasno se uporablja za žarno mizico.

Tehnika izdelave: Čipka, slepi ris

O prtu: Nekoč so s tem prtom pokrivali leseno mizico za kelihe.

Ime prta:

**Pregrinjalo in prt za
ambon z motivom ovčke**

Čas izdelave: /

Risar/risarka:

Neznano

Čipkarica:

**Marija Primožič,
Dvejstncova Mici,
Železniki**

Ime vzorca: /

Uporaba prta:

Glavni oltar

Tehnika izdelave:

Široki ris, ribice

O prtu: Pregrinjalo: blago s čipko na spodnjem robu; široki ris, polpremet, rožice (platno/polpremet), ribice, mreža kot polnitev, pajki.

Prt za ambon: enak rob kot na pregrinjalu, le da v vseh štirih strani, na sredini všita čipka z motivom ovčke s sijem.

Ime prta:

Božji grob

Čas izdelave:

Neznano

Risar/risarka:

Neznano

Čipkarica:

**Frančiška Primožič,
Mici Primožič, Železniki**

Ime vzorca: /

Tehnika izdelave: Široki ris, pajki, pogačke, mreža kot polnitev, pogačka, ovčka in križ v ospredju

Uporaba prta: Velikonočni čas, k Božjemu grobu

O prtu: /

Ime prta:

Marijin in Jožefov oltar

Čas izdelave:

Po drugi svetovni vojni

Risar/risarka:

Neznano

Čipkarica:

Štefka Zrimšek, Železniki

Ime vzorca: /

Uporaba prta: /

Tehnika izdelave:

Ozki ris, ribice

O prtu: Gre za dva podobna prta. Imata popolnoma enake čipke, sta enakih dimenzij. Le Marijin prt ima z rumeno nitjo izvezen napis "AM" (Ave Marija).

Ime prta:

Dvojne srčkovke

Čas izdelave:

Med svetovnima vojnama

Risar/risarka:

Neznano

Čipkarica:

Neznano

Ime vzorca: /

Uporaba prta: Dandanes je redko v uporabi.

Tehnika izdelave: Široki ris, ribice, srčkovke

O prtu: Verjetno so ga uporabljali za k stranskemu oltarju.

Ime prta:

Prt za Marijin in Jožefov oltar, zvončki

Čas izdelave:

Po drugi svetovni vojni

Risar/risarka:

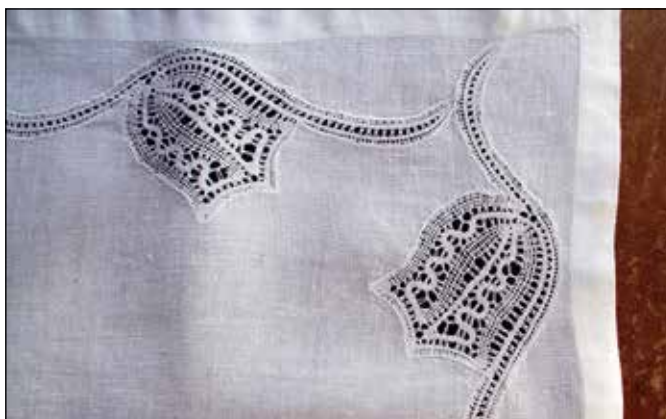
Neznano

Čipkarica:

Štefka Zrimšek, Železniki

Ime vzorca: /

Uporaba prta: /

Tehnika izdelave: Ozki ris, sukani ris

O prtu: Dva enaka prta, za Marijin in Jožefov oltar

Ime prta:

**Prt za Jožefov oltar,
metuljček**

Čas izdelave:

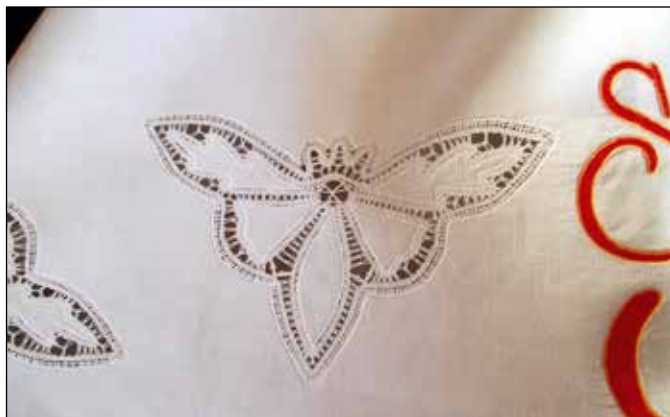
Po drugi svetovni vojni

Risar/risarka:

Neznano

Čipkarica:

Mici Primožič, Železniki

Ime vzorca: /

Tehnika izdelave: Ozki ris, vezenina

Uporaba prta: /

O prtu: Vezen napis "SVJ" (Sveti Jožef)

Ime prta:

**Srčkovke in vezene
pisane rožice**

Čas izdelave:

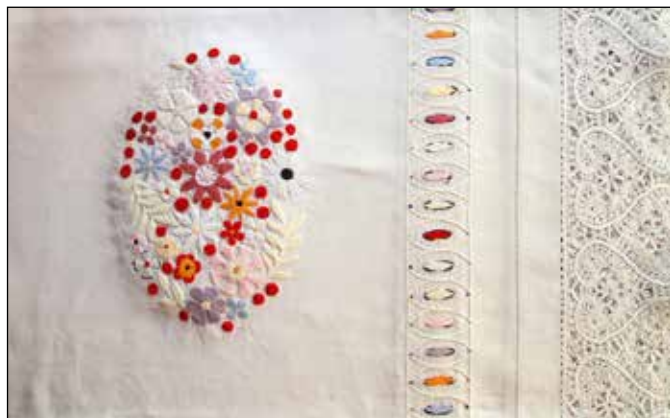
Pred drugo svetovno vojno

Risar/risarka:

Neznano

Čipkarica:

Neznano

Ime vzorca: /

Tehnika izdelave: Široki ris, ribice, srčkovke, vezenina

Uporaba prta:

Za stranski oltar sv. Ane,
za lepše priložnosti

O prtu: Tonika Ramovš je povedala Tončki Šuštar, da je prt dala delat Marija Šraj, pomočnica pri dr. Valeriji Strnad. To je bil prvi prt, ki so ga imeli za lepše priložnosti. Bil je na velikem oltarju. Dolg je okoli 5 metrov.

Ime prta:

Trikotniki

Čas izdelave:

Neznano

Risar/risarka:

Neznano

Čipkarica:

Sestre: **Julijana Primožič, Urša Primožič, Marija Benedičič, Ivana Benedičič iz Železnikov**. Njihov dekliški priimek je bil Benedičič.

Ime vzorca: /

Uporaba prta: Ob adventu in postu za veliki oltar

Tehnika izdelave: Široki ris, tulipani

O prtu: Sestre Benedičič so naredile in podarile prt v zahvalo, ker so imele dovolj naročil za klekljanje med prvo svetovno vojno (1914–1918), kajti klekljanje je bilo njihov kruh. Ena sestra je vse vogale všila ročno.

Prt tvori 48 velikih trikotnikov (s tulipani) in 18 malih trikotnikov po spodnjem robu prta.

Ime prta:

Sedem zakramentov

Čas izdelave:

Po drugi svetovni vojni

Risar/risarka:

Načrt za prt je naredil slikar **Stane Kregar** (1905–1973).

Vezilje:

Prt so vezle **šolske sestre iz radovljiškega samostana**.

Ime vzorca: /

Tehnika izdelave: Vezenje

Uporaba prta: Ob velikih praznikih na glavnem oltarju: birma, velika noč, božič, druge slovesnosti

O prtu: Ivana Trpin, Pstotarjeva iz Smoleve, je material za prt dobila od brata iz Avstrije in ga podarila cerkvi.

Cerkev sv. Nikolaja v Sorici

Marija Gasser

Župnijska cerkev v Sorici. Foto: Marija Gasser

Sorica je ena izmed najlepših vasi v Selški dolini. Obdajajo jo ratitovške strmine, nad Sorico so drzni vrhovi Soriške planine, v daljavi Črna prst, Vogel. Ko se dvigneš nad Rošt, mimo kapele sv. Cirila in Metoda, se začne odpirati pogled na vasico kozolcev, skrbno urejenih domačij in kot na dlani na hribčku stoji cerkev sv. Nikolaja. Od nekdaj do danes skrbno, s toplimi rokami domačinov negovano svetišče, zatočišče nešteti prošenj, stisk in zahval.

Moj namen je z različnimi viri predstaviti cerkev sv. Nikolaja v Sorici. Dragocene zapise sem črpala iz župnijske kronike Sorica ter Nadškofijskega arhiva v Ljubljani. Podatke sta mi posredovala župnika g. Mirko Turk, ki je soriški župnik od leta 2007, in g. Ivo Kožuh, ki je bil v Sorici pred njim, od leta 1991 do 2007.

Kraj Sorica se prvič omenja leta 1283, po nekaterih podatkih tudi kasneje, leta 1310. To leto naj bi freisinški škof Emiho v te kraje naselil Tirolce.

Sorica je do leta 1494 pripadala starološki župniji. Tega leta pa je bila ustanovljena župnija v Selcih, kamor sta spadali tudi podružnični cerkvi v Sorici

in Spodnjih Danjah.¹ Selška župnija je imela deset podružnic. Ena izmed njih je bila cerkev sv. Nikolaja v Sorici. Selški kaplani so hodili vsako nedeljo opravljat božjo službo v Sorico. Navadno so prihajali na konjih. Ob tej priliki so krstili otroke, pokopali mrtve in poročili pare. Soričane in Podgorce je zato vezala dolžnost, da za praznik sv. Petra in Pavla gre do k darovanju v Selca. Ko so v Železnikih leta 1622 dobili svojo faro, so tudi v Sorici začeli razmišljati o svojem duhovniku. Po ugodno rešeni prošnji v Ogleju je bil 19. marca 1656 ustanovljen prvi vikariat v Sorici s slovenskimi duhovniki in slovenskimi pridigami. Leta 1856 je bila pod vplivom reformacijskih odredb Jožefa II. v Sorici ustanovljena samostojna župnija. Kot prvi vikar v Sorici se pojavlja P. K. Tutta, ki je v Sorici služboval v letih 1683–1689, zadnji v listinah pa se pojavlja Fr. P. Svetljičič, ki je v Sorici opravljal pastirsko službo v letih 1856–1863. Kot leto ustanovitve fare se omenja letnica 1856, bolj natančen datum ni znan.

Župnijska kronika

Nekdaj so bili predvsem župniki tisti, ki so zapustili pomemben pečat kraju (tudi danes, le da njihovo delo opazimo, ko odidejo).

Župnika Jurij Karlin, v Sorici v letih 1903–1913, in Janez Mikuž, v Sorici v letih 1913–1930, sta Sorici zapustila dragocene zapise v župnijski kroniki, ki nam pokažejo način življenja in pomembne dogodke v Sorici. Zapisi so zelo pomembni za to področje in tudi za slovensko zgodovino. Župnika sta bila odlična kronista, ki sta zelo tekoče zapisovala dogodke na območju Župnije Sorica. Njuni zapisi izkazujejo izjemna človeka neizmerne širine, ki sta zelo natančno beležila vse dogodke, pomembne pridobitve za kraj, novosti, popravila, razprtije ...

Jurij Karlin je bil izvrsten ustvarjalec z lesom in s čopičem. Njegova dela so še vedno ohranjena, npr. spovednica, kapelice. Izjemno veliko delo je opravil pri obnavljanju.

V župnijski kroniki župnik Karlin leta 1912 v

enem od zapisov potoži potoži, da so včasih naši možje – "šlape". "Pa naj bo," nadaljuje, "saj visi v moji delavnici napis: 'Srečen duhoven, ki trpi, ker biti žrtev, to je njegov poklic.' In letos, lahko rečem, je bilo veliko žrtev. Pa naj ve le Bog za to."

Ob smrti Jurija Karlina je leta 1914 župnik Janez Mikuž zapisal:

"Deset let je bil v Sorici, veliko je naredil, vnet je bil za čast božjo, olepšal je farno cerkev in podružnico, eno željo je imel, da bi povečal farno cerkev, ta se mu pa ni izpolnila. Teoretično je bil temeljito izobražen, veliko je molil in meditiral, celi fari je bil v lep vzgled, zato se je pod njim versko življenje zelo povzdignilo. Bil je vnet častilec sv. R. T. – Slikarsko je bil zelo izobražen. Vsi napisi in firme so njegovo delo, tujec se čudi, da kaj takega vidi v teh hribih. Imel je tudi lepo zbirko slik, ki jih je dobil od sestre tukajšnjega rojaka – slikarja Ivana Groharja. Ne vem, ali ima kakšen župnik na Kranjskem toliko originalnih slik kakor jih je imel † gospod Jurij. Občeval je veliko z slikarjem Ogrinom z Vrhnike. Škoda da ni mogoče dobiti nobene fotografije od njega! Postave je bil majhne, suh je bil, najrajši je slikal ali delal v delavnici, družbe ni maral nobene, edino če so bili pevci, potem je ostal v družbi in pel narodne pesmi. Boje je imel hude, kakor se razvidi iz kronike, ker je živel zase in si ni srca olajšal pri sosedih, da bi bil kaj potožil, je bil postal melanholičen in nervozen, vsaka najmanjša stvar ga je razburila, večkrat se je po nepotrebnem jezil in ljudi oštel – zato mu je še hitreje srce opešalo. Bog mu plačaj njegov trud in delo, gotovo je prejel obilo plačila v nebesih."

Župnijska kronika v Sorici se je zelo natančno pisala v času Jurija Karlina in Janeza Mikuža, v letih 1903–1934. Bila sta odlična kronista, z izjemno zavestjo in sta Soričanom zapustila izjemno dediščino.

Župnik Karlin je septembra 1905 v župnijsko kroniko za nazaj zapisal najvažnejše dogodke, pridobitve opreme, izvedena popravila itd. v župni cerkvi sv. Nikolaja in podružnici v Danjah od leta 1800 do 1900. Podatke je dobil iz starih zapiskov, oznanilnih knjig, nekaj tudi iz ustnega izročila. V nadaljevanju povzemam opise nekaterih dogodkov.

- Leta 1820 je bilo poleg farne cerkve sezidano novo župnišče; sedaj se šteje pod Spodnjo Sorico in ima hišno št. 1. (Staro župnišče je v Spodnji Sorici št. 15, ali kakor se še sedaj imenuje: 'stari farovž'.) V Matriculi iz leta 1836 je na platnicah zapisana naslednja opomba: 'Domus parochialis in hoc loco stante fuit edificata et neo erecta magnis sumptibus et rixis blasphemisque cum exjuriis anno 1820 et 21. Primus eam inhabitavit R.D. Iacobus Dešmann.'
- Leta 1828 je bila sezidana nova mežnarija. (Stara mežnarija je v Spodnji Sorici št. 16 in se še sedaj tako imenuje.) V Matriculi opomba: 'Domus aeditui doc loco prope ecclesiam anno 1828 cum sumptibus 380 Fl.'
- Leta 1834 je bil na župniškem dvorišču sezidan vodnjak. V Matriculi opomba: 'Puteus parochialis fuit fessus et erectus 1836 cum 86Fl.'
- Leta 1838 so bile v farni cerkvi postavljene prve orgle. Kronogram na njih bil sledeči: 'SVb par. VICarloMVLLei Ioane eDifiCaVIt papa IosefVs NeofaranVs.'
- Leta 1843 je podobar Matej Tomc iz Št. Vida nad Ljubljano napravil novi veliki oltar v farni cerkvi. Mizarsko delo domačin je opravil Matej Drol vulgo Grof iz Zgornje Sorice. Ta tabernakelj je stal do 26. julija 1904.
- Leta 1844 je bila na južni strani prizidana nova zakristija, "da so fantje v njej imeli (dobili) primeren prostor".
- Leta 1847 so bile popravljene orgle in streha na župnišču.
- Leta 1852, 7. marca, je bil postavljen križev pot v farni cerkvi. Blagoslovil ga je P. Joahim Nastran, O. S. F. Listina v arhivu.
- Leta 1853 je bil zvonik farne cerkve povišan za eno nadstropje in streha v cerkvi popravljena.
- Leta 1863 je bila podružnica sv. Marka v Danjah na novo pokrita s ploščami, svodena (ladja), stolp pa pobarvan. "Ladija nekusno s slikami okrašena; poslikal 'pijanček' Luka Čeferin iz Idrije." Cerkev je 16. avgusta 1863 blagoslovil domači župnik Jožef Boncelj. Navzoči so bili še: "Anton Pintar, zaliloški fajmošter, Anton Pinttar, podberški fajmošter, in Janez Zagoda, soriški kapelan."
- Leta 1864 je bila prenovljena stolpna ura v farni cerkvi (Janez Oblak iz Lučen). Stolp sv. Miklavža je prebarval, jabolko in križ pa pozlatil Janez Pintar iz Zgornje Sorice.
- V cerkvi sv. Marka je bil postavljen nov križev pot (naredil ga je Janez Pintar). 17. avgusta ga je blagoslovil pater gvardijan Salvator Pintar. Peto sv. mašo je opravil g. mestni župnik iz Škofje Loke Primož Remic ob asistenci domačega župnika g. Bonclja in zalološkega župnika Antona Pintarja.
- Leta 1865 je Peter Roic iz Podbrezja v farni cerkvi postavil nove orgle; imele so deset registrov. Blagoslovljene so bile na binško nedeljo in so takrat tudi prvokrat zapele.
- Leta 1866 je Janez Pintar prebelil farno cerkev in 'ozaljšal' orgle.
- Leta 1867 so za veliko noč od Schreinerja iz Ljubljane dobili nov mašni kelih s porcelanskimi emajli.
- Leta 1868. Dobili so novo mašno knjigo z reliefom sv. Nikolaja na čelu. Od 31. maja do 7. junija so obhajali sv. misijon. Vodili so ga patri Doljak, Kos in Valjavec iz Jezusove družbe. Udeležilo se ga je veliko ljudi. Zadnji dan so morali pridigati pod lipo na pokopališču. Bilo je pet do šest tisoč ljudi. Postavljen je bil misijonski križ vizavi velikim vratom. "(NB. Te velike vrata pod zvonikom so bile napravljene in zvonik svoden l. 1863. Poprej so bile dvojna vrata od strani, ene na moški, druge na ženski strani.)"
- Leta 1869 so kupili novo veliko farno bandero.
- Leta 1870 so kupili novo monštranco (v renesančnem slogu) od Schreinerja iz Ljubljane. Prvič je bila v Božjem grobu o veliki noči.
- Leta 1871. Prezbiterij je poslikal (dve slikici v lunetah, poznejše od Ivana Groharja, domačina iz Sorice: namreč Kristus na Oljski gori in Kristusovo vstajenje) akademski slikar Janez Šubic iz Poljan. "Ta slikarija je prav umetna, le žal, da so freske vsled zaduhlega zraka in vlage (pozimi)

zatemnele. Bog ne daj, to delo kakor si bodi uničiti!"

- Leta 1872 je bila 11. avgusta nova maša g. France-ta Bonclja iz Železnikov (župnik Josip Boncelj je bil njegov stric).
- Leta 1873. Cerkev je dobila bel z zlatom bogato vezen plašč iz zaloge Kriekel na Dunaju za 270 gl. (Ta plašč je leta 1903 podarila Ivana Wolgenut iz Stare Loke.) Nova (velikanska) svetilka za večno luč od Schreinerja iz Ljubljane za 100 gl., ki je se-daj shranjena pod streho na župnišču.
- 28. aprila 1873 je umrl župnik Josip Boncelj, pokopan je bil vizavi velikim vratom. "Je bil zelo vnet za lepoto hiše božje in veliko novega omislil." 3. avgusta je nastopil službo novi župnik Matej Jereb.

"V adventu (pri spraševanju ali v cerkvi) sprožena misel za napravo novega božjega groba. Pa je menda vse zaspalo. (Še sedaj l. 1905 imamo neokusen, neroden in zapuščen božji grob, mnogo prevelik za majhno cerkev)."

- Leta 1877 se je menda žgala cerkvena apnenica pod "Kalkbügelnom" ob izviru Sorice.
- 11. julija 1877 je delil zakrament sv. birme knezoškof Janez Zlatoust Pogačar. Ob 50-letnici škofovstva Pija IX. so žgali kres na Lajnerju.
- 21.-22. decembra 1877 sta ponoči pogoreli hiša in kašča na Eku (Spodnja Sorica 3). Ponedeljek po četrti adventni nedelji so zato imeli "zahvalno službo božjo, da je Bog obvaroval večje nesreče".
- Leta 1878 so (menda Gričarji) sklenili še bolj praznovati sv. Florjana zaradi ognja v decembru 1877. Od takrat so tudi menda ta dan vsako leto plačali sv. mašo. "To leto med otroci kužna? bolezen (koze ali kaj). Zato so v sv. Alešu imeli sv. maše za odvrnitev šibe božje."
- 29. septembra 1878 so blagoslovili novo cerkev Matere Božje v Davči (dekan Matej Kožuh).
- 13. oktobra 1878 je nastopil službo novi župnik Anton Jamnik (iz Moravč, kaplan).
- Leta 1880 je bila na dan sv. Ane sv. maša ob 9. uri v

zahvalo zaradi obvarovanja pred ognjem. To leto je gorelo v Spodnjih Danjah. 24. avgusta 1880 so blagoslovili novo razširjeno pokopališče (na severni strani).

- Leta 1886 so za župno cerkev sv. Nikolaja napravili tri nove zvonove: Cis, gis, cis, (srednji e je stari). "Račun Samassov se glasi na 2373 gl 25 kr. Napravljeni s prostovoljnimi doneski; natančno gl. v arhivu sveženj: 'Zbirka za zvonove'." Tudi za podružnico v Spodnjih Danjah so si to leto omislili tri zvonove. Na velikonočni ponedeljek so imeli darovanje za zvonove v cerkvi in "zahvalno službo božjo, ker se je vse delo srečno izvršilo".
- Leta 1887 je na osmo pobinkoštno nedeljo začel župnik A. Jamnik z binacijo (vsako nedeljo in praznik). V adventu je bila ustanovljena družba treznosti.
- Leta 1890. 3. julija je delil zakrament sv. birme knezoškof Jakob Missia. 10. avgusta je pel novo sv. mašo domačin P. Karol Kemperle, O. C., iz Sp. Sorice 11. Pridigal je dr. Anton Mahnič (pozneje škof Krški); prišlo je okoli 30 duhovnikov. Ta dan je pogorelo v Zgornji Sorici št. 4 pri Kolovrtarju. 7. septembra je bil blagoslov novega križevega pota v farni cerkvi. Slike po Führidm. Okvire je napravil domačin Janez Pintar iz Spodnje Sorice št. 20. Cerkvi ga je daroval Janez Grohar.
- Leta 1891 je zopet pogorelo več posestnikov v Spodnjih Danjah; 8. marca so se pogorelcem delili darovi deželnega odbora.
- 3. maja 1891 so blagoslovili novo podobo Križnega na pokopališču (misijonski križ).
- Leta 1892 se od 25. septembra do 2. oktobra obhaja drugi sv. misijon.
- Leta 1899 se od 19. do 25. marca obhaja tretji sv. misijon.
- Leta 1900 je v torek po nedelji sv. Trojice birmal knezoškof Anton Bonaventura.
- Leta 1902 so 5. avgusta obhajali sošolci župnika A. Jamnika slovesno tridesetletnico mašništva. 16. novembra 1902 je bil blagoslov razširjenega pokopališča na južni strani.

- Leta 1903 je med otroci razsajala bolezen, 18. marca je bila v Danjah sv. maša za odvrnitev.
- 14. oktobra 1903 je Sorico zapustil in se preselil na novo službo (Sela pri Kamniku) duhovni svetnik Anton Jamnik, ki je celih 25 let neutrudljivo deloval kot duhovni pastir med Soričani. "Prišel je čvrst kot mladenič, odšel je kot starček s sivo glavo. Kar je zaslužil v Sorici – je tudi Soričanom razdal. Zlasti je podpiral marljive dijake – domačine. Blag mu spomin."

Tudi v času svojega službovanja je zelo natančno zapisoval vse manj in bolj pomembne podatke:

- Leta 1904. V juniju so napravili portal (vhodna vrata) na pokopališču, ki je bilo prej odprto in nezavarovano. Železna vrata je izdelal Benedik, ključavničarski mojster v Železnikih. 26. julija 1904. Ta dan (sv. Ana) so ljudje močno praznovali in prosili za lepo vreme, zoper hudo uro itd. Pred mašo je župnik z dovoljenjem knezoškofijstva blagoslovil novi tabernakelj. "Prejšnji tabernakelj je bil že zelo defekten, podoba na vratih zelo primitivna, zapora slaba itd. Menili smo napraviti kamenit tabernakelj, pa bi za enkrat preveč stal. Zadovoliti se moramo z lesenim. Tabernakelj novi je iz cirmovega lesa (Zirbelholz), solidno izdelan in arhitektonično cerkvi primeren. Tirolsko delo, kakor tudi dva angelja ob strani. Izdelal je to: Josip Riffesse v St. Ulrich-Groden. Stane z vsem (tudi troramni svečniki so novi) 415 kron; angelja posebej po 70 k. Napravili vse to s prostovoljnimi doneski." (V nadaljevanju našteva dobrotnike.)
- 24. avgusta so vzdali nad velika vrata pri farni cerkvi železno strešico, "ki je bila prav potrebna, posebno za botre, ki čakajo z otrokom". Novembra so položili v farni cerkvi prenosljiv leseni tlak iz smrekovih desk, "da se ubranimo po zimskem času mokrote in mrazu. Ljudje so hvaležni za to napravo. Dilje so darovali kmetje iz Sorice in Danj."

- Leta 1905. 11. novembra je slikar S. Ogrin prenovil staro oltarno sliko sv. Nikolaja slikarja Langusa iz leta 1842. "Bila je že zavržena (!) pod streho in hudo razdejana (za pest velike luknje). Napeli jo na novo močno platno, in kar moči varovali original, ki je zares umetno delo in sedaj cerkvi spet v okras."

Konec februarja so dobili nov ciborij. "Kupa srebrna, vse v ognju pozlačeno, na stalu trije emajli v srebru; Srce Jezusovo, Srce Marijino in sv. Janez Evangelist."

- 24. maja so šli prosit lepega vremena v Stražišče k sv. Ožbaltu v Tolminsko (4 ure hoda). Šlo je veliko Soričanov. Ob 9. uri so imeli sv. mašo in litanije.
- 16. in 17. avgusta so postavili v farni cerkvi novo kamnito obhajilno mizo iz nabrežinskega kamena. "Mojster: Alojzij Finžgar iz Škofje Loke. S prostovoljnimi doneski plačana. Stara obhajilna miza je bila preprosta iz lesa."
- Leta 1908. "Na pokopališču prenavarili veliki križ. Dosedaj je stal vis-avis vhodu v cerkev – bil je sila velik (misijonski od l. 1868) z nadnaravne velikosti korpusom, ki je pa v 15-tih letih čisto došel. Sedaj smo prestavili ta križ in sicer malo od vhoda na pokopališče na levo. Podstav je iz betona, v tega vsajen bolj majhen hrastov križ s strešnico in malim pa čednim korpusom, ki je bil preje v znamenju na Grobi. Križ je izdelal kipar Grošelj iz Selc."

Ponovno so ga popravljali okrog leta 1962, ker je bil les že trhel, pod vodstvom župnika Tršinarja.²

- 19. julija je bila nova maša g. Josipa Fröhlicha iz Podnarta (njegovi starši so bili doma v soriški župniji). "Govor na pokopališču – ob Bonceljnovi kapelici stala prižnica. Govoril g. dr. Krek; pel lepo mešan cerkveni zbor iz Selc, pod vodstvom g. župnika Prožnika, orgljal selški kapelan g. Jan. Kepec. Klerikov navzočih 14, med njimi domačin P. Karl Kemperle O.C. gvardijan v Celju."

Med pomembne dogodke za župnijo vpisuje tudi popolnoma vsakdanje stvari:

- "Prva polovica julija večinoma dež – žaga pri izviru Sorice teče o sv. Petru. Letos se je uresničil vremenski pregovor: Če dežuje sv. Medarda dan; dežuje po tem 40 dni. In res, skoro ni bilo dneva brez dežja. Vsled deževja se je porušilo na vzhodni strani (tam, kjer je škarpa najvišja) pokopališnega zidu 10–12 m v dolgoti, kamenje se je valilo prav v dolino; videle so se že krste. To je bilo 30. junija. 14. julija so prišli zidarji (mojster Andrej Gorjanc in Plav na Goriškem). Prav od temelja ven je bilo treba novega močnega zida. (4–5 m visok). Kamenja nam je manjkalo. Porušili smo zato zid ob glavnem vhodu na pokopališče pri vratih. Ta zid je bil prav nizek pa širok in na vse mogoče načine zavit. Iz tega zida so pobrali debelejšje kamne, da so mogli škarpo na vzhodni strani dovršit. Oklepni zid, kar ga

gleda čez zemljo smo naredili le 35 cm širok, kar popolnoma zadostuje. Vrh zida streho iz betona, ki bo trajna in je lična. Vhod na pokopališče je sedaj, ko je zid zdravnan, prav ličen. Betonska stebra, na katerih so nasajena železna vrata sta že od l 1904. Zdaj je mogoče pokopališče zapreti, da nobena žival ne more notri; preje je šlo vse čez nizek zid."³

Župnijska cerkev v Sorici in Ivan Grohar

Zelo pomemben rojak, slikar, impresionist, ki se je izšolal s pomočjo župnika Jamnika in soriški cerkvi in nam zapustil trajno svetlobo, je rojak Ivan Grohar (1867–1911). Zaznamovan je bil z lepoto soriškega okolja in revščino. Predstavljam njegova manj znana dela, ki so se do nedavnega hranila v župnišču, danes pa so v Restavratorskem centru v Ljubljani. Vse slike so olja na platnu:

Sv. Nikolaj (Miklavž), slika za glavni oltar, Ivan Grohar, (1898), 1896.

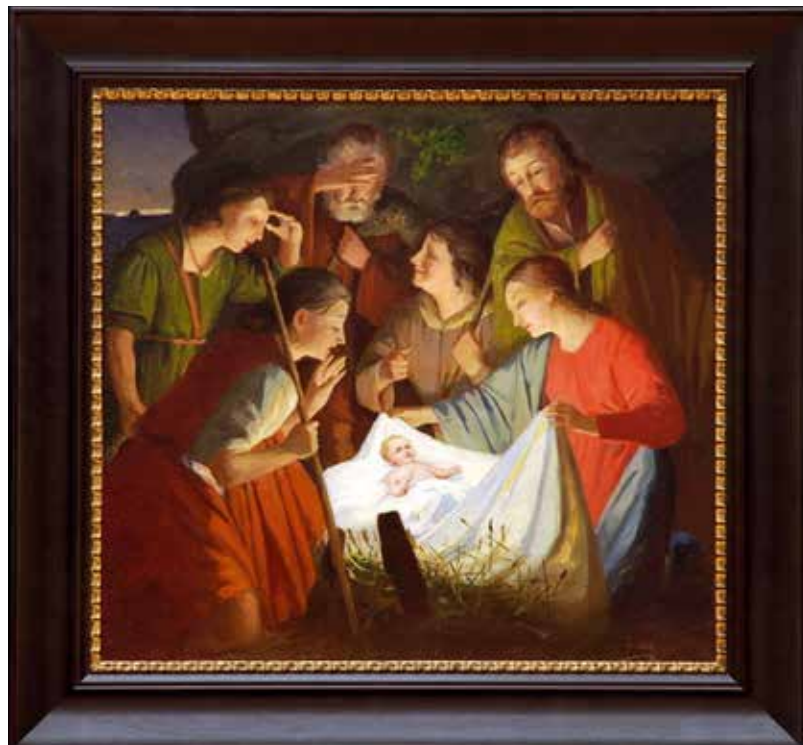
Župniku Jamniku za 50-letnico.

Marija s sv. Dominikom, slika za stranski oltar, Ivan Grohar, (1891), 1894.

Jezus in dva učenca iz Emavs. Slika je bila delana za kapelico poleg župnišča, napis: "Ivan Grohar, 1894".

Jaslice, ena izmed najlepših Groharjevih slik, Ivan Grohar, (1891), 1896. Umetniško delo je pred drugo svetovno vojno želela odkupiti Akademija.

Sveta družina, Grohar, 1895.⁴

V oklepaju pri nekaterih umetniških delih so tudi letnice nastanka Groharjevih del, ki sem jih našla v Nadškofijskem arhivu v Ljubljani in se ne ujemajo s podatki v zapisnikih o stanju slik Restavratorskega centra v Ljubljani. Nastanek slik je bil ugotovljen v Restavratorskem centru. Po navadi je na teh umetniških delih letnica na hrbtni strani.

Slike Ivana Groharja iz njegovega zgodnjega ustvarjalnega obdobja še ne kažejo bodočega impresionista, a so izjemna dragocenost in neprecenljive vrednosti za župnijo Sorica. Groharjevi slikarji Jaslice in Sv. družina sta bili v času poplav v Železnikih septembra 2007 skupaj s še štirimi slikami, ki so bile last Muzeja v Škofji Loki, ukradeni iz Groharjeve hiše v Sorici. Našli so jih ob razkritju storilca ropa SKB Banke pred tremi leti. Sliki Jaslice in Sv. družina, ki sta last župnije Sorica, sta danes restavrirani in se nahajata v Groharjevi hiši v Sorici. Ostale slike, ki jih omenjam, so prav tako last župnišča in so bile v času ropa v župnišču v Sorici. Zaradi varnosti in potreb restavriranja se danes nahajajo v Restavratorskem centru v Ljubljani.⁵

V Muzeju v Škofji Loki hranijo še naslednja Groharjeva dela, ki so bila prej v župnišču v Sorici in kasneje v Groharjevi hiši:

- Sv. Alojzij,
- Sv. brata Ciril in Metod,
- Sv. Florjan,
- Gospa Franja Tavčar, svinčnik,
- Vrtnice, 10 x 15.

Točen datum in letnica zidave soriške cerkve nista znana, ker je bil arhiv izgubljen v drugi svetovni vojni. Brez dvoma pa stavba soriške cerkve spada v drugo polovico 17. stoletja. Župnijska cerkev v Sorici je zidana v baročnem slogu. Ima tipično grbasto streho in čebuljast zvonik. Cerkvna streha je pokrita s skrilom. Skril so nekoč kopali in predelovali doma. Z enakimi ploščicami sta bila krita zvonik in zakristija. Danes je streha prekrita s skrilom, ki je bil nanjo pritrjen leta 2000. Ob tem je bila v prvotno obliko vrnjena povezava strehe med zvonikom in ladjo cerkve. Skrilove ploščice so pravokotne oblike. Dela sta vodila Potočnik s Stirpnika in Jože Čeber z Zalega Logu. Streha na zakristiji in na zvoniku leta 2000 ni bila popravljena. Čudovito je bila streha na zvoniku obnovljena leta 2013.⁶

Velikost

Zvonik je visok približno 23 metrov, cerkev je dolga 21 metrov in široka 12 metrov, dolžina prezbiterija je 3 metre in širina 7 metrov. V arhivu ne najdem podatka, kdo je bil graditelj cerkve sv. Miklavža, pač pa je bilo ugotovljeno, da kakšen pomemben stavbenik pri graditvi ni sodeloval. Pravijo, da je cerkev grajena precej nerodno in ponesrečeno. Prvotno je bil zvonik zaprt. Cerkev je imela dva vhoda, enega na vsaki strani zvonika. Jožef Boncelj (1863–1873) je dal oba stranska vhoda zazidati in zvonik in glavna vrata odpreti. Dostop na kor je bil včasih iz notranjosti cerkve po stopnicah. Te pa so pred drugo svetovno vojno podrli, zaprli cerkveni kor in pozidali kamnite stopnice na zunanji strani cerkve. Cerkvi je z desne strani prizidana zakristija, ki je bila po vsej verjetnosti sezidana istočasno kot cerkev.

Ivo Kožuh je o obnovi soriške cerkve povedal: "Zakristija in cerkev statično nista povezani. Zakristija je le prilepljena na cerkev, zato sklepam, da

je bila zgrajena nekoliko kasneje (Karlin – 1828). V spominu imam, da je o tem celo zapis, da naj bi bila sedanja zakristija zgrajena dobrih sto let kasneje kot cerkev. Celotna zgradba je zidana iz kamna, tlaka cerkev ni imela še v drugi polovici 20. stoletja, po tleh so bile deske. Ladja cerkve je imela tlak iz tufa. Leseni pod so položili čez zimo – od vseh svetov do velike noči – okrog leta 1960, ko so tuf odstranili in položili rdeč ksilit (mešanica žaganja, apna in rdeče barve). Ta pod je močno puščal barvo in se ob mokroti spirali (voda ob deževju, ki so jo prinesli na čevljih; takrat je bil tlak zelo spolzek in nevaren za padce). Mislim, da smo leta 1995 odstranili obhajilno mizo, preuredili prezbiterij in po cerkvi položili granitne ploščice. Ob tem smo v cerkvi uredili tudi ogrevanje. Že pred tem je bilo urejeno elektrificirano zvonjenje, ker smo krmiljenje ogrevanja uredili na isto programsko uro, ki krmili tudi zvonjenje.⁷

Oltarji

Soriška cerkev ima tri oltarje. Cerkev z glavnim oltarjem je posvečena sv. Nikolaju.

Jožica Kačar je o oltarjih v cerkvi povedala: "Glavni oltar je lesen, posvečen sv. Nikolaju, obnovljen je bil leta 1961, v središču ga krasijo kipi sv. Nikolaja, na desni je sv. Avguštin s svečo in sv. Barbara s kelihom. Na levi strani je sv. Urh z ribo in sv. Lucija. Na vrhu oltarja je slika kronanja Božje Matere.

Stranski oltar desno je posvečen sv. Vidu, ki je delo Štefana Šubica, ob strani sta kipa sv. Petra s ključi in sv. Pavla s sabljo. Na vrhu tega oltarja je slika nadangela Mihaela, ki se bojuje s hudobnim duhom. Oltar na levi strani je posvečen Žalostni Materi Božji. Ob njej sta kipa sv. Janeza Evangelista in sv. Terezije. Na vrhu je slika sv. Marije Magdalene. Vsi trije oltarji so zgrajeni v baročnem slogu v času župnika Muleja (1836–1856)."

Menze vseh treh oltarjev so zidane iz kamna. Vse ostalo, kar se dviga nad vsemi tremi menzami, je leseno in zelo preprosto. Kamen je prebarvan sivo, na sredini so vse tri menze nosile velik črn križ. Danes križa ni več.

Ivo Kožuh je povedal, da so oltarje po zapisu Fran-

ceta Gačnika naredili v delavnici Šubic v Poljanah.

Starost oltarjev ni točno določena, delni odgovor da lesena plošča, ki je vdela na glavnem oltarju za tabernakljem nad menzo oltarja. Ta plošča je dolga en meter, visoka pol metra, na njej je z rdečimi črkami napis:

"Matej Tomc fecit
In honoreM
SanCti nIcoLaL patronI
eXtrVXIIt altare
Ivan B: Mulej
par.v. (nečitljiv napis)
renovavit 1910
Josephus Grošelj"

Iz prevoda in transkripta zapisa se da razbrati letnica poslikave. Ni pa nujno, da je to tudi letnica izdelave oltarja (lahko je le letnica obnove).⁸ Po Karlinovih zapisih naj bi bilo to leto 1834.

Kakšni oltarji so bili v cerkvi prvotno, ni znano. Ena izmed možnosti je, da so oltarji izvirali iz leta, ko je v Sorici služboval Janez Krstnik Mulej, župnik, vikar v letih 1836–1856. Župnik Jožef Boncelj (1863–1873) je v času svojega bivanja v Sorici dal pozlatiti vse tri oltarje. Nad to leseno ploščico je vdela okrogla tablica z napisom:

"Oltarji in cerkev prenovljena 1932.
Renoviral J. Buh, Vrhnika."

Omenjeni restavrator je očistil vse kipe svetnikov in jih prevlekel z zlato peno. Tabernakelj na glavnem oltarju je bil nekoč pozlačen in zgrajen v istem slogu kot oltar. Nekoč je bil na njem pozlačen križ, danes tega križa ni več. Ta tabernakelj je leta 1904 dal odstraniti župnik Karlin in postavil novega.

Danes se nahaja v župnijski cerkvi na stranskem oltarju na desni strani v velikosti 1,5 metra Srce Je-

Šimanov kozolec. Foto: Marija Gasser

Obnova cerkve okrog leta 1970. Spredaj Alojz Pintar – Šimanov. Vir: Alojz Pintar – Šimanov

zusovo, ki je bilo prineseno iz kapelice pred vasjo Sorica, na Grobi, ki jo je dal postaviti župnik Karlin leta 1904. Ob rušenju kapelic po osvoboditvi je bil kip poškodovan in ponovno restavriran.

Na Šimanovem kozolcu je križ, ki ga je obnovil Alojz Pintar – Šimanov (1931). Včasih je bila procesija sv. Rešnjega Telesa (deset dni po binkoštih) po poljskih poteh in travnikih.

Freske

Na zunanji strani cerkve je bila še okrog leta 1950 freska Žalostne Matere Božje s Sinom v naročju v velikosti 2,5 x 1 meter. Nikjer se ne omenja avtorja, mogoče je bil avtor tudi te freske Janez Šubic. Freska je bila sprana od viharja in dežja. Verjetno so jo prekrili takrat, ko so delali novo fasado.

Fasada cerkve je bila temeljito obnovljena pred prihodom župnika Iva Kožuha.

Zaradi slabe barve so leta 2000 fasado oprali in na novo prebarvali.

V soriški cerkvi so zastopani trije slikarji: Janez Šubic, Matej Langus in Ivan Grohar. Poročilo pravi,

da je župnik Boncelj leta 1871 dal Janezu Šubicu nalogo, da "zmala" cerkveni prezbiterij. O tem priča tudi napis:

"ANNO SALUTIS d 1871 sub.rev.Jos. Boncel
Parocho pinxit Joanes Šubic."

Drugi slikar, ki je zastopan v tej cerkvi, je slikar Matevž Langus (1792–1855), slovenski freskar in slikar, avtor glavnega oltarja s sliko sv. Nikolaja. Slika sv. Miklavža je v župnišču, tehnika olje na platnu, velikost 2 x 1 meter, nosi napis: "Langus M., 1842, restavrirano 1904".

Freske so na stropu prezbiterija. Na sredini na stropu prezbiterija je naslikana zadnja večerja (Jesus z apostoli), avtor freske je Janez Šubic (1850–1889), sin Štefana Šubica. Tudi sin Jurij Šubic je bil slikar. Oče Štefan je imel delavnico oltarjev. Izučil se je v železnikih. Zelo verjetno je fresko zadnje večerje v Sorici naslikal Janez Šubic, brat Jurija Šubica (Pred lovom). Najbrž ima freska celo podpis, ki pa

Matevž Langus: Sv. Nikolaj. Foto: Marija Gasser

je verjetno zaradi prahu in saj slabo viden.⁹ Freska je v velikosti 3 x 4 metre. Na štirih koncih se nahajajo štirje evangelisti: Matej, Marko, Luka, Janez. V lunetah (zazidana okna) je Zveličarjevo vstajenje in Jezus na Oljski gori, delo domačina Ivana Groharja. Med sliko zadnje večerje in ostalimi štirimi slikami je nekaj manj pomembnih ornamentov. Evangelisti so visoki 140 centimetrov in široki približno 1 meter. Verjetno so tudi evangelisti delo Janeza Šubica. Freske so glede na to, da je cerkev vlažna, dobro ohranjene. Strop cerkvene ladje ni poslikan, ampak so na stropu ornamenti.

V cerkvi se nahaja velika oltarna slika Marijinega vnebovzeta z letnico 1904, ki se je včasih postavljala za Marijine praznike v glavni oltar, avtor slike ni znan. Letnica nastanka jo umešča v dobo Ivana Groharja.

Na vrhu glavnega oltarja je vdrelana slika, ki predstavlja Očeta in Sina s kronanjem Device Marije v velikosti 1 x 0,5 metra neznanega avtorja. Stranski oltar ima sliko sv. Vida v velikosti 1,5 x 0,5 metra. Oba stranska oltarja imata na vrhu še eno sliko elipsaste oblike. Na levi strani je sv. Jurij, na desni pa

Ivan Grohar: Sv. Neža. Vir: Alojz Pintar

slika neznane svetnice ali redovnice.¹⁰ Vse tri slike v stranskih oltarjih so brez podpisa in letnice. Nekaj slik opisuje France Gačnik v svojem zapisu. Pripisuje jih slikarjem Šubicem.

V župnišču sta se še v letu 1952 nahajali še dve sliki Štefana Šubica (1820–1884), ki sta bili na župnikovo naročilo izdelani za soriško cerkev. Kdaj so jih odstranili, ni znano, prav tako ne, kam sta se izgubili.

Neznano kam se je izgubila tudi slika sv. Neže, last Alojzija Pintarja (Poštni) iz Spodnje Sorice. Groharjeva slika Sv. Neža je nastala leta 1897. Neža Pintar (1875–1959) je bila Groharjeva neuslišana ljubezen, vendar ga ni marala. Portretiral jo je, ko je bila stara 22 let. Znano je, da je Grohar v mladostnem obdobju na svojih slikah portretiral domačine.¹¹ Neži je Grohar podaril več slik, tudi ta njen portret, ki ga je kot vse druge podarila župniku, pri katerem je bila kuharica. Kopijo diapozitiva hrani Alojz Pintar, posnet je bil v župnišču v Sorici.¹²

Na veliki teden v soriški cerkvi po navadi izobesijo dve sliki: Jezusova zadnja večerja z učenci in Jezus na križu z Marijo Magdaleno, sv. Janezom

in Jezusovo Materjo. Velikost slik je 1 meter višine in 80 centimetrov širine. Ena izmed slik ima napis: "Gaspar Gotzel pinxit 1831". V letih 1991–2007 sta bili slike v župnišču.¹³

Cerkev je v šestdesetih letih dal temeljito prenoviti župnik Franc Gačnik. Takrat je prenavo vodil arh. Bitenc. Lesena in pozlačena lestenca je napravil župnik Miro Bonča v sodelovanju z župnikom Francetom Gačnikom. Lestenci so narejeni po predlogi Plečnikovih lestencev iz Stranj pri Kamniku. Stene so očistili ometa in jih zafugirali.

Prav tako je bila cerkev prenovljena v zadnjih desetih letih. Akademski slikar Janez Kovačič je leta 2002 upodobil Antona Martina Slomška na barvnem vitražnem oknu.

Križev pot

Kakšen križev pot je imela soriška cerkev prvotno, ni znano, niti ni znan avtor. Ljudsko izročilo pra-

vi, da je bil prvotno v cerkvi zelo majhen križev pot, ki ga je dal napraviti Janez Mulej, župnik (1836–1856). Slike so okrog leta 1950 našli na cerkvenem podstrešju, objedene, brez podpisa in letnice. Danes je v cerkvi večji križev pot v tehniki olje na platno z letnico 1899.

V letih 1991–2007 so bile v soriški cerkvi slike križevega pota iz Lajerjeve delavnice oz. so križev pot pripisovali Leopoldu Lajerju. V cerkev so ga postavili v času preureditve okrog leta 1960, v času župnika Gačnika, pod vodstvom Antona Bitenca. Takrat so bile narejene klopi v cerkvi, spovednica je bila preurejena v zakristijsko omaro, odstranjena je bila prižnica, na prostoru stopnic na prižnico je bila narejena spovednica, krstni kamen je bil narejen spredaj levo v cerkvi, nameščene so bile nove luči, nameščen je bil nov (Lajerjev) križev pot. Stare (velike) slike križevega pota so bile v tem času na mežnarji.¹⁴

Notranjost soriške cerkve. Foto: Marija Gasser

Cerkveni kipi

Vsi kipi so leseni, so nedoločljive starosti, avtor ni znan, čeprav jih pripisujejo Šubicem iz Poljanske doline. V cerkvi so kipi:

- Sv. Nikolaj v glavnem oltarju;
- Sv. Avguštin, škof, s svečo in knjigo, stoji na desni strani glavnega oltarja;
- Sv. Urh, škof, z ribo v roki, stoji na nasprotni strani v isti velikosti kot sv. Avguštin;
- Sv. Lucija, mučenka, s palmovo vejico, postavljena je poleg kipa sv. Urha.

Na vsaki strani tabernaklja sta stala še dva angela v klečečem položaju v velikosti 50 centimetrov. Verjetno sta bila iz časa župnika Karlina (1904), ki je zamenjal stari tabernakelj z novim. Na levem stranskem oltarju je kip Žalostne Matere Božje.

Orgle

Prvo poročilo o orglah v soriški cerkvi spada v leto 1865. Tega leta je župnik Jožef Boncelj dal narediti "glasne vršeče orgle". Naslednje orgle je dal napraviti Peter Rojic, samouk, doma iz Podbrezj. Danes so v soriški cerkvi orgle z letnico 1968 mojstra Antona Jenka. Imajo 12 pojočih registrov v dveh manualih.

Zvonovi

Soriška cerkev ima zvonik in v njem tri zvonove. Tri zvonove je imela tudi, preden so jih pobrali med prvo svetovno vojno. Največji soriški zvon tehta 1.660 kg, srednji 800 kg, najmanjši 450 kg. Edini, najmanjši zvon, ki je preživel prvo svetovno vojno, ima dve letnici: 1558 in 1886, ostala dva nosita letnico 1923. Največja zvonova sta železna, njihova predhodnika sta bila bronasta, najmlajši, ki je ostal, je bronast. Najmlajši zvon nosi napis: "Albert Samassa c.k., dvorni zvonar v Ljubljani", prelit je bil v tovarni Samassa. Ostala dva železna zvonova sta bila delana na Jesenicah in nosita oznako KID (Kranjska industrijska družba).

Klopi

Soriške klopi je prvotno delal mizar, ljudski umetnik Janez Pintar, nekaj klopi v zakristiji pa je delo

župnika Janeza Karlina, teh danes v zakristiji ni več. Klopi, ki so bile nekdaj v prezbiteriju in v zakristiji, so bile kasneje na mežnariji. Klopi, ki so v cerkvi danes, je napravil Franc Kežzar (Petrov, iz Zgornje Sorice 28). Naredili so jih v delavnici nad zadrugo oz. kasnejšo trgovino, v mladinski sobi.¹⁵

Krstni kamen

Je delo Plečnikovega učenca arhitekta Bitenca. Prvotno je stal zadaj ob stranskem vhodu. Ko je župnik Boncelj dal zazidati stranska vrata, so ga prenesli pred obhajilno mizo. Krstni kamen je bil iz kamna z lesenim pokrovom oz. nadstreškom. Tega kamna ni več v Sorici. Današnji je kamnit, stoji ob levem oltarju, verjetno je iz leta 1960.

Spovednica

Zelo skrbno je izdelana spovednica, ki je delo župnika Karlina. Nosi izrezljano letnico 1904. Na sredi je lepo izrezljano Božje oko in meče žarke na vse strani. Streha na spovednici je nosila kip angela s trombo v rokah. Danes tega kipa ni več. Na vratih je izrezljana papeška tiara in ključi. Včasih je bila spovednica, delo Karlina, v cerkvi, danes pa je v zakristiji in služi za omaro. Župnik Karlin, ki je bil izvrsten ustvarjalec z lesom, je napravil tudi vrata na prižnico. Župnik Karlin, Plevnarjev s Karlovca

Spovednica Jurija Karlina, danes kot omara v zakristiji. Foto: Marija Gasser

v Škofji Loki (danes Kopaliska ulica 15), je bil več del z lesom, saj so doma imeli mizarško delavnico. V njej je izdelal spovednico in več drugih lepih kosov opreme za soriško cerkev in župnišče. Spovednica je danes v zidu, kar je posebnost, pravi župnik Mirko Turk, ki podobne ni zasledil ne na Slovenskem in ne v tujini.

Cerkvene posode

Soriška cerkev je v preteklosti imela dve veliki monštranci, ki jih ima še danes. Poročilo pravi, da je cerkev dobila leta 1879 krasno monštranco, ki je stala 350 goldinarjev.

Cerkev je v preteklosti imela štiri kelihe. Vsi so pozlačeni. Cerkev je imela tudi dva ciborija in veliko mašnih plaščev. Leta 1873 so o veliki noči dobili nov

mašni plašč iz tovarne Prikel na Dunaju. Leta 1950 je imela soriška cerkev deset mašnih plaščev bele barve, tri vijolične, štiri rdeče, dva zelena in tri črne. Poleg tega en plavial in dva misala, ki se danes ne uporabljata več. Najstarejši misal nosi letnico 1865 in ima lepo reliefno podobo sv. Nikolaja.

Omenila bi samo še kapelico pri cerkvi, v kateri je bila prvotno Groharjeva slika Jezus in dva učenca iz Emavs. Kapelica je bila leta 2011 obnovljena s kipom Brezmadežne.

Soriška cerkev je dobila elektriko leta 1912.¹⁶

Namen opisa je ohranitev bogate podedovane kulturne dediščine naših prednikov. Z opisom izražam spoštovanje do ljudi, njihovega dela, pokončne in trdne pripadnosti krščanskemu izročilu. Kulturna dediščina na Soriškem je posebna in edinstvena.

Kapelica pri cerkvi s kipom Brezmadežne.
Foto: Marija Gasser

Molitev pred križem, leta 1938. Škof Gregorij Rožman. Vir: Matevž Kopač

Jemčeva poroka pred župniščem v Sorici okrog leta 1926. Alojzij (Štravs) – Kreštanov (1903–1943) in Amalija Kemperle (1909–1999) – Koštnarjeva. Prevzela sta kmetijo pri Jemcu v Davči in z njo tudi priimek Jemec. Vir: Marjan Petermelj

Župnik Skvarča, 1951. Vir: Ivanka Egart

Spominska plošča na župnijski cerkvi v Sorici. Foto: Marija Gasser

V spomin na izginule domačine

V nedeljo, 6. septembra 2015, je bila na pročelju cerkve sv. Nikolaja v Sorici **slovesna blagoslovitev spominske plošče** v spomin župniku v Sorici Francu Krašni in Filipu Terčelju, duhovniku, profesorju teologije, publicistu, nabožnemu piscu, pisatelju, pesniku, prosvetnemu organizatorju iz Grivč, ter 24 izginulim domačinom po končani drugi svetovni vojni.

Svojci še do današnjih dni niso izvedeli, kdaj in kje so umrli. Otrokom so bili odvzeti očetje, ženam možje, materam sinovi. Za ugotavljanje kakršne koli krivde niso bili izpeljani niti minimalni postopki. Svojce zaznamuje tudi nasilen izgon 90 domačinov, žena in otrok na Koroško v decembru 1945.

Slovesnost je vodil kardinal Franc Rode, ki je v nagovoru dejal: *"Ta strašna morija, ki se je zgodila po vojni, je pravzaprav največji poraz Komunistične partije in bistveno omadeževanje tistih partizanov, ki so šli z dobro voljo in dobrim namenom v boj za Slovenijo. V jedru vse to meče senco na njihov boj in lahko rečemo, da ga spreminja v poraz, od katerega si ne bodo opomogli kljub vsem opravičilom in poskusom, da bi izbrisali spomin na to strašno sramoto in strašni zločin."* Kardinal Rode je po slovesni sveti maši blagoslovil spominsko ploščo, ki so jo odkrili predsednik odbora za postavitev spominske plošče Slavko Gartnar ter Julijana Gaser in Jožica Šubic. Obema sta v otroštvu izginila očeta in obe sta bili v decembru 1945 s svojima družinama izgnani na Koroško. Njihovo usodo sta delila tudi župnik v Sorici Franc Krašna in duhovnik Filip Terčelj, ki sta se zavzela za te ljudi in zato končala v Štulčevi grapi v Davči. V ljudeh, ki so to doživeli, je še vedno čutili izjemno bolečino zaradi neznanse krivice, ki so jo pretrpeli, in strah pred ponovnimi ponižanji. In še vedno so žrtve klevetane, storilci pa nagrajeni že desetletja. Nihče se jim za prestano gorje in krivico še ni nikoli opravičil. Na slovesnosti sta zbrane nagovorila mag. Bogdan Vidmar, ki vodi postopek beatifikacije Filipa Terčelja, ter predsednik SDS Janez Janša, ki je dejal: *"Kar se je zgodilo in kar se je skrivalo, se je najprej skušalo zanihati, ko je resnica prihajala na dan, zdaj se skuša opravičevati, kar je še huje."*

Mag. Bogdan Vidmar je v nagovoru k spominski plošči dejal, da nekateri izven-sodne poveljni poboje še vedno prikrivajo, jih minimalizirajo in opravičujejo. *"Hujši od krivičnih obsodb, nasilja in smrti so ignoranca, molk in izbris iz spomina. Pokop mrtvih je naša civilizacijska dolžnost, ne glede na zasluge in krivdo mrtvih. Izginulih mož žal ne moremo pokopati, ker ne vemo, kje so njihova telesa, zaslužijo pa si vsaj skromno obeležje."*

Gospod kardinal Franc Rode se je sam spomnil poveljnega časa, ko je bil z begunci s tega področja na Koroškem. Dejal je še, "da se žrtev poveljnih poveljev ne spominjajo, ker bi gojili kakršno koli sovražstvo, ampak zato, da se kot narod rešimo bremena preteklosti in si odpiramo pot v prihodnost."

Opombe:

- ¹ Valvasor, Slava Vojvodine Kranjske, prva izdaja 1689, župnije, VIII, str. 307.
- ² Ustni vir: Alojz Pintar – Šimanov.
- ³ Župnijska kronika Sorica, 1903–1934.
- ⁴ ZVKDS, Restavratorski center Ljubljana, Oddelek za stafelajno slikarstvo.
- ⁵ Ustni vir: Mirko Turk, župnik v Sorici, in Jernej Hudolin, direktor Javnega zavoda RS za varstvo kulturne dediščine, Ljubljana.
- ⁶ Ivo Kožuh, župnik v Sorici v letih 1991–2007.
- ⁷ Ivo Kožuh.
- ⁸ Ivo Kožuh.
- ⁹ Župnik Ivo Kožuh.
- ¹⁰ Ustni vir: Mirko Turk.
- ¹¹ Ustni vir: Ivo Kožuh.
- ¹² Ustni vir: Alojz Pintar – Šimanov.
- ¹³ Ustni vir: Ivo Kožuh.
- ¹⁴ Isti.
- ¹⁵ Ivo Kožuh.
- ¹⁶ NŠAL, NŠAL 19, Popis cerkva 1954, Župnija Sorica, Franc Gačnik.

V spomin Antonu Sedeju

Dobro leto je minilo, odkar je za vedno odšel Anton Sedej, po domače Polancov Tone, kot smo ga poznali v Železnikih. Odšel je nepričakovano in ravno v času, ko je bil lanski zbornik že v tisku. Našemu spoštovanemu sodelavcu smo posvetili predstavitev 12. številke Železnih niti, knjige, ki jo je soustvarjal še poln raziskovalne moči. V njej je objavil kar dva prispevka. Prvega o jezikoslovcu Jakobu Šolarju ter drugega o počitniškem domu gospodarskih organizacij Selške doline v Portorožu. Tone se je uredniškemu odboru priključil takoj, ko se je začelo delo za prvo številko. Vedno je bil poln načrtov in idej, ki jih je tudi izpeljal. Predstavil se nam je kot fotograf, kronist, ljubiteljski zgodovinar in muzealec. Za vsako številko zbornika je pripravil obširne članke in fotografije. Opisal je znane in manj znane ljudi: Josipa Grošlja, Mihove godce, Jakoba Benedičiča, Lojzeta in Olgo Šmid, Franca Peternelja, Marijo Lotrič, Janeza Keržarja in Jožeta Dolenca. Obeležil je 60 let kovinarstva v Železnikih, opisal hojo za zvoncem, se posvetil jaslicam farne cerkve sv. Antona Puščavnika in svetovni razstavi jaslic v Ljubljani. Pripravil je foto pregled vhodnih vrat, portalov in drugih stavbnih elementov v Železnikih in prispeval ogromno slik iz svojega bogatega foto arhiva.

Anton Sedej ni bil le tkalec in soustvarjalec Železnih niti, spekter njegovih "talentov in poklicev" je bil zelo pester. Mnogi so ga poznali kot zvedavega fotografa in kronista dogodkov, sodelavca in dopisnika Radia Sora, stalnega dopisnika tednika Družina in Novega glasu, pisca v Ratitovška obzorja, ljubiteljskega zgodovinarja in raziskovalca, jasličarja in restavratorja Šubičevih jaslic v domači farni cerkvi

... V mladih letih je pel v pevskem zboru, kot amaterski igralec pa nastopal v igrah Kulturno-umetniškega društva DPD Svoboda. V Železnikih je močno sled pustil v prostovoljnem gasilskem društvu, pa tudi v muzeju in med člani Muzejskega društva. Mladi Tone je zelo aktivno sodeloval tudi v Turističnem društvu Železniki. Bil je eden izmed ustanovnih članov in njihov dolgoletni tajnik. Leta 1963, ko je pri nas zaživela etnološka prireditev Čipkarski dan, se je zavedal njenega pomena za kraj, zaznamovan s klekljarsko tradicijo. Poskrbel je, da prireditev ni zamrla in da se je čipkarski dan raztegnil v dneve, ko se domačini ter drugi ljubitelji čipk še vedno vsako poletje srečujejo na trgu pred plavžem.

In od kod je Tone črpal svojo življenjsko moč?

Otroštvo in mladost je Tone, najmlajši od petih otrok, preživel v delavski družini iz Gorenjega, starega konca Železnikov. Po končanem osnovnem šolanju je prehodil pot od mizarkega vajenca do mizarja v Zadrugi in se nato zaposlil v tovarni Niko. Opravil je dodatna izobraževanja in postal varnostni tehnik. Sloveč po svoji natančnosti ter predanosti, je delokrog razširil še na Kmetijsko zadruho v Škofji Loki in se po daljšem obdobju dela na varnostnem področju pozneje poklicno preusmeril v odgovornega vodjo Počitniške skupnosti za Selško dolino, do upokojitve – tik pred prelomom tisočletja – pa tudi za Škofjo Loko. V obdobju njegovega

vodenja Počitniške skupnosti, vključno z njenim celotnim poslovanjem, sta bila zgrajena počitniška domova v Portorožu in Strunjanu. Prav Tonetu gre zahvala, da smo prebivalci Železnikov in Selške doline nekdanj lahko dopustovali v domu sredi mondenega letovišča.

Pri skrbnem beleženju časa in dogodkov v njem je znal prisluhniti, opazovati naravo ter razumeti njeno moč. Pred več kot petdesetimi leti je začel dokumentirati dogajanje v Železnikih in okolici na celuloidni trak. Rad je sledil razvoju tehnike. Analogni fotoaparati so ga zamenjali z digitalnimi. Njegovo pronicljivo oko je zaznavalo spremembe v okolju in skozi fotoaparati je ujel ter ohranil mnoge dogodke in ljudi, ki so tako ali drugače zaznamovali naš kraj in dolino. Sledi nekega obdobja, ki bi jih prej ali slej zameglil čas, bodo po Tonetovi zaslugi ostale. Ob pogledu na njegovo bogato arhivsko zapuščino se nam bo z obujanjem spominov lahko orosilo oko ali veselo zaigralo srce!

Člani uredništva Železnih niti smo s Tonetom radi sodelovali, prisluhnili njegovim predlogom ter brali prispevke, ki jih je vedno fotografsko nadgradil. Pogosto se spomnimo nanj, na njegovo ustvarjalno delo, pa tudi na njegov humor, s katerim je znal popestriti naša srečanja.

Zavedamo se in čutimo, da nas je zapustil ustvarjalni sodelavec.

Podatke pripravila Peter Polajnar in Rudi Rejc
Zapis uredili Aleš Primožič, Katarina Primožič in Tadeja Šuštar
Foto: Andrej Bogataj

Hiše, vhodna vrata, portali in drugi stavbni elementi v naseljih Češnjica, Na Kresu in Studeno, 4. del

Anton Sedej

Nadaljujemo z objavo fotografij stavbne dediščine, ki je v predstavljenih naseljih bolj redka, saj se je tod z množično pozidavo novih hiš in stanovanjskih blokov vaška idila spremenila.

Blaškova hiša – Demšar, Češnjica 1. Foto: Anton Sedej

Vhodna vrata.

Okno s štukaturo.

Betonski steber železne ograje ob hiši.

Novakova hiša – Eržen, Češnjica 3 – glavni vhod. Foto: Anton Sedej

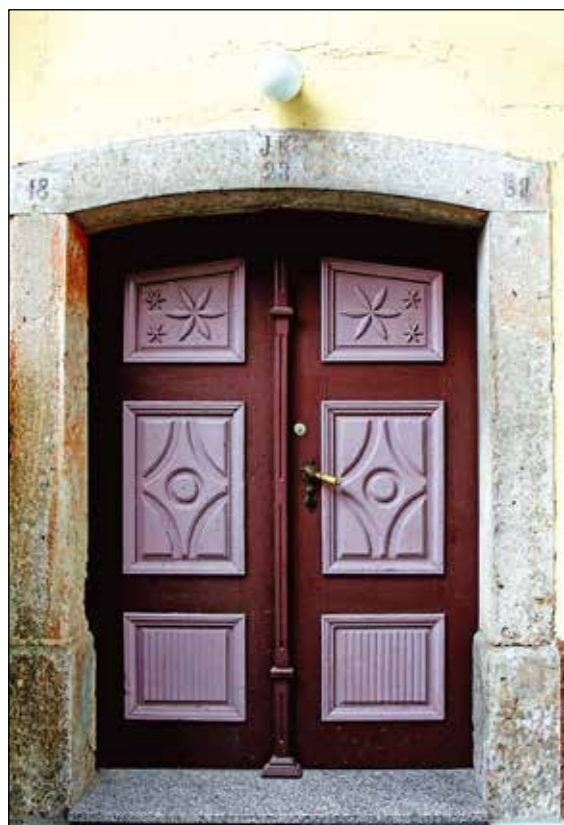
Vhodna vrata z letnico 1893.

Cvirnova hiša – Habjan, Na Kresu 2. Foto: Anton Sedej

Detajl vhodnih vrat z letnico 1890.

Anžicova hiša – Na Kresu 4. Foto: Anton Sedej

Vhodna vrata z letnico 1899.

Koncova hiša – Hudolin, Češnjica 15. Foto: Anton Sedej

Obokano stopnišče v klet hiše.

Stopnišče v nadstropje na vhodnem delu hiše.

Turkova hiša – Zaman, Češnjica 29. Foto: Anton Sedej

Vhodna vrata z letnico 1929.

Čočova hiša – Češnjica 32. Foto: Anton Sedej

Vhodna vrata.

Detajl okna nad vhodom.

Reškova hiša – Eržen, Češnjica 20. Foto: Anton Sedej

Vhodna vrata.

Lušlova hiša – Demšar, Studeno 5, pokrita s skrilom. Foto: Anton Sedej

Zastekljeno znamenje nad vhodom.

Prešenkova hiša – Benedik, Studeno 19. Foto: Anton Sedej

Vhodna vrata z letnico 1864.

Detajl lesoreza vhodnih vrat.

Železniki

Racovnik

Tine Benedičič

Benedikova hiša okoli leta 1900 in danes, Racovnik 53.

Foto: arhiv Tineta Benedičiča

Foto: Tine Benedičič

Morajna okoli leta 1970 in danes, Racovnik 52.

Foto: arhiv Muzeja Železniki

Foto: Tine Benedičič

Popčeva hiša pred drugo svetovno vojno.

Foto: arhiv Tineta Benedičiča

Popčeva hiša danes.

Foto: Tine Benedičič

Globočnikova hiša okoli leta 1940 in danes.

Foto: arhiv Muzeja Železniki

Foto: Tine Benedičič

Zgornji del Racovnika pred drugo svetovno vojno in danes.

Foto: arhiv Tineta Benedičiča

Foto: Tine Benedičič

Spodnji del Racovnika, "na vasi", okoli leta 1970 in danes.

Foto: arhiv Muzeja Železniki

Foto: Tine Benedičič

Jegličeva hiša okoli leta 1900 in danes.

Foto: arhiv Tineta Benedičiča

Foto: Tine Benedičič

Racovnik okoli leta 1900 in danes.

Foto: arhiv Tineta Benedičiča

Foto: Tine Benedičič

Racovnik z Egrovim vrtom okoli leta 1910.

Foto: arhiv Tineta Benedičiča

Pomembne obletnice v Selški dolini v letu 2016

Rudi Rejc

1296 *720 let*

- Ustanovljen je vikariat Selca.

1426 *590 let*

- Prva omemba fužin v Železnikih. Fevdna knjiga govori o zgornji fužini v selškem uradu, sklepati je, da je obstajala tudi spodnja. Veliko kladivo je dnevno obdelalo po 24 centov (1,344 kg) železa.

1476 *540 let*

- Turki so dvakrat pridrli v Selško in Poljansko dolino.

1516 *500 let*

- Udeležba Železnikarjev pri kmečkem uporu proti zemljiški gosposki na Gorenjskem. Zaradi sodelovanja pri uporu jim je freisinški škof Filip odvzel stare pravice, še posebej pravico do lastnega sodstva.

1606 *410 let*

- Matija Notar, železnikarski fužinar, je po koncesijski listini spodnjeavstrijske vlade v Farjem potoku zgradil "kranjsko peč". Loško gospostvo in fužinarji Železnikov so tako močno nasprotovali, da je koncesijo odstopil Hansu Cornionu.

- 1616** *400 let*
- Tri leta trajajoča beneška vojna (1616–1619), Železnikarji pod Plavčevim vodstvom branijo prehod pri Oselici.
- 1656** *360 let*
- Ustanovljen je vikariat Sorica.
- 1706** *310 let*
- Zgrajena je baročna cerkev sv. Frančiška Ksaverja v Železnikih. Obok prezbiterija in slavoločno steno je leta 1857 poslikal Štefan Šubic. V glavnem oltarju ima Layerjevo sliko sv. Frančiška. Stranski oltarji so delo Valentina Metzingerja. Cerkev je bila v poplavih leta 2007 zelo poškodovana. Obnova je bila zaključena leta 2013.
- 1736** *280 let*
- Uveden je deželnoknežji davek na premoženje.
- 1746** *270 let*
- Rojen Anton Pflieger, Železniki, dr. prava. Častivredni pravnik si je tako s širokim poznavanjem prava in zakonov kot s svojo pravičnostjo pridobil veliko zaupanje cesarja Franca. Vitez plemeniti Wartenaу, c.-kr. državni konferenčni svetnik na Dunaju, kancler ordena zlatega runa, sodeloval pri reviziji državnega zakonika. Pisal je natančno ter v mnogih poslih upošteval red, ki ga ni bilo mogoče preseči.
- 1756** *260 let*
- Rojen Jurij Miklavčič, Zali Log. Latinist in slovenist, stolni vikar v Ljubljani, pesnik in prevajalec.
 - Ustanovljen je vikariat Dražgoše.
- 1786** *230 let*
- Rojen Blaž Blaznik, Selca, ljubitelj zgodovine, zgodovinar nakeljske in selške župnije, njegove prispevke so leta 1906 objavili v Izvestijah Muzejskega društva za Kranjsko. Okrajni šolski nadzornik kranjskega dekanata.
- 1816** *200 let*
- Umrl Mihael Grošelј, Železniki, rojen leta 1754 v Kropi, ustanovitelj šole v Železnikih leta 1815. Na južni steni cerkve sv. Antona o njem govori napis: "Mihael Grošelј, fajmošter, oče teh ubogih, stvarnik te šole MDCCXVI".
- 1826** *190 let*
- Rojen Jožef Levičnik, Železniki. Župan, učitelj, kronist, organist, pesnik in potopisec, dopisnik Novic, Zgodnje Danice in Šolskega prijatelja, gonilna sila vsega krajevnega dogajanja tistega časa, začetnik "ta črne" in "ta zlate" knjige. Leta 1854 je ustanovil bralno društvo.

1836 *180 let*

- Pokopališče pri sv. Frančišku so zaradi izbruha epidemije kolere razširili za dve klawtri na zahodno stran in postavili mrliški vežici.

1846 *170 let*

- V Železnikih izbruhne požar. Pogorelo je osem hiš z gospodarskimi poslopji. Sodno ocenjene škode je bilo za 48.342 goldinarjev.
- Rojen Albert Levičnik, Železniki, dr. prava, sodnik na Štajerskem in Notranjskem, graditelj sodne palače v Ljubljani, predsednik deželnega sodišča, soustanovitelj Društva za otroško varstvo in socialno skrbstvo.
- Umrli Franc Boncelj (Boncljev gospod), Železniki. Kot mlad duhovnik je služboval v Sorici, krstil Ivana Groharja, ga kasneje oskrboval s hrano in stanovanjem, upokojen kot župnik v Dražgošah, bil je spoštovan in priljubljen predvsem zaradi radodarnosti.
- Rojen Luka Lavtar, Železniki, matematik in fizik, glavni učitelj na ženskem učiteljskišču v Gorici in moškem učiteljskišču v Mariboru, avtor metodičnih knjig za poučevanje matematike in fizike na osnovnih in srednjih šolah.

1856 *160 let*

- Z vztrajnim prizadevanjem kaplana Zorca je župnija Železniki za cerkvijo sv. Antona zgradila lastno kaplanijo na Koki.
- Ustanovljena samostojna župnija Sorica.

1876 *140 let*

- Rojen Anton Dermota, Železniki, študiral v Pragi, politik, publicist in pravnik, urednik revije Naši zapiski, glasil Delavski list, Rdeči prapor, Zarja, ustanovitelj in tajnik izobraževalnega društva Akademija, leta 1912 odpre odvetniško pisarno v Novi Gorici.
- Rojen Florjan Arno, Železniki, harmonikaš, ustvarjalec ljudske glasbe. Sinovi Cveto, Jože, Tine in Stane sestavljajo Šramel kvartet, vnuki Tone, Jože, Janez in Franc pa Ansambel bratov Arno.
- Ustanovljena je samostojna župnija Dražgoše.

1886 *130 let*

- Rojen Frenk Tavčar, Lenart nad Lušo, politični in društveni delavec, publicist. Objavlja črtice, v katerih slika boj kulakov in bajtarjev, življenje izkoriščanih delavcev in naših izseljencev v Ameriki, napiše dve žaloigri in komedijo, leta 1931 za Društvo narodov v Ženevi pripravi predlog koledarja, znan pod nazivom Taucharjev koledar, ki bi imel 12 x 30 dni, dnevi, ki bi ostali, bi bili prazniki.

1896 *120 let*

- Rojen Josip Peternelj, Cerkno, naprednjak, posestnik, sadjar, čebelar, raziskovalec in nesojeni izumitelj.
- Rojen Jakob Šolar, Rudno. Duhovnik, vzgojitelj, jezikoslovec, literarni zgodovinar, prevajalec. Desna roka dr. Frana Ramovša pri snovanju Slovarja slovenskega knjižnega jezika, Slovenskega pravopisa in Slovenske slovnice. Leta 1929 prejemnik francoskega reda zlatih palm.
- Rojen Gojmir Anton Kos, Gorica, sin zgodovinarja Franca Kosa, najpomembnejši figurativni slikar, redni član SAZU, prejemnik Prešernove nagrade leta 1947 in 1950.
- Začetek pouka v Davči in na Lenartu.

1906 *110 let*

- Rojen Drago Dolenc, Železniki, organizator turistične in planinske dejavnosti, do leta 1940 oskrbnik koč na Ratitovcu. Ko je predajal koč kraljevi vojski, je smel odnesti zvon in vpisno knjigo (oba eksponata hrani Muzej Železniki), po vojni gonilna sila za postavitve nove koč in tajnik po vojni nastalega Planinskega društva za Selško dolino.
- Umril Avgust Novak, Železniki, rojen leta 1867 v Ljubljani, konec 19. in v začetku 20. stoletja uvedel v Železnike veliko novitet, moderniziral hišo (angleško stranišče in kopalnico z banjo) in gospodinjstvo, postavil elektrarno, napeljal vodo v hlev in hišo, postavil velik vrt – park s stekleno vilo in osvetljen vodomet, v gozdičku so se pasle srne.
- Janez Evangelist Krek ustanovi Orlovsko društvo.
- Začetek pouka v Zabrdi.
- Odprtje planinske koč na Poreznu.
- Ustanovljeno je Prostovoljno gasilsko društvo Sorica.

1916 *100 let*

- Rojen Maksimilijan Ocepek, Komenda, umrl februarja 2016. Župnik v Železnikih od leta 1959 do leta 1993, po vojni obnova cerkve sv. Antona v Železnikih in cerkve Marije Vnebovzete na Zalem Logu, leta 1966 gradnja nove cerkve sv. Lucije v Dražgošah in leta 1971 novega župnišča v Železnikih, obnovljena je bila tudi zunanost božjepotne cerkve Loretske Matere Božje v Suši in ruševine znamenite romarske cerkve v Dražgošah.

1926 *90 let*

- Rojen Anton Pegam, Železniki. Ustanovni član in direktor Tehnice Železniki.
- Umril Jožef Marija Kržišnik, Ilirska Bistrica, rojen leta 1865, Zgornja Luša. Z Levstikovo in Tavčarjevo podporo študira filologijo na Dunaju, kaplan na Spodnjem Štajerskem, župnik in dekan v Trnovem pri Ilirski Bistrici. Piše lirske in epske pesmi, se poizkuša v dramatiki in prevaja francosko prozo.
- Tretje poplave v Železnikih.

1936 *80 let*

- Umrl Franc Thaler, Šentilj, rojen leta 1865 v Železnikih, narodnoobrambni delavec, šentiljski župan in ugleden vinogradnik, slovenski rodoljub, ustanovitelj slovenskega bralnega, kasneje prosvetnega društva. Leta 1910 sodeluje pri postavitvi slovenskega društvenega doma Slovenski dom.
- Postavljena je Kemperlova parna žaga.

1946 *70 let*

- Umrl Filip Terčelj, Davča, rojen leta 1892 v Grivčah, publicist, pisatelj in pesnik nabožne lirike, tajnik Prosvetne zveze, duhovni vodja in katehet v slovenskem zavodu Alojzijevišče.
- Umrl Franc Saleški Krašna, Davča, rojen leta 1887, Ljubljana, pred drugo svetovno vojno župnik pod Golico, po drugi svetovni vojni župnik v Sorici in Davči.
- Umrl Janez Ceferin, Zali Log, rojen leta 1919, Potok, komandant Jeseniško-bohinjskega odreda NOV.
- Ustanovljena je 2. Čipkarska zadruga v Železnikih.
- Ustanovljena je produktivna zadruga kovinarjev NIKO, leta 1959 Tehnica (tehtnice), leta 1962 združeno podjetje Iskra (elektromotorji), leta 1963 Niko (pisarniška galanterija), leta 1992 Domel. – Več preberite v knjigi Železni kruh, izdal Domel Holding, d. d., 2016.
- Ustanovljena je Lovska družina Selca.
- Ustanovljena je Lovska družina Železniki.
- Ustanovljena je elektrarna zadruga kovinarjev NIKO, na posestvu Johana Globočnika jo je postavil Avgust Novak leta 1905.

1966 *50 let*

- Umrl Janez Prevc, Studeno, rojen leta 1899, Studeno. Ustanovni član Lesne zadruga Češnjica, danes Alples.
- Umrl Cene Kopčavar, Ljubljana, rojen leta 1922, Selca. Profesor jezikoslovja, slavist, prevajalec ruske porevolucijske literature.
- Četrte poplave v Železnikih.
- Ustanovljeno podjetje Dom oprema Železniki, proizvodno mizarstvo in obrtne dejavnosti ključavničarstvo, kleparstvo, vodovodno inštalaterstvo, mehanika, zidarstvo, soboslikarstvo
- Zgrajena je nova cerkev sv. Lucije v Dražgošah, po prizadevanjih župnika Maksimilijana Ocepka in domačinov, prva po novih načrtih zgrajena cerkev po drugi svetovni vojni v Sloveniji, arhitekt Tone Bitenc, slikar Stane Kregar, posvečena leta 1968.

1976 *40 let*

- Umrl Gabrijel Markelj, Sv. Križ, rojen leta 1900, Sv. Križ, krojač, izdelovalec narodnih noš in lovskih oblek, etnolog.
- Zgrajen je spomenik dražgoški bitki v Dražgošah. Arhitekturno lupino je zasnoval inž. arh. Boris Kobe. Kipe in kostnico je ustvaril akademski kipar Stojan Batič, mozaik pa akademski slikar Ive Šubic.

Viri:

Arhiv Muzejskega društva Železniki.

Zborniki Železne niti in Loški razgledi.

Selška dolina v preteklosti in sedanjosti. Ur. France Planina. Železniki: MD Škofja Loka, pododbor Železniki, 1973.

Anton Globočnik: *Eisern – Železniki*, zgodovinsko-statistični oris v registah: kronika. Prev. Jože Dolenc, France Baraga.

Dražgoše: Pan, 1999.

Gorenjska: letoviška, industrijska, trgovska, obrtna. Novo mesto: Progres, 1931.

Vida Košmelj: *Železniki skozi čas*. Radovljica: Didakta, 2007.

Občina Železniki: Častni občani, občinski nagrajenci.

Slovenski biografski leksikon.

Leksikon Gorenjci.

Železni kruh. Ur. Miha Naglič. Železniki: Domel holding, d. d., 2016.

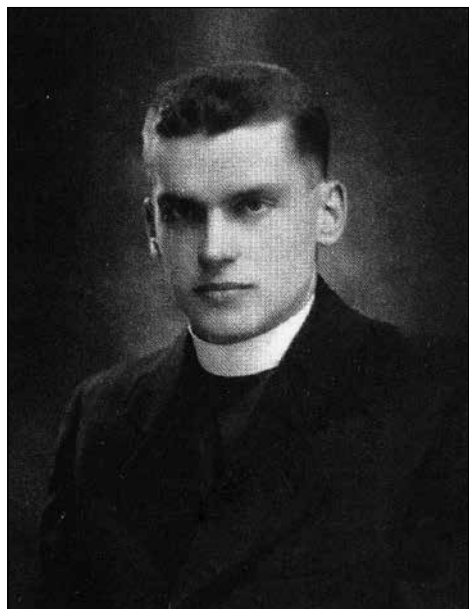
Uradni zapisnik ZVKD ob obnovi cerkve sv. Frančiška 2010.

Ustno izročilo.

Maksimilijan Ocepek

Duhovnik, ki je v naših krajih pustil velik pečat

Anja Čufar

Maksimilijan Ocepek v bogoslovnih letih.

Rodil se je 9. oktobra leta 1916 na Komendski Dobravi kot osmi otrok. Živel so v zelo skromnih razmerah. O svojem otroštvu je sam zapisal: "V družini smo se lepo razumeli. Otroci smo se seveda kdaj sprli, vendar smo se imeli radi in smo vedno skupaj držali. Tudi staršem smo radi pomagali. Starši in razmere so nas navajali na varčnosti in skromnosti. Zelo smo pazili na obleko, knjige, zvezke itd."

Pri dvanajstih letih mu je zbolela in umrla mama. Že od malih nog je imel željo študirati, kljub temu, da doma niso imeli denarja. Njegova želja se je uresničila s pomočjo njegovih sester, ki so poskrbele, da je bil sprejet v dijaški zavod pri redovnikih lazaristih na Taboru v Ljubljani. Obiskoval je pouk na klasični gimnaziji. Po maturi pa se je kljub pričakovanjem zavoda odločil, da vstopi v škofijsko bogoslovje in začne študirati na teološki fakulteti. V času študija ga je prizadela tudi smrt očeta. Duhovniško posve-

Z novomašniškim križem.

čenje, ki pa se ga je od njegovih domačih udeležila le sestra Angela, je prejel 5. julija leta 1942. Ostali bratje in sestre so bili namreč zaradi druge svetovne vojne takrat na drugi stani meje, ki je potekala med Ljubljano in Gorenjsko. Po posvečenju je v ljubljanski stolnici kot gost – kaplan pomagal župnijskemu upravitelju v župniji Osp v tedanji tržaški škofiji. V enem letu pa se je preselil v kaplanijo Plavje, kjer je skrbel še za podružnico Sv. Barbaro in Spodnje Škofije iz sosednje župnije. Septembra 1945 je nastopil v službo vikarja namestnika v župniji Šmartno pri Litiji. Po enem letu, ko se je tedanji župnik vrnil nazaj, je ostal v tej župniji kot kaplan še do leta 1955. Nato je bil imenovan za župnijskega upravitelja župnije Polšnik, kjer je obnovil župnijsko cerkev lurske Matere Božje.

Leta 1959 pa je postal župnijski upravitelj župnije Železniki in soupravitelj župnij Dražgoše in Zali Log. Mesto je zasedel namesto župnika Valentina

Bertonclja, ki je takrat zaprosil za premostitev v župnijo Cerklje. Leta 1967 je bil župnik župnije Železniki, še vedno pa je soupravljal župniji Dražgoše in Zali Log. Med letoma 1990 in 1991 pa je bil še začasni upravitelj župnije Davča. V župniji Železniki je ostal vse do svoje upokojitve leta 1993.

Ko se je 19. novembra preselil v Železnike, se je naselil v prvem nadstropju kaplanije, v kateri je v pritličju stanoval cerkovnik Blaž Gortnar z družino. Takratno župnišče je bilo namreč ob koncu vojne požgano. Kmalu po svojem prihodu je uvedel tudi reden verouk za otroke iz vseh treh župnij.

Velik pečat je pustil v vseh treh župnijah. Največjega mogoče celo v Dražgošah, kjer so med drugo svetovno vojno ostali brez cerkve. Le-to so namreč požgali Nemci. Tudi po drugi svetovni vojni takratne oblasti niso bile naklonjene zgradbi nove cerkve. Tako so vaščani bogoslužja opravljali kar v zasilni cerkvi oziroma baraki, ki je bila v času prihoda Maksimilijana Ocepka že zelo dotrajana. Prav to ga je spodbudilo, da je leta 1960 pričel z načrtovanjem za izgradnjo nove cerkve. Pri tem so naleteli na nasprotovanje oblasti. Leta 1961 so naredili novo pokopališče v Dražgošah. Tudi s tem se takratna oblast ni strinjala. Prvi skupni sestanek o izgradnji cerkve je potekal januarja 1962, ko so začeli z dogovarjanjem, kje bo nova cerkev stala. Njihov predlog je takratna oblast zavrnila, nekaj let kasneje pa je prav na tistem mestu zgradila spomenik Cankarjevega bataljo-

Cerkev na Zalem Logu po požaru.

na. Po prvotni zavrnitvi je bil za cerkev izbran prostor, kjer je prej stala zasilna cerkev oziroma baraka. Tako je nanese, da so zasilno cerkev oz. barako predstavili. Lokacijsko dovoljenje za izgradnjo cerkve so prejeli 11. julija 1963. Nato je sledilo še mnogo težav s takratno oblastjo, ki je nenehno poskušala prekiniti nadaljevanje gradnje cerkve. Pri tem so mnogokrat zaslili tako farane Dražgoš kot tudi duhovnika Maksimilijana Ocepka. Pri svojem zaslisevanju so zagrozili tudi z različnimi kaznimi. 23. julija 1964 pa so oblasti končno izdale gradbeno dovoljenje za izgradnjo cerkve in 11. septembra so se tako začela gradbena dela. Blagoslovitev temeljnega kamna je bila 18. oktobra 1964, posvetitev cerkve pa je bila na binkoštno nedeljo, 2. junija 1968.

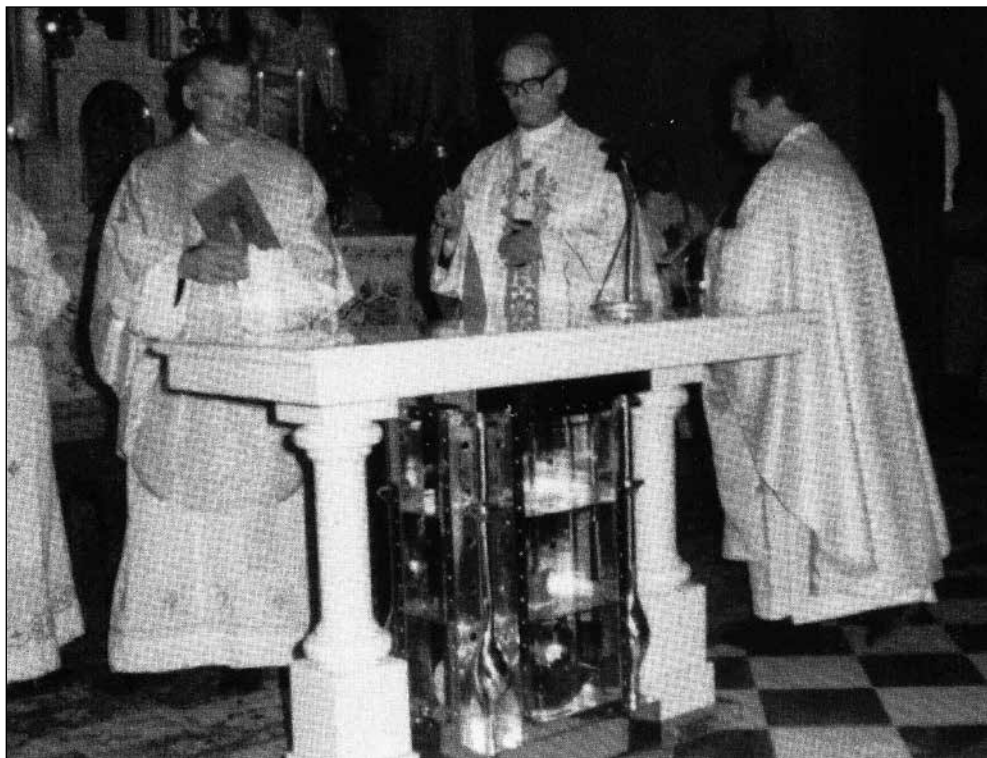
V času delovanja v župniji Železniki je Maksimilijan Ocepek pripomogel k obnovi cerkve svetega Antona, ki je zaradi dotrajanosti potrebovala notranjo obnovo. S to so začeli 26. junija 1963, in sicer z deli na oboku. Obnovljeni so bili ornament, kapiteli,

okraski in simboli v cerkvi. Obnovljena je bila tudi prižnica in poškodovana freska ter okvir glavne slike svetega Antona.

Župnik Ocepek je pripomogel tudi k izgradnji novega župnišča v Železnikih, za katerega je bilo 18. julija 1967 izdano lokacijsko dovoljenje. Pri načrtovanju se je prizadeval tudi za to, da je bila v župnišču načrtovana tudi učilnica in poleg stanovanja za župnika tudi stanovanje za kaplana. Selitev v župnišče je bila mogoča 27. maja 1971, blagoslovljeno pa je bilo 17. oktobra 1971.

V župniji Železniki je bil Maksimilijan Ocepek priča in pobudnik za prefaranje Češnjice, Kresa, Loga, Podlonka z Draboslovico, Prtovča, Rudna in Ojstrega Vrha, ki so prej spadale pod župnijo Selca, v župnijo Železniki. Vas Studeno pa je ostala pod župnijo Selca. Ta odlok je bil sprejet 1. januarja 1972.

Pobudnik pa je bil tudi za izdajo verskega tiska, ki bi bil namenjen faranom župnij Železniki, Zali Log in Dražgoše. Tako je leta 1970 ob božičnem času prvič

Posvetitev novega oltarja v župnijski cerkvi v Železnikih.

izšlo tudi Občestvo, versko glasilo župnije Železniki, Zali Log in Dražgoše. Občestvo izhaja še danes.

V času svojega službovanja v Selški dolini je bil Ocepek priča tudi požaru v cerkvi na Zalem Logu. Kot je v svoji knjigi zapisal, vzrok požara ni bil znan, je pa bilo treba cerkev seveda čim prej obnoviti. Ob hitrem posredovanju gasilcev je večjo škodo utrpela streha, zvonik pa so uspeli zaščititi. Obnove so se lotili hitro, tako so 20. junija 1975 že naredili fasado, nato pa so se lotili notranjega čiščenja cerkve. Prav tako so v juniju postavili ostrešje. Obnova cerkve se je tako nadaljevala vse do leta 1978, ko je notranjost cerkve dobila svojo končno podobo. Zunanost cerkve pa je bila dokončno urejena leta 1985.

Tudi v cerkvi svetega Frančiška se je Maksimilijan Ocepek lotil obnove, saj so se v njej, kot je sam omenil, še poznali sledovi vojne. Leta 1967 je bila tako obnovljena streha zvonika, leta 1978 pa cerkvena streha. Leta 1987 so v cerkvi uredili temelje in razpokane zidove, popravili zidove in nadzidke ter betonirali okenske police. Leta 1988 je bilo poskrbljeno za klopi, leta 1990 pa za kopije že dotrajanih slik.

V času službovanja v župnijah Železniki, Dražgoše in Zali Log je bil Maksimilijan Ocepek zelo deja-

Pri papežu Janezu Pavlu II.

ven in aktiven. V tem času so župnije doživele veliko sprememb tako na področju delovanja, poučevanja verskega nauka kot tudi v obnovljenih cerkvenih in verskih objektih. Pri svojem delovanju je mnogokrat naletel na nasprotovanje takratne oblasti, ki ga je zaradi njegove vztrajnosti nenehno opozarjala in kaznovala na različne načine. Med drugim je zaradi svojega verskega delovanja odslužil tudi zaporno kazen. Največkrat pa ga je takratna oblast poskušala kaznovati denarno.

Ko je Ocepek dopolnil 75 let, se je želel župnijam odpovedati, vendar ga je leta 1992 generalni vikar zavrnil in ga prosil, naj ostane na svojem doteda-

Zlata maša v Železnikih.

njem položaju. Junija istega leta je zaradi svojega delovanja in prizadevanja prejel zlati grb mesta Škofja Loka.

Bližala pa se je tudi njegova zlata maša. Svojo zlato mašo je daroval 12. julija 1992 v Železnikih za vse tri župnije. Opravil jo je ob sodelovanju ljubljanskega pomožnega škofa Kvasa, bivših kaplanov in drugih duhovnikov, župnijskih sodelavcev, sorodnikov in številnih vernikov. Njegove zlate maše so se udeležili tudi zastopniki župnij. Svojo zlato mašo je na željo vernikov ponovil tudi v rojstni župniji Komenda in v župniji Šmartno pri Litiji.

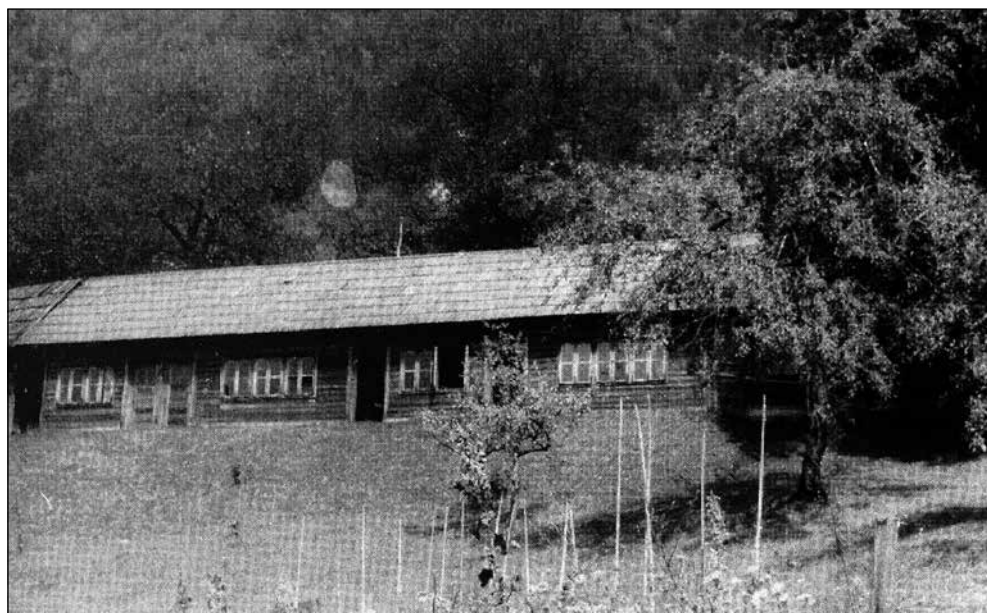
Leta 1993 se je njegovo delo župnika v Železnikih, Dražgošah in Zalem Logu končalo. Po koncu šolskega leta se je poslovil od faranov in župnij ter 12. avgusta odšel v Kamnik.

Po upokojitvi se je kot hišni duhovnik naselil v samostanu zagrebških sester usmiljenk v Kamniku, kjer je pomagal tudi tej župniji. Tam je bival vse do leta 2012, ko so redovnice zaradi pomanjkanja "mladih redovnic" zaprle redovno hišo. Nato je nekaj mesecev bival v Komendi. Nazadnje je bival v Duhovniškem domu Mane nobiscum na Lepem potu v Ljubljani, kjer je tudi umrl.

Vest o njegovi smrti nas je pretresla 15. februarja 2016. Doživel je zavidljivo starost 99 let, oktobra bi namreč praznoval stoti rojstni dan. Pokopan je bil 18. februarja na duhovniškem delu pokopališča v

Posvetitev nove župnijske cerkve v Dražgošah.

Zasilni bogoslužni prostor v Dražgošah.

Komendi. Bil je eden redkih duhovnikov, ki je doživel svojo zlato, biserno, diamantno in železno mašo. Mnogi od nas se ga še spominjamo, ko je služboval še kot duhovnik v župnijah Železniki, Dražgoše in Zali Log.

V naših krajih je pustil zelo velik pečat. Bil je duhovnik, ki je skozi otroška in odrasla leta spremljal veliko ljudi, jih vzgajal ter pripravljaj na življenje. Mnogo ljudi je pripravil na zakon in jih poročil. Mnogim starejšim pa je bil tudi zadnja uteha pred smrtjo.

V Železnikih smo zaradi njega dobili obnovljeno in posodobljeno župnijsko cerkev svetega Antona ter novo župnišče. Na Zalem Logu je cerkev ob njegovem prizadevanju po požaru leta 1975, ki jo je prizadel, dobila novo, še lepšo podobo, kot jo je imela prej.

Najbolj pa se ga bomo zapomnili po njegovem delu v Dražgošah, po prvi novo načrtovani cerkvi v Sloveniji, ki je zrasla po drugi svetovni vojni, cerkvi svete Lucije. Cerkve ne bi bilo brez poguma in požrtvovalnosti Maksimilijana Ocepka ter njegove bitke s takratno oblastjo, ki jo je tudi dobil.

V jeseni svojega življenja je napisal tudi knjigo *Dni premišlja, ki so bili ...*. V njej so zapisana in opisana njegova doživetja in delovanje v župnijah v Selški dolini ter družbeno-politične razmere tedanjega časa na območju Slovenije. V svojem življenju je preživel kar nekaj vojn in družbenopolitičnih sistemov, pomagal veliko ljudem in služboval v različnih krajih. Zapomnili pa si ga bomo kot duhovnika, ki je po drugi svetovni vojni v času svojega službovanja v Selški dolini naredil zelo veliko za ljudi.

Viri:

Ocepek, M., (1995). *"Dni premišlja, ki so bili..."*. Ljubljana: Založba Družina.

Občestvo Dražgoše, Zali Log, Železniki, 21. februar, 2016. *Gospodu župniku Maksimilijanu Ocepku v slovo.*

Pavlič, J., (2016). *Pomembni rojaki: Duhovnik Maksimilijan Ocepek.*

Pavlič, J., (2016). *Umrli je rojak duhovnik Maksimilijan Ocepek.*

Foto: Ocepek, M., (1995). *"Dni premišlja, ki so bili..."*. Ljubljana: Založba Družina.

Albin Lavtar – stoletnik

Branko Lavtar
Jana Lavtar

Minilo je 100 let.

Mladostna leta

Bilo je davnega leta 1916 v času prve svetovne vojne. V Dolenji vasi je na štiristo let stari kmetiji, po domače Pr Žikovc, živela družina Frančiške in Ignacija Lavtarja. Imela sta petnajst otrok in dvanajsti po vrsti se jima je 5. februarja 1916 rodil sin Albin. Imel je osem sester in šest bratov. V teh letih je otroke pobirala "španka", kot so rekli bolezn, ki je bila neke vrste gripa. Veliko otrok je podleglo hudi bolezni, a ata je bil korenjak in kot tak je dočkal sto let.

Šolski prag je prvič prestopil jeseni leta 1922 v Selcih, kjer je s prav dobrim uspehom zaključil pet razredov osnovne šole. Po končani osnovni šoli je ostal doma na očetovi kmetiji in pomagal pri vsakodnevnih kmečkih opravilih na polju, v gozdu, pri prevažanju lesa ... Dela ni nikoli zmanjkalo in veliko je bilo treba postoriti, da se je številna

družina lahko preživljala, trije od otrok so bili invalidni.

Ata je že v rani mladosti opravljal zahtevna kmečka dela. Tako se je kmalu privadil dela s konjem in "fural" les v Vebrovo skladišče na Trato v Škofjo Loko. Kot nam je pripovedoval, je v letu 1924, star komaj 8 let, s konjem prvič peljal voz desk na Trato. Od doma je odšel že ob pol štirih in se vračal ob enajsti uri dopoldne. Konj je bil vajen te poti, ko sta pripeljala na cilj, je mladi Albin skočil z voza, prijel konja za uzdo in ga pripeljal na prostor za razkladanje lesa. Delavec, ki mu je pomagal razkladati deske, mu je dejal: "Fantek, ali si mami ušel iz zibke?" Velikokrat se je zgodilo, da je v šoli pri pouku zaradi utrujenosti zaspal.

Z 20 leti je bil vpoklican na devetmesečno služenje vojaškega roka v takratno vojsko Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Služil je v Gerovem blizu Delnic na Hrvaškem. Po odsluženju vojaškega roka je ostal doma in na očetovi kmetiji pomagal pri kmečkih opravilih vse do pričetka druge svetovne vojne.

Mladi Albin Lavtar.

Žikovčevi s prijatelji pred domačo hišo v Dolenji vasi.

Narodno osvobodilni boj

Ko je prišla druga svetovna vojna, se je kot 25-letni fant, zaveden Slovenec in domoljub, spoznal s partizani – terenci in zanje opravil marsikatero "furo" s konji. V letu 1942 se je povezal z Janezom Lotričem, terenskim delavcem in aktivistom Osvobodilne fronte v Dolenji vasi. 4. maja 1943 leta pa se je prostovoljno pridružil boju proti okupatorju in odšel v partizane. Kot borec je bil razporejen v 1. četo 4. Selškega bataljona Gorenjskega odreda. Ob kadrovskih spremembah v 4. Selškem bataljonu, ki se je v času od 22. do 27. maja 1943 nahajal v taborišču na Podnu pod Ratitovcem, je 22. maja 1943 dobil čin vodnika in partizansko ilegalno ime Dušan. Postavljen je bil za komandirja voda v 3. četi tega bataljona.

Po pripovedovanju in zapisih je sodeloval pri dveh znanih in odmevnih vojaških akcijah. V prvi je vodil transport – spremstvo 90 neoboroženih ljudi na Dolenjsko, 55 mladih Ukrajincev, ki so pobegnili iz taborišča pri Šentjakobu v Rožu na Koroškem na Gorenjsko k partizanom, in neoboroženih novincev in starejših borcev 4. bataljona. Komandir 3. čete je bil tedaj bolan, zato je vodstvo skupine (spremstvo – varovanje skupine) prevzel ata in skupaj z 20 obo-roženimi borci 3. čete odšel na Dolenjsko. Skupina je iz taborišča pri Valentinu pod Lenartom odšla na Dolenjsko 14. junija 1943. Šli so čez Poljansko dolino, na Žirovski vrh, čez mejo, mimo Podlipe, na Ljubljanski vrh do Kureščka. Ta pot je bila izredno dolga, naporna in nevarna. Hodili so večinoma ponoči, saj v Dolomitih tedaj ni bilo partizanskih enot in so ta teren skrbno nadzirale italijanske in belogardistične posadke – enote. Poleg tega je bila pot zahtevna tudi zaradi pomanjkanja hrane in vode. Prvih nekaj dni so jedli enkrat na dan, pozneje le še vsak drugi dan, vodo so na določenih območjih dobili samo iz luž na kolovoznih poteh. Po tej poti so jih vodili kurirji in okrog 25. junija so se pri Pokojišču srečali s patroljo Šerčerjeve brigade in nadaljevali pot proti Travnici gori. Z njihovo pomočjo so si zagotovili hrano v vasi Jurjevica. Tu so se spopadli

z belogardisti, vendar niso imeli nobenih žrtev. 1. julija so v Suhi krajini prišli v taborišče Šerčerjeve brigade. Po isti poti se je ata s 3. četo vračal v taborišče pri Stirpniku do 5. ali 6. julija.

S težkim srcem in z obžalovanjem se je ata spominjal dogodka z neslutnimi posledicami v juliju 1943. 8. in 9. julija 1943 sta dve četi 4. Selškega bataljona taborili na Stirpniku. V tem času je bila v Ojstrem Vrhju in Martinj Vrhju večja enota nemških policistov iz Kranja in domobrancev, ki so se 9. julija popoldne na petih kamionih in z avtobusom vračali proti Škofji Loki. Po ukazu štaba 4. bataljona sta skupaj z legendarnim partizanskim komandantom Blažem Ostrovhrarjem dobila nalogo, da jih napadeta. Četi sta pohiteli v zasedo pod Dolenjo vasjo na Bukovškem polju in napadli nemške policiste in domobrance. Ata je s svojo četo zasedal položaje takoj za sedanjim spomenikom, komandir Blaž pa s svojo četo malo nižje v smeri Bukovice. Pri tem napadu sta bila dva policista ubita, več pa je bilo ranjenih. Nemci so se grozovito maščevali s tem, da so na kraju zasede že 14. julija ustrelili 19 talcev, ki so jih pripeljali iz Begunj.

Dolgotrajna pot na Dolenjsko in nazaj ter slaba obutev je atu pustila boleče zdravstvene posledice. Na nogah je imel rane in žulje, tako da je moral 12. julija 1943 po navodilu zdravnika dr. Janeza Kmeta-Mirka na krajše zdravljenje in počitek ter je bil začasno odpuščen iz enote. Bolnišnica v Ojstrem Vrhju je bila v tistem času zasedena s težkimi ranjenci, tako

Obveščevalci Gorenjskega vojnega področja (ata stoji skrajno levo).

da je bilo zdravljenje prepuščeno njegovi iznajdljivosti. Soseđa mu je pomagala s posebnim mazilom, da so se rane hitreje celile. Po ozdravitvi so ga postavili v Transportno četo Gorenjskega odreda za obveščevalca. Glavna naloga čete je bila oskrbovanje bolnišnice Franje. Po živino, hrano in drug potreben material so hodili po celi Gorenjski, celo do Skaručne pod Krvavcem, in ga od tam za bolnišnice in enote Gorenjskega odreda dobavljali (vozili, nosili) od premožnih kmetov. V Selški dolini je do tistega časa šlo za partizane že toliko živine, da so ponekod imeli le še eno kravo. Tako je kot partizan deloval na škofjeloškem in gorenjskem območju.

Septembra 1944 je bil premeščen v obveščevalni oddelek štaba Gorenjskega vojnega področja. Kot obveščevalec je zbiral podatke – informacije o sovražniku (številu, moči, lokacijah, načrtovanih akcijah – ofenzivah), da so se partizanske enote lahko pripravile na boj ali pa izmahnile uničenju oz. nepotrebnim žrtvam. Deloval je na področju Selške doline, od Železnikov do Škofje Loke, in nemalokrat se je znašel v nevarnosti, ko je naletel na nemško ali domobransko zasedo – enoto. Kot obveščevalec je 9. maja 1945 dobil nalogo, da preveri, ali se je sovražnik že umak-

nil iz Škofje Loke. Ko se je s kolesom iz Selc pripeljal v Staro Loko, je še videl začelje kolone sovražnikovih enot, ki so zapuščale območje Škofje Loke. Tako je bil prvi partizan, ki je 9. maja prišel iz Selške doline v že svobodno Škofjo Loko. Po atovem pripovedovanju je bilo to neprecenljivo doživetje, v Stari Loki v cerkvi zvonjenje, na cesti in ulicah ljudje s cvetjem, z zastavami, s hrano in pijačo. Po vrnitvi nazaj v Selca je sporočil, da je sovražnik odšel iz Škofje Loke, in še isti dan je ata s štabom Gorenjskega vojnega področja odšel iz Selc v Kranj, kjer se je štab preimenoval v Komando mesta Kranj in formiral vojni odsek. Po tem je bil maja 1945 dodeljen 4. bataljonu 1. divizije KNO-ja, v kateri je ostal do 25. maja 1946. Sodeloval je v številnih akcijah in borbah, izpostavil bi samo dve, in to napad na Železnike pred zadnjo sovražnikovo ofenzivo in napad na Selca malo pred koncem vojne, ter z veliko srečo dočkal konec vojne.

V intervjuju za neki časnik je nekoč izjavil: "Ko je prišla osvoboditev in konec vojne, kar nismo mogli verjeti, da je prišla svoboda. V nas se je zalezal strah, da v resnici še ni konec morije, in dolgo je trajalo, da je ta strah iz nas le izpuhtel."

Na to obdobje atovega življenja smo vsi njegovi

Zmagovit mimohod Gorenjskega vojnega področja skozi Selca 9. maja 1945 (ata v prvi vrsti skrajno desno).

Ata je prejel dve medalji za hrabrost, red za hrabrost in dva reda zaslug za narod za čas NOB in delo v povojnem obdobju.

otroci in domači zelo ponosni, saj je znal v tako težkih časih ohraniti zdrav razum, razsodno in pošteno delovati za ohranitev in osvoboditev slovenskega naroda izpod okupatorja in njegovih domačih pomagačev.

Za pogum in požrtvovalnost v partizanih je bil ata tudi odlikovan z dvema medaljama za hrabrost in redom za hrabrost.

Prišla je svoboda

Po vrnitvi iz narodno osvobodilne vojske je ostal doma in očetu pomagal pri delu na kmetiji do 30. oktobra 1947.

Kot prekaljenega udeleženca NOB in zanesljivega sodelavca so ga povojne ljudske oblasti poslale na trimesečni tečaj iz gospodarstva in 1. novembra 1947 zaposlile kot uslužbenca pri Okrajnem ljudskem odboru v Škofji Loki kot referenta za odkup živine in poljskih pridelkov. Po razformiranju tega odbora in združitvi okraja v Kranju je bil 1. marca 1948 leta premeščen na Okrajni odbor Kranj, kjer je opravljal enaka dela do 30. novembra 1950. S 1. decembrom 1950 je bil premeščen na Krajevni ljudski odbor Bukovica na administrativna dela uslužbenca, ki jih je opravljal do 30. aprila 1952. Od tam je bil premeščen na Občinski ljudski odbor Selca na enaka dela, ki jih je opravljal do konca februarja 1955.

Za svoj trud, požrtvovalnost, vestno in pošteno

opravljanje svojega dela je bil odlikovan z dvema redoma zaslug za narod III. reda, prejel je pohvale in priznanja s strani ministra za državne nabave Ljudske republike Slovenije in Okrajnega ljudskega odbora Kranj.

Delo v tovarni Niko oz. Iskri Kranj, tovarni elektromotorjev Železniki

V tovarni, ki se je sprva imenovala Niko Železniki, je bil ata zaposlen od 1. marca 1955 do 31. julija 1967. Poklicno pot je v tovarni pričel kot vodja oddelka za delovne odnose, zadnja štiri leta službovanja pa je v tem oddelku opravljal naloge referenta za delovna razmerja. V tem času se je zamenjalo sedem direktorjev. Od tega je najdlje, do leta 1960, ostal Niko Žumer, kasneje pa se jih je v sedmih letih zvrstilo še šest. V času njegovega službovanja se je tovarna združila z Iskro Kranj in preimenovala v Iskro Kranj, tovarno elektromotorjev Železniki.

Naštel bi nekaj pomembnejših aktivnosti atovega obdobja dela na kadrovskega področju. V tem obdobju se je število zaposlenih delavcev s 300 povečalo na 600. V tovarni so vzpostavili oddelek za vajence in letno sprejeli od deset do petnajst novih vajencev, uvedli so poklicno šolo za orodjarje, ključavničarje in strugarje, kasneje pa so se vajenci izobraževali v poklicni šoli v Škofji Loki in Kranju. Glede na potrebe po visoko strokovnem kadru so uvedli sistem štipendiranja za srednje in visoke šole, letno so podelili štipendije desetim štipendistom. Organizirali so prevoze delavcev na delo iz vasi v dolino, najprej s tovornjakom, ki ga je na relaciji Železniki-Dolenja vas vozil Miha Vrhunc. Kasneje so v sodelovanju z Alplesom organizirali avtobusne prevoze s prevoznikom Transturist Škofja Loka, in to po vsej dolini. Delavci so dobili vozne karte in imeli organiziran brezplačni prevoz na delo in z dela. Kasneje so organizirali prevoze tudi za delavce iz hribovskih vasi v Selški dolini. Za delavce so v sodelovanju s sindikatom organizirali izlete po Sloveniji, v Portorožu je podjetje skupaj z drugimi

Prvih deset let tovarne Niko v Egrovem hlevu na Racovniku.

podjetji v Železnikih kupilo zemljišče in delavci so z udarniškim delom zgradili Dom Selške doline za letovanje svojih delavcev. Podjetje Niko je imelo proizvodne obrate in pisarne v Egrovem hlevu na Racovniku, leta 1958 pa je podjetje na današnji lokaciji podjetja Domel zgradilo novo sodobno indu-

strijsko zgradbo, ki so ji rekli Gepl. Vsak delavec je letno moral opraviti 20 do 50 udarniških ur.

Ata je bil znan po tem, da je pri izobraževanju in zaposlovanju otrok veliko pomagal prav kmečkim družinam iz Selške doline. Še danes se tega nekateri spominjajo in so mu hvaležni.

Vodstvo kolektiva.

Vaški odbor Dolenja vas, Vaški odbor in Krajevna skupnost Selca

Vaški odbor Dolenja vas

Ata se je takoj po odpustu iz narodno osvobodilne vojske aktivno angažiral v delu vaškega odbora v domači Dolenji vasi. V obdobju od leta 1958 do leta 1966 so se pod njegovim vodstvom v Dolenji vasi izvedla naslednja komunalna dela: obnovili so most v Kršivniku pred Lukom in v Žabljah, uredili betonski oporni zid pod mostom regionalne ceste Železniki-Škofja Loka ob reki Sori, izdelali kanalizacijo od Žikovca skozi vas do reke Sore, uredili in razširili pot skozi vas za Balančevo hišo, uredili javno razsvetljavo po celi vasi, obnavljali so vaške poti in vodovod. V vaškem odboru Dolenja vas je aktivno deloval do leta 1965, ko se je z družino preselil v adaptirano Oštermanovo hišo v Selca.

Vaški odbor in Krajevna skupnost Selca

Ata se je leta 1967 upokojil, a s tem njegovo aktivno delo ni bilo zaključeno. Svojo udejstvovanje v Krajevni skupnosti Selca (KS Selca), v kateri je že

prej deloval, je le še povečal. V letu 1970 je postal član Vaškega odbora Selca, kjer je bil uveden prvi krajevni samoprispevek za asfaltiranje cest in vaških poti. V letu 1972 je vaškemu odboru uspelo referendumske zadolžitve v celoti izpeljati. Od leta 1974 dalje je bil član sveta Krajevne skupnosti Selca in zadolžen za vodenje Odbora za splošno ljudsko obrambo in družbeno samozaščito ter upravljanje z obrambnimi načrti.

Poleg tega je sprejemal še številne druge zadolžitve: v letu 1973 je bil član odbora za organizacijo proslave ob 1000-letnici Selc, v letu 1977 je bil član organizacijskega odbora za izgradnjo nove osnovne šole v Selcih, v letu 1978 je bil član odbora za proslavo ob 200-letnici šolstva v Selcih, v letu 1980 je bil član odbora za ponovno odkritje spominske plošče dr. Janezu Evangelistu Kreku na Krekovem domu v Selcih.

V najbolj aktivnih letih skoraj ni bilo dejavnosti v Krajevni skupnosti Selca, kjer se ne bi vključeval in aktivno sodeloval. Vse delo je opravljal zastonj, brez povračila za sejnine, na tisoče ur prostovoljnega dela predvsem v dobro in izboljšanje življenja

Ata na zapravljiščku kot "furman" ob praznovanju 1000-letnice Selc leta 1973.

krajanov ter za dobrobit kraja. Za svoje dolgoletno, prostovoljno, prizadevno in uspešno delo je prejel razna priznanja Krajevne skupnosti Selca. Ob njegovem visokem jubileju, 95-letnici življenja, je za svoje delo v Krajevni skupnosti Selca prejel tudi priznanje Občine Železniki za leto 2011.

Družbenopolitično življenje

V družbenopolitično življenje je bil ata vpet že vse od konca druge svetovne vojne. Posvečal se je delu in vodenju takratnih družbenopolitičnih organizacij. Prevzemal je funkcije v različnih organih in organizacijah ter društvih. Bil je član številnih odborov v takratni občini Škofja Loka, predvsem v Odboru za splošno ljudsko obrambo in družbeno samozaščito ter v Odboru za vprašanja borcev in invalidov. Vse do aprila 2005 je bil član Združenja borcev za vrednote NOB Škofja Loka, najdlje pa predsednik Krajevnega združenja borcev za vrednote NOB Selca – kar 18 let. V krajevni organizaciji Združenja borcev Selca je bil zelo dejaven na področju ohranjanja vrednot NOB, pri organizaciji proslav in komemoracij, na katerih je bil velikokrat tudi slavnostni

Ata je bil govornik na številnih proslavah, komemoracijah in pogrebih.

govornik. Na teh prireditvah se je zelo rad družil z vojnimi tovariši, s sodelavci iz družbenopolitičnih organizacij in krajevne skupnosti. Vrsto let je ponosno opravljal tudi funkcijo praporščaka krajevnega Združenja borcev za vrednote NOB Selca in skoraj ni bilo proslave borcev v bivši občini Škofja Loka, da ne bi bil s praporom tam prisoten.

Bil je ustanovni član Medobčinskega društva invalidov Škofja Loka, v katerem je deloval vse od ustanovitve leta 1974. S tem je pokazal velik čut do sočloveka, s svojim delom in delovanjem v organih društva je želel pomagati in premagovati težave članov. Sodeloval je kot član izvršilnega odbora

Udeleževal se je številnih prireditev kot "praporščak" (nosilec prapora ZB Selca).

Prejem priznanja občine Železniki za leto 2011.

in vrsto let vodil nadzorni odbor društva. Rad se je udeleževal srečanj in izletov Medobčinskega društva invalidov Škofja Loka ter bil njihov najstarejši član z najdaljšo člansko dobo, 42 let.

Pomembnejše družbenopolitične funkcije, ki

jih je opravljal od povojnega časa do leta 1987, so naslednje: bil je sodnik porotnik Okrožnega sodišča v Ljubljani in nato v Kranju (od leta 1948 do leta 1960), nato štiri leta sodnik porotnik Občinskega sodišča v Škofji Loki, od leta 1948 do leta 1952 je

Srečanje članov krajevnega Združenja za vrednote NOB Selca.

bil član Okrajnega ljudskega odbora v Kranju, član Krajevnega ljudskega odbora Selca od leta 1947 do leta 1952, predsednik Odbora za delo Občine Železniki od leta 1956 do leta 1960, predsednik Šolskega odbora Selca od leta 1962 do leta 1964, predsednik sveta Zavoda za zaposlovanje delavcev v Škofji Loki od leta 1958 do leta 1964, član Sveta za delo Občine Škofja Loka od leta 1965 do leta 1967, član Občinske komisije Škofja Loka za priznanje posebne delovne dobe od leta 1962 do leta 1967, sekretar Območne organizacije Zveze komunistov Selca od leta 1971 do leta 1983, predsednik Komisije za socialno skrbstvo, otroške doklade kmečkim in obrtnim otrokom v Občini Škofja Loka od leta 1972 do leta 1984, član predsedstva Občinskega komiteja Socialistične zveze delovnega ljudstva Škofja Loka od leta 1982 do leta 1986, član Občinskega predsedstva Zveze borcev Škofja Loka in predsednik Socialno-ekonomske komisije Zveze borcev Škofja Loka od leta 1970 do leta 1982, tajnik Krajevnega odbora Zveze borcev Selca od leta 1952 dalje, predsednik Komiteja za splošno ljudsko obrambo in družbeno samozaščito Krajevne skupnosti Selca od leta 1970 do 13. 10. 1987.

Vse našete funkcije ne bi mnogo pomenile, če jih ne bi opravljal človek, kot je bil naš ata, tovariški, delaven, natančen in zanesljiv. Splošno je bilo znano, da je bila vsaka zadolžitve, ki jo je prevzel, tudi dosledno izvedena. Če bi našeli opravljene ure, ki jih je opravil za družbo v skoraj 50-letnem udejstvovanju, bi bilo teh za več kot za 10 let redne zaposlitve. Brez dvoma je na mestu trditev, ki so jo izrekli tisti, ki so z njim delali na družbenopolitičnem področju: "Albin je bil eden redkih Selčanov s tako močnim vključevanjem v družbene dejavnosti. Od njega so se že in bi se še lahko mladi rodovi veliko naučili." Veliko truda in časa je posvetil družbenopolitičnemu delu, za kar mu ni bilo nikoli žal. Rad je delal z ljudmi, ki so bili tedaj v njegovem času delovanja drugačni kot danes. Bili so bolj prijazni in povezani med seboj, bolj zadovoljni, solidarni, tovariški, družbeno odgovorni in tudi veseli.

Za poštrevovalno, vestno in dolgoletno opravljaja

nje dela na družbenopolitičnem področju je prijel številne plakete, priznanja, zahvale, pohvale in naštel bi samo nekaj pomembnejših: red zaslug za narod III. stopnje (leta 1957), malo plaketo občine Škofja Loka (leta 1974), priznanje Republiškega sekretariata za ljudsko obrambo za delo na področju splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite (leta 1978), plaketo zveznega odbora Zveze združenj borcev Jugoslavije z dne 4. julija 1979, priznanje za 35-letno delo v Zvezi komunistov Jugoslavije ob 60-letnici njene ustanovitve v Škofji Loki 25. junija 1979, red republike z bronastim vencem (ukaz predsednika Republike z dne 16. 12. 1981).

Redno se je udeleževal izletov, srečan in proslav invalidov, borcev in upokojenecv, dokler mu je zdravje to dopuščalo.

Družina

Že v času druge svetovne vojne je ata prijateljeval z Brnkovo Milko iz Ševelj, decembra 1942 se jima je rodil prvorojenec Bine oz. uradno Albin mlajši. Po vojni, 4. avgusta leta 1945, sta se tudi poročila. Kmalu se je rodila prva hči Marija. Takoj po vojni je družina stanovala na očetovi rojstni kmetiji Pr Žikovc, potem se je začasno preselila v Selca k Štefanu in potem spet nazaj v Dolenjo vas v najemniško stanovanje na Hudn k Bizjaku. V tem času sta se rodili še hčerki Milenka in Francka ter najmlajši

Poročna slika ata in mame, 4. avgust 1945.

Atova družina, žena Milka, hčerke Metka, Milena in Francka ter sinova Bine in Brane s partnerji.

sin Branko. Leta 1956 pa je ata od Občine Železniki kupil Oštrmanovo hišo v Selcih in tam se je družina dokončno ustalila. Po nakupu hiše je aktivno pristopil k reševanju stanovanjskega problema. Za podnajemnike, ki so ob nakupu hiše v Selcih imeli veljavno najemniško pogodbo, je v sodelovanju z njimi zagotovil nadomestna stanovanja in hkrati

v delu hiše, ki ni bil naseljen s strankami, pričel z adaptacijo. Pri delu mu je pomagala vsa družina, sorodstvo, predvsem pa hčeri Milenka in Francka. Mama in najstarejša hči Marija pa sta večinoma skrbeli za stanovanje in hlev v Dolenji vas. V tem času se je njegov najstarejši sin Bine že osamosvojil in si ustvaril svojo družino v Dolenji vasi na Hudnu.

Ata in mama z vnuki v Ravnikih.

29. novembra 1965 se je družini le uspelo preseliti v svojo adaptirano hišo, kjer biva danes Branetova družina, in poleg nje v svoji hiši še Marija – Metka z možem Petrom. Vsi njegovi otroci imamo družine in živimo v Selcih oz. Selški dolini. Ata je vsem otrokom pomagal pri reševanju stanovanjskega problema, graditvi ali adaptiranju stanovanjskih hiš in hčeri Mileni pri delu na kmetiji v Podlonku. Doma v Selcih je pomagal tudi z varovanjem vnukov in vnukinj ter s spremstvom v vrtec in šolo. Leta so minevala, rodilo se je 17 vnukov, 24 pravnukov in že 5 prapravnukov. Družine se družimo na praznovanjih – raznih obletnicah in rojstnih dnevih, krstih, birmah vnukov in pravnukov ter raznih srečanjih na nedeljskih piknikih. Veselim družinskim dogodkom je sledil še žalostni. Pred enajstimi leti je atu umrla žena in naša draga mama Milka.

Po upokojitvi je ata veliko pomagal pri delu in gospodarjenju na domači – svoji rojstni kmetiji sestri Urši in nečaku Vinku v Dolenji vasi in pomagal z delom pri graditvi hiš nečakom sestre Angele v Ševljah. Nikoli ni odklonil kakršne koli pomoči, saj tega ni poznal oziroma ni nikoli rekel ne.

Hobiji, prosti čas

V prostem času se je rad vozil z motorjem, ki sta si ga delila s sinom Binetom. Kasneje je motor zamenjal z mopedom petbrzincem. Avtomobila pa ni imel nikoli in tudi izpita ni opravljal.

V posebno veselje pa so mu bili golobi, ki jih je gojil že njegov oče, in ta mu je vzbudil veselje do njih. Ata je imel svoje golobe že na očetovi kmetiji, potem v Selcih in nato v Ravnikah, na lepi parceli sredi gozda, ki jo je podedoval od domače Žikovčeve kmetije. Tam je imel tudi košček njive, na kateri je gojil zelenjavo in krompir. Skrbel je, da je bila trava pokošena in njiva obdelana, gozda pa je ravno toliko, da je lahko pripravljal tudi drva za kurjavo. V Ravnikah je zelo rad prirejal letne piknike za svojo družino, sorodnike in prijatelje.

Do svojega 98. leta je redno enkrat tedensko igral

Zelo rad se je ukvarjal z golobi.

tarok s Pikcovima bratoma Tonetom in Rudijem ter njegovo prijateljico izmenično v Kališah in naslednji teden v Selcih.

Ata je bil skoraj 20 let tudi inkasant RTV-naročnine za spodnjo Selško dolino in hribovske vasi. Zanj je bilo znano, da je ljudem že takrat omogočil plačilo na obroke: "Boš pa plačal, ko boš imel denar, bom prišel mimo."

Praznovanje 100-letnice

Dan pred stotim rojstnim dnevom smo atu pred njegovo hišo v Selcih namestili 20 metrov visok mlaj. Postavitev sta strokovno izvedla Franc in njegov sin Jure Pohleven s pomočjo vseh domačih in Bašeljnovih sosedov. Pravo slavlje pa smo domači atu pripravili v soboto, 6. februarja 2016, v Taverni Roven v Selcih. Udeležilo se ga je skoraj sto ljudi, domačih, sorodnikov in prijateljev. Častitljivi rojstnodnevni številki je nazdravil tudi župan Železnikov mag. Anton Luznar z ženo Majdo. Domači smo mu pripravili krajši program, za glasbeni del programa je skrbel Janez Triler, član Slovenskega okteta, utrinke s prireditve pa je ujel v aparat fotograf in tudi atov sorodnik Aleksander Čufar. Na domačem domu so ata ob njegovi stotici obiskali in mu čestitali še predstavniki občine Železniki, Krajevne skupnosti Selca, Združenja borcev za vrednote NOB občine Železniki, Društva upokojencev Selške doline, Območne organizacije Rdečega križa, Medobčinskega društva invalidov Škofja Loka, prijatelji in soborci iz vojnega časa.

Prihod na praznovanje.

Slavljenec v družbi domačih in povabljenih.

Ko smo praznovali njegov visoki jubilej, ni kazalo, da se mu bo življenje tako hitro izteklo. Ata je umrl 6. aprila 2016 na domačem domu v krogu svojih otrok in domačih.

Na zadnjo pot smo ga v velikem številu njegovi otroci z družinami, sorodniki, sovaščani in prijatelji pospremili 10. aprila 2016 na pokopališču v Selcih.

Lepotica Konasnica

Bojan Kofler
Simon Primožič

Nad srednjim delom Selške doline se razprostira planota Jelovica, najbolj vzhodni visoki del Julijskih Alp. Njen južni, strmi rob je dolga Dražgoška gora. Gradijo jo zgornjetriasne apnenčeve in dolomitne kamnine, stare od okoli 225 do 212 milijonov let. Na tem svetu se je v zadnjih 10 milijonih let razvil kras in nastale so kraške jame, brezna, vrtače, škraplje in luknje različnih oblik. Med tukajšnjimi jamami je daleč najbolj znana in imenitna Konasnica.

Nahaja se na strmem skalnem robu gore. Do nje pridemo po kakih 20 minutah napornega vzpenjanja ob robu strme drče. Iz markantnega vhoda spomladi in zlasti poleti veje močan tok hladnega zraka, kar nakazuje, da se nahajamo pred jamo velikih dimenzij.

Dolgo časa so bili poznani le njeni začetni deli. Približno 130 metrov od vhoda se je namreč sicer prostoren rov nenadoma končal z velikim podorom. Skozi podorno kamenje je vel močan tok zraka, kar je s precejšno verjetnostjo nakazovalo možnost, da se za njim nahajajo večji, še neodkriti jamski prostori.

Jamarji so pod stropom jame skozi podor izkopal prehod in naleteli na veliko podorno dvorano, iz katere pa ni bilo nadaljevanja. Upanje je vlival tok hladnega zraka, ki je vel iz razpoke, za človeka neprehodne, ki se je strmo spuščala navzdol. Tu so se pred nekaj leti po obsežnem in mukotrnem kopanju uspeli prebiti v notranje dele, ki presenečajo po razsežnosti novo odkritih rovov, podzemskih dvoran in lepoti nepričakovano bogatega jamskega okrasja. Po trenutnih podatkih je evidentiranih 1.264 metrov rovov, vendar jama še ni dokončno raziskana. Ocenjujejo, da bodo skupaj z novo odkritimi rovi, ki jih trenutno merijo, preseglji 1,5 km.

Jama je zaprta z rešetko, tako da je njene notranje dele možno obiskati po predhodni najavi pri oskrbniku brunarice v Dražgošah, kjer po vpisu v knjigo obiskovalcev dobite ključ. Pot po jami je označena. Vsaka hoja izven začrtane smeri povzroča jami trajne, nepopravljive poškodbe. To, kar je narava ustvarjala sto tisoče ali celo milijone let, je za vedno uničeno.

Foto: Simon Primožič

Foto: Simon Primožič

Foto: Simon Primožič

Foto: Simon Primožič

Foto: Simon Primožič

Foto: Simon Primožič

Foto: Simon Primožič

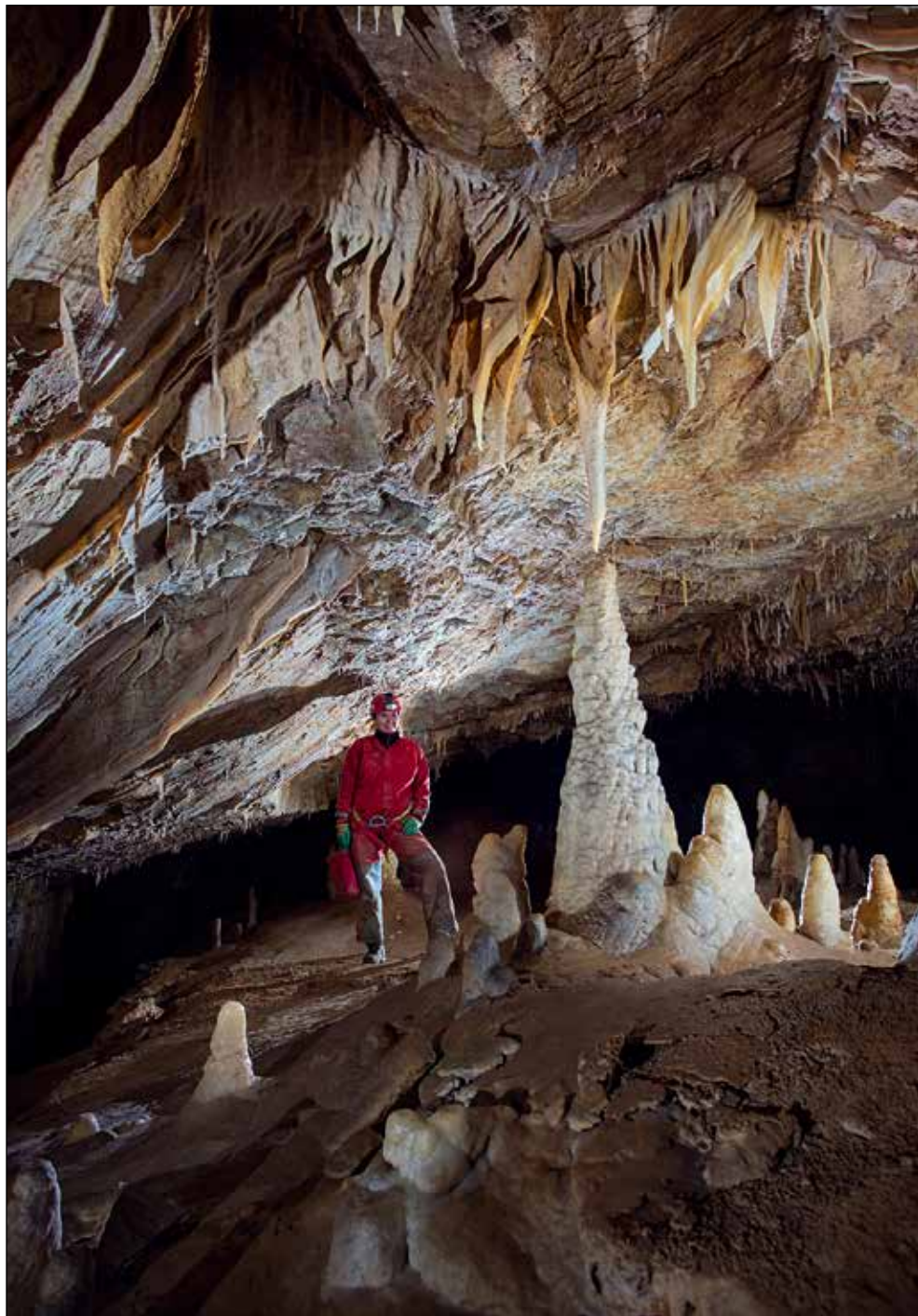

Foto: Simon Primožič

Foto: Simon Primožič

Foto: Simon Primožič

Foto: Simon Primožič

Foto: Simon Primožič

Foto: Simon Primožič

Foto: Simon Primožič

Foto: Simon Primožič

Perunov vrh

Katja Mohorič Bonča

O Slovanih v Selški dolini ni veliko znanega. Ostankov slovanske naselitve praktično ni, arheoloških dokazov nimamo. Na širšem škofjeloškem prostoru so našli staroslovenske grobove, v Selški dolini (še) ne. Primarnih pisanih virov ni. O verovanju ljudi, ki so pred letom 973, pred prihodom krščanstva, živeli v teh krajih, ni podatkov. Nekateri ostanki njihovega pojmovanja sveta so se v ljudskem spominu ohranili do danes.

Prve omembe Slovanov se pojavijo v zapisih krščanskih piscev. Tovrstne posredne omembe slovanske prisotnosti v Selški dolini najdemo v darilni listini iz leta 973, s katero je nemški cesar Oton II. podaril freisinškemu škofu Abrahamu ozemlje ob Selški Sori. V njej so zapisana slovanska krajevna imena Selzah (Selca), Bocana (Pečana), Zouriza (Selška Sora). V teh zapisih Pavle Blaznik vidi "zgovorno sliko o staroslovenski poselitvi [na loškem, op. avtorice] do konca prvega tisočletja".¹ Glede na to, da je virov o življenju Slovanov na naših tleh zelo malo, vsaka omemba predstavlja pomemben delček

pri sestavljanju odgovorov na osnovna vprašanja v zvezi s tem.

Mogoče lahko tudi izvor imena Perunov vrh umestimo v tista prva stoletja našega štetja. Gre za danes nekoliko pozabljeno slovansko zveneče ime vrha nad Sorico. To ime se pojavi v zapisu v kroniki Josipa Levičnika, ki je nastal leta 1906. Takole piše: "Bila je ura odbila že 2. popoldansko uro, ko sva odšla od tam [iz Davče, op. avtorice]. Vreme je bilo še vedno rajsko, in tudi nazaj grede sva še naj bolj občudovala in gledala ono mesto, odkjer bi se dala vzeti dobra fotografna skupina: vrh Porezna, okolica Podbrška in Sorica s Perunovim vrhom (Donerskogel) vred."² Ob imenu Perunov vrh je Levičnik zabeležil tudi ime Donerskogel. Verjetno ime Perunov vrh takrat ni bilo več pogosto v rabi in je kronist dodal takrat bolj domače ime – Donerskogel. Pomembno pa je, da je omenil obe imeni.

Na karti, ki prikazuje ozemlje Selške doline in vrhove okrog Ratitovca, v zbirki kart Slovenija na vojaškem zemljevidu, 1763–1787, 4. zvezek, najde-

Detajl vojaškega zemljevida Habsburškega cesarstva 1763–1787, na katerem je označen vrh Doners Kogl.
Vir: <http://mapire.eu/en/>, 1. 8. 2016.

Pogled na Sorico iz Davče, kot ga je gledel na zapis v Kroniki imel Josip Levičnik. Foto: Igor Mohorič Bonča

mo zapisano ime vrha Donners Kogel. Na današnjih zemljevidih in v gorniški literaturi je ime tega vrha označeno s Tonderškofel (1326 m). To ime živi tudi med domačini. Soričani temu vrhu pravijo Tondərškofəl, tudi Tondərškovəl.³

Kaj ima ime Donners Kogel oziroma Tonderškofel skupnega s Perunovim vrhom? Tu se dotaknemo (vzhodno) slovanske mitologije, o kateri je sicer še precej nejasnega. Drago Šmitek v delu *Poetika in logika slovenskih mitov* piše o mitih, ki smo jih v zadnjem času že nekoliko pozabili, a so bili še ne dolgo nazaj našim prednikom blizu. Dotakne se božanstva Peruna in njegovo prisotnost umesti v širši indoevropski kontekst.⁴ Po mitoloških predstavah je bil Perun, imenovan tudi gromovnik, najvišji bog, bog strele in groma (tudi bog priseg, pomladi, plodnosti, dežja, kmetijstva), ki je živel na nebu ali na gorskem vrhu. Nasprotnike je preganjal ali kaznoval z bliskom in gromom. Predmeti, povezani z njegovimi predstavami, so sekira, hrast in kremenjak.⁵

Njegovo vlogo naj bi v krščanski predstavi videnja sveta prevzel sv. Elija⁶, ki v ognjenem vozu na ognjenih konjih drvi čez nebo.

Nazaj v naše kraje. Predpostavimo, da so goro nad Sorico res poimenovali že Slovani, ki so prišli v te kraje. Možno je, da ime niti ni bilo nikjer zapisano, da se je med ljudmi ohranjalo po ustnem izročilu. Se pa v 18. stoletju pojavi zapisano ime vrha z nemškimi imenom, ki bi bilo lahko glede na povedano o Perunu pomenski prevod starejšega slovanskega poimenovanja. Nemška različica imena, ki se pojavi na zemljevidu iz 18. stoletja in iz katere je današnja izpeljanka imena Tonderškofel, izhaja ravno iz te značilnosti, gromenja namreč. Nemška beseda *der Donner* pomeni grom, *der Kogel* pa vrh. Torej "gromeči vrh", vrh, od koder se sliši gromenje, torej lahko tisti vrh, kjer živi gromovnik, slovanski bog groma in strele, Perun. Torej Perunov vrh.

Zelo verjetno je, da je v imenu Tonderškofel skrit spomin na slovanskega boga groma in strele.

Opombe:

¹Blaznik, Pavle, Škofja Loka in loško gospostvo, 1973, str. 6.

²Josip Levičnik: *Kronika*. Zapis z dne 24. 10. 1906. Zasebna last.

³Anka Pintar, pogovor, 17. 2. 2016.

⁴Šmitek, 2012.

⁵Šmitek, 2012, str. 23, 90.

⁶Šmitek, 2012, str. 23, 85, 86 in *Ovsec*, 1991, str. 170–174.

Viri:

Šmitek, Drago: *Poetika in logika slovenskih mitov: ključni kraljestva*, Ljubljana, Študentska založba, 2012.

Ovsec, J. Damjan: *Slovanska mitologija in verovanje*, Ljubljana, Domus, 1991.

Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787, zvezek 4. Sekcije 107, 108, 128, 129, 134, 135, 136, 137, 138, 150, 151, 152, 153, 159, 160, 161, 176, 177, 178.

Levičnik, Josip: *Kronika*, 1901–1906. Zasebna last.

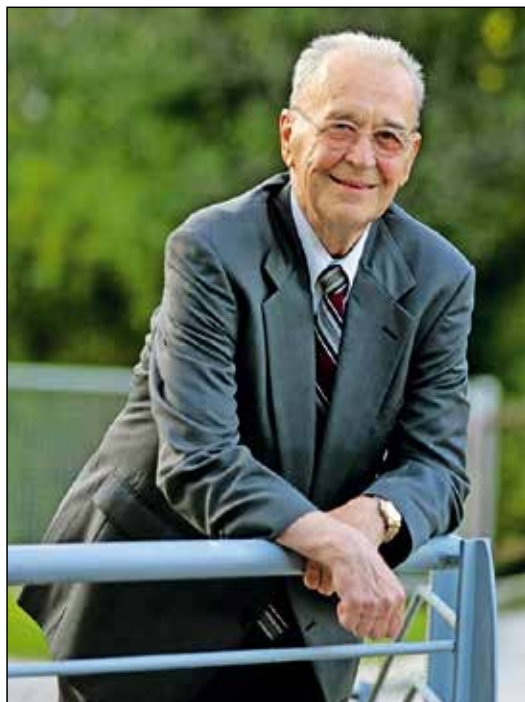
Ustni vir: Pintar, Anka, 17. 2. 2016.

Prelet življenja,

1. del

Biografski zapis o Alojzu Žumru,
častnem občanu občine Železniki

Priredil: Aleš Primožič

Alojz Žumer ob podelitvi listine junija 2015. Foto: Tina Dokl

"S temi izjemnimi dosežki je pomembno in trajno prispeval k razvoju, prepoznavnosti in ugledu občine Železniki."

(iz utemeljitve o dodelitvi listine častnega občana za leto 2015 za življenjsko delo na gospodarskem in družbenem področju v občini Železniki)

Alojz Žumer je pripadnik generacije naših sodobnikov, ki jo je življenje, burno in mnogokrat skrajno neprizanesljivo, vodilo skozi nenavadna, včasih celo neobičajna obdobja. Nosilec visokega priznanja občine Železniki, "listine častnega občana za leto 2015 za življenjsko delo na gospodarskem in družbenem področju," si še posebej zasluži, da kronologijo dogodkov njegovega življenja z vso njihovo pestrostjo, barvitostjo in tudi usodnostjo, v začetku prepleteno z vejami družinskega drevesa, pobljže spoznamo tudi sokrajani, Železnikarji. Sprememba dogovorjenega intervjuja v prijetno kramljanje s končno ugotovitvijo, da je Žumrova življenjska zgodba v obliki zapiskov tako rekoč že napisana, je tako botrovala nastanku pričujoče biografije, ki bo zanesljivo pritegnila pozornost bralstva. Namen prikaza zgodbe klenega moža, ki ga je z nepredvidljivostjo dogodkov v največji meri izoblikovalo prav življenje, ni ocenjevanje ali kritika teh obdobji in doživetij skozi njegovo prizmo gledanja, pač pa le nizanje dogodkov od časov prvega zavedanja dalje, in to tako, kot jih je doživljal edinole sam, kot so jih videle samo njegove oči in kot so se do danes ohranile v zapisanih spominih moža v najbolj zrelem življenjskem obdobju. Biografski zapis s pomenljivim naslovom *Prelet življenja* je v svojem prvem delu razdeljen na opis družinskega drevesa z dogajanjem v obdobju zgodnjega otroštva pred drugo svetovno vojno, (pre)zgodnjega odrasčanja med svetovno vojaško morijo in po njej, mladosti, šolanja s študijem in vojaščine takoj za tem, snovanja družine, prve zaposlitve, skratka vsega tistega, kar je narekovalo življenje. V drugem delu pa sledimo celotnemu sklopu dogodkov iz njegovega odraslega obdobja, kukamo v zakulisnost družinskega in transparentnost poklicnega življenja, na široko pogledujemo v družbeno-politično delovanje in posebej opisujemo letala, aviatorska doživetja in pilotiranje, ki je pustilo neizbrisen pečat in usodno zaznamovalo njegovo življenje. Skozi celoten Žumrov življenjepis zasledujemo zanimiv, slikovit opis družbenega dogajanja in vseh njegovih posebnosti, nekakšno kroniko obdobja, kot so ga znali živeti in ga še živi-

mo Železnikarji. Rdečo nit prvega razdelka v zapisu pa prav gotovo predstavlja Žumrova hišna obrt z delavnico, tisto delavnico, ki jo po zaslugi Lojzetovega očeta Nika, velikega entuziasta in vizionarja, lahko povsem upravičeno štejemo za zibelko kovinarstva v Železnikih, zaradi katere železarstvo kot panoga z večstoletno tradicijo po ugasitvi plavža v letu 1902 ni končalo kot pozabljena epizoda na smetišču zgodovine. Iz tradicije, predvsem pa iz zgodbe o Žumrovem uspehu, je po vojni izšla zadruga Niko in iz nje Tehtnica ter danes moderni podjetniški družbi Niko in v prvi vrsti Domel, paradni konj gospodarstva ne samo v Selški dolini, ampak tudi mnogo širše.

Za današnje pojme skromno, vendar brezskrbno Lojzetovo otroštvo je surovo prekinila druga svetovna vojna. Kaj pomeni vojna, otroci takrat seveda niso vedeli in tudi občutka strahu sprva sploh niso poznali. Tega so se počasi nalezli od staršev, ko so gledali njihove zaskrbljene obraze in poslušali, kaj se dogaja okoli njih. Zelo kmalu pa je tok dogodkov tudi pri njih začel vzbujati občutke nelagodja in strahu. V njihovi bližini je pričelo pokati, otroci so prvič v življenju imeli priložnost videti kri, preveč krvi, in kar je še huje, celo mrtvi so postali del njihovega medvojnega vsakdana, medtem ko se je odpor proti okupatorju vedno bolj širil in krepil. Ko se je vojna počasi bližala koncu, je tudi otroke, takrat stare med med deset in petnajst let, potegnili v svoj vrtinec – njihove igrače so postale puške, resda najprej samo lesene, pa vendar ... Življenje v Železnikih se je večinoma vrtelo v bolj ali manj spontanem odporu proti okupatorju, a se je kljub temu v obrisih kazalo, da pri tem ne gre le za pregon okupatorja in se poleg vseljudskega odpora dogaja še nekaj drugega. Čemu le je bilo treba že med vojno rušiti gradove in požigati stavbe na osvobojenih ozemljih, pa cerkve, skratka objekte brez posebnega strateškega pomena? Tudi likvidacije in čistke nemalokrat brez znanega ali upravičenega razloga so pri ljudeh sprva povzročale začudenje, kasneje pa negodovanje in celo nasprotovanje. Bolj ko se je bližal njen konec, bolj je postajalo jasno, da je vojna poleg boja proti okupatorju tudi poligon za revolucijo, o čemer se

takrat seveda ni govorilo, če že, pa zelo, zelo po tihem. Z dejanskim stanjem so bili seznanjeni le ljudje v samem vrhu odpora, tisti, ki so vlekli poteze s posledicami, katerih usodnosti in daljnosežnosti se tedaj najverjetneje sploh niso zavedali.

Vojne je bilo konec, z njim pa tudi konec večnega straha za lastno preživetje in obstoj. A je bilo povojno obdobje, ki je sledilo, vendarle daleč od pričakovani večine. Voditelji države in njenih republik so postali ljudje, ki so si oblast zagotovili z nastankom tudi množičnih povojnih grobišč, od katerih jih je bilo brez števila slovenskih. Zgodil se je nekakšen gospodarski zločin, ko je nova oblast z nacionalizacijo uničila še tisti del gospodarstva, ki je vojno nekako preživel. Po Stalinovem nalogu je nova oblast vzvišeno odklonila pomoč iz Marshallovega plana, zaradi katerega se je preostala osvobojena Evropa v nasprotju z Jugoslavijo neverjetno hitro dvignila iz pepela vojnih ruševin. Tudi način vodenja države je bil do dne, ko se je zdavnaj preživeti sistem sesul sam vase, povsem podrejen vplivom povojnih dogodkov; in, kako simptomatično, do dneva današnjega se v samostojni Sloveniji še vedno ni našel tisti nekdo, ki bi z uperjenim kazalcem odločno udaril po mizi, grmeč povzdignil glas in prosto po Zolaju zaklical: "J'accuse!", nato pa vzkliku primerno tudi ukrepal. Razni novodobni politiki, pravzaprav politikanti, ki jih je v Sloveniji že tako preveč, so med kandidati za "tistega nekoga" seveda izvzeti!

Domača hiša

Lojzetov stari oče Matija se je kot izučeni kovač v Železnikih naselil proti koncu 19. stoletja in v najetih kovačijah začel s kovaško obrtjo. Leta 1894 se je poročil z Marijo Čemažar, po domače Jožmanovo Micko, in v zakonu se jima je rodilo sedem otrok. Prvi od njih je bil Srečko, za njim pa še Lojze, Matija in Niko. Poleg štirih sinov sta imela še hčerke Marijo, Ivanko in najmlajšo Anico, a ta je kmalu po rojstvu umrla. Kljub skromnosti, v kateri so živeli, sta starša poskrbela, da so prvi trije sinovi po osnovnem šola-

nju nadaljevali izobraževanje na gimnaziji v Kranju.

Srečko gimnazije ni končal in se je kasneje izučil za tiskarja. Zaposlil se je v takratni tiskarni časnika Slovenec in delo tam opravljal vse do upokojitve, tudi še po vojni, ko se je tiskarna preimenovala v Tiskarno ljudske pravice. Ves čas je živel v Ljubljani. Bil je aktiven v politiki, pripadal je krščanskim socialistom in postal eden vodilnih v stranki. Med vojno je bil zaradi sodelovanja z OF dolgo časa zaprt.

Lojze je gimnazijo uspešno zaključil in študij nadaljeval na gozdarski fakulteti v Zagrebu. Po končanem študiju se je zaposlil na žagi v Nazarjah, ki je delovala v sestavu škofijskega posestva v Savinjski dolini. Njemu gre zasluga, da je iz žage nastal moderen obrat za predelavo lesa, predhodnik poznejše lesne industrije GLIN Nazarje. Ob začetku druge svetovne vojne je pred Nemci z družino zbežal v Ljubljano, kjer pa so ga Italijani kmalu zaprli in poslali v Gonars. Po vojni je delal na Inštitutu za gozdarstvo in lesarstvo v Ljubljani. Napisal je več knjig o tehnologiji predelave lesa in za svoje delo celo prejel Kidričevo nagrado. Kljub temu mu tedanje oblasti niso dovolile oditi v Iran, kamor ga je kot svojega eksperta delegirala organizacija FAO, delujoča pod okriljem Združenih narodov.

Matija je po končani gimnaziji diplomiral na oddelku za kemijo Tehniške fakultete v Ljubljani. Kasneje se je v Franciji izpopolnjeval v metalurgiji in študij zaključil v avstrijskem Leobnu. Leta 1935 je na Tehniški fakulteti v Ljubljani opravil zagovor doktorske disertacije in tam ostal kot docent. Bil je eden ustanoviteljev Fakultete za rudarstvo in metalurgijo, kjer je postal redni profesor za predmet metalografija.

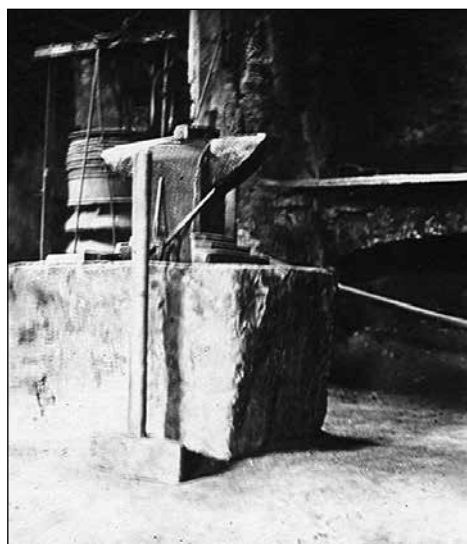
Niko, najmlajši izmed sinov, je bil predviden za očetovega naslednika v domači kovačnici. Osnovno šolanje je končal v Škofji Loki, kjer je stanoval pri uršulinkah in bil pri njih za ministranta. Takim so takrat pravili "nunski muck". Nadaljeval je s podkovsko šolo v Ljubljani in kasneje še z delovodsko pri Srednjetehtniški šoli v Ljubljani. Ker je oče Matija zgodaj umrl, je moral Niko komaj 22-leten vse bre-me obrti prevzeti na svoja ramena.

Marija, klicalci so jo Mici, je najprej preživela dve leti v internatu v Maria Saal, nato pa se je vpisala v trgovsko šolo in se kasneje poročila.

Ivanka je hodila v šolo pri uršulinkah v Škofji Loki in kasneje gospodinjala pri bratu Lojzetu v Nazarjih. Ko si je ta ustvaril družino, je od njega odšla in se poročila.

Ob skrbi za številno družino je velika požrtvovalnost obeh staršev še posebej izstopala. Oče Matija je od jutra do večera delal v kovačnici, mama Micka pa je skrbela za gospodinjstvo in bdela nad šolanjem svojih štirih sinov. Dokler so obiskovali gimnazijo, je dvakrat na mesec prehodila pot iz Železnikov čez Čepulje do Kranja, da jim je odnesla sveže perilo, pridala kakšen priboljšek in nekaj denarja. Seveda je ves čas budno spremljala tudi njihovo napredovanje v šoli.

Oče Matija je medtem uspešno vodil kovačijo, in ker je velika družina potrebovala primeren dom, je leta 1904 od Petrača s Škovin kupil zemljišče ob glavni cesti skozi Železnike, na lokaciji, ki se ji je reklo Pod Drčo. Nemudoma je pričel z gradnjo poslopja, ob katerem naj bi poleg stanovanjskega dela zrasla tudi kovaška delavnica. Ker je bila gradnja v tistih časih mnogo bolj enostavna kot dandanašnji, se je družina v novi dom lahko vselila še istega leta,

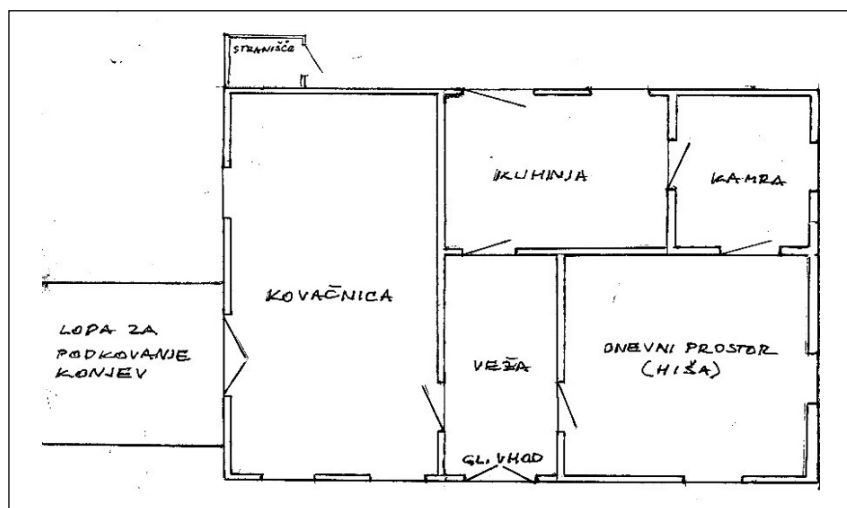

Meh, kovaško ognjišče (ješa) in nakovalo.

ko je oče kupil svet, tako da je na vhodnem portalu hiše vklesana letnica 1904. Levi del pritličja je bil namenjen kovačnici, pred vhodom vanjo pa je stal nadstrešek, kjer so podkovali konje. Imenovali so ga lopa, iz katere je bil glavni vhod v kovačnico, vanjo pa so vodila tudi vrata iz hišne veže. V kovačnici sta bila kovaško ognjišče (ješa) in meh za vpihovanje zraka v kovaški ogenj. Tla v kovačnici so bila iz teptane gline, pred ognjiščem pa je na kamnitem podstavku stalo nakovalo.

Razpored prostorov v prvem nadstropju je bil enak kot v pritličju, le nad kovačnico je bila proti cesti večja soba, ki je kasneje služila kot spalnica očetove družine. Za njo je bila manjša soba, z dostopom vanjo iz zgornje kuhinje, v nadstropje pa so vodile stopnice iz spodnje veže. Ob dograditvi v hiši ni bilo elektrike in tekoče vode, saj takrat v Železnikih električno ali vodovodno omrežje sploh še ni bilo zgrajeno. Za preskrbo z vodo je služila "šterna" ob cesti, kopalnica pa je bila v tistem času nepredstavljivo razkošje. Za ogrevanje sta služili kmečki peči, ki sta stali v spodnji in zgornji hiši (tako so takrat imenovali dnevni prostor). Čez dan so se zadrževali v hiši v pritličju, v zgornji hiši pa je bila spalnica stare mame. V ostalih prostorih peči ni bilo, le v vsaki od obeh kuhinj je stal štedilnik. Zgornje kuhinje do začetka druge svetovne vojne niso uporabljali, v glavnem je služila za shrambo. Tako je bilo pozimi toplo le v spodnji hiši in zaradi kuhanja seveda tudi v kuhinji.

Stranišče v pritličju in nadstropju je bilo leseno, prislonjeno na zadnjo stran hiše. V prvem nadstropju je bil v sklopu stranišča gank, na katerega je bil dostop iz zgornje kuhinje, in prehod do stranišča. Pod obema straniščema je bila skupna greznica. Z ozirom na takratne razmere in omejene možnosti shranjevanja živil je morala hiša poleg stanovanjskih in kletnih imeti tudi prostore, namenjene potrebam obrti. Temu je služila v hrib vkopana klet za hišo in poleg nje stoječ manjši lesen prostor, imenovan šupa, ki je služil kot priročno skladišče za kovačnico. Med drugim je bilo v šupi shranjeno oglje za kovaško ognjišče. Kot zadnje od poslopij

Tloris pritličja
Žumrove hiše.

pa je za hišo stal svinjak, v katerem so vsako leto za zakol redili vsaj dva prašiča. To je bilo po svoje razumljivo, saj je bila že družina sama dovolj številna, poleg tega pa je bilo stalno na hrani tudi nekaj vavencev, zaradi česar je bilo pri hiši dovolj pomij in ostankov hrane, ki bi jih bilo drugače škoda zavreči.

Zelenjava in za vzrejo prašičev potrebni dodatki so zrasli na obeh vrtovih pri hiši in poleg tega še na najetem delu njive v Otokih. Preko kleti in šupe je stalo leseno ostrešje, pod katerim so imeli drva za kurjavo. Kljub temu je bilo za vso kurjavo peči pozimi in celoletno kurjenje štedilnikov pod streho prostora

Prvi rod Žumrovih pred domačo hišo v Železnikih. Stojijo od leve: Ivanka, Lojze, Niko, Matija, Mici in Srečko; sedijo: mati Micka z vnukom, Srečkovim sinom Jožetom, poleg njiju oče Matija.

premalo, zato je bilo vedno polno drv tudi pod napuščem za hišo, predvsem za kurjenje kuhinjskih štedilnikov pa tudi na hišnem podstrešju. Drva, namenjena kurjenju štedilnika, je bilo treba nacepiti in jih vsak dan znova odnesti v "luknjo" pod njim, posebej še pozimi, ko je v štedilniku zaradi kuhanja in ogrevanja gorelo cel dan.

Na fotografiji je dobro viden nadstrešek (lopa) pred glavnim vhodom v kovačnico z rampo, h kateri so privezovali konje, ki so čakali na podkovanje. Pred družinsko hišo je zbrana družina Matije Žumra, kovača v Železnikih. Na stebri vrtnega ograje čepi najmlajši sin Niko, pod njim pa na njegovi desni strani stara mama Micka drži za roke svojega prvega vnuka, Srečkovega sina Jožeta. Hiša je bila zaradi svoje lege tik ob glavni cesti za kovaško obrt res nadvse primerna, za stanovanje pa zagotovo vse prej kot to, kar se je predvsem pokazalo z večanjem vsakovrstnega cestnega prometa in z njim dvigajočega se cestnega prahu. Za nameček je tik ob cesti tekla reka Sora, ki je z obilnim deževjem večkrat močno narasla in tako kot danes poplavno ogrožala hišo z njenimi stanovalci vred. Veliko prednost posestva pa sta predstavljala oba vrtova, kjer je zrastle vsa zelenjava in drugi pridelki za prehrano velike družine. Na hribu je bil prostor tudi za sadno drevje,

ki je ob dobri letini pomenilo pomembno popestritev jedilnika.

Najmlajši sin Niko je začel pri očetu Matiji delati kot kovaški vajenec in je po končani učni dobi zaključil še Podkovsko šolo v Ljubljani ter si tako pridobil naziv kovaškega mojstra. Znanje mu je prišlo še kako prav, ko je moral zaradi zgodnje očetove smrti (Matija Žumer je umrl leta 1927, star le dobrih 60 let) prevzeti kovačijo in nadaljevati njegovo delo. Že kmalu je uvidel, da se kovačiji kot obrtni dejavnosti zaradi hitrega razvoja motorizacije ne obeta preveč lepa prihodnost. Začel se je izpopolnjevati v ključavničarstvu, nekako še najbolj sorodni veji svojega dosedanjega poklica. Vpisal se je v delovodsko šolo v Ljubljani in jo po enem letu tudi uspešno zaključil z nazivom ključavničarski mojster. Za uspešen zagon ključavničarske dejavnosti je tako moral zagotoviti le še ustrezne prostore. Problem je rešil tako, da je pozidal nadstrešek in ga podaljšal v delavnico. V prvem delu je tako ostal prostor za podkovanje konj, ki se je še vedno je imenoval lopa, drugi del pa je bil namenjen strojem za ključavničarska dela. Kovačnica v stanovanjskem delu hiše je ostala enaka in je še vedno služila kovaški dejavnosti. Mladi mojster Niko je kmalu nabavil rabljeno stružnico in vrtalni stroj, ki sta dolgo časa predstavljala osnovno opre-

Pred domačo hišo v gibanju. Hrbet kaže Srečko, na gredi sedi Lojze, ob vratih sta Ivanka in Matija, na stebri čepi Niko, stoji mama Micka z vnukom Jožetom, opazujeta ju oče Matija in Mici.

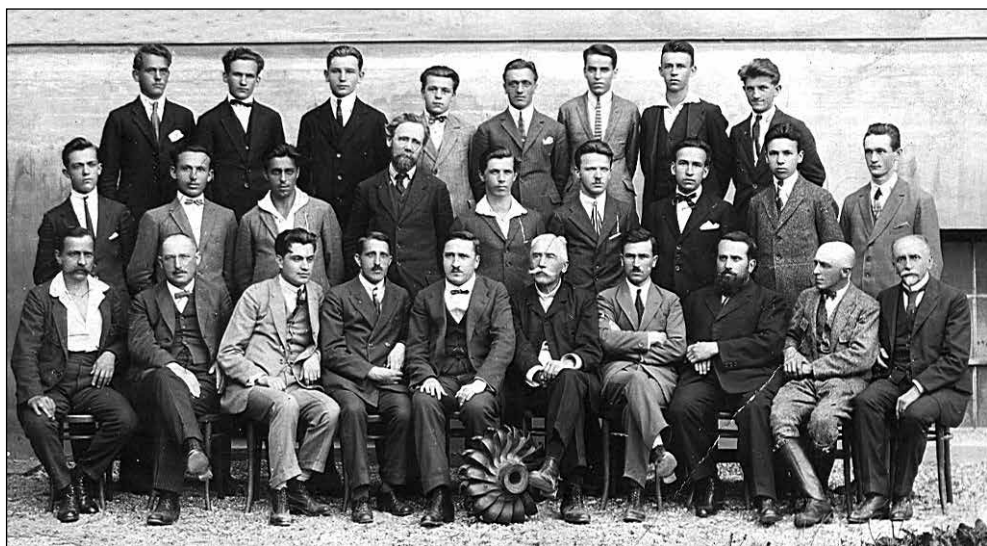
mo za izvajanje ključavničarske obrti. Treba je tudi povedati, da je v Železnikih tedaj že delovalo manjše električno omrežje, ki ga je napajala elektrarna Soderske zadruga na Češnjici. Tako je bila tudi v domači hiši napeljana elektrika, ki je v začetku služila le za razsvetljavo. Ko je Niko nabavil omenjena stroja, pa je bilo seveda treba montirati elektromotor za njihov pogon. Kot je bilo takrat v navadi, je motor preko jermenskega prenosa poganjal pod stropom montirani dve transmisijijski gredi, ki sta nato z jermeni poganjali oba stroja. Posebej zahteven je bil pogon stružnice, saj je moral zagotavljati vrtenje v obe smeri. Celotno električno omrežje je bilo napajano s standardno enosmerno napetostjo 110 voltov, kar je bilo v tistem času nekaj povsem običajnega.

Leta 1930 se je mlademu podjetniku Niku ponudila priložnost za razširitev strojnega parka z nakupom dveh avtomatov: za izdelavo risalnih žebličkov in za papirne sponke. Oba stroja je imel v svoji delavnici v Železnikih domačin, inženir Boncelj, ki pa je bil zaposlen v Ljubljani. Proizvodnja na obeh avtomatih nikakor ni hotela steči, v glavnem zato, ker inženir ni imel ustrezno usposobljenih delavcev, sam pa je bil zaradi službenih obveznosti v Ljubljani večinoma odsoten. Stroja se je zato odločil prodati, kupiti pa jih je želel prav mladi Niko Žumer, a je za-

radi omejenih finančnih sredstev z nakupom dolgo okleval. Ko je v Posojilnici in hranilnici na Češnjici dobil ugoden kredit za manjkajoča sredstva, se je nazadnje le odločil in stroja še istega leta tudi kupil. Avtomat za izdelavo risalnih žebličkov je stal 35.000 din, avtomat za sponke pa 16.000 din, kar za takratne razmere ni bil majhen denar (za 25 tisočakov, na primer, je bilo takrat mogoče kupiti večjo kmetijo).

Najprej je bilo ob montaži strojev na novi lokaciji treba pod strop delavnice montirati še tretjo transmisijijsko gred, ki naj bi s pomočjo jermenja poganjala oba avtomata. Že kmalu po pričetku obratovanja obeh avtomatov pa se je izkazalo, da je stroj, namenjen izdelavi risalnih žebličkov, potreben temeljite predelave. Po načrtih Nika Žumra so jo opravili v zadrugi Plamen v Kropi, kjer so izdelali nov steber z vodili za pah za izsekavanje, da je bilo mogoče montirati ročico za njegov pogon. Za delovanje ročice je bilo treba dodati še zobniško predležje, in ko je bilo opravljeno tudi to, je lahko proizvodnja nemoteno stekla.

Mlademu Niku je težave v začetku povzročalo tudi tržišče. Največ problemov je bilo s Srbijo, a se je na koncu tudi tam našla rešitev. Za posle je pridobil veletrgovca Ognjanovića, ki je bil skupaj s partnerjem Stefanovićem v Beogradu lastnik velike

Delovodska šola v Ljubljani. V drugi vrsti stoji drugi z desne Lojzetov oče Niko Žumer.

trgovine s pisarniškim materialom Stio. Prodaja je stekla tudi na tem področju in že kmalu je s svojimi proizvodnimi artikli Niko Žumer zalagal celotno takratno jugoslovansko tržišče. Zanimivo, da je tudi po drugi svetovni vojni, ko je bila ustanovljena zadruga Niko z enakim proizvodnim programom, ostal njen predstavnik na področju Srbije Žumrov predvojni zastopnik, gospod Ognjanović, kasneje, po nastanku tovarne Niko, pa v enaki funkciji še njegov sin.

Ker si je Niko skozi poslovne povezave pridobil nekaj dobrih prijateljev v kroparski zadrugi, se je po pogovoru z njimi odločil pričeti z izdelavo žebeljev, imenovanih planinčarji, ki so jih uporabljali čevljarji. Izdelovali so jih povsem ročno, zato razen ustreznih ognjišč za proizvodnjo ni bila potrebna nikakršna druga oprema. Pojavila pa se je težava z zagotovitvijo ustreznega prostora zanjo. Najcenejša rešitev se je pokazala z gradnjo stavbe ob že obstoječi delavnici proti hribu. Čeprav je bila stavba lesena, je imela normalne temelje, da bi bila, ko bi bilo za investicijo dovolj denarja, možna nadaljnja pozidava. Tako je celotna delavnica dobila obliko črke L, na strešnem slemenu pa je bil narejen še poseben nastrešek z odprtini za zračenje in nemoten izhod dima s kovaških ognjišč. Tla so bila tako kot v kovačnici zaradi nevarnosti požara narejena iz stepane ilovice.

S pridobljeno novo stavbo pa je bil izgubljen dobršen del dvorišča. Ostal je le ozek prehod med že obstoječim svinjakom in delavnico, ki pa je bil vseeno dovolj širok, da se je dalo na zmanjšano dvorišče priti z ročnim vozičkom. V novem, lesenem delu delavnice, ki ni imela stropa in se ji je videlo ostrešje, je ob posameznih ognjiščih delalo tudi do 13 delavcev. Ti so žeblje kovali v modelih na ustreznih nakovalih in prav s kovaško dejavnostjo je Niku Žumru uspelo prebroditi težke posledice v tem času že prihajajoče svetovne gospodarske krize. Kljub temu je proti koncu leta 1935 kovaško dejavnost postopoma opustil, saj mu je začelo primanjkovati prostora za njegovo osnovno dejavnost. Leseno stavbo je pozidal in nekoliko kasneje vanjo preselil

Domača hiša z delavnico po dozidavi.

avtomate, sodelovanje s kroparsko zadrugo pa se je nadaljevalo še dolgo po tistem, ko se je gospodarstvo po končani krizi pričelo ponovno oživljati.

Ob vseh aktivnostih z obrtjo v zvezi je imel Niko veliko srečo, da je za hišo skrbela in vse gospodinj-ske posle vodila mama Micka, ženska neverjetne energije in zelo ukazovalna, včasih še celo preveč. Ker je zgodaj odovela, se je močno navezala na sina Nika, kar je kasneje na svoji koži občutila tudi njegova žena Lucija. Na uspehe svojih sinov je bila zelo ponosna, saj je šla zasluga za njihovo šolanje predvsem njej in tega tudi ni nikoli pozabila povedati. Ob tako gospodovalni tašči pa ima običajno težave vsaka "ta mlada" in tudi pri Žumrovih ni bilo nič drugače. Niku je namreč, vsem njegovim aktivnostim navkljub, uspelo spoznati svojo bodočo ženo, Brinarjevo Lucijo iz Lajš nad Selci. Na manjši kmetiji z nekaj polji in gozda, kjer je bila doma, so poleg prašičev redili tudi dve kravi, ki sta dajali dovolj mleka družini, v kateri je bilo poleg staršev še pet otrok.

Vse potrebno za skromno življenje so pridelali doma, kupovali so le sol, sladkor in petrolej (Lajše so dobile elektriko šele po drugi svetovni vojni), ob posebnih prilikah pa še kakšen priboljšek. Za delo na polju niso imeli konja, ampak vola.

Rodbinski priimek Brinarjevih je bil Rihtaršič. Stric Janez, brat Lucijinega očeta Tomaža, je bil duhovnik in župnijski upravitelj pri sv. Heleni v Dol-skem pri Ljubljani, kasneje pa so ga premestili v Bukovščico, kjer je tudi umrl. Pokopan je v družinskem grobu Brinarjevih v Selcih. Brinarjeva Lucija je kon-

Brinarjevi iz Lajš.
Lucija, Nikova
bodoča žena in
Lojzetova mati,
stoji na desni.

čala osnovno šolo v Selcih in nato več let živela pri stricu Janezu, župniku v Dolskem, ki mu je gospodinjila sestra Katra. V letih življenja v Dolskem je postala zelo razgledana, obenem pa so ena usta manj, ki jih ni bilo treba hraniti, pomenila za starša doma v Lajšah precejšnjo razbremenitev. Kasneje se je izučila za šiviljo, spoznala Nika Žumra iz Železnikov in se z njim poročila na binkoštni dan leta 1931. Poročil ju je seveda stric Janez in tudi poročno kosilo, kot je bilo tedaj v navadi, so njima in svatom postregli v Dolskem. Lucija je s seboj v novi dom za doto prinesla opremo za spalnico in šivalni stroj, na katerega je kot izučena šivilja šivala perilo za celotno Žumrovo družino, otrokom pa tudi obleke in na ta način pomembno prispevala v družinski proračun. Spalnico sta si novopečena zakonca uredila v sobi nad kovačnico in Lucija je nemudoma prevzela vsa gospodinjenska dela in opravila v hiši, razen seveda kuhinje, ki si jo je lastila mati in tašča Micka. Ona je namreč kuhala za celo družino in snahe k štedilniku sploh ni spustila. Poleg kuhanja je običajno enkrat tedensko mesila in pekla kruh, in to toliko, da ga je bilo dovolj do naslednjega tedna. Sama je hodila k mesarju in snaha Lucija je smela biti v kuhinji le tedaj, ko je za kakšno opravilo potrebovala več rok. Mati Micka je

bila ženska neizmerne, precej nebrzdane energije, kar je Lojzetova mama Lucija, po naravi in značaju povsem drugačna od nje, večkrat še kako občutila na lastni koži. Nekoč je svojemu sinu Lojzetu potožila, da ga kot prvorojenca še previjati in kopati ni smela, zato pa je lahko veliko pomagala možu Niku pri njegovem delu.

Takšne so bile razmere v Žumrovi hiši tedaj, ko se je zakoncema Luciji in Niku 28. aprila leta 1932 rodil prvi otrok in ga je babica Marija Zupanc tlesknila po zadnji plati, da je prvič zajokal. Prvorojenega sina so po enem tednu odnesli h krstu, njegov boter pa je bil Nikov brat Lojze, po katerem je krščeneec tudi dobil ime. Po pripovedovanju mame Lucije je mali

Poročna slika Nika in Lucije Žumer.

Lojze prvo leto zbolel za hudo pljučnico, zato so vsi mislili, da ne bo preživel, a se je po zaslugi legendarne zdravnice dr. Valerije Strnad vendarle vse srečno izteklo. Druga nesreča je Lojzeta doletela še v času, ki se ga prav tako ne spominja in ga pozna le po maminem pripovedovanju. Oče Niko je v svoji delavnici poleg drugega popravljal tudi kmečke stroje in tako se je zgodilo, da je nekega dne na popravilo pred delavnico čakala ročna mlatilnica za žito. Imela je večje zobato kolo, ki je poganjalo manjši zobnik na bobnu, in ko je mali Lojze med igro na dvorišču zašel k njej, je stopil prav na prečko večjega od obeh zobnikov. Kolo se je pod njegovo težo zavrtelo, in ker se je držal za ozobljeni obod kolesa, so mu roko zgrabili zobje obeh, večjega in manjšega zobnika. K sreči je bil modul ozobljenja zelo grob in je stisnil le kazalec na desnici. Pa je kri vendarle špricnila in prst je ostal nekoliko stlačen, tudi še potem ko se je že zacelil. Ker se mu je rana vnela, je nesrečni fante kar nekaj noči prejel v maminem in očetovem naročju, a je pri celjenju rane spet pomagala dr. Strnadova. Naslednji stik z zdravnikom je bilo cepljenje proti črnim kozam, ki je bilo že takrat obvezno in ga je bilo treba ob vpisu v osnovno šolo ponoviti.

Prvi trije potomci (Marjan, Mojca in Lojze, po vrsti od leve proti desni) z obema staršema.

Kakšne druge otroške zdravstvene preventivne pa v tistih časih sploh ni bilo.

Ko je minilo leto, se je Lojzetu pridružil brat Marjan in leto kasneje še sestra Mojca, ki je bila krščena za Marijo. V začetku so jo klicali Marijca, kasneje pa se je je prijelo in ji tudi ostalo ime Mojca.

Delavnica

Z začetkov njegovega zavedanja so Lojzetu najbolj ostali v spominu ognji z ognjišč v lesenem delu delavnice, kjer so kovači kovali žeblje za Kropo.

Svatje na poroki Lucije in Nika Žumer.

Okna v delavnici so bila nizko pri tleh, zato je skoznje lahko gledal v notranjost. Stara mati je dan v glavnem prebila v kuhinji, in ko je Lojzek shodil, je bil bolj ali manj prepuščen samemu sebi. Oče Niko je, razen časa za kosilo in obveznega polurnega počitka po njem, dan prebil v delavnici, mama Lucija pa je, poleg gospodinjskega dela, prav tako pomagala v delavnici, največ pri pakiranju izdelkov, kasneje pa je tudi vodila računske knjige podjetja. Ko je namreč v začetku tridesetih let prejšnjega stoletja gospodarska kriza popustila, je delo v Žumrovi delavnici, ob že utečeni kovaški obrti, lepo steklo. Podkovanja konj se Lojze še danes živo spominja. Oče je imel podkve vnaprej pripravljene, a jih je bilo treba pri podkovanju vedno še prilagoditi velikosti in obliki konjskega kopita. Da je mero lahko vzel, je vsako podkev pred pomerjanjem razgrel in jo pritisnil na kopito, kar pa je bilo zelo neprijetno, saj se je ob tem roževina konjskega kopita žgala in obupno smrdela. Večkrat je bilo treba kopito tudi obrezati s posebnim orodjem, in ko je bila podkev kopitu prilagojena, jo je nanj pribil z žebli, imenovanimi konjaki". Ob tem je moral posebej paziti, da so bili žebli pribiti samo v roževino. Pri podkovanju so pogosto sodelovali tudi otroci, ki so z vejami odganjali nadležne obade, da konj ni opletal z repom ali brcal z nogami.

V kovačiji so še vedno izdelovali tudi razna okovja za kmečke vozove. Otroke je zjutraj večkrat prebudilo udarjanje težkega kladiva, ko je oče s pomočnikom koval obroče za kolesa. Tega je bilo sicer vse manj, saj je prodaja sponk in žebličkov naraščala, od proizvodnje pa zahtevala vedno večje količine, zato je kovačnica vedno bolj samevala. O dejavnosti Žumrove delavnice v tistem času največ pove naslednji oglas, ki je leta 1931 izšel v publikaciji Gorenjska - letoviška, industrijska, trgovska, obrtna pri založniku Progres iz Novega mesta.

Delavnica zaradi obeh avtomatov za izdelavo risalnih žebličkov in papirnih sponk ni bila več vezana le na kovaško in ključavničarsko dejavnost. Največja odjemalca žebličkov in sponk sta postala že omenjeno beograjsko podjetje Stio in Papiros iz Zagreba. Izdelki so se zato imenovali Stio, blagovni

Oglas za firmo Žumer iz Železnikov, objavljen v publikaciji založništva Progres iz Novega mesta.

znamki Atlantic za žebličke in Mephisto za sponke je, verjetno po nasvetu kupcev, Žumer pričel uporabljati šele kasneje. Za povečan obseg dela pa je bilo potrebno tudi večje število delavcev. Poleg pomočnika Viktorja Simončiča so bili v delavnici vedno vsaj trije vajenci, med njimi Šimnov Nace iz Dražgoš, ki so ga med vojno v bitki za domačo vas ubili Nemci, in Megušarjev Lojze iz Megušnice, ki je med vojno padel kot partizan. Tik pred vojno sta se prišla kot vajenca učiti tudi Franc Pfajfar iz Lajš in Peter Polajnar s Češnjice, ki je ostal delu in delavnici zvest vse do odhoda v partizane jeseni 1944.

V delavnici je delo potekalo od šestih zjutraj do petih popoldne, vmes so imeli enourni odmor za kosilo. Avtomati za sponke in žebličke so večinoma tekli tudi ponoči. V nočni izmeni so delali posebej priučeni delavci, v glavnem domačini iz Železnikov. Delo ni bilo zahtevno, treba je bilo le redno menjati kolute hladno valjanih trakov za žebličke in kolute žice za sponke ter skrbeti, da je bilo v posodah vedno dovolj olja za mazanje. Oba avtomata sta bila s pomočjo jermenskega prenosa vezana na transmisijsko gred, motor, ki jo je poganjal, pa je moral biti v stalnem pogonu. V primeru večje okvare so za njeno odpravo poklicali mojstra Nika Žumra ali njegovega pomočnika, da jo je odpravil.

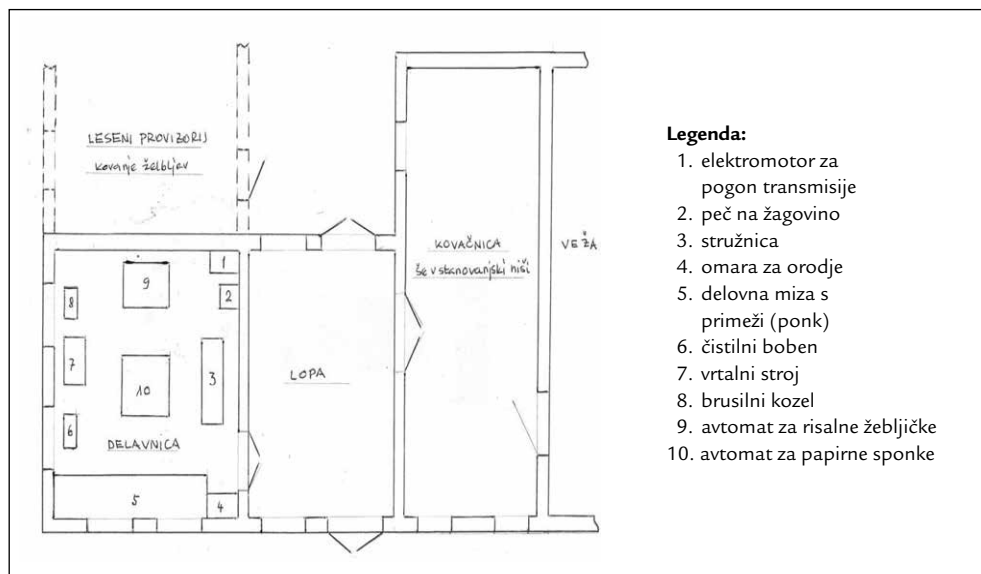
Sponke in žeblički so iz avtomatov v zaboje padali zamaščeni od olja, saj je bilo treba obdelovanje ob teku skozi oba stroja ustrezno podmazovati. Ker takšni niso bili primerni za embaliranje, so jih morali očistiti. V ta namen je mojster Niko izdelal poseben lesen boben, ki je imel obliko prizme s šesterokotno osnovno ploskvijo. Prizma se je vrtela na gredi, ki z njenima stranicama ni bila vzporedna, zato je ob vrtenju bobna mešanico

žebličkov ali sponk z žagovino v njem temeljito premetavalo. Po določenem času so vsebino iz bobna vsuli na sito in ločili izdelke od žagovine, ki je po večkratni uporabi postala že skoraj črna. Seveda je niso zavrgli, ampak so jo shranjevali na podstrešje delavnice, kjer je počakala do zime, ko so z njo kurili posebej za to prirejene peči. Očiščene risalne žebličke ali sponke so pakirali v škatlice po sto kosov, te pa nato v pakete po deset škatlic. Za kar najhitreje doziranje so sto kosov našteli v škatlico, jo položili na eno stran dvoskodelične tehtnice in nato polnili nove na njeni drugi strani. Kot se spominja Lojze, je to delo večkrat opravljala mama Lucija in včasih stara mati, če ni imela dela v kuhinji. Pomagali sta jima očetovi brezposelni sestrični Beta in Franca, hčerki brata stare matere Micke, Jožmanovega Jožeta.

Delavnici je hladno valjane trakove in žico za proizvodnjo dobavljala Kranjska industrijska družba z Jesenic. Material je do Škofje Loke prispel po železnici, od tam pa so ga do Železnikov vozili vozarji ali furmani v skladišče surovin za celotno dejavnost, ki je bilo v lopi. Tudi izdelke so največjim kupcem do železniške postaje v Škofji Loki vozili vozarji s konjsko vprego na posebnih

vozovih – parizarjih, ki so jim v Železnikih rekli "tajseljni". Običajno so težke zaboje ob nepogrešljivem furmanskem kričanju pričeli nalagati že ob štirih zjutraj, kar je seveda prebudilo vse stanovalce v hiši.

V tem času so v Železnikih že imeli nekaj električnega omrežja, ki ga je napajala elektrarna Sodrarske zadruga na Češnjici. Obratovalo je tudi nekaj zasebnih manjših elektrarn, ki pa so oskrbovale le delavnice in hiše njihovih lastnikov. Ljudje so hitro spoznali prednosti električne energije, zato se je vedno več posameznikov odločalo za gradnjo malih elektrarn, če so le imeli primerne naravne danosti zanje. Predvsem hribovski kmetje so gradili vedno več tovrstnih objektov, z izdelovanjem malih Peltonovih turbin zanje pa so pričeli prav v Žumrovi delavnici. V eni od ljubljanskih livarn so jim vliвали lopatice, ostali elementi, vključno z ustreznim ohišjem in vodno šobo, pa so nastajali v domači delavnici. Zaradi prevelike zasedenosti je ta postajala premajhna, v veliki meri zato, ker je vse stroje poganjal en sam motor preko transmisije in so posledično morali vsi stati v enem prostoru. Razporeditev strojev v delavnici nazorno kaže spodnji tloris.

Tloris delavnice z legendo.

Ko je Niko Žumer prenehal z izdelavo žebeljev za naročnike v Kropi, je leseni del delavnice pozidal, da bi tja prenesel oba avtomata ter čistilni boben, v prvotni delavnici pa obdržal le obdelovalne stroje. Vendar se je pred preselitvijo pojavila težava s pogonom. Če bi hotel stroje le prenesti, bi moral tudi v novi delavnici namestiti transmisijski sistem za njihov pogon, a bi bila za vsak stroj svoj kolektorski motor za enosmerno napetost nesprijemljiva, predvsem pa predraga rešitev. K sreči je leta 1931 na Rudnem pričela obratovati elektrarna s trofaznim izmeničnim sistemom. Ta sistem je pred enofaznim imel prednost tudi zaradi razmeroma ugodne cene kratkostičnih asinhronih motorjev, uporabnikov trofaznega sistema, poleg tega pa jih je bilo mogoče dobiti tudi v izvedbah z manjšo močjo.

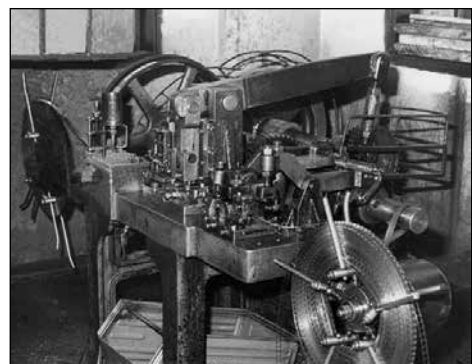
Žumrova delavnica se je kmalu priključila v nje-
no omrežje in za pogon motorja obstoječe transmi-
sije obdržala še priključek na enosmerno napetost.
Tako so bile delavnice in hiša nekaj časa priključene
na oba sistema. V novo pozidano delavnico so pre-
selili oba avtomata, vsakega s svojim motorjem za
pogon, prav tako čistilni boben z dodanim lastnim
motorjem. Zaradi dostopa v novi del je bilo treba
prebiti zid za prehodna vrata, motor za pogon tran-
smisije pa zaradi vrat prestaviti v levi vogal delavni-
ce. Hkrati so enosmerni motor za pogon transmisije
zamenjali z asinhronim. S to potezo so se Žumrovi
lahko odpovedali enosmernemu napajanju in tudi
za razsvetljava pričeli uporabljati le izmenično na-
petost. Kmalu zatem je tudi elektrarna Sodarske za-
druge na Češnjici zamenjala generator in prešla na
trofazni izmenični sistem.

V zvezi z delavniškimi prostori se je v obdobju
pred drugo svetovno vojno zgodila dodatna pre-
razporeditev. Ko je bila 24. februarja 1937 ustanov-
ljena Lesno produktivna zadruga za Selško dolino,
naj bi po prvotnem načrtu imela svoj sedež na Če-
šnjici. Ker tam primerne prostora niso našli, se je
Niko Žumer kot prvi načelnik zadruge odločil svojo
kovačnico zmanjšati za polovico in v njenem spre-
dnjem delu urediti zadružno pisarno. Na hišni fasa-
di so namestili tablo z napisom "LESNO PRODUK-

TIVNA ZADRUGA, z. o. j.", v pisarni z lončeno pečjo
pa sta uradovala Janko Kemperle in računovodkinja
Ivanka Prevc. Vendar zadruga pisarne ni uporablja-
la prav dolgo, saj je že naslednje leto našla večje pro-
store v pritličju hiše Leopolda Gartnerja na Češnjici.

Od takrat naprej je zadružni prostor Niku Žumru
služil za pisarno, kjer si je omislil tudi telefon in pi-
salni stroj. Poleg pisalne mize in manjše mizice za
pisalni stroj je bila tam tudi večja miza s tehtnico,
kjer so pakirali risalne žebličke in sponke.

V obeh delavnicah je bilo sedaj dovolj prostora,
in ker so bile potrebe trga vedno večje, je bilo treba
dokupiti nove stroje. V prvo delavnico so tako na-
mestili skobeljni stroj (šeping), prvega svoje vrste
z že vgrajenim motorjem v ohišju, in nov vrtalni
stroj, ki pa je imel pogon še preko transmisije. V
drugo delavnico so dodali 15-tonsko horizontalno
in 30-tonsko navadno ekscentrično stiskalnico (pre-
šo), za katero je celjski orodjar Javoršek izdelal štan-
co za postopni rez risalnih žebličkov, s katerim pa je
bilo na začetku veliko težav. Šele s pomočjo orodjar-
ja Čarmana, zaposlenega v tovarni Eka v Ljubljani,
so jih rešili tako, da so z vsakokratnim hodom paha
iz orodja padli trije risalni žeblički naenkrat, kar je
proizvodnjo žebličkov ustrezno povečalo in zados-
tilo potrebam trga. Prva, 15-tonska horizontalna
ekscentrična stiskalnica je bila namenjena izdelavi
risalnih žebličkov, ki pa niso bili izdelani iz enega
kosa, ampak so na posebej odštancano okroglo
ploščico z avtomatom prikovičili konico žeblička.
Tem žebličkom so pravili tepiharji, ker so bili name-

Avtomat za izdelavo risalnih žebličkov.

njeni za pritrjevanje tepihov in drugih talnih oblog. Na isti stiskalnici so izdelovali tudi plombe za tračne vezi, s katerimi so ovijali zaboje. Naročnik teh plomb je bil Nikov brat Lojze za firmo Marad, ki je zaboje izvažala v Izrael.

Zadnji v prenovljenem in razširjenem strojnem parku je bil avtomat za izdelavo paličnih sponk, namenjenih spenjanju aktov. Vrsta 50 sponk je bila zlepljena v paličico in od tod je tudi izviralo ime za nje. Avtomat je izdeloval sponke, ki so imele obliko črke u, in jih nizal na paličasti nastavek, kjer so se prepojile s hitro sušičem se nitrolakom in se po nastavku pomikale nad električnim grelcem, kjer se je lak strdil. Na koncu je poseben mehanizem rezal sponke v paličicah po 50 skupaj. Tudi ta stroj je že imel motor v svojem ohišju, ob njegovi montaži pa se je pojavila težava, kje dobiti ustrezen nitrolak. Tega so nato izdelali v tovarni barv Medič & Zankl v Medvodah, po vojni poznani kot Color, danes pa je v sklopu avstrijskega holdinga Ring sestavni del domažskega Heliosa. Po igri naključij je v sklopu prav tega holdinga lastniško pristalo tudi podjetje Niko

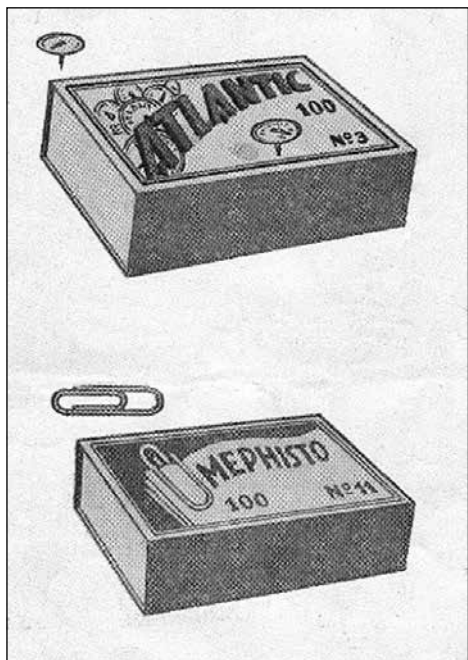
Avtomat za papirne sponke.

Železniki, ki se je po drugi svetovni vojni razvilo iz zadruga Niko, ta pa iz predvojne Žumrove obrtniške delavnice. Kakor koli že, proizvodnja paličnih sponk je končno lahko stekla, stroj pa je neprekinjeno tekkel podnevi in ponoči.

Delavnica je bila tako zadnja leta pred začetkom druge svetovne vojne kadrovske popolnoma in polno zaposlena, kar se je ugodno odražalo tudi po finančni plati. Poleg lastnih sredstev je bilo namreč za nabavo novih strojev treba najeti tudi kredite,

Dokončna ureditev delavnic in razpored opreme pred začetkom druge svetovne vojne.

Škatlici risalnih žebličkov in sponk z imeni po želji in zahtevi kupca Papirosa iz Zagreba.

njihovo redno odplačevanje pa je zaradi povečane obsega proizvodnje omogočal prav sorazmerno večji dohodek. Za pozitiven finančni učinek je bila zaslužna celotna Žumrova družina, saj zaradi sodelovanja družinskih članov niso najemali toliko delavcev, kot bi jih bilo potrebnih brez njihove pomoči. Svoj delež so prispevali tudi otroci, če ne drugače, s sestavljanjem škatlic, v katere so nato pakirali posamezne izdelke. Šlo je, skratka, za tipično družinsko dejavnost, ob kateri pa si Žumrovi niso privoščili niti malo nepotrebne razmetavanja ali razkošja.

Na spodnjem tlorisu še ni vrisana razdeljena kovačnica z združno pisarno, a je iz gornjega opisa razvidno, kako je bila videti po pregraditvi. Vrisan je le dodatni vhod v novo pisarno, pridobljeno iz lope, ki je bila kot predprostor obeh delavnic tudi njun sestavni del. V lopi je bila pakirnica, služila je za skladišče izdelkov in repromateriala, namenjena je bila odpremi izdelkov končnim kupcem, krajše obdobje so bili v tem prostoru nameščeni celo bobni za čiščenje žebličkov in sponk. Predvsem pa je bila v lopi velika omara, kjer so bili skladiščeni očis-

čeni izdelki, embalaža zanje in tudi že pakirani risalni žeblički, sponke in kasneje palične sponke. Ker so v delavnici še vedno popravljali kmetijske stroje, je lopa služila tudi za servisno dejavnost. Iz nje so vodile stopnice na podstrešje nad delavnicami, kjer so bili shranjeni razni rezervni deli in obrabljena žagovina iz čistilnih bobnov, ki je pozimi služila za kurjenje delavniških peči. Ker je žaganje med zgorevanjem v teh pečeh večinoma tlelo, je obstajala velika nevarnost nastanka ogljikovega monoksida, zato je bila pri delu vedno potrebna velika previdnost, zračenje delavnic pa nikoli odveč.

Družinsko življenje Žumrovih

Leta 1937 je po Lojzetu, Marjanu in Mariji na svet prijel Lucijin in Nikov četrti otrok, ki so ga po očetu krstili za Nika. Ko je Lojze tistega junijskega večera iskal mamo, mu je stara mati povedala, da je šla v cerkev, vendar se je nedolgo zatem iz zgornje spalnice zaslišal jok, in ko je babica Marija Zupanc prinesla pokazat jokajočega novorojenčka, je Lojzetu brž postalo jasno, kakšne vrste je ta maša bila.

Vsi Žumrovi otroci so bili rojeni v domači hiši. Pri porodu je vedno pomagala babica, le če se je kaj zapletlo, so poklicali zdravnika. Dela z dojenčki pa je bilo na splošno precej manj kot v modernih časih. Za njihovo kopanje je bila pri hiši lesena banjica, pri umivanju pa so uporabljali navadno milo, le lasišče so navadno namazali z jajčnim rumenjkom in z maslom odstranili odmrle delčke kože. Po kopeli so dojenčka zavili v plenice in ga celega povili s povoji, da je izgledal kot mumija. Zakaj so to počeli, ni bilo povsem jasno. Da so povijali noge, je zaradi kolkov še nekako razumljivo, zakaj je bilo treba povsem k telesu poviti tudi roke, pa ne zdrži nobene pametne razlage. Ena od njih menda pravi, da se tako povit dojenček ni mogel opraskati po obrazu, saj mu je bilo nohte v zgodnjem obdobju življenja še prepovedano pristiti!

Tudi dojenčkove zdravstvene težave so navadno reševali kar doma. Če je bil zaprt, so ga s koščkom

mila nekako poklistirali, pa je bil problem rešen. Ob neprestanem joku so posumili, da ga boli uho, in mu tja vlili v jajčni lupini ogreto jedilno olje. Ko je bil mali Niko star dobrega pol leta, so vsi otroci v hiši staknili oslovski kašelj. Večji otroci so nadlogo radi prenašali, saj jim je oče je iz Ljubljane nosil sirupe za blažitev kašlja, ki so jih radi uživali zaradi njihovega sladkega okusa. Mali Niko pa je zelo trpel, in ko ga je napadel kašelj, ga je pričelo dušiti, da je v obraz povsem pomodrel. Oče ga je reševal z dihanjem usta na usta, saj bi se v nasprotnem primeru lahko zadušil. Zdravnika so klicali le v izrednih primerih, in ko so otroci prebolevali davico, jim je na pomoč priskočila dr. Strnadova.

Do Nikovega rojstva so vsi trije otroci spali skupaj, v spalnici staršev, nato pa so jih preselili v sobo za spalnico z vhodom iz zgornje kuhinje. Sobi so, iz bogve kakšnih razlogov, rekli "špajza", imela pa je to prednost, da se ponoči vanjo ni slišalo Nikovega neutolažljivega joka. Zoprno je bilo le pozimi, ker soba ni bilo kurjena, saj je oče peč namestil le v zakonski spalnici, da v njej zaradi dojenčka ni bilo mrzlo kot v ledenici.

Tudi prehrana dojenčkov je bila takrat zelo preprosta. Ko je mati nehala dojiti, je otrokova glavna prehrana postala nekoliko popražena moka, zalita z mlekom. Vse skupaj je bilo ravno prav tekoče in primerno za hranjenje s stekleničko in dudo. Ko je otrok pričel jesti po žlički, pa so mu običajno pripravili koščke belega kruha na prevrtem mleku z dodatkom smetane. O kakšnem dodajanju različnih dodatkov po vitaminski lestvici, ki je danes povsem običajno, takrat seveda ni bilo sledu. Otroci pa so bili zato veliko na svežem zraku in soncu, ki je Žumrovo hišo obsevalo tudi pozimi, kar je bilo za Železnike prej izjema kot pravilo. Ločani menda pravijo, da smo Železnikarji doma od tam, kjer sonce pozimi "s špegлом mečejo" v dolino.

Podobno, kot je bila preprosta prehrana majhnih otrok, je bila običajna tudi hrana ostalih članov Žumrovega gospodinjstva. Med tednom so bile na jedilniku predvsem brezmesne jedi, izjemoma včasih tudi iz drobovine. Najbolj znana takšna je bila "ta

Smo že štirje, z bratom Nikom v maminem naročju.

jetrova", nekakšna železnikarska specialiteta iz koruznih žgancev in govejih jeter v omaki. Vsako soboto pa je stara mati Micka prinesla od mesarja kos mesa za juho in kos za pečenko, ki je bila v nedeljo poleg krompirja in solate sestavni del nedeljskega kosila. V poletnem in jesenskem času je bilo na mizi vedno dovolj doma pridelane zelenjave, ki sta jo pozimi nadomestila prav tako doma pridelana in skisana repa in zelje. Poleti je bila pogosto za večerjo skleda solate s kosom kruha, ko pa zelenjave ni bilo, so za večerjo jedli koruzni sok, imenovan podmet, zabeljen z ocvirki in malo mleka. Za spremembo je bila včasih na mizi tudi na vodi kuhana prosena kaša. Med tednom so bili za zajtrk koruzni žganci in bela kava, ki pa seveda ni bila prava, ampak le zmes ječmenove kave s cikorijo. Rekli so ji "zorc" in prav vsako jutro ga je stara mama skuhala velik lonec, ki je čez dan stal na štedilniku tudi za gašenje žeje. V nedeljo so poleg kave jedli kruh, ker so starši in stara mama odšli k jutranji maši in za kuhanje žgancev ni bilo časa. Delovni dan se je začel z zajtrkom, navadno ob sedmih, ko so bili tudi otroci že pokonci. Oče in mama sta poleti vstajala ob petih, pozimi pa nekoliko kasneje, ob šestih. Za dopoldansko malico so otroci dobili kos kruha in v sadni sezoni tudi jabolko. Ob desetih dopoldne je iz delavnice prišel maličat tudi oče Niko. Kosilo je bilo redno ob dvanajstih, ker so takrat stroji eno uro mirovali in so tudi delavci imeli uro odmora. Oče je po kosilu preostanek

časa izkoristil za polurni spanec ali dremež, nato pa se je vrnil v delavnico in tam ostal skoraj do večera. Tudi popoldne so imeli malico, največkrat kislo zelje ali repo s fižolom, poleti pa namesto tega kuhane krljhe. Vanje je mama rada vsula kuhan fižol s pripombo "da se boste najedli", kar pa otrokom ni bilo preveč pogodu, saj jim okusa krljlev in fižola neka-ko nista šla skupaj, najedli pa so se resda bolj. Večerja je bila redno ob sedmih, ko je oče zaključil delo v delavnici, najraje pa so imeli krompir v oblicah s kislim mlekom, in to le poleti, saj se pozimi mleko ni skisalo. Po večerji so se skupaj odpravili v hišo, kjer je oče prebiral časopis, mama pa se je vsedla za šivalni stroj ali pa krpala nogavice. Stara mama se je običajno lotila priprav za kosilo prihodnjega dne, in ko se je ura približala deveti, so se po odmoljeni roženvenski desetki ali dveh odpravili spat.

Poleg zelenjave so Žumrovi na vrtovih pri hiši pridelali fižol, ki ga je bilo dovolj za vse leto, krompir, peso in krmne rastline za prašiče pa so sadili na najeti njivi v Otokih. Njiva je bila sicer v župnijski lasti, na njej pa danes stojita tovarni Domel in Niko. Če je bila letina sadja dobra, so imeli jabolk doma dovolj za celo zimo, v nasprotnem primeru so jih morali dokupiti. Zaradi sončne lege obeh vrtov je bila že zgodaj spomladi na jedilniku zelena solata, stara mama pa se je ukvarjala tudi z gojenjem sadik, imenovala jih je "flance", za krmno peso, repo in kolerabo, ki jih je nato prodala okoliškim kmetom in z zaslužkom pokrila stroške vrtnarjenja. Zaradi vsega omenjenega je bilo z vrtovi in najeto njivo veliko dela, opravljala pa ga je v glavnem mama Lucija, ki so ji pri delu pomagali tudi otroci. Ko je spomladi sneg skopnel, so najprej navozili hlevski gnoj, zemljo pa nato preobrnili in zrahljali, ali kot so rekli, "preštihali".

Veliko dela je pomenila tudi priprava kurjave za zimo, predvsem butar in panjev, ki so jih kurili v kmečki peči. Panji so bili predvsem pomembni, ker so morali goreti počasi in vzdrževati temperaturo tudi preko noči, z butarami pa je mama podkurjala ali kurila peč takrat, ko je pekla kruh. Edini vir energije za kuhanje je bil štedilnik na drva, električnih

ali plinskih še ni bilo, zato so kurili predvsem žagar-ske odpadke, žamanje in krajnike, ki so jih dobivali na Kemperlovi žagi, zraven pa tudi drobno cepljena bukova drva. Oče Niko jih je nabavil vsako jesen, razžagane in nacepljene pa so nato spravili pod streho. Pri vseh delih so po svojih močeh vedno pomagali tudi otroci, ki so se poleti v glavnem zadrževali okrog hiše, skozi okna opazovali delo v delavnicah in stari mami v kuhinjo nosili vodo ali drva za štedilnik, če jih je poklicala. Žumrova hiša je bila takrat še na samem, najbližji otroški vrstniki so bili doma pri Fajfarju na Škovinah. Prvi sosedje so bili sicer pri Poddrčarju, a sta tam živeli le starejši gospe, šivilji, ki otrokom iz soseščine nista mogli, niti znali biti prava družba. Z dovoljenjem očeta ali mame in z naročilom, kdaj se je treba vrniti, so Žumrovi otroci zato zahajali na Škovine, ni pa jim bilo dovoljeno potepati ali potikati se po Železnikih. Pozimi so se otroci v glavnem zadrževali v hiši in največkrat posedali na peči, ko je zapadel sneg, pa so tudi smučali. Smučarska oprema je bila sila preprosta. Smuči je izdelal Dešman, kolar iz Železnikov, namesto čevljev pa so imeli kar gumijaste škornje, ki so bili med železne čeljusti vpeti z močnejšo gumo ali elastiko. Šele ko so zrasli, so otroci za zimo in smučanje dobili gozdarje. Do pričetka šolanja pozimi niso imeli posebnega dela ali obveznosti, občasno so le pomagali pri pakiranju v delavnici.

Otroci so pozimi imeli vsak svojo majhno vrečo z neoluščenim prosom, ki so jo na peči segreli in jo nato odnesli v posteljo, da jim je bilo topleje. Ker je bilo stranišče zunaj hiše, so imeli pod posteljami nočno posodo za vsak primer. Življenje je potekalo mirno in enolično, za nekaj razburjenja je z občasnimi napadi ljubosumja ali bogve česa poskrbela le stara mama s svojim odnosom do snaha Lucije. Ta je njene muhe mirno prenesla, saj je oče Niko svojo mater hitro ustavil in potegnil s soprogo. Po taki izkušnji je včasih mama Lucija za nekaj dni vzela otroke s seboj domov v Lajše, kamor so tudi sicer, včasih le v nedeljo, z očetom radi skupaj zahajali. Na višku poletne sezone kmečkih del in opravil pa sta najstarejša od otrok, Lojze in Marjan, pri Brinarje-

vih večkrat po nekaj dni pomagala pri delih na polju. Ker v Lajšah takrat še ni bilo elektrike, so večere preživljali ob petrolejki, pa še s to so zaradi dragega petroleja varčevali.

Otrokom so veliko veselje predstavljali prazniki, ki so bili takrat v glavnem cerkveni, posebej pa so praznovali še god stare mame. Takrat so na obisk prišli vsi njeni otroci, se pravi strici in tete s svojimi družinami. Za domače otroke je bila to posebna priložnost za srečanje s svojimi bratranci in sestričnami. Posebej so praznovali tudi mamin in očetov god, oče ga je praznoval na dan sv. Miklavža. Otrokom je bilo seveda najbolj pomembno, kaj jim bo ta prinesel, zato so mu že na predvečer pisali pisma s svojimi željami. Dokler niso znali pisati, jih je zanje po nareku pisala mama, da so jih nato pred spanjem položili na okno, kjer jih je dobil Miklavž. Otroci so tiste noči komaj dočakali jutro in z njim, navkljub skromnosti, v kateri so živeli, spoznanje o Miklavževi radodarnosti. Vsak je dobil igračo in sladkarije, ko so zrasli, pa tudi smuči in oblačila za smučanje. Cel dan so občudovali darila in uživali v sladkarijah, pa tudi sicer je bilo na Miklavžev dan pri hiši vedno zelo živahno, saj so prihajali obiski očetu Niku voščit god. Le teden dni kasneje je na dan svoje zavetnice godovala tudi mama Lucija, ki jo je soprog Niko vedno najprej obdaroval, nato pa sta skupaj odšla k maši v Dražgoše, v cerkev sv. Lucije. Zanimivo, pri Žumrovih so vedno praznovali le godove, na rojstne dneve so se komaj kdaj spomnili.

December je bil za Žumrove otroke v letih njihovega odrasčanja eden najlepših mesecev. Preden je zapadel sneg, so v gozdu nabrali mah in ga posušenega porabili za postavljanje jasic. S podstrešja so najprej prinesli trikotno desko in jo namestili v hiši v bohkov kot. Nanjo so napravili hrib, ga obložili z mahom in postavili hlevček. Ko so bile na svojih mestih tudi vse figurice, je oče Niko, ki je budno nadzoroval otroško delo, v jaslice napeljal le še elektriko za lučko.

Pred težko pričakovanim božičem so imeli tudi koline, tako da so bile poleg potice za praznike na mizi še krvavice. Na predbožični dan je bilo zelo pe-

stro v kuhinji, kjer sta mama in stara mama pekli potico, otroci pa čakali na polizek posode s sladkim nadevom. Na sveti večer je cela družina v molitvenem sprevedu z žerjavico in blagoslovljeno vodo pokadila hišne prostore, pa tudi na svinjak niso pozabili. Po tem opravilu so sedli k skromni večerji, še vedno je bil namreč post, nato pa počakali, da se je približala polnoč, in se odpravili k polnočnici. Ko so se vrnili, jih je čakala prava pojedina: krvavice s prilogo iz kislega zelja, za tem pa še težko pričakovana potica. Spanja na praznik skoraj ni bilo, saj sta oče in mama odšla že k jutranji maši, otroci pa za njima ob desetih. Praznično je bilo tega dne tudi kosilo in za pravo božično vzdušje je običajno poskrbel še novozapadli sneg. Božične jelke pa pri Žumrovih niso postavljali, ker je to takrat veljalo za preveč meščansko navado in celo za tuj, nemški običaj.

Naslednji praznik, ki so ga otroci vselej težko pričakovali, je bila velika noč. Veselili so se je predvsem zato, ker je zanje pomenila praznične dobrote, poleg katerih je vsak dobil še svoje pirhe. Mama Lucija jih je barvala tako, da je jajca kuhala s čebulnimi olupki, nekaj pa so jih pobarvali otroci sami s posebno modro ali rdečo barvo. Z njimi so se pirhali, jesti pa so jih smeli šele potem, ko jih je mama na veliko soboto skupaj s potico in šunko prinesla od žegna. Še prej so na veliko soboto zjutraj otroci odšli k cerkvi po blagoslovljeni ogenj. Tlečo gobo, privezano na žico, so vso pot vihteli, da ne bi ugasnila, doma pa je z njo mama zakurila v štedilniku in v peči. Velikonočni čas je večinoma minil v znamenju molitev in obiskovanju cerkve, krona vsega pa je bila velikonočna procesija. Na oknih hiš, mimo katerih se je vila procesija, so morale goreti sveče, ob božjih znamenjih, kjer se je ustavljala, pa so potekale molitve.

Življenje Žumrovih se je takrat nasploh vrtelo in se odvijalo med domom in cerkvijo. Vsako nedeljo so morali otroci k dopoldanski maši in popoldne k večernicam ali nauku, kot so jih nekateri imenovali. Tudi doma so molili pred vsako jedjo, otroci še spat niso smeli, dokler oče ni odmolil dela rožnega venca. Po otroški logiki so pri hiši s pobožnostmi precej

pretiravali, zato so konec takšnih in drugačnih molitev najmlajši člani družine komaj dočakali. Lojze pripoveduje, da ne bo pozabil, kako je kot otrok pozimi v cerkvi prezebal, pri molitvi, ki ji ni in ni hotelo biti konca, pa so otroci zdržali le zato, ker so tam pač morali biti, da se ne bi prezgodaj vrnil domov. Staršem so se sicer smilili, a si iz bojazni do duhovnika, ki je bil takrat zelo vpliven gospod, niso upali delati drugače. Pretirana gorečnost pa pri utrjevanju vere gotovo ni kaj prida pomagala, največkrat je dosegla ravno nasprotni učinek.

Na veliki šmaren, 15. avgusta, so Žumrovi običajno praznovali god in rojstni dan stare matere Micke, ki so ga še posebej slovesno obeležili leta 1937 ob njeni 70-letnici. Zbrali so se v Suši pri Zalem Logu, in ker jih je bilo veliko, prišli so tudi sorodniki iz Lajša, je oče Niko pri Benedikovem Viku, takratnem avtoprevozniku, najel manjši avtobus, da jih je odpeljal do vznožja hriba. Do Železnikov se je s svojim avtomobilom pripeljal stric Lojze, h kateremu je za vožnjo do Suše namesto otrok prisedla le stara mama, ki ji je bilo v avtobusu rado slabo še iz časov, ko je obiskovala brata Lojzeta v Nazarjah. V Suši so bili seveda vsi skupaj najprej pri maši, nato pa so še nekaj časa ostali pred cerkvijo, kjer je tudi nastala spodnja fotografija.

Tete in strici pa niso prihajali na obisk le ob godovih ali praznikih. Otrokom se je zdelo še posebej imenitno, ko se je na obisk pripeljal stric Lojze s svojim lastnim avtomobilom, kar je bilo za tiste čase

velika senzacija. Vedno, ko se je oglasil, je naložil otroke in jih odpeljal na vožnjo do Zalega Loga in nazaj, zanje pa je bil to sploh prvi stik z avtomobilom. Šlo je za nemško vozilo znamke DKW z dvotaktnim motorjem in karoserijo, večinoma iz lesene vezane plošče, ki je bilo pred vojno vse prej kot poceni. Njegova cena je bila 23 tisoč takratnih dinarjev, za tolikšen denar pa je bilo v tistem času mogoče kupiti že večjo kmetijo. Stric Lojze je bil v tistem času upravnik velikega škofijskega posestva v Savinjski dolini, avto pa je zaradi področne razsežnosti posestva resnično potreboval. Prišel je z industrijsko predelavo lesa iz cerkvenih in okoliških gozdov, ki so ga prej prodajali le kot hlodovino. V Nazarjah, kjer je imel sedež, je postavil žago in predelovalne obrate, iz katerih je po vojni nastala lesna industrija GLIN. Prijateljeval je s takratnim ljubljanskim škofom Jegličem in ga nekoč celo pripeljal v Železnike na obisk, kar je bil takrat zaradi velikega cerkvenega vpliva na ljudi nepozaben dogodek. Predvsem pa je bil škofov obisk pomemben za staro mamo, ki je vsem, ki so jo le hoteli poslušati, na dolgo in široko razlagala o njem.

Leta 1933 so očeta izvolili za župana Železnikov, vendar o obdobju njegovega županovanja Lojze ne ve kaj dosti. Spominja se, da je vsak delovnik ob desetih zapustil delavnico in za kakšno uro odšel na občino opraviti tekoče zadeve. Občinski prostori, pisarna in nekakšen predprostor za stranke, so se nahajali v prvem nadstropju Štalcove hiše pri cerkvi

Pred cerkvijo v Suši ob 70-letnici stare matere Micke. Poleg sorodstva stoji skrajno levo Viktor Simončič, Žumrov dolgoletni pomočnik, in v zadnji vrsti na levi prevoznik Viko Benedik.

Škof Jeglič na obisku pri Žumrovih. Visoki gost stoji med Srečkom in staro materjo Micko, pred katero sta desno Lojze in levo njegov brat Marjan. Fotografijo je pred domačo hišo posnel Lojzetov stric Matija.

sv. Antona. V pisarni sta imela vsak svojo mizo tajnica in župan, redno pa je bil poleg tajnice zaposlen le občinski sluga, ki je bil skrbnik obeh prostorov in raznašalec raznovrstnih obvestil. Nepoklicni župan je bil podrejen glavarju, načelniku glavarstva, ki je imelo sedež v Škofji Loki. Žumrova izvolitev za župana je zelo vznemirila posestniški del prebivalstva, saj mu ni šlo v račun, da je vodstvo občine prevzel nekakšen obrtnik, ki je imel v lasti le stanovanjsko hišo in delavnico. V takšnem vzdušju so mu med njegovim županovanjem metali polena pod noge, a je kot župan vztrajal vse do začetka druge svetovne

vojne, kar je bil tudi razlog, da ga je takoj po prihodu Nemcev v Železnike gestapo aretiral.

Poleg županovanja je bil oče Niko aktiven tudi v domačem gasilskem društvu, ki je imelo domicil v stavbi nad bajerjem na Klovžah. Kasneje so zgradili nov dom, ki je še dolgo po vojni služil namenu, in si namesto ročne omislili motorno črpalko. V tistih časih je bilo biti gasilec čast, pomagati gasilcem pa častno opravilo. Poleg skrbi za požarno varnost in gašenja požarov so gasilci sodelovali tudi pri raznih slovesnostih ali prireditvah in ob takih priložnostih tudi nosili uniforme. Za operativno dejavnost pa so

Oče Niko kot župan z občinskimi odborniki (sedi v sredini prve vrste).

Niko Žumer, slavnostni govornik ob otvoritvi novega gasilskega doma na Klovzah.

imeli posebna delovna oblačila, ki so si jih običajno nadeli za priprave in vaje. Vadili so običajno ob nedeljah, otroci pa so bili njihovi zvesti gledalci in veliki občudovalci.

Poleg dela v delavnici, na občini in pri gasilcih je oče Niko vedno našel čas, da je kot igralec sodeloval tudi v dramski sekciji. Večkrat na leto so pripravili premiero katerega od dramskih del, primernega nivoju domačih gledalcev. Kot režiser je v sekciji sodeloval rojak dr. France Koblar, ki je na vaje prihajal iz Ljubljane, bil pa je tudi glavni pobudnik dramske dejavnosti v kraju. Vaje so imeli zvečer, in ko je ob teh priložnostih odhajal od doma, je oče mami vedno povedal, da gre na "skušnjo", se spominja Lojze. Otroci teh predstav seveda niso videli, saj so bile na sporedu zvečer, igrali pa so jih na odru orlovskega doma. Nekoč ga je mama le vzela s seboj, ko so prikazovali pasijonsko igro Slehernik. Dogajala se je na prostem, za oder je služilo preddverje farne cerkve sv. Antona, sedeži pa so bili razporejeni na trgu pred njo. Ker je med vlogami v igri nastopal tudi okostnjak, ki je predstavljal Smrt, so se malemu Lojzetu okostnjaški prizori vtisnili globoko v spomin, tiste večera pa ga je bilo še v postelji pošteno strah.

Žumrova delavnica je v tem času obratovala s polno zmogljivostjo. Naročil je bilo dovolj in tudi permanentna so bila, zato je bilo zaposlenih vedno več. Zaradi očetovih dejavnosti na različnih področjih so k Žumrovim prihajali številni obiski, ki jim je Lojze večkrat prisluhnil, čeprav jih ni kaj dosti razumel. Opazil pa je očetovo zaskrbljenost zaradi dogajanja po svetu ob prebiranju časnika Slovenec, katerega

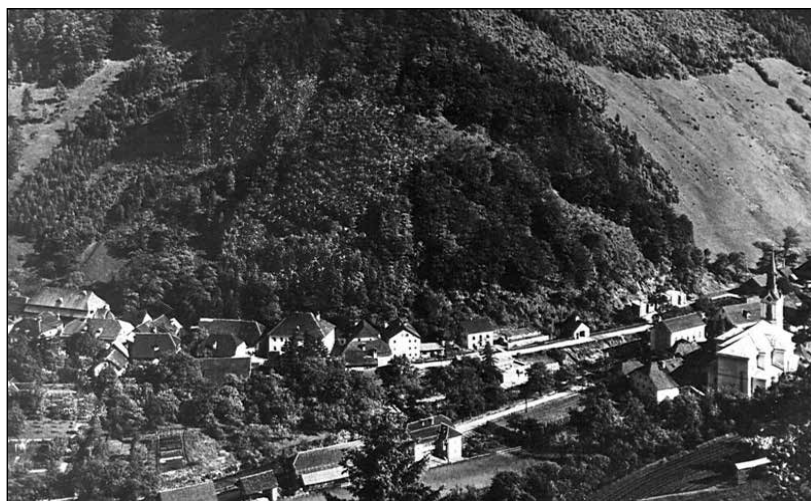
naročnik je bil. V skrbi za usodo svojega podjetja in v želji po še večji informiranosti v zvezi s svetovnimi dogodki si je oče leta 1937 omissil rabljen radijski aparat, ki je bil za tiste čase velika redkost in zato dovolj dragocen, da je z njim v glavnem ravnal le sam. Tako so večinoma poslušali poročila ljubljanske radijske postaje, kakšno posebej pomembno oddajo ali pa prenos smučarskih skokov iz Planice. Poslušanje glasbe je veljalo za zapravljanje časa, aparata pa v ta namen niso vklapljali in prav zato je z radiem tudi Lojze doživel neprijetno izkušnjo. Zaradi delavnice so namreč v hiši še vedno imeli obe električni napetosti, izmenično in enosmerno. Čez dan, ko je v delavnici potekalo delo preko enosmerne motorne pogona transmisije, je oče s posebnim stikalom priključil enosmerno napetost, in ker električni napeljavni v hiši in delavnici nista bili ločeni, so tudi v stanovanjskih prostorih imeli enako napetost. Ker pa je imel radijski sprejemnik vgrajen transformator, ga pod enosmerno napetostjo v hiši niso smeli vklopiti. Nekoč, ko je bil v sobi sam, je Lojze to vendarle storil, a na njegovo veliko nesrečo pod enosmernim tokom. Transformator se je začel pregrevati in po minuti ali dveh je iz aparata zasmrdelo in se pokadilo. Oče je smrad hitro zavohal, pritekkel iz svoje pisarne in nemudoma izključil radio, takoj zatem pa se je pokadilo tudi iz Lojzetovih hlač. Takšen je bil njegov prvi stik z elektrotehniko, transformatorja pa k sreči ni bilo treba previti, saj je sprejemnik kljub vsemu še vedno deloval. Drugo, prijetnejšo izkušnjo pa je zanj pomenil motorček s priključno napetostjo 6 voltov, ki ga je očetu nekoč podaril prodajalec motorjev. Ob splošnem občudovanju se je veselo vrtel s pomočjo transformatorja za napajanje lučke v bogkovem kotu, zato je Lojze, opogumljen z uspehom, iz praznih kolutov sukanca maminega šivalnega stroja izdelal različne naprave, ki jih je poganjal 6-voltni motorček, za prenos pa so namesto jermenja služile vrvice.

Druga velika pridobitev pri hiši, ki jo je poganjala elektrika in je predvsem mami zelo olajšala delo, je bil električni likalnik. Stari likalnik na žareče oglje je z veseljem postavila v kot, saj je dotlej vedno tar-

nala, kako jo zaradi nastajanja ogljikovega monoksida ob tlenju oglja pri likanju z njim boli glava. Zato je med tem opravilom morala prostor stalno prezračevati in za temeljito razpihovanje odhajati na plano. Z uporabo električnega likalnika so vse težave z likanjem kar naenkrat izginile, velike žehte vsak ponedeljek pa so kljub temu ostale. Mama je vsak ponedeljek imela žehto, ki ni bila majhna, posebej ker je morala prati tudi vse delavniške obleke, ki so bile vse od olja. V velikem loncu je bilo najprej treba vse perilo, vključno z zamaščenimi delavniškimi oblaci, kuhati v lugu in nato izpirati v potoku Trebušnik, kamor so škafe z žehto vozili otroci, poleti na vozičku in pozimi s sanmi, da jih ni bilo treba nositi. Za gospodinjsko opravilo je štelo tudi čiščenje tal, ladijskih podov iz smrekovih desk, po vseh hišnih prostorih. Vsako jutro je mama v veži, kuhinji in dnevnem prostoru tla najprej posula z mokro žagovino in jih pometla, temeljitejše čiščenje pa je sledilo vsako soboto z milnim premazom mokro očiščenih tal in ribanjem s sirkovo krtačo. Milo je bilo domače izdelave, saj je bilo kupljenega za vsakotedensko uporabo škoda, le pred večjimi prazniki ga je mama uporabila pri čiščenju tal v prav vseh hišnih prostorih.

Aprila leta 1938 je Lojze dopolnil šest let, zato ga je oče jeseni vpisal v prvi razred osnovne šole, ki je bila v Železnikih takrat štirirazrednica s prostori v

dveh stavbah. V hiši pri Štalcu sta se nahajali v pritličju učilnici prvega in drugega razreda, nad njima pa že omenjeni občinski urad in stanovanje občinskega sluga. Učilnici za tretji in četrti razred sta bili oddaljeni le streljaj, v šolski stavbi na trgu pred cerkvijo sv. Antona. Lojzetu je mama kupila majhen nahrbtnik za šolske potrebščine, ki pa jih ni bilo ravno veliko. V njem je bila čitanka, majhna mapa z dvema zvezkoma, računica in puščica s svinčnikom, radirko, peresnikom in majhnim kosom krpe za njegovo brisanje. Poleg knjig je v nahrbtnik sodil tudi katekizem za verouk, ki je bil v spričevalu na spisku predmetov in ocen vedno na prvem mestu, poučeval pa ga je farni župnik. Pri pouku so se najprej začeli učiti velike in male tiskane črke, pisane so prišle na vrsto nekoliko kasneje, pri računstvu pa so se ukvarjali le s seštevanjem in odštevanjem. Veliko so risali in prav risanje je bilo otrokom najljubše šolsko opravilo. Najprej so uporabljali zgolj svinčnik in pri risanju tudi navadne barvice, s črnolom so smeli pisati šele proti koncu šolskega leta, ko se je pričelo lepopisje. V ta namen so uporabljali peresnik, v katerega so vstavili peresce z razcepljeno konico, "klinca" so ga imenovali, od pritiska prstov pa je bila odvisna debelina zapisane črte, kar je bilo pri lepopisju ključnega pomena. Črnilo je imel vsak učenec v majhnem kozarčku, vdelanem v šolsko klop, šolski sluga pa je skrbel, da ga je bilo vedno dovolj. Za

Levo ob cerkvi stoji Štalcova hiša, v kateri sta bili učilnici za prvi in drugi razred.

domačo nalogo so učenci morali popisati cele strani črk, ki so jih pravkar spoznali, se naučiti pesmico iz čitanke in tudi kaj narisati.

Malico, običajno kos kruha in jeseni, ob zorenju sadja, še kakšno jabolko, so otroci v šolo vedno nosili od doma. Za malico so imeli odmor, edinega v času dopoldanskega pouka, ki je trajal od osmih do dvanajstih. Šolskih ur in vmesnih odmorov niso poznali, in če je kdo moral na stranišče, je dvignil desno roko z iztegnjenim palcem. Red v razredu je učitelj vzdrževal s palico ali odredbo zopora za prekrškarja, kar je z drugimi besedami pomenilo, da je ta moral po končanem pouku bivanje v razredu nekoliko podaljšati. Da se v tem času ni dolgočasil, pa je moral vsaj desetkrat napisati stavek z opisom svojega prekrška.

Pred zaporom so trepetali vsi učenci, saj so v primeru, da se učenec iz šole ni vrnil pravočasno, doma takoj vedeli, da je bilo nekaj narobe, grešnik pa je posledice svojega dejanja boleče občutil na zadnji plati. Ko je nekoč učitelj nemu takšnih grešnikov zagrozil z zaporom, je ta vstal in mu zabrusil:

Trg pred cerkvijo v Železnikih pred drugo svetovno vojno. Levo od cerkve je šola, desno pa mežnarija.

"Mama so rekli, če me boste zaprli, mi pa še kosilo dajte!" Reakcija je povzročila pravi vihar in nesrečna mati je morala priti v šolo na zagovor, kar je bilo sicer običajno le v primeru res hudega prekrška.

Verouk je bil za učence eden najzahtevnejših predmetov, saj so se morali snovi iz katekizma učiti na pamet. Duhovnik, ki je verouk poučeval, je bil zelo strog, in če kdo ni znal odgovoriti na zastavljeno vprašanje ali se je, bognedaj, kako drugače prerešil, jih je hitro dobil z ravnilom po prstih. Proti koncu šolskega leta so se v glavnem pripravljali na prvo obhajilo, ki so ga nato prejeli po zaključenem prvem razredu, ob slavnostnem dogodku pa so morali starši svojim prvoobhajancem zagotoviti primerna oblačila. Lojzetu jih je kot izučena šivilja seveda sešila mama Lucija, blago zanje pa je iz ene svojih oblek dobila tako, da jo je enostavno razparala. Otroci so se prvega obhajila seveda neizmerno veselili, posebej še zaradi obilnega zajtrka, ki jih je po obredu čakal na kaplaniji za cerkvijo, pripravila pa ga je župnijska kuharica s pomočnicami. Sledilo je obvezno fotografiranje za spomin, in ker je vse stroške v zvezi s prvim obhajilom pokrilo župnišče, so slavljenji dobili fotografije brezplačno. Glavnina je ostala skupaj še v drugem razredu in tudi v začetku tretjega, ki pa jim ga zaradi pričetka vojne ni uspelo zaključiti.

Šolske razmere so tudi v nadaljnjih razredih ostale podobne, le da je bilo predmetov vedno več, z njimi pa tudi število knjig v šolskih nahrbtnikih. Pri zemljepisu so se že v drugem razredu učili o ožji domovini Sloveniji, a so jo morali imenovati Dravska banovina, kot je pisalo na zemljevidu, obešenem v učilnici. Od dodatnih predmetov je uka želnim tretješolcem zagotovo najbolj ostal v spominu pouk srbohrvaščine, povezan z branjem in pisanjem cirilice, ki jim je povzročala nemalo preglavic. Poznati so morali tudi pisane črke, in ker so bile te precej drugačne od tiskanih, so z branjem in pisanjem imeli težave prav vsi. Ob tem jim ni šlo v glavo, zakaj neki jim je treba vsiljenega tujega jezika in čudne pisave, ki ju daleč naokoli ni uporabljal nihče. Kljub temu se je Lojze o njenem obstoju prepričal na lastne oči,

Prvi razred pri prvem obhajilu. Lojze stoji tretji z desne v drugi vrsti.

ko je na poti z očetom v Ljubljano na škofjeloški železniški postaji zagledal ime mesta napisano tudi v cirilici. Tja sta se pripeljala z avtobusom in pot do Ljubljane nadaljevala z vlakom, kar je bilo za mladega fanta posebno doživetje. Doživetij pa s tem še ni bilo konec, saj sta z očetom v Ljubljani obiskala tudi nebotičnik, kjer je Lojze prvič v življenju videl dvigalo.

Ko je leta 1939 Lojze končal prvi razred osnovne šole, je znal brati toliko, da je lahko brskal po knjigah, ki jih je bilo doma v izobilju. Naročene so imeli knjige Mohorjeve družbe, prejemali pa so tudi revijo Mladika z redno prilogo, imenovano Kotiček za otroke. Lepo število knjig so v domači knjižnici po končanem šolanju pustili tudi strici, ko so se odselili od doma.

To leto je poleg opravljenega prvega razreda Lojzetu zaznamovala tudi obilica drugih dogodkov. Možje mrkih obrazov med obiski pri očetu so se, razpravljajoč o politiki ter dogodkih doma in po svetu, pogovarjali o tem, da lahko pride do vojne. Otroci sicer niso vedeli, kaj naj bi vse to pomenilo, a so jih ob pogledu na resne obraze odraslih vseeno prevevali tesnobni občutki. Vojska, ki je pričela graditi Rupnikovo obrambno črto, se je nastanila v gornjem koncu Železnikov in med drugim trasirala cesto na Ratitovec, da bi tja dovažala gradbeni material za gradnjo obrambnih objektov. Od Železnikov

do tedanje meje z Italijo je bilo namreč le dobrih 15 kilometrov, ob morebitnem izbruhu vojne pa bi na tem območju lahko kaj hitro prišlo do spopadov. Da bi se v tem primeru imeli kam zateči, je oče Niko ojačal stene kleti in strop, na vhod vanjo pa namestil posebna jeklena vrata. Septembra tega leta se je z nemško okupacijo Poljske res pričela vojna, o kateri pa otroci niso kaj dosti vedeli. Lojzetu se je najbolj vtisnila v spomin podoba očeta, sključenega nad radioaparatom v pazljivem spremljanju svetovnih dogodkov in nemških grozodejstev na Poljskem, o katerih je nato poročal in jih razlagal soprogi Luciji.

V začetku oktobra se je Žumrova družina povečala za novega člana, na svet je prijel Lucijin in Nikov peti otrok, ki sta ga krstila za Franceta. Tako so postali za tiste čase velika družina, a jim kljub številnim lačnim ustom ni ničesar primanjkovalo. Vajeni so bili živeti skromno, življenje v razkošju jim je bilo tuje, in ker je tudi očetovo podjetje poslovalo stabilno, brez večjih pretresov, se je življenje zdelo lepo. Ko le ne bi v zraku viselo težko vprašanje: Kaj če bo vojna?

Tesnobo in zaskrbljenost staršev so kajpak čutili tudi otroci, čeprav konkretne predstave, kako naj bi vojna izgledala, niso imeli. Edino otipljivo vojno grožnjo so zaenkrat predstavljali bunkerji po dolini in okoliških hribih, ki jih je gradila po barakah v Njivah nastanjena vojska. V Otokih so pričeli z

gradnjo ceste na Ratitovec, pri gradnji škarpe za skoraj 180-stopinjski cestni ovinek, ki so ga kmalu poimenovali "rida", pa so bili otroci zvesti opazovalci. Po Železnikih so vozili vojaški tovornjaki s trdimi gumami namesto pnevmatik in verižnim pogonom na zadnja kolesa. Za navadne vojake so hrano kuhali v njihovi bazi v Njivah in jo razvažali po gradbiščih, oficirji pa so se prehranjevali v gostilnah in stanovali pri zasebnikih. Zaradi dovoza gradbenega materiala so pričeli tudi z gradnjo tovarne žičnice na Ratitovec, ki pa je zaradi začetka vojne niso dokončali. Enaka usoda je doletela tudi cesto, ki je bila za vožnjo zgrajena le do Prtovča, trasa na Ratitovec je ostala zgolj pobožna želja. Življenje je vojnim grožnjam navkljub teklo naprej, edini znak bližajočega se spopada je bilo v kraju nastanjen vojaštvo. Gradnja vojaške infrastrukture je domačinom zelo razgibala življenje, predvsem tistim brez poklica in nekaterim ženskam pa celo ponudila zaposlitev.

Na splošno so po krizi, ki jih je z zamrtjem železarske dejavnosti doletela ob prelomu 19. v 20. stoletje, Železniki kar lepo okrevali. V kraju so tako obratovali žage, dve manjši elektrarni ter po dva mlina in usnjarni. Razen obeh usnjarn so za pogon vsi obrati izkoriščali vodotoke in bajerje, ki so nekdanj poganjali železarske obrate, fužine in vigenjce. Občutno je naraslo število obrtnikov, mizarjev, kolarjev, čevljarjev in ključavničarjev, za živila in prehrano pa je skrbelo več trgovcev in trije mesarji. Prebivalstvu sta dajali kruh tudi obe zadrugi, sodarska in lesna. Lesno produktivna zadruga se je ukvarjala predvsem s prodajo rezanega lesa, večinoma pripravljene na Kemperlovi žagi na Češnjici, razmeroma modernem obratu s polnojarmenikom, gatrom, ki ga je gnal parni stroj. Pri Kemperlu je bilo zato vedno polno hlodovine in v skladovnice zloženih desk, ki so se sušile in čakale na odjemalce. Žaga je bila primerno velika in je zaposlovala večje število delavcev, vse ostale žage pa so bile manjše venecijanke s pogonom na vodno kolo. V Železnikih so takrat delovale štiri take žage: dve sta druga ob drugi stali v Plnadi, na Škarjencu, kot se je reklo temu delu Trnja, njuna lastnika sta bila velepose-

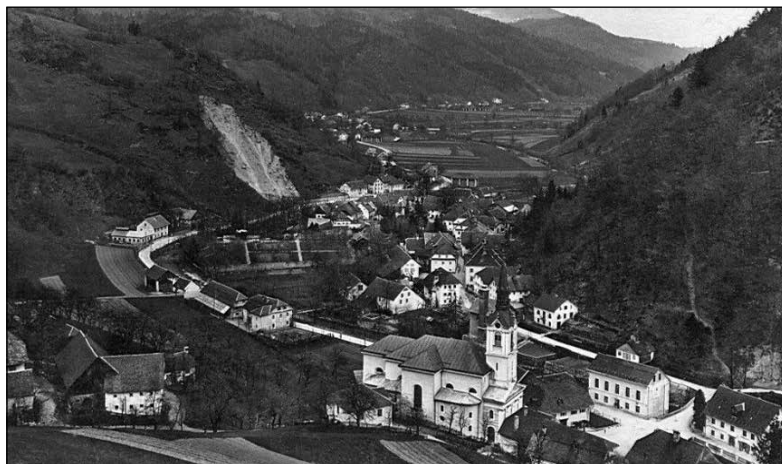
Kemperlova žaga.

stnik Gustav Egger in gostilničar ter posestnik Marjan Thaler; tretja in četrta pa sta obratovali tik ob plavžu, na mestu nekdanje fužine, bili pa sta bili v lasti Antona Globočnika in Josepha Globotschnigga. Prvi dve so po vojni zaradi gradnje betonskega zbiralnika in vhoda v cevovod za hidroelektrarno Niko odstranili, na njunem mestu pa kasneje zgradili manjšo elektrarno.

Skromen zaslužek je v tem času omogočala priprava gramoza za posipanje makadamskih cest, pravili so mu šuta. Kamnolom, v katerem so opravljali težaško delo, se je imenoval Drča, od tod tudi ime Pod Drčo, kjer v njegovi neposredni bližini stoji Žumrova hiša. Lomili so večje skale in jih s težkimi kladivi drobili na pravšnjo velikost. Ni si težko predstavljati, koliko dela je bilo potrebno za nastanek kubičnega metra materiala, opravljati pa so ga morali tudi otroci.

V Žumrovi delavnici je medtem proizvodna dejavnost vedno bolj prevladovala nad ključavničarsko in kovaško uslužnostno obrtjo. Nabava novih strojev in ustrezne opreme je postala konstantna, v pripravi so bili načrti za povečanje obstoječih delavnic v pravo malo tovarno. Z razvojem in rastjo proizvodnje je bilo zaposlenih vedno več delavcev, stroji pa so že tako ali tako stalno tekli tudi ponoči. Žal je velike načrte in željo po napredku prekinil začetek druge svetovne vojne.

Ob gospodarskem napredku je v Železnikih razcvet doživljala tudi kulturna in športna dejavnost, katerih nosilca sta bili Sokolsko in Orlovsko društvo. Vsako od njiju je imelo svoj dom z dvorano in

Spodnji Železniki
pred drugo
svetovno vojno.

odrom za dramske predstave. Dvorana je istočasno služila tudi kot telovadnica za orodno telovadbo. Ob praznovanjih in posebnih priložnostih so si naredili vsak svojo uniformo in na javnih nastopih pokazali, česa so se naučili. V orlovskem domu, imenovali so ga tudi prosvetni, je bil tedaj še poštni urad in v društvenem okviru s knjigami odlično založena javna knjižnica. Patronat nad Orlovskim društvom je imela Cerkev in je za gradnjo doma tudi prispevala denar, zato je bilo v nekaterih publikacijah zanj moč zaslediti naziv Jegličev dom (po škofu Jegliču), a ga krajanje nekako niso vzeli za svojega. Člansko jedro Sokola so v prvi vrsti predstavljali premožnejši krajanje in velika škoda je bila, da društvi med seboj nista niti komunicirali, kaj šele sodelovali.

Oče Niko kot župan ni bil član nobenega društva, kot že povedano, je sodeloval le v orlovski dramski sekciji. Navdušena občudovalka orlov pa je bila stara mama Micka, v nasprotju s svojim bratom, stricem Martinom, ki je bil zagrizen sokol. Ta je ob nedeljah dopoldne prihajal na obisk, oblečen v rdečo srajco, ki je bila poleg uniforme neuraden sokolski simbol. S staro mamo sta se zaprla v kuhinjo, od koder je bilo kmalu zatem slišati povišane glasove, nesoglasja pa sta po stari kovaški navadi zgladila s šilcem ali dvema "ta zelenga".

Otrokom delovanje obeh društev, z njunim tradicionalnim rivalstvom vred, seveda ni pomenilo kaj dosti. Veselili so se edino miklavževanja v orlovskem domu, kjer so revnejši dobili praktična dari-

Nastop članov
Orlovskega društva
na trgu pred cerkvijo,
v ozadju njihov dom.

la, tisti iz situiranih družin pa simbolična darila s sladkarijami. Darila je delil sv. Miklavž v spremstvu angelov, otroci pa so se najbolj bali parkeljnov, ki so jim ob tem nagajali in jih cukali za lase.

Družabno življenje se je v kraju odvijalo v okviru delovanja obeh društev, ljudje pa so se radi udeleževali raznih vesellic, največkrat gasilskih, in javnih tombol, za katere so dobitke prispevali takratni podjetniki in premožnejši posamezniki. Najpogostejše mesto za družabna srečanja pa so bile vsekakor gostilne, ki so imele tudi lastna kegljišča, saj je bilo kegljanje pred vojno zelo priljubljen šport. Posebno ob nedeljah popoldne so bile gostilne še posebej polne. V Železnikih so imeli tri, prav tako so bile tri tudi na Češnjici in prav v nobeni od njih se gostilničarji nad obiskom niso mogli niti malo pritoževati. Revnejše prebivalstvo, še zlasti starejši, so po pijači posegali z veliko vnemo in bili zanjo pripravljeni zapraviti še zadnji dinar, kar pa je za obdobje in razmere, v katerih so živeli, bolj kot ne značilno. Pa še zanimivost, ki je bila v obdobju pred drugo svetovno vojno tradicionalna in tudi po svoje spada med dogodke takratnega družabnega življenja: na praznik sv. Jožefa, 19. marca, so se, bogsigavedi zakaj, med seboj vsako leto stepli prebivalci zgornjega in spodnjega dela Železnikov. Starejši so se zravsali po gostilnah, otroci pa so se spopadli na Snegovniku, hribu nad kamnolomom Drča. Priprave na otroški spopad so potekale v obliki večdnevnega izdelovanja različnega hladnega orožja iz lesa, pravega vzroka za pretep pa ni poznala niti stara mama Micka, ki je bila sicer z vsem na tekočem. Po končani vojni je ta oblika "družabnosti" na žalost, ali pa k sreči, izgubila.

Sokolski dom.

Življenje v Železnikih med obema vojnama

Nobenega dvoma ni, kaj je na prelomu 19. v 20. stoletje, natančneje leta 1902, botrovalo ukinitvi železarske dejavnosti v Železnikih. Predvsem zaradi pomanjkanja železove rude v bližnji okolici so se fužinarji odločili ugasniti plavž, prenehala je delovati fužina in ugasnili so vigenjci. Kljub temu bi lahko del dejavnosti poskusili ohraniti s postopno ugasitvijo plavža, predelovalni obrati pa bi lahko nadaljevali z obdelavo surovega železa, ki bi ga v Železnike sicer morali dovažati. Seveda bi bilo treba obrate primerno posodobiti in izdelke prilagoditi zahtevam tržišča, kot so to storili v Kropi, kjer so zadnji plavž ugasnili že dobri dve desetletji prej. Kroparski fužinarji so stopili skupaj in leta 1894 ustanovili zadrugo z imenom Prva zadruga za žebljarsko obrt in druge izdelke iz železa v Kropi, predhodnico kasneje uveljavljenega podjetja Plamen. Zadruga je z razvojem in rastjo poleg žebeljev izdelovala še marsikaj, zaposlila celo nekaj deset delavcev iz Železnikov in leta 1900 dobila prve stroje. Železo za obdelavo in predelavo so tja dovažali, čeprav v Kropo – enako kot v Železnike – ni vodila železnica, a ljudje v kraju vsaj niso ostali brez dela.

V takšnih razmerah je bilo kapital varneje vložiti v gozdove in posestva ter živeti od rente kot pa v negotovih časih tvegati nemirno plovbo v podjetniških vodah. V Železnikih je zato, v nasprotju s Kropo, na prelomu iz 19. v 20. stoletje železarstvo zamrlo, kovači so ostali brez dela, bivši fužinarji pa so se z nakupom gozdov in obdelovalne zemlje prelevili v veleposestnike.

Obstajali pa so seveda tudi drugačni poskusi, saj vlagati težko prikovani kapital železnikarskih kovačev samo v posestva in gozdove namesto v modernizacijo obstoječih obratov vendarle ni dišalo pravsem. Enemu od bivših železnikarskih fužinarjev je tako uspelo preseči okvire razmišljanja ostalih in je za nadaljevanje svoje železarske dejavnosti v Ljubljani na Metelkovi ulici zgradil tovarno žebeljev. Njegovo pogumno potezo gre vsekakor pozdraviti, a

se kaže v isti sapi tudi vprašati, zakaj je ni namesto v Ljubljani postavil raje v Železnikih! Prav tako je v prizadevanjih po nadaljevanju ali morda začetku kovinarske obrti rojak Josip Boncelj leta 1925 v Železnike pripeljal dva avtomata za izdelavo risalnih žebličkov in papirnih sponk. Ker mu nikakor ni uspelo zagotoviti njunega trajnega obratovanja in s tem rentabilnosti, je s poskusi prenehal in ju pustil v mirovanju celih pet let, dokler ju ni z veliko težavo odkupil Lojzetov oče Niko in ju ponovno zagnal. Kar samo se postavlja vprašanje, zakaj je zaradi visoke cene obeh strojev v zanj ogromen zalogaj ugriznil kovačev sin in ne, na primer, bogata družina Globočnik, ki ji sredstev za morebitni nakup zagotovo ni manjkalo. Vsekakor pa drži dejstvo, da so fužinarji nekaj slabe vesti zaradi težke situacije in revščine, ki je v Železnikih nastopila po opustitvi železarske dejavnosti, le imeli in jim zanjo ni bilo vseeno. Precej kasneje, po končani drugi svetovni vojni, je namreč Boris Globočnik iz znane fužinarske družine z veliko zavzetostjo in osebno angažiranostjo omogočil, da je zadruga Niko dobila v uporabo nacionaliziran Egrov hlev, kar je bilo za njen nadaljnji razvoj in povojno kontinuiteto tradicije železarstva v Železnikih ključnega pomena.

Veleposestniki pa so za nemoteno delovanje seveda potrebovali tudi delavce, zato so vsaj nekateri od kovačev iz vigenjcev dobili zaposlitev kot gozdni delavci ali pa so postali hlapci in dekline na njihovih posestvih. Nekaj možnosti za zaposlitev so ponujale žage, ki so jih za izkoriščanje lesnega bogastva svojih gozdov imeli novi gospodarji. V Železnikih so v tem obdobju obratovale štiri žage. Ob plavžu, na mestu nekdanje fužine, sta imela svoji žagi Anton Globočnik in Joseph Globotschnik, na Škarjevcu pa sta ena ob drugi stali žagi Gustava Eggra in Marjana Thalerja. Prvi trije so v tistem času pomembno vplivali na življenje v kraju, medtem ko so svoje zasebno življenje pred revnim prebivalstvom uspešno skrivali in se celo v cerkvi ločevali od ostalih. Najeli so namreč cerkvena kora nad prezbiterijem in pod njunimi visokimi oboki vzvišeno prisostvovali cerkvenim obredom. Družina Antona Globočnika je

imela svoj kor na levi strani, na desni pa je bil kor Josepha Globotschnika in Gustava Eggra. Od vseh treh posestniških družin je največ posluha do ljudi pokazala družina Antona Globočnika, ki ji je bilo za ostale Železnikarje vsaj malo mar. Kadar je Žumrova stara mama govorila o vdovi pokojnega Globočnikovega gospodarja, jo iz spoštovanja ni nikoli imenovala drugače kot Antonova gospa, se Lojze še dobro spominja.

Gustav Egger, drugi od omenjenih veleposestnikov, je bil po rodu Avstrijec, ki se je med Globočnike priženil, bolj kot za Železnike pa mu je bilo mar zase. Lastnik za takratne razmere izredno dragega in luksuznega avtomobila znamke Mercedes je živel kot velik gospod. Lojze se spominja, kako so ga otroci včasih opazovali, ko se je sprehajal po svojem vrtu prav nasproti Žumrove hiše na drugem bregu Sore. Med Železnikarji se skorajda ni prikazal, videti ga je bilo le v avtomobilu z osebnim šoferjem Jakobom Tavčarjem, Špendalovim Jakom iz Gorenjega konca Železnikov. Izključno za lastne potrebe je zgradil elektrarno, in ker seveda posestev z gozdovi ni mogel obdelovati sam, je zaposloval gozdne delavce, hlapce in strojnike v elektrarni, ženske pa so pri njem dobile delo kot dekline ali kuhinjske pomočnice.

O tretjem od veleposestnikov, Josephu Globotschniggu, ni bilo kaj prida slišati, saj je bil v tistem času že zelo star in se je držal bolj sam zase. Lojze se spominja, da so ga Železnikarji imenovali Jozef, njegovo ženo pa enostavno kar Jozefovka.

Omenjene tri veleposestniške družine so predstavljale najvišji sloj prebivalstva Železnikov v času med obema svetovnima vojnama. Naslednji po rangu je bil sloj manjših posestnikov, lastnikov gostiln ali trgovin, v nekaterih primerih pa kar obojega, in tudi ta sloj je ljudem ponujal delovna mesta. Zanimivo, da je večina gostilničarjev poleg osnovne dejavnosti premogla še trafikino in kegljišče, dva od njih sta bila tudi mesarja z lastno klavnico in mesnico, druga dva pa sta imela še vsak svojo usnjarno. Predstavniki obeh situiranih slojev so se v glavnem gibali le v lastnih krogih, ostalo prebivalstvo, ki je zanje predstavljalo predvsem poceni delovno silo,

pa razen določenega števila delovnih mest od njih ni imelo prav veliko. Ni dosti manjkalo, da bi z zaverovanostjo v lastno korist dokončno uničili tudi plavž, simbol Železnikov.

Tretji po vrsti je bil sloj obrtnikov, ki niso imeli drugega premoženja kot lasten dom z delavnico in jih je bilo v obdobju med obema vojnama v Železnikih precej. Trije mizarji, po dva kolarja, dimnikarja, kovača in ključavničarja, pa kar nekaj čevljarjev, kasneje združenih v čevljarski zadrugi na Studenem, so bili najpomembnejši med njimi. Nekateri, prej bi jim rekli rokodelci in ne obrtniki, so svoje usluge opravljali tudi ali predvsem na črno.

Četrty, najnižji sloj, in ta je bil najštevilnejši, so predstavljali nezaposleni, ki so se preživljali z bolj ali manj priložnostnim delom. Tega je bilo moč dobiti pri večjih kmetih na Češnjici in na Studenem, kot poceni dninarjem pa so jim gospodarji plačevali s kanglico ali dvema mleka, večjo ali manjšo vrečo krompirja in sadjem. Otroci iz revnih družin so v okoliških gozdovih nabirali suhljad, da so zvečer doma lahko skuhalo, kar so starši čez dan zaslužili. Res je sicer, da so nekdanji fužinarji, sedanji veleposestniki, ljudem dovolili, da so si vsako leto v njihovih gozdovih brez plačila pripravili tudi drva za kurjavo, a je revščina vseeno trkala na vrata njihovih skromnih domov. Številčno velike družine so večinoma bivale in se gnetle v hišah, ki so bile last nekdanjih fužinarjev, v najboljšem primeru pa je vsaka imela po eno sobo in kuhinjo. Takšno in podobno življenje se je v Železnikih ponavljalo iz dneva v dan, govoriti o kakšni koli perspektivi nejevnejšega sloja prebivalstva pa seveda ni imelo nobenega smisla. Razmere, revščino in odnose fužinarjev s prebivalstvom v Železnikih v času med obema vojnama je v svoji knjigi *Moj obračun* najbolje opisal profesor France Koblar.

Kakšnega posebnega političnega opredeljevanja takrat v Železnikih ni bilo zaznati. Starejši so govorili o liberalih in radikalih, pa o "mačkovcih", medtem ko klerikalci niso bili kakšna politična opcija, prej nasprotno – če so koga označili za klerikalca, mu to ni štelo ravno v čast. Bili pa so Železnikarji oprede-

ljeni za sokole in orle, kar je ljudi ne glede na dejstvo, da je šlo za kulturni in telovadni gibanji, izrazilo delilo. Člani Sokolskega društva so bili v glavnem pripadniki gornjih dveh slojev prebivalstva, ki so se prištevali med naprednjake in liberalne, iz ostalih slojev prebivalstva pa so prihajali simpatizerji društva Orel. Vendar delitev ni bila tako enostavna in na počez, saj so morali biti pripadniki istega društva kot delodajalec tudi vsi pri njem zaposleni skupaj s sorodstvom, kar je barvitost članstva obeh društev zelo premešalo. Odnosi med obema društvoma so se zelo razvneli in zaostri, ko je katero od njih pripravilo nastop, prireditev ali predstavo. "Vzdignite, orli, svoja ušesa, da vas potegne svet' Peter v nebesa!" in "Čuki so lačni, kaj č' mo jim dati, drek na lopati in s pal'co po riti," so zmerljivke deklamirali sokoli, orli pa jim niso ostali dolžni: "Sokoli so opice, imajo rdeče jopice" in "Sokol, sokol, črni ptič, jedel kašo kot prašič!". Takšna in drugačna žuganja so se stopnjevala in se večkrat končala tudi s pretepi, ki pa razen podplutb in glavobolov udeležencem niso puščali posledic.

Na delovanje orlovskih društev je Cerkev imela zelo velik vpliv in ta vpliv je bilo mogoče opaziti tudi v Železnikih, kjer je bil eden vodilnih v društvu farni župnik Valentin Bertonec, precej kritičen in oster do drugače mislečih. Nasploh so železnikarski orli nosili zelo klerikalni pečat, čeprav so "za vsak slučaj", če ne drugače, vsaj ob večjih cerkvenih praznikih, k mašam zahajali tudi Sokoli.

Med drugo svetovno vojno

V Železnikih se je proti koncu leta 1940 zbiralo vedno več vojaštva, prišlo je celo do mobilizacije z vpoklicom rezervistov. Kar naenkrat je bilo vojakov toliko, da po barakah v Njivah zanje ni bilo več prostora, zato so jih naseljevali tudi po zasebnih hišah, povsod tam, kjer je bilo le kaj prostora. Vse več je bilo tudi vojaške opreme in kazalo je, da se država boji zunanje napada. Ljudje so bili vedno bolj zaskrbljeni in tudi pri Žumrovih ni bilo nič drugače.

Mama in oče sta se večkrat pogovarjala, kaj neki se bo zgodilo z njimi, in ker so ju otroci slišali, so postajali zaskrbljeni tudi sami. O vojni niso imeli niti najmanjše predstave, vedeli so le, da pomeni nekaj hudega.

Spomladi leta 1941 je v Železnike prišla dolga kolona nenavadno oblečenih ljudi. Nosili so bele jahalne hlače in kratke jopiče, obrobljene s črnimi trakovi, in bili so bosí ali pa obuti v zakrivljene opanke. Pokriti so bili z okroglimi, belimi kapami, bili pa so to Arnavti, mobiliziranci s Kosova, ki so jih seveda takoj preoblekli v vojaške uniforme. Kazalo je, da začetek vojne ni več daleč, in ker je bila blizu tudi meja z Italijo, je bilo kaj lahko pričakovati bojišče prav pred domačim pragom. V zaklonišče, ki je nastalo iz kleti za hišo, so Žumrovi za primer grmenja znosili odeje in nekaj hrane, da bi se v nujnem primeru lahko umaknili na varno. Vedno pogosteje so poslušali radio, da bi še pravi čas ujeli aktualne novice. Primanjkovati je začelo osnovnih potrebščin in oblast je za nakup hrane uvedla živilske karte. Ko je mama s temi kartami šla prvič po kruh, je domov prinesla koruzno štruco, ker drugače ni bilo. V domači peči so sicer še pekli kruh kot običajno, vendar le toliko časa, dokler so na zalogi imeli še kaj moke.

Na cvetno nedeljo se je jugoslovanska vojska vdala in z njeno kapitulacijo se je vse postavilo na glavo. V sredo so se po cesti iz zgornjega konca Železnikov, odmetavajoč vojaško opremo, pričeli zgrinjati vojaki, slovenski rezervisti med njimi pa so vpili: "Vojne je konec, gremo domov!" Ko so se po velikonočnih praznikih otroci vrnili v šolske klopi, so izvedeli, da je tudi šole konec. Eden od učencev, očitno s politiko bolj na tekočem od ostalih, je zato odprl čitanko, iz nje iztrgal sliko kralja Petra, ostali pa so ga le debelo gledali. Tako je bilo šolanje za Lojzeta in sošolce zaradi vojne prekinjeno še pred koncem tretjega razreda. Spričevalo o uspešno opravljenem osnovnem izobraževanju so dobili le za prvi in drugi razred, za tretjega pa nihče od učencev ni dobil niti polletnega.

Vojska se je umikala in za seboj puščala porušene mostove preko Sore. Najprej sta zletela v zrak mo-

stova pod Sušo in na Jesenovcu, za njima pa drug za drugim vsi po Selški dolini. Pri rušenju so poškodovali tudi nekaj hiš v njihovi bližini. Najbolj je bilo škoda mostov v Dolenji vasi in na Praprotnem, ki sta bila oba že betonska in zgrajena šele pred kratkim. Vmes je bilo zaradi razstreljevanja podzemnih skladišč vojaškega materiala in municije slišati posamezne močne eksplozije iz smeri Zalega Loga. Pričele so se širiti govorice, da so Ljubljano bombardirali, vojaštvo pa se je iz Železnikov popolnoma umaknilo in se porazgubilo. Za njimi je ostala oprema in predvsem velike zaloge vojaške hrane, kar so Železnikarji znali izkoristiti, saj so se oskrbeli s prehranskimi dobrinami, obleko in različnim orodjem, dokler niso bila skladišča povsem prazna.

Ko je vojska Železnike zapustila, se nekaj časa ni zgodilo nič in tudi o kakšnem tujem vojaštvu ni bilo sledu. Pri velikonočni procesiji, ki so se je otroci morali udeležiti v spremstvu staršev, pa so se ob vračanju preko Racovnika na cesti in na trgu pred cerkvijo nenadoma pojavili italijanski vojaki. Po mimohodu procesije so nadaljevali pot proti Češnjici in naprej proti Škofji Loki. V naslednjih dneh je skozi Železnike korakalo vedno več italijanskih vojakov, ki so s seboj prevažali tudi oborožitev in opremo, a je italijanski pohod tako nenadoma, kot se je začel, tudi pojenjal in v Železnikih kar naenkrat ni bilo nobene vojaščine več. A zatišje ni trajalo dolgo, že po nekaj dneh so se pojavili Nemci v rjavih uniformah, najverjetneje pripadniki enot SA, ki so se nastanili v sokolskem domu. Tudi ti niso ostali prav dolgo, zamenjali so jih namreč žandarji, ki so si za postojanko izbrali takrat prazno Levičnikovo hišo na Racovniku. Kmalu so Železnikarji izvedeli, da bodo žandarji v kraju ostali, ker je Gorenjska pripadla Nemčiji, Italijani pa so okupirali Ljubljano.

Takoj po namestitvi so žandarji v Železnikih pričeli izvajati tudi civilno oblast. Za župana (Reichskommissar) so imenovali sudetskega Nemca Hornitzkega, oskrbnika na Eggrovem veleposestvu. Izraziti nemški simpatizer in petokolonaš je imel že ob nemškem prihodu pripravljen spisek krajanov, ki bi jih bilo treba zapreti, prvi njegov ukrep pa je

bila menjava krajevnih imen. Železniki so postali Eisern, Češnjica pa Kirschdorf in tudi ostali kraji so dobili nove table z nemškimi imeni. Na javnih mestih so se pojavili plakati z obvestili, da je treba oblastem oddati vse vrste orožja z zagroženo smrtno kaznijo v primeru nespoštovanja ukaza. Pričeli so s hišnimi preiskavami, zaplenili so vse radijske sprejemnike in motorna vozila. Sledil je popis prebivalstva, ki ga je z zapisovanjem natančnih osebnih podatkov v šolski stavbi izvajala nemška komisija in ljudem s posebnimi premerjanji glav in obrazov ugotavljala morebitno pripadnost arijski rasi.

Medtem so v Škofji Loki, po nemško preimenovani v Laak an der Zeier, vzpostavili agenturo gestapa pod vodstvom gestapovca Pfeiferja. Pričele so se aretacije, ki jih je izvajal sam osebno. Prevažal se je v črnem fordu taunusu, in kjer koli se je z njim pojavil, je sejal strah. Vse aretirane je najprej odpeljal v zapor v Škofjo Loko, jih tam grobo zasliševal in s pretepanji skušal izsiliti od njih priznanja, nato pa je zastražene poslal naprej v škofove zavode v Šentvid, kjer je bilo zbirno taborišče. Tja so nekoliko kasneje privedli še družine nesrečnih zapornikov in jih nato vse skupaj pregnali, večinoma v Srbijo. Ker je bil župan, je oče Niko zaslutil, da bo v kratkem tudi sam aretirani, in ker je gestapo izvajal aretacije največkrat ponoči, si je v grmovju za hišo uredil ležišče, kjer je prenočeval, čez dan pa je, kot običajno, delal v delavnici. Vendar mu niti vsa previdnost ni pomagala, da ga Pfeifer ne bi presenetil in ga kar sredi belega dne odpeljal v šentviški zapor. Skupaj z njim so v Železnikih aretirali tudi duhovnika, mežnarja, učitelje in predsednike vseh društev, poleg njih pa tudi starše invalidnih otrok in kakor koli prizadete osebe; spregledali niso niti manjšega števila moških, ki so se novemu županu osebno zamerili. Nekaj dni po aretaciji je k Žumrovim prišel očetov znanec iz Šentvida z njegovim pismom, v katerem je domačim v skrbi, da jih gestapovci ne bi zaprli in deportirali v Srbijo, napisal, naj se skrijejo pri sorodstvu v Lajšah. Vendar se je mama Lucija skupaj s staro mamo kljub temu odločila ostati doma in res se je čez nekaj dni pred hišo ustavil tovornjak z nemškimi policisti.

Strpali so jih na kamion in hišo zapečatili, s seboj pa so smeli vzeti le najnujnejše. Odpeljali so jih v Šentvid, kjer so se srečali z očetom, skupaj z njim pa so jih namestili v eno od učilnic škofijske gimnazije. Tam so morali preždeti cel dan, dovolili so jim le enourni sprehod po zastraženem šolskem vrtu. V učilnico, kjer so spali na nekaj otepih slame, so jim nosili skromne obroke hrane, v moreči negotovosti pa so čakali nadaljnjo usodo v obliki prisilnega transporta v Srbijo.

Po več kot tednu dni čakanja so očeta Nika poklicali v taboriščno komando, kjer je izvedel, da jim za zdaj ne bo treba v Srbijo in se lahko vrnejo domov. Razloga za takšno odločitev niso povedali, so pa Žumrovi po vojni izvedeli, kaj je botrovalo tako čudežnemu razpletu dogodkov. Stric Lojze, ki je bil kljub nemški zaplembi še vedno upravnik škofijskih posestev in lesnih obratov v Nazarjah, je od Nemcev dobil nalogo organizirati izdelavo montažnih hiš, ki naj bi jih po končni zmagi postavili v Dalmaciji in vanje naselili nemške vojne veterane. Nekako je izvedel, da je brat Niko z družino in njegovo materjo zaprt v Šentvidu in čaka na selitev v Srbijo, zato se je nemudoma odpravil na Bled posredovat k nemškemu gauleiterju za Gorenjsko. Uspelo mu je, in čeprav je za svoje prizadevanje ostal pri Nemcih zaznamovan, so se Žumrovi lahko vrnili domov, stric Lojze pa se je pred morebitnimi nemškimi ukrepi pravočasno umaknil v Ljubljano, pod italijansko okupacijsko oblast.

Domača hiša jih je pričakala odpečatena, z vlomljenimi vrati in tudi dodobra izropana, a so bili vseeno veseli, da so ponovno skupaj pod lastno streho. Lokalna oblast in gestapovci so jih pustili pri miru, izročili so jim celo spisek za kontrolo stalnih stanovalcev, "Hausliste", ki so ga morali namestiti na notranjo stran vhodnih vrat in je bil nujen za vsako hišo ali stanovanje v kraju. Oče Niko je nadaljeval z delom v delavnici, na pročelju katere se je po novem bohotil napis "Schlosserei - NIKOLAUS SCHUMER - Schmiederei" namesto predhodnega "Ključavničarstvo - NIKO ŽUMER - Kovaštvo". Nova oblast je za hrano, ki je bila racionalizirana, a je ni

primanjkovalo, uvedla karte, s katerimi je bilo moč kupovati odmerjene količine. Namesto dinarjev so bile plačilno sredstvo rajshmarke (Reichsmark), za eno marko pa je bilo treba odšteti 20 dinarjev, kar je bilo daleč pod njegovo takratno vrednostjo.

Tekel je mesec maj in življenje se je nekako umirilo. Aretacije in z njimi povezane selitve so ponehale, saj je gestapo zaprl večinoma vse, ki so se kakor koli znašli na spisku nemškega župana Hornitzkega. Razen rednega patroliranja nemških žandarjev okupacije skoraj ni bilo čutiti. Z dogodki po svetu v Železnikih niso bili kaj dosti seznanjeni, saj časopisov in radia ni bilo. V slovenščini je izhajal le časopis Karawanken Bote, ki je v glavnem slavil nemške zmage, o zločinih v okupiranih državah pa seveda ni pisal in se zato ljudem ni zdel preveč verodostojen. Še največ je bilo o dogajanju po svetu mogoče izvedeti od ljudi, ki so imeli priložnost pridobiti kakšno informacijo o tovrstnih dogodkih.

K Žumrovim sta se medtem priselili novi stanovalki. Iz Svetega Lenarta v Slovenskih goricah je v Železnike pribežala domačinka, učiteljica s hčerjo, njenega moža, prav tako učitelja, pa so oblasti zaprle in ga izgnale v Srbijo. Iskali sta stanovanje, in ker sta bili pri Žumrovih zgornja kuhinja s sobo poleg nje prazni, ju je oče Niko sprejel pod streho, kjer sta ostali celotno vojno obdobje. Hči Tita je bila vrstnica Lojzetove sestre Mojce, zato sta postali veliki prijateljici. Njena mama učiteljica je dobila službo na nemški gozdni upravi v Škofji Loki, kamor se je vsak dan vozila z nemškim poštnim avtobusom Reichspost, ki je zjutraj krenil iz Železnikov in se pozno popoldne vračal. V službi je večkrat izvedela tudi kakšno pomembno novico, za katero bi bili Žumrovi sicer prikrajšani. Znala je nemško, zato je bila naročnica časopisa Kärntner Zeitung, ki je večkrat objavljala za slovenski Karawanken Bote prepovedane teme.

Glavni val aretacij je resda minil, a ljudi je bilo še vedno strah, da bi jih gestapo zaprl. Vsi, ki so se počutili kakor koli ogrožene, so se iz Železnikov umaknili in se skrili po gozdovih ali kmetijah pod okoliškimi hribi, zato se jih je kmalu prijela oznaka gošarji. V začetku je šlo zgolj za neorganizirane po-

sameznike, ko pa je junija Nemčija napadla Rusijo, so se pričeli povezovati in tudi oboroževati z orožjem, ki je ljudem kljub nemški prepovedi ostalo po razpadu jugoslovanske vojske. Potihoma se je pričelo govoriti o odporu proti okupatorju. Nemci so za tovrstne dejavnosti kmalu izvedeli in močno poostrili kontrolo gibanja prebivalstva ne le v Železnikih, pač pa tudi po okoliških vaseh. Rezultatov zaradi solidarnosti in konspirativnosti ni bilo, med otroki v kraju pa so gošarji zaradi govoric veljali za junake, ki bi jih nadvse radi spoznali, čeprav o njih niso smeli govoriti na glas.

V postojanki ob cerkvenem trgu nameščeni žandarji z Železnikarji niso imeli stikov, razen rednih patrolj pa česa drugega niti niso počeli. Ljudje so se bali predvsem loških gestapovcev, saj so vedeli, da se jim ne piše nič dobrega, če je kateri od njih prišel v Železnike. Strah pred njimi je vedno bolj naraščal, s strahom pa je raslo tudi sovraštvo do njih. Gošarji z območja Železnikov niso proti žandarjem organizirali še nobene akcije, in kljub temu da je drugje po Evropi že divjala vojna, je bilo v Selški dolini stanje razmeroma mirno. Vendar je bilo navideznega miru hitro konec, ko je ob koncu poletja v gozdovih Jelovice izginil oskrbnik in župan Hornitzky. Tega so po dolgem iskanju ustreljenega našli na Mošenjski planini, zato so v Železnike pridrveli gestapovci in aretirali več kot 20 domačinov, ki naj bi jih kot talce postrelili za povračilno kazen. K sreči je posredovala gospa Hornitzky in Nemce pregovorila, da so vse aretirane izpustili.

Nemška oblast je medtem nadaljevala z vzpostavljanjem organov oblasti. Občinski urad so namestili v mežnarijo, ker so mežnarja z družino izselili, v poštno prostoro v orlovskem domu pa so naselili poštni urad. Vodja pošte je postal Ferdinand Trost, Avstrijec, doma iz Beljaka na Koroškem, ki je bil poročen s Čehinjo in je na tihem sovražil Nemce, stanoval pa je v kaplaniji za cerkvijo. Tam je živela tudi Lojzetova teta Katra po mamini strani, nekdanja kuharica pri bratu, duhovniku v Bukovščici. Vedno jim je namenila priboljšek ali dva, zato so jo otroci radi obiskovali in tedaj običajno srečevali upravni-

ka Trosta, ki jih je ob vsakem srečanju prijazno ogoril, v nemščini seveda, a ga na žalost niso prav nič razumeli. Likvidirani župan Hornitzky je naslednika dobil v podobi domačina Jožka Demšarja, lastnika usnjarne na Češnjici, ki so ga Nemci v prevzem županske funkcije bolj ali manj prisilili. Sokrajanom je pomagal, kjer je le mogel, in jim bil v oporo, tajno zvezo pa je vzdrževal tudi z gošarji. Jeseni sta v Železnike prišla nemška učitelja, ki nista znala slovensko, in pričelo se je šolsko leto z urnikom, ki je vseboval le ure nemškega jezika in učenja pesmi. Otroci so se morali najprej naučiti himne Deutschland, Deutschland über alles in še kopico pesmi o Nemčiji in njenem führerju. V učilnici je križ nadomestila Hitlerjeva slika, v farovžu, od kjer so pregnali župnika Bertonclja, pa so namestili drugačno opremo in odprli Kindergarten, po slovensko otroški vrtec.

Ob vseh spremembah in novostih je bilo v Železnikih do konca leta 1941 razmeroma mirno. Aktivnosti gošarjev še ni bilo čutiti, Nemci pa razen patroliranja tudi niso vznemirjali prebivalcev. Ker župnika ni bilo, je njegovo vlogo prevzel Jakob Tavčar, pred vojno osebni šofer posestnika Eggra, ki je ob nedeljah bral mašne molitve, za večje praznike pa so odrasli obiskovali maše v cerkvi na Svetem Lenartu nad Lušo, kjer Nemci duhovnika niso izgnali. Na novega leta dan pa se je razvedelo, da so se z namenom tam prebiti zimo in tudi zaradi novozaupnega snega gošarji, ki so jim že nekako sramežljivo pravili partizani, nastanili v Dražgošah. Po novoletnih praznikih so Nemci s tovarnjaki pričeli dovažati vojaštvo s težko pehotno oborožitvijo in jo razpostavili pred Rudnom. Začelo se je obstreljevanje Dražgoš, iz vasi so partizani odgovarjali s svojim orožjem in dnevi grmenja topov z drdranjem strojnic so si sledili drug za drugim. Po dneh neprestanega obleganja so Nemci vdrli v vas, kaj vse se je po tistem dogajalo, pa so povedali vaščani, večinoma ženske in otroci, ki so zaradi nemškega terorja pribežali v dolino. Nemci so se z miniranjem znesli še nad tistim, kar je ostalo od obstreljevanja in požigov, od hiš in gospodarskih poslopij so ostali samo kupi ruševin. Večino preživelih Dražgošanov

so zaprli in jih kasneje izpustili, bivališča pa so našli pri dobrih ljudeh, ki so jih sprejeli pod streho. Železnikarji so z grozo v očeh poslušali pripovedi o zločinih, ki jih je zagrešila nemška soldateska, in če je bil njihov odnos do okupatorja prej še nevtralen, se je po dogodkih v Dražgošah nepreklicno sprevrgel v sovražnega. V ljudeh se je naselil strah in odpor do vsega nemškega, za Lojzeta in večino otrok, ki so se po tistem prestrašili vsakega poka, so krvavi dogodki pomenili prvo srečanje z vojno in njenimi grozotami, Dražgoše same pa so se tiste hude januarske zime leta 1942 neizbrisno zapisale v zgodovino.

Življenjski vsakdan se je v Železnikih počasi vrnil v prejšnje tirnice, strah v ljudeh pa je ostal. Gošarji, ki se jih je že prijelo ime partizani, so postajali vedno aktivnejši, in ker se je o partizanstvu govorilo bolj kot ne zaupno, otroci od starejših o njihovi dejavnosti niso kaj dosti izvedeli. Zaradi partizanov, ki so jih imenovali "Banditen", območja njihovega zadrževanja pa "Bandengebiet", so Nemci med osmo zvečer in peto zjutraj uvedli policijsko uro, v primeru kršitve pa zagrozili s streljanjem brez opozorila. Poleg vsega so še utrdili žandarmerijsko postojanko in številčno okrepili posadko, prebivalstvo pa je vojno in vse, kar slabega nosi s seboj, počasi že čutilo na lastni koži.

Oče Niko je z nekaj zaposlenimi v delavnici še vedno opravljal različne ključavničarske usluge, obstali pa so vsi avtomati. Dela je bilo bolj malo, pa še tistega malo so ljudje plačevali z nemškim denarjem, ki ni imel posebne vrednosti. Že pred vojno je oče Niko kot pameten gospodar nakupil zadostne zaloge hrane, zato so Žumrovi skromno, a vendar nekako živeli. Po mleko, ki edino ni bilo vezano na živilske karte, so Žumrovi otroci hodili h kmetu Prevcu na Češnjico ali pa ga je spotoma prinesel Peter Polajnar, ko je prišel na delo. Nekaj hrane so dobili od kmetov in znancev iz Lajš, kjer je bila včasih doma mama, pa tudi v delavnici so naročniki, če je bilo le mogoče, opravljene storitve plačevali z živili ali s pridelki. Bolj kot denarno je bilo v veljavi neke vrste naravno gospodarstvo, ki se je ohranilo bolj kot ne skozi celotno vojno obdobje. Nekega

dne v začetku junija, Lojze je bil ravno pri mami, ker je z nogo v mavcu morala počivati na ležalniku ob spalničnem oknu, se je zaslísal kratek, rezek rafal iz avtomatskega orožja, ki je v tišini zgodnjega jutra še toliko bolj odmeval. Strelí, ki jih v Železníkih niso bili ravno vajeni, so vzbudili pozornost in kaj kmalu se je razvedelo, da je Pod Zijavko pod partizanskimi krogli padel župan Jožko Demšar. Ljudje so zgroženi obsojali dejanje, saj so vedeli, da je umorjeni vzdrževal stike s partizani, jim posredoval marsikakšno koristno informacijo in se v kočljivih situacijah pri Nemcih zavzemal za občane. Starejši so govorili, da je šlo za osebno maščevanje, ostalo pa je za vselej neodgovorjeno vprašanje, zakaj. Posledica likvidacije je bilo v prvi vrsti nelagodje med ljudmi, to pa se je ob takšnih in podobnih dejanjih, ki s partizanskim bojevanjem niso imela prav nič skupnega, le še stopnjevalo.

Življenje v kraju pa je teklo naprej. Otroci v šoli niso imeli verouka, zato sta za krščansko vzgojo skrbeli Gradnikarjeva Tonika in "ta mala Johanca", kot so jo imenovali. Šoloobvezne otroke sta tudi pripravljali za prvo obhajilo, ki ga je opravil nemški duhovnik iz Stare Loke Rudolf Bessel, pri ljudeh priljubljeni Avstrijec s Tirolskega, in na birmo pripravljali tiste, ki so prvo obhajilo že prejeli. Ker je bila Ljubljana in z njo škofija pod italijansko okupacijo, je septembra leta 1942 prišel v Železnike birmovat celovski škof. Med birmanci je bil tudi Lojze, njegov boter pa mamin oče Tomaž iz Lajš. Po običaju je za birmansko darilo dobil tudi uro, kupljeno z denarjem, ki ga je stari oče Tomaž v ta namen izročil očetu

Prvo obhajilo v Železníkih leta 1942. Zadaj stoji drugi z leve Lojzetov brat Marjan.

Níku tik pred začetkom vojne z naročilom, naj uro za birmansko darilo kupi nemudoma, saj bo vrednost denarja vojna povsem izničila. Res je oče iz Ljubljane prinesel lepo švicarsko uro na verižici in zanjo odštel zajetnih 850 dinarjev, kar je bilo takrat zelo veliko denarja. Lojze jo je seveda dobil po opravljenem birmanskem obredu, nositi pa jo je smel kasneje, ko je po vojni odšel na šolanje v Ljubljano. Postala je njegova stalna spremljevalka in šele v zadnjem letniku študija si je kupil novo, bolj praktično ročno uro, spomin na birmo pa je moral odtlej počivati na častnem mestu v sobici, kjer je v času študija stanoval. In to častno mesto ni bilo prav nič drugega kot stol, ki je Lojzetu služil tudi kot nočna omarica.

Bolj ko se je leto 1942 bližalo koncu, manj je bilo v Železníkih odraslih mladih fantov, odhajali so namreč v partizane. Krajaní so z naklonjenostjo spremljali partizansko gibanje in po svojih močeh pomagali z obveščanjem, s hrano in z obleko. Ker so se fantje, ki so odšli v partizane, zadrževali v enotah na domačem terenu, so jih svojci lahko redno obiskovali. Običajno so se srečevali na kmetijah po okoliških hribih. Partizanska aktivnost se je vedno bolj širila in za kar najboljšo podporo gibanju so pričeli z ustanavljanjem terenskih odborov OF. Enega takih so ustanovili tudi v Železníkih, kjer so aktivnosti potekale v strogi tajnosti, vsak član pa je imel točno določeno nalogo. Prebivalstvo je za odbor vedelo, a ga Nemcem ni nikoli izdalo, čeprav je gestapovcem nekaj posameznikov zaradi njihove lastne nepredvidnosti uspelo odkriti. V postojanki nastanjeni žandarji so zaradi odbora morali povečati aktivnost, vendar so patroljne obhode opravljali le v Železníkih in njihovi bližnji okolici in s partizani skorajda niso prišli v stik. Tudi partizani se postojanki niso približevali, raje so se zadrževali po okoliških hribih in v dolini od časa do časa izvedli kakšno preskrbovalno akcijo.

V Žumrovi delavnici so še vedno delali, poleg očeta Níka tudi Janko Šmíd, po domače Froncov Janko, in vajenec Peter Polajnar. Lotevali so se raznih ključavničarskih izdelkov in uslug, največ dela pa so opravili za potrebe partizanov, saj so izdelovali vse

Lojzetova birmanska ura.

vrste orodja za različne partizanske delavnice, "tehnik", kot so jih takrat imenovali. Vedno so morali biti pozorni, da se jim ni približal kateri od žandarjev iz postojanke ali pač kdor koli drug. Kar najmanj ljudi naj bi namreč vedelo, s čim se ukvarjajo, saj je bilo tako najmanj možnosti, da bi glas o prepovedani dejavnosti prišel na uho Nemcem. Popravljali so celo orožje, četudi je bilo pokvarjenega prenesti v delavnico in ga po remontu zopet odnesti nazaj zelo težavno in nevarno opravilo. Otrokom je bil v takih primerih vstop v delavnico strogo prepovedan.

Vojna se je nadaljevala, bližal se je božič in na vrata je trkalo novo leto. Prazniki vsaj z vidika praznovanja in z njim povezanih dobrot niso obetali nič posebnega, prej nasprotno. Partizanske preskrbovalne akcije in nemška prisotnost ter njihovo delovanje sta namreč močno vplivala na preskrbo s hrano v Železnikih. Ljudje so predvsem pogrešali koruzo, ker so bili vajeni v obrokih jesti žgance iz koruzne moke, zmanjkalo pa je tudi jedilnega olja in riža, namesto katerega so na karte lahko dobili sojo. Dokler so jo še imeli, je jedilno olje nadomestila topljena zaseka. Pri Žumrovih so za božič še zadnjič v tej vojni imeli na praznični mizi kolone, pa še to le po zaslugi mame Lucije, ki ji je pomladi po zvezah

uspelo kupiti pujska, da so ga nato doma zredili. Praznični božični pogrinjek je ponudil tudi nekaj potice z zelo skromnim orehovim nadevom in brez rozin, a so dobrote vsem za mizo še kako teknile. V Železnikih so bili ljudje najbolj veseli, ker so prazniki minili v relativnem miru.

Leto 1943 pa se ni začelo tako spokojno. Za vojaško službo godni fantje iz Železnikov so začeli dobivati pozive, naj se javijo nemški naborni komisiji v Škofji Loki. Da jim ne bi bilo treba v nemško vojsko, so se raje pridružili partizanom in se tako izognili nemškim frontam. Ker pa so Nemci zagrozili, da bodo izselili vsako družino, katere član bo odšel v partizane, so si fantje domislili poseben scenarij. Navidezno se bodo peš odpravili v Škofjo Loko na nabor, v Soteski med Praprotnim in Veštrom pa jih bodo partizani, spet samo navidezno, zajeli in jih odgnali s seboj. Tako se je tudi v resnici zgodilo, le da Nemci niso nasedli, ampak so v orlovski dom takoj zaprli devet družin fantov, ki so v Soteski odšli s partizani. Zadrževali so jih cel dan in jih nato odpeljali v grad Goričane, od tam pa na Bavarsko, kjer so jih razmestili kot delavce po kmetijah. Domov so se vrnili šele po končani vojni.

Število partizanov v okolici Železnikov je naraščalo, vzporedno s številom pa tudi njihove aktivnosti. Nemci so bili prisiljeni poostri nadzor, zato so aprila vdrli na območje Martinj Vrha in Vancovca, da bi partizane s hajko razgnali. Po hajki so se v eno od hiš v Gorenjem koncu Železnikov zatekli trije partizani domačini, in ker so se Nemci že umaknili, je izgledalo, da so rešeni. Kar naenkrat pa so se Nemci vrnili do hiše s skrito trojico in jo obkolili. Fantje so se seveda branili, zato so hišo zažgali, pri čemer je eden od partizanov zgorel, drugi se je rešil s tem, da se je pomešal med gasilce, tretjega, Mira Klopčiča, po domače Lenartovega, pa so močno opečenega Nemci ujeli. V odprtem osebnem avtomobilu so ga odpeljali najprej v Škofjo Loko, potem pa v begunjski zapor, ki je bil ljudem v strah in trepet, saj so od tam jemali talce za ustrelitev v povračilo za uspešne partizanske akcije. Ljudje niso mogli razumeti, zakaj neki so se Nemci po

umiku nenadoma obrnili in se usmerili natanko v hišo s skritimi partizani. Še mnogo let po vojni so po Železnikih krožile govornice, da je moral biti v terenskem odboru OF izdajalec nekdo od domačinov, ki je Nemce pripeljal nazaj k hiši. Natančneje izdajalka.

Sočasno so se pričele širiti govornice, da so Nemci pri Stalingradu doživeli strahoten poraz in so cele nemške divizije padle v rusko ujetništvo. Govornice so zavzeto poslušali tudi otroci in se po zgledu odraslih veselili, da Nemci niso več nepremagljivi, poraz pa je v ljudeh zbudil upanje, da se bo vojna morda enkrat le končala. Stalingrajski poraz je vzpodbudil tudi partizane, ki so svoje aktivnosti na območju Železnikov še povečali. Tako so sredi belega dne vdrli v občinsko pisarno in žandarjem, ki so imeli v postojanki kosilo, izpred nosa odnesli radio in pisalni stroj. Akcije pa ne bi bilo mogoče izvesti brez pomoči domačinov, ki so o gibanju žandarjev in njihovi dejavnosti sproti obveščali partizane. Kmalu za tem so z njeno privolitvijo obiskali tudi dr. Strnadovo, da jih je oskrbela z nujnim in vedno potrebnim sanitetnim materialom. Pri tem je kljub vsem varnostno-obveščevalnim ukrepom prišlo do puškarjenja med Nemci in partizani, vendar ni bil ne na eni ne na drugi strani nihče ranjen.

Vse postojanke v Selški dolini so Nemci oskrbovali s konvoji, ki so jih običajno spremljali blindirani avtomobili, občasno pa le motorji prikoličarji, v katerih so vedno sedeli spremljevalci z mitraljezi. Dokler je še vozil po dolini, je bil takšnega spremstva deležen tudi potniški avtobus, a so konvoj ali avtobus partizani vseeno večkrat napadli. Eden teh napadov se je zgodil na Bukovškem polju pred Dolenjo vasjo, zato so se Nemci sklenili maščevati z ustrelitvijo talcev prav na mestu napada. Za nemško namero so partizani izvedeli in nemudoma pripravili enoto, da bi jih napadla in talce rešila, a se je na žalost našel nekdo, ki je partizanom namenoma sporočil napačno uro izvršitve represalij, in so zato tja prispeli prepozno. Med ustreljenimi talci je bil tudi Lenartov Miro, ki so ga Nemci med hajko zajeli v zažgani hiši v Železnikih.

Nemci so zaradi partizanske aktivnosti, po njihovi zaslugi je izginila tudi ena od učiteljic, ukinili šolanje in s tem razveselili otroke, ki jim tako ni bilo več treba obiskovati pouka. Drugače pa je v kraju prevladovalo moreče vojno vzdušje in redko kateri dan je minil brez pokov ali streljanja v okolici. Otroci so resnost dogajanja čutili predvsem v neobičajnem obnašanju staršev in starejših, njihovih pogovorih in zaskrbljenih obrazih, kar vse ni obetalo nič dobrega. Tudi pri Žumrovih ni bilo nič drugače, in če sta oče in mama opazila, da kateri od otrok posluša, je pogovor med njima hitro zamrl. Po koncu vojne je oče Lojzetu ob priliki povedal razloge za njuno takratno zaskrbljenost.

Zaradi aktivnosti v odboru OF, predvsem pa zaradi njegove delavnice in dogajanja v njej, so Nemci očeta Nika osumili sodelovanja s partizani, zato se je upravičeno bal aretacije, po drugi strani pa kot predvojni župan in podjetnik tudi s strani OF ni bil deležen posebnega zaupanja. Dobro se je zavedal, da se bo moral odločiti za odhod v partizane, če bo hotel dokazati svojo pripadnost za stvar, a ga je seveda nadvse skrbelo, kaj bodo v tem primeru z družino storili Nemci. Z mamo sta zato pripravljala načrt, kako bi še posebej otroke zavarovala pred posledicami, zato sta Lojzeta želela poslati nekam, kjer bi lahko nadaljeval s šolanjem. Za pomoč je oče prosil nemškega poštnega upravnika, avstrijskega Korošca Ferdinanda Trosta, in ker je Lojze končal dva razreda osnovne z enim razredom nemške šole, je temu uspelo, da ga je s pričetkom jeseni vpisal v prvi razred "Hauptschule", nekakšne meščanske šole v Beljaku. Ker njegovo znanje nemščine ni bilo ravno zavidljivo, so se odločili Lojzeta napotiti v Avstrijo že meseca julija, da bi se lahko bolje naučil jezika in tako s pričetkom šole lažje sledil pouku. Pri družini upravnika Trosta bi v Beljaku tudi stanoval.

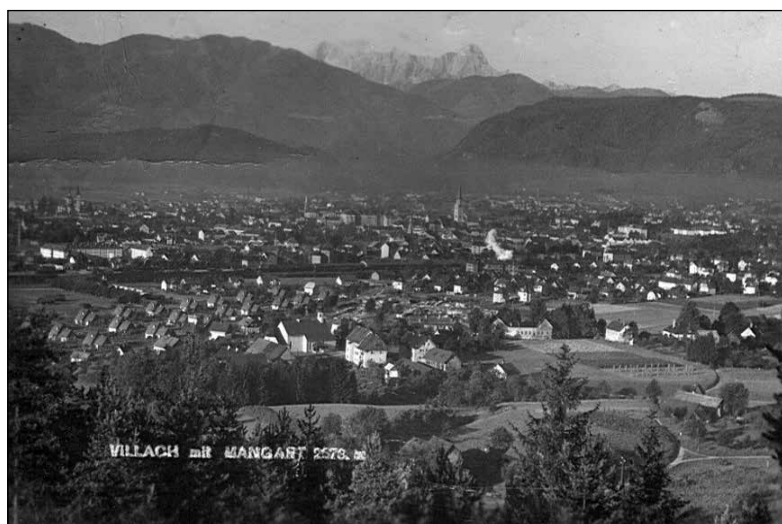
Mama je pripravila nahrbtnik in vanj zložila vse potrebno, povrhu pa še nekaj jestvin za na pot. Drugo jutro so se z zapravljiščkom odpeljali na železniško postajo v Škofjo Loko in sledilo je težko slovo, saj je fant od doma odhajal prvič, in to kar v tujo deželo, k tujim ljudem, pa še jezik bi utegnili

predstavljati oviro. Z očetom sta se odpeljala naprej v Beljak, kjer ju je s hčerko pričakala Trostova žena, prijazna gospa, po rodu Čehinja, in ju odpeljala do hiše, nekoliko oddaljene od mestnega središča, v kateri so stanovali v prvem nadstropju. Oče se je kmalu poslovil in se z vlakom vrnil domov, Lojze pa se je šele takrat zavedel, kje sploh je. Zlomil ga je neutolazljiv jok in še kako živ je spomin na prav tisti večer, ko je fantičeve solze posušil šele spanec.

Naslednje jutro ga je Trostova gospa odvedla do učitelja nemščine, prijaznega starejšega gospoda, ki mu je v razvedrilo najprej zaigral na citre tisto zna-

no N'mav čez izaro ... Zasmil se mu je enajstletni mladenič z druge strani Karavank, zato se je zanj resnično zavzel in ga jezika v času do začetka rednega šolskega leta zares veliko naučil.

Pri učenju mu je veliko pomagala dve leti starejša Trostova hči Ingeborg, s katero sta govorila nemško, saj je poleg nemščine znala le še italijansko, slovensko pa prav nič. Igrala je klavir, ki ga je Lojze od bližju videl prvič v življenju, dotakniti pa se ga seveda ni upal. V sobi so imeli Trostovi tudi radio z rdečim lističem papirja okrog gumba za iskanje postaj, na katerem je pisalo, da se poslušanje tujih postaj kaz-

Lojzetova razglednica domačim iz Beljaka z Mangartom v ozadju (zgoraj in spodaj).

nuje s strogim zaporom. V prostih popoldanskih urah pa je Lojze rad sedel v bregu nad železniško progo proti Salzburgu in opazoval vlake, predvsem lokomotive, ki so v daljavo vlekle vagona in jih je prvič videl tako od blizu.

V jasnem vremenu je na jugu lahko videl Karavanke, za njimi pa v mislih tudi domači kraj. Ves čas bivanja v Beljaku je Lojze stike z domačimi vzdrževal le preko pošte, jim pogosto pisal in od doma tudi prejemal očetova in mamina pisma. Od zadnje polovice avgusta naprej pa so prihajala pisma le še od mame in zaslutil je, da je oče odšel v partizane, čeprav to v pismih ni bilo nikoli napisano, niti si kaj takega ni upal vprašati.

V novi šoli sta bila glavna predmeta nemščina in računstvo, pomembna je bila tudi nacistom prirejena zgodovina in pa predvsem telovadba, kjer so bili šolarji skoraj vsi oblečeni v uniforme Hitlerjugend, Hitlerjeve mladine. Nekateri od njih, najverjetneje potomci kakšnih nadutih partijskih funkcionarjev, so bili izjemno zagrizeni, in ko so izvedeli, kje je doma, so Lojzeta takoj ozmerjali z "Windischer Hund", vindišarski pes. Eden od njih mu je zabrusil, da je njegov dom tam, kjer razsajajo banditi, drugi, Helmut po imenu, ki je bil še posebno sovražen, pa mu je stalno grozil in mahal s pestmi pred obrazom. Menda je bil njegov oče gestapovec, ki je v Beljaku preganjal celo domačine, če se mu niso zdeli dovolj zagreti za nemško oblast. Lojze pa je moral vsa šikaniranja mirno požreti, saj je telovadni učitelj z nasmeškom na ustnicah dogajanje le opazoval, nikočar pa ni opozoril, naj novinca pustijo pri miru. Ko je gospe Trost nekega večera potožil o vseh provokacijah, mu je svetovala, naj se raje zadrži in umakne, saj ga sošolci izzivajo le zato, da bi ga pretepli, če bi se jim odzval. Trostova je Nemce bolj kot ne sovražila, zato je z nostalgичnim glasom rada pripovedovala, kako je bilo v Avstriji pred vojno lepo in koliko je bil tedaj vreden denar, v nasprotju z ničvrednimi rajhsmarkami, za katere dandanašnji ne dobiš skoraj nič. Kupiti pa tako ali tako ni bilo kaj, saj je bilo vse racionalizirano in na karte. Kljub prepovedi je vsak večer poslušala oddajo londonskega radia

v nemškem jeziku in nato sporočala, kje vse in na katerih frontah je nemška vojska pričela doživljati poraze. Glasnost radijskega sprejemnika je seveda naravnala povsem na minimalno in pritisnila uho čisto ob zvočnik, da ja ne bi kakšen glas ušel skozi okno na cesto in jo tako morda izdal. Opočumljen z dobrimi novicami londonskega radia je tako Lojze domov poslal dopisnico s pisanjem, da bo Nemci je vsak čas konec, saj tako pravi tudi gospa Trost. Prvo naslednjo soboto je upravnik, ki je na pošti v Železnikih dopisnico seveda prebral, privihral domov v Beljak in naivnega fantiča pošteno okrcal, naj vendar ne piše stvari, zaradi katerih bi lahko šla z ženo v zapor. Lojze se je pošteno prestrašil, saj se kot otrok ni mogel zavedati posledic svojega pisanja, zato je skrbno izbiral vsebino pisem, ki jih je poslej namesto prejšnjih dopisnic in razglednic pošiljal domačim.

Ko je Lojze v začetku julija prišel v Beljak, vojne skoraj ni bilo čutiti, tudi vojaštva ni bilo videti nikjer, le hrana je bila, tako kot doma, na karte. Z oktobrom pa se je vse spremenilo in navideznega miru ni bilo več. Zahodno od Beljaka in od mesta oddaljena nekaj kilometrov je v smeri Trbiža stala velika železniška ranžirna postaja, kjer so sestavljali vojaške transporte. Po septembrski italijanski kapitulaciji so jo zasedli Nemci in tam zbirali železniške konvoje za prevoz vojaštva in vojaškega materiala v Italijo. Neke noči so se zaslišala letala in nedolgo za tem je pričelo bobneti; zavezniki so bombardirali ranžirno postajo z železniškim križiščem. Naslednjega dne je nemška vojska namestila protiletalske topove tudi po strehah mestnih stavb, in ko so ponoči letala ponovno priletela, je del smrtonosnega tovora padel tudi v bližino mesta. Takšno dogajanje se je ponavljalo tudi naslednje dni, zato so Beljačani noči večinoma prebili v kleteh. Miru tudi na avstrijskem Koroškem ni bilo več.

Konec meseca oktobra je zato gospa Trost po posvetu z možem Lojzetu predlagala, naj se vrne domov, saj zaradi neprestanih alarmov tudi šolskega pouka ni bilo več. Predlog se mu je kajpak zdel zelo všečen, zato je bil seveda pripravljen oditi, kar pa je

bilo vse prej kot enostavno. Potniški vlaki so vozili zelo poredko in z velikimi zamudami, tudi karto je bilo treba predhodno rezervirati. Vendar je gospe uspelo vse nekako urediti in tako je Lojze nekega jutra še v temi pospravil svoje stvari v nahrbtnik, se poslovil od prijazne gostiteljice in njene hčere ter se odpravil na postajo. Ujel je vlak, ki pa je žal peljal le do Jesenic, in ko je prispel, ni vedel, kaj naj stori, saj na Jesenicah ni poznal prav nikogar. Stopil je na cesto pred železniško postajo in čakajoč upal, da mimo morda pripelje avtobus. Končno se ga je po urah čakanja usmilil šofer tovornjaka s pogonom na lesni plin, ki ga je počasi, a zanesljivo, odpeljal do Žabnice, kamor sta prispela pozno popoldne. Iz Žabnice jo je Lojze peš mahnil v Škofjo Loko, in ker je bilo že precej temno, si naprej v Železnike ni več upal, zato je v gostilni pri Balantu poprosil, če lahko prespi na njihovem seniku. Utrujen in z birtovim dovoljenjem je takoj utonil v globok sen. Zjutraj naslednjega dne se je peš odpravil v Železnike po poti, ki jo je poznal in mu ni povzročala nobenih težav, le lačen je bil. V hiši na Bukovici mu je gospodar ponudil kos kruha in takoj je šlo lažje, tako da je domov prispel ravno v času kosila. Mama se kar ni mogla načuditi količinam hrane, ki so napolnile želodec njenega lačnega sina, neskončno srečnega, da je končno doma. Izvedel je, kako je oče konec avgusta odšel v partizane, da je seznanjen z njegovo vrnitvijo iz Beljaka in da bo poslal sporočilo, kdaj in kam ga bo Lojze lahko prišel obiskat. Resnično je že čez dan ali dva odšel v Ojstri Vrh, kjer sta se z očetom srečala.

Vedno glasnejše so postajale govornice, da bodo partizani napadli nemško postojanko in žandarje pregnali iz Železnikov, saj sta bila prav zaradi njih komunikacija in oskrbovalni transport iz ravninskih predelov Gorenjske na Primorsko izredno otežena. Pri tovrstnih dejavnostih so se zato morali terenci postojanki izogibati in iskati težje poti po slabo prehodnih terenih Jelovice in pod Ratitovcem. Nekega novembrskega popoldneva, ko so Žumrovi otroci na peči ličkali doma pridelano koruzo, je zunaj strahovito počilo, zato so vsi planili k oknu, da bi videli, kaj se je zgodilo. Pred Levičnikovo hišo, v kateri je

Del nemške posadke pred postojanko v utrjenem orlovskem domu.

bila nemška postojanka, se je v nebo dvigal oblak dima, in kot so kasneje izvedeli, so partizani v Gorenjem koncu Železnikov postavili minomet in izstrelili mino, ki je padla prav pred postojanko, nato pa nekoga s kolesom poslali pogledat, kam točno je padla. Po upoštevanem popravku je nato naslednja zgrešila, padla blizu Žumrove hiše, da so popokale šipe, stanovalci pa so v strahu zbežali v klet in čakali, kaj bo. Zgodilo se ni nič, ker tretje mine ni bilo, saj so partizani napad prekinili in se umaknili.

Zaradi poskusa napada so Nemci v Železnike pripeljali številčne okrepitve. Posadka je do tedaj zasedenima Levičnikovi in Muckovi hiši dodala še celoten plac pred cerkvijo, orlovski dom, župnišče in Štrbencovo hišo, iz katere so družino izselili v začetu leta. Okrog vseh petih postojank so na lesenih ogrodjih napeli ovire iz bodeče žice, stavbam zabarikadali okna in pustili le strelne odprtine, na obeh vogalih doma in župnišča pa so iz hlodov kot nekakšna bunkerja zgradili utrjeni stražarnici. V utrdbah je bilo sedaj prostora za skoraj sto nemških uniformirancev, ki so poleg vseh omenjenih ukrepov v cerkveni zvonik namestili tudi stražarsko gnezdo z mitraljezom. Tako se partizani, vsaj podnevi, kraju niso mogli več neopaženo približati in Nemci so začasno prevzeli pregled nad dogajanjem v kraju in okolici.

Bližal se je konec tretjega leta vojne in tokrat so prazniki minili brez potice ali kolin, a so bili pri Žumrovih veseli, da so imeli vsaj kruh. Od časa do časa so tudi očetu, ki se je v tem času zadrževal v Martinju Vrhu, lahko odnesli priboljšek. Pod šolo so namreč

aktivisti izkopal bunker, v katerem je delovala tiskarna, v njej pa so poleg propagandnih letakov in literature tiskali tudi glasilo Gorenjski partizan, ki je redno izhajalo kot mesečnik. Vhod v bunker je bil skrit pod stopnicami v šolski veži, za beg pa so izkopal tudi rov s skrivnim izhodom v gozdu pod šolo v primeru, da bi sovražnik bunker odkril. Prostora je bilo v njem zelo malo in tudi zrak zaradi slabega prezračevanja ni bil najboljši, a bunker je bil zares dobro skrit. Med eno od hajk so aktivisti v bunkerju z grozo zadrževali dih, ko so nad svojimi glavami slišali hoditi Nemce, vendar ga tem ni uspelo odkriti. Za bunker je vedelo le malo ljudi in tudi Lojzetu ga je oče razkril šele po koncu vojne.

Po mirnih božičnih in novoletnih praznikih so se pričele širiti govorice, da bo v kratkem prišlo v Železnikih do ponovnega napada na nemško postojanko, ki pa naj bi se zaradi nemških barikad in strojničnega stražarskega gnezda v cerkvenem zvoniku zgodil ponoči. Ljudje so večer za večerom legali k počitku v negotovem pričakovanju, če bo res zaropotalo. In res, bila je sobota, 22. januarja 1944, zvečer, ko se je začelo. Streljanje iz lahkega orožja je brez prestanka trajalo celo noč, vmes so tleskale mine in slišati je bilo mitraljez. Ljudje so noč prebili v varnih kletih, saj so izstrelki leteli vsepovsod. Pokanje je pojenjalo šele proti jutru, ko se je začelo dani. Pričakovati je bilo partizanski umik in večerno nadaljevanje, ko je nenadoma spet močno zaropotalo, rafali so se kar prelivali drug v drugega, streljanju pa ni in ni hotelo biti konca. Naslednji dan šele se je razvedelo, kaj so te peklenske salve pomenile. Ponoči so se namreč partizani nemškim postojankam zelo približali in so najverjetneje želeli preko dneva osvojene položaje zadržati, ko so jih Pod Zijavko z obeh strani izza hrbta nenadoma napadli Nemci. Ti so prebili partizansko blokado okrog Železnikov, jim neopazno prišli za hrbet in jih popolnoma presenetili, posledice pa so bile strašne. Popoldne so se zbrali starejši možakarji, mlajši in za borbo sposobni so bili večinoma v partizanih, da so padle partizane znosili na pokopališče in jih spodobno pokopali.

Posadka bunkerja s partizansko tehniko pred šolo v Martinj Vrhju: Janko Logar, Franjo Kosec, Niko Žumer, Jernej Dermota in Tone Kosec.

Po januarski tragediji so partizani ugotovili, da nemškim postojankam v Železnikih brez uporabe težkega orožja ne bodo mogli do živega. Na srečo so zahodni zavezniki prav v tem času začeli z letali dovažati vse vrste orožja, ki so ga enotam odmetavali na takrat že osvobojeno ozemlje v Cerknem. Partizani so poleg zavezniškega orožja dobili tudi veliko tistega, ki ga je ob kapitulaciji pustila italijanska vojska, a je v tem primeru šlo za ne preveč zanesljive kose s problematično municijo. Pogosto se je v cevi ali pa kako drugače zataknil naboj, kar je delovanje orožja prekinilo, treba ga je bilo nekako izbiti in to je bilo v prelomnih trenutkih borbe lahko usodno. Tudi Nemci po partizanskem napadu niso sedeli križem rok, še bolj so utrdili postojanke in jih obdali s še več ovirami iz bodeče žice. Dodatno so se oborožili s težkim orožjem, poostriili budnost, pojačali patrolje in pričeli postavljati zasede tam, kjer so pričakovali partizane. Celotno dogajanje v Železnikih ni pustilo ravnodušnih niti otrok, ki so pri tem želeli nekako sodelovati, po svojih močeh pomagati partizanom in tako postati pomemben člen v boju proti sovražniku. Poznali so že vse vrste orožja, ki je bilo pogosto tema njihovih pogovorov, in posebno tisti, katerih očetje in bratje so bili v partizanih, so hoteli biti zraven. Nemci nanje niso bili pozorni, zato so otroci že v preteklem letu marsikatero pošiljko za partizane prenesli prav pred njihovim nosom in eden izkušenejših med njimi, Štefan Lotrič, je okoli sebe zbral najpogumnejše in kot nekoliko sta-

rejši od ostalih postal njihov vodja. Skupina je dobila ime Rdeča roža, kar je sicer nekoliko dišalo po politiki, vendar ta otrok ni niti malo zanimala, saj so želeli le po svojih najboljših močeh pomagati v boju z Nemci. Z njihovo dejavnostjo so bili partizani seveda seznanjeni, zato so jih spomladi 1944 poklicali v Studensko grapo na sestanek, kjer so dobili navodila, kakšne so njihove naloge, kako jih opravljati in jih tudi uspešno prikrivati. Dogovorili so se, da bodo v Smolevski grapi, na točno določeno mesto v škarpi ob potoku, namestili pločevinasto škatlo, kamor bodo partizanski kurirji prinašali pošto, pisma in letake, ki jih bodo nato člani Rdeče rože, odvisno od namena, raznosili posameznikom ali raztrosili po Železnikih. In po tistem se je zares natanko tako vse tudi redno dogajalo. Skupina otrok, v kateri so bili poleg Štefana še Jože Bajželj, Jože Demšar, Lojze Kristan, Tine Petrač, Janko Šmid in Lojze z bratom Marjanom, partizani so jih poimenovali "pionirji", je poleg raznašanja pošilk za partizane zbirala vse vrste materiala, med drugim telefonsko žico, ki so jo kot saboterji porezali z drogov in prekinili telefonske zveze. Opazovali so tudi gibanje Nemcev in njihove položaje sporočali partizanom, vse dokler je bila v Železnikih nemška postojanka, pa so morali biti pri svojem delovanju nadvse previdni in konspirativni.

V marcu tega leta se je Žumrova družina povečala za novega člana, rodila se je sestra Jelka, kar je v negotovem času vojne, pomanjkanja in odrekanja od matere Lucije zahtevalo dobršnjo mero iznajdljivosti. Dokler jo je hranila pri sebi, je še nekako šlo, kasneje, ko do mleka v težavnih vojnih razmerah res ni bilo enostavno priti, pa se je bilo treba znajti. In mami je to običajno vendarle nekako uspelo!

Med poletjem so Železnike na zračni poti iz baze v Bariju na jugu Italije proti Nemčiji vedno pogosteje preletavali zavezniški bombniki s smrtonosnim tovorom, ki so ga nato odvrgli nad strateškimi cilji na nemških tleh. Leteli so na veliki višini in za seboj puščali kondenzacijske sledi, ki so nebo občasno dobesedno prepredle z belimi trakovi, posebej otroci pa so dogajanja na nebu navdušeno opazovali.

Zgodilo se je tudi, da je bilo v boju z nemškimi lovci ali pa zaradi protiletalskih izstrelkov katero od vračajočih se letal poškodovano in tako je nekoč morala posadka gorečega bombnika izskočiti prav nad Železniki. Otroci so z velikim zanimanjem opazovali, kako so se eno za drugim odpirala zavezniška padala in k sreči pristala na mestih, kjer so jih lahko partizani našli prej kot Nemci, letalo pa je prazno strmoglavilo v Ravensko grapo pod Ratitovcem.

So pa zato Nemci v poletnem času po izdajstvu v bližini Svetega Lenarta obkolili bunker in skrivališče gospodarske komisije, ki je preskrbovala partizanske enote v dolini, in večino partizanov ujeli, nekaj pa jih je padlo med poskusom pobega, med njimi tudi Viktor Simončič, dolgoletni pomočnik v Žumrovi delavnici. Ujetnike, skupaj z domačinoma Jankom Kemperlom in Francem Šmidom, Furtovim Francetom, so Nemci privezane na skupno vrv privlekli razkazovat v Železnike in jih zatem odpeljali v zloglasne gestapovske zapore v Begunje.

Meseca junija se je po dolini razvedelo, da so se v francoski Normandiji med veliko invazijo izkrcali Angleži in njihovi zavezniki Američani. Med ljudmi je zavladovalo nepopisno veselje, ker naj bi zdaj Nemce po pričakovanjih zahodni zavezniki stisnili z ene, Rusi pa z druge strani. Govorice, da bo vojne kmalu konec, so postajale vse glasnejše, a se žal niso uresničile, saj je po tistem vojna trajala še skoraj celo leto, ki je bilo izmed vseh dotedanjih tudi najbolj krvavo. Partizani kljub dvema neuspešima poskusoma, da bi Nemce pregnali iz Železnikov, svojega namena niso opustili, ampak so se, tokrat oboroženi tudi z zavezniškim težkim orožjem, pripravljali na ponovni napad. Tako je na nedeljo, 19. novembra leta 1944, zvečer nebo nad Železniki nenadoma razsvetlila rdeča raketa in napad, na katerega so se tokrat partizani temeljito pripravili, se je začel. Da bi preprečili prihod nemškim okrepitvam, so blokirali vse dostope do Železnikov, zaradi uporabe težke oborožitve pa je bilo grmenje ob tokratnem napadu slišati povsem drugače kot pri prejšnjih dveh. Prav posebne detonacije je bilo slišati ob udarcih izstrelkov močnega zavezniškega plastičnega raz-

streliva iz partizanskega topa, imenovanega partop. Tudi Nemci so odgovarjali z vsem razpoložljivim orožjem in streljanje ni potihnilo celo noč, nekoliko se je umirilo šele, ko se je pričelo daniti. Čez dan je sem ter tja počil osamljen strel, partizani se namreč niso umaknili s položajev, ko se je znočilo, pa se je napad nadaljeval. Ker je bila Žumrova hiša od napadenih nemških postojank nekoliko oddaljena, velike nevarnosti, da bi zablodeli izstrelek zadel njihovo hišo, ni bilo, zato so lahko radovedne otroške oči skozi okna opazovale svetleče topovske projekte, ki so leteli proti nemškim utrdbam. Pozno zvečer so zaradi obstreljevanja zagorele hiše v cerkveni gasi, uličici med Thalerjevim hlevom in župniščem, požar pa se je vedno bolj širil, da je bilo svetlo kakor podnevi. Gorelo je celo noč in tudi orožje je grmelo skoraj do jutra, ko je zopet potihnilo, le s pogoriščem se je še kadilo. Premor brez regljanja orožja so zato Nemci izkoristili za premik iz Muckove in Levičnikove hiše v utrdbe na placu pred cerkvijo. Z nočjo se je obstreljevanje ponovilo in kot že prejšnja dneva trajalo vse do jutra, nato pa povsem prenehalo. V zgodnjem jutru je lahko pod Kovaškim vrhom ostro oko opazilo dolgo kolono, vijočo se po obrobju gozda proti Selcam, a je bilo njeno sestavo kljub ogolelemu drevju nemogoče določiti. Partizani vsekakor niso bili, saj so bili oblečeni vsi enako, zatorej je mogla biti umikajoča se kolona le nemška. Ker je bilo v okolici vse mirno, padel ni niti en sam strel, sta se brata Lojze in Marjan le ojunačila in jo od doma mahnili proti cerkvi. Tu in tam sta videla nekaj domačinov, opazila na stežaj odprta vrata vseh postojank, o nemškem vojaštvu pa ni bilo nobenega sledu in tudi partizanov ni bilo nikjer. Očitno so bili torej Nemci tisti, ki so se pod Kovaškim vrhom v strnjeni koloni umaknili iz Železnikov.

Medtem se je Jože Bajželj odločil, da gresta s še enim od članov skupine železnikarskih pionirjev, ki je bila v tistem času zelo aktivna, iskat partizane in ni trajalo dolgo, ko sta se vrnila preko mostu v Plnadi z novico, da že gredo za njima. Izgledalo je, da so po dveh dneh obrambe in napadov oboji, Nemci in partizani, razmere za nadaljevanje svojih aktivnosti

Požgano župnišče in desno Štrbencova hiša, v ozadju zasneženi hrib Strmica.

ocenili za brezupne, zato so se ob prvi priložnosti hkrati umaknili. Partizani so ob umiku deblokirali tudi vse dohode v Železnike, torej so se Nemci iz svojih postojank lahko nemoteno prebili najprej v Selca, kjer je bila še vedno locirana njihova utrdba, in od tam naprej v Škofjo Loko.

Ob povratku v Železnike so partizani najprej preiskali opuščene nemške postojanke in odnesli vse, kar je bilo uporabnega, nato pa poslopja zažgali in jih pustili goriti cel dan. Po kraju se je raznesel glas, kako bodo požgali vse trdnejše stavbe v Železnikih, da se na ta način Nemci ne bi imeli več kam vrniti, vendar je posredovanje nekaterih domačih partizanov takšno namero vendarle preprečilo. Kljub temu so požgali še sokolski dom, naslednji dan, ko se je iz pogorišča doma še kadilo, pa je zagorela tudi cerkev. Uničene so bile orgle, in ko je v zvoniku zgorela konstrukcija z obešenimi zvonovi, so ti odpadli in prebili obokano stebrišče pred cerkvenim vhodom. Ljudje so bili zaradi požiga osupli, celo zgroženi, saj se jim je dejanje zdelo povsem nesmiselno in brezpotrebno. Železnikarji nad takšnim ravnanjem partizanov na splošno niso bili ravno navdušeni, kar se je zelo odrazilo pri udeležbi na njihovem mitingu, saj se ga kljub vabilu skoraj niso udeležili.

Končno so tudi Železniki postali del osvobodene ozemlja in v skrbi za red je bilo seveda treba najprej imenovati nove organe oblasti. Oblastno funkcijo je prevzel odbor OF, ki je že prej deloval v ilegali, in ker je pretila nevarnost, da bi Železnike Nemci ponovno napadli, je bilo treba organizirati

Požgana cerkev in na desni mežnarja.

Ruševine Levičnikove hiše.

stražo, ki bi nemudoma odkrila vsakršno sovražnikovo približevanje. Stražo je prevzela že takrat organizirana Narodna zaščita, katere člani so bili tudi nekateri starejši prebivalci Železnikov. Medtem so partizani dodatno mobilizirali še 25 domačinov, tako da jih je bilo v njihovih enotah iz Železnikov skupaj že 175, a se jih po koncu vojne več kot 40, večinoma mladih fantov iz operativnih enot, žal ni nikoli vrnilo domov.

Vendar je imel nemški umik za Železnike tudi svojo slabo stran, saj je že prej zelo racionalizirana nemška preskrba s hrano, jasno, povsem zamrla. Ljudje so nekaj časa še lahko živeli od skromnih zalog, občasno so od partizanov dobili tudi kakšno mesno pošiljko, za otroke pa je največji praznik pomenil partizanski kotel, v katerem so ob nekajdnevem postanku katere od enot kuhali hrano za borce. Najpogosteje je v posodah brbotala mešanica krompirja, fižola, makaronov in koščkov mesa, tudi zelenjava se je znašla vmes, ki je zanje pomenila pravo dobroto, in če je bilo le mogoče, so se neopazno vrinili v vrsto čakajočih na vabljeni, dišeči obrok.

Z nastankom svobodnega ozemlja v Železnikih so iz delovanja v ilegali prešli tudi pionirji s svojim odredom Rdeča roža, ki se je številčno še povečal in se preimenoval v Pionirski odred Ratitovec. Takoj po končanem napadu so v iskanju česar koli uporabnega, predvsem seveda orožja, pričeli brskati po zapuščenih nemških postojankah in pogoriščih, pri tem pa se niso zavedali, kako nevarno zna biti takšno početje zaradi neeksplozivnih min ali roč-

nih bomb. Prav res so našli nekaj kratkih italijanskih pušk z ožganimi kopiti, zaradi visokih temperatur v požaru pa so vse imele vzmeti udarnih igel razkaljene. Ožgana kopita so nadomestili novi, doma izdelani ponaredk, v Žumrovi delavnici pa so za delovanje orožja napravili nove igelne vzmeti. Jože Bajželj, najsrečnejši med vsemi iskanci, je eno od pušk našel povsem nedotaknjeno in v celoti delujočo. Na novo oboroženi pionirji so se tako večkrat pridružili partizanski straži v Snegovniku ali v okoliških hribih in od tam opazovali enote, ki so se pogosto pomikale skozi Železnike, včasih so se v kraju ustavile tudi za več dni skupaj. Ena takih je bila kulturna skupina IX. korpusa, ki je večkrat uprizorila kakšno igro ali pripravila kulturno prireditev. Ker sta bila oba doma z gledališkima odroma požgana, so igre uprizarjali v Thalerjevem salonu, kjer je bil prostor tudi za partizanske mitinge z govorniki, politkomisarji, ki so poslušalcem predavali o partizanski dejavnosti, stanju na svetovnih frontah in vse pogostejših nemških porazih. Občasno so politkomisarje, ki jih je poleg komandanta imela vsaka večja partizanska enota, nadomestili tudi domačini, aktivisti OF. Govorili so o beli gardi, ki se je po italijanski kapitulaciji pojavila tudi na Gorenjskem, in o njenih pripadnikih, imenovali so jih belgardisti, domobranci, največkrat pa kar švabobranci ali enostavno belčki. Ker so odkrito sodelovali z Nemci in pogosto nastopali v akcijah proti partizanom, so jih seveda vsi imeli za sovražnike. Nihče pa se ni vpraševal, zakaj neki domači ljudje sodelujejo z okupatorjem, niti ni

bila običajnim ljudem kakor koli znana revolucija, ki se je dogajala, saj so vsi imeli pred očmi le enega in edinega sovražnika v podobi nemškega vojaka, proti kateremu so se karseda enotno borili. Ljudje so domobrance poznali v glavnem po pripovedovanju ali iz partizanske literature, saj jih v Železnike do tedaj sploh še ni bilo. Razvedelo se je le, da so se jim pridružili nekateri fantje iz Dolenje vasi, in komentar Žumrove stare matere se je glasil, češ, kaj neki ti ljudje mislijo, da se gredo borit za Nemčijo, ko ta vendar že crkuje.

Partizanska oblast je v kraju ponovno vzpostavila šolo z učiteljicama, ki sta v Železnike prispeli z eno od partizanskih enot in tukaj tudi ostali. Otrokom šola seveda ni preveč dišala, a so jo zaradi podukov, da je najpomembnejša naloga pionirjev učenje, morali hočeš nočeš obiskovati. Na šolskih sestankih so jim komisarji razlagali, za kaj se je treba boriti in kaj bo z njimi po končani vojni. Eden od poudarkov tovrstnih govorov je bil, da jim po vojni ne bo treba delati, stanovali pa bodo v vilah, zato so jih mladi poslušalci bolj kot ne nejeverno gledali, bolje rečeno, poslušali. Ker se sanje ne uresničijo nikoli ali pa vsaj zelo redko, so tudi komisarske vizije ostale samo sanje, razen seveda nekaterih izjem v podobi novodobnih oblastnikov, ki so po vojni res stanovali v vilah, delali pa predvsem tisto, kar se jim je zahotelo.

Prišel je božič in prišlo je novo leto 1945 s prazniki, ki so tokrat minili brez potice in kolin, zato pa s čisto pravo polnočnico pri sv. Frančišku, cerkvi na železnikarskem pokopališču, in s čisto pravim duhovnikom namesto Špendalovega Jaka v njegovi vlogi. Ko se je slavnostna maša začela, je v cerkev prikorakala četa Škofjelokega odreda in ostala vse do zadnjega blagoslova, kar je bilo ljudem močno pogodu, saj še niso pozabili nedavnega partizanskega požiga cerkve sv. Antona na placu. Ko je bilo polnočnice konec, so pričeli partizani pred cerkvijo streljati v zrak, da je orožje regljalo kot med pravo bitko. Otroci so nanadejane salve spremljali z velikim navdušenjem, enako pa tudi odrasli, ki so reakcijo borcev dojeli kot spontan, prazničen ognjemet.

Prazniki so sicer minili v miru, saj razen salve po polnočnici v Železnikih in njihovi okolici ni bilo slišati prav nobenega strela, a je vendar vojna že sredi januarja ponovno pokazala zobe. Odkar so bili Železniki osvobojeni, so domačini, ki so bili v partizanih, ob nedeljah pogosto prihajali domov in se proti večeru vračali v svoje enote. V nedeljo, 21. januarja, pa so se Nemci z nekaj domobranci pritihotapili na Češnjico ravno v času kosila in partizane, ki so se hitro razbežali, presenetili pri jedi. Peterica je med begom padla, Nemci z domobranci, ki so dobro poznali teren in se jim je prav zato skupaj uspelo Češnjici neopazno približati, pa so se, kljub takojšnji intervenciji borcev iz Železnikov, izmuznili brez izgub. Da bi se v prihodnje izognili tovrstnim neprijetnim presenečenjem, so partizani povečali budnost in pripravljenost poostrili s tako imenovano zaseko, na cesto podrtim drevjem v Petrovem brdu med Studenom in Selcami, za katero je v zasedi čakala pripravljena posadka. Po tistem Nemci vse do 9. februarja, ko so po dolgem času ponovno izvedli hajko na področju Martinj Vrha, niso več poskušali prodreti v Železnike. Tu so bile namreč nameščene močne partizanske operativne enote, pa tudi hajka sama za Nemce ni bila posebej uspešna in je minila brez žrtev, požigov ali podobnih nečednih dejanj.

Na osvobojenem ozemlju v Cerknem so partizani približno v tem času pripravljali neke vrste mladinski kongres, ki naj bi se ga udeležili člani pionirskih organizacij vseh slovenskih pokrajin. Vabilo je prejel tudi Pionirski odred Ratitovec, zato so se njegovi člani skozi Farji potok, kjer je bil štab Gorenjskega vojnega področja, preko Slugovega griča in Novakov peš odpravili v Cerkno. Tam so jih nastanili v eni od dvoran doma, kjer so tudi spali in jih najprej odvedli na grob padlih udeležencev politične šole, ki so jih Nemci pobili ob nenadnem vpadu v Cerkno. Kongresno dogajanje samo pa pionirje zaradi obilice političnih vložkov ni pretirano zanimalo, saj so komaj čakali, da se je končalo. Zato pa se jim je zdelo toliko bolj zanimivo gledati odmetavanje zavezniške pomoči, ki so mu bili priča drugi večer bivanja na svobodnem ozemlju. Najprej so v velikem krogu

okoli Cerkna zagoreli kresovi, nato pa so priletela letala, iz katerih so se kar brez padal vsuli aluminijasti zaboji v obliki valjev, polni obleke, orožja in streliva. Padali so, nekateri celo na strehe hiš, in se valili vsevprek, nato pa so partizani vse zbrali skupaj in jih pričeli odpirati šele naslednji dan, ko so njihovo vsebino takoj shranili v veliko skladišče. Tja so pionirje iz odreda Ratitovec odpeljali zadnji dan obiska v Cerknem in jih oborožili s kratkimi italijanskimi puškami, njihov komandant Jože Bajželj pa je postal ponosni lastnik angleške brzostrelke Sten-MK. Nato so se z nočjo po celodnevni hoji vrnili nazaj v Železnike ter si vmes pri intendantih v Farjem potoku še nekoliko odpočili in se pošteno najedli.

Kljub temu, da se je vojna bližala koncu in je bilo vprašanje zmagovalcev bolj ali manj jasno, pa so Nemci hoteli za vsako ceno še vedno prekinjati ali vsaj ovirati preskrbovalne poti in zveze med Gorenjsko in Primorsko. Tako so kmalu po končani februarški hajki v cerkev in mežnarijo pri Svetem križu nad Kališami namestili domobranksko posadko, oba objekta primerno utrdili ter ju obdali s strelskimi jarki in bodečo žico. S tega položaja so se namenili obvladovati pot, ki se je z obronkov Jelovice in Dražgoš spuščala v dolino in se skozi Železnike nadaljevala proti Primorski. Posadko so večinoma sestavljali mladi fantje iz spodnjega dela Selške doline in nekaj Škofjeločanov, ki so se vsi po vrsti izognili odhodu v partizane, za komandanta pa so imenovali domobrancia z večjim številom umorov na vesti, doma nekje z Gorenjske. Partizani bi lahko, če bi le hoteli, do postojanke kaj hitro blokirali vse dostope in moštvo izstradali, kar so Nemci zagotovo vedeli, zato v posadki ni bilo niti enega njihovega vojaka. Odnos do domobrancev in nemško mnenje o njih namreč ni bilo na prav zgledni ravni, kar je bilo mogoče iz dejanj slednjih zelo jasno razbrati, saj so Nemci domobrance poslali dobesedno po kostanj v žerjavico. Partizani, jasno, niso mogli gledati križem rok, kako domobranci ogrožajo povezovalne poti, pa tudi za Železnike je postojanka pri Svetem križu pomenila nevarnost, ki bi jo kazalo odpraviti. Večkrat je kakšen rafal od Svetega križa

Pionirji v zboru pred dvorano na kongresu v Cerknem.

zalajal po ljudeh, ki so se skozi Otoke podajali na Češnjico, partizanska straža na Snegovniku pa je na domobranksko provokacijo takoj odgovorila, a je bila razdalja za prizadejanje kakršne koli škode prevelika, čeprav so oboji streljali iz težkih mitraljezov. Partizani so zato domobranksko postojanko sklenili napasti in so se na napad tudi dobro pripravili, saj so na strelno razdaljo do Svetega križa preko Površnice pripeljali celo topove. Že po prvih topovskih streljih so domobranci po vzhodni strani hriba zbežali na varno v Selca, tako da žrtev na eni ali drugi strani ni bilo, a so zato partizani zajeli njihovega poveljnika, domobranskega moralca, ki je bil v obstreljevanju ranjen. Privedli so ga v štab, ta se je tedaj nahajal v Železnikih pri Dermotu, ga ne ravno nežno zaslišali in ga pozneje odvedli do pokopališkega zidu, kjer so ga likvidirali. Tam so ga pustili ležati, dokler ga ni dostojno pokopal Jaka Tavčar, ki je čez truplo ubitega pogrnil belo rjuho, preden je njegov grob tik ob pokopališkem zidu zasul. Prav to dejstvo je kasneje Špendalovemu Jaku celo rešilo življenje, kot bo opisano nekoliko kasneje.

V naslednjih dneh so partizani zbrali pionirje, da so pri Svetem križu skupaj z njimi zasuli strelske jarke in podrli žične ovire okrog izpraznjene domobrankske postojanke. Zaradi preprečitve ponovnega formiranja kakršne koli nemške utrdbe na podobnih mestih so partizanski minerji porušili cerkvi na Svetem Miklavžu, Svetem Mohorju in cerkev sv. Jedrti nad Lajšami, ljudje pa so zato že potihoma govorili o ruski revoluciji na slovenskih tleh. Težko je soditi o upravičenosti in teži takšnih ali podobnih dejanj, toda dejstvo je, da so Nemci v

pozni zimi leta 1945 na vseh frontah doživljali poraz za porazom, da so jih preko Francije in Italije potiskali zahodni zavezniki in da je z vzhoda po njih gazil ruski vojaški škorenj. Zato je bilo zanje toliko bolj pomembno obdržati prosto pot za umik proti Baški grapi z železniško povezavo proti Gorenjski in naprej v Avstrijo, prav to ozemlje pa je spadalo pod operativno področje IX. korpusa. Da bi ga očistili in z njega pregnali partizanske enote, so Nemci pripravili veliko ofenzivo, ki je z več hajkami na celotnem operativnem področju trajala od 17. marca vse do 5. aprila in zahtevala veliko žrtev tako med partizani kot med civilnim prebivalstvom, zaradi zgrešenih in večkrat nerazumljivih partizanskih odločitev tudi precej nepotrebnih. Nemške sile so poleg številčne esesovske divizije sestavljali še četniki, kozaki, vlašci in seveda domobranci, ki so vsi morili, poslivali ali požigali brez posebnih zadržkov, zato so bili njihovih krvavih uslug Nemci nadvse veseli, saj si jim na ta način ni bilo treba mazati lastnih rok.

Pionirji iz odreda so medtem po najboljših močeh pomagali partizanom, in ker so vedeli, da njihovo dejavnost na nasprotni strani poznajo vsaj domobranci, če že ne Nemci, so se zaradi varnosti na začetku ofenzive raje umaknili v gozd. Ker pa te kar ni hotelo biti konec, jih je lakota prignala nazaj domov in tako sta Lojze in Marjan z vrstniki iz odreda stalno oprezala, kdaj se utegnejo pojaviti domobranci, da bi se jim lahko pravočasno skrili. Vedeli so, po izkušnjah prejšnje hajke, da imajo belčki navado priti nekaj dni po vdoru nemške vojske, in res se je nekega jutra na cesti pojavila konjska vprega z vozom, na katerem je bila krsta, spremljali pa so jo uniformiranci na kolesih. Prišli so po ustreljenega poveljnika likvidirane svetokriške postojanke, zato sta jo brata nemudoma ucvrla po hribu na Škovine in od tam s Fajfarjevega kozolca opazovala dogajanje. Ustavili so se prav pred Žumrovo hišo in vstopili, kasneje pa jima je mama povedala, da so iskali njiju z očetom, in ker jih seveda niso našli, so jo, z dojenčico Jelko v naročju, v brezmočni jezi oklofutali. Med grožnjami so pregledali vse prostore, iz omar zmetali perilo in oblačila, s kladivi tolkli po stenah, da bi našli

očetov bunker, in ker niso našli ničesar, končno odšli. Odpravili so se do Jake Tavčarja in od njega zahtevali, naj odkoplje gomilo nad truplom domobranskega poveljnika, ki ga je pred dnevi zakopal ob pokopališkem zidu. Videli so, da je bilo pokrito z rjuho, človek v grobu pa dostojno, krščansko pokopan, zato so Jaku takoj povedali, da ga je samo njegova humana gesta obvarovala pred gotovo smrtjo, saj bi v nasprotnem primeru domobrančev grob prav gotovo postal njegovo zadnje počivališče. Ko so z vozom in polno krsto na njem domobranci končno odšli, so si lahko vsi oddahnili, a spet ne za dolgo. Že čez dan ali dva so se vrnili in Žumrova brata našli doma, nanje povsem nepripravljena. Odvlekli so ju v breg za hišo in zahtevali, očitno dobro informirani, naj jim pokažeta, kje imata skrite puške, svoje zahteve pa še podkrepili s klofutami, brcami in grožnjami. Fanta sta se hrabro držala in, jokajoč sicer, vse zatajila, zato so ju nazadnje le izpustili iz rok. Ko so odhajali skozi vežo na prosto, je iz sobe stopila stara mati in najstarejšega med njimi nahrulila, naj gre, dedec stari, raje na njivo orat, namesto da tukaj pretepa otroke! Kaj lahko bi domobranci obračunali še z njo, a se je v tistem trenutku spustil po stopnicah eden od nemških vojakov, ki so, kot že večkrat poprej, tudi tokrat prenočevali pri Žumrovih, in domobrancem z glasnim "Raus!" pokazal vrata. Brez besed so se takoj podvzivali na plano in po teh za Lojzeta zares stresnih dogodkih se vsaj med ofenzivo v Železnikih niso več prikazali.

Zato pa se je med ofenzivo, natančneje 24. marca, zgodila znana bitka na Poreznu, do katere je v veliki meri prišlo zaradi nekaterih nerazumljivih, a usodnih partizanskih odločitev in spleta nesrečnih okoliščin, katerih posledica je bila tudi nepotrebna smrt po bitki zajetih borcev, ki so jih koroški esesovci privedli v vasico Jesenica pod vznožje Kojce in Porezna. Tam so jih zaprli v prazen hlev in jih naslednji dan, bila je ravno cvetna nedelja, na različnih mestih v okolici 106 od njih umorili. Niso jih ne mučili, ne zasllišali in ne popisali, enostavno so jih po skupinah vodili iz hleva na morišča in jih v dveh urah vse postrelili, le štirje od njih so po

srečnem naključju preživel.

Posebej številčne izgube je med zadnjo nemško ofenzivo utrpel Škofjeloški odred, poleg velikega števila borcev je pri Zabrekvah nad Selcami padel tudi njegov komandant, pesnik in velik domoljub, Oton Vrhunec s partizanskim imenom Blaž Ostrovrhar, ki se je hudo ranjen sam pokončal, da ga ne bi živega zajeli domobranci. Pripeljali so ga v Železnike, kjer je do pogreba ležal na mrtvaškem odru v gasilskem domu, številni ljudje, ki so ga poznali in med katerimi je bil močno priljubljen, pa so ga prihajali kropiti. Za nepotrebne žrtve so v veliki meri okrivili odločitev partizanskega vodstva, ki je že na začetku hajke odred razpustilo z navodilom, naj se vsak znajde, kakor ve in zna, zato so manjše skupine postale lahek sovražnikov plen, kar se v nasprotnem primeru gotovo ne bi zgodilo.

V Martinj Vrhju je bilo med hajko požganih tudi več kmetij in na eni od njih so v ognjenih zubljih zgoreli člani celotne družine, preživel je le sin, ki ga v času tragedije ni bilo doma. Ko se je ofenziva le končala in se je nemška vojska s svojimi pribočniki umaknila, se je v Železnike končno vrnil mir, a sta se zato v prenekateri družini zaradi izgube očeta, sina ali brata naselila žalost in objokovanje, saj je med zadnjim nemškim pogromom padlo veliko svojcev in sorodnikov. Do konca vojne pa se Nemci ali domobranci v Železnike le niso nikoli več vrnili.

Za usodo Žumrove delavnice pa je nemška ofenziva vendarle pomenila nekaj dobrega, kar je bilo sicer moč izvedeti šele iz vojnih arhivov po osvoboditvi. V začetku leta 1945 je bilo namreč že vse pripravljeno, da bi Žumrovo opremo in stroje iz delavnice v Železnikih premestili na osvobojeno ozemlje v Cerknjo, in če bi se to zares zgodilo, bi bila delavnica praktično nacionalizirana, kar je bil najbrž tudi pravi namen pobudnikov načrtovane operacije. Ker jih je prehitela nemška ofenziva, pa tudi neizbežni in težko pričakovani konec vojne je bil že zelo blizu, preselitev ni imela več nobenega smisla in je k sreči ostala neuresničen ukaz, prazna črka na papirju.

9. maja tega leta pa je končno zavladalo neizmer-
no veselje, ki je zares prevzelo vse ljudi. Razširila

se je namreč vest, da so Nemci kapitulirali na vseh frontah in da je vojne nepreklicno konec. Nepredstavljivi in težko pričakovani novici ljudje sprva sploh niso hoteli verjeti, in šele ko so se iz partizanskih enot pričeli vračati domačini in potrdili, da se je vojna prav zares končala in da so se Nemci umaknili ali pa bili zajeti, so počasi doumeli, kako odslej vojnih grozot in nikogar, ki bi se ga morali bati, ne bo več.

Iz gozdov so se prvi vrnili predvsem starejši domačini, mlajši in sposobni za vojaško službo pa so morali ostati. Tudi Lojzetov oče se je na veliko veselje domačih vrnil domov živ in zdrav, vendar ga niso demobilizirali. Že po nekaj dneh se je moral zglasiti v Kranju zaradi prevzema gorenjske podružnice Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev, ki je imela sedež v Ljubljani, kot sekretar pa jo je vodil cenjen predvojni advokat Žiga Vodušek. Ob koncu meseca maja je sporočil domov, naj Lojze pride v Kranj, kjer bo lahko nekaj časa bival pri njem, na sedežu podružnice komisije. Ta je bil v stavbi, ki so jo zgradili Nemci in je v njej med vojno uradovalo glavarstvo nemških okupacijskih oblasti za Gorenjsko, zato so jo imenovali Landrat. Za njo je stalo nekaj hiš, ki so jih za nastanitev uslužbencev glavarstva prav tako zgradili Nemci, v eni od njih pa je bival tudi oče Niko, ki je sobo nato teden dni delil s svojim najstarejšim sinom. Ker prvi mesec po vojni avtobusne zveze še niso bile vzpostavljene, je po Lojzeta v Železnike prišla teta Rezka iz Lajš, da sta se preko Selc, Nemilj in Besnice v Kranj odpravila peš, in še prav dobro se spominja, kako je v tistem tednu spremljal očeta na terenskih raziskovanjih in dokumentiranju medvojnih dogodkov, ki se ne bi smeli zgoditi. Za službene namene so očetu dodelili avto, ki ga je tudi sam vozil in s katerim sta križarila po Gorenjskem, zato je po tednu dni, ki so kar prehitro minili, z njim sina odpeljal domov v Železnike, sam pa se je vrnil nazaj v kranjski Landrat. V preteklem tednu sta se oče in sin tudi veliko pogovarjala in Lojze je iz prve roke nekoliko поблиže izvedel, kako je oče preživel partizanska leta. Kaj lahko bi predvojno županovanje, povezano

z njegovim podjetniškim delovanjem, nekomu postalo povsem zadosten razlog, da bi ga zadela krogla v hrbet, kot se je v divjem vrtincu borbe nemalokrat zgodilo. Sam je bil mnenja, da mu je usoda namenila preživetje zgolj in samo zaradi tega, ker mu je v vojni vihri uspelo ostati povsem nepomemben člen, brez vsakršnega vpliva na ljudi in okolico. V nasprotnem primeru bi ga z običajno in nadvse posplošeno obtožbo, da je okupatorjev simpatizer, maščevalna krogla lahko dohitela kar pod domačo streho, zato je imel še srečo, da je vojno sploh preživel.

Doma pa so se v prvih povojnih mesecih kazale največje skrbi s prehrano, briga za preživetje družine. Kmetije, te so morale v vojnem času poleg sebe preživljati številne partizanske enote in njihove borce, pa tudi Nemci so jim od hiše radi odgnali kakšen lep svinjski ali goveji živinski rep, kakšnih posebnih zalog pridelkov in hrane niso imele, a je mami Luciji z njenimi znanstvi nekako le uspevalo, da Žumrovi niso bili lačni. Na srečo pa je tudi v naše kraje pričela zelo kmalu prihajati zavezniška pomoč povojni Jugoslaviji v obliki prehranskih paketov, ki jih je pošiljala humanitarna organizacija UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration) ali po slovensko Uprava Združenih narodov za pomoč in obnovo. Posebno so se paketov razveselili otroci, saj so vsebovali zanje nepredstavljive priboljške v obliki čokolade, slaščic in različnih dobrot, ki jih, razumljivo, celotno vojno obdobje niso bili deležni, vsi pa so poleg tega prvič v življenju okusili žvečilni gumi. Med drugim so vsebovali tudi jajca v prahu, zato so ljudje po Harryju Trumanu, takratnem ameriškem predsedniku, pakete popularno imenovali Trumanova jajca. V začetku so jih družinam delili brezplačno, kasneje jih je bilo treba plačevati, leto ali dve kasneje pa so jih ukinili, ker je Jugoslavija zaradi nekaterih svojih načel in sovjetskega vpliva nadaljnjo zavezniško pomoč zavrnila. Uvedli so karte, s katerimi je prebivalstvo vsak mesec dobivalo najnujnejše življenjske potrebščine, pa tudi oblačila in obutev je bilo mogoče kupovati le na pike, kot so ljudje imenovali nakaznice. Po sovjetskem vzoru so se pričele nacionalizacije, ki so premoženje

uničevale, namesto da bi ga plemenitile, kmete so silili v zadruga. Jemali so jim zemljo in jo združeno predajali zadrugam v upravljanje, popisovali so živino in drobnico, da ja ne bi kdo česa porabil zase. Obdržati so smeli le nekaj arov zemlje za ohišnico, predpisano število glav živine pa so bili dolžni oddati. Po sovjetskem navdihu se je začelo tudi obdobje petlekt, težke industrializacije in elektrifikacije, ki naj bi bilo prava osnova za socialistično izgradnjo povojne domovine. Nad celotnim dogajanjem pa je bedela vsemogočna Udba, ki je skrbela za aretacije neposlušnih in njihove deportacije, po možnosti brez ali pa z zelo majhnimi možnostmi povratka, z metodami, zelo podobnimi medvojnimi, gestapovskim. Le plaščev udbovci niso nosili gumiranih, kot so bili značilni za gestapovce, bolj povšeči so jim bili usnjeni.

Splošno veselje Železnikarjev ob koncu vojne je tako kmalu zamenjala skrb, kaj in kako bo z njimi v prihodnje. Posebnih možnosti za zaslužek ni bilo, ob nenadomestljivih žrtvah v vojni padlih ali pogrešanih in številnih porušeni domovih se je zdela njihova prihodnost skrajno negotova. Vsi, ki so se vrnili na svoje domove, so bili, z nekaj redkimi izjemami, brez dela in septembra se je iz Kranja vrnil tudi oče Niko, ki je na komisiji zaključil svoje poslanstvo. S skupino somišljenikov je začel iskati možnosti za oživitev tradicionalne kovinarske dejavnosti, za katero je nekaj pogojev, vključno z njegovo delavnico, že obstajalo. Vsi skupaj so pričakovali tudi pomoč nove oblasti, a so v svojih napreznjih po ustvarjanju novih delovnih mest in zaposlitvi kar največjega števila sokrajanov doživljali le razočaranja, ki pa jih k sreči niso odvrnila od njihove namer. Prav zato je njihov trud, ki je kasneje skupaj z vztrajnostjo končno obrodil sadove, lahko z zlatimi črkami zapisan v novejšo zgodovino Železnikov.

Pri Žumrovih pa uresničevanje očetove ideje z vizijo okoli njega zbranih posameznikov takrat ni bila edina težava. Vsi otroci, z izjemo enoletne Jelke, so bili namreč šoloobvezni in treba jim je bilo zagotoviti šolanje, tako ali drugače. Med vojno šole ni bilo, vmes uvedena nemška pa ni bila priznana,

zato so bratje Marjan, Niko in France nadaljevali z osnovnim šolanjem doma, v Železnikih. Marjan je že naslednje leto odšel v Škofjo Loko na nižjo gimnazijo in po mali maturi šolanje nadaljeval na srednji gozdarski šoli v Ljubljani, ko je bil že zaposlen, pa je opravil še študij na prvi stopnji višje šole v Kranju. Niko je končal vajeniško in kasneje še srednjo strojno tehniško šolo v ljubljanskem Litostroju, France pa je še pred koncem osnovne šole zbolel in zaradi neustreznega zdravljenja izgubil sluh, kar mu je onemogočilo nadaljne šolanje in je zato končal le vajeniško strojno šolo. Kasneje je kljub slušni okvari ob delu končal še srednjo tehniško strojno šolo, Mojca pa je po osnovni šoli končala nižjo gimnazijo v Škofji Loki in se vpisala na učiteljsiše v Ljubljani, ki ga je tudi uspešno zaključila. Najmlajša, Jelka, pa je po končani osnovni šoli odšla v Škofjo Loko, kjer je dijake takrat izobraževala že popolna gimnazija. Po maturi se je vpisala na ljubljansko naravoslovno fakulteto, tekstilna smer, in jo uspešno zaključila z diplomom, že prej pa sta starša kljub dejstvu, da ni imel dokončane osnovne šole, Lojzeta uspela vpisati na stopnjo višje, v ljubljansko gimnazijo.

Gimnazijska leta

Eno od obdobjev se je končalo, začelo se je novo, povsem drugo in drugačno, zato je bilo treba razmišljati, kako naprej. Neke sobote proti koncu maja je Lojze izvedel, da bo s prvim junijem odšel v Ljubljano, v gimnazijo. Vedel je, da je treba za vpis v prvi razred takratne nižje gimnazije uspešno končati vse štiri razrede osnovne šole, sam pa je ob nepriznani nemški šoli imel spričevali le za prva dva, zato se mu je novica sprva zdela čudna, skoraj neverjetna. Oče mu je povedal, da so oblasti v Ljubljani ustanovile šolo, imenovano Tečajna gimnazija za borce in aktiviste, v kateri bodo lahko slušatelji z opravljanjem izpitov po skrajšanem postopku nadoknadili med vojno izgubljena leta, in da mu ga je kljub nedokončani osnovni šoli uspelo vpisati nanjo.

Tako je Lojze na zadnji majski dan prišel v Ljublja-

no, kjer je v času šolanja stanoval pri družini strica Matija v Rdeči hiši na Poljanskem nasipu. Stric mu je še istega dne pokazal pot do šole na Kongresnem trgu, vendar se je naslednjega dne na poti tja vseeno izgubil. Pri Tromostovju je namesto v Wolfovo zavil v Čopovo ulico in se znašel v Tivoliju. Vedel je, da je šola poleg nunske cerkve, zato je za pot sklenil povprašati. Po dolgem tavanju jo je končno našel in ravno še pravočasno prišel k pouku, ki je v prvem razredu obsegal le štiri predmete: matematiko, slovenščino, zgodovino in zemljepis. Po šestih tednih je Lojze opravil izpite za prvi razred gimnazije in se nemudoma vpisal v drugega, kjer se je že omenjenim štirim predmetom pridružil še prirodopis. Opravil je tudi tega in se septembra leta 1945 vpisal v tretji razred gimnazije, na realko v Vegovi ulici.

Tedaj pa so nastopile težave. Jasno je bilo, da se v šestih tednih ni bilo mogoče naučiti vsega tistega, za kar je bilo sicer potrebno celo šolsko leto. Zgodovine, zemljepisa in podobnih predmetov, ki kakšnega poglobljenega predznanja niso zahtevali, se je mladi gimnazijec z lahkoto in uspešno učil. Zaradi neznanja slovnice je bilo težko pri slovenščini, še dosti težje pa pri matematiki in fiziki. K sreči mu je pri obeh predmetih na pomoč priskočil stric Matija, univerzitetni profesor na fakulteti za rudarstvo in metalurgijo, ter vodja katedre za metalografijo, zato je lahko počasi napredoval tudi v naravoslovju. Pri slovenščini pa sta Lojzetu pomagala bratranca, Matijeve sinova, ki sta hodila še v osnovno šolo, a sta ga kljub temu lahko poučila o osnovnih elementih slovnice z besednimi in stavčnimi analizami. Tuji jezik je predstavljala povsod zahtevana ruščina, in jasno, srbohrvaščina.

Ob obveznem učenju je časa za druge aktivnosti primanjkovalo. Razvedrilo je Lojzetu predstavljalo prebiranje Jalnovih Bobrov in drugih knjig, ki jih v stričevi domači knjižnici res ni manjkalo. Stric Matija je svojemu nečaku tudi sicer nudil topel dom, in če se je po službenih opravkih v Ljubljani mudil oče Niko, se je večkrat oglasil pri njem. Po mestu ni kaj dosti zahajal, ker se je bal, da se ne bi izgubil, pa tudi drugače tedaj Ljubljana ni slovela po kakšnih

posebnih zanimivostih. Trgovine so bile po večini zaprte, v izložbah pa je bilo poleg orumenelih zaves videti le slike Tita, Stalina, Lenina, Marxa, Engelsa in podobnih znamenitežev. Prehrana je bila racionalizirana, zato jo je bilo moč dobiti le na karte, kar je z drugimi besedami pomenilo, da je niso prodajali, ampak delili. Ljudje so prejeli zavezniške prehranske pakete UNRRA, a so kljub temu morali na mitingih slaviti Ruse in kritizirati zahodne imperia- liste, čeprav ravno po zaslugi slednjih niso bili lačni.

Kljub slabemu predznanju in posledičnim težavam je bil tretji razred nižje gimnazije hitro, pa tudi uspešno pod streho. Pouk je potekal mirno, v šoli so uvedli stenske časopise, stenčase, in vsak razred je moral imeti svojega. Prispevke o vsakdanjem šolskem dogajanju so za stenčas morali pisati dijaki, in ko se je nekega dne tam znašel članek o jazz glasbi z dodatno ilustracijo saksofona, je prav tako, kot se je pojavil, od tam tudi izginil. Neskladnost s politično usmeritvijo je bil uraden vzrok za odstranitev motečega elementa. Poleg stenčasov so na šoli pričeli tudi z agitacijo dijakov v mladinske delovne brigade, ki naj bi med počitnicami gradile progo Brčko-Banovići. Ker so bili v tretjem razredu dijaki še premladi za tovrstne akcije, so se lahko nemudoma pričele prve počitnice, ki jih je Lojze preživel doma, v Železnikih.

Jeseni leta 1946 bi se bilo treba vpisati v zadnji, četrti razred nižje gimnazije, a se je zataknilo pri stanovanju. Pri stricu Matiji so pričakovali naraščaj, zato v njihovem že tako majhnem stanovanju res ne bi mogel stanovati. V Ljubljani sobe ni bilo mogoče najti, zato se je Lojze v zadnji razred nižje gimnazije vpisal v Škofji Loki. Tega leta se je v gimnazijo prvič vpisal tudi brat Marjan in oče je pri znancih našel sobo, kjer sta stanovala oba. Bila je dovolj velika, z majhno železno pečjo, za katero sta morala drva nositi od doma, kamor sta se odpravila vsaj enkrat na mesec. Takrat sta zamenjala perilo, ki ga je oprala in zlikala mama, predvsem pa sta se dobro najedla. Poglavlje zase je predstavljala vožnja v Železnike in nazaj s starim, razmajanim avtobusom, ki je bil vedno tako poln, da na poti od železniške postaje proti

Železnikom v Škofji loki sploh ni ustavil, vozil pa je le enkrat na dan. Otrokom tako ni preostalo drugega, kot da jo proti domu družno mahnejo peš. Peš so največkrat hodili tudi pozimi, saj je trajalo kar nekaj dni, da so po sveže zapadlem snegu iz Škofje loke priplužili do Železnikov. Lesen plug so vlekli konji, ki so se s furmani vred hitro utrudili, številne gostilne po dolini pa so bile kot nalašč za počitek tako ljudi kot živali. Avtobus v tem času ni vozil, pešci pa so običajno že v Veštru imeli premočene čevlje in upali na srečo v obliki usmiljenega voznika s konjem, ki bi jim skrajšal vsaj delček poti.

Konec leta 1946 so v Škofji Loki ustanovili dijaški internat, ki je dobil prostore v stavbah na začetku Dolenčevega vrta na Štemarjih. Lastniku, veleposestniku Dolencu, je oblast nacionalizirala vse imetje, pustili so mu le stanovanjsko hišo z nekaj vrta in gospodarskimi poslopji v njem. V internatu so dobili streho nad glavo dijaki iz obeh dolin, med njimi takoj po odprtju tudi oba Žumrova brata, Lojze in Marjan. Pouk so imeli v ogrevanih učilnicah in tudi s hrano so bili zadovoljni, čeprav so glavnino še vedno predstavljali prehranski paketi UNRRA. V sklopu internata je bil tudi velik vrt, kjer so se predvsem v toplejših mesecih dijaki učili veliko raje kot pa v učilnici. Vzgojiteljev takrat še niso imeli, njihovo vlogo je opravljal upravnik, ki je bil istočasno tudi ekonom. Novopečeni četrtošolec Lojze težav zaradi pomanjkljivih osnov ni več imel, in tudi če se je pri matematiki sem ter tja pojavila kakšna luknja, jo je po profesorjevi zaslugi hitro premostil. Nasploh je bil profesorski zbor na zelo visoki ravni, in to kljub dejstvu, da je bila nižja gimnazija v Škofji Loki ustanovljena šele po vojni, a je vendarle temeljila na predvojni meščanski šoli, v svojem bistvu že takrat nekakšni bolj strokovno usmerjeni nižji gimnaziji.

Tako je šolsko leto minilo brez vsakršnih težav, na šolsko življenje niso vplivala niti zunanja dogajanja. Siljenja z vključevanjem v mladinske delovne brigade ob koncu šolskega leta ni bilo in dijaki so se lahko začeli v miru pripravljati na zaključni izpit. Uspešno opravljena mala matura, kot so jo takrat imenovali, je bila pogoj za nadaljevanje šolanja, še zlasti za

vpis v višjo gimnazijo, za katero se je odločil Lojze. V Škofji Loki te možnosti ni bilo, zato se je moral odločiti, kje nadaljevati šolanje: v Kranju ali v Ljubljani. Vse je bilo odvisno od tega, kje bo našel stanovanje, zato je med počitnicami pošiljal prošnje za sprejem v dijaški internat vseh poznanih ustanov. Končno je le dobil pozitiven odgovor iz ljubljanskega Marijanišča, ki so ga v duhu časa medtem že preimenovali v Dijaški dom Ivana Cankarja. Dolgo časa novega imena ni nihče uporabljal, zato so bili vsi tam živeči dijakki imenovani nič drugače kot "marijaniščarji". Ker je torej stanovanje v Ljubljani dobil, se je Lojze vpisal v peti razred gimnazije, na realko, ki se je takrat uradno imenovala Prva državna gimnazija, na kateri je pred časom že obiskoval tretji razred.

V pričakovanju novega šolskega leta so počitnice kar prehitro minile in treba se je bilo odpraviti v Ljubljano. Pot do škofjeloške železniške postaje so potniki običajno premagali z avtobusom, od tam naprej pa do Ljubljane z vlakom. Otovorjen s težkim kovčkom jo je Lojze mahnil proti Poljanski cesti in nato po njej do Ambroževega trga, od koder je se že videl internat, ki je imel takrat dva dela: v starejšem je bil dijaški internat in v novejšem dom za ostarele, v sosednji stavbi pa še dekliški dom, po posestniku Lichtenturnu imenovan Lichtenturnov zavod, ki ga je nova oblast preimenovala v Dijaški dom Anice Černejeve. V internatu so prišleke napotili v jedilnico, ki je bila kmalu nabito polna, in tam so počakali, da so jim določili pravo spalnico in učilnico. Lojze se je zaman oziral po kakšnem znanem obrazu in od gojencev, ki so v internatu bivali tudi med počitnicami, so ostali iz prve roke izvedeli, kako je videti življenje znotraj internatskih zidov. Končno so dočakali upravnika, ki jim je predstavil vzgojitelje, oziroma prefekte, in jih seznanil s hišnim redom, ekonomu pa so morali oddati od doma prinesene živilske karte. V spalnice in učilnice so jih nato razporedili po razredih, prostori, namenjeni spanju, pa so bili tako veliki, da so v enega lahko namestili kar cel razred. Učilnice so bile v stavbi nasproti dvorišča in tam je stanoval tudi upravnik. Postelje so bile železne, imele so vzmetno mrežo in čeznjo tanko žimnico z

odejo za pokrivanje. Posteljnino so morali gojenci prinesiti od doma in sami tudi skrbeti za njihovo pranje. Ob postelnem vznožju je vsak imel omarico, v katero je lahko zložil obleko in perilo.

Naslednji dan se je pričela šola, in ker so imeli gojenci internata pouk po različnih šolah nekje dopoldne, drugje zopet popoldne, so bili čez dan le redko skupaj, običajno so se srečali šele zvečer v spalnici. Po dveh tednih so v internatu nastanjeni gimnazijci izvedeli, da bodo morali prestopiti v dotlej dekliško poljansko gimnazijo, znano po odličnih, a zelo strogih profesorjih, ki je bila po novem spremenjena v mešano. Neprijetno spremembo je nekoliko olajšalo dejstvo, da so odslej do šole imeli le deset minut hoje. Na gimnaziji, tisti poleg internata, so smeli ostati le dijaki klasične gimnazije, ki je bila v Ljubljani edina.

Življenje v internatu so se gimnazijci hitro privadili. Vstajati so morali ob šestih, ko jih je zbudil zvonec, za takojšen skok iz postelje je skrbel razredni prefekt. Polurnemu umivanju v skupni umivalnici in pospravljanju postelje je sledila dvoriščna jutranja telovadba, ob sedmi uri zajtrk in nato priprava z odhodom v šolo, ki se je v dopoldanskem terminu začela ob osmih, v popoldanskem pa ob dveh. Kosilo je bilo zato vedno ob enih popoldne in večerja ob sedmih zvečer. Po večerji so imeli še uro časa za učenje, nato pa je bila zopet na vrsti umivalnica in nato spalnica, ki je bila čez dan zaklenjena. Priprave za šolo so ob navzočnosti prefekta potekale v učilnici, v mesto pa so lahko odšli le s prefektovim dovoljenjem, ki so ga pri izhodu oddali vratarju. Med tednom so dovoljenje za izhod dobili le v primeru obiska staršev, pa še to le za kratek čas in najdlje do osme ure zvečer. V soboto in nedeljo pa so v mesto lahko odšli brez zadržkov, celo na kinopredstave, kjer pa so vrteli le ruske filme s tematiko druge svetovne vojne ali pa na nešteto načinov prikazano oktobrsko revolucijo. Pred vsakim filmom so prikazovali filmski tednik domače proizvodnje z uspehi petletke, dopolnjen z raznimi političnimi novicami. Brez politike pa tudi v internatu ni šlo, kar je bila predvsem zasluga upravnika, sicer učitelja iz Bele krajine. V kotu svoje pisarne je imel kramp in lopa-

to kot simbola delavskega razreda, vsako nedeljsko dopoldne pa je v jedilnici priredil mladinsko konferenco, na kateri je govoril o delovnih zmagah in povečeval ruske dosežke. Z njim je v internatu stanovala tudi družina, katere člani so bili vsi oficirji Udbe, ki so jih, oblečene v uniforme, gojenci vsako jutro videvali odhajati v službo.

Edina izvenšolska dejavnost, ki so se je dijaki res veselili, je bil obisk gledališča. Vsak mesec so imeli v drami in operi po eno predstavo, dostopna so jim bila seveda le stojišča. Dramska sekcija je delovala tudi v internatu in tega leta je uprizorila Linhartovega Matička. Igro je režiral igralec, takratni član ljubljanske drame Milan Brezigar, glavno vlogo je odigral kasneje znani igralec Boris Kralj, za dvorano pa je služila kar bivša kapela z odrom namesto oltarja.

Dokler so dobivali pakete UNRRA, je bila prehrana v internatu zelo preprosta, vendar zadovoljiva. Za kosilo in večerjo so imeli v glavnem enolončnice in za zajtrk ječmenovo črno kavo s kruhom, kos kruha z marmelado pa je bila običajna dopoldanska malica. Kadar so kuhali juho, je bilo na jedilniku za kosilo tudi meso, občasno celo koline. Internat je namreč imel v svojem sklopu nekakšno ekonomijo z velikim poljem, kjer so pridelovali hrano za rejo lastnega goveda in prašičev.

Nekatere stavbe, predvsem tiste z učilnicami, so centralno ogrevali, v spalnicah gretja ni bilo in tudi umivali so se samo z mrzlo vodo. Izjema je bila kopalnica v kletnih prostorih, kjer so se s toplo vodo lahko vsako soboto tuširali. V primeru lažjih obolenj so lahko obiskovali internatno ambulanto z lastno bolniško sobo in nekaj posteljami. Vodil jo je upokojeni ljubljanski urolog dr. Juh, ki je tam tudi bival.

Enkrat mesečno so dijaki konec tedna lahko odšli domov, da so zamenjali perilo in se najedli – čez mamino kuhinjo je pač ni bilo. Pot domov pa je bila v tistem času prava avantura. Včasih se je zapletlo že na železniški postaji v Ljubljani, saj so bili vlaki tako polni, da vozovnic sploh niso več prodajali, brez posvečenega koščka papirja pa na peron sploh ni bilo dostopa. Tako se je večkrat zgodilo, da z odhodom domov ni bilo nič, če pa je komu že uspelo v

Ljubljani priti na vlak, se je zaradi obupne gneče največkrat peljal na stopnicah ali pa na prehodu med vagoni. Vožnja je bila nevarna, a kljub temu udobnejša kot v vagonih, kjer okna niso bila zastekljena, pač pa razen kakšne izjeme zabita z deskami. Tako je bilo vsaj za silo svetlo, o zraku v vagonih pa ne gre izgubljeni besedi. Ko je vlak prispel na škofjeloško postajo, se je že pričel boj za prostor v avtobusu. Zgodilo se je, da je šofer pred nosom zaprl vrata prenatrpanega avtobusa, češ, saj mladi lahko gredo peš. Posebno poleti je bila vožnja z avtobusom prava muka. Poleg rednih je bila izredna postaja za šoferja, sprevodnika in njune znance še vsaka gostilna, da so si privoščili deci ali dva, medtem ko so se potniki v avtobusu dušili od vročine. Ko se je šofer s svojo družino le odžejal in je pred nadaljevanjem vožnje kdo od potnikov negotoval, je kaj hitro izvedel, naj gre kar peš, če mu ni kaj prav. Popolnoma natrpan avtobus, podprt s šoferjevimi maligani, k sreči ni zmozel kaj več kot 40 kilometrov na uro in tako vsaj nesreč ni bilo, svoje pa je dodala še luknja sta makadamska cesta. Povratek v Ljubljano je sledil že v nedeljo popoldne, ko je bilo v Železnikih prostor na avtobusu še moč dobiti. Naslednji dan je bil avtobus v nasprotno smer nabito poln, ljudje so se namreč vračali v šole in na delo.

Kmalu po Lojzetovem prihodu v internat je vodstvo za vse gojence pričelo ob nedeljah organizirati obvezne udarniške akcije, ki so njihov odhod domov večkrat zadržale. Običajno so udarniško gradili Litostroj in pionirsko progo, ki se je pričlenjala na lokaciji današnjega ljubljanskega živalskega vrta, po njej pa naj bi vozil ozkotirni vlak. Če je bilo delovišče izven Ljubljane, so udarnike s tovornjaki odpeljali na celodnevno delo. Po upravnikovem mnenju so bile udarniške akcije potrebne za doprinos k obnovi domovine in koristne za odvrčanje dijakov od obiskovanja nedeljskih maš.

Čas med tednom je bil namenjen šolanju in učenju. Vsi gojenci internata, gimnazijci, so obiskovali poljansko gimnazijo, takratno V. državno gimnazijo, tako kot tudi vse gimnazijke, stanujoče v Domu Anice Černejeve. V razredu so bili večinoma gojenci

obeh domov in nekaj ljubljancanov, a so se med seboj razumeli in ostali skupaj vse do velike mature. Imeli so večinoma starejše profesorje, ki so na šoli poučevali že pred vojno. Ob vpisu je vsak dijak prejel dijaško knjižico z osebnimi podatki, prostorom za polletno spričevalo in še posebnim prostorom za razrednikove vpise konferenčnih opominov. Predpisi o pravicah in dolžnostih dijakov, nekakšen kodeks obnašanja, so bili dodatek ob koncu knjižice, ki je dijakom med drugim določal horo legalis in dekletom prepovedoval uporabo kozmetičnih sredstev.

Poleg obveznega ruskega jezika so gimnazijci v petem razredu realke dobili še angleščino in za povrh veliko strožji režim, kot so ga bili vajeni v nižji gimnaziji. Tako se je Lojzetu že v prvi konferenci zalomilo pri zgodovini, natančneje pri grškem in rimskem obdobju. Ob preverjanju znanja se je izkazalo, da so grški bogovi Lojzetova črna luknja in kot takšni zanj popolnoma nepomembni. Dobil je seveda cvek in konferenčni opomin, kar pa je bila vsekakor dobra šola, saj je bil to prvi in zanj edini takšne vrste.

Politika gimnazijcem ni bila pretirano zanimiva. Edini subjekt s politično vsebino je bila mladinska organizacija, imenovana Ljudska mladina Slovenije ali kratko LMS, v katero so bili včlanjeni avtomatično. O aktivnosti organizacije razen njenih funkcionarjev ni nihče kaj dosti vedel, zaznati jih je bilo le ob priložnostnih zborovanjih v šolski avli, ki jih je zaukazala oblast. A je ta navidezni mir trajal le do konca šolskega leta, ko si je gimnazijsko vodstvo LMS naložilo nalogo, v mladinske delovne brigade poslati čim več dijakov. Nanje so s prijavami pritiskali na vse načine, a se jim je večina izogibala, zato so se po pomoč obrnili k vodstvu internata. Upravnik je problem rešil enostavno in po hitrem postopku: kdor se ne bo prijavil v brigado, v jeseni ne bo sprejet v dom! Tako se je tisto leto večina gimnazijcev prijavila v Kajuhovo brigado, ki naj bi gradila Novo Gorico, gimnazijsko vodstvo LMS pa je dobilo pohvalo oblasti za uspešno delo z mladino. Po uspešno zaključenem šolskem letu, z dobrim spričevalom v roki se je tudi Lojze odpravil domov, da bi se pripravil na odhod v brigado.

Po nekaj manj kot štirinajstih dneh počitnic se je z nahrbtnikom vrnil v Ljubljano, kjer so se gimnazijci na železniški postaji zbrali za odhod na delovno akcijo v Novo Gorico. Naložili so jih na tovorni vlak in jih preko Jesenic odpeljali na cilj. Njihova baza je postala opuščena stavba nekdanje opekarne, le nekaj sto metrov oddaljena od tamkajšnje železniške postaje, kjer je že bila hrvaška delovna brigada, saj je bila izgradnja Nove Gorice po politični direktivi uvrščena med zvezne delovne akcije.

Brigada ljubljanskih gimnazijcev je bila sestavljena iz četa z brigadirji, ki so se ukvarjali z različnimi kulturnimi dejavnostmi. Imeli so četo likovnih umetnikov, četo literatov, pa dramsko in folklorno četo. Vse, ki niso bili člani kakšnega KUD-a, so razporedili v četo, ki še ni štela zadosti brigadirjev, in tako je Lojze pristal v folklorni četi. Četo je vodil komandir, njeno kulturno dejavnost pa profesionallec s kulturnega področja, zato je to dejavnost v folklorni četi vodil član baleta ljubljanske opere, Jeseničan po imenu Jaka. Kultura je prišla na vrsto šele popoldne, dopoldne so namreč delali na cesti, ki je povezovala Rožno dolino z novo nastajajočim mestom. Delo pa je bilo zares težaško, saj mehanizacije ni bilo, edino orodje je bilo ročno in so ga predstavljali kramp, lopata ter samokolnica. Sem ter tja se je pojavil minner, da je razstrelil skalo, ki je bila prevelika, da bi jo sami odstranili. Delu je sledilo kosilo, po dveh urah počitka pa so se zbrali pri plesnih vajah. Baletnik Jaka jih je učil plesati kolo iz Gotovčeve opere Ero z onega sveta, in če kdo pri poskakovanju ni bil dovolj zavzet, je posamezne baletne elemente moral trenirati še med odmorom. Eden takšnih je bil tudi Lojze, in ko je nekoč baletnika Jako o vrtečih se baletnih prvinah po fizikalni plati podučil z zakonom o ohranitvi energije, mu je ta priporočil, naj glede na svoje plesne sposobnosti raje ostane pri fiziki, sam pa bo ostal pri baletu. Posledično je moral zaradi reda v brigadi na vaje še vedno hoditi, ni mu pa bilo več treba nastopati na prireditvah.

Delo v brigadi je trajalo dva meseca, julija in avgusta. Običajno hrano so si brigadirji popestrili s sadjem, ki so ga bližnja Goriška brda imela v izobilju.

Tja so jih občasno s kamioni odpeljali na kakšno prireditev ali praznovanje in takrat so si s sadjem vseh vrst dali duška. V Novi Gorici so večkrat postrojili brigado in ji pridružili še hrvaško, da sta skupaj korakali proti železniški postaji, kjer je potekala meja. Izzivali so italijanske stražarje, ki so pričeli prepevati Avanti popolo in mahati z rdečimi zastavami, vse to se je dogajalo julija, avgusta pa so s pohodi prenehali. Iz pisarne brigadnega štaba in tudi iz vseh ostalih prostorov so zaradi nesoglasij z Rusi izginile Stalino ve in Leninove slike, kar pa brigadirjev, tako kot politika v celoti ni kaj dosti zanimalo. A so jih vseeno pričeli posiljevati z raznimi popoldanskimi sestanki, ki jih je organiziralo vodstvo brigade in tam razlagalo, da so nas Rusi povsod, posebej še na gospodarskem področju, le izkoriščali in da je sedaj izkoriščanja konec, saj znamo boljši socializem graditi sami.

Delovna akcija se je vendarle zaključila, zato so brigadirje ponovno vkrkali na vlak in jih poslali nazaj v Ljubljano. Do začetka pouka so lahko za nekaj dni odšli domov, z znanimi obrazi sošolcev pa so se ponovno srečali v Domu Ivana Cankarja pri skoku v šesti razred poljanske gimnazije. Praktično vse, z internatnim redom vred, je bilo enako kot prejšnje šolsko leto, le po številu jih je bilo nekaj manj in povečevanje vsega ruskega je izginilo. V kinematografih so se pojavili ameriški filmi z zgodbami običajnih ljudi, heroji in revolucionarji so postali preteklost. Prvi tak je bil znameniti Ples na vodi, vstopnico za ogled pa je bilo zaradi izrednega navala skoraj nemogoče dobiti. Posledice političnega preobrata na boljše so gojenci zaradi pomoči mednarodne organizacije Care občutili tudi v internatni prehrani, čeprav so bili prehranski izdelki še vedno racionalizirani in na karte, enako tudi oblačila in obutev.

Časopisi in radio so poročali o razlogih, ki so privedli do razkola s Sovjetsko zvezo. Poleg stalnega notranjega sovražnika v podobi Cerkve je bil sedaj na tapeti še Informbiro z informbirojevci, ljudmi, ki niso znali pravočasno obsoditi razkola in se opredeliti za linijo jugoslovanske komunistične partije. Mnogi so čez noč izginili ali končali v raznih "prevzgojnih" ustanovah, nekateri celo za vedno. Stanje

je postajalo vse bolj napeto in v šolah so uvedli predvojaško vzgojo, ki so jo poučevali bivši oficirji JLA. Dijaki so se učili ravnanja in streljanja z vsemi vrstami lahkega orožja, osvajali so razna vojaška znanja, se orientirali na terenu in podobno. Poleg ostalih je bil tudi ta predmet ocenjen in vpisan v polletno in letno spričevalo. Na šolski red politika sicer ni vplivala, saj je ruščina še vedno ostala na urniku, pri pouku zgodovine pa so še vedno uporabljali prevode ruskih zgodovinskih učbenikov. Po zaslugi profesorjev, ki se za politiko niso menili, je vse teklo po ustaljenem redu, saj so politično področje na šolah obvladovali ravnatelji s partijskim pedigrejem in pa mladinska organizacija.

Ko se je bližal konec šolskega leta, si je prav mladinska organizacija zadala nalogo organizirati delovno brigado, da bi jo med počitnicami poslala na prostovoljno delo pri gradnji avtoceste Zagreb–Beograd. Na dijake so pritiskali še bistveno bolj kot zadnjič, češ, Sovjetom moramo dokazati, da zmoremo graditi socializem sami. Glede udeležbe "marijaniščarjev" je upravnik odločil podobno kot preteklo leto, le udarništvo je skrajšal na mesec dni z začetkom v juliju, da bi tako imeli vsaj nekaj počitnic.

Tako je Lojze po dveh tednih počitnic v domačem kraju ponovno zložil nekaj najnujnejših stvari v nahrbtnik in se odpravil v Ljubljano, kjer so jih prav tako kot prejšnje leto strpali v vagone tovornega vlaka, na katerem je bilo tudi več brigad iz drugih slovenskih krajev. Ko je vlak prevozil Zagreb, se je pričel ustavljati po postajah, kjer so posamezne brigade izstopile. Lojzetovo so izkrcali v Novoselcu blizu Novske in jo od tam peš napotili v tabor z barakami, kjer sta že bili nastanjeni srbska in makedonska brigada. Srbski "štab dionice" jim je odkazal barake za bivanje, in ko so se namestili vsak na svoj pograd, so jih ponovno poklicali na zborna mesto, kjer so že čakali frizerji s škarjami, da bi fante na golo ostrigli, čemur so se ti na vse kripnje uprli. Prepričevali so jih, da morajo biti solidarni z že ostrizenimi brigadirji, a so jih fantje zavrnil, da nimajo uši in je poseg takšne vrste povsem nepotreben. "Če nas med udarnike ne sprejmete z lasmi na glavah, se

lahko nemudoma vrnemo domov!" so še zagrozili in – uspeli. Vodstvo tabora jih je sicer označilo za buržujske in malomeščanske elemente, naglavni okras pa je le ostal na svojih mestih.

Njihovo delovišče je bilo na avtocestni trasi, glavna delovna naloga pa kopanje odtočnih jarkov ob njej. Vmes so iz vagonov raztovarjali gramoz in na trdno podlago z ameriškimi finišerji polagali betonsko vozišče, v pomoč pa jim je bila mehanizacija, vsa prav tako ameriškega izvora. Za prehrano celotnega tabora je skrbela skupna poljska kuhinja, ki se je z vodo oskrbovala iz vodnjaka, izkopanega na njegovem robu, v katerega je bolničar taborske ambulante vsako jutro vsul klorovo apno, zato je obupno smrdela po njem in so jo morali stalno prekuhavati. Nedaleč proč so bila izkopana poljska stranišča, ki so bila vsako jutro prav tako deležna klorovega posipa, za umivanje in tuširanje enkrat tedensko pa so uporabljali ameriško vojaško kopalnico. Ker razmere na splošno niso bile kaj prida, naši udarniki kljub nagovarjanju vodstva o kakšnem podaljšanju akcije za mesec dni niso hoteli slišati. Ko so oddelali predvideni mesec udarništv, so se vrnili domov, da bi vendar lepše preživeli preostanek počitnic, zato so se nekateri od njih odločili prvič v življenju povzpeti se na Triglav.

Na goro takrat še ni bilo romarskih poti, kot so dandanašnji, a ker v kočah niso planincem mogli ponuditi nič drugega kot prazen čaj, je bilo treba hrano vzeti s seboj. Poleg kruha so vrli alpinisti v nahrbtnike naložili še nekaj prehranskih konzerv, zaseko, sladkor za slajenje čaja in koruzno moko, iz katere so jim v kočah skuhalih žgance. Zjutraj so se z avtobusom odpravili do železniške postaje v Škofji Loki in nato z vlakom naprej v Mojstrano. Od tam so jo peš mahnili do Aljaževega doma v Vratih, kjer so prenočili. Ob štirih zjutraj so bili že na začetku Tominškove poti proti planinskemu domu na Kredarici, kjer so še enkrat prenočili in se drugo jutro zgodaj odpravili na vrh do Aljaževega stolpa. Ko so se naužili razgleda in si odpočili, pa se niso vračali čez Kredarico, ampak so se raje spustili do Planike in preko Velega polja ter planine Voje nadaljevali

Na vrhu Triglava s prijatelji.

pot v Bohinj. Hoje kar ni hotelo biti konec, a so se fantje kljub temu okoli poldneva že osvežili v Bohinjskem jezeru. V Bohinjski Bistrici so ujeli vlak proti Jesenicam in na postaji Soteska izstopili ter jo po poti, imenovani Po štengah, peš mahnili proti Rovtarici na Jelovico. Tam so pojedli, kar jim je še ostalo v nahrbtnikih, in po kolovozu nadaljevali pohod na Rudno. Hodili so že v temi, in ker je močno deževalo, jim je korak sem ter tja zastal v blatu, a so se pozno zvečer že razkropili po domovih v Železnikih, srečni in veseli, da je planinska avantura uspešno za njimi.

Tako so bile počitnice še prehitro mimo in v začetku septembra je bilo spet treba v ljubljanski internat, v sedmi razred gimnazije. Kot stari internatski maček se je Lojze razmeram hitro prilagodil, težav ni bilo in tudi šola je potekala normalno. Politika je zaradi razočaranja s Sovjeti in obilico dela z notranjim sovražnikom v obliki Informbiroja stala ob strani, tako da vsaj v šolskem procesu njenega vpliva ni bilo čutiti. Zato pa so predmetom poleg angleščine in ruščine dodali dva nova, psihologijo in predvsem latinščino, ki je dijakom zaradi veliko učenja na pamet in strogega profesorja vzela veliko časa. Neko jutro po semestralnih počitnicah se je pri Lojzetu v

internatu oglasil oče Niko z bolnim mlajšim bratom Francijem v najetem avtomobilu. Bila sta v otroški bolnišnici, kjer so ugotovili meningitis, hudo vnetje možganske mreže, povzročeno z bacilom TBC, ki ga je bilo mogoče ozdraviti edino z antibiotikom streptomycinom. Mlajši brat je sicer ozdravel, a mu je zdravljenje uničilo slušni živec. Popolnoma je oglušel, in kot so menili nekateri zdravniki, ga je posledica takrat obveznega cepljenja proti tuberkulozi tako spremljala celo življenje. Francija je oče kasneje vpisal v zavod za gluhoneme, kjer naj bi nadaljeval z osnovnim šolanjem in se naučil znakovnega sporazumevanja. Govorna sposobnost mu je k sreči še vedno ostala, bil pa je tudi odprte glave in bister, zato mu šolanje ni predstavljalo nobenih težav in ga je na vseh stopnjah uspešno zaključil. Postal je četrti Žumrov otrok, ki je zaradi šolanja odšel od doma in se tako pridružil sestri Mojci na učiteljsko in bratoma Lojzetu ter Marjanu, enemu na gimnaziji in drugemu na gozdarski srednji šoli.

Lojze se je medtem po zaslugi enega od sošolcev v internatu, ki se je ukvarjal z radioamaterstvom, ogrel za zanj povsem novo tehnično področje. Skupaj sta se dogovorila, da bosta ustanovila radioamaterski krožek, njuno idejo pa je podprlo tudi vodstvo internata, saj je bilo ustanavljanje različnih krožkov prav takrat zelo v modi. V uporabo so jima dodelili opuščeno stranišče v pritličju stavbe in kmalu sta se jima pridružila še dva dijaka, s katerima so skupaj začeli zbirati za svoje delovanje potrebni material. Od nekje se je kot osnovno orodje vzel električni spajkalnik, sestavni deli pa so k njim prihajali od vseh koncev in krajev. Lojze je, na primer, na domačem podstrežju našel star baterijski sprejemnik, ki so ga razdrli in v njem našli dve še uporabni elektroni in slušalke. Njihov prvi izdelek je bil sprejemnik, nekakšen detektor, zelo enostavna naprava, sestavljena iz tuljavice in kristala, ki je bil v bistvu steklena cevka s koščkom galenita in temu nasproti gibljivo žično konico. S konico je bilo na kristalu galenita treba najti pravo mesto, da je naprava delovala kot usmernik in tako služila za demodulator antenskega signala. Ker je bil izhodni

signal zelo šibek, so morali za poslušanje izključno ljubljanske radijske postaje priključiti slušalke, pa še v tem primeru so morali imeti primerno anteno, ki so jo razpeli kar med dva kostanja na dvorišču internata. Ko jih je nekega večera s slušalkami na ušesih presenetil upravnik internata, ga je najbolj zanimalo, ali morda ne poslušajo Radio Vatikan. Po razlagi, da je največji domet detektorja Ljubljana s svojim radijskim programom, je pomirjen odšel in jih ni več vznemirjal. Fantje so se kasneje lotili tudi sestavljanja enocevne sprejemnika, vendar dlje od začetka zaradi pomanjkanja ustreznih sestavnih delov niso prišli. Že takrat je bil namreč cilj vsakega radioamaterja sestaviti amaterski oddajnik in sprejemnik, vendar bi se za tovrsten podvig morali včlaniti v radioamatersko zvezo, za kar pa niso imeli pogojev, niti potrebnih poznanstev.

Zagotovo pa se je v tem šolskem letu v internatu opazno izboljšala prehrana. Z Zahoda je ponovno pričela prihajati pomoč v hrani, a so morali dijaki kljub temu še vedno vsak mesec od doma prinesiti živilske karte in jih oddati v ekonomat. Brez kart je bilo mogoče kupiti le kakšno sadje na tržnici, "marijaniščarjem" pa je prijazna starejša prodajalka v nacionalizirani Dolinarjevi pekarni namenila kos ali dva kruha tudi brez njih. Vsi pa so vedno komaj čakali, da so čez nedeljo lahko odšli domov, kjer so se lahko najedli in v ponedeljek odnesli s seboj v Ljubljano priboljšek ali dva. Božič je bil še vedno praznik in s tem šole prost dan, zato je večina gojencev kljub upravnikovemu neodobranju tudi na ta dan odšla domov. Nekdanjih božičnih počitnic v duhu novih časov seveda ni bilo, zato so imeli nadomestna dva prosta dneva ob novem letu, poleg tega pa so se 15. januarja, ko so dobili v dijaško knjižico vpisana polletna spričevala, pričele semestralne počitnice, ki so trajale do konca meseca. Proti koncu šolskega leta so se kot običajno pričele agitke za udeležbo v delovnih brigadah, ko so zagnani mladinski funkcionarji ponovno želeli nastopiti z lastno brigado, kar se jim je z enakimi metodami kot prejšnje leto tudi posrečilo. Zgodovina se je ponovila, le da so udarnike tokrat namesto v Novoselcu izkrcali v

Slavonskem Brodu, traso pa so namesto avtocesta Zagreb–Beograd skladno s politično klimo in v duhu časa poimenovali "cesta bratstva in enotnosti". Lojzetova brigada je v zanosu prostovoljstva delala mesec dni, ob prihodu pa jih tokrat ni nihče silil, naj se zaradi duha bratstva ostrižejo na balin. S krampi, lopatami in samokolnicami so opravljali podobno delo kot prejšnje leto, le mehanizacijo so tokrat upravljali izključno profesionalci, in če je prišlo do okvare na mehanizaciji ruskega porekla, je bila ta nemudoma proglašena za rusko sabotažo. Kvalitetni, vzdržljivi in posledično zanesljivi so ponovno postali zgolj in samo stroji zahodne izdelave.

Preostali mesec počitnic po vrnitvi domov je Lojze delovno preživel v zadrugi Niko. Želel je nekoliko izboljšati družinski proračun, saj je bil zaposlen le oče Niko, izven domačega kraja pa so se šolali štirje Žumrovi otroci, tako da sredstev ni bilo ravno na pretek. V veliki meri je proračunsko stisko s šivanjem oblačil za družinske člane reševala mama Lucija, s hrano in pridelki pa so pomagali tudi z mamine domače kmetije v Lajšah, ki so jim Žumrovi dobroto vračali s pomočjo pri kmečkih opravilih in delom na polju.

Ob delu je počitniški čas ponovno prehitro minil in treba se je bilo vpisati v zadnji, osmi gimnazijski razred, zaradi udeležbe v delovni brigadi pa tudi s ponovnim sprejemom v Dom Ivana Cankarja ni bilo nikakršnih težav.

S pričetkom novega šolskega leta so novopečeni osmošolci seveda pričakovali, da bodo tako kot predhodniki deležni običajnih ugodnosti. Vse v internatu preživeto obdobje so lahko opazovali gojenče zadnjega letnika z več prostimi izhodi, kasnejšimi povratki, svojo lastno mizo v jedilnici in dodatki v prehrani, to leto pa je uprava doma kar naenkrat vse te bonitete ukinita. Vsakršno negotovanje je bilo zaman, njihova zahteva po vrnitvi privilegijev ni bila uslišana in upravnik jih je zavrnil s pojasnilom, da gre za malomeščanske navade, ki ne sodijo v trenutno stvarnost. Med upravo in osmošolci je zavladala napetost, ki je dosegla vrhunec poznooktobrskega nedeljskega popoldneva, ko so se fantje, med njimi tudi Lojze, vrnili iz mesta in odšli v jedil-

nico na večerjo. Na mizi jih je čakala godlja, nekakšen stranski produkt kolin v obliki kaše, zakuhan v mešanici prašičje krvi in vode, zabeljene z maščobo. Hitro so ugotovili, da je jed skisana, zato so krožnike pustili polne in podžgani zaradi potez domske uprave protestno zapustili jedilnico. To ni bilo nič posebno grešnega, če ne bi nekdo za njimi iz njihovih polnih krožnikov na mizi sestavil križ. Naslednje jutro je upravnik od osmošolcev zahteval krivca za nezaslišano večerno dejanje, in ker ga fantje niso poznali, ga seveda tudi razkriti niso mogli. Nazadnje jim je upravnik še istega dne postavil ultimatum, da jim bo v primeru njihovega nesodelovanja pri iskanju povzročitelja z začetkom novembra odpovedal domsko gostoljubje. Nobeno dokazovanje ali prepričevanje ni zaleglo, upravnik je trmasto vztrajal pri svojem. Fantje so si smeli izprositi le izredni popoldanski izhod za iskanje prostih dijaških sob, ki jih je bilo tedaj v Ljubljani vse prej kot enostavno najti. Preden so neprostovoljno zapustili marijanišče, pa jih je upravnik pred vsemi dijaki v domu na posebej sklicani mladinski konferenci še javno ožigosal.

Po dolgem in brezuspešnem iskanju se je Lojzeta le usmilil stric Srečko, ki je imel precej veliko stanovanje blizu šentpeterske cerkve, zato od njega do šole ni bilo daleč. V njem je živel z ženo in štirimi otroki, s katerimi se je Lojze dobro razumel, tako da si je lahko oddahnil, se točno prvega novembra preselil k njim in s šolanjem nemoteno nadaljeval, enako kot tudi drugi prisilno izseljeni dijaki, ki so

Žumrova družina leta 1950. Od leve proti desni sedijo Mojca, oče Niko, Jelka, mama Lucija in Franci, za njimi Marjan, Lojze in Niko.

se večinoma nastanili pri sorodnikih.

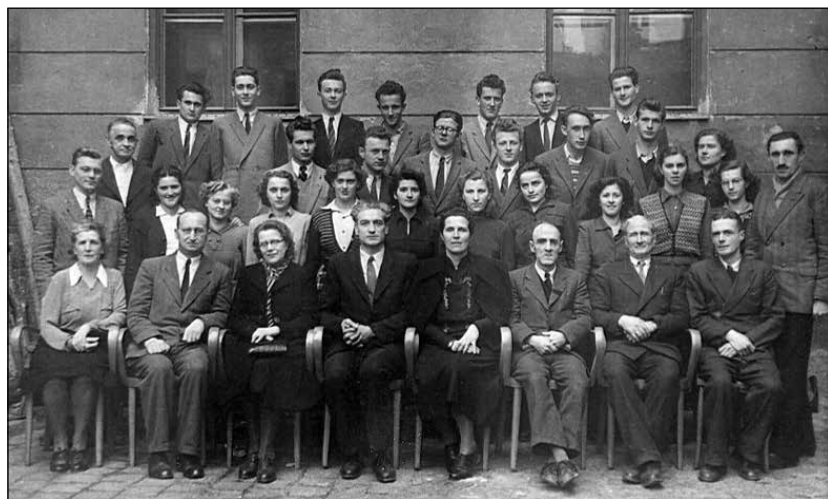
Zadnje gimnazijsko leto se je bližalo koncu brez posebnih pripetljajev in po vrnitvi s semestralskih počitnic se je začelo obdobje priprav na veliko maturo, kot so jo imenovali. Najprej so dolgo čakali na seznam predmetov, iz katerih bodo opravljali maturo, in ko so ga končno dočakali, sta bila na njem poleg slovenščine, matematike, zgodovine in zemljepisa še tuji jezik, angleščina ali ruščina, in izbirni predmeti fizika, kemija ali biologija. Za tuji jezik so vsi po vrsti izbrali angleščino, pri izbirnem predmetu pa je na odločitev vplivala smer nameravanega univerzitetnega študija, kjer se je Lojze, zaradi svoje tehnične naravnosti, razumljivo odločil za fiziko. Na podlagi njihovih odločitev so profesorji pripravili posebna predavanja, ki so dijakom posredno nakazovala maturitetne teme in vprašanja. Nanje so se tako precej lažje pripravili, profesorji pa so jim v maturitetnih pripravah pomagali tudi z dodatnimi urami v popoldanskem času.

Tako je prišel čas maturantskega sprevoda, ko so se zadnji dan pouka praznje oblečeni dijaki zbrali v razredu, fantje seveda z obveznimi kravatai, ter se ob petju *Gaudeamus igitur* odpravili po mestu. Tega dne je bilo sprevodov po mestu veliko, ker so vse ljubljanske gimnazije zaključile šolanje na isti datum, temu primerna pa je bila tudi pestrost uličnega dogajanja. Za zaključek so osmošolci sedmošolcem še

tradicionalno predali ključ, sproščenost pa je kmalu zamenjala vročica končnih priprav na maturo, ki je sledila čez štirinajst dni.

Na poti do zrelostnega izpita so morali kandidati najprej opraviti pisni del pri tistih predmetih, kjer je bilo to obvezno. Opravljali so ga v šolski telovadnici, kjer so bile nameščene šolske klopi in je bilo sploh vse zelo uradno in svečano. Dogajanje je nadzorovala maturitetna komisija na čelu s predsednikom, univerzitetnim profesorjem meteorologije dr. Ivanom Reya, ki so ga imenovali oblasti, sestavljali pa so jo profesorji in predavatelji predmetov, iz katerih so opravljali maturo.

Prvi je bil na vrsti slovenski jezik, in ko so bili kandidati vsi zbrani, je profesorica slovenščine odprla zapečateni kuverto z naslovom naloge. Ko jim ga je prebrala, je večina ostrmela, saj verz "Iz veka v vek krvi gre tek, iz roda v rod duh išče pot," ki je predstavljal naslov eseja, mnogim ni povedal kaj dosti ali jih kamor koli usmeril. Delo jim je nekoliko olajšala le profesorica s pojasnilom, naj pišejo o razvoju slovenske književnosti in njenih tvorcih. V dveh urah, ki so jih imeli na razpolago, je vsak nekaj napisal, pisanje z mešanimi občutki oddal in upal, da ni preveč udaril mimo. Po objavljenih ocenah sodeč, so jo kar dobro odnesli, predsednik komisije je celo poudaril, kako iz oddanih nalog veje dijaško poznavanje slovenske književnosti in njenih tvorcev.

Spominska slika maturantov in proforskega zbora ob maturi leta 1951. Lojze stoji tretji z leve v zadnji vrsti.

Matematike se je večina najbolj bala, na vrsti pa je bila kot naslednja v vrsti pisnih preizkusov. Naloge so bile v dveh različnih paketih razdeljene tako, da prepisovanje od sosedu ni bilo mogoče, je pa zato, zelo diskretno sicer, pri reševanju pomagal kar sam profesor. Bojazen pred matematiko je bila tako povsem odveč in od pisnega dela mature je ostal le še tuji jezik, angleščina. Ne pretirano težak sestavek je bilo treba prevesti iz slovenščine v angleščino in prvi del mature je bil za kandidati. Ponovno so imeli nekaj dni za pripravo na ustni del z zagovori, ki so jih tokrat namesto v telovadnici opravljali v razredni učilnici. V stalni navzočnosti dveh članov komisije je bil izpraševalec učeči profesor, vsi pa so dijakom na njihovo veliko presenečenje pokazali dobršno mero razumevanja in celo solidarnosti, saj so jih med izpraševanjem znali tudi vzpodbujati, njihova strogost izza katedra pa je izpuhtela neznano kam. Pozitivni občutki so se nadaljevali tudi čez nekaj dni na slavnostni podelitvi maturitetnih spričeval, in ko so se po večerni valeti razšli, so s cmokom v grlih kljub težkim časom zaključili štiri ne vedno lepa, a vendar nepozabna gimnazijska leta. Čakale so jih še zadnje, razmeroma dolge počitnice, ki so jih lahko preživeli pri domačih, saj je mladinska organizacija maturantom z delovnimi brigadami tokrat prizanesla. Vpisa na univerzo in sprejema v študentski dom ni z obveznim udarništvom pogojeval nihče, pred bodočimi študenti pa je bilo povsem novo življenjsko poglavje.

Na univerzi

Prav med počitnicami je tovarna Niko začela z gradnjo lastne elektrarne in tako v domačem kraju tudi za nekvalificirano delovno silo ni bilo težko najti začasne zaposlitve. Lojze je z lopato in samokolnico delal dva meseca in vmes dvakrat odšel v Ljubljano, da bi si do jesenskega začetka predavanj našel stanovanje. Vložil je prošnjo za sprejem v študentski dom, a je že takoj ob prijavi izvedel, da ima za pozitiven odgovor bolj pičle možnosti. Edini

študentski dom je bil v Ljubljani takrat Akademski kolegij, kakor so imenovali cerkvi odvzeto Baragovo semenišče, z gradnjo študentskega naselja v Rožni dolini pa so šele komaj dobro začeli. Prednost za sprejem v kolegij so imeli študenti višjih letnikov in tisti, ki so na študij v Ljubljano prišli iz drugih republik, tako da Lojzetovo razočaranje ob odklonilnem odgovoru ni bilo preveliko, pri iskanju stanovanja pa mu je spet priskočil na pomoč oče s svojimi poznanstvi. Z njegovo pomočjo je našel začasno domovanje pri domačinu iz Železnikov Francetu Dermoti, ki je stanoval na ljubljanskem Mirju. Konec septembra se je tako zopet preselil v Ljubljano in se vpisal na fakulteto za elektrotehniko, ki je imela svoje prostore v stavbi, pravili so ji "stara tehnika", na Aškerčevi cesti. Prostor v njej so si delili elektrotehniki, gradbeniki in kemiki, medtem ko so se strojniki in metalurgi tedaj že vselili v povsem nove prostore. Vse navedene fakultete, skupaj s fakulteto za arhitekturo, so bile združene v visokošolski ustanovi z nazivom Tehniška visoka šola, delujoče v sklopu ljubljanske univerze. V njen okvir je sodil tudi oddelek za splošne predmete, kjer so v prvih dveh letnikih potekala fakultetam skupna predavanja iz splošnih predmetov: matematike, fizike, kemije in podobnih.

Ko so se oktobra v prvem letniku začela predavanja, je Lojze tako poslušal predavanja le iz splošnih predmetov, elektrotehnika je prišla na vrsto kasneje. Zaradi prostorske stiske so predavanja iz posameznih predmetov potekala na različnih lokacijah; predavanjem iz fizike so študentje sledili v predavnici osrednje stavbe Univerze na Kongresnem trgu, tehnično risanje in mehansko tehnologijo so skupaj s strojniki poslušali v njihovi novi stavbi, ostale predmete pa so poslušali v telovadnici osnovne šole Graben, kjer je bila tudi fakulteta za arhitekturo. Da so še pravočasno zasedli prostore na predavanjih, ki jih je zaradi velikega števila študentov primanjkovalo, so bili od enega predavanja k drugemu primorani hiteti križem po Ljubljani. Predavanja so bila tudi v popoldanskem času, zato je za študij in učenje ostalo bolj malo časa.

Stavba "stara tehnika" na Aškerčevi cesti v Ljubljani.

Vse od začetka predavanj je Lojze po Ljubljani iskal sobo za stalno namestitev. Ob srečanju z gimnazijskim sošolcem mu je ta povedal, da za Bežigradom nekdo oddaja sobo, ki bi mu lahko odgovarjala, zato je hitro zgrabil priložnost in skupaj z njim odšel k lastnikoma. V eni od hiš, ki jih je po prvi svetovni vojni zgradila Ljubljanska hranilnica in se je zato ulica imenovala Hranilniška, sta živela brat in sestra, ki sta se odločila del stanovanja oddajati. Hitro so se dogovorili in skromna sobica brez peči, z nizko omarico za knjige in perilo, z obešalnikom za obleko in majhno mizo z dvema stoloma, od katerih je eden služil kot nočna omarica in v katero je bilo od doma treba pripeljal še posteljo, je za celotno obdobje Lojzetovega študija postala njegov drugi dom. Umivalnik in stranišče sta bila na hodniku skupna, dostop pa skozi kuhinjo, a je bil kljub ničelnemu razkošju z njim zadovoljen, posebej zato, ker sta bila lastnika dobra človeka, s katerima so se lepo razumeli. Nekoliko težje je bilo pozimi, ker ni bilo gretja, zaradi šibke električne napeljave pa ni bilo mogoče uporabljati niti električne peči, le 600-vatni kuhalnik za kuhanje jutranjega čaja in luč je še lahko prenesla. Kopenje in tuširanje je bilo luksuz, ki si ga je enkrat tedensko privoščil ob obisku javnega kopališča, in teh takrat v Ljubljani res ni manjkalo. K predavanjem je vedno pešačil, saj je bilo stanovanje od šole precej oddaljeno in tramvaj tja sploh ni vozil, prehranjeval pa se je še naprej na bone v študentskih menzah. Tam so študentje mesečno kupovali bone za kosilo in večerjo z oddajanjem živilskih kart, dokler jih naslednje leto niso končno ukinili. V

Ljubljani so tedaj odprli nekaj mlečnih restavracij, kjer je bilo za zajtrk mogoče dobiti skodelico mleka in žemljo s surovim maslom. Kljub vsej skromnosti in za današnji čas nepredstavljamim pomanjkljivostim pa je bil Lojze zadovoljen, da je končno našel svoj prostor pod soncem.

Predavanja in privajanje na fakultetni način študija so bila medtem v polnem teku. Preverjanja znanja in prisotnosti ni bilo, nadomestili so jih vpisi inškrpcij, frekvenc in izpitnih ocen. Med študijskim letom so se študentje na izpite pripravljali le pri nekaterih predmetih, za priprave na ostale so morali žrtvovati počitnice, in ker po zaključku predavanj v prvem letniku za vpis v naslednjega ni bilo nikakršnih pogojev, tudi do osipa ni prišlo. Zato pa so se v drugem letniku poleg splošnih tehniških predmetov že srečali z osnovami elektrotehnike, tehnično risanje so zamenjali strojni elementi, tehnologijo materialov je nadomestila tehnologija obdelave. V obdobju predavanj so opravljali manjkajoče izpite iz prvega letnika, in ko so do zaključka drugega letnika opravili še s temi, za vpis v tretji letnik so bili namreč že potrebni položeni izpiti iz prvega letnika, se je bilo treba odločiti o smeri nadaljnjega študija. Na fakulteti za elektrotehniko sta takrat obstajala odseka za jaki in šibki tok, prvi s tematiko proizvodnje, prenosa in uporabe električne energije ter drugi z elektroniko in komunikacijsko tehniko. Kot štipendist tovarne Niko, ki je imela dejavnost na področju jakega toka, se je Lojze razumljivo odločil za prvo smer in vpisanih v tretji letnik je bilo zaradi selekcijskih izpitov precej manj, komaj četrtnina tistih izpred dveh let. Z izjemo dveh, hidrodinamika in vodne turbine ter termodinamika in parne turbine, so povsem strokovni v tem letniku postali že vsi predmeti. Doma je bilo treba opraviti še veliko vaj in programov, pri vseh najprej izračunati potrebne vrednosti in nato celotno konstrukcijo tudi narisati. Vse to je poleg obilice časa zahtevalo tudi ustrezen pribor, vsaj logaritmčno računalo in kvalitetno šestilo, do katerih pa je bilo v tistih časih težko priti, zato jih je bilo treba dobiti iz Avstrije ali Nemčije. Študentje so se morali nekako znajti. Pri predava-

njih so delali zapiske in po njih doma študirali, saj so bila skripta na razpolago pri redkih predmetih, učbenkov in strokovnih knjig pa je primanjkovalo. Lojzetu je nadvse koristilo v Beljaku pridobljeno znanje nemščine, zato je lahko pri študiju uporabljal strokovno literaturo, ki je bila za posamezne predmete na razpolago v Tehniški knjižnici, za nekatere ključne predmete pa so učbenike napisali predavatelji sami. Šlo je za diplomante priznanih nemških ali avstrijskih univerz in tudi znanstvenike evropskega, celo svetovnega slovesa. Prav Lojzetov letnik je bil tisti, ki mu je dr. Milan Vidmar, svetovno znani elektrotehnik in šahovski vele mojster, kot zadnjemu še predaval predmet prenos električne energije. Predavatelja matematike sta bila izmenoma Josip Plemelj, prvi rektor Univerze v Ljubljani, z asistentom Ivanom Vidavom in Anton Vakselj, stopnje mehanike je obvladoval Anton Kuhelj, priznani inženir in letalski konstruktor, vsi po vrsti pa so bili doktorji znanosti, poznani tudi izven naših meja.

Študentov politika ni zanimala, politiki pa so zaradi informbirojevskega šoka še vedno imeli največ opravka sami s seboj. Obstajala je sicer študentska zveza s formalno vpisanimi vsemi študenti, vendar vsaj na fakulteti za elektrotehniko ni bila posebej aktivna. Kljub temu je bilo v vsakem letniku nekaj študentov, ki so zavzeto spremljali politična dogajanja in se nekoliko ločevali od ostalih. Vsaj na začetku predavanj so nekateri od njih nosili celo nekakšne uniforme in svoje usmerjenosti niso niti skrivali, prej nasprotno.

V tretjem letniku sta od študentov elektrotehniko v sklopu strokovnih predmetov poleg učenja največ časa zahtevala priprava in risanje različnih programov, pogoj za vpis v četrti letnik pa so bili opravljeni vsi izpiti iz prvih dveh letnikov z enomesечно prakso v eni od tovarn z elektrotehničnim proizvodnim programom. Ker so v Niku takrat že izdelovali laboratorijske centrifuge in mešalce z motornim pogonom, je Lojze lahko prakso opravil kar doma, v Železnikih, na obvezno prakso v eni od slovenskih elektrarn po četrtem letniku pa se je zgledil v hidroelektrarni Dravograd. Poleg prakse v

domačem okolju je fakulteta vsako leto zagotovila tudi nekaj prostih mest za prakticiranje v zahodnoevropskih državah, kar je omogočala mednarodna študentska organizacija za izmenjavo študentov tehnike in naravoslovja IAESTE, zanjo pa je med študenti vladalo izjemno zanimanje. Praksa, ki ni bila dana vsakomur, ni pomenila le seznanjanje z moderno tujo tehnologijo, udeležencem je omogočala tudi dober zaslužek, zato so se praktikanti običajno vrnili domov vsaj kot ponosni lastniki rabljenega motornega kolesa, kar so bile takrat sanje vseh njihovih kolegov doma. O srečnejih je odločala posebna komisija, sestavljena iz fakultetnih profesorjev in predstavnika študentske zveze, kako je bil videti izbor kandidatov, pa je Lojzetu povedal stric Matija, redni profesor na fakulteti za rudarstvo in metalurgijo, nekoč tudi sam član te komisije. Ko so se sestali, so kandidate določili v prvi vrsti po učenem uspehu, a to ni bilo edino merilo. Na predlagano ime, ki je po učenem uspehu ustrezalo kriterijem, je repliciral predstavnik Zveze študentov s pripombo "ta pa ne bo šel, ker ni naš," in ker temu ni želel ali upal nihče ugovarjati, se je tako tudi zgodilo. Za prakso te vrste ni Lojze nikoli kandidiral, saj je moral zaradi štipendijske obveznosti v tovarni Niko hiteti s študijem, pa tudi sicer prakse ne bi bil deležen iz preprostega razloga, ker ni bil "naš". Tako kot ostali v višjih letnikih ni mogel preveč misliti na semestralne počitnice in počitnice po končanih predavanjih, vse je bilo podrejeno izključno študiranju in lovljenju zadnjih izpitnih rokov za vpis v četrti letnik. K sreči je bil to zadnji letnik z vsemi zahtevanimi pogoji za vpis, saj za zaključni, peti letnik, takih pogojev ni bilo več. Četrto leto so kot nadaljevanje tretjega letnika poslušali izključno strokovne predmete s področja elektrotehniko z dodanimi predmeti enciklopedija telekomunikacij, industrijska elektronika in elektromedicina, zato so študentje lažje razporedili datume opravljanja izpitov, ki so jim ostali iz prejšnjih let. Zaradi strokovne ekskurzije po takratnih slovenskih elektrarnah so predavanja v četrtem letniku zaključili teden dni prej kot običajno, v dveh

delih pa so najprej obiskali elektrarne v dolini Soče in nato še vse gorenjske elektrarne na reki Savi. V drugem delu pa so se najprej odpravili v Šoštanj, kjer so gradili prvi blok termoelektrarne, in nato nadaljevali od Dravograda preko vseh elektrarn na reki Dravi do zadnje, elektrarne Mariborski otok. V Kidričevem so si ogledali tovarno aluminija, že takrat ogromnega porabnika električne energije, obenem pa še po predlogu dr. Vidmarja do Kidričevega zgrajeni daljnovod. Kot avtoriteta na področju prenosa električne energije je v svojem predlogu izgradnje po mehanskem ekvivalentu aluminijevih vodnikov predvidel, da imajo sicer debelejši aluminijevski elektrovodniki ob enaki prevodnosti tudi enake mehanske lastnosti kot tanjši bakreni. Žal se je v praksi izkazalo drugače, saj so se že po nekaj mesecih od montaže vsi kabli z aluminijevskimi elektrovodniki močno povisili in skoraj potonili v žitnih posevkih Dravskega polja, zato jih je bilo treba zamenjati z običajnimi, ki imajo v jedru nosilno jekleno žico. Geniji torej niso vedno nezmotljivi, kdaj pa kdaj se tudi motijo!

Jeseni je sledil vpis v zadnji letnik študija s predavanji iz rednih, pa tudi nekaterih izbirnih predmetov, vendar samo v njegovem prvem semestru. Zadnji, deseti semester je bil namreč namenjen izdelavi diplomskega dela, a ga v ta namen ni porabil nihče od študentov, saj je vsem ostalo precej izpitov, ki jih je bilo treba še opraviti. V tem semestru so se tudi odpravili na strokovno ekskurzijo po Evropi, ki je bila v sodelovanju z nemško študentsko zvezo zares dobro pripravljena in je trajala skoraj mesec dni, stroškovno pa jo je pokrila fakulteta. Iz Ljubljane so najprej z vlakom odpotovali na Dunaj, si samo ogledali mesto in naslednji dan nadaljevali pot v Nürnberg, kjer so bili gostje firme Siemens in njene tovarne velikih transformatorjev. Naslednji cilj je bil zahodni del Berlina, do katerega so prišli preko takratne Vzhodne Nemčije, in ko je vlak prispel na mejno postajo Hof, so nanj dobesedno vdrli vzhodnonemški policaji, ki so potnikom pregledali dokumente, pokazati pa so jim morali tudi prtljago. Po opravljenih formalno-

stih so zaklenili vagone in vlak je odpeljal naprej ter se ustavil šele na postaji Zoobahnhof v Berlinu, kjer je ljubljanske študente gostila firma AEG, nastanjeni pa so bili v študentskem domu. V Berlinu so ob ogledovanju tovarn gostitelja in mestnih znamenitosti ostali skoraj teden dni, na sprehodu po glavni ulici Kurfürstendamm pa jim je korak ob pogledu na bogato založene trgovine in vabljive izložbe skoraj zastal. Legendarnega berlinskega zidu takrat še ni bilo, zato so pogosto hodili tudi v vzhodni del mesta in kmalu spoznali, da od tamkajšnjih prebivalcev ob povsem primerljivih cenah na obeh straneh meje lahko za eno zahodno dobijo štiri vzhodnonemške marke. Tako so se študentje v vzhodnem Berlinu običajno zadržali na večerji, kupiti pa razen fotoaparatorov niso mogli ničesar, saj so v izložbah v glavnem ponujali le Ulbrichtove, Stalinove in Leninove slike. Glavna ulica tega dela mesta, ki se je začela pri Brandenburških vratih in je preko reke Spree vodila na Alexanderplatz, se je imenovala Stalinallee, ob njej pa je stal ogromen Stalinov spomenik. V primerjavi z zahodnim delom mesta, kjer posledic vojne ni bilo več opaziti, so v njegovem vzhodnem delu še vedno stali celi kompleksi ruševin in izgledalo je, kot bi se vojna pravkar končala. Gostitelji so jih odpeljali tudi na letališče Tempelhof, kjer je potekal znani zračni most, s katerim so zavezniki preskrbovali mesto v času, ko so Sovjeti zaprli vse dostope do mesta. Poleg hrane in življenjskih potrebščin so z letali pripeljali tudi vso opremo za sistem termoelektrarne, in ko je pričela z delovanjem, so prav tako z letali dovažali za njeno obratovanje potreben premog. Pred tem so prebivalci Berlina zaradi velikega pomanjkanja kurjave posekali vse lipe ob znameniti cesti Unter den Linden.

Iz Berlina so študentje pot nadaljevali v Hannover, kjer so si kot gostje tovarne avtomobilskih gum Continental Gummi-Werke ogledali testiranje avtomobilskih gum brez zračnic, ki so jih takrat šele pripravljali za masovno proizvodnjo, mesto pa jim je ostalo v spominu predvsem po odlični hrani in pivu, saj so se gostitelji res izkazali. Naslednja

postaja je bil Hamburg z naftno družbo British Petroleum, skrajšano BP. Tam so jim razkazali rafinerije in jih z ladjo popeljali vse do izliva reke Labe v morje, nato pa so se napotili v Aachen, prestolnico Karla Velikega, ki je v tamkajšnji katedrali tudi pokopan. Na univerzi so jim med drugim pokazali delovanje njihovega supersoničnega vetrovnika, o čemer so naslednjega dne v lokalnem časopisu objavili članek s fotografijo in velikim naslovom Obisk študentov iz Jugoslavije. Naslednja postaja je bil sedež Kruppovih tovarn v porurskem mestu Essen z ogledom železarne in proizvodnje karbidnih trdin Widia, enega takrat najbolj cenjenih patentov, zato so morali pred ogledom odložiti vse fotoaparate in pisala, po ogledu pa so jih peljali še na Hügel, posestvo Kruppove rodbine, kjer so o njej poslušali izčrpno predavanje. Krožno potovanje se je z ogledi nadaljevalo v Frankfurtu in Mannheimu ter se v zaključno fazo počasi prevesilo z Münchnom na Bavarskem. Na Schillerstrasse si je Lojze s prihranjenimi markami poleg nalivnega peresa in svinčnika znamke Pelikan kupil še novo logaritmčno računalno s sistemom Darmstadt, ki je ob skali za računanje z Briggsovimi logaritmi vsebovalo tudi za študij elektrotehnike potrebno skalo naravnih logaritmov. Ob Bodenskem jezeru so pot nadaljevali proti Zürichu na ogled firme Brown-Boveri in po dveh dneh jim je ostala le še pot proti domu, ki so jo po skoraj enomesečnem potepanju z vrnitvijo preko Milana sklenili v Ljubljani. Vtisi in doživetja so nato še lep čas počasi kapljali za njimi.

V zadnjem semestru predavanj ni bilo več, a je Lojze kljub temu ostal v Ljubljani, da se je za določene izpite pripravljal skupaj z nekaterimi kolegi, pa tudi knjižnice s potrebno literaturo so bile tako bolj pri roki. Preostali del tekočega in dobršen del naslednjega leta je porabil za predpisane izpite in se poleti 1957 dokončno preselil nazaj v Železnike, saj sta mu v jesenskem roku preostala le še dva izpita. Tudi ta dva je do konca leta uspešno opravil, zato je nemudoma pričel s pripravo diplomskega dela in kot štipendist tovarne Niko je seveda moral

računati, da bo naslov povezan z njenim proizvodnim programom. V veliki želji po nekaj zaslužka je tovarni naslovil prošnjo, da bi se zaposlil kot stažist in obenem pripravil diplomsko nalogo, zato so ga v začetku leta 1958 sprejeli v delovno razmerje. V polletnem roku je Lojze res dokončal diplomsko delo, ga nadgradil z uspešnim zagovorom in se jeseni še zadnjič zglasil na fakulteti za svečano podelitev. Za dokončen skok v življenje je bilo treba odslužiti le še vojaški rok, ki bi zaradi zaključenega fakultetnega študija trajal le eno leto. Kot nekateri drugi člani medvojnega Pionirskega odreda Ratitovec je tudi Lojze vložil prošnjo po priznanju aktivne udeležbe v NOB, ki so mu jo za dva meseca res priznali, pri vojaškem služenju pa upoštevali dvojno. Lahko je računal, da bo vojsko služil le osem mesecev, ker pa so se v Niku prav v tistem času pripravljali na proizvodnjo motorja za ameriškega kupca, Lojze pa je bil vpet v njegov razvoj, je na služenje roka odšel šele septembra 1959. Po diplomi je tako do odhoda v vojsko stanoval doma in delal v tovarni, za prvo plačo pa si je kupil Rogovo kolo, čeprav so bile njegove sanje imeti motor, na avto pa si ni upal niti pomisliti. Ker je že pred leti opravil vozniški izpit za kategoriji A in B, je bila želja po kakršnem koli prevoznem sredstvu velika, a žal neuslišana. Kragujevska Crvena zastava je bolj uvažala in montirala kot pa proizvajala nekaj tipov avtomobilov, njihovo število pa je bilo tako majhno, da so jih ne prodajali, ampak prej delili po zvezah in poznanstvih. Željo po vožnji in hitrosti si je Lojze občasno potešil z motorjem brata Marjana ali pa z avtomobilom domačega avto-moto društva, najdenega na vojaškem odpadu. Šlo je za vozilo "kübelwagen", znano nemško vojaško izvedenko češke tatre, ki so ga člani društva s Petrom Polajnarjem na čelu z neverjetno vztrajnim delom usposobili za vožnjo. Nekaj kasneje je tudi Marjan, podjetni Lojzetov mlajši brat, iz Italije uvozil rabljen avto Alfa Romeo, s katerim so se kdaj pa kdaj odpeljali na izlet, v Novem mestu pa je tovarna IMV začela uvažati avtomobile nemške DKW, a so bili ti dostopni le določenim posameznikom.

Služenje vojaškega roka

Avgusta je na Lojzetov domači naslov prispel poziv občinskega vojnega odseka v Škofji Loki, naj se zglesi pri njih zaradi ureditve vojaške obveznosti. Razporejanje rekrutov po posameznih rodovih vojske je bilo takrat v pristojnosti občin, mesto služenja pa za Slovence obvezno v drugi republiki. V republikah mejah je rekrut ostal le izjemoma, običajno zaradi dobrih zvez. Na vojnem odseku je referent Lojzetu pojasnil, da ga ne morejo poslati v šolo za rezervne oficirje, kar bi mu ob dejstvu, da vojaškega roka ne bo služil celo leto in z ozirom na njegovo višokošolsko izobrazbo vsekakor pripadalo. Pravi razlog za takšno delegiranje je izvedel kasneje, šlo pa je za oceno njegovih moralno-političnih kvalitete, ki so jih odseku posredovali iz tovarne Niko. Kakšna je bila ta ocena, mu je bilo jasno takoj, ko je za vzrok izvedel, že čez nekaj dni pa je sledil poziv, da se mora prvega septembra s predpisanim lesenim kovčkom in njegovo prav tako predpisano vsebino javiti na železniški postaji v Kranju.

Z ročno izdelanim, v sivo-zeleno vojaško bravo obarvanim kovčkom se je bodoči vojak podal v Kranj, kjer se je z njim vred zbralo več kot 50 njegovih sotrpinov. Počakati so morali na večerni vlak, da so jih nanj razporedili po pokritih tovornih vagonih, na katerih so bili spiski z njihovimi imeni, priimki in vpisanimi kraji izstopa. Končne postaje s kasarno jim niso povedali, češ da bo to vsak že pravočasno izvedel. Lojze je tako s še nekaterimi v Zagrebu izstopil z dobrim občutkom, da bodo služili relativno blizu doma.

S postaje so z nerodnimi kovčki v rokah odkorakali do "komande mesta", kjer so jih namestili v eni od dvoriščnih barak z nekaj otepi slame na tleh namesto ležišč. Skorajda še niso zaspali, ko sta jih že navsezgodaj vrgla pokonci sanitetni oficir in frizer. Najprej je bilo na vrsti striženje na balin, ki je bilo Lojzetu zaradi skrajšanega služenja prihranjeno, in nato tuširanje s popršenjem praška DDT proti mrčesu, seveda po telesih bodočih vojakov. Nazadnje so dobili še zajtrk, nekakšno juho z nekaj

plavajočimi koščki mesa in kosom kruha. Po obedu so morali počakati vojaški kamion s cerado, ki je trojico pozvanih, med njimi tudi Lojzeta, odpeljal v odrejeno vojašnico na služenje vojaškega roka. Mimo Maksimira so se peljali še nekaj kilometrov in se ustavili tik pred vasjo Markuševac, kjer je vojašnica predstavljala z bodečo žico obdanih šest barak. Trojico je sprejel dežurni in jih odpeljal v skladišče na prevzem uniform. Vsak je dobil dve, eno delovno in drugo za v mesto, zraven pa še perilo, visoke vojaške čevlje in namesto nogavic krpe za povijanje stopal. Takoj so se morali preobleči in vsa civilna oblačila zložiti v pripravljeno vrečo, ki so jo prinesli s seboj, in jo poslati na domači naslov. Ko so bili končno videti kot pravi vojaki, jih je dežurni oficir odvedel v svojo pisarno in jim povedal, da so postali pripadniki zaledne enote, v sklopu katere so delavnice za vzdrževanje in popravilo radijskih postaj in sredstev za zvezo, ki jih uporablja vojska. Več o redu in delu v enoti naj bi izvedeli od četnih komandirjev, ki so jih nato prevzeli in razporedili po različnih četah tako, da ne bi bilo preveč Slovencev skupaj. Lojze je imel srečo in je za komandirja dobil Slavonca, prijetnega in razgledanega človeka, ki je bil, potem ko so zahodni zavezniki po razhodu s Sovjetsko zvezo v Jugoslavijo pričeli ponovno pošiljati vojaško opremo, v Ameriki nekaj časa na šolanju za njeno uporabo.

Naslednji dan se je že začelo vojaško življenje v pravem pomenu besede. Jutro sta ob petih naznanila trobenta in divje vpitje dežurnih "Ustaj vojsko!". Takoj so se morali obleči, sledilo je umivanje z mrzlo vodo v umivalnici nad lesenimi koriti. Potem so odtekli na jutranjo telovadbo in nato k zajtrku v barako, kjer je bila jedilnica. Posodo za hrano, menażko, so rekruti morali prinesiti od doma, jo po uporabi pomiti in shraniti v ustreznem prostoru z ostalo vojaško opremo. Po zajtrku so se vrnil v spalnico k urejanju postelj, kar je bilo z zdravo pametjo povsem skregano opravilo. Na kovinskih vojaških posteljah so bile namreč slamnjače, slamarice, ki jim je bilo treba napraviti ostre robove, da so izgledale, kot bi bile leseni zaboji. Vojaki so zato slamo z lese-

nimi letvami nabijali v robove, da so ostali čvrsti, in čeznje napeli odeje. Če se desetarju ali dežurnemu robovi niso zdeli napravljeni dovolj na ostro, je posteljo enostavno razmetal in postopek je bilo treba ponoviti, tudi večkrat.

V spalnicah so z vojaki spali tudi nižji oficirji vodniki stažisti. Večinoma so bili skoraj še otroci, ki so komaj končali podoficirsko šolo, a so bili za pitje krvi navadnim vojakom zelo izurjeni. Stažisti so po končanih jutranjih opravilih "na krugu", na dvorišču, postrojili vojake za jutranji zbor ali smotro, ki se je pričela ob sedmih, ko so v vojašnico prišli tukaj zaposleni oficirji in pregledovali urejenost postrojenih vojakov. Obleke so morale biti čiste, vsi gumbi pristihi, na čevljih, ki so se morali bleščati, ni smel manjkati niti najmanjši žebliček, in če je kdo kakor koli odstopal, je bil kaznovan. Po zboru so odšli v barako, kjer je bila učilnica za politična predavanja, ki so običajno trajala po eno uro, nato so vojake nagnali na travnik za barakami, da so tam vadili korakanje in obnašanje v "stroju". Takšne vaje so potekale v vsakem vremenu, vodili pa so jih omenjeni vodniki stažisti. Več ko je bilo blata, bolj z užitkom so vpili svoj "puzaj!" in vojaki, ki so bili v dejavnost prisiljeni, so se večkrat upravičeno spraševali, kdo je pri tem bolj nor. Po mesecu dni vojaškega življenja z vsemi mogočimi in nemogočimi doživetji so se pričeli pripravljati na vojaško prisego, ko so morali svečano obljubiti, da bodo branili domovino in njeno samoupravno socialistično ureditev. Šele po tem dogodku so postali pravi vojaki Jugoslovanske ljudske armade z vsemi pravicami in dolžnostmi, podelili so jim tudi orožje, za nagrado pa so lahko v nedeljo prvič odšli v mesto.

Vojašnico v Markuševcu je, kot rečeno, sestavljalo šest barak, od katerih sta bili ogrevani le dve: prva s komandantovimi prostori in prostori za ostale oficirje, druga pa baraka, v kateri so bile delavnice. V obeh je bila tudi električna napeljava, ostale štiri elektrike in gretja niso premogle. Vojaki so za razsvetljavo uporabljali stare avtomobilske akumulatorje, na katere so priključili kar avtomobilske žarnice, in ker po barakah ni bilo

elektrike, tudi vtičnic ni bilo. Med nizkimi poslopji je stal le drog električne napeljave in na njem pritrjena edina vtičnica z 220-voltno napetostjo, dostopna običajnim vojakom. Lojze, ki je k vojakom prinesel električni brivski aparat, se je z njim tako moral hočeš nočeš briti ob drogu pod milim nebom, in ko se je bril prvič, je bilo tovrstno opravilo za mnoge prava senzacija, saj so aparat videli prvič v življenju. Sanitarni del vojašnice je poleg umivalnice v eni od barak predstavljalo nekaj ob rob kasarniškega dvorišča postavljenih poljskih stranišč, latrin, v katera je četni sanitejec zjutraj in zvečer vsakodnevno nasipal klorovo apno. Higijenske razmere v kasarni so bile, milo rečeno, kritične, vojake pa sta pred boleznimi varovala le klorovo apno in lizol, s katerima res niso skoparili. Za barakami je bilo v kasarniškem krogu še travnato, bolj rečeno blatno vadbišče za osnovni vojaški dril, tega so podčastniki, posebej še desetarji, karseda pogosto uporabljali za izživljanje nad običajnimi vojaki. Celotno podobo kasarne najbolje oriše izjava že pokojnega slovenskega filmskega režiserja Franceta Štiglica, ki si jo je nekega deževnega oktobrskega dopoldneva ogledal s svojo snemalno ekipo: "Nekoliko bomo popraviti okna in vrata barak, pa bo vse skupaj kar pravišnja scena za koncentracijsko taborišče!" Kasarno v Markuševcu je namreč obiskal zaradi iskanja primerne lokacije za snemanje zgodbe, ki se v njegovem filmu Deveti krog dogaja med drugim tudi v zloglasnem taborišču Jasenovac.

Ko so novi vojaki z zaprisego prejeli vsak svojo puško, se je splošnim vežbam v kasarniškem krogu priključilo še rokovanje z vojaškim orožjem in opravljanje stražarske službe. Stražarji, ki so jih dnevno imenovali z ukazom, so bivali v posebnem prostoru in se vsaki dve uri menjali na stražarskih mestih, postavljenih ob kasarniški ograji na 50-metrski medsebojni oddaljenosti. Določali so jih tudi kazensko, v delavnicah zaposlene vojake pa so na stražo pošiljali le izjemoma. Lojze je bil tako z enim od bolničarjev v stražarski vod "izjemoma" določen ravno za božično noč.

Nedolgo po prihodu k vojakom je Lojze v ambulanti spoznal soimenjaka, zdravnika dr. Kožarja, Slovenca, ki je služil vojake kot stažist, s katerim sta postala nerazdružna prijatelja. V ambulanti sta bila Slovenca tudi oba bolničarja, zato so se v prostem času tam redno sestajali, se o marsičem pogovarjali in si razkrivali načrte za prihodnost, kar pa ni bilo pogodu nekaterim oficirjem, češ, Slovenci se ne morete družiti le med seboj. Svoje negodovanje so prenesli na vse Slovence, ki so prišli v markuševsko vojašnico služiti vojaški rok, medtem ko kaj podobnega ni niti približno veljalo za ostale narodnosti.

Po zaprisegi, ko so dobili prvo dovoljenje za izhod v mesto, so se mladi vojaki skupinsko pripravili na odhod. Morali so se postaviti v vrsto in čakati dežurnega oficirja, ki jih je natančno pregledal in ocenil, ali so oblečeni po vojaških predpisih, tako imenovanem pravilu službe, šele nato so lahko odšli. Na poti v mesto so morali najprej peš do tramvajske postaje pri živalskem vrtu v Maksimiru in se od tam odpeljati do Trga republike, kjer so se nato razkropili po

S prijateljem dr. Lojzetom Kožarjem pri vojakih v Zagrebu.

mestu. Postopajoč se je Lojze zagledal v steklu ene od mestnih izložb in slika Švejka v smešni obleki s prekratkim plaščem, ki jo je v njem zagledal, je bila tako šokantna, da se je nemudoma vrnil nazaj v vojašnico. Od tedaj se v mesto ni več podal, to se je zgodilo le še nekajkrat, ko ga je obiskal oče in ko sta z dr. Kožarjem odšla v kino, saj kaj drugega v mestu tako ni bilo početi. Ob nedeljah je bilo mnogo lepše z dobro, od doma pretihotapljeno knjigo v roki oditi v gozdič za barakami in uživati v branju.

Nekaj časa je že minilo od prisege, ko je Lojzeta neko jutro v svojo pisarno poklical četni komandir in ga jel vpraševati po njegovem poklicu in ali nemara govori katerega od tujih jezikov. S slišanim je bil videti zadovoljen, zato je Lojzetu navrgel, kako se mu zdi škoda, da izgublja čas z brezkoristnim urjenjem, saj bi ga lahko drugje koristneje uporabili. Omenil je premestitev v delavnico k telegrafistom in res je že čez kakšen teden osebno prišel na vadbice, navrgel vodniku, da je Žumer premeščen v delavnice, in ga odpeljal. Predstavil ga je kapetanu, vodji službe za zvezo, in kasarniški poligon je za Lojzeta nenadoma postal preteklost, vojaško življenje pa se mu je povsem spremenilo. V četo se je vračal le še k političnim predavanjem, nato je takoj odšel v delavnice, kjer so z vodjem in s trojico vojakov, po poklicu radiomehanikov, odpravljali napake in sanirali poškodbe radijskih postaj, ki so jim jih vračali s terena, ali preizkušali uskladiščene. Delo ni bilo niti malo težko, Lojze pa je bil še najbolj zaposlen s prevajanjem navodil za uporabo različnih merilnih naprav in sredstev za zvezo, ki so bila vsa nemškega ali ameriškega izvora. Ker je s prevodi zelo hitro presegel delavniške okvire, so mu začeli v prevajanje prav kmalu prinašati celo plejado takšnih in drugačnih priročnikov z vseh mogočih področij.

Seveda pa ni vedno šlo brez zapletov in za vojsko tako značilnega razkazovanja moči, premosorazmernega položaju na hierarhični lestvici. Oficirji, posebej višji, niso ravno cenili ali, bogvedaj, občudovali izobraženih in razgledanih navadnih vojakov, prej nasprotno. Če je bilo le mogoče, so jim vsak trenutek dali vedeti, kdo je ali pa bi vsaj moral

biti tisti, ki v vojski nosi hlače, bolje rečeno čine, in je torej nesporno pametnejši. Ko so nekega zimskega jutra Lojze in kolegi čakali pred delavnico, da bi jo vodja odklenil, ga je ta z besedami "Ti to znaš, ker si inženir!" najprej poslal na delavniško streho, naj z dimnika očisti novozapadli sneg, nato šele je smel vstopiti na toplo. Če bi si človek takšna ali podobna dejanja in besede kaj preveč gnal k srcu, bi bil njihov namen dosežen, tako pa ...

Bolj ko se je bližala zima, bolj je pritiskal mraz, tako v kasarniških barakah kot tudi zunaj njih. Zeblo je predvsem ponoči in spanje v ledeno mrzlih spalnicah pri temperaturah, skoraj ekvivalentnih zunanjim, je bilo kljub dodatni odeji za navadne vojake vse prej kot prijetno. Znašli so se tako, da so za spanje navlekli nase puloverje, in ker je bilo takšno ravnanje prepovedano, dovoljeno je bilo namreč spati le v spodnjem perilu, jih je večkrat preverjal dežurni oficir. Kogar je zalotil, je moral pulover vpričo njega sleči in šklepetajočih čeljusti skoraj gol leči na neprijazno, mrzlo ležišče. Ker je bil ena takšnih žrtev več kot enkrat tudi Lojze, je staknil angino in le prijatelju, zdravniku Kožarju, ki mu je pomagal z antibiotiki, se je imel zahvaliti, da je bil kmalu zopet zdrav. Angina se je nato še dvakrat ponovila, zato so ga, da bi mu povečali odpornost, poslali v vojno bolnico na Šalato in mu odstranili mandlje. Tamkajšnji zdravniki so bili seveda oficirji, ki so na delo v bolnišnico prihajali v vojaških uniformah, a so bili v primerjavi z oficirji v kasarnah že zavoljo svojega poklica mnogo bolj prijazni in človeški od njih.

V jugoslovanski vojski se je takrat vsak njen rod prehranjeval s točno predpisano prehrano, kakovost, količina in vrsta obrokov pa je bila določena z nekakšnimi tablicami. Lojzetova enota je bila uvrščena med zaledne in po intendantskih normativih rangirana kot precej nepomembna, zato ji je pripadala hrana po najslabši od tablic, pa tudi pripravljena je bila rangu tablice primerno. Za zajtrk so imeli običajno "poparo", poparjen suh kruh z nekaj skute, in skodelo črne ječmenove kave, kosila in večerje pa so predstavljale različne kombinacije zelja s krompirjem, različne po imenu, enake po

okusu, ali natančneje – brez njega. Včasih so bili kot zaledna enota izjemoma deležni pasulja sumljivega porekla, v katerem sta se po čudnem naključju znašla košček ali dva slanine, in to je bilo vse, kar se pestrosti in kakovosti jedilnika tiče. Na srečo je bilo s prihranjenim denarjem v kantini moč kupiti vsaj kos kruha z nekaj salame in tako nadomestiti kosilo, ki je bilo, vojaškim normativom navkljub, včasih prav na meji užitnega.

Januarja je pritisnila zima, tista prava, s hudim mrazom, da je po odejah v spalnici spečih vojakov natrosilo iz njihove izdihane vlažne sape preko noči nastali srež. Priti zjutraj v delavnico k peči, četudi jo je bilo poprej treba zakuriti, da si se vsaj malo ogrel, je bil torej za Lojzeta pravi blagoslov in privilegij, ki je trajal le do popoldneva, ko so z delom končali, delavnico pa morali zapustiti. Neka-ko se je navadil do večerje počakati pri prijatelju dr. Kožarju v ambulanti, tudi tam je bilo namreč toplo, drugače pa je bilo po vseh prostorih za navadne vojake mraz, da bi ga skoraj lahko rezal. Prav zaradi nemogočih razmer so zato vojakom nekega januarskega dne pri jutranjem zboru poveljujoči napovedali skorajšnjo selitev v novo vojašnico v Samoboru, a se je na njihovo žalost to zgodilo šele marca, ko je zima, vsaj tista najhujša, že zdavnaj minila. Sprememba je bila zanje kljub temu dobrodošla, saj je bila nova vojašnica za takratne čase moderna, zgrajena na robu mesta in tudi opremljena popolnoma drugače od tiste v Markuševcu, s katero se ni mogla primerjati niti na daleč. Velika kopalnica s tuši, prostorna kuhinja, skupna jedilnica s krožniki in priborom, ki so zamenjali menażke, spalnice s spodobnimi posteljami in žimnicami namesto slamnjač, svetla in dobro opremljena ambulanta z veliko bolniško sobo, moderne delavnice v posebni stavbi, vse to je prekrilo grenke spomine na razmere v prejšnji kasarni, ki so bile vojakom vse prej kot prijazne.

Do konca predvidenih osmih mesecev služenja vojaškega roka Lojzetu ni več ostalo prav veliko, počasi je že štel dneve do odhoda domov. Ko je nadrejenega vprašal, kako kaže z njegovim skrajšanim

rokom, mu je ta odvrnil, da bo že pravočasno izvedel, kdaj se mu izteče. V drugi polovici aprila, ko je o le osmih mesecih služenja že nekoliko dvomil, pa ga je le poklical komandir in mu sporočil, naj piše domov, da mu bodo poslali civilno obleko, ker bo konec aprila napočil zadnji dan njegovega služenja domovini. Res so ga izpustili celo dva dni prej, kot so obljubili, in ga povrh za nagrado iz navadnega vojaška povišali v deseterja. Ko so mu sporočili še točen datum odhoda, je nemudoma oddal vso zadolženo obleko, opremo in orožje ter zadnjo noč v vojašnici preživel kar v civilu. Z dopoldanskim vlakom je naslednji dan prispel na zagrebški peron, tam prestopil na kompozicijo proti Ljubljani in nato domov. Ni utegnil niti dobro zadihati, ko se je že moral javiti na vojnem odseku, da je poleg zbornega mesta v primeru mobilizacije izvedel še za raznovrstne druge vojaške važnosti, vendar je štelo najpomembnejše – spet je bil doma!

Spet doma

Končno je Lojze po dolgih mesecih spet spal v svoji postelji, užival dobrote mamine kuhinje in se hitro privadil domačemu okolju. Ker je želel čimprej pričeti z delom in se postaviti na lastne noge, med služenjem vojaškega roka so izpuhteli tudi vsi prihranki, se je takoj po prvomajskih praznikih oglasil v tovarni glede možnosti za zaposlitev. Že takoj ob prihodu pa je doživel hladen tuš v obliki nagovora vodje kadrovske službe, da sta z očetom družbeno moteča elementa, zaradi česar enostavno ne ve, kaj naj stori. V podzavest se mu je prikradel spomin na neke druge, preživete čase in slika očeta, ki si ne more opomoči po šoku, ko so ga preteklo jesen spodili iz tovarne, se mu je nehote narisala pred očmi. Da bi nekoliko pozabil na vse skupaj, si je oče dal opravka s prepotrebnim popravilom domače hiše in iz dela kovačnice zgradil kopalnico, poleg tega pa uredil tudi pralnico z betonsko kadjo. Več časa je preživel z družino, kar prej, ko je imela vedno prednost tovarna, ni bilo

mogoče, a je nekaj kasneje v njej vendarle spet našel zaposlitev in z njo nove izzive.

Kljub slišanim odbijajočim besedam je Lojze v začetku maja lahko ponovno začel z delom v razvojnem oddelku tovarne Niko, kjer so za ameriškega kupca pripravljali nove izvedbe motorjev in jih tudi redno izvažali v Italijo. Z diplomo in poklicem v žepu, po opravljeni vojaški obveznosti in ureditvi zaposlitvenega statusa je napočil čas, ko je končno lahko pomislil tudi na svojo prihodnost. Kot najstarejšemu med šestimi otroki se je zdelo povsem razumljivo, da si družine ne bo ustvaril v domači hiši, zato je nameraval pot zastaviti na svoje. Tovarna je prav v tistem času gradila manjši stanovanjski blok, izkoristil je priložnost in vložil prošnjo za najem. Dodelili so mu edino še prosto garsonjero in Lojze se je preselil, zadovoljen, da ima poleg službe tudi lastno stanovanje, ki pa ga je bilo treba tudi opremiti. Ko je dobil plačo in postal kreditno sposoben, je na kredit nabavil vse potrebno, tega pa tako ali tako ni bilo prav veliko, saj je bila za opremo na voljo le soba in nekaj malenkosti za kopalnico. Posteljino mu je dala mama, domov je k njej redno hodil tudi na kosilo in večerjo. Ker kuhinje v garsonjeri ni bilo, si je omislil nekaj posode in električni kuhalnik, da si je lahko kar v kopalnici pripravljaj zajtrk in popoldne občasno skuhal kavo. Televizorja ni potreboval, ker v Železnikih takrat še ni bilo ustreznega TV-signala, za zabavo in razvedrilo je imel radio z gramofonom, a zanj zaradi obilice dela v tovarni niti ni bilo časa. Po kosilu se je običajno tudi popoldne vrnil na delo, prosti čas pa je najraje preživljal v družbi prijateljev in znancev, največ z doktorjem Francetom Reškom, ki je takrat prišel službovat v Železnike kot zdravnik splošne prakse. Z njim sta se poznala še iz gimnazijskih let, čeprav je bil dr. Rešek že osmošolec, ko se je Lojze v Ljubljani vpisal v peti letnik. Vzklilo je prijateljstvo, ki se je nadaljevalo tudi v Železnikih in je trajalo vse do Reškove smrti. Srečanja v prostih uricah so prerasla v izlete konec tedna, ko je fantom le nekako uspelo najti prevozno sredstvo, saj osebnih vozil v lasti posameznikov takrat ni bilo ali pa so bila vsaj zelo redka.

Martina družina v Idriji.

Na enega takšnih izletov so se odpravili z Marjanovim avtom Alfa Romeo, namenili pa so se obiskat sestro Mojco v Idrijo, ki je bila tam poročena in zaposlena kot učiteljica na osnovni šoli. Tako je Lojze v Idriji spoznal tudi svojo bodočo soprogo Marto, študentko germanistike, ki se je pravkar vrnila iz Anglije, kjer je v Manchesteru delala pri družini židovskega zdravnika kot "au pair"¹, obiskovala predavanja za tuje študente in se izpopolnjevala v znanju angleškega jezika.

Ko se je vrnila domov, bi jeseni morala študij nadaljevati, vendar sta se z Lojzetom dogovorila, da bo poskusila najti službo v tovarni Niko, študij pa opustila, kar je bila zanjo seveda vse prej kot lahka odločitev. Nanjo so vplivale predvsem okoliščine, v katerih je takrat živela njena družina. Leta 1948 jih je namreč iz hotela, v katerem so živeli in delali, oblast pregnala in ga nacionalizirala. Družini Didič so dovolili vzeti s seboj le nekaj najnujnejšega perila z jedilnim priborom, in čeprav je oče s solzami v očeh prosil, naj mu pustijo vsaj pisalni stroj, ga niso uslišali, nasprotno, zasegli so mu tudi vso gotovino iz hotelske blagajne. Enostavno ni bilo mogoče predvideti, da lahko pride do česa podobnega, saj je bil Di-

dičev hotel le majhno družinsko podjetje, nacionalizacija pa ideološko povsem nepotrebna. Poleg tega je bil oče pred vojno pod italijansko upravo slovenskih ozemelj kot zaveden Slovenec dolgih sedem let konfiniran v Italiji in prisiljen živeti ločeno od družine, med vojno pa je s hrano oskrboval partizanski bolnici Pavla in Franja, a vse to za povojne oblasti ni bilo kaj dosti vredno. Hotel so vseeno nacionalizirali, ga predali v upravljanje nesposobnežu, ki o njegovem vodenju ni imel najmanjšega pojma, in ga tako prepustili propadanju, kar je bil najverjetneje tudi njihov namen. Didičevi so se znašli na cesti, glava družine pa brez dela in sredstev za preživljanje družine. Začasno so se vselili v stanovanje, v katerem je živel očetov brat Stanko, preden je kot zobozdravnik odšel v Trst, kasneje pa jim je uspelo urediti domovanje v stari hiši za hotelom. Družina je preživela s pomočjo obeh očetovih bratov, ki sta živela v Trstu, nato je oče le dobil službo prodajalca v trgovini z mešanim blagom in kasneje v podjetju, ki je prodajalo vino. Po krivični nacionalizaciji se nikakor ni mogel pobrati. Ko je videl, kako gre z njegovim nekdanjim hotelom samo še navzdol, pa ga je vse skupaj še bolj potrlo. Ni se nehal gristi in komaj 60-leten je podlegel po hudi bolezni.

Ko se je torej Marta vrnila iz Anglije, je bil oče edini, ki je v družini zaslužil za preživetje, pa še to bolj skromno. Nadaljevanje njenega študija bi za družino pomenilo veliko breme, posebej zato, ker je tudi brat Igor zaključeval gimnazijo in je sam nameraval na študij v Ljubljano. Martina odločitev, da si bo poiskala zaposlitev, je tako pomenila za družino veliko olajšanje in tudi v tovarni Niko, kjer sta z Lojzetom preverjala možnosti, so hitro našli ustrežno delovno mesto zanjo. Zaradi izvoza motorjev v Ameriko in Italijo so v prodajnem oddelku potrebovali nekoga, ki bi obvladal angleški in italijanski jezik, zato je bila Marta s tekočim govorom obeh nadvse primerna izbira.

Novembra 1960 je res prišla v Železnike, kjer so jo v tovarni redno zaposlili, sodelavci pa prijazno sprejeli, zato se je lahko hitro vključila v novo delovno okolje. Stanovala in prehranjevala se je pri Žumrovih doma, in čeprav je takrat že stanoval v

garsonjeri, je na kosilo in večerjo tudi Lojze še vedno hodil k mami. Delovni proces je v tovarni tudi sicer potekal povsem normalno, posebnih težav z uvajanjem velikoserijske proizvodnje motorjev ni bilo več veliko. Po opravljenih delovnih obveznostih v tovarni sta tako običajno odšla na kosilo, popoldneve pa, če je le bilo mogoče, preživljala skupaj. Pričela sta tudi z varčevanjem, da bi prihranila za ureditev najnujnejšega za skupno življenje, katerega odskočno desko je predstavljala garsonjera. Predsoba, v kateri je bilo prostora komaj za obešalnik, kopalnica s tušem, umivalnikom in straniščem, pa majhna bivalna soba z lončeno pečjo za ogrevanje, da vanjo kakšnega posebnega pohištva sploh ni bilo kam postaviti, takšna je bila njuna garsonjera, majhna in bolj kot ne utesnjena, pa vendar povsem primerna za skupni začetek.

Na spisku skritih želja se je kmalu znašlo tudi prevozno sredstvo v obliki avtomobila, katerega nakup pa je bil v tistih časih izjemno težavno opravilo. Na domačem trgu je bilo moč nekako priti le do vozila Fiat 600, ki so ga v zelo omejenih količinah sestavljali v srbskem Kragujevcu in ga je bilo v razumnem času skoraj nemogoče dobiti. Druga možnost je bil uvoz rabljenega avtomobila iz tujine pod določenimi pogoji, predvsem pa je tisti, ki ga je želel uvoziti, moral v tujini imeti sorodnike, da so mu ga podarili. Iz Jugoslavije ga namreč nisi mogel plačati zaradi preprostega dejstva: zasebniki v plačilnem prometu namreč niso mogli biti lastniki deviznega računa.

Marta ob nastopu službe v družbi sodelavcev. Od leve proti desni: inženir Jože Vidic, Marta, Franc Šifrer, Janez Kavčič, Irena Reya, Franc Bogataj, Marija Čufar in Jože Fajfar.

Fiat 1100, njun prvi avto.

Vendar sta Marto in seveda tudi Lojzeta presenetila njena strica Stanko in Pepi iz Trsta, ki sta jima za poročno darilo kupila lepo ohranjenega fiata 1100. Lojze je avtomobil pričakal v Sežani, kamor ga je šofer pripeljal iz Trsta na carino v ocenitev in plačilo dajatev, po predaji darilnega pisma pa ga je lahko odpeljal na registracijo. Tehničnih pregledov v današnji obliki takrat še niso poznali, pooblaščen mehanik se je z vozilom le zapeljal nekaj metrov, sunkovito zavrl in nato po zavornih sledih ugotavljal pravilnost delovanja zavor. Pregledal je še luči, podpisal dokumente za registracijo in srečnemu lastniku izročil registrske tablice, ki so bile še zadnja ovira do prve vožnje z lastnim prevoznim sredstvom, kar je bil za tiste čase zelo svojevrsten občutek. In prva vožnja je bil kajpak skok do Idrije z obiskom Martinih domačih, čeprav v prahu ali blatu in večinoma po makadamskih cestah.

Dnevi so hitro minevali in misli so jima pričele uhajati k poroki. Skupno življenje sta se namenila začeti v garsonjeri in si kasneje omisliti večje stanovanje, da bi si lahko ustvarila družino. Stekle so priprave na poroko, in ker je veljalo nepisano pravilo, da mora datum poroke določiti bodoča nevesta, je bila Martina odločitev 9. september 1961, praznovati pa sta jo sklenila le v krogu obeh družin. Civilna poroka je bila na Magistratu v Ljubljani, cerkveni poročni obred pa prav tako v Ljubljani, v šentpetrski cerkvi. Po končanih obredih so se skupaj odpeljali v Idrijo, na poročno kosilo v hotel, ki je bil nekdanj last Martinega očeta. S tem zadnjim dejanjem se je

poročno slavlje zaključilo, mladoporočenca pa sta se odpravila na poročno potovanje. In to celo z lastnim avtomobilom, namenila pa sta se proti slovenskemu morju, nadaljevala ob celotni istrski obali in se preko Kvarnerja za nekaj prijetnih, poznopoletnih dni ustavila v Crikvenici.

Po vrnitvi sta skupaj zaživela v garsonjeri, ki je za začetek pomenila njuno malo kraljestvo. Po prvotnem načrtu naj v stanovanjskem bloku nasproti tovarne garsonjere sploh ne bi bilo, a so pri gradnji trisobnemu pritličnemu stanovanju eno sobo odvzeli in ji dodali majhno kopalnico s še manjšo predsobo, trisobni stanovanji v nadstropju pa dogradili tako, kot sta bili načrtovani. Iz stanovanja, zmanjšanega za sobo, se je stanovalec kmalu izselil, zato je Lojze izkoristil priložnost in zaprosil tovarniško vodstvo, da bi mu izpraznjenega dodelili, priključili pa še garsonjero, v kateri sta že bila. Prošnji so res ugodili, zato sta mlada najemnika garsonjero in stanovanje povezala, vhod iz hodnika v predsobo pa zazidala. Naslednjo pomlad sta se vselila, vesela in srečna, da sta sedaj v primernejšem stanovanju, čeprav ga je bilo v bližnji prihodnosti treba še opremiti, načrtovanemu povečanju družine ustrezno. Žal se je hitro izkazalo, kakšne kakovosti je bilo vgrajeno stavbno pohištvo in da o kakršni koli izolaciji ni ne duha ne sluha. Ob vsakem dežju, ki ga je nosil veter, so okna zamakala, z brisačami in cunjami je bilo treba zaustavljati vodo, da ni tekla po notranjih stenah. Pozimi pa je bilo kljub izdatnemu ogrevanju v stanovanju bolj kot ne hladno in drva so dobesedno frčala skozi slaba okna in tanke stene, dodaten negativni dejavnik pa je predstavljalo tudi sonce, ki se v tem delu Železnikov pozimi kar nekaj mesecev nikakor noče prikazati na obzorju. V takšnih razmerah je bilo stanovanje res težko ogreti, zato je Lojze v primeru hudega mraza med dopoldanskim odmorom skočil v stanovanje in zakuril, da je bilo vsaj malo toplo, ko sta prišla z dela. Zato pa je Marta lahko pričela uporabljati kuhinjo, saj te možnosti prej v garsonjeri ni bilo in sta se z Lojzetom prehranjevala v kuhinji mame Lucije pri Žumrovih. Novo

Nevesta in ženin pri poročnem obredu.

stanovanje sta pričela zlagoma tudi opremljati, kar pa je bilo v tistem času zaradi nizkih plač mogoče le s pomočjo potrošniških kreditov. Pa vendar je nekako šlo ...

Prvič v New Yorku

Razmere so se v tovarni po prenehanju prisilne uprave uredile in bivši prisilni upravitelj Vladimir Logar je postal redni direktor Iskre Železniki. Bil je v prvi vrsti politik, a je kot trezno razmišljajoč človek in diplomant ekonomske fakultete skrbel, da je delo v tovarni potekalo normalno. Za njihove motorje so se pričeli zanimati tudi evropski kupci, ki jih je zanje navdušil Iskrin zunanjetrgovinski oddelek. Zaradi takšnega zanimanja je bilo treba veliko potovati, saj se je bilo z bodočimi kupci treba dogovarjati o lastnostih in konstrukciji motorjev. Potovali so v glavnem z vlaki, na potovanjih pa izkoristili priložnost in od predpisanih dnevnic kupili odpustek ali dva za domače. Prenočevali so v najcenejših hotelih in jedli le toliko, da niso bili lačni. Z dnevnicami so varčevali, kolikor se je le dalo, saj drugega denarja sploh niso smeli imeti pri sebi. Lastniki deviznih računov so lahko postali šele kasneje, da so z njih dvigali devize in jih legalno nosili čez mejo. Ker so tujci njihove tovrstne stiske poznali, so jih običajno vabili na kosila ali večerje.

Medtem se je končno utekla tudi proizvodnja motorjev, ki so jih redno pošiljali ameriškemu kupcu. Za tehnološko plat proizvodnje so v tovarni skrbeli

trije novozaposleni strojni inženirji, medtem ko je Lojze vodil razvojni oddelek. Ameriški kupec, gospod Sharenow, jih je najmanj dvakrat letno obiskal in s seboj običajno prinesel nove vzorce motorjev za izdelavo, zato v razvojnem oddelku dela ni nikoli zmanjkalo. Ob zadnjem tovrstnem obisku je izrazil željo, naj bi nekdo iz tovarne prišel k njemu v New York, da bi nato skupaj obiskala kupce in jih povprašala po njihovem mnenju in pripombah o Iskrinih motorjih. Direktor Logar ni dolgo pomišljal, saj se mu je kot angleško govoreči, pa še razvijalec motorjev povrh, zdel Lojze edina prava izbira. Ta je priložnost pograbil z obema rokama, in ko je zbral vse potrebne dokumente, je bilo za potovanje treba preskrbeti le še letalske karte. Ker je v Pariz letel domači JAT s svojo linijo, je bilo polet mogoče plačati z dinarji, za let iz Pariza v New York z ameriško letalsko družbo TWA pa so bile nujne devize, s katerimi je bilo seveda treba varčevati. Prav zato so se v tovarni odločili za povratek iz New Yorka s tovorno ladjo Slovenija v lasti reške Jugolinije, ki so ga lahko plačali z dinarji.

Oboroženega z vsemi potrebnimi dokumenti je Iskrin šofer v začetku junija Lojzeta odpeljal na zagrebško letališče, kjer se je vkrcal na dvomotorni Convair, ki je po skoraj triurnem poletu pristal na pariškem letališču Orly. Na ogromnem letališču se je skoraj izgubil in komaj našel pomol s štirimotornim reaktivcem Boeing-707, čakajočim na potnike za svoj prvi neprekinjeni polet preko Atlantika. Pred njim je linijo Pariz-New York vzdrževalo letalo z batnimi motorji Super Constellation, ki pa je letelo preko Irske in moralo zaradi polnjenja z gorivom najprej pristati v Shannonu in nato iz istega razloga po 12 urah letenja še v novofundlandskem Ganderju na drugi strani Atlantika. Polet v enem zamahu iz Pariza do New Yorka pa je z B-707 trajal le prijetnih nekaj več kot osem ur.

A se je pred pristankom vendarle zapletlo. Zaradi močnega neurja je v zraku nad letališčem v New Yorku na dovoljenje za pristanek čakalo več letal, in ker TWA B-707 za čakanje ni imelo dovolj goriva, se je moralo obrniti in pristati v Bostonu. Do New Yor-

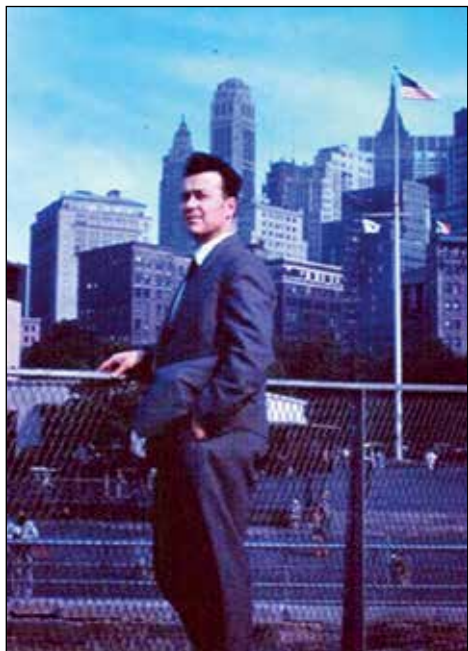

Boeing 707 (B-707) na pariškem letališču Orly.

ka, oziroma letališča Idlewild, pozneje preimenovane v JFK (John Fitzgerald Kennedy), iz Bostona oddaljenega šest ur vožnje, so potnike prepeljali z avtobusom.

Naslednji dan je Lojze skupaj s predstavnikom firme United Trade, ki je v Ameriki zastopalo slovenski Intertrade, obiskal podjetje gospoda Sharenowa v njegovih poslovnih prostorih na Long Islandu. Od vseh dobavljenih Iskrinih motorjev so sami uporabljali le motorje za pogon šivalnih strojev, ostale tipe pa so kot grosist prodajali proizvajalcem različnih gospodinjskih aparatov, ki sta jih v naslednjih dneh obiskala z gospodom Sharenowom. Marsikje sta slišala takšne in drugačne pripombe na račun kakovosti, sem ter tja kakšno grajo, redkeje tudi pohvalo. Na obiske, včasih tudi precej oddaljene, sta se vozila z volkswagnovim hroščem po hitrih šestpasovnicah, ki so bile s prometom množice ogromnih petmetrskih limuzin pravo nasprotje domačim luknjastim cestam in redkim, po njih vozečim se avtomobilom.

Med obiski se je pokazala priložnost spoznati ameriško podeželje, dnevi pa so ob tem hitro minevali. Z uslužbencem United Trade sta si za konec tedna ogledala mesto, saj med tednom za kaj takega ni bilo priložnosti. Ogledala sta si Empire State Building in otoček pred New Yorkom z znamenitim Kipom svobode. Obiskala sta nekaj trgovin in bila šokirana, kaj vse se dobi za denar in kako enostaven je tam nakup avtomobila. Tega si Lojze sicer ni omissil, je pa zato kupil majhen tranzistorski sprejemnik, o katerem si doma takrat lahko le sanjal.

Na ladji proti Kipu svobode.

Tudi drugi teden bivanja v New Yorku je med obiskovanjem končnih uporabnikov Iskrinih motorjev in tudi nekaterih manjših tovarn, proizvajalk podobnih elektromotorjev, izredno hitro minil. Pri njih se je Lojze seznanil tudi s proizvodno tehnologijo, konec tedna pa ga je gospod Sharenow povabil k sebi domov, na atlantsko obalo Long Islanda, kjer je spoznal njegovo židovsko družino.

Bivanje v New Yorku se je približalo koncu, ostal je le še povratak z ladjo domov. V ponedeljek zvečer je sledilo vkrcanje na desetstičotonsko tovornačo Slovenija z nekaj potniškimi kabinami, in ker je bila ladja že natovorjena, so lahko počasi krenili. Iz pristanišča jih je odvelkel vlačilec, nato je strojnik aktiviral polovični lastni pogon, in ko se je motor enakomerno ogrel, je po približno eni uri začel delovati s polno močjo. Potovalna hitrost zaradi plasti školjk in vodnih rastlin na ladijskem trupu, ki upor med vožnjo zelo povečajo, ni smela preseči 14 vozlov, ladja pa že tri leta ni bila v doku.

Prve dni plovbe je bilo morje povsem mirno in maloštevilni potniki so se hitro privadili ladji in življenju na njej. Lahko so se sprehajali po krovu in

od prijaznih mornarjev izvedeli marsikaj o življenju pomorščakov. Za preganjanje dolgčasa bi prišla nadvse prav kakšna knjiga, a je Lojze v svoji prtljagi žal ni imel. Zato se je tretjega dne povzpел na poveljniški most in se detajlno seznanil s plovilom in njegovo posadko. V višini Bermudov pa je potovanje po morju spoznal še z njegove druge plati, saj se je po treh dneh lepe plovbe vreme močno poslabšalo; morje je postalo razburkano, valovi pa vse višji in višji. Potnikov se je lotila morska bolezen, ki so jo brez bruhanja lahko prestajali le v posteljah, in šele po nekaj dneh, ko se je valovanje umirilo, so se vsi precej bledih obrazov znašli pri zajtrku v jedilnici.

V naslednjih dneh si je Lojze krajšal čas s fotografiranjem, med drugim celo z višine prvega jambora, kamor je splezal s kapitanovim dovoljenjem. Čez dan se je zadrževal na ladijskem mostu in se mimogrede naučil določati položaj ladje s pomočjo sekstanta, zašel pa je tudi v strojnico z orjaškim dizelskim pogonskim motorjem s 30 tisoč konjskimi močmi, vrtečim se pri nizkih 300 obratih na minuto. Tam je bil poleg glavnega motorja še manjši, prav tako dizelski motor, ki pa je poganjal električni generator za oskrbovanje ladje z električno energijo.

Po približno polovici plovbe so severno od ladje zagledali prvega od Azorskih otokov in se počasi začeli bližati prvemu postanku na poti, maroškem pristanišču Tanger, kjer naj bi del tovora izkrcali. Po

Del krova tovarne ladje Slovenija.

pristanaku je ladijski stevard od vseh potnikov zahteval, naj zaklenejo kabine in mu izročijo ključe, da bi se tako zavarovali pred pristaniškimi delavci, ki so med raztovarjanjem običajno zelo radi stikali po kabinah in še raje kaj vrednejšega odnesli. V spremstvu mornarjev so si potniki ogledali mesto, ki pa turistom z ladje česa prijetnejšega od orientalskega dirandaja, umazanije in smradu ni moglo ponuditi.

Po dvodnevnem raztovarjanju so Tanger zapustili in odpluli do bližnjega pristanišča Gibraltar in se tudi tam znebili dela tovora. Po vplutju skozi Gibraltarska vrata v Sredozemsko morje se je barva morske vode iz sivo zelene spremenila v popolnoma modro, od tod tudi naziv Azurna obala. Naslednje pristanišče za raztovor je bila Genova, in ko je Lojze od kapitana izvedel, da bodo od tam do Rijeke zaradi nadaljnjih sidranj potrebovali še teden dni, se je v Genovi nemudoma izkrcał. Od dnevnic mu je ostalo ravno dovolj denarja za karto z vlakom do Ljubljane, kamor je po nekaj prestopanjih prispel pozno zjutraj naslednjega dne. Po treh tednih potovanja, od tega skoraj polovica preživetega na ladji, je bil končno zopet doma, bogatejši vsaj za kakšno življenjsko izkušnjo.

Naslednji dan je že odšel na delo, kjer je predvsem posredoval ameriške razmere in doživetja. Marsikaj je bilo novega, zagotovo pa je največ pomenilo natančnejše poznavanje kupca in njegovih odjemalcev, njihovih potreb in jasnejši odnos tovarne do kupca. Tako so cilji postajali jasnejši in tudi pot do njih se je zazdela lažja kot še nedavno prej. Proizvodnja je tekla konstantno, izvoz je naraščal, tovarna je postajala vedno pomembnejši gospodarski subjekt. Oblasti so pritiskale z vključitvijo v sistem Iskra, v katerem so takrat že bila vsa pomembnejša podjetja slovenske elektroindustrije, kar se je zaradi prisilnega upravitelja Logarja in njegovih zvez lahko zelo hitro tudi dejansko zgodilo. Žal je moral Logar, tudi formalno imenovan za direktorja podjetja Iskra Železniki, po partijski direktivi nenadoma prevzeti funkcijo predsednika kranjskega okraja in se od direktorovanja posloviti. Za vršilca dolžnosti je bil začasno imenovan diplomirani inženir Franc

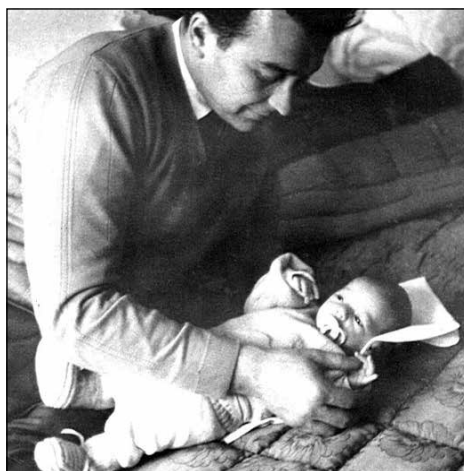
Hočevar, dotedanji tehnični vodja, kar se je izkazalo kot dobra rešitev. Vodstvo tako velikega podjetja, kot je bila v tistem času združena Iskra, je pri oblasteh sploh veljalo kot ugledno, zato je vpliv raznih lokalnih in občinskih funkcionarjev na podjetje povsem ponehal, v podjetju samem pa s tem v zvezi tudi delovanje notranjih sovražnikov.

Družina

V tem času sta z Marto pričakovala prvega otroka, in čeprav naj bi se rodil šele v začetku decembra, je čas mineval v pripravah na rojstvo in novo življenje. Žal je veselo pričakovanje zagrenila kaplja v obliki hude bolezni Martinega očeta, ki je 7. septembra umrl doma v Idriji in tako ni dočkal rojstva svojega prvega vnuka.

Marta je do zadnjega dne hodila v službo in tako sredi dopoldneva na delovnem mestu začutila, da je prišel njen čas. Z dr. Reškom sta jo odpeljala v Kranj, kjer je v porodnišnici 8. decembra 1962 povila prvorojenca Tomaža.

Na srečo so se takrat v Italiji že pojavili prvi pralni stroji, ki so za gospodinjstva pomenili pravo olajšanje, a smo takrat v Jugoslaviji o njih lahko samo sanjali. Enega od teh je Lojze skupaj s primerno količino pralnega praška uvozil s pomočjo Martinih

Ljubeči očka s prvorojencem Tomažem.

sorodnikov iz Trsta in izkazalo se je, da govorice o koristnosti aparata niso bile iz trte izvite. Žumrov pralni stroj je postal skoraj krajevna atrakcija, ki je povzročila pravo euforijo z nakupovalno mrzlico, in kdor je v Železnikih le imel možnost, je iz Italije pripeljal pralni stroj. Poti čez mejo v Italijo so med ljudmi postajale vedno pogostejše, krog uvoznih artiklov pa se je mimo strojev, pralnih praškov in kave nezadržno širil. V mladi Žumrovi družini je naslednji artikel iz uvoza predstavljala ogrevalna peč na olje, dodatni gospodinjski aparat, hladilnik mari-borske tovarne Himo pa so kot domači proizvod že lahko kupili znotraj državnih meja.

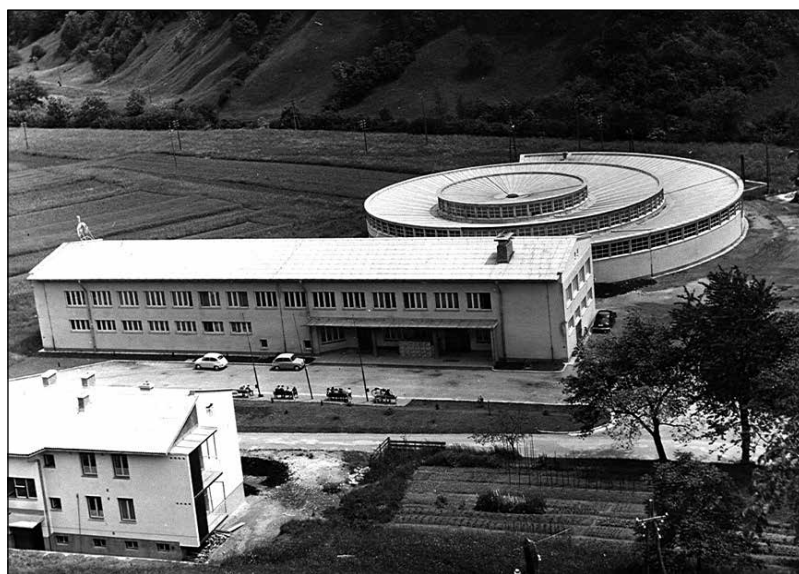
Vsi stanovalci tovarniškega bloka so bili seveda zaposleni v tovarni in so se ob večerih sestajali enkrat pri enem, drugič pri drugem. Poslušanje radia in plošč, raznovrstna debata ob kavici s premlevanjem dogodkov v tovarni, takšen je bil dnevni red prostočasnih srečanj, televizija je bila takrat še nepredstavljivo razkošje. Na Krvavcu je sicer že deloval televizijski oddajnik, a v Železnikih njegovega signala zaradi okoliških hribov niso mogli sprejemati. Peščica zanesenjakov si je kljub temu prizadevala v kraj nekako pripeljati televizijski signal in uspelo jim je s tranzistoriziranim pretvornikom, ki so ga s pomočjo Krajevne skupnosti postavili v Strmici. Na

hribu ni bilo električnega omrežja, zato je bilo treba vsakih štirinajst dni menjati napajalni akumulator, kar ni bilo prav lahko delo. Kljub vsemu je pretvornik s signalom pokrival celoten spodnji del Železnikov s Češnjico, segal je vse do Selc.

Tovarna Iskra

Po novem se tovarna ni več imenovala Niko, postala je Iskra, tovarna elektromotorjev in gospodinjskih aparatov. Notranji odnosi so se uredili in pokazalo se je, da so za njen nadaljnji razvoj in proizvodnjo potrebni tudi strokovnjaki, doslej obravnavani le kot nujno zlo ali nekakšni nebodijihitrea.

Po končani prisilni upravi je bilo treba izvoliti osnovne samoupravne in upravne organe, obenem pa še centralne organe in njihove predsedujoče. Lojzeta so izvolili v upravni odbor in ga postavili za predsednika, obenem pa je bil izvoljen tudi v centralni upravni odbor. Kot predsednik upravnega odbora je moral urediti vse potrebno za sprejem Franceta Šifrarja iz Škofje Loke, ki naj bi postal novi direktor, to pa je nekatere v tovarni zaradi njegovega udbovskega pedigreeja pošteno plašilo. Strah se je izkazal kot neupravičen, saj se Šifer za politiko ni

Tovarna Niko v novi podobi s stanovanjskim blokom v ospredju.

dosti menil, njegova vrlina pa je bila v prvi vrsti poštenost. Res je o delu v tovarni in njenem delovanju vedel zelo malo ali skoraj nič, zato se je toliko bolj zanesel na svoje ožje sodelavce.

Proizvodnja motorjev je konstantno naraščala in v letu 1965 so v Ameriko dobavili že milijonti primerek. Tržišče je zahtevalo vedno nove modele, količinsko najboljše pa je postala proizvodnja motorja za električni nož. Izvoza je bilo vedno več, in ker je izvoz pomenil vir prepotrebnih deviz, je tovarna svoj položaj v sistemu Iskra vedno bolj utrjevala. Z državno direktivo so se posamezne republike v sklopu federacije lahko pričele ukvarjati z izvozno dejavnostjo, zato je Iskra za vse svoje članice ustanovila lasten izvozno-uvozni oddelek, ki je močno olajšal tudi uvoz reprodukcijskega materiala, pa še provizije so ostale doma. Z izvozom pridobljene devize je tovarna lahko legalno odstopila ostalim članicam sistema Iskra in pobrala tečajno razliko. Rentabilnost proizvodnje za izvoz, ki je bila zaradi nizkih svetovnih cen na spodnji meji donosnosti, se je s temi potezami primerno povečala, firma pa si je ustrezno krepila svojo veljavo in položaj.

Določene sestavne dele elektromotorjev je bilo treba tudi uvažati, plačevati nemajhne carinske davkatve in za vsak uvoz dobiti še ustrezno dovoljenje zvezne gospodarske zbornice, skupaj z dovoljenjem domačega proizvajalca nekalitetnega surogata. Sestavne dele so uvažali z Zahoda, dovoljenja domačih proizvajalcev pa je bilo včasih zelo težko pridobiti. Razliko v cenah so pokrivali z izvozom na vzhodnoevropske trge, kjer so ob nižji kakovosti izdelkov dosegali bistveno višje cene kot na zahtevnem ameriškem tržišču. Tovarno je z vedno novimi idejami, predlogi in zahtevami vsaj dvakrat letno obiskal tudi gospod Sharenow, lastnik glavnega ameriškega kupca Empire Machines, Inc.

Lojzetovo družinsko življenje je teklo brez pretresov, skoraj umirjeno. Tomaž je bil vsak dan večji korenjak in večkrat so se odpravili na izlet z avtomobilom, ki je po števcu kazal že skoraj sto tisoč prevoženih kilometrov. To je bil čas, ko je bilo tre-

Z novim avtomobilom na izletu pred San Marinom.

ba misliti na njegovo generalno obnovo ali pa na nakup novega prevoznega sredstva. Pri tedanjih avtomobilih je bilo nujno po vsakih 1.500 prevoženih kilometrih pod tlakom mazati zglobe krmilnega sistema s prednjima obesama in zamenjati olje v motorju, po vsakih 10 tisoč kilometrih na servisu nastavljeni motorne ventile in po 50 tisoč kilometrih menjati batne obročke. Po 100 tisoč kilometrih pa je bilo treba generalno obnoviti motor in zamenjati praktično vse gibljive dele. Prav v tem času je Crvena zastava v Kragujevcu pričela z montažo novega tipa italijanskega modela Fiat 1100 in jih s kvotami po bogve kakšnem ključu za prodajo delila posameznim republikam. Ker se je nekako pokazala priložnost, sta jo z Marto hitro pograbila ter na kredit kupila čisto novega, deviško belega Fiatovega lepotca.

Marta je bila medtem v vselem pričakovanju in čas za drugo rojstvo se je počasi bližal. Lojze je v začetku junija moral odpotovati na nujno službeno pot v London k firmi Morganite, ki je Iskri dobavljala ogljene ščetke in sintrane ležaje, a ga je že drugi dan obiska presenetil telegram, da je dobil sinka. Obisk je sklenil čim prej končati, da bi se lahko nemudoma vrnil domov, in zato so tistega dne v Morganitu na pogajanjih sestankovali skoraj do enajste zvečer ter kljub nenadnemu srečnemu dogodku v celoti in uspešno zaključili program obiska. Na JAT-ovem letalu se je še našel tudi prosti sedež za povratek in tako se je Lojzetu posrečilo že tretji dan po odhodu biti spet doma, na obisku

Tomaževa priljubljena igralnica, priročni Fiat 1100.

Ime mi je Andrej, star sem štiri mesece in veselo zrem v svet!

v kranjski porodnišnici, po enem tednu pa se je Tomažu v domači otroški sobi pridružil še novi družinski član Andrej, kot sta ponosna starša dala novorojencu ime.

Že kmalu pa so mlada starša doletele prve težave, povezane z varstvom, ko jima je predvidena varuška, že tako bolj kot ne bolehná Jožmanova Francka, nenadoma sporočila, da kar dveh živahnih otrok sama ne bo zmogla prevzeti v varstvo. Ker se je Andrej k sreči rodil ob nastopu poletja, natančneje 16. junija, je za novega člana bogatejša družinica dopust v glavnem preživljala kar doma in pri Martinih v Idriji, tako da je poletje še prehitro minilo. Na vrata je potrkala jesen z vsakoletnimi pripravami na zimo v obliki kurjave in ozimnice, saj si tedaj sprotnega nakupovanja potrebščin ni bilo mogoče niti zamisliti, ker so bile trgovine za kaj takšnega v primerjavi z današnjim časom povsem preslabo založene. Kupovati je bilo mogoče bolj kot ne le sveža osnovna živila, zamrzovalnikov in hladilnikov, ki so jih premogle le redke med trgovinami, pa gospodinjstva sploh še niso poznala. Treba se je bilo oskrbeti in domače shrambe s kletmi napolniti vsaj s krompirjem in sadjem, kar je bila običajno naloga tovarniškega sindikata, mnogi pa so pridelke odkupili kar direktno od kmetov v bližnji ali daljnji okolici.

Za kurjavo so stanovalci bloka običajno uporabljali velenjski lignit, ki ga je prav tako preskrbel tovarniški sindikat, potrebna metrska drva pa so vedno kupili pri okoliških kmetih in jih, preden so

jih zložili v drvarnico, še razžagali in razcepili. V drvarnico so k drvem skozi kletno okno zmetali tudi lignit, ki pa je imel to slabo lastnost, da je pri gorenju zelo počasi razpadal, puščal ogromno pepela, pa še cela hiša je ob tem smrdela po žveplu. Za kuhanje izven kurilne sezone sta si Marta in Lojze omislila električni kuhalnik na dve plošči in tako drv za kuhanje nista porabila kaj dosti, ker pa električnih štedilnikov, kombiniranih s pečico, takrat še niso poznali, je bilo za peko v pečici vseeno treba zakuriti. Jeseni je Marta vkuhavala kompote in marmelade za zimo, ko je svežega sadja zmanjkalo, sadje za vkuhavanje pa sta običajno kupovala od pridelovalcev iz Goriških brd, ki so ga pripeljali kar pred tovarno in ga tam ponujali delavcem. Posebno poglavje pa je predstavljala preskrba z mlekom, saj mlekarne v Železnikih ni bilo, zato ga je bilo mogoče dobiti le neposredno pri kmetih. Mama Lucija je tako vsak večer hodila po mleko na Češnjico in se nazaj grede ustavila pri snahi, da ji ga je nekaj odstopila, ob nedeljah pa je Lojze sam odšel ponj k maminim sorodnikom v Selca. Pri njih so se občasno oskrbeli tudi s krompirjem za ozimnico, ki ga je moralo biti dovolj do naslednje sezone.

Takšne, malodane tradicionalne priprave na zimo so tudi v drugih družinah, ne samo v Lojzetovi, nespremenjene in skoraj do pičice enako potekale še celo vrsto naslednjih jeseni, medtem ko so se časi stalno spreminjali in se, končno, zares spremenili. Z njimi pa, kajpak, tudi ljudje ...

Zaključek prvega dela

Prvi del pripovedi, prave sage z opisom dogodkov iz življenja Lojzeta Žumra, vključujoč zgodovino najmlajše, železnikarske veje njegovega rodbinskega drevesa, se zaradi svoje obsežnosti v tokratni številki Železnih niti zaključuje. Drugi del z nadaljevanjem zanimivega branja je že pripravljen in bo objavljen v naslednji, štirinajsti številki našega zbornika, ki tradicionalno izhaja enkrat letno, česar ste, dragi bralci, zdaj gotovo že vajeni.

Za konec pa še pojasnilo.

Ker gre v pričujočem zapisu izključno za podatke, ki jih kot živi vir pripoveduje, zapisuje in na-

vaja biografiranec osebno, njihov izvor seveda ni posebej naveden. Nekateri dogodki temeljijo na zgodovinskih dejstvih, veliko jih izhaja iz ustnega izročila ali pripovedi iz roda v rod, daleč največ pa je neposrednih osebnih doživetij iz življenja spoštovanega gospoda Alojza Žumra, ki mu je celoten zapis tudi posvečen. Vsi zapisani dogodki imajo eno in edino skupno lastnost: vsi po vrsti so prikazani tako, kot so se zares zgodili, zato bralcu v njihovo avtentičnost ni treba niti malo dvomiti.

Tudi objavljene fotografije so slavljenčeva last, zato pri navedbi vira za prav vsako od njih, razen njegovega portreta na prvi strani, velja: vse so iz osebne arhiva Alojza Žumra.

Opombe:

¹ Izraz "au pair" je francoski in pomeni v dobesednem prevodu "pod enakimi pogoji". Dejansko pa je "au pair" mlajša oseba iz tujine, stara praviloma med 18 do 30 let, ki v zameno za brezplačno hrano in stanovanje ter dogovorjeno žepnino pomaga pri varstvu otrok in lažjih gospodinjskih opravilih. Običajno so "au pair" dekleta, niso pa izključeni niti fantje.

Aleksander Čufar

MF FZS, MPSA, EFIAP platinum

Fotograf

Katarina Primožič

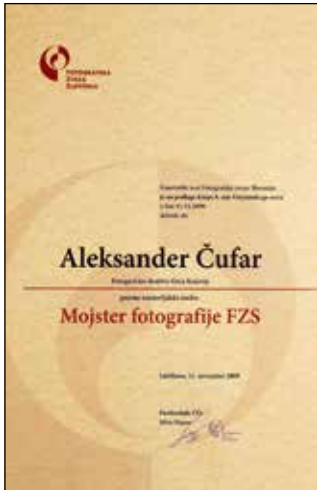
Aleksander Čufar. Foto Janez Tolar

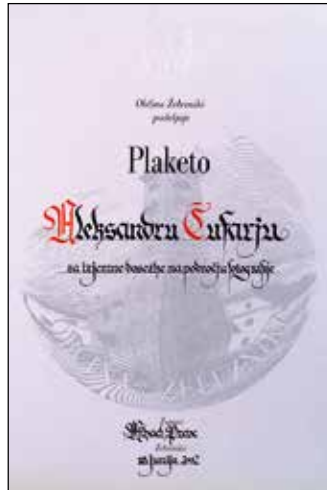
Master PSA.
Foto:
Aleksander
Čufar

Puharjeva
nagrada
za izjemne
dosežke
v izrazni
fotografiji,
2006. Foto:
Aleksander
Čufar

Mojster
Fotografske
zveze Slovenije.

Plaketa
občine
Železniki
za izjemne
dosežke na
področju
fotografije.

Excellence FIAP
platinum.

Fotografije z dušo in zgodbo opazovalca ustavijo, ga presenetijo, navdušijo in ostajajo v njegovem spominu. Običajnim sprehajalcem in opazovalcem odkrivajo skrite, neizrazite, včasih celo nevidne podrobnosti in zanimivosti. Zdi se, da Aleksander hodi po drugih poteh.

Aleksander Čufar je pozoren raziskovalec, lovec brez puške, varuh narave ...

S fotoaparatom zapisuje in ohranja neponovljive trenutke. Je mojster fotografiranja - slikanja s fotoaparatom. Je umetnik, ki prevzame in navduši tudi zahtevnega opazovalca njegovih fotografij. Aleksander je Fotograf, ki s svojim delom prepriča strokovno podkovanе, izostrene in kritične poglede fotografov vsepovsod po svetu. To potrjujejo mnoge prejete nagrade z mednarodnih razstav in natečajev. Vseh ima že več kot šeststo.

V fotografskem svetu prepoznanim in potrjenim, nagrajenim mojstrom dodelijo strokovne nazive. Le-ti sporočajo fotografovo kvaliteto, število izpeljanih mednarodnih razstav in nagrad pod pokroviteljstvom zveze, ki podeljuje določen naziv (FIAP,

PSA, UPI). Številne med njimi je prejel tudi Aleksander. Kot prvi med slovenskimi fotografi je osvojil naziva MPSA - Mojster ameriške fotografske zveze in EFIAP platinum - platinasti odličnik Svetovne zveze za fotografsko umetnost, je pa tudi MFFZS - Mojster fotografije Fotografske zveze Slovenije.

Ponosen je tudi na Puharjevo nagrado za izjemne fotografske dosežke in plaketo Občine Železniki.

Na tvoji spletni strani sem v komentarju Damijana Kljajiča prebrala, da si "človek, ki ve, zakaj ima v roki fotoaparat". Ob čem vse se ustaviš? Kaj te prepriča, da pritisneš na sprožilec, "zapišeš" in ohraniš trenutek?

Za zdaj se še nisem specializiral. Slikam vse, kar se mi zdi zanimivo in dobro. S predlogom, naj poslikam vse metulje v Sloveniji, se nisem mogel strinjati. Če mi je metulj všeč, če je na lepi roži, ga bom gotovo slikal, če ne, me tudi premakne ne. Rad sem fotografiral Jamnik. Danes je to priljubljena točka mnogih fotografov, tako zdaj hodim drugam. Našel sem druge kraje, nove izzive.

Prvič fotografiran, 1962. Foto: arhiv družine Čufar

Štiriletni Sandi, 1966. Foto: arhiv družine Čufar

Zgodi se, da stopiš na balkon, iz avtomobila, dvigneš fotoaparata in ... To je to. Včasih delaš namensko več let, pripravljajš serijo fotografij, a narediš le pet dobrih posnetkov.

Med vožnjo po Sloveniji videvam motive, ki tistega dne niso nič posebnega. Z izkušnjami, ki sem jih nabral v vseh teh letih, znam na podlagi vremenske napovedi in letnega časa presoditi, kam se odpraviti, katero opremo naložiti v avto ... Tam počakam in posnamem več posnetkov. Doma pa jih v miru pregledam in izberem najboljšega. Tudi vsakodnevna vožnja v službo in domov je čudovit čas za opazovanje in oblikovanje načrtov.

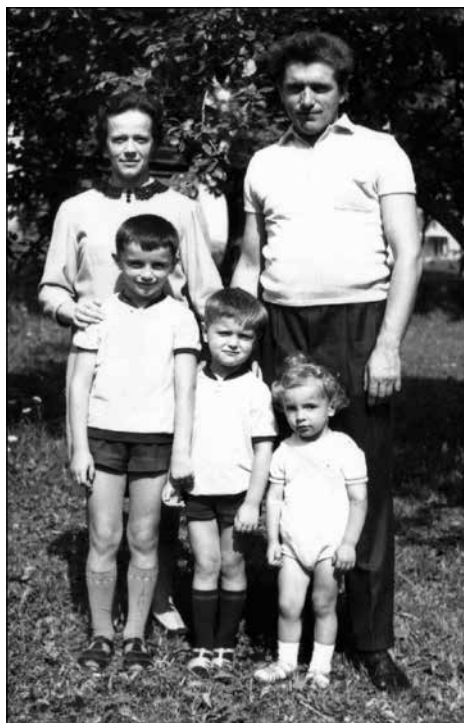
Zgodi se, da čisto naključno posnamem dobre fotografije. Vse povsod se da opaziti fotografu zanimive stvari. Le videti je treba. Sledim misli znanih fotografov, da poslikaj nekaj lepega tako, kot s prostim očesom ne moreš videti, in naredil boš super fotografijo.

Slikam ljudi, naravo, makro (bližnje) posnetke pokrajine ... Delam tudi fotografije, ki jih sestavim iz več delov različnih fotografij – eksperimente, ki jih ustvarjam v digitalni temnici. Z leti postaneš zahtevnejši, bolj kritičen do svojega dela. Če naredim vsaki dve leti super posnetek, sem zelo zadovoljen. V glavnem mi manjka časa in moči, idej nikakor.

Občutek imam, da si rad v naravi. Da te njena ponudba pomirja in izziva.

Od nekdanj me privlači gozd. Vedno sem se trudil prikazati njegovo lepoto. Z rezultatom pa kar nisem bil zadovoljen. Potem pa sem v knjigi Fritza Pölkinga prebral, da je treba v gozd takrat, ko dežuje. (*Ob tem iskrivo obudi spomin na fotografijo, na kateri nizozemskemu fotografu sredi gozda žena drži dežnik.*) Danes sem tudi jaz zadovoljen s svojimi posnetki gozda. Tja zahajam predvsem v slabem vremenu. Sem moker, premražen, utrujen ... Obisk gozda lahko načrtujem.

Živali pa čakam ure in ure ob vodi, v majhnih šotarih, na ozkih poličkah ... Veliko naporov, logistike, prevozov ipd. fotografi namenimo tisočinki sekunde, ki jo lovimo in včasih ulovimo. Zanimiva je zgod-

Družina Čufar, 1969. Foto: arhiv družine Čufar

ba o vodomcu, ki sem ga potrepežljivo čakal v šotoru – vsega skupaj približno 48 ur v dveh letih – preden sem ga uspel ujeti. Za fotografiranje živali je treba o njih veliko vedeti in čim bolj spoznati njihove navade. Pri tem so mi z nasveti v veliko pomoč prijatelji, ki so specializirani na tem področju.

V deseti številki Železnih niti je bila objavljena tvoja reportaža o žabah v Dolenji vasi.

Tomaž Demšar me je obveščal o dogajanju v mlaki pri silosih v Dolenji vasi. Nastala je res lepa reportaža. S fotografiranjem žab pa smo začeli v Kočevju. Lahko bi rekel, da smo to temo dvignili na višji nivo. Nekateri so nam rekli kar žabjeslovci. Projekt pa smo poimenovali Žabja svatba. Moji posnetki žab so zelo uspešni na različnih natečajih. To niso eksotične žabe z rdečimi očmi, ampak čisto navadne krstače in sekulje. Te dvoživke sem slikal od Prekmurja do Koroške in Kočevja ter na Gorenjskem. Pri fotografiranju žab je seveda treba zlesti v lužo in v blato. Tako se ves moker in premražen zlijem

z okolico. Žabe me sprejmejo in kmalu skačejo tudi po meni.

Večina slovenskih žab je rjavih in zelenih. Posebnost pa je plavček, samec, ki je v času ljubezni tri dni modre barve. S kombiniranjem okolice in zlate barve mi je uspelo narediti fotografijo, ki so se ji vsi čudili, saj se jim je zdelo neverjetno, da bi bila posneta pri nas. Prav ta fotografija je v zadnjih treh letih prejela prestižne nagrade v kategoriji narava.

Ali obstaja letni čas, ki te – fotografa – intenzivneje nagovarja?

V vsakem letnem času se da kaj izluščiti. Dež, jutro, zima ... Motiv opaziš naključno, včasih pa fotografijo načrtuješ in počakaš na ustrezen dan, uro, letni čas, ko bo ustrezna svetloba. Sčasoma se človek nauči, kdaj so razmere ustrezne. Barvitost jeseni me najbolj vleče. Barve, meglice, dolge sence ... Dolžina letnih časov je v fotografskem svetu različno dolga. Zgodi se, da jesen s svojo barvitostjo traja več tednov, včasih pa se konča v le nekaj dneh. Pred leti po treh intenzivnih tednih fotografiranja jeseni nisem imel več moči. Jesen pa je še kar trajala. Žena

je takrat pripomnila: "Če ne bo že konec te jeseni, bo pa tebe."

Nekoč pa si bil začetnik. V šolskem glasilu Naše poti sem našla podatek, da si bil v sedmem razredu član fotokrožka.

Bolj kot fotokrožka se spominjam modelarskega, kjer smo "šniclali" jadralno letalo pod mentorstvom učitelja Franca Plešca. Vem pa, da smo delali črno-bele fotografije. Enkrat sem tudi risal v Groharjevi koloniji. V osnovni šoli sem bil predvsem rokometas. Igral sem na tekmovanjih, kjer smo zastopali OŠ Železniki. V 8. razredu sem vodil celó šolsko ligo.

Prvo srečanje s fotoaparatom pa je povezano s stricem, ki je prihajal na obiske iz Nemčije in je tu posnel veliko družinskih fotografij. Ko sem bil osmošolec, sta mi ata in mama ob koncu šolskega leta kupila preprost fotoaparatus Beirrette. Z njim sem zelo rad fotografiral, a hitro spoznal, da so filmi strašno dragi. Žal ta fotoaparatus ni imel dolge življenjske dobe. Plezal sem v severni steni Mojstrovke. Nenadoma se je nad mano odkrušil kamen. Na srečo je zadel fotoaparatus in ne mene. Takrat sem seveda mis-

Sedmošolci z razrednikom Filipom Gartnerjem, 1976. Foto: arhiv družine Čufar

lil drugače. Res sem bil žalosten, saj je bil fotoaparatus popolnoma uničen. Potem pa mi je za cele poletne počitnice fotoaparatus s tremi objektivi posodil kaplan Ivan Selan. Bil sem v devetih nebesih. Nekatere diapozitive, ki sem jih takrat posnel, še vedno pokazem na diapojekcijah.

Tudi naslednji fotoaparatus je bil sposojen. Dobil sem ga od brata Marka. Kar nekaj časa sem ga uporabljal. Spoznal sem, da h kvaliteti posnetkov veliko prispeva tudi film. Kupovati sem začel filme Fuji in brati takrat še silno redko fotografsko literaturo.

S fototehniko sem se srečeval tudi na Višji šoli za zdravstvene delavce, kjer sem študiral smer radiološki inženir. Postopek razvijanja rentgenskih filmov je zelo podoben razvijanju črno-belih filmov.

Kako, kje in s kom si pridobival izkušnje in seveda znanje? Na spletni strani si napisal, da si fotografirati začel s petnajstimi leti.

Takrat sem bil član Alpinističnega odseka Škofja Loka.

Prič na Triglavu, 1977. Foto: arhiv družine Čufar

Veliko smo zahajali v gore, na sestankih pa pregledovali fotografije predhodnih plezalnih tur. Tam me je zagrabilo. Tako sem tudi sam prijel v roke fotoaparatus in bolj ali manj uspešno lovil predvsem motive v gorah.

Ko sem bil mlad fotograf, nisem imel veliko opreme in znanja, imel pa sem veliko časa. Hodil sem v gore, po gozdu in travnikih ter fotografiral. Nekaj je uspelo, nekaj ne. Iz napak sem se učil. Pregledoval sem fotografske knjige in revije, poslušal druge fotografe, obiskoval razstave ... V knjižnici v Kranju mi je knjižničar Franc Drolc omogočil listanje po starih in novejših fotografskih revijah. Rad sem se učil in delal. Večkrat sem poslušal predavanja akademskega slikarja Darka Slavca. Dobro je govoril o kompoziciji v slikarstvu in fotografiji. S tehničnim znanjem pa mi je pomagal prijatelj Darko Čadež. To znanje je nujno, da fotoaparatus služi tebi in ne obratno. Objektiv in fotoaparatus nudita neštete možnosti, če jih znamo izkoristiti.

Danes, ko imam nekaj znanja in opreme, nimam veliko časa. Res pa je, da več kot vem, bolj se zave-

Dijak Srednje zdravstvene šole Ljubljana, 1980.
Foto: arhiv družine Čufar

Poklic: radiološki inženir, 1984. Foto: Aleksander Čufar

dam, da veliko stvari še ne poznam. Doma imam veliko fotografskih knjig. V vsaki vedno znova odkrivam nova znanja, opazim nove podrobnosti.

Med delom se še vedno nenehno učim. Izkušnje pa mi omogočajo, da se lahko odzivam na okoliščine.

Tvoji fotografski začetki segajo v čas analogne fotografije, Kodaka in Agfe, fotografskih filmov, diapozitivov in temnic.

Pomembno je, da poznaš tehniko (fotoaparati, objektivne) ter fotografijo – a ne ločeno na digitalno in analogno. Fotografija je ena sama, le zajem slike je drugačen. Janez Puhar je delal na steklo, mi smo včasih fotografirali na diapozitive in negativne filme, na celuloid. Danes pa se zajema s senzorji. Kaj se je spremenilo? Kaj nadgrajuje naše delo? Digitalna tehnika nam nudi to, da vse, kar smo v času črno-bele fotografije delali v temnici (od fotografiranja, razvijanja, retuširanja posnetkov), zdaj lahko delamo na računalniku v digitalni temnici. Popoln vpliv

imaš na fotografijo. To se mi zdi največji, pozitivni napredek digitalne fotografije.

Z digitalnim fotoaparatom je lažje popravljati, saj si sliko lahko takoj pogledam. Takoj lahko reagiram na svetlobo, čas posnetka ipd. Digitalni čas je učenju fotografiranja bolj naklonjen. Mladi, ki se zagnano lotijo tega dela, lahko s pomočjo izobraževanja, knjig, spletnih strani ipd. hitro napredujejo. Veliko možnosti imajo.

Vršiči v Kamniških Alpah, 1979. Foto: arhiv družine Čufar

V skalovju Ratitovca, 1978. Foto: arhiv družine Čufar

Na fotografskem potepu pod Špičko, 1990. Foto: Darko Čadež

Hitro se prilagajaš.

Vsak napredek prinese kaj, kar je bolj primerno času, v katerem živiš. Po drugi strani spoznaš, da vsaka sprememba prinese nekaj dobrega, marsikaj pa gre, se izgubi v zgodovini.

Spomnim se, da sem nekoč posnel sedemnajst filmov in jih poslal v razvijanje. Za vse te "diase" sem porabil celo plačo. "Rafalnega fotografiranja" nismo uporabljali. Danes mnogi posnetke "štepajo". Nekateri se poglobijo in se želijo izpopolniti, spet drugim pa je pomembno to, da so na nekem rojstnem dnevu posneli tisoč fotografij. Starosta slovenskih fotografov Jaka Čop mi je zaupal, da je s plačo lahko na mesec kupil le en film s 12 posnetki. Vsak teden je ob petkih odhajal v Trento, kjer je ostajal do nedelje, ko se je vračal domov. Vsak dan je posnel le eno fotografijo. V štirih tednih je bil film poln. Delal je preudarno in potrpežljivo. Jaka Čop še danes velja za eminentnega fotografa našega gorskega sveta.

Nekoč si je fotograf le predstavljal, kaj je posnel. Danes pa kar takoj, ko pritisneš na sprožilec, na monitorju vidiš sliko, ki si jo ujel. Včasih si si to lahko le zamišljal. Ne tako daleč nazaj smo na paket razvitih

diapozitivov čakali šest tednov. Razvijali so jih tudi v Skopju, Münchnu, na Dunaju ... Po vseh teh tednih se je lahko zgodilo, da si pozabil, kaj in kje si fotografiral. Vem, da sem na začetku pisal, kaj sem posnel.

Je dober fotoaparati pogoj za zanimive posnetke?

Včasih je bilo rečeno, da če hočeš narediti dobro fotografijo, potrebuješ dober fotoaparati. A na predavanjih povem, da to ni čisto res. Za kvaliteto fotografije so objektivni pomembnejši kot sam fotoaparati. Res pa je, da z zahtevnejšimi motivi spoznaš, da potrebuješ fotoaparati, s katerim lahko svoje ideje kvalitetno preneseš na zajeto fotografijo. Večkrat mi očitajo, da namesto mene dela fotoaparati, a ni čisto tako. Za en sam kvaliteten posnetek potrebuješ pet, deset, dvajset, trideset in več različnih podatkov. Od vremena, letnega časa, ure dneva, goriščnice, zaslonke, občutljivosti filma, kota fotografiranja, barvne temperature, izreza, dosvetlitve z bliskavico ali odsevnikom, korekcije ... A to še ni vse, kar je pomembno za eno samo fotografijo. Tihožitje, npr., ki stoji na mizi, imaš čas gledati, menjavati objektivne ipd. V naravi pa ... Oblak pride in odide. Če nisi pri-

Družina se večja, 1991. Foto: arhiv družine Čufar

tisnil tisto sekundo, si trenutek zamudil. Tudi jutri bo pogled na motiv nekaj posebnega, a tako, kot je bilo tistega dne, ne bo nikoli več.

Objektiv je moj čopič, platno je fotoaparatus senzorjem. Tako kot slikar tudi fotograf išče ustrezno osvetlitev. Vse je v svetlobi. Dobra svetloba daje veliko več možnosti za dobro fotografijo. Jo je pa treba znati izkoristiti. Navsezadnje je nekaj podobnosti med slikarstvom in fotografiranjem. Marsikateri slikar je fotograf, med njimi je bil tudi naš rojak Gojmir Anton Kos.

Veliko ljudi uporablja zanesljive male fotoaparate. Še več pa je tistih, ki neštete trenutke fotografirajo kar s telefoni. Kaj meniš o tovrstni fotografiji?

Zanesljivi fotoaparati so poskrbeli za precej solidne slike. Z digitalno dobo se je na tem področju naredil velik napredek. Tržišče ponuja veliko različnih aparatov. Omočajo, da so posnetki všečni, takoj ko jih posnamemo.

Ljudem, ki se želijo posvetiti fotografiranju, svetujem, naj za to uporabljajo fotoaparatus manj telefone. Sicer pa se v podrobnosti razvoja telefonov, tablic in njihovih fotografskih zmogljivosti ne pog-

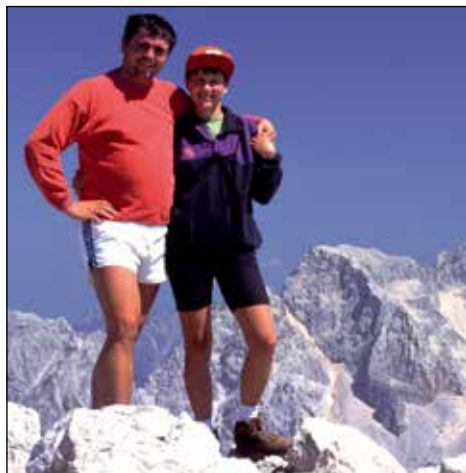
Sin Aljaž je Aleksandrov prvi učenec, 1993. Foto: arhiv družine Čufar

Prva samostojna razstava, Tržič, 1991. Foto: Darko Čadež

labljam, ker me tovrstno fotografiranje ne zanima. Tehnika napreduje izredno hitro. Zelo kmalu bo telefon prevzel vlogo fotoaparata za domačo rabo.

Vrsto let si poznan kot fotograf z občutkom za fotografije, ki se opazovalca dotaknejo. Prebivalci Selške doline lahko tvoje delo spremljamo v zborniku Železne niti in na občasnih samostojnih razstavah v Galeriji Muzejskega društva Železniki.

Z ženo na vrhu Prisojnika, 1996.
Foto: arhiv družine Čufar

Delo za Železne niti mi je v veselje. Da mi je vsako leto omogočeno narediti fotozgodbo iz Selške doline, se mi zdi prava čast. Zbornik je kvaliteten in lep. Je uspeh naše doline. Ljudje ga berejo in se odzivajo na pri-

Kozorog mirno pozira, 1997. Foto: Darko Čadež

Žabja svatba na RTV Slovenija, 2002. Foto: arhiv družine Čufar

spevke. Bralko iz Dolenje vasi so presenetile fotografije žab: "Nisem vedela, da imamo v naši vasi take žabe!"

Pred nekaj meseci sem prejela e-pošto z vabilom, naj si ogledam tvojo prenovljeno spletno stran. Brez odlašanja sem jo odprla, brala, opazovala in občudovala.

Pred časom sem spletno stran posodobil. Pomagal mi je prijatelj Simon Benedičič. Upošteval je moje želje. Z njim rad sodelujem tudi pri drugih projektih. Predvsem mi je všeč, da stran lahko zdaj dnevno dopolnjujem in je zato živa (www.alex-cufar.net). Ko pa imam "težave v raju" (tako imenuje težave v svoji digitalni temnici; op. avtorice), pa nastopi Simon.

Prvič je na Češkem razstavljal v mestu Tabor, 1999. Foto: arhiv družine Čufar

Na razstavi v galeriji Muzeja Železniki, 2000. Foto: arhiv družine Čufar

Razstavljaš še kje?

Vsako leto naredim eno ali dve samostojni razstavi. Do zdaj sem imel 24 samostojnih razstav v različnih mestih po Sloveniji, dve v mestu Tabor na Češkem in v Gradcu v Avstriji. Leta 2014 smo trije mojstri in člani umetniškega sveta FZS razstavljali v galeriji gradu Negova v Prlekiji. Razstava Narava – Štirje letni časi je bila namenjena širši javnosti in članom delegacije FIAP (Svetovne zveze za fotografsko umetnost, ki fotografom podeljuje najvišje nazive in nagrade; op. avtorice), ki so prišli na Puharjeve dneve v Kranju.

Nisi pa znan le v naši dolini in v Sloveniji. Tvoje delo poznajo in cenijo tudi v tujini. To dokazujejo prejeta priznanja in nagrade.

Moje fotografije so objavljene v knjigah, na kalendarjih, razglednicah, v prospektih in še marsikje. Ponosen sem na objave v Atlasu Slovenije, knjigah Slovenske gore, Slovenija lepota Evrope, Pravljične poti Slovenije, v revijah Foto Creative, Naturfoto, Practical Photography, Digitalna kamera, National

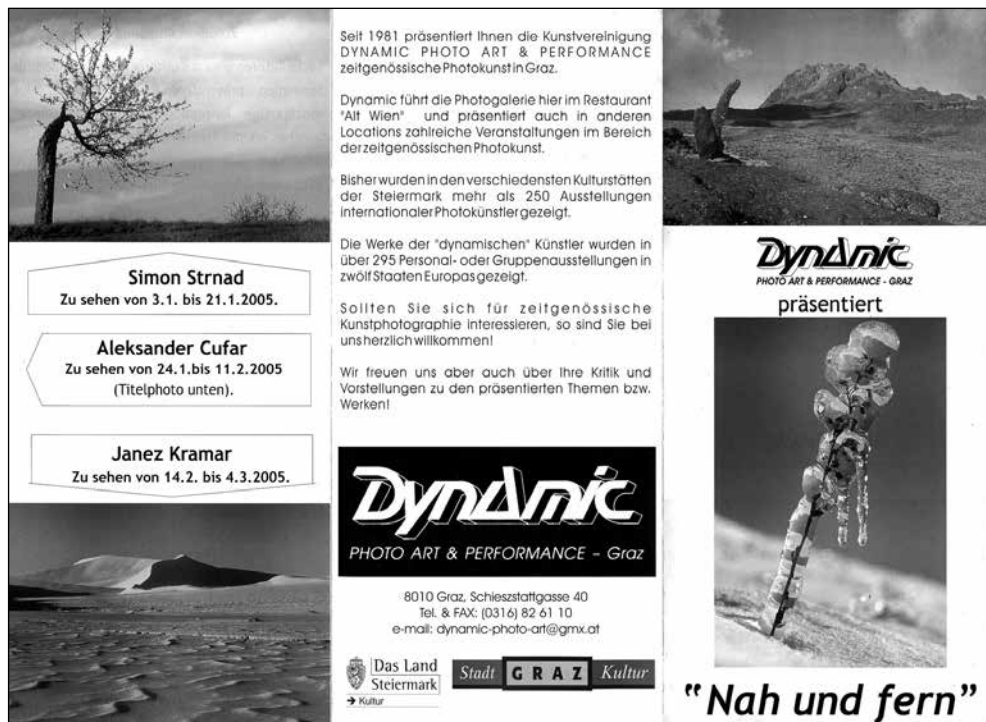
Geographic Junior Slovenija, Proteus, Planinski vestnik, Ognjišče ...

Skoraj vse, kar razstavljam v tujini, pa je del tekmovalnih natečajev. Ti potekajo pod pokroviteljstvom, patronatom, različnih fotografskih zvez. Pripravljajo fotografske razstave najvišjega nivoja na svetu. Sodelujem tudi na specialnih razstavah in natečajih s področja naravoslovne fotografije (npr. Natur Project, Memorial Maria Luisa), a teh je manj.

Fotograf z visokim nazivom vsakodnevno dobiva vabila na različne razstave. Je pa res, da je sodelovanje na teh razstavah treba plačati. Zdaj se fotografije pošilja po svetovnem spletu. Včasih je bilo treba diapozitive zapakirati, oddati na pošto, dodati internacionalne plačilne kupone ipd. Svetovni splet je to delo precej olajšal.

Razloži, prosim, kako izgledajo te razstave.

Razstav je več, kot jih je bilo, ko sem se jih začel udeleževati. Na njih sodeluje veliko fotografov z

Seit 1981 präsentiert Ihnen die Kunstvereinigung DYNAMIC PHOTO ART & PERFORMANCE zeitgenössische Photokunst in Graz.

Dynamic führt die Photogalerie hier im Restaurant "Alt Wien" und präsentiert auch in anderen Locations zahlreiche Veranstaltungen im Bereich der zeitgenössischen Photokunst.

Bisher wurden in den verschiedensten Kulturstätten der Steiermark mehr als 250 Ausstellungen internationaler Photokünstler gezeigt.

Die Werke der "dynamischen" Künstler wurden in über 295 Personal- oder Gruppenausstellungen in zwölf Staaten Europas gezeigt.

Sollten Sie sich für zeitgenössische Kunstphotographie interessieren, so sind Sie bei uns herzlich willkommen!

Wir freuen uns aber auch über Ihre Kritik und Vorstellungen zu den präsentierten Themen bzw. Werken!

DYNAMIC
PHOTO ART & PERFORMANCE - GRAZ

8010 Graz, Schießstattgasse 40
Tel. & FAX: (0316) 82 61 10
e-mail: dynamic-photo-art@gmx.at

Das Land Steiermark
Stadt GRAZ Kultur

DYNAMIC
PHOTO ART & PERFORMANCE - GRAZ
präsentiert

"Nah und fern"

Simon Strnad
Zu sehen von 3.1. bis 21.1.2005.

Aleksander Cufar
Zu sehen von 24.1. bis 11.2.2005
(Titelfoto unten).

Janez Kramar
Zu sehen von 14.2. bis 4.3.2005.

Vabilo na razstavo v Gradcu, 2005. Foto: Aleksander Čufar

vsega sveta. Sam sodelujem predvsem v kategorijah narava, barvna fotografija, črno-bela fotografija in kreativna fotografija. Številke sodelujočih fotografij se vrtijo v tisočih, zato je težko osvojiti nagrado. V vsaki kategoriji se podeli od 10 do 20 nagrad, odvisno od števila pokroviteljev fotografskih zvez. Ni prav lahko priti med nagrajence.

Predstavljam si, da je sodelovanje na teh natečajih izziv. Kako presodiš, kaj je treba poslati?

Občutek, kaj poslati na posamezni kontinent, na določeno razstavo, kaj bo uspelo, sem pridobil z izkušnjami. Po vsakem tekmovanju je bolj jasno, kaj izbrati, kaj bo v 5 do 10 sekundah, ki jih porabijo za ogled fotografij, prepričalo žirijo. Fotografija mora biti všče najprej meni. V prvi vrsti moram biti jaz zadovoljen z njo. Biti mora kompozicijsko urejena, imeti dušo in zgodbo.

Angleži na določenih razstavah izpostavljajo tradicionalno fotografijo, nekatere druge razstave sprejemajo bolj kreativne fotografije. V kategoriji narava pa je pravilo, da ni posegov v fotografijo. V Sloveniji so največkrat nagrajene fotografije z ljudskim motivom. Vsaka država, vsak kontinent izpostavlja svojo zvrst fotografije.

2nd LOKA INTERNATIONAL COLOUR SALON
www.2.lms.si/guest/kriklub/s4/ikaal/

FIAP
FEDERATION INTERNATIONALE PHOTOGRAPHIQUE
RECOGNISED FOR LONDON

2A
2/98

34/98 98/106 2/98

KONJ '98
HORSE • PFERD • CHEVAL • CAVALLO

BARVNI DIAPOZITIVI
tema A: KONJ
tema B: PROSTA

COLOUR SLIDES
section A: HORSE
section B: FREE

žirija **selectors**
FRANC ČUK, AFIAP /Slovenija/
PETER POKORN, AFIAP /Slovenija/
ALBANO ŠARBEI, /San Marino/
ANDREJ PERKO, /Slovenija/

KOLENDAR PRIREDITVE **EXHIBITION CALENDAR**

sprejem del do	9th Sep. 1998	closing date
žirija	14th - 17th Sep. 1998	selection dates
sporočilo izidov	24th Sep. 1998	notification sending
prva projekcija	9th Oct. 1998	1st public showing
vračanje sprejetih del	10th Nov. 1998	acceptances returning
pošiljanje katalogov	10th Nov. 1998	catalogues posting

prireditelj **organiser**
Foto klub Anton Ažbe Škofja Loka,
p.p. 75, SI-4220 Škofja Loka, Slovenija, Europe
www.2.lms.si/guest/kriklub/s4/ikaal/

predsednik org. odbora **exhibition chairman**
Aleksander Čufar, AFIAP

stiki z javnostjo **public relations**
Peter Pokorn, AFIAP
e-mail: peter.pokorn@guest.lms.si

Predsednik organizacijskega odbora razstave Konj, 1998. Foto: Aleksander Čufar

Razstava na gradu Negova, 2014. Foto: Tomaž Benedičič

Na posameznih razstavah v svetu obstaja "odprti razred", kamor lahko pošljemo tudi eksperimentalne fotografije, skoraj grafike, ki ne spominjajo prav veliko na fotografije. Zelo močan je postal razred črno-bele fotografije. V naravoslovnem razredu sta dve podkategoriji: narava in divjina.

Ko pripravljam posnetke za razstave po svetu, izbiram med tistimi, za katere ocenim, da bodo pri žirantih opažene. Če to dosežeš, lahko pričakuješ nagrade. Komisije na teh natečajih so zelo različne, kot so različne kulture na posameznih kontinentih. Razlikujejo se tudi njihova pričakovanja, načini ocenjevanja ipd.

Kdaj si se prvič odločil, da svoje delo pokažeš tudi v tujini?

Na takih razstavah sodelujem že 26 let. Pogosto dobim nagrade. Seveda je to plod dolgoletnega sodelovanja na razstavah, naučil sem se izbrati fotografije, ki so žirantom všečne. Moje "rekordno" leto je leto 2015, ko sem dobil 119 nagrad. Te nagrade ne pomenijo zasluzka, predstavljajo zadovoljstvo. Dajo

mi potrditev, da sem na pravi poti, da mi je nekaj res uspelo.

Tvoje fotografije pa potujejo tudi čez oceane, na druge kontinente. Kakšni so odzivi od tam?

Veliko mi pomeni dejstvo, da sem leta 2014 in 2015 dobil nagrade na šestih kontinentih. Zanimivo je, da mi je leta 2015 to uspelo v 64 dneh. Na šest kontinentov sem poslal fotografije in povsod sem bil nagrajen.

Rad bi omenil nekaj res uspešnih razstav. V Avstraliji v Queenslandu sem sodeloval na krožni razstavi s štirimi ocenjevanji različnih komisij v treh kategorijah. Dobil sem 11 nagrad. Kasneje so me klicali kolegi fotografi in povedali, da oni niso imeli toliko fotografij niti sprejetih. Na finski krožni razstavi sem bil dvakrat prav posebej uspešen, vsakič s po tremi prestižnimi medaljami in nekaj častnimi trakovi.

Pred leti sem postal generalni zmagovalec prestižne naravoslovne razstave Memorial Maria Luisa v Španiji, leta 2001 pa tudi zmagovalec kategorije na drugi najmočnejši naravoslovni razstavi Projekt Natur

Tri generacije družine Čufar, 2001. Foto: arhiv družine Čufar

& Fotografije v Nemčiji. Spominjam se slavnostne podelitve, ko sem stal na odru, na filmskem platnu je bila moja žaba, v dvorani pa je dva tisoč ljudi ploskalo, tega ne pozabiš nikoli.

Prav danes (11. julija 2016) sem na krožni razstavi v Bolgariji prejel modro značko FIAP za najuspešnejšega razstavljalca na razstavi. Ob tem pa še dve zlati medalji in dva častna trakova. Popoln dan!

Ali si mogoče tudi sam član katere izmed natečajnih komisij?

Sem član umetniškega sveta Fotografske zveze Slovenije. V njem nas je pet mojstrov. Vsako leto podeljujemo fotografske nazive FZS. To je častna naloga in sem nanjo ponosen.

Žiriram pa tudi na fotografskih razstavah, kjer pregledamo več tisoč posnetkov. Vsakega si ogledujem od 5 do 10 sekund. Pogledati je treba, kako je tehnično in kompozicijsko urejen. Tretja stvar, na katero sem pozoren, pa je, ali slika kaj pove. Pomembno je, da ima dušo in zgodbo. Pri tem delu skušam biti pošten.

Po uspešnem sodelovanju na Aljaževih dnevih je sledila nagrada – oddih v paru. Kranjska Gora, 2003. Foto: arhiv družine Čufar

Prejemnik občinske plakete, 2002. Foto: Janez Papež

Kaj je značilno za – preprosto rečeno – "super fotografijo"?

To je posnetek, ki "zdrži" leta. Lahko ga pošiljaš na razstave po celem svetu, v drugačna kulturna okolja ... Tak posnetek je opažen, izstopa in je nagrajen med tisočimi sodelujočimi fotografi in njihovimi posnetki.

Moje slike so prepoznavne. Fotograf Oton Naglost iz Vipave pravi, da z ženo hitro vesta, katere fotografije so moje. Menita, da so barvite, močnih barv in "brez šare". Nekateri ljudje niso "barvasti". Barvam pač ne dajejo večjega pomena. Nekateri so v času prehoda s črno-bele na barvno fotografijo trdili, da je edina prava fotografija črno-bela. Prav tako so ob prehodu z analogne na digitalno fotografijo mnogi poudarjali, da je edina prava le prva – analogna. Sam pa pravim, da je redka dobra, pa naj bo črno-bela, barvna, analogna ali digitalna.

Izkušnje in znanje rad deliš tudi drugim.

Veliko je ljudi, ki me pokličejo, mi svoje slike pošljejo v oceno. Rad jim svetujem. Marsikdo pride tudi na dom. Sprašujejo me, na kaj naj bodo pozorni, kako naj slikajo v določenih situacijah ipd. Vsak mesec

imam tudi kakšno predavanje. Marsikaj sem izvedel od različnih fotografov, veliko sem se naučil sam. Ljudem, ki jih stvar zanima, rad posredujem svoje znanje in izkušnje. Kar vem, bom povedal. Čutim dolžnost, da znanje delim z ljudmi, ki me želijo poslušati.

V vrtcih, šolah, domovih za starejše predstavim projekte in zraven kaj povem ipd.

S prijatelji in znanci, v šali jim rečem "vajenci", se včasih skupaj odpravimo na izlete. V avtu kar naprej pripovedujem, na kaj naj bodo pozorni. Drug drugemu pomagamo, sodelujemo. Nesejo mi opremo, nahrbtnik, spretni so pri delu z računalnikom, poznajo nove programe, tehnike ... Rad priznam in povem, da sem se od "vajencev" veliko naučil. Hvala! Jaz pa jim delim znanje in izkušnje. Če daješ, tudi dobivaš.

V Galeriji Muzeja Železniki imam vsako leto več predavanj. Odzivi so pozitivni. Govorim o portretih, naravoslovnih, reportažnih, skupinskih fotografijah ... Opozorim na določena pravila, da jim uspe izdelati fotografije, ki jih lahko z veseljem pokažejo. Na predavanja pridejo poslušalci, ki že kaj vedo o tem delu, pa tudi taki, ki šele začenjajo. Vsak se česa nauči.

Član Umetniškega sveta Fotografske zveze Slovenije, 2013. Foto arhiv družine Čufar

Aktivno sodeluješ tudi z Muzejskim društvom Železniki. Pomagaš pri postavitvah fotografskih razstav v Galeriji tega društva, fotografiraš otvoritve ...

Razstave in predavanja v Železnikih nastajajo v povezavi z Muzejskim društvom. V Galeriji to društvo veliko daje kraju. Pripravljajo raznolike razstave domačih in tujih umetnikov, od poklicnih do amaterskih avtorjev, od vrtčevskih in šolskih otrok do upokojenih ustvarjalcev. Rudi Rejc, predsednik tega društva, s pomočjo sodelavcev poskrbi, da Galerija izvaja svoje poslanstvo. V njej niso na ogled le raz-

stave, pripravijo tudi različna predavanja, ne le fotografska. Ponosen sem, da sem imel v tej Galeriji že več razstav.

Za te razstave napišeš tudi ocene dela fotografskih mojstrov. Vidi se, da vsako delo spoštuješ in ceniš. Strokovnemu mnenju pa vedno dodaš tudi kanček navihanosti. Ob tem pomislim, da te z razstavljalcem ne povezuje le "obrt".

S fotografi nas veže tudi prijateljstvo. To mi res veliko pomeni. Ob vseh prejetih nagradah in priznanjih

Barve so mu pri srcu, 2011. Foto: Janez Tolar

Jesen – Aleksandrov najljubši letni čas, 2015. Foto: Tomaž Benedičič

Člani Muzejskega društva Železniki so prejeli občinsko plaketo, 2009. Foto: Aleksander Čufar

mi je najbolj všeč to, da sem veliko lepega videl ter spoznal fantastične ljudi, prave Prijatelje. Mnogo-krat fotografiramo skupaj in si že v akciji izmenjujemo različne fotografske prijeme. Spet drugič se obveščamo, kje so biseri v naši naravi, in tako hitreje pridemo do odličnih fotografij. Vsaka fotografija ima v ozadju skrito zgodbo, anekdoto, ki je povezana z njimi.

Včlanjen pa si tudi v fotografsko društvo.

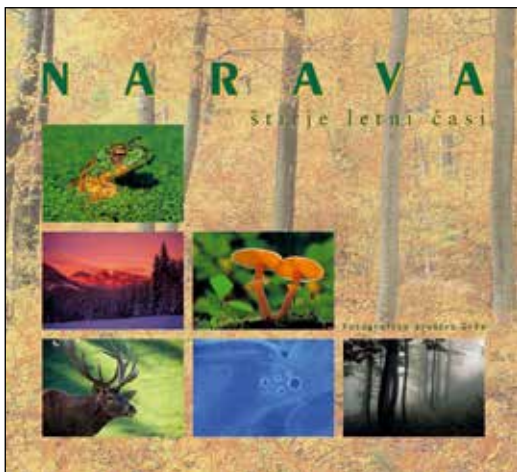
Zdaj sem član Fotografskega društva Jesenice. Lepo so me sprejeli. Pripravil sem jim že predavanje, imel razstavo. Z njimi ne hodim na dvodnevne izlete, sem pa v različnih žirijah. Dobro sodelujemo. Všeč mi je, ker se člani srečujemo tedensko in redno pripravljamo predavanja. Pred kratkim je bila 90-letnica kluba. Ob tem smo pripravili klubsko razstavo, izdali zbornik. Družili

Uspehov se veseli s prijatelji, 2015. Foto: arhiv družine Čufar

V Solkanu je prejel mojstrski naziv FZ Slovenije, 2009. Foto: Nežka Čufar

Aleksander je za knjigo zbral in uredil fotografije članov FD Grča Kočevje, 2003. Foto: Aleksander Čufar

smo se tudi s starejšimi člani. Res prijeten večer je bil.

Prej sem bil vrsto let član Foto društva Grča Kočevje. Zanesenjaki tega društva smo izdali knjigo Narava – štirje letni časi. Zanj sem napisal tekste in jo fotografsko uredil. Vrsto let smo bili najuspešnejši fotoklub v Sloveniji. Cenili so nas.

Leta 2000 sem se včlanil tudi v ameriško fotografsko zvezo PSA.

Vem, da si tudi dober pripovedovalec. Pred leti si bil gost na naši šoli. Učence – bralce ekobralne značke – si navdušil z zgodbami. Tvoja predavanja so živa in živahna, saj jih popestriš z anekdotami.

Teh je pa res za celo knjigo. Zdajle sem se spomnil na divjega petelina na Blegošu. O njem me je obvestil prijatelj iz Kočevja. Več ljudi je imelo z njim slabo izkušnjo. Bil je napadalen. Tudi jaz sem bežal pred njim. Skočil je vame. Obrnil sem se, se zapel v suhe veje in padel čez skale. Lovil sem fotoaparati in objektiv, ne pa sebe. Precej krvav sem sedel v avto. Žena Nežka je potrebovala celo uro, da je očistila vse moje rane. Zdaj ga fotografiram le še od daleč. *(Se smeje.)*

Družinski album je skrinja spomina. Kaj prilepiti vanj?

Vsako leto nekajkrat imamo v družini "zaukazano" fotografiranje. Pri birmi, valeti, diplomi, raznih družinskih praznikih posnamem fotografije, ki jih prenesemo tudi na papir. Z Nežko delava vsakemu otroku in vnuku album. Posebej pa nastaja družinski.

Včasih pa posnetki nastajajo brez aparata. Zapišejo se v spomin. Eden takih je srečanje s sovo uharico v Kočevskem gozdu. Videl sem njen neslišni let. Ponoči ob polni luni. To je nekaj res lepega. Ob tem

Vnuka Mija in Žan sta mu v veselje, 2016.
Foto: arhiv družine Čufar

Lepo jim je skupaj, 2015. Foto: Aleksander Čufar

rečes: "Vau!" Če je ne bi videli, ne bi vedeli, da leti. Močno se mi je vtisnila v spomin. Še danes jo vidim.

Nekoč pa sem bil z otrokoma na sprehodu ob vodi. Gledali smo ribe. Zagledali smo kačo, ki je v ustih nesla ribo. Gledali smo in uživali v trenutku. Tudi ta je nepozaben.

Na stenah, v omarah, na diskih imam veliko fotografij, pa so veliko bolj žive tiste, ki mi jih ni uspelo fotografirati. Sem pa vesel, da sem jih videl. Upam, da bo obojih še veliko.

Prvič sem o Aleksandru pisala, ko je leta 2014 prejel pomembne nagrade za svoje fotografsko delo na vseh kontinentih sveta. Takrat sem spoznala, da bo v Ratitovških obzorjih, kamor sem članek poslala, premalo prostora za vse, kar je zanimivega povedal. Prosila sem ga, da bi pogovor nadaljevala in

obširnejši prispevek pripravila za Železne niti.

Vem, da je Aleksander v Železnikih dobro znan. Vabimo ga, da s fotoaparatom pride na različne prireditve in družinska praznovanja, za pomoč ga prosimo, ko potrebujemo portretno fotografijo, pokličemo ga, ko kupujemo nov fotoaparatus ... Z veseljem svetuje in priskoči na pomoč. Ko sem ga pred leti povabila v šolo na zaključek ekobralne značke in ga vprašala o ceni obiska, mi je hitro odgovoril: "Obisk na šoli mi bo v čast. Tega ne računam. Samo pravočasno mi sporoči dan in uro."

Pogovor s Sandijem, kot ga kličemo tisti, ki ga poznamo iz mladosti, je sproščen. Rad pripoveduje in poslušša. Tudi smeje se rad in nasmejati zna ljudi okoli sebe. Prijetno se je družiti z njim.

Sandiju se zahvaljujem za priložnost, da pišem o njem in spoznavam njegovo delo.

Naj bodo svetloba, mirna roka, ujeti trenutki, čas in zdravje na njegovi strani!

Prve fotografije

Selca v jutranji svetlobi, 1977.

Soplezalec Damjan Vidmar, 1978.

Sedmera jezera pozimi, 1978.

Prijatelj Jernej Hudolin v nemški smeri v severni steni Triglava, 1979.

Preskok na višji nivo

Starec.

Sedmera jezera.

Škofjeloško hribovje.

Staro in novo.

Zima 33.

Nežka.

Mateja.

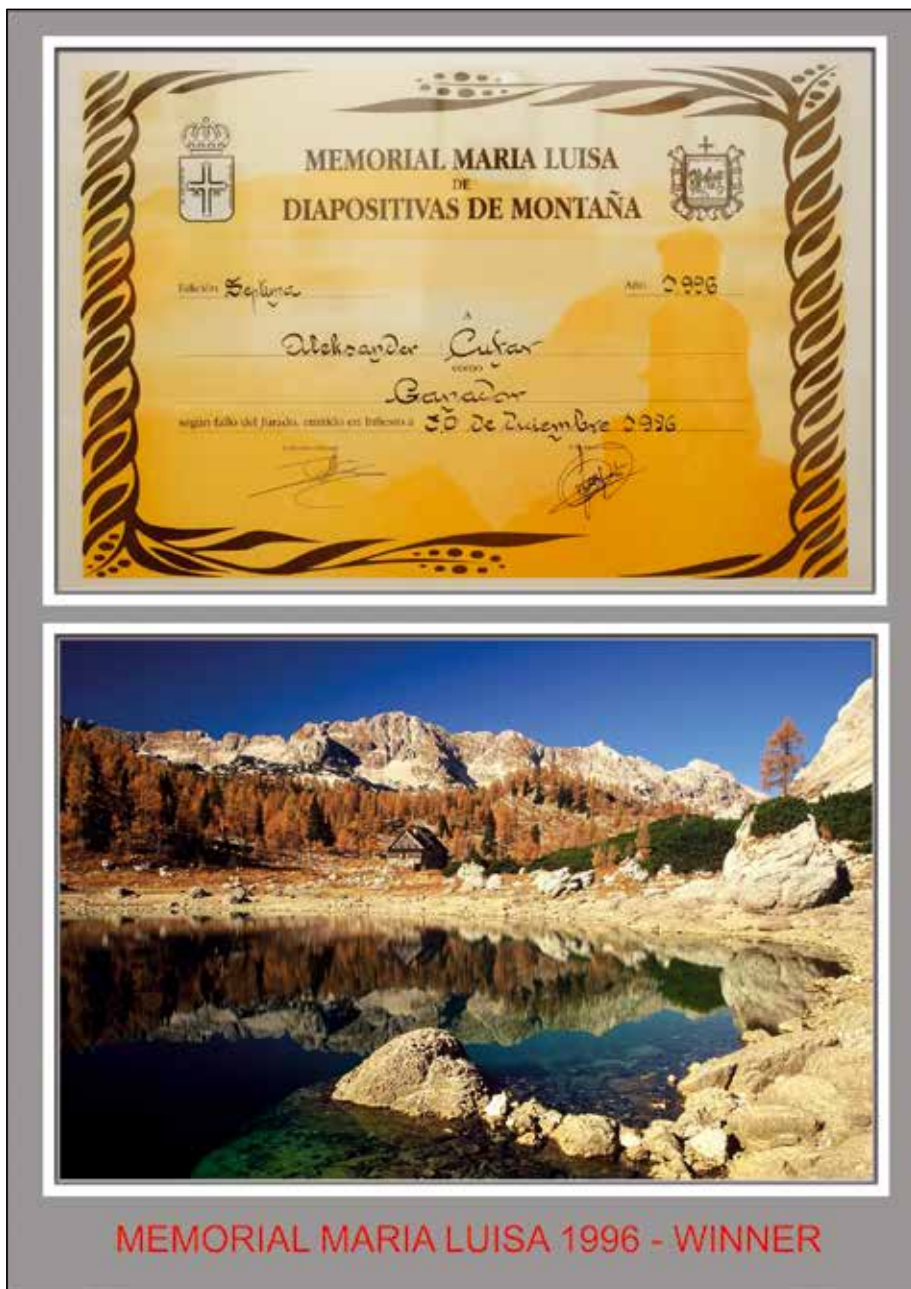

Muzika.

Silhueta.

Velika uspeha

Generalni zmagovalec razstave Memorial Maria Luisa, 1996.

Zmagovalec v kategoriji dvoživk, 2001.

Med nagrajenci prestižne razstave Projekt Natur & Fotografie, 2001. Foto: Janez Papež

Čarobni gozd

Wood-W100.

Wood-G900.

V šolah, po časopisih in revijah so nas učili, da so gozdovi pljuča našega planeta. Ko se podamo tja in se nadihamo svežega zraka, spoznamo, da je to resnica.

Vendar gozd ni samo to, kar so nas učili. Spominjam se, da sem še kot osnovnošolec nekoč ležal na gozdni jasi, gledal v krošnje dreves in sam v sebi prvič zavestno ugotovil: "Gozd je lep!" Morda se je takrat v meni prebudila ljubezen do narave. Gozd je vir lepote in miru, ki polni našo dušo.

V gozdu človek lahko uživa, se sprošča, opazuje življenje in se čudi ustvarjalnosti umetnice narave Nekaterim ljudem se tam prebudi želja po ustvarjanju. Tisti, ki jim to uspe, vidijo gozd še lepši, daje jim veliko, veliko več kot samo svež zrak.

Do fotografa pa gozd ni vedno najbolj prijazen. Najti si mora pot do točk, na katerih drevesa zasijejo v pravi lepoti, brez motečih elementov, ki lahko vse pokvarijo. A tudi to še ni dovolj. Izbira pravih pozicij je šele prvi korak, potem so tu svetloba, sence, vzdušje. Slednje vsakič po svoje pričarajo še letni časi. Vse to so stvari, ki jih daje narava. Ponuja se pravljica, v katero se potopiš in pozabiš na čas in vse ostalo. Vse to se mi dogaja, ko sem v gozdu in ko gledam Aleksandrove slike. Gledam njegove slike gozda in doživljam pravljico ali pa simfonijo. Zaprem oči, še vedno vidim sliko, ki sem jo nazadnje gledal, zraven pa slišim srnjad, slišim petje ptic, bobnanje žolne, ki v deblih išče hrano, slišim rahel šum vetra, ki boža krošnje dreves, ali pa le tišino, ki je prav tako lepa in zgovorna. Tako sem doživljal, ko sem gledal Aleksandrove slike.

Tudi ob nekaterih glasbenih delih se mi dogaja, da zaprem oči in se mi ob nežni glasbi slikajo prizori gozda v vseh mogočih barvnih odtenkih. Taki koncerti me navdušujejo in vsakič grem domov zadovoljen. Zdaj vem, da sem takrat v mislih videl fotografije, ki jih je naredil Aleksander.

Vasja Doberlet

MF FZS, MFIAP, EFIAP/p, ESFIAP

W-700.

Wood-E44.

Črno-bele fotografije

Lady-BW33.

A401-BW.

Image-XBW.

Minka-BW.

Ljudje

Look-X2.

Travel.

Hard work-D33.

Hand made-1.

Lucija 33.

Narava

Spider-X22.

Verjetno ni treba posebej predstavljati avtorja samega, saj je v slovenskem prostoru poznan kot odličan fotograf. Še posebej pa so njegova dela opažena na razstavah v tujini, ki jih ni bilo malo. Njegovi dosežki so na zavirljivi ravni in ravno ob teh se splača malo pomuditi. Z odličnimi posnetki ljudi, krajine in slovenskih gora je ime Slovenije in kluba, v katerega je včlanjen, ponesel v svet. Lahko ga imenujemo kar ambasador slovenskih fotografov. Žalostno je le to, da so fotografi Aleksandrovega kova bolj poznani in cenjeni v tujini kot doma.

Kot velik ljubitelj narave, živalskega sveta, kot odličan poznavalec gorskega sveta in hkrati kot izkušen in moderen fotograf svoje znanje in videnja preliva v fotografije. Njegov opus obsega na stotine objavljenih fotografij v raznoraznih revijah in brošurah, nekaj sto razglednic po gorskih kočah ... Še pomembnejše pa je njegovo mentorsko delo, poznavanje tehnike in sposobnost, da s preprostimi besedami razlaga zapletene fotografske postopke.

Aleksander zaradi svojih dosežkov ni vzvišen, pač pa ostaja skromen in dober prijatelj ljudem okrog sebe.

Janez Papež
MF FZS, EFIAP

Butterfly-73.

Vodomec-E100.

Singer-1.

Swan-1000.

Reflection.

Čarobni trenutki

Nedvoumno je, da človek spozna sočloveka velikokrat na srečo ali morda celo po naključju. Mene je življenjska pot nosila sem ter tja, vedno pa so mi bili všeč ljudje, ki so vedeli, zakaj imajo v roki fotoaparata, s katerim so lovili čarobne trenutke. Kako so lahko opazili ta trenutek, kako so ujeli ta hip, ki tako hitro mine? Lepo je biti v njihovi bližini!

Aleksandra Čufarja ni treba posebej predstavljati! Predvsem gre za fotografa, ki ima čarobne roke, saj kar naprej izpod njegovih rok v obliki fotografij prihajajo čarobni trenutki. Sandi ima kot fotograf že toliko nazivov, da jih kar težko prebereš, kaj šele, da bi si jih zapomnil. Vsekakor je Sandi Fotograf, ki si nedvomno zasluži, da ga pišemo z veliko začetnico. Tudi fotografije, ki jih je prinesel v Velenje, to kažejo. Razstavi je dal pravi naslov – Čarobni trenutki –, saj so zares čarobni, enkratni in neponovljivi. Za vse njegove fotografije lahko rečemo, da so mojstrsko posnete, dobro obdelane in odlično narejene. Ni kaj, Sandi je odlični Fotograf, zato mu zaželimo le še obilo zdravja, da bo nastalo še veliko tako dobrih oziroma odličnih fotografij!

Damijan Kljajič, direktor Muzeja Velenje

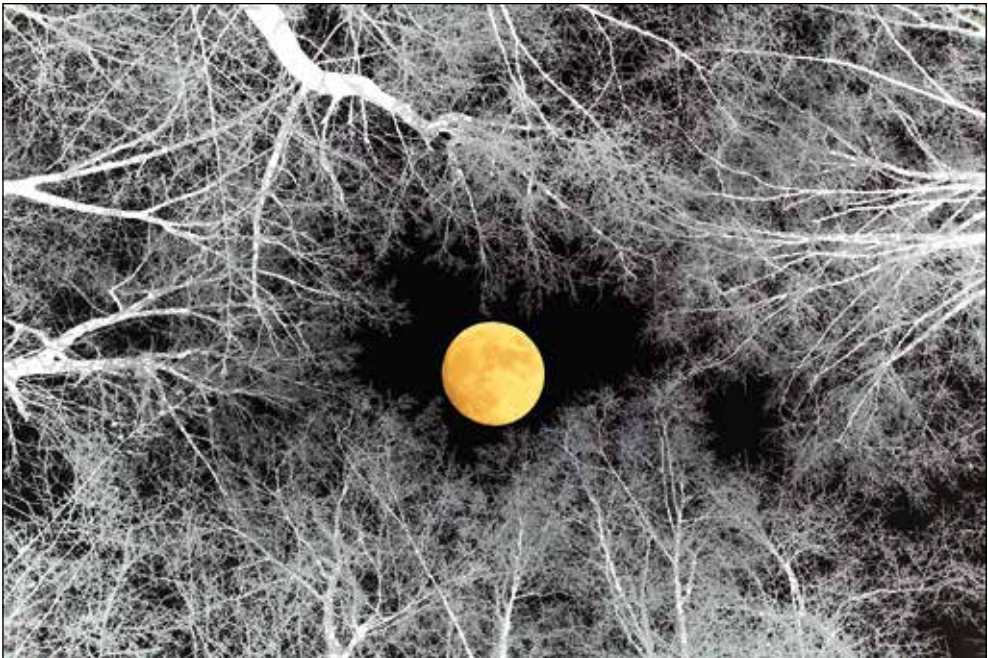

Light-96.

Blue-1000.

Kreativna fotografija

Moon-W77.

Alice-100.

Aleksander Čufar preseneča tudi v kreativni fotografiji

Naknadna računalniška obdelava (postprodukcija, elektronska temnica), pa naj bo kemičnih ali elektronskih posnetkov, ustvarjalcem ponuja neomejene možnosti. Že v dobi klasične fotografije so fotografi s tehniko papirnega negativa, dvojnimi posnetki, montažo, solarizacijo, izohelijo, infrardečimi filmi ter podobnimi snemalnimi in temničnimi postopki skušali izraziti nekaj več. Na razstavah smo tako nastale fotografije uvrščali v temo "eksperiment". Ko nas je elektronska temnica osvobodila fotografskih spon, se je zanje pričelo uveljavljati ime "druga resničnost", zadnje leto pa večinoma "kreativna fotografija". Čeprav je način dela popolnoma drugačen, pa je oba pristopa mogoče kombinirati. Sem spada tudi postavljena (inscenirana, zrežirana) fotografija.

Izrazni fotograf Aleksander Čufar tudi v kreativni fotografiji ostaja estet. Njegove stvaritve so lepe ter kompozicijsko urejene. Da bi zmanjšal pripovednost in dokumentarnost, se pogosto odloči za enobarven (večinoma črno-bel) posnetek. Postopek stopnjuje, ko v slikovnem polju črno-bele fotografije pušča barvne predele. Tako dobi vsebinske poudarke, večkrat pa tudi žarišča umetniškega izraza. Mojstrstvo potrjuje z nezemeljsko lepimi gozdni posnetki. Debla v ozadju, ki bi prevpila prvi plan, potopi v romantično neostrino.

Aleksander Čufar ve, da gledalci, za razliko od slikarstva, fotografijo dojemajo kot resničnost. Premišljeno jih pušča v njihovem prepričanju. Ne upodablja podob, ki so že na prvi pogled fantazijske. Dokumentarne prvine, ki običajno preglasijo izrazno moč, ohranja in uporablja kot vabo, da gledalci lažje vstopajo v njegove domišljjske svetove. V posnetku Alice je v belo oblečena mladenka zastala pod cvetovoma logarice. Avtorjev poseg je velik, vendar še zmeraj tako blizu stvarnosti, da se nihče ne vpraša, zakaj je postava manjša od cvetic. Naj bo kakor koli, z realnim prikazom bi poezija prizora izpuhtela.

Aleksander Čufar je z novejšimi deli dokazal, da mu poleg krajinske, portretne in naravoslovne leži tudi kreativna fotografija. Gre za pronicljivega umetnika, ki mu elektronska temnica ni končni cilj, ampak eno izmed sredstev umetniškega izražanja.

Rafael Podobnik,
MF FZS, EFIAP/p

TS- 6010.

Žabe

Frogs-W70.

Frog-C67.

Frog-B1000.

Blue frog-2.

Pokrajina

Flood-1.

Winter-1000.

Morning-S2.

Laze.

Največkrat nagrajene fotografije

UP-1000; FIAP, UPI zlata medalja in še 23 nagrad.

Žaba

Fotografija gospoda Čufarja odseva v svoji manifestaciji izredno estetsko lepoto in dovršenost. Njegovo dojetanje motivov iz narave nas navda s posebnim zanimanjem in radovednostjo.

Žabi med paritvijo delujeta umirjeno, njuno delovanje je v skladu z zakoni narave, ki so jim podvržene, in čutiti je, da se avtor tega spoštljivo zaveda.

Kompozicija je precizna in skladno izvedena. Pozornost pleni s svojo enostavnostjo in čistostjo. Oko opazovalca najprej pritegnejo hipnotizirajoče žabje oči, v katerih je vidna celo refleksija gozda, kar zopet priča o visoko kvalitetni tehnični izvedbi fotografije. Barve so izredno dobro tonsko in komplementarno usklajene. Celotno impresijo dvigajo na vrhunski nivo, kar nam daje priložnost, da uživamo v pogledu na fotografijo dalj časa.

Petar Sabol, Hrvaška

EFIAP/b, EPSA

FIAP ZLATA MEDALJA v temi narava – PANNONIA REFLECTIONS

Love XXL, 2 x FIAP zlata medalja in še 20 drugih nagrad.

Frog-1, 49 nagrad.

Prelet-XBW, FIAP, PSA, UPI zlata medalja in še 17 drugih nagrad.

Razlage kratic:

FIAP - Svetovna zveza za fotografsko umetnost

PSA - Ameriška fotografska zveza

UPI - Svetovno združenje fotografov

FZS - Fotografska zveza Slovenije

Predgovor

Železniki so bili dolga stoletja pomemben železarski kraj s trškimi pravicami. Tod so živeli tudi pomembni in premožni možje, predvsem fužinarji. Fužinarji so bili lastniki fužin in plavža. Iz njihovih vrst so prišli pravniki, duhovniki, učitelji, ki so zaznamovali svoj čas. Oglejmo si življenje v Železnikih iz zornega kota fužinarjev. Postavimo se v leto 1622, ko se je fužinar Jurij Plavc na vso moč trudil za samostojno župnijo. Dve leti prej so Železniki skoraj v celoti pogoreli, zato je bila pot do župnije vse prej kot lahka. Zgodba se odvija v Gorenj koncu, v Plavčevi hiši, ki je danes muzej. Za skelet zgodbe so

vzeti zgodovinsko potrjeni podatki.

Zgodba nas tudi opominja, da nikoli ni bilo lahko in da je za spremembe potreben pogum. V zadnjih letih smo v Železnikih dobili dva obnovljena trga in urejene hiše z originalnimi arhitekturnimi elementi so postale vrednota. V stari del Železnikov moramo vnesti življenje. Korenine in identiteto kaže iskati v petstoletni tradiciji taljenja in predelave železa. Staro jedro mora vsaj nekajkrat na leto zaživeti v svoji železarski obleki. Na ta način bomo kraju dali privlačnost, sami sebi pa identiteto in ponos.

Boj fužinarja Jurija Plavca

Zgodba o pokončnem fužinarju Juriju Plavcu in njegovem boju za samostojno župnijo Železniki

Jože Tavčar

Povzetek

Žebļarji zaključujejo delovni teden v vigenjcu. Svojemu fužinarju oddajo nakovane žebļe in prejmejo cajne. Med seboj se pogovarjajo o delu in kako težko je priti v Selca k sv. maši. Uglednega fužinarja Jurija Plavca nagovarjajo, naj kaj stori, da dobe Železniki lastno župnijo.

Pri fužinarju Juriju Plavcu doma teče pogovor o poslih. V nadaljevanju gospod Plavc prepričuje fužinarja Gašperja Plavca in Dermotha, naj ga podpreta v boju za samostojno župnijo. Požar leta 1620 je povzročil veliko škodo in vsi še vedno čutijo posledice. Zvečer se mora Jurij Plavc braniti pred očitki žene Uršule, ker dela samo za novo faro, za svojo družino pa mu ni mar.

Hči Jurija Plavca Barbara se je omožila k rodbini Warl. Vsak fužinar je moral dokazati svojo sposobnost in podjetnost. Zakonca Warl ne moreta spat. Teža finančnih težav in preživetja ju preveč bremeni. Vneto iščeta rešitve, kako prebroditi težave.

Na koncu fužinar Jurij Plavc pri oglejskem patriarhu vendarle uspe pridobiti listino o samostojni župniji. Listino ponosno predstavi Železnikarjem. V Gorenj koncu skupaj z žebļarji kujejo načrte za naprej.

Kulturno društvo Scena je igro uprizorilo ob otvoritvi prenovljenega trga pred cerkvijo sv. Antona v juniju 2013. Izvedene so bile še štiri ponovitve.

Povzeto po gledališkem listu izvedene uprizoritve:

Fužinar Jurij Plavc

Žena Uršula Plavc

Fužinar Gašper Plavc (brat Jurija Plavca)

Fužinar Hans Warl

Žena Barbara Warl (hčer Jurija Plavca)

Fužinar Dermotha

Služkinja Tona (pri fužinarju Juriju Plavcu)

Potovka Mica

Žebļar Jaka

Žebļar Štefan

Žebļar Franc

Tovornik Tine

Otrok Janez

Nočni čuvaj

Vodnik konja in lastniki

Matej Šubic

Nika Weiffenbach

Žiga Pirih

Roman Megušar

Helena Kuhar

Andrej Frelih

Judita Olič

Tanja Kokalj

Jani Marenk

Urh Demšar

Rok Benedičič

Martin Pintar

Luka Šubic

France Tušek

Janez Guzelj, Damijan Lavtar, Ana Demšar

Režiser

Robert Kuhar

1. dejanje

V prvem dejanju je predstavljeno življenje žebjarjev. Prične se v vigenjcu ob kovanju žebjev. V nadaljevanju je prikazana predaja žebjev fužinarju Juriju Plavcu. To je eden redkih stikov med mojstri žebjarji in fužinarjem. Med oddajo žebjev žebjarji prejmejo cajne za naslednji teden.

Žebjarji se pogovarjajo o neizpolnjeni želji po svoji lastni župniji. Pohvalijo fužinarja Plavca, ki je med drugim ključar, ker je uspel, da se je v Železnikih uredilo lastno pokopališče. Fužinarja Jurija Plavca nagovarjajo, naj kot ugleden mož stori tudi kaj za novo župnijo. Ob koncu prizora tovarniki naložijo barigle z žebli na konje in se odpravijo na pot.

1. dejanje se dogaja v letu Gopodovem 1621.

Žebljarska mojstra Štefan in Jaka zaključujeta delo v vigenjcu. Odpravljata se k svojemu fužinarju Juriju Plavcu oddat žebje, ki sta jih čez teden skovala s svojimi pomočniki.

Žebjar Jaka: Bogdej, Štefan, koko gre?

Žebjar Štefan: O, Jaka, bogdej. A koko gre? Težko glavo mam. Hvala bogu, de-j sobota. Včerej sem čez dan drva nabiral. Poj sem prot večeru tou malo počit, pa-j bil tak lagoj na Logu, de nisem nič zaspal. Tako me-j imel, de-b vstal pa pregnal navardjance, pa kaj, k-nič na zaleže. Sam smejal b-se mi.

Žebjar Jaka: Tud jest sem za to, de-j od petih popoldne naprej u Gorenj koncu mer. Kaj k-smo v ist hiš žebjarji pa cimparmani, k-ponoč lohk spijo. Vidm, de žeble težko neseš, a ste dobar koval ta teden?

Žebjar Štefan: Ja, trdo smo koval. Pomočnik je bil priden in se pozna. K-bom pomočnika plačal, pa poravnal za oglje, moko, pa cimar, pa na bo nič več ostal. Toko de na vem, če se splača imet pomočnika. K-bo moj Janez lohk za kladu parjel, bo drgač.

Žebjar Jaka: Ja, trd čas so. Bomo videl, koko bo z delom za naprej. Sej gospod Plavc znajo kšeft dobit. K-se zima napove, se živlene povsod ustav. Na zalogo pa noben noče delat.

Žebjar Štefan: Men se zdi, de k-so gospod Plavc hčer Barbaro omožil, de so še bol začel prtiskat na nas. Pravjo, de hčer dote še ni izplačal. Menda so ta mladga Warla na Hrvaškem okrog parnesl za deset tovorov in zdej kar ne more prit ven iz dolgov.

Žeblijar Jaka: Ti naš fužinarji tud niso nikol zadovoln. Kar naprej b-grabil pa grabil. Žeblarji pa to gor plačamo, trdo delamo in komaj ostane kej za v lonc dat. Probal se bom za kakšn del zment. Zakuga-b zdejle delal na pol, čez dva mesca bomo pa delal cele dneve, pa še na bo dost. Sej žebliji čez zimo lohk mal počakajo na lagarju.

Žeblijar Štefan: Men se pa zdi, de so gospod Plavc pameten mož, in res se čudim, de se z lastno hčerjo na more zment. Pa sam je najbl napletal, de se-j glih k Warlm omožila. Zdej majo oboji skup že pet deležev plavža in si lohk pomagajo med sabo. Ne boj se, oni bojo že tok naredl, de bo zane dobar.

Žeblijar Jaka: Ja, prav čedna je tale Barbara in tud kot otrok je bla parpravna. Toko de jo Warlu ni blo treba zlo ponujat. Je pa pr ta velkmu fužinarju gor zrasla in prav gotov-b velka gospa rada tud ostala.

Žeblijar Štefan: Veš, Warl je mel Barbaro že prej zamerkano. Samo pregnan je toko in sploh ni kazal, de mu-j všeč. Na tak način se-j lohk za boljš doto zmenu. Že prej mu kšeft ni šou in mu vsak goldinar prov pride.

Žeblijar Jaka: A-s ti vedu, de-j Barbara rada vidla kovača Lojzeta, k-dela pr plavžu na Racovniku? On ma postavo kot David iz Svetga pisma. Sej k-je punca pršla k pamet in se-j zavedla, kdo je, je blo hitr konc.

Žeblijar Štefan: Ja prov gvišn. Ludje ne pomnejo, de-b kdo od fužinarskih družin moža al pa ženo med žeblarji iskal.

Otrok Janez: Bogdej, oča. A-j blo dons fest vroče u vigencu?

Žeblijar Štefan: O, Janez, a-s bil priden? Pej mat povedat, de pridem koj, sam žeble še obrajtamo.

Otrok Janez: Verjamem, de-j blo fejest vroče, k-majo pa oča na ta zadnji zračnik.

Žeblijar Štefan: Presnet mulc, druge koj vidš, sam-s pa kot strašil. Koj domu!
Mogu sem se na en cajn zataknt, pa tud platn je že znučan.

Žeblijar Jaka: Tale tvoj Janezek je pa živ. Bogu zahval, de-j zdrav. Še mal, pa bo lohk za kladu parjel.

Žebjar Štefan: Ja se mi zdi, de-sm ga glih kar še u zibki okrog nosil. Jaka, kulk ste pa nakoval? Koko je z Jero? Včerej jo nisem videl v vigencu.

Žebjar Jaka: Ja jest mam pa žeblov točn tulk, kot jih moram oddat glede na cajne. Pri kovanju sem se trudu in nisem kale delov. Ostalo mi je nekaj žeblov in jih bom ob prvi prilik s kmeti za ocverke zamenjal. Če ne bo šlo pri kmetih, se bom s tovarniki zmenu in bodo oni prodali. Ti, a si slišov, de-j Matijovcov Tone vse cajne ponucal za ta nov kozovc u Megušnc? Menda de-j dobu celo dežo zaseke pa klobase. Prov zanima me, koko se bo dons s fužinarjam Koflarjam zgovoru, koko de nima žeblov.

Žebjar Štefan: A zdej pa vem, včerej je Tone u Warlovem vigencu žeb-larje za cajne spraševal. Do božiča je reku, de jih bo vrnu, klobas pa ni nič omenjal.

Res b-blo dobro, če-b kje kej dodatnega železa dobil. Človk b-mirn spal, če b-lohk mal paršparov za hude dni. Fužinarji nas držijo na kratk: pri njih dobimo želez, hrano, streho nad glavo. Vse, kar zaslužmo, jim prne-remo nazaj. Dokler smo zdrav, že gre. Srce me boli, k-gledam odslužene žeb-larje, koko fužinarje prosjo za kos kruha.

Žebjar Jaka: To se res mormo zment, de nam bojo več kale priznal. Četrtna je premal, vsaj tretina b-bla potrebna; tko j-blo tud že včash. Poj b-pa bolj mirn delal in ta spretni b-še kej zraven zaslužil. Moja Jera je bla včerej toko slaba, de-j doma ostala, in sva se s pobam sama dajala. Sej veš, še kakšn mesc, pa bo rodila. Bog dej, de b-blo vse v redu. Ne vem pa, če bo Jera jutr lohk šla k maš. Sej veš, do Selc je zano predeleč.

Žebjar Štefan: Tud če j-človk zdrav in če nič dol na pada, je deleč. Cokle so parpravne za u vigenc, ne pa za dolgo hojo. Za fužinarje pa tovarnike ni težko, k s konji grejo. Ja če-b človk gojzdarje al pa škorne imel, b-blo že boljš.

Žebjar Jaka: Ja res je pa velik uredn, de smo dobil svoj britof. Prej se človk ni več mogu spočit, sej so pogrebi po cel dan trajal. Zdej je pa vse tu par svetmu Antonu. Še posebej pozim je to velik uredn.

Žebjar Štefan: Toko se mi dobar zdi, kadar u začetku mesca fajmoštar iz Selc pridejo u Železnke mašo nardit. Se mi zdi, de tud otroc fajmoštra čist drgač poslušajo. Kadar gremo u Selca, so od poti toko zmatran, de med sveto mašo kar zaspejo.

Žebjarja Štefan in Jaka prideta do fužinarja Jurija Plavca, ki prevzema žeblje (tehta) in daje delo za naslednji teden. Kovači in fužinarji so živeli ločeno – naj se čuti distanca in zadržanost med njimi. Žebjar Francl ravno zaključuje tehtanje.

Fužinar J. Plavc: Za ta teden bo pa 104 funte. Pa poglejmo, kolk cajnov je to. Kujte pa sam ta male žebke z glavo na dva peresa. Pogledajte, tale žebel vzemite za mušter. Rajš nej bojo mal daljš kukar krajš, de bo skodle dobar držal.

Žebjar Francl: Gospod Plavc, par nas je pa ta starejš poba Jure začel kovat. Prov ponosen sem nanga. Sej vejo, mlad je še, uči se in več kale nardi. A se-b lohk dobu še kakšn cajn? Sej ne fehtam, nej kar zapišejo, sej žeblov bomo tud več naredl.

Fužinar J. Plavc: Ja veste, zdej pred zimo del povesod zastane pa se na proda. Če dam vam več za delat, bojo drug žebjarji dobil manj. Vzemte pa en cajn za sina Jureta. Poskrbite, de se že mlad navad dobar delat.

Žebjar Francl: Boglonej, gospod Plavc, pa zbogom.

Žebjar Jaka: Bogdej, gospod Plavc.

Žebjar Štefan: Bogdej.

Fužinar J. Plavc: Kar naprej.

Žebjar Francl: Pa še tole b-reku. Prejšni teden smo teto Johano pokopal. Ta zadne cajte j-tokole govorila: "Zdej k-mamo britof tud pr svetmu Antonu, me pa prou nič na skrbi umret. U svoj zeml bom počivala, pa ta domač bojo vsak dan lohk par men."

Železnkarji smo gospodu Plavcu res hvaležn, de so se dajal, de smo do svojga britofa pršli. Vsi vemo, de-j take stvari težko spreminat in de sam ta ugledn gospodje lohk nekaj nardejo.

Žebjar Jaka: Ja, gospod Plavc. Tale britof je pa res velik vreden. Odkar so naš predniki postavl kapelo svetmu Antonu, se-j že govoril o tem. Gospod Plavc, a se ne-b dal naredit tud, de-b mi u Železnkih imel svojo faro pa svojga fajmoštra.

Žebjar Štefan: Naš tovorniki, ki gredo dol na Lašk, vedo povedat, de ma dol vsaka večja vas svojga fajmoštra. Men se zdi, de nas je u Železnkih velik in de bi lohk svojo faro imel. Gospod Plavc so ključar in ugledn mož. Če bo kdo prpelal fajmoštra v Železnike, bo to gospod Plavc.

Žebjar Jaka: Lanski let so se u Kropi zmenili, da so svojo faro dobili, pa manj duš majo, kot jih je u Železnikih. Kaj če-b pri nas štel še duše po okoliških vaseh. To pa ne smemo pustiti, da-b bli Kroparji več, kot smo Železnkarji.

Gospod Plavc, trdo se dela in težko se skozi teden pride. Ja, če-b žebjarjem rekel, da gre za lastno faro, b-vsi skupej stopili in b-vsaki dal tudi ta zaden krajcar.

Fužinar J. Plavc: Pot do lastne fare je težka, to mi že leta na da spat. Loška gospoda se na vse načine brani. Za njih je vsaka fara ena sama koštanca. Še nekega rodov nazaj so naš očetje hodili k maši u Loko na faro; štir ure hoda u eno smer. Velik boljše je, odkar je selška fara – zdej hodimo slabo uro, je pa še zmerej deleč.

Žebjar Štefan: Res na vem, a so res samo goldinarji voržoh. Sej če bo fajmuštar tukej, bo sveta maša tudi med tednom in se bomo ljudje poboljšali. Gospoda b-morala vendar želeti, da ma dobre ljudi. Pridni, bogoboječi farani so najboljši žebjarji, nobenih lumparjev ne špičijo. Sej za fajmoštra pa faro bomo mi plačevali, ne kdo drug.

Fužinar J. Plavc: Povem vam, da bomo za časa našega življenja Železnikarji svojo faro imeli. Samo vztrajati mormo, pa skupej mormo držati – in to vsi, od fužinarja do žebjarja.

Zdaj pa se lotimo kšefta. Če bodo kšefti šli dobar in bo dost dela, bomo tudi do svoje fare prišli. Tovorniki gredo že dóns na pot, pohtimo.

Žebjar Štefan (obrne se proti Jaku): Sej sem jest vedu, da gospodu Plavcu ni vseeno zavolò fare. Če bodo ugledni in bogati fužinarji za to, nam bo pa gotov uspel.

V nadaljevanju pride tovornik s konjem, ki ima na konju že pripravljene sode (barigle).

Tovornik Tine: Bogdeji, gospod Plavc. Bršlanov Franci je djál, da se zlo mudi. A sem prav zastopu, da gospod Lamberg na gradu Kamen streho rihtajo in žeblje nucajo?

Fužinar J. Plavc: Res je, jutari do večera morata bit dva tovara na gradu Kamen. Kroparski tovorniki so šli dva dni nazaj na Hrvaško, pa nimajo nobene zaloge. Zdej mamò priliko, da pokažemo, da so železnikarski žebjarji ta najboljše na Kranjskem. Na hodte skozi Kropo pa Kamno gorico, da ne bo kašne vroče krvi. Za nazaj počakate, da se dan nardi, zavolò roparjev.

Tovornik Tine: Sej kroparski tovarniki gredo tud tu skoz na Lašk in jih par gmah pustemo. Drži pa, de tukej okrog svojih žebļjev ne ponujajo. Gospod Plavc, a ste za ceno že kej dejal?

Fužinar J. Plavc: Nastavi 40 krajcarjev na taužen žebļjev. Pogajajte se. Gospod Lamberg so v stisk s cajtam, streho rihtajo pa zima bo zdej zdej tu. Rad bodo plačali nekej več. Pa zmente se tudi za naprej. Če bodo naročili za šter tedne naprej, ceno lohк spustete. Grad je velik in spomladi bodo gvišn naprej delal.

Tovornik Tine: Bom jest kar z dvaunšterdeset zastavu. Bršlanovcova Mica prav, de Lambergarji velik kšeftajo pa de rad glihajo. Bol gvišen bo še kešen nov kšeft, če bodo žebļi dobr, pa de bojo kontent, k-so še dober zgļihal.

Štefan, pa dejva žebļe pogledat. Al s-kej ahtov, de je tud pomočnik dobar koval?

Žebļjar Štefan: Pr men na bote slabga žebļja najdl. Pomočnik res še ni taužentar, kar nakuje, je pa kot od ta najboljših mojstrov. Ta teden smo koval samo žebļe za šinklne, toko, kot je blo naročen.

Fužinar J. Plavc: Dejmo zvagat, de zaključmo in gredo tovarniki na pot, de jih ne bo noč lovila. Zapisan je, de-j blo cajnov za 105 funtov. To pomen, da žebļjev mora bit vsaj 77 funtov. Še te žebļje dejte zraven in pojdite na pot.

Jaka in tovarnik Tine nalagata žebļje na konja, gospod Plavc in kovač Štefan sta v ospredju, žebļjar Jaka se še vključi v pogovor.

Žebļjar Štefan: Gospod Plavc, mojmu pomočniku, sinu od Grošlovga Pavla, gre del dobar od rok. Po očetu je spreten in močan. Tako de-b lohк precej več cajnov predelal. Saj vejo, plačat ga moram. Če pa nau dost dela, se-m ne bo sešlo in bo fant moral proč. Fanta se mi škoda zdi.

Žebļjar Jaka (pomaga žebļjarju Štefanu): Nevarno je, de-b fant začel pohajaj, ... pa ta zelenga pit. Verjetn, de-j po očet tud do pijače nagnjen. Pijača je nesrečnega Pavla tako hitar u grob spravlja.

Fužinar J. Plavc: Ostanimo za ta teden pr 105 funtih. Bomo videl, kakšne novice prinesejo tovarniki z gradu Kamen. Če b-ga pa res moral dat preč, mi pa povejte. Bom pogledal pri drugih mojstrih, ča ga-b kdo vzal. Fanta je res škoda, de na-b delal.

Žebliar Jaka: Tole smo pa mi nakoval. Vse cajne smo predelal. Žena Jera je bolna, pa-j včeraj počivala. Jest sem fejest delal in se-j sešlo. Gospod Plavc, u ta zgornem vigencu je ogla sam še za en teden.

Fužinar J. Plavc: Dobro. Verjamem, da so žebli dobro nakovan, pa jih ne bova gledala. Pa stehajva cajne še za naprej ...

Luči se postopoma ugasnejo.

2. dejanje

Prizor se odvija pri fužinarju Juriju Plavcu doma. Pogovor teče o poslilih in fužinar Plavc nagovarja druge fužinarje, naj podpirajo njegove korake pri boju za samostojno župnijo. Ostali fužinarji obljublajo pomoč, kaj konkretnega pa ni. Dvomijo, da bodo uspeli. Velik požar leta 1620 je povzročil visoke stroške in vsi morajo zategovati pas. Jezijo se tudi na kanonika Pucherja v Škofji Loki, ker brani, da bi se postavila nova župnija.

Komentar: Fužinarji so izobraženi možje, zato govorijo z manj narečnimi izrazi.

Fužinar J. Plavc: No, potem sva se glede taljenja v plavžu v Gorenj koncu zmenila.

Vi talite v začetk decembra, mi pa v drugem delu. Snega ni blo in nam rude ni ratal ta prav cajt spravt dol z Ratitovca.

Fužinar Dermotha: Ja, velja. Mi imamo zadost rude. Boste nam pa vi pomagal, če bomo v podobni zadregi.

Fužinar J. Plavc: To se pa zastop, da si bomo med sabo pomagal. Že toko je dost nadlog z vseh strani, fužinarji res moramo skup držat. Tona, prinesite še en bokal vina.

Pomočnica Tona: A ta rdečga iz Vipave?

Služkinja Tona pride in postreže.

Fužinar Dermotha: Za mene ni treba, doma me čaka še delo. Jutri odajam davke in moram naredit obračun. Zato rabim frišno glavo.

Fužinar J. Plavc: Tega vina iz Primorske se ne smeš branit. Po temu vinu boš jutri še bolj spočit. O plavžu sva se zmenila. Zdaj imam še eno sila važno stvar za Železnike.

Fužinar Dermotha: Kar na dan z besedo.

Fužinar J. Plavc: Vsako nedeljo, k-grem k svet maš v Selca al pa kam drugam, me boli srce. Mislim si: "Tolk je majhnih in manj pomembnih krajev, kot so Železniki, pa imajo svojo faro in fajmoštra." Če hočmo svojo faro imet, moramo fužinarji skupaj stopit in jo kar zahtevat. Tako so naredil tud Kroparji.

Po krajšem razmisleku odgovori.

Fužinar Dermotha: Ja, gospod Plavc, to bo držal. Imejte pa vendar mal potrpljenja. Nismo še poplačal vsega od požara dobar let nazaj, sedaj pa naj bi že v nove dolgove silel. Sej dobr veste, koliko so koštal ta nov vigenci pa hiše. Pomoč je hvala Bogu prišla iz cele Kranjske. Ko se popravlja in gradi, delo in kšefti stojijo in to se nikol ne nadoknad.

Fužinar J. Plavc: Pa saj se ne pogovarjamo o novi cerkvi, samo za faro pa fajmoštra se gre.

Fužinar Dermotha: Men se pa zdi, de kanonik Pucher iz Loke nikol ne bo dovolil, da bi novo faro delal.

Fužinar J. Plavc: Je pa toko: če bomo čakal na čase, ko nam bo goldinarjev ostajal, ne bomo nikoli prišli do svoje fare. Najprej si moramo rečt, da jo res hočmo. Dva ta velka plavža imamo, svojo faro si prav gotov zaslužmo.

Fužinar Dermotha: U Lok delajo tako, kot jim u Freisingu naročejo. Za Freising je pa loško gospostvo predvsem to, de davke pobirajo. Odkar je v nemških deželah vojna med luterani in katoliki, pa še bolj pritiskajo na nas. Zakaj bi se zaletaval in si razbijal glavo? Počakajmo na cajt, ki bo bolj odprt za kej novga.

Fužinar J. Plavc: Jest pa mislm, de pot do lastne fare ne gre prek Loke al pa Freisinga; gre prek Ogleja. Mi spadamo pod oglejskega patriarha in oni nas bodo boljš zastopil, vidijo nas kot verne duše in ne le kot tlačane.

Pomočnica Tona: Gospod Plavc, njihov brat Gašper so se najavl. Ali naj jih spustim noter ali rečem, nej počakajo?

Fužinar J. Plavc: Fara v Železnikih je pa skupna zadeva. Kar notri nej pride. Tona, prinesite še en glaž.

Fužinar Gašper P.: Bogdej. O, pozdravljen gospod Dermotha. Sej se mi je zdel, de slišim znan glas. Kaj bo dobrega?

Fužinar J. Plavc: Kar naprej. Pogovarjava se, kako bi prišli do svoje fare. Če nas bo več, bo šlo hitrej. Loška gospoda nam povsod nagaja. Z lastno faro v Železnikih se bomo fužinarji laže zase postavil.

Fužinar Gašper P.: Ja, to pa drži. Kar se v nedelo s prižnce pove, to ljudje vzamejo zlo zares. In ta selšk fajmoštar je pod vplivom loške gospode.

Fužinar Dermotha: Sej imate prav. Drži pa tud, da se ni za bat, de u Železnikih ne bi bli za novo faro. K-bomo imel v rokah kakšn papir s pečatom, bomo že skup stopil.

Fužinar Plavc razpne listino.

Fužinar J. Plavc: Velik poti sem že naredu, bil sem petkrat pri patriarhu v Vidmu in vsaj desetkrat pri nadmašniku v Kamniku. In moram rečt, de čutim, de se mehčajo, de zastopjo naše potrebe. Kar rabm, je podpora vas fužinarjev. Važn je, de se razve, de lastno faro hočmo vsi Železnkarji.

Fužinar Gašper P.: Men se pa zdi, de bomo do fare lažje prišli postopno. Poglejte, če bi v Selcih dobil še enega kaplana, k-bi hodil v Železnike al b-clo živel tukej, b-blo že drač in tud ta lošk kanonik Pucher bi bil za to.

Fužinar J. Plavc: Ne, ne! V to pa ne verjamem! To bo en sam mišmaš, k-se ne bo vedel, kdo pije in kdo plača. Kdor ne zahteva tega, kar mu gre, ne dobi nič. Če naši očetje ne bi zahteval trških pravic, jih gotovo še dons ne bi imel.

Če bomo prepričal patriarha v Vidmu, bo tud loška gospoda mogla to sprejet.

Fužinar Dermotha: Ja, za Selca se je blo laže dogovort, k-so toko deleč stran od Loke pa na sred doline so. Toko da so Selca za velik vasi okrog res prpravna lega in ni treba več host v Loko na faro. Pa tud drugačn cajti so bli.

Fužinar J. Plavc: Selca tud niso središe sveta. Živlene gre naprej. Poglej Železnike dons, množino hiš in duš. Fajmoštra je potrebno približat ljudem. In v Železnikih mamu tolk ljudi, da ga res rabmo.

Fužinar Gašper P.: Roko na srce. Fajmoštar bo mogu tud jest, in to košta. Res je tud, da če Železnikarji ne bomo hodil v Selca, se bo to pr ofru poznal. Zato so vsi proti.

Fužinar J. Plavc: Loška gospoda razmišlja zelo na kratk. On bi še zme-rej imel sam eno prafaro u Lok za obe doline, de blo za glavarja več gol-dinarjev ostal.

Bližina fajmoštra naredi ljudi bolj odprte in sigurn sm, de bomo žeb-ljarji svojega fajmoštra bolj podpiral k enga, k-pride komej enkrat na mesec naokrog.

Fužinar Dermotha: Bojim se, de k-bo oglejsk patriarh na karto pogle-dal, kje ležijo Železniki in kje Selca, bo videl, de je to zlo skupej in de res ni potrebe po nov far.

Fužinar Plavc se razburi in vstane, jezno odvrne:

Fužinar J. Plavc: Na karti že. Pejte v coklah v Selca pa nazaj, pa boste vidl, kako je to daleč. O, kolk časa gre za te dolge poti v Selca in nazaj. Kar pomislite, kolk b-se v tem cajtu lahk nakoval. Kdor zna rajtat, že ve, de je najcenej imet svojega fajmoštra.

Fužinar Gašper P.: Ja, rajta pa fužinar drugač kukar lošk glavar al pa fajmoštar u Selcih. Zamišljeno doda: Le koko vse skupej prepričat, de res rabmo svojo faro?

Fužinar Plavc dostojanstveno vstane in občasno pogleda na listino v rokah. Z zanosom pove:

Fužinar J. Plavc: K-sem bil nazadnje pri patriarhu, sem mu razlagal, kako res rabmo službo božjo v Železnikih. Poglejte, vse imam zapi-san. Štiristo kovačev zavolo slabe obleke v slabem vremen ne more prit do svete maše. Če pa štejemo še okoliške vasi pa otroke, je pa to dva taužent duš. Za povrh so na poti do Selc gore, iz njih se vale skale in zemeljski plazovi. Tečejo hudourniki, ki odnašajo mostove, pozim je pa velik snega. Dela se škoda in greh, ker ljudje ne morejo do službe božje. Še posebej hudo je, k-vsak let več otrok brez svetga krsta umre.

Fužinar Dermotha: Bo držal, to ste pa dobro povedal. Se bojo patri-arh že omehčal.

Fužinar J. Plavc: Pravezprav je tako, odkar so sto let nazaj cesar Maksimilijan ukazal, de so gozdovi in rudniki od države, od takrat so težave. Loška gospoda noče zastopt, da so cesar gmajno namenil za fužine.

Fužinar Gašper P.: Če bi se rudarskega reda vsi držal, na-blo težav. Tako si ga pa vsak po svoje razlaga.

Fužinar J. Plavc: ... Ta mal človek pa to gor plača. Loška gospoda u gmajn tle okrog nove grunte dela in kmete hujška prot žebelarjem. Mi pa gmajno rabmo, če hočmo rudart, ogle delat ... in nazadnje davke cesarju in škofu plačvat. Za svoje pravice se bomo moral borit.

Fužinar Dermotha: Skrbi me pa, kaj bo ratal iz vojne med katoličani in luterani. Davkov bo sam še več in ta freisinšk škof bo hotel svoje. Zdej so v stisk in naša fara pa fajmošter jim je ta zadna briga.

Fužinar Gašper P.: No, kar se tiče železnkarske fare: Ja čist gotov, de smo vsi za to. Za tist denar, ki ga u Selca in Loko znosimo, b-prav gvišn lohk imel tud svojga fajmoštra. Koštal nas ne-b prav nič več.

Fužinar Dermotha: Nas ne, sam lošk glavlar je pa prepričan, de bo nje-mu manj ostal. Upiral se bo do konca.

Fužinar Gašper P.: Če se naš Jurij u nekej zažene, ga ne ustav nobena stvar. Mene skrbi, de se s kupčijo ne utegneš več dajat. Če greš do oglejskega partiarha, te dva tedna ni nazaj. Kdo se bo pa brigal za fužino in kšeft? Brez gospodarja par hiš je hitr ke j narobe.

Fužinar Dermotha: Ja, kupčije delat pa dons ni hec. Kar poglejmo Chomarja al pa Renza. Zapufala sta se, robe dvakrat nista dobila plačane, pa sta zabredla. Vse sta predala, potem je šel en u Lublano, drug pa na Dunaj.

Fužinar J. Plavc: Fužinarji pa samo ta najbolj žilav ostajamo.

Fužinar Gašper P.: Midva z bratom si pomagava in je koj laži.

Pomočnica Tona: Bogdej, upam, de na motm. Pozn je že, pa blo verjetn najbolj, de večerjo nardemo kar za vse.

Fužinar Dermotha: Res je že pozno. Kot sem rekel, gospod Plavc, lahko računate tudi na mojo pomoč. Sedaj pa grem. Zbogom.

Pomočnica Tona: Ne preganjamo vas. Dost hrane mamo za vse.

Fužinar Dermotha: Zbogom.

Vsi ostali: Zbogom.

Pomočnica Tona odide nazaj v kuhinjo.

Fužinar J. Plavc: Zbogom in še kaj se oglasite.

Fužinar Gašper P.: Glede žebelarjev bi se rad še nekaj pomenil, zato sem pravzaprav pršov.

Fužinar J. Plavc: Kar na dan z besedo.

Iz kuhinje se zasliši ropot.

Pomočnica Tona vpije: Presneta mrcina požrešna. Vse klobase so šle. Samo da te dobim.

Ostali se spogledujejo. Tona ponižno pride v sobo.

Pomočnica Tona: Z večerjo slabo kaže. Skočila sem dol do vodnjaka. Vmes je naš Rex odnesel vse klobase. Al nej popečem žgance al bojo počakal na kej boljšga?

Fužinar J. Plavc: Pozn je že – pa nej bojo žganci s kislim mlekom – in dobro jih zabelte.

Pomočnica Tona: Zabelm jih pa zmerej fest.

Fužinar Gašper P.: Kot sem reku, prišel sem zavolo žebelarjev. Dajmo novo faro za dons na stran.

Prejšni teden sem se dogovoril v Trstu za pet tovorov žeblov "tre grossi". Rad bi se dogovoru, de mi daš za dva tedna tri al šter žebelarje.

Fužinar J. Plavc: Ja, zdej pred zimo se to lahk dogovoreva. Velja pa nej, de boš dal polovico zaslužka z mojimi žeblarji. Ne bo pa nej manj kot pet krajcarjev na dan po žebelarju.

Fužinar Gašper P.: Razmisli, žebelarji bodo veseli, ker bodo imeli delo. Po premisleku: Dobr, ne bom glihov, nej gre za novo faro. Sporoči imena in povej svojim žebelarjem.

Fužinar J. Plavc: Jutr ti pošljem seznam. Če bom doma, jim bom delo dal sam.

Fužinar Gašper P.: Poglej, k-se že pogovarjava o žebjarjih: Dogovort se mormo, kolk kale jim priznamo.

Fužinar J. Plavc: Žebjar mora dobit za hrano. Če je lačen, bo slabo koval.

Fužinar Gašper P.: Nekej železa se gotov unič. Ostalga pa žebjarji prodajo pod ceno loškim trgovcem. Oglje in streha nad glavo gre na naš račun. Nekej loških trgovcev je postal močnih in nevarn je, de nam bojo prevzel tud ta večje posle.

Fužinar J. Plavc: Mislm, de-j težava v tem, ker loški trgovci ne plačujejo mitnin. Žblje skrijejo, naši tovarniki pa plačujejo tako cesarju kot loškmu glavarju. Govoril bom z našim rudarskim sodnikom Semenom, de bo naredu red.

Fužinar Gašper P.: Dobr, to boš uredi. Težave imamo tudi z gozdom. Saj veš, oglja porabmo vsak let več. Gozd pa ne raste tako hit. Karlov kovaški red je gozdove namenu fužinam. Gruntarji od loške gospode pa pravjo, de je gozd njihov in de ga rabjo zase.

Fužinar J. Plavc: To je pa visoka politka, dogovort se morjo sam cesar pa freisinški škof.

Fužinar Gašper P.: Moj oglar na Jelovci prav, de na ve, a bo lohk še ogle delal. Strašijo ga toko kmetje kot loški skrbnik, prav za življene ga skrbi. Markov Matevž je bil dva tedna na gradu zaprt, ker je les za kopo sekal.

Fužinar J. Plavc: Poglej, jest pa kupujem oglje od kmetov. Pozim nima jo dela na njivah, pa sekajo les in kuhajo oglje in nekaj zaslužjo. Poj je pa vseen, al je gozd cesarjov al pa od loške gospode. Velik je takih, ki rad ogle prodajo; ti se za ceno dobr zmen, kje pa on les sekajo, je pa vseen.

Fužinar Gašper P.: Sej za letos al pa drug let me na skrbi. Vsak let več železa nardemo. Loška gospoda pa tud dobiva nove ideje, kako-b gozd za svoje potrebe nual, predvsem pa tukej okrog nove grunte delajo, de lohk davke pobirajo. Na Jelovc se bomo zdej zdej s Kroparji srečal. A se bomo poj za vsako buko posebej dajal?

Fužinar J. Plavc: Gašper, mene pa nekej drugaj skrbi. Dobar poznaš basovca Pollaka. Dva sinova ima, oba delata pr njem, nauču ju je vse mojstrovine na plavžu. Oba znata delat, pa tud ta star Pollak je še par močeh.

Fužinar Gašper P.: Ja, brez dobrga basovca se plavž ustav. In Pollaki so res dobri za to.

Fužinar J. Plavc: Govori se, da bo loški glavar tudi v Polanski dolini postavil fužine. Počas bo pričel rude in lesa manjkat. Cena železa pa žeblov bo pa dol šla. Najbolj pa rabijo dobre mojstre na plavžu. Skrbi me, da bi zvil katerega od Pollakovih sinov.

Fužinar Gašper P.: Ja, prov imaš. Dobra se ve, de je pr plavžu lohka sam en ta glavni basovca. Tud drug fužinarji na bodo dva basovca plačeval. Za kovaško plačo pa na bo hotu delat, še posebej, če ga drgam vabjo.

Fužinar J. Plavc: Sam da prekinem. Gašper, ta vin pa morš probat. Ta letošn je in so ga prejšni teden prinesl moj tovarniki iz Laškga. Ktra, natoč.

Tona streže pijačo in sliši pogovor.

Pomočnica Tona: Slišim, de se o Pollaku pogovarjate. Žeblarji vedo povedat, de so se tri dni nazaj okrog plavža neznani ljudje sukali. Vse so hotel vedet o plavžu. Po govorici nej b-bli iz Loke. Verjetno so ti Pollaka novačili.

Fužinar Gašper P.: To pa mormo ukazat, de brez dovoljenja al pa de je kdo od fužinarjev zravni, na sme nobedni okrog plavža in fužini hodit. Trdo smo se dajal zanje, zdej nej b-jih pa eden prerisal pa drugje postavu.

Fužinar J. Plavc: Sej to pravm. Fanta sta podjetna. Moj predlog je, de enmu damo tvoj vigenca u Gorenj koncu v najem. Če je ta prav, bo prijel za prložnost in ga bo z leti odkupu.

Fužinar Gašper P.: No, sej to imaš prav, de se od vigenca ne zasluži prov velik. Za moj posu je bolj važno, de se ta pravga kupca najde. Za Pollaka bo vigenca velk izziv. Bom o tem premislu. Zdej pa grem. Glede kovačev in kovanja ta velikih žeblov sva pa zmenena. Zbogom.

In odhiti skozi vrata.

Fužinar J. Plavc: Razmisli in odloči se glede vigenca, zbogom.

Ga. Uršula Plavc: Gospod Gašper, a potem ne ostanete na večerji? Žganci so pripravljani.

Uršula zakliče za Gašperjem.

Ga. Uršula Plavc: No, če sva sama ostala, pa tud prav. Že cel večer bi vam rada povedala, kaj me muči. Dons popoldne je bla naša Barbara na obisku. Veste, srce me boli. Vsem pomagajte, vsem se razdajate, lastnemu otroku pa nočete pomagat.

Fužinar J. Plavc: Počasi, počasi. Našo Barbaro smo pa v dobre roke dal in polovico lepe dote je že dobila. Ko pride čas, dobi še kaj. Nikar nej se vam tako ne smil. Res ne-b reku, de-j tako hudo, kot govorite.

Ga. Uršula Plavc: Tud men se je Warlova družina zdela dobra partija in še zmerej verjamem v njih. Samo kuga, Barbara je bla vsa objokana. Trgovec dol na Hrvaškem jim še vedno ni nič plačal. Čez dva tedna bodo talil. Rude in oglja še nimajo, o Bog se usmil. Zdej imajo pa krizo in za fužinarsko čast gre. Če ne bodo talil, je ogrožen njihov delež v plavžu. Veste pa, de brez deleža gredo lohke s trebuhom za kruhom u svet.

Fužinar J. Plavc: To-j pa toko, k-je ta mlad Warl mislu, de je zadost, če se je rodil kot fužinar Warl. Samo ime pa de-j velik poverbal, ni zadost. Kar nej se prekali, de bo izkušnje dobil, de bo lohke normalno delal. Če bo hotu dobar gospodart, bo rabu tud trdo roko in velik potrplena. Šploh pa nisem zato, de mu bomo zavolo Barbare dajali potuho. Pride nej kot mož in se bomo pogovorili.

Ga. Uršula Plavc: Ja, tok jenejte, no.

Fužinar J. Plavc: Pogodbo bo podpisal; ta ga bo tud vezala. Nečistih računov se pa ne grem.

Ga. Uršula Plavc: Saj se ne gre za nobeno miloščino. Samo celo doto bi hči takoj rada dobila. Dogovoren smo, de ta drug del dobi šele čez dve leti. Čist vseeno je, če jo damo že zdej. Poj naše pomoči ne bosta več rabila. Kar spomnite se, tudi nama je v začetku težko šlo. Sej veste, ta star Warl je oba sinova u šole na Dunaj poslal. Zmerez je govoru, de so šole ta najboljša dota za življenje.

Fužinar J. Plavc: Šole so že važne, res pa je, de ta prav fužinar rab še kej drujga kot višjo matematiko pa latinščino. Za fužinarja je vse kej drujga še bolj važno. Mesten živlene gor na Dunaju ga je preveč pogospodu. Ta mlad Warl bi mogu jit za kakšn let v fužino al pa u vigenc, de ga-b del mal utrudu. Ne pa sam šole. Z očetom je pa tud premalkrat šel na pot, de b-se nauču dobar kšeftat. Pa ta prave ljudi bi poznal, de se mu zdey ne-b blo treba samo na svojih napakah učit. Vem, kako je. Ta star Warl je bil fest gospodar. Zadnja leta je pa opešal, še sam ni mislu, de bo tako. Bolezen je bolezen. Potem se-j pa zgodu še požar, ki je pri Warlih še posebn velik škode naredu. Za povrh je pa fant nekaj kšeftov na Hrvaškem slab spelov. Pa smo tam, kjer smo.

Ga. Uršula Plavc: No, sej razumete. Zakaj se poj pustite toliko prosit? K-se gre za novo faro al pa britof, b-pa vse premoženje razdal. Naš Barbar je treba zdey pomagat.

Fužinar J. Plavc: Sej veste, de smo kot rodbina vedno skup držal. Če bo res ogrožen delež v plavžu, bova z bratom Gašperjem skup stopila in ga bova odkupila. Boste videl, de bo toko. Veste pa, de so trdi časi, požar nas je vse prizadel in poglej okrog, vse se draži. Toko de sem se odloču, de Warlu kakšne posebne pomoči že ne bom ponujal. Boste videla, Uršula, k-bomo pa u Železnikih svojo faro imel, nam bo pa vsem boljš.

Ga. Uršula Plavc: Ja, a res morte vse koštane zavolo nove fare samo vi nost? Svojo faro pa svojga fajmoštra-b vsi Železnikarji imel. Vsi sicer nekaj obljublajo, kakšne konkretne pomoči pa ni. Sej vas vidim, vsakič, k-greste na pot na pogovore, se otovorte, kot de-b bli svet Miklavž. Vračate se pa praznih rok.

Fužinar J. Plavc: O Uršula, Uršula. Zavolo kšeftov mi pa lohk zaupate. In verjemite, de tako fužinarji kot žeblarji dobro vidijo, kako se trudim za novo faro. Prišel bo cajt, k-bojo tudi on pristopil pa pomagal k skupni stvari. Če ne drujga, bojo pa boljš pa še hitrej delal. Med fužinarji v Železnikih so bili zmerom pokončni ljudje, ki so znal skupej stopt, če je blo treba; pa velik so dali za skupno dobro. Prepričan sem, de bo toko tudi vnaprej. V Železnikih mormo dobit svojo faro pa svojega fajmoštra. Čutim, pa vem, de moram to naredit.

Uršula zaključí bolj potího.

Ga. Uršula Plavc: O moj Jurij, nej vam svet Anton da ta pravo pamet. Pozno je že, greva počivat.

3. dejanje

Zakonca Warl ne moreta spati. Teža finančnih težav in preživetja ju preveč bremeni. Vneto razpravljata in se pogovarjata o možnih rešitvah. Kako naj prepričata gospoda Plavca, da jima vnaprej izplača del dediščine, ki pripada Barbari Warl – hčerki fužinarja Jurija Plavca? Ali naj še bolj pritisneta na žebbljarje in tako povečata donosnost? Stroške lahko zmanjšata z uvedbo lastnega denarja in tako, da tovarniki ob vrnitvi z Laškega pripeljejo cenejše žito, ki se nato prodaja žebbljarjem. Jezita se tudi čez svoje žebbljarje, ker preveč pijejo in večkrat ostanejo doma, na koncu pa se premalo naredi.

Barbara Warl: Hans, že eno uro hodiš po kamri gor in dol. Pridi, greva spat.

Fužinar Hans Warl: Barbara, sej veš, de sva v stiski. Če naslednji teden v Gorenj koncu na bomo talil, nam bo zmanjkalo železa. Brez železa in cajnov poj tudi v vigencu kmal na bomo imeli kej delat. In loh kar pozabmo tud na kupčijo za ladijske žeblje, ki jo imam že v rokah. Barbara, ali se pri vaših res ne da nič pomoči dobit?

Barbara Warl: Povedala sem že, koko sem opravlja. Mat b-vse dal. Še svoje obleke pa nakit b-prodal, samo de-b nama pomagal. Oča so pa trd gospodar in se bojijo, de se ne bova nikol postavila na svoje noge. Veš pa tud, de se oča že tri leta s ta novo faro dajejo. Se mi zdi, de mu-j to zdej ta najbl važno.

Fužinar Hans Warl: Oh, pa ta nova fara ... Poslušej, če dobiva še ta drug del tvoje dote, bi loh zakuril u plavž in za čez zimo b-bli preskrbljen. Spomlad me pa na skrbi kšeft dobit, takrat se začne vse na nov vrtet. Skrbi me pa nekaj drugja. Že cel večer gruntam, koko čmo zapeljat posu unaprej, de nam bo več ostal. Sej to ni noben življenje, de trepetamo iz tedna v teden in ne vemo, al bo šlo al ne!

Barbara se nekoliko zamisli.

Barbara Warl: Ja, to je pa res. Fužinarsk življnje je en sam mater. Ves čas en kup skrbi. To sem jest doma vidla. Hans, jest verjamem, de nam bo šlo. Kar boš ti naredil, bo sigurno dobro.

Kratek premislek.

Zdi se mi pa, de bo bolj mirno spal tvoj brat, poj k-bo novo mašo odpel. Fajmoštre ljudje spoštujejo pa stalen denar imajo.

Hans ima v rokah zvitek papirja in pisalo.

Fužinar Hans Warl: O Barbara, ne spominjaj me še na brata Ivana. Že štiri mesce mu nisem nič v lemenat poslal. Sej na cesto ga na bojo dal, ker poznajo našo rodbino. Vseen pa moram nekaj naredit in poiskat rešitu. Če ne bo šlo drugač, pa prodamo, kar imamo, pa grem u mest za pisarja.

Barbara pove odločno.

Barbara Warl: Ne, to pa že ne! Kam bomo pa šli? Ni velik toko pomembnih mest na Kranjskem, kukar so Železniki.

Fužinar Hans Warl: Sej sem u šole hodu in za študiranga moža se v mestu zmerom kakšen del najde (*pove ponosno*). Toko de lačna že na bova.

Barbara Warl: Tukej smo gor zrasli pa navezan smo drug na drugja in nadaljevat mormo, kar smo od očetov dobil.

Fužinar Hans Warl: U Železnikih pa brez deleža u plavžu in fužinah nimamo kej delat. A čva začet kovat s temi najinimi rokam? In dobro veš, kolk se s kovanjem zasluž.

Barbara Warl: Sploh si pa ne predstavljam, de bi bla kdaj kej drugja kot pa fužinarka. Ne, to pa že ne (*sunkovito se obrne na drugo stran postelje*).

Fužinar Hans Warl: Pomir se. Sej morebit pa ni še vse izgubljen. Poslušej, kva bomo naredl, de bo šlo boljš. Začel bomo pr žebjarjih – enostavno se premal nakuje. Kar naprej so eni prazniki, potem cele dneve drva naberajo gor na Kovaškem vrhu in ni ponoči nič z njimi pri delu, v drugo se spet ta zelenga nalezejo in poj ta plavga vzamejo, ... nazadnje še kakšen pogreb pride vmes s procesjo dol do Selc pa nazaj; pa je teden naokrog, žeblov pa nobenih.

Zdej bom vsako soboto tako cajne kot žeblje, in to samo dobre žeblje, točno zvagal. Potem naj pa kujejo, kadar hočejo. Kale pa tudi ne bo več kot za petino.

Barbara Warl: Ja, res se oča Plavc pohvaljo, da žebjarji na tak način bolj delajo. Men se pa zdi, de žebjarji tud težko skoz pridejo. Ne vem, če jih lohk še bol stisnemo.

Fužinar Hans Warl: Sej na ta način bodo ta spretni in pridni žebjarji boljš zaslužil. Tisti, ki se nočejo mal pomujat, nej si pa kar drug del najdejo. Pri nas jih že ne rabimo.

Barbara Warl: Ja pa misliš, da bo to dovolj?

Fužinar Hans Warl: To je blo o žebelarjih, druga stvar je pa žit. Ne gre mi u glavo, de mormo kupvat žit u kašči par loški gospodi. Vsi pa vemo, da u Lok na gradu za mernik žita plačujemo za tretino al pa tud za pol več, kukar je cena dol par morju na Laškem. Naši tovarniki gredo po svet, pa točno vedo, kulk kje kaj košta. S tovarniki se bom zmenu, pa bodo nazaj grede žit partovorli, pa ga bomo naprej prodajal.

Barbara Warl: Hans, bojim se, de-b biriči prišli pa te bodo zaprl, k-se bo razvedlo, kaj delaš. Kako bom jest reva brez tebe? Al bodo pa u Lok tovor žeblov zaplenil. Z loško gospodo ni dobar imet opravka.

Fužinar Hans Warl: Brez skrbi, nisem mislu, de bomo skrivš žit tovorl. Vsi Fužinarji bomo skupej stopil, z našim sodnikom na čelu, de bomo močnejš. Poj bomo pa pritisnil na loško gospodo. Verjetno, de bo potrebno iti prek sodnije u Ljubljan. Če ne bo šlo drugač, pa gremo na Dunaj, sej poznam gor ljudi – tud do cesarja, če bo treba. Glavar nej kar u Lok ta mestnim ljudem prodaja svoj žit, u Železnkih ga pa ne rabmo.

Barbara Warl: Ja, previden bo treba bit. Moj oča pravjo, de za loškmu glavarjem ta freisinsška škofija stoji.

Fužinar Hans Warl: Ja, to že drži. Še bolj pa drži, de lošk glavar najprej zase poskrbi. A je treba zanj in za nekaj biričov tak velk grad zidat? Vse to pa košta in zato prtiskajo na nas. De potem še kakšen goldinar za škofijo ostane.

Barbara Warl: Ja, res je škoda, da ta loški trgovci zaslužjo z lanom, ki se tle okrog naredi.

Fužinar Hans Warl: Ja, tud sam sem imel lanen platn v mislih. Nasploh se mi zdi, da naše tovarnike premal ponucamo. Nič se ne bi poznal, če bi na konja dodal še lanen platn in ga spotoma u dnar spravl.

Barbara Warl: Ja, to so pa že oča govoril, de se s kupčijo laži zasluž kukar pa s kovanjem. Kakšne visoke hiše dol u Lok zidajo.

Hans ovohava zrak.

Fužinar Hans Warl: Kaj je pa to, pa ne de je posoda za ponoč še od jutraj polna? Zdel se mi je, da ni nekaj v redu tle v kamar.

Barbara Warl: Joj, zgleda, da je Katra čist pozabla še na našo posodo. Bom že jest.

Barbara prime posodo in jo zlije čez okno. Spodaj se oglasi: "Uff," in sliši se hitre korake.

Fužinar Hans Warl: Presneto, zdi se mi, de si enega oblila. Prav mu je, kaj pa ponoč okrog tauga. Ponoči se spi al pa kuje.

Barbara Warl: Zdi se mi, de-j sosedova Mica spet na ušesa vlekla. Jutar bo cel Gorenj konc vedu, kva sva se menila. Se mi zdi, de sam za to živi, de kakšno čenčo dol na Log parnese.

Fužinar Hans Warl: Pustiva to. Jutri pa Katro mal prim, de bo vedla, kaj je njen del.

Če greva nazaj na naše kupčije: Že moj oča so hotel, de bi žebljarsk dnar naredil. Namesto krajcarjev bi ob sobotah naši žebjarji dobil žebljarsk dnar. Vsak fužinar bi delavce s svojim denarjem plačal. S tem denarjem bi v našem magacinu lahko kupil žit pa še kej drugja. Na ta način bo za vse boljš. Žebjarji bojo več žita dobil, mi bomo pa namesto loške gospo-
de al pa trgovcev nekaj zalužil.

Hans se trudi in si vleče sam dol škornje.

Barbara Warl: Ja, tole z magacinam bi blo v redu. To bi lohkar jest u roke vzela. Sej če b-se zmenil za določen dan pa uro, to ne bi blo tolik velik dela.

Hans, prid, ti bom pomagala škornje dol dat.

Hans pride do Barbare in ona mu povleče dol škorenj.

Barbara Warl: Uf, noge ti pa smrdijo, kot de-b ble s kuriki namazane.

Fužinar Hans Warl: Ja, novi škornji so, pa še niso uhojen. Cel dan sem skakal sem in tja, ni čudno, de so fajhtni. Jih bom dal u vežo, de se čez noč zluftajo.

Barbara Warl: Hans, koko je potem s tisto kupčijo dol na Hrvaškem? Govorice so, de nam niso nič plačal. Al smo res cel mesec zastonj delal?

Hans se usede na stol poleg postelje in si slači nogavice.

Fužinar Hans Warl: Ta zadno rundo smo se opekli, ker nam na Hrvaškem deset tovorov niso koj plačal. Marbit bi blo boljš, če bi žebble kar nazaj partovorli. No, jest še zmerej računam, de bodo držal besedo in de bomo kmal po božič poračunal; zapisan imamo vse. Ti goldinarji nam zdej presnet manjkajo.

Barbara Warl: Jest sem te pa zastopila, da se ravno na Hrvaškem obe-ta zlo dober kšeft. Enkrat si potoval tudi sam s tovarniki dol do morja. Tako me je skrbel zate.

Hans se razvname in ponovno vstane.

Fužinar Hans Warl: Ja, to še zmerom drži. Tile ta velki žebli za ladje, to je ta prava stvar. Samo de jih prepričamo, da naši žebli dol u ta morski vod gverajo. Poj bo dela zadost. Od ta malih žebličkov se pa ne zasluž, nej to kar Kroparji tolčejo al pa loški cehi, ki so tako kunštni. Ja, bo se pa zlo treba merkat, de bomo dobil goldinarje takoj na roko.

Barbara Warl: Men se pa zdi čudno, de nam toko dnarja manjka! Saj se fejest dela, samo če pogledam naše žebclarje ... Tovorniki so stalno na poti. Tud midva vsak krajcar dvakrat obrneva, predno ga dava iz rok. Kako pa ta drugi fužinarji shajajo?

Fužinar Hans Warl: Od rude na Vancovcu do žeblov je dolga pot. Po-tem jih je treba še u dnar spravt dol par morju. Plačati je treba oglje, rudo, mojstre pri plavžu, pa žebclarje, tovarnike ... pa cesarja in fajmoštra. Vsak hoče svoje. Kaj bi pravu, sej si par Plavcih gor zrasla. ... Ja veš, poleg vsega imetja sem tud precej dolgov poverbal.

Barbara Warl: Aja. Hans, o tem, de smo kej dolžni, pa do zdej nisi nič pravu.

Hans se ponovno usede in si slači brazrokavnik.

Fužinar Hans Warl: Zadnja leta so oča Warl opešal in del se ni tako vrtel, kot bi se moral. Jest sem bil pa gor na Dunaj, sem moral dokončat.

Po krajšem premoru Hans nadaljuje.

Fužinar Hans Warl: Toko de drujga nam ne ostane: Trdo bo treba de-lat, de si bomo lohka na stran dal kakšn goldinar. Za dobre kšefte je treba nekaj u skrinj imet. Poj pa ne bomo trepetal zavolo vsakga kšefta al pa nesreče. Sej veš, kako smo pogorel dve leti nazaj.

Barbara Warl: Moj Hans, saj bo. Zdaj pa le zlez pod kovtar, mene toko zebe. Prid, de me pogreješ. Če ne boš spočit, ne boš mogu jutar delat. Marbit že jutar oča pridejo s poti. Bova šla oba k nemu, pa se bomo pomenil.

Veš Hans. Jest pa še nekej vem, kar bo mojga oča prav gotov omeščal.

Hans se razhudi in vstane. Naslednje stavke potrди z rokami in nogami.

Fužinar Hans Warl: A hočeš rečt, de bova prosila za pomoč? Ne, to pa ne. Povedala sva, de sva v stiski. Tolk ponosa pa imam, de vašega očeta ne bom na kolenih prosil za pomoč. Bova pokazala, de bo šlo tudi brez tvoje dote. Če ne tukej, pa kje drugje (jezno zamahne z roko).

Barbara Warl: Hans, pomir se ... Veš, vse kaže, de naju je Bog požegnal in de bomo na pomlad zibal. Zdej oča prav gotovo ne bodo pustil, de b-se kam ven iz Železnikov selil.

Fužinar Hans Warl: Kako to misliš? De bova prav midva zibala?

Barbara Warl: Ja, midva. Kdo pa drug? Takrat k-se bo sno pospravljaj.

Fužinar Hans Warl: O moja Barbara, kaj ne poveš. Al si sigurna?

Barbara Warl: Ja, sigurna.

Fužinar Hans Warl: Rod Warlov bo šel naprej. Še se bo u Železnikih želez koval.

Barbara Warl: Hans, zdej pa le pojdiva spat. Pa Bogu se skupaj zahvaliva za nov življenje.

Fužinar Hans Warl: O moja Barbara, kako te mam rad.

Hans sedaj poskočno zleze k ženi Barbari pod kovter. Počasi ugasnejo luči. Pod koutrom (oba sta pokrita čez glavo) se vidi premikanje in hihitanje.

4. dejanje

Fužinar Jurij Plavc prijezdi sredi noči od oglejskega patriarha in Železnikarjem prinese listino o samostojni župniji. Sreča nočnega čuvaja in ta skliče ljudi, ki so takrat budni ali tudi ne. Najprej nastane panika. Ljudje so še pod vtisom požara izpred dveh let in ob nočnem zvonjenju mislijo, da je požar. Premožnejši posamezniki pridrvijo v širokih spalnih oblekah, drugi z vedri vode pripravljeni za gašenje ognja. Fužinar Jurij Plavc ponosno predstavi listino in načrte za novo župnijo. Nastane veselo vzdušje in steče pogovor z žebjarji o novi župniji.

To dejanje je lahko tudi del 3. dejanja. Na drugem koncu odra prijezdi ali pripelje konja fužinar Jurij Plavc.

Fužinar J. Plavc: Bogdej, Franc.

Nočni čuvaj: Bogdej. Koko sem se ustrašu. A gospod Plavc so? Kaj pa delajo tu sredi noči?

Fužinar J. Plavc: Iz Vidma od oglejskega patriarha prhajam. Dolga pot je za mano. Novica, ki jo nosim, je tako velika, da mora takoj med ljudi. Franc, listino imam, de smo u Železnikih svojo faro dobl.

Nočni čuvaj: Gospod Plavc, kuga ste pa toko mokar?
Čuvaj pokaže na mokre hlačnice.

Fužinar J. Plavc: Franc, listino za novo faro je toko važna, de sem šel mimo Selc kar po Sor.

Nočni čuvaj: Svojo faro u Železnikih! A prav slišim? Gospod Plavc, a so sigurni, de bomo tud svojga fajmoštra imel?

Fužinar J. Plavc: Ja, tako Franc, svojo faro, pa stalnega fajmoštra, pa služba božja bo vsako nedelo, pa tud med tednom.

Nočni čuvaj: Gospod Plavc, to je pa taka novica, de jo je treba ljudem takoj povedat.

Nočni čuvaj vzame zvonec in prične vpiti.

Nočni čuvaj: Katra, Franca, Mica, Jaka, Štefan, vstan, Tone, Lojze, Franc, vsi na plan.

Gašpar, Miha, Jurij. Gremo vsi u Gorenj konec pred plavž.

Tud zvon par svetmu Antonu mormo pognat, da bodo tud Racman slišal. Miha, požen zvon!

Kmalu se zasliši zvonjenje; najprej glasno, nato v ozadju, da se sliši pogovor med ljudmi.

Nočni čuvaj: Nova fara; to je taka novica, de je treba z možnarji vsemu svetu povedat.

Gašper, Štefan, prpravta možnarje, samo ta velke, pa hitar.

V Gorenj koncu nastane panika. Ljudje so še pod vtisom požara izpred dveh let in mislijo, de je požar. Posamezni fužinarji pridrvijo v širokih spalnih oblekah. Žebjarji pridejo iz vigencov s kladivi in z vedri vode, saj so ta čas kovali.

Vsi: Kje gori? Rešite otroke, ljudje, koj vsi iz hiš!

Vsi: Vsi ven iz vigencov! Požar! Reši se, kdor se more! Zbudite ostale! Prinesite vodo, vodo! Polovite otroke! ...

Kovač Štefan: Kaj se je hudga zgodil? Pokličite po pomoč na Trnje in Racovnik.

Nočni čuvaj: Ne gori, pomerte se! Samo gospod Plavc ima važno novico za nas.

Vsi: Kje gori? Kva se-j hudga zgodil?

Fužinar J. Plavc: Ljudje imajo še strah v kosteh od zadnjega požara.

Nočni čuvaj: Gremo vsi v Gorenj konc pred plavž.

Nočni čuvaj: No, zdej pa gmah, de bo gospod Plavc povedal važno novico.

Fužinar J. Plavc: Dragi fužinarji, mojstri in žebjarji, dragi Železnikarji. Prihajam z veselo novico, uresničile so se nam dolgoletne sanje. Prihajam iz Vidma in prinašam listino oglejskega patriarha, našega ordinarija, ki trgu Železniki dovoljuje, de imamo svojo faro.

Vsi: Hura, živela nova fara, živel Jurij Plavc ...

A je to mogoče? Že moja mat so si to na vso moč želel.

Žebjar Jaka: Zdej pa ne bo deleč do službe božje tud za ta stare ljudi in otroke.

Fužinar J. Plavc: Dragi Železnikarji, dovolite, da preberem nekaj stavkov iz patriarhove listine: "Oglejski kanonik in generalni vikar presvetega in prečastitega gospoda Hermolaja Bargara, po Božji in Apostolskega sedeža milosti oglejskega patriarha in kneza, naklonjeni ponižnim prošnjam Železnikarjev, ki prosijo, da bi se v njihovi cerkvi sv. Antona ustanovila nova župnija. Ljudje so bili v začetku maloštevilni in jih je selški župnik zlahka oskrboval, sčasoma pa so se tako namnožili, da štejejo trenutno dva tisoč duš. Prečastiti Krištof Plank, arhidiakon patriarha in župnik v Kamniku, se je posvetoval in potrdil potrebo prosečih župljanov v Železnikih.

Na temelju dekretov tridentinskega koncila in kot delegat Apostolskega sedeža za ta del patriarhata določamo, naj se cerkev sv. Antona v kraju Železniki loči od župnijske cerkve v Selcih in naj bo povsem svobodna. Da pa se ohrani ustrezna čast do omenjene matične cerkve v Selcih, določamo in ukazujemo, da morajo trenutni dušni pastir v Železnikih in njegovi župljani za vse bodoče čase trikrat na leto v procesiji obiskati župnijsko cerkev v Selcih."

Vsi: Hura, živela nova fara, živel Jurij Plavc ...

Zgleda, de je pravica na tem svetu.

Kovač Jaka: Kaj pa fajmoštar, al ga že imamo?

Fužinar J. Plavc: Glede fajmoštra sem dogovorjen z gospodom Melhiorjem Pučkom. On je bil fajmoštar u Selcih in ga že poznate, pa tud on pozna nas. Že drug teden greva skupaj k oglejskemu patriarhu, de uredimo zadeve. Če ne bo šlo s Pučkom, je tu še zdejší fajmoštar v Bohinju: Gabrijel Clementz. Verjamem, de bomo že letos imeli svojo polnočico pri svetmu Antonu.

Kovač Štefan: Gospod Plavc, fajmoštar bo pa rabu tud streho nad glavo. Nov farovž bomo moral postavt.

Fužinar J. Plavc: Za ta prve mesce ni treba skrbet, bo lohkar pr nas doma. Za naprej bomo pa skupej stopil, za en farovž bomo pa že poskrbel. Pogovarjal sem se že, de bi kupil hišo ob cerkvi.

Kovač Jaka: Gospod Plavc, u ta novmu farovžu se bo pa gotov tud kuharica nucala. Veste, moja Jera zna tako dobar kuhat, ona-b bla ta prava za to.

Kovač Štefan: Jaka, kuharco si pa župnik ponavad kar sam zberejo. Ne vem pa, če bo gospod samo z žganci pa s podmetom zadovoljen. Tvoja Jera pa kej drugja še ni vidla.

Kovač Jaka: Gospod Plavc, kukar jest vem, ima vsaka fara tud kakšnga farovškga hlapca, ja pa tud mežnarja. Lohk kar na mene računate. Bom pustu kovane, pa bom rajš mežnar.

Kovač Štefan: Jaka, hlapce se rab tam, kjer je posestvo pa žvina na far. U Železnikih bomo pa ja žebjarji za fajmoštra pa cerku poskrbel. Toko dolg smo čakal, zdej pa de ne bi pomagal. Če boš pametn, boš lohk mežnar, tako za "bohlonej".

Gospod Plavc, al je blo velik poti treba naredit, de smo do fare paršli?

Fužinar J. Plavc: No, podrobnosti ne bi zdej sred noči pravu. Povem pa vam, da sem bil več kot 100 dni na pot, od tega 24-krat v Kamniku, 12-krat v Vidmu pri patriarhu, osemkrat v Ljubljani, pa še bi lohk našteval. Če človek nekaj s srcem dela, ni težko.

Toko sem vesel, de imamo svojo faro. Še posebej se mi pa fejest zdi, de smo vsi u Železnikih skup stopil, tako fužinarji kot žebjarji. Če skup držimo, se pa lohk velik doseže.

Vsi: Tako je, živela nova fara, živel Jurij Plavc ...

Luči na odru postopno ugasnejo. Prižge se osvetljava cerkve sv. Antona in pritrkovalci v zvoniku sv. Antona začnejo s pritrkovanjem kot ob ta velikih praznikih. Spodaj zavlada splošno navdušenje.

KONEC

Zaključek

Lastniški deleži so prehajali iz roda v rod. Nekateri fužinarji so se kot dobri gospodarji okrepili. Drugi so propadli in so se osramočeni preselili drugam ter pričeli novo življenje. Fužinar Jurij Plavc je s pridobitvijo listine za župnijo Železniki izpolnil svoje poslanstvo. Del stroškov so mu povrnili tudi ostali fužinarji in žebjarji. Tako je z izplačano doto podprl tudi svojega svaka Hansa Warla. Fužinarska družina Warl je dobro gospodarila še naslednjih 180 let, nato so se odselili.

Priimka Plavc in Warl in tudi mnogo drugih fužinarskih družin v Železnikih danes ne zasledimo več. V kraju pa je ostal podjetniški duh fužinarjev in delavnost žebjarjev. Življenje prinaša vzpone in padce, začetek in konec. Župnija Železniki bo čez nekaj let praznovala 400-letnico obstoja in še vedno trdno stoji. V naslednjih desetletjih je nastalo še več samostojnih župnij: Sorica, Dražgoše, Zali Log. Zgodba je oprta na resnične dogodke in ljudi.

Klepet žebelarjev
po delovni noči.

Obračun nakovanih
žebļjev pri fužinarju.

"Naslednji teden pa
kujte take za šinkne
za grad Kamen."

"Gospod Plavc, a se-b dal toko naredit, de bi u Železnkih imel svojo farno pa svojga fajmoštra?"

Fužinar Jurij Plavc:
"Če bomo vsi skupaj stopili, bomo tudi do svoje fare prišli."

Tovorniki se odpravljajo na pot. Fužinar Jurij Plavc naroča, kako se pogajati.

Fužinar Jurij Plavc:
"Vsako nedelo me srce
boli, k-grem v Selca k
svet maši in vem, de
imajo manj pomembni
krajji svojo faro."

Uršula Plavc:
"Hči Barbara je bla
dopoldne pri nas. Za
drugi del dote je prosila."

Uršula Plavc: "Ko gre
za novo faro, bi vse
premoženje razdal.
Lastni hčeri pa
nočeš pomagat."

Fužinar Hans Warl:
 "Kar naprej so eni
 prazniki, potem cele
 dneve drva naberajo gor
 na Kovaškem vrhu in ni
 ponoči nič z njimi pri
 delu, v drugo se spet
 ta zelenga nalezejo, ...
 nazadnje še kakšen
 pogreb vmes pride s
 procesjo dol do Selc pa
 nazaj; pa je teden
 naokrog, žeblov
 pa nobenih."

Barbara Warl
 pomaga svojemu
 možu pri sezuvanju
 novih usnjenih škornjev.

Nočni čuvaj predlaga
 fužinarju Juriju Plavcu,
 da se Železnikarje takoj
 obvesti o veliki novici, da
 so dobili lastno faro.

"Kje gori, kje gori?
Rešite otroke!" so
bili panični žebjarji.

Fužinar Jurij Plavc
bere vsebino listine
oglejskega patriarha.

Igralski ansambel Scena z
režiserjem in scenaristom.

Zgodba je spletena na osnovi podatkov, zajetih iz spodaj navedene literature:

- Anton Globočnik, *Železniki*, kronika, PAN 1999 (prevedel, uvod in komentarji Jože Dolenc).
 Joža Bertoncelj, *Kroparske zgodbe*, Kropa 1973.
 Franc Koblar, *Moj obračun*, Slovenska matica 1976.
 Andrej Bogataj, *Doba železarstva v Železnikih*, DECOP, Železniki 2002.
 Mimi Malenšek, *Vigenjci*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1978.
Habsburžani, Zgodovina evropske rodbine, Brigitte Vacha, Založba mladinska knjiga, Ljubljana 1994.
 Pavle Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, Muzejsko društvo, Škofja Loka 1973.
 Ivan Mohorič, *Dva tisoč let železarstva na Gorenjskem*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1969.
 Anton Vidmar, Joža Eržen, *Župnijska cerkev sv. Lenarta v Kropi*, Župnija Kropa, 2008.
 Jože Gašperšič, *Vigenjc, Vodnik po zgodovinskih žebljarskih kovačnicah v Kamni gorici, Kolnici, Kropi in Železnikih*, Tehniški muzej Slovenije, Ljubljana 1956.

V igri je uporabljen krajevni govor, da zveni skladno z vsebino in časom dogajanja. Zapis besed vedno ne sledi dosledno krajevnemu govoru, ker bi se zmanjšala berljivost besedila. Zavestno smo se izognili uporabi posebnih znakov, npr. za zapis polglasnikov. Kratek seznam besed spodaj je dodan v pomoč za rekonstrukcijo izgovorjave govora in za razumevanje pomena. V navedenih primerih je uporabljen znak "ə" za zapis polglasnika, medtem ko v besedilu igre ni uporabljen.

Besede, ki so v prid berljivosti v besedilu zapisane drugače, kot jih v narečju izgovarjamo:

delal – izgovarjava: delou
 konja – izgovarjava: kona
 imam – izgovarjava: mam
 ljudje – izgovarjava: əldje
 meč – izgovarjava: mou
 nič – izgovarjava: nəč
 nikol – izgovarjava: ənkol
 šel, prišel – izgovorjava: šou, pəršou

Pri uprizoritvi leta 2013 je bila uporabljena oblika krajevnega govora, ki je tu zapisana. Tak govor Železnikarji uporabljamo v svojem domačem okolju, vendar z vsako generacijo v manj izraziti obliki.

cajt – čas
 cimar – soba
 fajmoštar – župnik
 gvišn – gotovo
 kamra – soba
 koštat – stati
 kunšten – pameten
 ment se – pogovarjati se
 poj – potem
 rihtat – urejat
 poverbat – podedovati
 vagat – tehtati
 zapufat se – zadolžiti se
 zmatran – utrujen
 voržoh – vzrok

Franc Vidmar - Pustotnik

(1867–1952)

Tončka Galjot

Franc Vidmar - Pustotnik. Vir: Loški Razgledi, 1991.

*Da kakšno zložim, to ne tajim,
dost pesmic znam,
da sem pa zložu tisto od Polancov,
pa ne priznam.*

*Polcaj je molu roženkranc,
da b tožbo zgubu Vidmar Franc.*

V Železnih nitih št. 8 in št. 9 je bilo Francu Vidmarju - Pustotniku, ljudskemu pesniku, v spomin napisano nekaj o njegovem življenju in njegovih pesmih, ki so se ohranjale v rokopisu.

Moj spomin seže v petdeseta leta 20. stoletja, ko smo poslušali sivolasega pevca, stal je na mizi pod lipo gostilne Zadruga na Češnjici ter ob spremljavi orglic pel pesmi. Veliko teh pesmic je znal tudi moj oče, vendar jih ni zapisoval. Spomnila sem se, da imam v arhivu zvezek strica Maksa Lotriča z več pesmimi, ki so krožile med ljudmi. V njem sta zapisani pesem o selški železnici in Knapovska. V ljudskem spominu pa živita še danes in zato je prav, da se ju zapiše in objavi, ker bosta sicer izginili iz spomina. Dobro se ve, da njegove pesmi niso na visoki ravni, so le primer literarčenja (izraz uvedla M. Stanonik), ko se nešolan človek vse življenje ukvarja

z verzi. Pustotnik je v svojih pesmih opisoval dogodke, ki so se dogodili v njegovi okolici, v Selški in Poljanski dolini ter v Škofji Loki. Vzor mu so bile ljudske pesmi, preproste in včasih robate, s samo njemu lastnim podajanjem, ki ga je težko posnemati. Žal ni ohranjen tonski zapis, ki ga je posnel na Radiu Ljubljana, ki ga je v eni od pesmi tudi opisal. Bil je lovski čuvaj in njegovo druženje z lovci po gostilnah je bilo vir zbadljivk na njihov račun. Dobrodošel je bil povsod, kjer je bilo zbranih več ljudi, rad je pel v dobrih družbah. Vedeti moramo, da na začetku 20. stoletja ni bilo ne radija in ne televizije, zato so ga radi poslušali, ko jim je zapel.

V nadaljevanju so objavljene pesmi, ki pripovedujejo o dogodkih v Selški dolini. Najprej dve pesmi, v katerih slavi našega znanega rojaka dr. Janeza Evangelista Kreka:

Selška železnica

1.

*Kaj se je zvedl zdaj,
prav Pstotnkov sin
nov cug bo naredl
po Selški dolin.*

2.

*Kdo se je to spomnil
gospod dr. Krek,
prav dost vozit
bi blo po te štek.*

3.

*Ženirji že merli
so cug po dolin,
kedol vozu bo hlode
nazaj gor pa vin.*

4.

*In tud tolk bi neblo treba
železniških konj,
namest konj bo pa
vozu železni vagon.*

5.

*Ljudje se že brigajo in kregajo
kje bo štacjon,
prav kje bo obstajal
železni vagon.*

6.

*Na Luš na Mlinarjov niv
blo narbel ljubezniv,
pa možem Bukolanom
to ni dopadliv.*

7.

*Dolenščan bi ga tud rad imel
pa Selčan,
pa kolk bo štacjonov
to še ni znan.*

8.

*Ta prvi od Trate
bel gvišno bo v Lok,
ta drug bo na Bukovc
če ne bo pa jok.*

9.

*Ta tretji bo v Selcih,
kjer velika je vas
bjo lohka ga naredl,
ki imajo dnar v šparkas.*

10.

*Četr narbel fest
bo v železnikem mest,
bo Johan dav njivo
štacjon bo pri cest.*

11.

*Železnšk možje
ga že davno žele,
tud kmetje gorjanc
se ga nič ne boje.*

12.

*Kmalu Hrvatje bojo prišli
da ga bojo ravnal,
da še lahko se soldati
po njem bojo pelal.*

13.

*Zato pa je govoru
gospod dr. Krek
narbližje na Laško
bo blo po ti štrek.*

14.

*Bog živi gospoda Kreka
ta je Štokarjov sin,
on bo spelov to štreko
po Selški dolin.*

15.

*Če ta štreka držala
bo cel na Podbrd
bo država plačala
bojo kmetje brez skrb.*

16.

*Ta cug bo koristil
cel Kranjski dežel,
zato ga bli kmetje
usi vesel.*

17.

*Les se druž bo prodav,
če Lah vojsko naprav,
pa tud lož bo cesar
soldate ke gor dav.*

18.

*Če bi Lah kdaj vojsko začev
in vnel bi se punt,
bi vesel se tje pelov
ljubljski regiment.*

19.

*Ta štreka bo imela
en velik pomen
šele poj bomo vidl
ko cug bo narjen.*

20.

*Bojo vriskal in kričal
živjo gospod dr. Krek,
ker se bojo lohk pelal
nalešč po te štrek.*

Živjo gospod dr. Krek!

Kreku v spomin

1.

*Imela je Sevška dolina
anga vlika moža
imela je sina
Štokarjovga.*

2.

*Je biv za poslanca
je biv velk gospod,
gaj pozdravlala Lublana
pa tuđ še dergod.*

3.

*Kej biv na svet živ
ta gospod lubezniv
kok je lepo pridgov
pa ludi učiv.*

4.

*Učiv opominov
je grešne ludi
v Sevcah pa sinov
zej takih več ni.*

5.

*Jugoslavjo je naredu
kjo ubeden drug ni
kej že napred vedu
koga se zgodi.*

6.

*Ke bo Avstrija nehala
Jugoslavija peršla
Jugoslavija deb stala
do konca sveta.*

7.

*Dohtar svetga pisma
j von živu na svet
vsa čast in slava
se mora mu pet.*

8.

*Se mora mu pet
da bo slišov cev svet
dej blo škoda gospoda
prezgodaj umret.*

9.

*Za Sevško dolino
tam prosi Boga
sta vkup s svetim Petram
bla skupaj doma.*

10.

*Zato so pa precej
ponosn Sevčan
kjem Krek pa svet Peter
stojita na stran.*

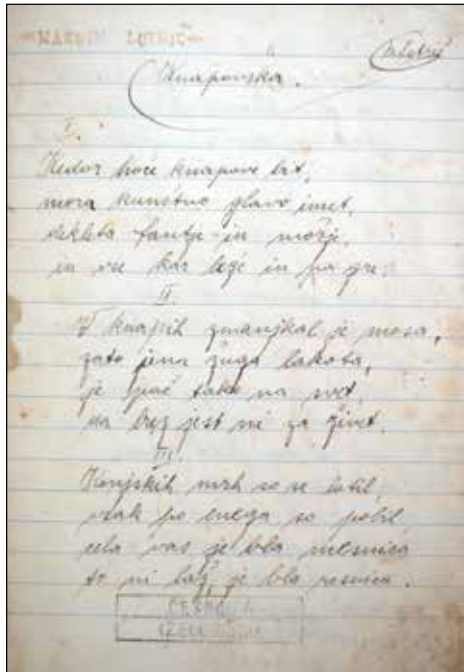
11.

*Kdor je doma
v lep Sevški dolin
zanga gor Boga
pros Štokarjov sin.*

12.

*Toj biv Štokarjov sin
ke ga mam skoz v spomin.
kok biv je vesev
sej koj smejat začev
ke sm mu od ševlskega
vovka zapev.*

Arhiv: Tamara Frelih,
rokopis: Angela Jelovčan

Knapovska

1.

*Kdor hoče Knapovc bit,
mora kunštno glavo imet,
dekleta, fantje in možje
in vse kar leze ino gre.*

2.

*V Knapih zmanjkal je mesa,
zato jim žuga lakota.
je pač tako na svet,
da brez jest ni za živet.*

3.

*Konjskih mrh so se lotil
usak po enga so pobil,
cela vas je bla mesnica,
to ni laž, je bla resnica.*

4.

*Po svet se je zvedlo naenbrt
da je v Knapih konjska smrt,
vsak je reku, ti nemarne rit,
želim vam dober apetit.*

5.

*Pa te preklicane žene
kontent še niso ble,
rekle dedcem so tako,
pripravite še oslovsko meso.*

6.

*Možje so rekli, ja hudič,
oslov naj kupijo fantič.
osel je en žleht hudir,
nas pa pustite prmir.*

7.

*Dva fanta oba koparja,
ker sta imela dnarja
zares osla sta kupila
od tastarga Kajžarja.*

8.

*Kajžar bil je zlo vesel
prav rad je dal to grdo zver,
za del je bil čist zaneč
zato ga dav je preč.*

9.

*Fanta sta vesela oba
ker je kupčija dobra bla,
sej biv je skor napov zastonj
koštov je samo tristo kron.*

10.

*Dedca Kajžarca zmerjala
ti mrha stara pijana,
zdaj boš pa sam na puklu nosu,
pa pogledvov, kje je vosu.*

11.

*Ker sta se za osla bala,
sta ga tud koj plačala,
koj na to sta ga odgnala
Kajžarc fige sta kazala.*

12.

*Habjan se smeje ha, ha, ha
od kod sta pa ta dva doma,
prov gotov sta šintarja,
al pa sta dva Knapovca.*

13.

*Osel imel je slab korak,
zato sta trpla gor po dlak,
oba Peter in Francek
sta vlekla ga za štrek.*

14.

*Osel bil je slab falot
oba prekucnu je pod plot,
pa sta klela pa prebit
sta tepla ga po rit.*

15.

*Nato pa jezna oba
v Pozern ga priženeta,
dol sta mal počila
en štamperle popila.*

16.

*Osu rigov je na glas
da ga slišal so po vas,
Pozerjan so rekl ta pa ta,
ker zna i pa a.*

17.

*Prmejdunej sapralot
v Knapje je še dolga pot
zato naprej se podasta
lustik in korajžnega srca.*

18.

*Čez Primcev hribec sta se podala,
ker sta se hribovcev bala
ker hribovci so vsi
na osle zelo hudi.*

19.

*Na hribu sta srečala fantiče tri
ki so pr Jerič v Knapih bli,
ker domov se jim mudi
gredo kar po bližnjici.*

20.

*Fanti se norčujejo tako
za vas prav dober bo,
za nas tabolš ljudi,
pa osel dober ni.*

21.

*Fanta si mislita tako
tud za vas še dober bo
še vedli ne boste nič
ko ga boste jedli pr Jerič.*

22.

*Oslovska mrha pa jo ureže
čez Jakonove trbeže,
za njim sta klela knapovska fantiča
to je pa več kot pov hudiča.*

23.

*Nazadnje vsa premočena
v Knapje ga prženeta.
Peter Špilarjov pa prav,
zdaj bo konec vseh težav.*

24.

*Začela klicat sta po vas
osla imamo zdej per nas,
knapovci pa vsi vesel
gledat vosla so hitel.*

25.

*Precej od daleč pa so stal,
osla so se nekoliko bal,
vsi pa rekli so tako,
prav lep bo imel meso.*

26.

*Vsi začeli pa so vpit,
osla morte koj pobit,
vsakmu dajte kos mesa
da ga kuhal bo doma.*

27.

*Janez Balančov pa prav
Lovričk udaru bo po glav
on ta kšeft prav dobr zna
potovku je že konja dva.*

28.

*Lovričk prnese težak kij
je osla udaru po betic,
da koj na tla se zvali
vse šter od sebe pomoli.*

29.

*Živjo, živjo zlodjov osu
ti ne boš več gnoja nosu
zdaj smo mi na vrh
smo že vajeen takih mrh.*

30.

*Vosla treba blo je s kože vzet
zato začeli so ga dret
za noge ga pa drže
vsi knapovski može.*

31.

*Vosu imov je en cent mesa
petnajst funtov pa loja
prav trdna je oslovska koža,
kupil jo je Blaškov Joža.*

32.

*Prav dobra je oslovska kri
zato klobase Lukman jim naredi
to so ble vesele Knapovske ženice
ko so grele krvave klobasice.*

33.

*Mesa pa vsakemu eno kilo
sta ga dala za ta prvo silo,
vsa vas je bla vesela
ker je fest koline imela.*

34.

*Osel imel je štir noge
zato sta imela vsak po dve
kosmata ušesa dva
sta imela vsak enega.*

35.

*Jerišk sta pošto dala
da b nekej tud prodala,
prav dober je voslovske meso
poznal nobeden nič ne bo.*

36.

*Eno četrť je Jeriška vzela
ker je blizu bla nedela
v nedelo pivska je navada ta
liter vina kos mesa.*

37.

*Tako cela Knapovska vasica
je jedla magarica
pa tud Pozernski fantič
so ga jedli pr Jerič.*

38.

*Balančov Francek ma zvito glavo
zato se zmislu je tapravo,
da vse oslovske šter podkov
gor na škorne bo prbov.*

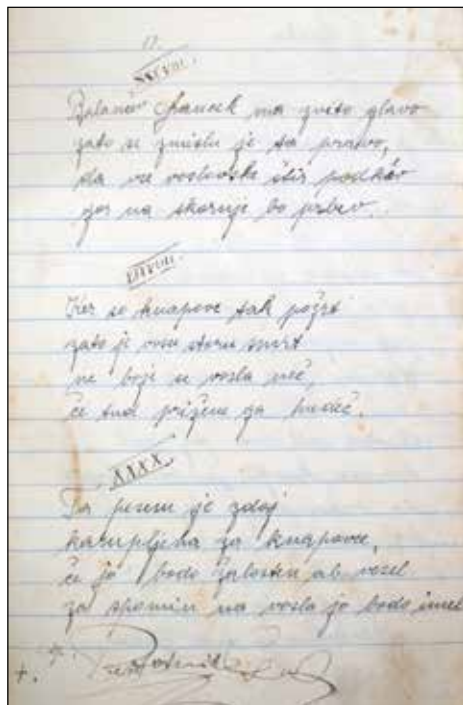
39.

*Ker so Knapovc tak požrt
zato je vosu storu smrt,
ne boje se vosla neč
četud pržene ga hudeč.*

40.

*Ta pesem je zdaj kamplena
za Knapovce je bla zložena,
če jo bodo žalosten al vesel
za spomin na osla jo bojo imel.*

Arhiv: Tončka Galjot,
rokopis: Maks Lotrič

Kaj je nov'ga po dolin'

*Kaj je nov'ga po dolin' –
vovk je hodu po Moškrin!
Reku je Oštermanov sin,
lovci mi le koj za njim.*

*Pošto j' dav na vse strani,
kdor se vovka ne boji,
naj vzame puško al' pa kov,
saj Kankl tud bo šov.*

*K'je najbel' korajžen mož,
če je nas več ga bomo lož.
To je tok svoje glava žvav,
da še lovcam se postav.*

*Paršl so na vovkov sled,
Kankl nož nabrus najpred.
Če ga s svincem nam ubov,
ga pa z nožem bom zaklov.*

*Biv je tud Hrenov sin,
slediv je vovka po Moškrin.
Jemu je puško in dolgi nož,
pa patronov skor' za'n koš.*

*Lepo prosila gaj gospa,
Lub' moj mož, ostan' doma.
To'k korajžen n'kar ne bod
in nad vovka n'kar ne hod.*

*B'lo je tud drugih lovcev več,
Dobrnk in pa Jereč,
se pa nista bala neč,
sta bla dve ur' od vovka preč.*

*Dobrnk na vsakmo grič,
žgajne piv je na Planic.
Pstotnik in Kocjanov sin
imel so vovka v spomin.*

*Hren podav je žen' roko,
Jaz ga bom, vovk me ne bo.
Če j'ta star al' pa ta mlad,
jest ga bom, k' sem mesar.*

*Drug ljudje so se tu m'nil,
da so vovka res sledil.
Ne le enga, bla sta dva
al' pa Joškovcovga psa.*

*Reku je Oštermanov sin,
da sta šla prek Moškrin.
Poj pa šla sta še naprej,
da sta bla od lovcov frej.*

*Bala sta se Kanklna
in pa noža Hrenovga
in pa puške toplarce,
ke Matičk jo jemu je.*

*Imel so jih tud' drug' Ločan,
al paršl zdej je vse na dan.
Ko so se zgovarjal,
vse so se vovka bal.*

*Bla je vovkulja al' pa vovk,
Hren najbol' korajžen člov'k,
kje že tok volov pobov,
pa biv vovka tud zaklov.*

*Mlinar Gropa ni tov jet,
je še od takrat vovka set,
k' ga je v Ševle gledat šov,
leta 1 tisoč 9 stov.*

*Ševlan so tud vovka ubil,
Ločan so ga pa le sledil.
Najbrš le enga kosmat'ga psa,
iha hiha iha ha.*

*Frtunovc prav, de ni bil pes,
vovkula j'bla, je imela ses'.
Joj vidu Kankl, joj poznov,
k muj na smreko ušov.*

*Kje Joškovc zvedu, sej smejav,
de pes je biv njegov ta rjav.
Za vovka imel so ga v Moškrin,
toj zašmel po vse dolin.*

*Le za njim, vse za njim,
caj' mamu, kje pozim'.
Srečen biv je Joškov pes,
k' je hodu le ponoč po ves.
Ke pa hodu b' biv po dnev,
Hren b'mo biv žulejne vzev.*

Kovkarjeva kajža. Foto: Gregor Galjot

Med pripravo prispevka je bilo ustanovljeno društvo Pustote, ki je poskrbelo za popolnejši življenjepis in pesmi Franca Vidmarja – Pustotnika ter pesnika in pisatelja Janeza Okorna.

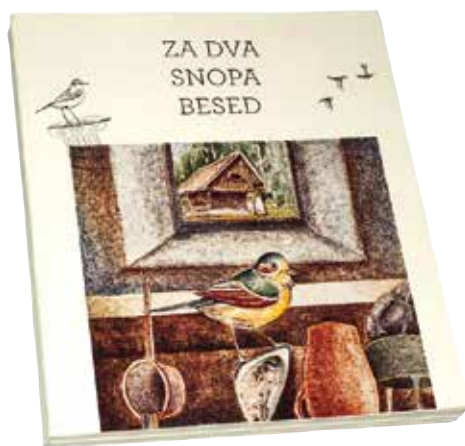
Kulturno-zgodovinsko društvo Pustote

V Luši so ustanovili Kulturno-zgodovinsko društvo Pustote z namenom ohraniti stavbno dediščino Kovkarjeve kajže, rojstne hiše Franca Vidmarja in Janeza Okorna. Lastnik hiše je Branko Omahen, vnuk Jožeta Okorna, ki je kupil hišo od Pustotnika. Hiša je bila nujno potrebna nove slamnate kritine, vendar take investicije sedanjí lastnik ne bi zmožel. S projektom ohranitve te kulturne dediščine je društvo Pustote s pomočjo donatorjev, prostovoljcev ter neutrudnega dela predsednika Matjaža Berganta, ki je znal pridobiti prave sodelavce, poskrbelo, da je hiša dobila novo slamnato streho.

Tako je kajža ohranjena v prvotni podobi, saj se je tudi do sedaj izognila vsem modernim posegom, in predstavlja takratno stavbno kulturo.

Ob otvoritvi strehe je bila izdana knjiga *Za dva snopa besed*, v kateri je opisano Pustotnikovo življenje in objavljene njegove pesmi ter povesti, črtice in legende prezkodaj, že v 23. letu umrlega semeniščni-

ka Janeza Okorna. V nadaljevanju objavljamo Okornov življenjepis in eno izmed njegovih črtic, ki jih je zbrala in uredila njegova pranečakinja Špela Omahen Regovc. V uvodni besedi h knjigi je predsednik Matjaž Bergant zapisal, da sta se v Kovkarjevi kajži rodila dva pesnika, ki so jima bili skupni rojstna hiša, pesniški talent in ljubezen do slovenske besede. S knjigo pa so objavljena njuna dela in rojakoma je postavljen knjižni spomenik. Knjigo je možno kupiti v društvu po e-pošti: info@kovkarjeva-kajza.si.

Knjiga *Za dva snopa besed*. Izdalo Kulturno-zgodovinsko društvo Pustote.

Janez Okorn

(1901–1925)

Špela Omahen Regovc

*Človek ne sme biti smetnjav klas,
ki nastavi zrnje, a ga prevleče
s črnim ovojem gnilobe,
biti mora kot vinska trta,
ki goji grozd v bučanju nevihte
in v objemih solnca,
goji svoj plemeniti sad,
dokler ne dozori v opojno slast okusa
in v plačilo njemu, ki ga je negoval.*

(J. Okorn:
Slovenskemu abiturientu
v spominsko knjigo)

Življenjepis (13. 11. 1901–27. 2. 1925)

Janez Okorn je bil prvorojenec Jožeta Okorna – Kovkarja in Marije Vodnik. Rodil se je 13. novembra 1901 v Zgornji Luši v župniji Sv. Lenart nad Škofjo Loko. V družini je bilo šest otrok, poleg Janeza še Ana, Julka, France, Tone in Marjanca. Kot kajžarskemu sinu mu siromaštvo ni bilo tuje. Vendarle sta oče in mati Janeza uspela podpreti in sta ga po ljudski šoli v Škofji Loki poslala na šolanje v Kranj, kjer je z odliko končal gimnazijo, nato pa vstopil v ljubljansko semenišče. Bil je eden najsiriromašnejših študentov in ves čas šibkega zdravja, med študijem so ga gmotno podpirali dobrotniki. Zgodaj je zbolel za jetiko in kot četrtoletnik umrl v svojem 23. letu še pred zaključkom študija. Na smrtni postelji je daroval svojo obleko in vse svoje prihranke misijonu dr. Gnidovca v južni Srbiji.

O njegovem značaju vemo toliko, kolikor je bilo moč razbrati iz nekrologov njegovih prijateljev. O njegovih nazorih največ pove njegovo delo. Vsa gimnazijska in semeniška leta je bil vnet kongreganist. Okorn je bil pristaš modernega katoliškega gibanja, zanimal se je za misijonska vprašanja. Privlačila ga je Amerika in sočuten je bil s Slovenci – trpini, ki so šli čez lužo služiti kruh, pa tudi s sonarodnjaki s podjarmljene Goriške. Srce mu je hrepenelo po Rusiji, peklil ga je verski razkol med Slovani. Opisovali so ga kot človeka preprostega obnašanja, skromneža, ki pa je bil velik učenjak. Vemo, da je bil ubog, svojo boleost in bolečino je vedno zadrževal zase. O tem, iz kakšnega testa je bil, nam nekaj malega povedo zapisi njegovih tovarišev in literarnih sotrudnikov v njegovo slovo. Jože Jagodic, pisec, bogoslovec in urednik škofijskega lista, se ga v nekrologu, objavljenem 3. marca 1925 v Slovencu, spominja takole:

"Tvoj duh, tvoja poezija, Tvoja nad vse globoka misel stoji živo med nami. Bil si pač človek, o katerih pravimo, da so izredni. Ne laskam se, vsi smo o tebi sodili tako. Ko si kot abiturient z borimi osemnajstimi leti stopil med nas, smo vedeli, da nisi kakor eden tistih, ki smo te obkrožali. Nebogljen in po zunanosti neznoten kakor otrok, si bil po duhu dozorel mož. Videli smo Te plahega in ponižnega, in slišali velikega, nedoseženega. Vse, kar si nam povedal, je bilo kakor iz nezaslutenih dalj, kakor pesem, nikdar zaslišana in nikdar izpeta. [...] Zadnja dva letnika prerano umrlega Mentorja sta polna Tvojega peresa. Ti si doumel tisto, da je v umetnosti misel hrbtnica vsega, da je misel ono, ki tvori ogrodje umetnini, četudi je res, da je ustvarjanje in uživanje umetnine neka skrivnost, ki spi v duši vsakega, a zlasti v duši umetnika, in da se notranja subjektivna meja, po kateri umetnik ustvarja in motri delo, tako tudi zakoni lepote, ne dajo enostavno ujeti v mrežo filozofskih in estetičnih definicij."

Da je bil akademik najlepših zmožnosti, potrjujejo njegova pesniška in prozna dela ter literarnoteoretični prispevki, ki jih je med študijem objavljaval v katoliških revijah in mladinski periodiki. Največ njegovih del je bilo objavljenih med letoma 1921 in 1923 v Mentorju, listu za srednješolsko dijaštvo, ki je izhajal v Zavodu sv. Stanislava v Šentvidu nad Ljubljano. Svoja pisanja je prispeval tudi v Križ na Gori (revijo, ki jo je ustanovilo radikalno katoliško gibanje), Katoliške misijone, Novi čas – delavski list, Angelček, Almanah katoliškega dijaštva, pod psevdonimom Jože Strehar pa so mu nekaj zapisov objavili, tudi posthumno, v reviji Orlov Mladost.

Oreharjev Francelj

Črtica

Dobro se še spomnim starega Oreharja. Kdo v naših hribih pa ga tudi ni poznal, tistega starega berača, ki je najraje jemal žito in fižol ter naberačeno blago vedno pošteno zapil.

Včasih je bilo drugače, seveda včasih, pred leti. Nedeljsko popoldne. Ponosno gleda zlato jabolko raz zvonika na hiše, ki se spričo njega zde tako nizke. Golobi frfotajo preko streh, drugače vlada božji mir. Le iz vaške gostilne hrešči harmonika.

Začuje se peket konjskih kopit. Oreharjev Francelj je prijezdil. Pol ure ima do vasi, pa ob nedeljah rajši jezdi, kot bi prihajal peš. K maši zjutraj ga ni, a popoldne pride gotovo v gostilno.

Še na konju vpije: "Žejen sem, dajte mi vina!"

Urno mu prineso štefan vina. Pa tudi konju se dobro godi. Kaj bi Franceljnov konj pil samo vodo, sramota bi bila za Oreharjev dom, zato mu nalijejo vina v škafove vode, ki mu jo nudijo.

Francelj ropota s srebrnimi tolarji v žepu in izprašuje: "Kdo ima toliko srebra? Pri nas je tolarjev na kupe!" Družba ponižno molči. Molči in je vesela, ker ve, da bo za te tolarje pila in jedla vsa gostilna vse popoldne, ves večer, vso noč in še kos jutra povrhu.

Mine dan, mine teden. Oreharjev Francelj se vrača ponoči proti domu. Zakasnili se je v mestu. Potrka na okno gostilne. "Kdo je?" - "Jaz, Oreharjev, ali spite?" - "O ne, pri nas nikoli ne spimo, naša hiša je vedno odprta. Boš pa nocoj kar pri nas ostal, saj je itak že pozno." Sladka je beseda gostilničarja, ker ve, da ima Francelj tolarje, in če tudi bi jih ne imel, saj ima lepo in novo poslopje in živino in njive in gozdove.

Pa prišel je čas, ko Oreharjev Francelj ali pravzaprav Orehar, saj je bil gospodar, ni imel več ne hiše, ne njiv, ne gozdov, ne pedi zemlje, ne krajca v žepu.

Ponoči potrka na okno gostilne. "Kdo je?" vpraša nejevoljen glas. "Jaz sem, Orehar!" - "Pri nas ponoči spimo in nikomur ne odpiramo. Ponoči ima vsakdo rad mir!" In Orehar gre naprej po cesti in prespi ostanek noči pod suho tepko.

Ko sem bil še otrok, je Orehar zmrznil na nekem skednju. Ljudje so se takrat kregali, da bodo imeli spet stroške za beračevo krsto in pogreb.

Janez Okorn iz Zgornje Luše (Mladost 1925)

Literarna dela

Franc Tušek

Lisica in medved

(pravljica)

Lisica si je zaželela medu in zakorakala je do čebelnjaka na robu travnika. Odprla je prvi panj in se pričela sladkati s satjem, zalitim z medom. Čebele so nezaželeno obiskovalko napadle in jo s svojimi piki tudi prepodile. Na travniku se je lisica povaljala po travi in se tako otresla nadležnih čebel. Naredila je še nekaj korakov in že je bila v gozdu. Sedla je na štor, poželjivo gledala v čebelnjak in premišljevala, kako bi čebele opetnajstila, da bi prišla do tako zelo zaželenega medu. Kljub silnemu premišljevanju pa se ji ni porodila nobena pametna ideja.

Med drevesi je opazila strička medveda, ki je lomastil proti njej. Razveselila se ga je in takoj mu je zaupala svoje težave. Prosila ga je za pomoč: "Ti si močan in tvoja koža je debela, da ti čebelji piki ne pridejo do živega, pa tudi veliko izkušenj imaš pri vlamljanju v čebelnjake. Predlagam ti, da vdreš v čebelnjak z medom, napolniš vrče, ki so v prostoru, in jih prineseš meni. Jaz bom stražila, da te ne bo kdo presenetil, ker bi bilo nerodno, če bi te kdo motil pri delu. Mislím, da se strinjaš, da si bova med po opravljenem delu pošteno razdelila."

Medved je bil vedno redkobeseden in tudi tokrat lisici ni odgovoril. Res pa so se mu pričele cediti sline, ko mu je govorila o medu, zato je kar šel v akcijo. Lisica je takoj videla, da je medved pravi mojster za ta posel. Najprej je razbil vrata, vstopil v čebelnjak in panje odpiral z zadnje strani. Tako je brez napora prišel do satnic in medu. Prvi vrč je imel hitro poln. Nesel ga je lisici. "Čebele so pa res hude," je kosmatinec potožil prijateljici. Poln vrč medu je postavil pred njo in že se je vračal proti čebelnjaku.

Vse čebelje družine so bile na nogah. Vedele so, da je sovražnik tu in da ga je treba uničiti ali pa vsaj prepoditi. Medveda so napadale in pikale, da se jih sploh ni mogel otresti. Glava mu je postajala težka in z velikim naporom je napolnil drugi vrč ter tudi tega nesel lisici.

Ne vem, če bom mogel še kaj nabrati," je stokal medved. "Ustnice imam vse zatečene, veke so mi nabrekle in precej slabše vidim." Lisica pa ga je hvallila in povzdigovala njegovo spretnost. Spodbujala ga je k nadaljevanju akcije, češ da bi bilo škoda, če začetega dela ne bi dokončal.

Medved se prijateljici ni hotel zameriti in je ponovno šel v napad. Polglasno je brundal in s šapami pobijal nadležne čebele, ki so se kar v pramenih usipale na njegovo razbolelo glavo. Tretji vrč je napolnil le do polovice, ga prijel in se z njim privlekel do lisice. Ves bolan je sedel poleg nje in jecjal:

"Ne morem več, pa konec! Glava me boli, sem že skoraj čisto slep, vrtoglavica je tako huda, da skoraj ne vem, kje sem!"

Lisica je videla, da je stvar resna. Slekla je bluzo, jo namočila v bližnji studenčnici in z njo ovila medvedovo glavo. Peljala ga je v senco košatega kostanja. Ulegel se je v mehak mah in v hipu zaspal.

Teta lisica se je vrnila k vrčem. Po glavi so se ji pričele poditi umazane misli in premišljevala je, kako bi medveda ogoljufala za naropani med. Slišala je medvedovo smrčanje in vedela je, da mora hitro ukrepati. Vzela je prvi vrč in ga nesla skozi gozd vse do svojega brloga in ga skrila vanj. Šla je še po ostala dva vrča in ju postavila poleg prvega. Vrata brloga je skrbno zaklenila in se vrnila k medvedu. Še vedno je spal. Lisica je sedla k njemu in krčevito jokala. Kosmatinca sta jokanje in tarnanje prebudila. Sedel je in prijateljico vprašujoče pogledal.

"Medo, poslušaj," je zastokala, "medtem ko si ti spal, je prišel čebelar. Videl je, da je nekdo vlomil v čebelnjak in pokradel med. Šel je po tvojih sledeh proti gozdu in prišel do vrčev. Jaz sem se skrila, ko pa je čebelar vrče hotel odnesti, sem šla k njemu in mu povedala, da je med moj. Čebelar je grdo zaklel nad mano in me ves razjarjen s škornjem brcnil v ramo. Seveda sem pobegnila, sicer bi me možakar

lahko ubil. Rama in noga me od udarca tako bolita, da močno šepam. Čebelar je vrče z medom odnesel domov, jaz pa sem prišla k tebi, da ti vso stvar razložim. Kaj bova zdaj storila, striček?" Obrisala si je solze. Lisica je naredila nekaj korakov in medvedu pokazala, da je od udarca res šepava. Med hojo je stokala in delala hudo trpeč obraz. Medvedu se je ranjena lisica močno zasmilila in niti pomislil ni, da mu prijateljica laže. Prijateljsko jo je pobožal:

"Zaradi medu pa res ne jokaj! V bližini poznam še nekaj čebelnjakov, iz katerih bova lahko dobila dovolj medu. Seveda se morava najprej ozdraviti: ti zaradi brce, jaz pa zaradi pikov, potem pa te bom povabil na obisk čebelnjakov."

Hinavska lisica se je medvedu zahvalila za povabilo: "Rada bom šla s tabo, rada. Morava pa biti zdrava in najbolje je, da greva vsak v svoj brlog, kjer se bova odpočila in ozdravela. Upam, da bova v prihodnje imela več sreče in da bova nabrani med tudi sama zaužila."

Poslovala se je in odšepala skozi gozd. Ko je prehodila prvi ovinek in je vedela, da je medved ne vidi več, je lisica začela poskakovati in prepevati:

"Srečna in vesela sem teta lisička,
opeharila sem medveda strička."

Priskakljala je domov, se v brlogu usedla poleg vrčev in se z medom sladkala do onemoglosti.

Slovenski rod

*Žal slovenske žene
ne želijo velikih si družin,
najbolj so zadovoljne,
če rodi se hčerka
in za njo še sin.*

*Po otroku ali dveh
starša odložita orodje,
v zadovoljstvu in veselju,
v miru in počitku
crkljata svoje udobje.*

*Že dolgo ugotavljamo,
da naš narod hira,
zaradi redkih rojstev
in pogostih pogrebov
slovenski rod umira.*

*Slabo napolnjene so šole,
v vrtcih premalo je otrok,
tudi po vaseh
vedno manj se sliši
lep otroški jok.*

*Posnemajmo druge narode
in poskrbimo za prirast,
vsem materam, ženam
in njihovim družinam
pa posvečajmo posebno čast!*

Pustni čas

*Nastopil je pustni čas,
čas veselja, smeha,
maškare razveseljujejo nas,
kazniva nobena ni pregreha.*

*Spremljamo širom sveta
karnevale in sprevode,
občudujemo vsa leta
mogočne njihove sprehode.*

*Gledamo obraze razne
v podobah živali in ljudi,
kako razkazujejo glave prazne,
kot da v njih pameti ta prave ni.*

*Res pustni čas je zanimiv,
vesel je ves in smešen,
norčav je in iskrič,
pa prav čisto nič ni grešen.*

Dosežki učenk in učencev Osnovne šole Železniki

v šolskem letu 2015/2016

Primož Šmid

Datum	Predmet	Dosežki, priznanja, nagrade	Učenec	Razred	Mentor
16. 4. 2016	Matematika	Zlato Vegovo priznanje	Katja Primožič	8. c	Monika Čemažar
		Srebrno Vegovo priznanje	Gaber Rant	5. b	Mateja Markelj
			David Šuštar	6. c	Anka Arko
			Luka Šinkovec	7. a	Sabina Peternel
			Agata Štravs	7. b	
			Lora Štravs	8. c	Vesna Božič
			Anže Gartner	9. c	
		Črt Vodopivec	9. d		
23. 3. 2016	Angleščina	Srebrno priznanje	Matija Demšar	9. a	Jana Kusterle
			Manca Pintar	9. b	Tadeja Šuštar
			Črt Vodopivec	9. c	
		Zlata bralna značka	Rihard Šmid	9. a	
			Špela Demšar	9. b	
			Nina Šmid	9. c	
9. 4. 2016	Fizika	Zlato Stefanovo priznanje	Lora Štravs	9. a	Anka Arko
		Srebrno Stefanovo priznanje	Matija Demšar	9. a	
2. 4. 2016	Kemija	Zlato Preglovo priznanje	Blaž Frelih	9. a	Mihela Lahajnar
			Matija Demšar	9. a	
			Rihard Šmid	9. a	
		Katja Primožič	8. c		
		Srebrno Preglovo priznanje	Jure Jelenc	8. a	Magda Šlibar

Datum	Predmet	Dosežki, priznanja, nagrade	Učenec	Razred	Mentor
4. 12. 2015	Biologija	Srebrno Proteusovo priznanje	Vesna Tolar	9. c	Mihela Lahajnar
			Lora Štravs	9. a	
			Tjaša Oman	9. b	
			Maja Čemažar	9. a	
21. 11. 2015	Državno tekmovanje iz znanja o sladkorni bolezni	Srebrno priznanje	Blaž Frelih	9. a	Mihela Lahajnar
			Vesna Tolar	9. c	
			Nikita Koblar	9. c	
13. 4. 2016	Vesela šola	Srebrno priznanje	Nika Tolar	8. a	Manca Maretič Paulus
			Teja Prevc	8. c	
			Breda Gartner	9. c	
6. 4. 2016	Glasba	Zlato priznanje na državnem tekmovanju	Mladinski pevski zbor OŠ Železniki		Marjeta Naglič
11. 3. 2016		Zlato priznanje na tekmovanju v Pragi			
6. 3. 2016	Nemščina	Zlata bralna značka	Jan Triler	7. c	Majda Tolar
			Nina Triler	7. c	
			Lan Mohorič Bonča	7. b	
			Maša Hajdinjak	7. a	
			Manca Tolar	7. c	
			Julija Livk	7. c	
			Agata Štravs	7. b	
			Ema Klemenčič	7. b	
			Nina Čenčič	7. b	
			Tara Nastran	7. a	
			Ožbej Pirih	7. a	
			Lara Šubic	7. a	
			Mojca Jelenc	7. a	
			Anita Podrekar	9. c	
Ana Pratljačič	9. c				
8. 6. 2016	Šport	5. mesto na državnem prvenstvu v veleslalomu – kategorizirani	Anže Gartner	9. b	
		6. mesto na državnem prvenstvu v veleslalomu – kategorizirani	Gregor Kemperle	9. c	
		8. mesto na državnem prvenstvu v atletiki – skok v višino	Julija Livk	7. c	Valentina Pintar

Datum	Predmet	Dosežki, priznanja, nagrade	Učenec	Razred	Mentor
8. 6. 2016	Šport	1. mesto na državnem prvenstvu v veleslalomu – nekategorizirani	Sabina Gartner	9. b	Aleš Jensterle
		2. mesto na polfinalu državnega prvenstva v nogometu – starejše deklice	Ekipa OŠ Železniki		
19. 6. 2016	Čipkarska šola	1. mesto in zlato priznanje	Lora Štravs	9. a	Irena Benedičič
		1. mesto in zlato priznanje	Meta Rejec	9. b	
		Srebrno priznanje	Katarina Derlink	9. a	
			Blaž Frelih		
			Sara Demšar		
			Veronika Rihtaršič		
Tonka Šmid					
Eva Demšar					
1. 6. 2016	Ples	8. mesto na državnem prvenstvu v latinoameriških plesih	Jan Triler	7. c	Valentina Pintar
			Nina Triler		
		10. mesto na državnem prvenstvu v standardnih plesih	Jan Triler	7. c	
			Nina Triler		
		4. mesto na državnem prvenstvu v hip hopu, popu, latinu	Ekipa OŠ Železniki	9. d	
		Zlato priznanje	Jan Triler	7. c	
			Nina Triler	7. c	
			Tara Nastran		
			Sergej Bradač		
			Jakob Megušar	7. c	
			Nina Čenčič	7. b	
			Matija Demšar	9. a	
			Rebeka Megušar	9. a	
			Ana Šolar		
			Martin Jelenc	9. a	
Borut Božič	9. b				
Benjamin Čalič	9. b				
Brina Habjan	9. b				
Meta Rejec	9. b				

Občinski nagrajenci

Jože Bogataj

Na podlagi 8. člena Odloka o podelitvi priznanj občine Železniki (Uradni list RS, št. 87/2012) in na predlog komisije za mandatna vprašanja, volitve in imenovanja je dne 25. 4. 2016 župan občine Železniki objavil razpis za zbiranje pobud za podelitev priznanj občine Železniki v letu 2016 (št. 094-1/2016-001).

Občinski svet občine Železniki je na 13. redni seji, ki je bila dne 9. 6. 2016, na predlog komisije za mandatna vprašanja, volitve in imenovanja sprejel sklepe št. 191-197/2016 o prejemnikih priznanj občine Železniki v letu 2016.

Po sklepu uredništva Železnih niti nadaljujemo tudi z objavo občinskih nagrajencev za nazaj, v tej številki za leti 2006 in 2007. Avtor članka si za potrebe objave v zborniku in zaradi uredniške politike pridržuje pravico skrajšati ali kako drugače prilagoditi predolgo besedilo iz uradne utemeljitve za posameznega občinskega nagrajenca. Uradne utemeljitve so objavljene na spletni strani Občine Železniki.

Župan mag. Anton Luznar.
Foto: Aleksander Čufar

Nekaj poudarkov iz govora župana mag. Antona Luznarja na slavnostni akademiji 1. julija 2016

Praznujemo občinski praznik, ki ga obeležujemo 30. junija, kajti na ta dan leta 973 so bili v posebni darilni listini prvič omenjeni kraji z območja naše občine.

Pred nekaj dnevi smo praznovali rojstni dan naše države. Letos mineva že 25 let, odkar živimo v samostojni državi Sloveniji. 25. junija 1991 je Slovenija formalno postala neodvisna in suverena država. S tem smo uresničili tisočletne sanje več generacij naših prednikov. Na poti osamosvajanja smo se Slovenci izkazali z veliko enotnostjo, ki je danes še kako manjka. Tudi ko ocenjujemo, kaj smo v četrto stoletja dosegli, so mnenja deljena. Imamo mirno in varno državo, naša narava je lepa, šolstvo in socialne storitve so dostopne vsem. Vsi se sicer strinjamo, da je mlada država glede na zahtevno obdobje njenega odrasčanja dosegla precejšen napredek na gospodarskem in infrastrukturnem področju, kar je izboljšalo tudi materialni položaj in blaginjo Slovencev, razlikujemo pa se v razmišljanjih, ali bi lahko dosegli še več.

Spoštovani prejemniki priznanj, učenci z izjemnim uspehom, dijaki odličnjaki! S svojim zgledom dokazujete, da se z delom, znanjem in vztrajnostjo lahko dosežejo tudi visoki cilji. Posebno zahvalo in čestitke izrekam prejemnikom občinskih priznanj, ki ste s svojim delovanjem na različnih področjih izboljšali gospodarsko, družbeno in kulturno življenje v naših krajih. Vse to pomaga k gospodarski konkurenčnosti in uspešnosti družbe, njenemu trajnostnemu razvoju, kar pa se posledično odraža tudi na večjem socialnem blagostanju.

Vesel sem, da bomo podelili priznanja tudi učencem osnovne šole za izjemen uspeh v vseh letih šolanja in dijakom srednjih šole za odličen uspeh v vseh letih srednješolskega izobraževanja. Svoje nadpovprečne uspehe ste dosegli z nadarjenostjo, pridnostjo in vztrajnostjo. Po zasluženih počitnicah vas bo pot vodila nabirat znanje na srednje in visoke šole. Sprejmite nove izzive, ki se odpirajo pred vami. Želim vam, da ste tudi v bodoče uspešni in tako v ponos svojim staršem in učiteljem.

Zahvaljujem se tudi občinskim svetnikom, podžupanu, sodelavcem v občinski upravi, vsem predstavnikom krajevnih skupnosti, društev in skupin, ki kakor koli prispevate k boljšemu življenju v naši občini.

Vsem zbranim iskreno čestitam ob občinskem prazniku in vam želim prijeten večer.

Občinski nagrajenci za leto 2016

s sklepom št. 191-197/2016

Občinski nagrajenci za leto 2016. Foto: Simon Benedičič

Občinski svet občine Železniki podeljuje

listino častnega občana za leto 2016

FRANCU GOLIJU

(rojen 12. maja 1938, stanujoč Selca 86, Selca)

za življenjsko delo na gospodarskem in družbenem področju.

**Predlagatelji: Svet Krajevne skupnosti Sorica, Občinski odbor SLS Železniki,
zbor krajanov Krajevne skupnosti Sorica.**

Obrazložitev pripravil: Boris Jensterle.

Franc Golija.

Foto: Aleksander Čufar

UTEMELJITEV

Gospod Franc Golija se je rodil 12. maja 1938 v Heblarjih Pri Martinu, v hiši, kjer je odraščal tudi Ivan Grohar. Otroštvo je preživel v kmečkem okolju ob številni družini in ljubečih starših. Znanje je iskal na nižji in višji gimnaziji, na gozdarski šoli ter si pridobil naziv diplomirani inženir gozdarstva.

Njegova prva služba je bila v Sorici, kamor je prišel kot logar. Že v tistem času je s svojim delovanjem pokazal, da želi dajati delo in zaslužek domačinom, vendar za to večkrat ni bilo posluha pri višjih institucijah.

Ker kljub ustrezni izobrazbi doma ni dobil primerne službe, je odšel za delom v tujino. Zaradi domotožja se je po treh letih vrnil domov in leta 1969 odprl svojo obrtno delavnico Kovinostrugarstvo. Začetki samostojne poti so bili v garaži na enem stroju. Z neumornim delom, iskanjem novih izdelkov in s pridobitvijo novih naročil se je pokazala potreba po nabavi novih strojev. Nadgradnja nekdanjega Kovinostrugarstva je bila ustanovitev podjetja Alpmetal in postavitev novih proizvodnih prostorov v Selcih. Danes uspešno družinsko podjetje daje kruh več kot 80 zaposlenim. Je izvozno usmerjeno na zahodno tržišče, 99 odstotkov prometa ustvari na tujem, in sicer na tehnično, kakovostno in logistično zahtevnem avtomobilskem področju.

Leta 1989 se je z upanjem in željo po spremembah na boljše za Slovenijo in Slovence podal v politiko in bil tudi eden izmed podpisnikov sporazuma o skupnem nastopanju pri plebiscitu o samostojnosti Slovenije.

Gospod Golija je že dolga leta član Lovske družine Sorica. Kmalu je aktivno prevzel funkcije v lovski družini, kasneje je bil tudi predsednik Zveze lovskih družin Gorenjske in predsednik Lovske zveze Slovenije.

Tako kot se je zaradi domotožja rad vrnil iz tujine nazaj v Slovenijo, se rad vrača tudi v rodne Heblarje, kjer vneta in skrbno skrbi za svojo rojstno hišo, ki je tudi Groharjeva domačija. Vsako leto ob Groharjevem tednu prijazno odpre vrata in sprejme pohodnike s pohoda po Groharjevi poti, jim ponudi domačnost in možnost ogleda domačije, kjer je Ivan Grohar preživel svoje otroštvo.

Ker se zaveda, da je turizem pomemben dejavnik za razvoj krajev, je leta 1998 prevzel smučišče Soriška planina ter s posodobitvami omogočil smučarjem lažji in hitrejši dostop na smučišče ter boljše gostinsko ponudbo.

Poseben pečat pa je gospod Franc Golija za krajane Sorice in ostalih vasi, prav tako pa za vse obiskovalce Sorice, pustil s prenovo Zadrúžnega doma v Gostišče Macesen. Prenova je bila zahtevna tako zaradi urejanja lastniških odnosov kot tudi z vidika tehnične prenove in zagotavljanja finančnih sredstev. Danes prenovljen objekt Macesen vključuje prijazen gostinski lokal s pestro domačo kulinarično ponudbo in prenočišči. Velika pridobitev je čudovita Groharjeva dvorana z odrom v obliki kozolca, ki omogoča ustvarjanje kvalitetnih kulturnih prireditev in nudi obiskovalcem uživanje ob spremljanju kulturnih dogodkov. Z odprtjem Gostišča Macesen se je izboljšala kulturna, turistična in gostinska ponudba v Sorici in Selški dolini.

Gospod Franc Golija je s kmečkimi vrednotami, z veseljem do dela, z ljubeznijo do kulturne dediščine, s široko razgledanostjo, z veliko mero strokovnosti, s komunikativnostjo, preudarnostjo, pripravljenostjo za sodelovanje in pridobljenimi izkušnjami dal svoj prepoznavni prispevek k zagotavljanju delovnih mest prebivalcem Selške doline, ohranjanju kulturne dediščine in nov zagon pri razvoju turizma v Sorici in občini Železniki.

Železniki, 30. junij 2016

Župan mag. Anton Luznar

Občinski svet občine Železniki podeljuje

plaketo za leto 2016

FRANCETU BENEDIKU

(rojen 31. januarja 1941, stanujoč Selca 92, Selca)

za dolgoletno ustvarjalno delo na različnih področjih življenja.

Predlagatelj: OO SD Železniki s podporo Planinskega društva za Selško dolino

Železniki in Meddruštvenega odbora planinskih društev Gorenjske.

Obrazložitev pripravil: Jože Prezl.

France Benedik.
Foto: Aleksander Čufar

UTEMELJITEV

France Benedik se je rodil leta 1941. Po takratni nižji gimnaziji v Železnikih je nadaljeval šolanje na učiteljskišči v Ljubljani. Po diplomi leta 1961 je eno leto učil na osnovni šoli v Lenartu nad Lušo. V drugi polovici šolskega leta 1963/64 je učil na podružnični šoli v Dražgošah. V letu 1964 se je vpisal na Pedagoško akademijo v Ljubljani, smer matematika in fizika, in leta 1967 diplomiral. V tem letu se je tudi zaposlil na Osnovni šoli Železniki in bil leta 1970 imenovan za ravnatelja te šole. Delo ravnatelja Osnovne šole Železniki je opravljal do leta 1979.

Učni uspeh se je v teh devetih letih zelo izboljšal. Osip učencev je šola zmanjšala na 4,5 odstotka, kar pomeni, da le 5 učencev od 820 ni naredilo vseh osem razredov. Leta 2001 ga je ministrica za šolstvo imenovala za ravnatelja Osnovne šole Cvetka Golarja.

France Benedik je leta 1982 odšel za štiri leta v podjetje Alples. Bil je tudi predsednik Krajevne skupnosti Železniki. V tem času je bil izveden referendum za asfaltiranje cest, izgradnjo mrliške vežice in izgradnjo športne dvorane. Največja akcija pa je bila izgradnja telefonskega omrežja v Krajevni skupnosti Železniki.

Nekaj let je bil predsednik Športnega društva Iskra Železniki. Kot ravnatelj Osnovne šole Železniki je sodeloval tudi pri ustanovitvi Pihalnega orkestra Alples. Člane Pihalnega orkestra je peljal tudi na gostovanje v pobrateno občino Medicino.

Konec osemdesetih let je bila njegova zasluga, da je Petrol TOZD Prodaja z dotacijo v višini 50.000,00 DEM omogočilo odkup Groharjeve hiše v Sorici.

Po upokojitvi leta 2006 dela v prostovoljnih organizacijah. Je predsednik Meddruštvenega odbora planinskih društev Gorenjske in član Upravnega odbora Planinske zveze Slovenije in član Upravnega odbora Planinskega društva za Selško dolino Železniki in član Občinskega odbora Socialnih demokratov Železniki.

France Benedik je predsednik Društva slovensko-danskega prijateljstva. Lani je že osmič organiziral in peljal najboljše dijake na vseslovensko srednješolsko ekskurzijo na Dansko.

Železniki, 30. junij 2016

Župan mag. Anton Luznar

Občinski svet občine Železniki podeljuje

plaketo za leto 2016

PROSTOVOLJNEMU GASILSKEMU DRUŠTVU RUDNO

(Rudno 5, Železniki)

za 90 let delovanja.

Predlagatelj: Občinski odbor SLS Železniki.

Obrazložitev pripravil: Matija Šolar.

UTEMELJITEV

Prostovoljno gasilsko društvo Rudno v letošnjem letu praznuje 90 let.

Ustanovni občni zbor je bil 28. marca 1926, ko je 17 vaščanov ustanovilo Prostovoljno gasilsko društvo Rudno. Z nakupom zemljišča in izgradnjo gasilskega doma je leta 1928 društvo pridobilo prostore za orodje in sestanke. V naslednjem letu so kupili brizgalno češke izdelave. Bila je ena prvih v Selški dolini. Zdaj jo hrani muzej v Železnikih. Društvo je delovalo tudi na kulturnem področju, saj so uprizarjali igre na Rudnem ter v Dražgošah in Selcih.

Druga svetovna vojna društvu ni prizanesla, saj je društvo le životarilo. Žal se šest članov društva ni vrnilo z bojišč.

Po letu 1950 sta se začela obnova in delo tudi na področju gasilstva. Pokazali so se prvi uspehi. Poleg novega vodstva so se usposabljali novi kadri in desetine. V Dražgošah je bila ustanovljena gasilska trojka, ki je delovala vse do ustanovitve novega Prostovoljnega gasilskega društva Dražgoše leta 2002.

Leta 1970 je društvo kupilo motorno brizgalno Rosenbauer. Modernizacija je vedno bolj napredovala, zato je društvo leta 1977 kupilo gasilski kombi IMV. V tem času je društvo razvilo tudi nov gasilski prapor. Nov gasilski dom je bil zgrajen leta 1984.

Leta 1995 so iztrošeno vozilo zamenjali z novim vozilom z dodatno visokotlačno črpalko.

Leta 1997 se je ponudila priložnost za prepis lastništva nekdanjega poslopja sodarske za druge. V letu 2002 so z obsežno adaptacijo prenovili stavbo. S tem so pridobili novo večje orodišče, v nadstropju pa leta 2011 opremljeno dvorano. Leta 2010 so se spoprijateljili z gasilci iz Prostovoljnega gasilskega društva Maribor Studenci, ki so jim podarili cisterno za prevoz vode TAM 5500.

Letos bodo ob praznovanju 90-letnice prevzeli novo vozilo GVM-1 s prikolico.

Vseh 90 let je imelo društvo enake naloge: varovanje pred požari ter naravnimi in drugimi nesrečami. Društvo namenja pozornost tudi kulturnemu in družbenemu delovanju, zato pomagajo na različnih prireditvah z opravljanjem redarske službe.

V društvo aktivno vključujejo mlade, saj je le tako zagotovljeno dobro delovanje društva v prihodnje.

Glede na aktivno delovanje si Prostovoljno gasilsko društvo Rudno zasluži plaketo občine.

Železniki, 30. junij 2016

Župan mag. Anton Luznar

Občinski svet občine Železniki podeljuje
priznanje za izjemne dosežke za leto 2016
ANDREJU TARFILI
 (rojen 12. decembra 1977, stanujoč Češnjica 41, 4228 Železniki)

Predlagatelj: Kulturno društvo dr. Ivan Tavčar Poljane.

Obrazložitev pripravili: Anton Krek, Izidor Jesenko in Aleksander Čufar.

Andrej Tarfila.
 Foto: Aleksander Čufar

UTEMELJITEV

Andreja je fotografija pritegnila že kot otroka. Poklicna pot ga je kljub vsemu zanesla v inženirske vode. Najprej je osem let uspešno deloval v domačem podjetju Domel kot konstruktor v razvoju, nato se je kot razvojniki zaposlil v Seaway group.

Pred štirimi leti pa se je popolnoma posvetil fotografiji in v tem kratkem času dosegel številne izjemne uspehe. V Kulturnem društvu dr. Ivan Tavčar Poljane nad Škofjo Loko se je tako leta 2012 včlanil v fotografsko skupino. Vse fotografske nagrade, ki jih je do danes dobil, so bili posnetki, narejeni v okolici domačega kraja oziroma Gorenjske. Mednarodna fotografska zveza FIAP mu je lani podelila naziv AFIAP (artist FIAP).

Izpostaviti velja tudi dejstvo, da je Andrej Tarfila prvi profesionalni fotograf v občini Železniki in prvi profesionalni fotoreporter na Selškem. Za občinsko glasilo Ratitovška obzorja je kot profesionalni akreditirani fotoreporter tako lahko priskrbel fotografije dogodkov na najvišjem državnem in svetovnem nivoju. Je zunanji sodelavec časopisa Gorenjski glas, v katerem je bilo zaradi njegovega spremljanja in dokumentiranja dogodkov v domačem kraju veliko več objav iz občine Železniki, kot bi jih bilo sicer.

Krona njegovemu fotografskemu ustvarjanju sta letošnji zmagi na največjem svetovnem fotografskem natečaju Sony World Photography Awards 2016, kjer je med 95.541 fotografijami iz 186 držav s fotografijo z naslovom Cerkev na Sorškem polju postal svetovni zmagovalec kategorije Open Travel, in Sony National Photography Awards 2016, kjer je postal nacionalni zmagovalec. Ta dosežek se je zapisal med največja priznanja slovenski fotografiji, kar se je odrazilo v velikem medijskem zanimanju, slovenska javnost pa ga je nagradila tudi z imenom tedna na radiu Val 202.

Naj bo ta občinska plaketa dragocen mejnik in spodbuda za njegovo neutrudno delovanje na estetskem nivoju, saj skozi fotografijo med drugim tudi popularizira občino Železniki in kraje pod Ratitovcem.

Železniki, 30. junij 2016

Župan mag. Anton Luznar

Občinski svet občine Železniki podeljuje
priznanje za življenjsko delo prostovoljcev za leto 2016

SASU GARTNARJU

(rojen 23. februarja 1958, stanujoč Na Kresu 23, Železniki)

Predlagateljice: članice bivšega Prostovoljnega industrijskega gasilskega društva Alples.

Obrazložitev pripravile: Bernarda Lukančič, Marija Strnad, Marija Šmid.

Sašo Gartnar.
 Foto: Aleksander Čufar

UTEMELJITEV

Sašo Gartnar, ki se je rodil 23. februarja 1958, se je v gasilske vrste vključil leta 1972. Z nenehnim izobraževanjem v prostovoljnem gasilstvu in s svojo življenjsko željo se je vpisal v poklicno gasilsko šolo in jo tudi dokončal. Delo poklicnega gasilca je opravljal v tovarni Alples, d. d., in v celotni industrijski coni. Aktiven je bil tudi v prostovoljnem gasilstvu, kjer je deloval kot poveljnik društva, član občinskega poveljstva, mentor, predavatelj in sodnik. Svoje znanje je predajal okoliškim gasilskim društvom pri izobraževanjih in pripravah na tekmovanja. Zelo aktiven je bil v Združenju poklicnih gasilcev Slovenije, kjer je opravljal funkcijo zastopnika za tujino.

Ko se je seznanil s kritičnim stanjem gasilstva na področju Bosne in Hercegovine in Republike Srbije, se je odločil, da priskoči tamkajšnjim gasilcem na pomoč. Z našimi inštruktorji jim je organiziral praktične vaje, omogočil je brezplačno enotedensko šolanje za 18 gasilcev iz BiH. Na njegovo pobudo se je organiziralo zbiranje gasilske opreme za gasilce z omenjenih področij.

Po katastrofalnih poplavah v BiH je bil pobudnik akcije, kjer so v sodelovanju z Gasilsko zvezo Slovenije, Združenjem slovenskih poklicnih gasilcev in gasilskimi društvi iz celotne države zbrali kontejner opreme. Ta je bila s pomočjo Rdečega križa Slovenije in Slovenske vojske v 6. konvoju dostavljena gasilcem v poplavljene predele. Na pomoč je priskočil tudi 52 otrokom s posebnimi potrebami iz mesta Bužim v BiH, za katere je bilo zbrano ogromno opreme in didaktičnih pripomočkov.

Po katastrofalnih poplavah v naši občini je s svojimi poslovnimi partnerji pridobil veliko prepotrebnih novih oblačil in jih razdelil med oškodovance. V sodelovanju z Združenjem slovenskih poklicnih gasilcev je izvedel dobrodelno dražbo likovnih del in koncert za Osnovno šolo Ljudevita Pivka na Ptujju. Otroci s posebnimi potrebami iz omenjene šole se tudi po njegovi zaslugi selijo letos v nove prostore. S pomočjo donatorjev so omogočili izjemno ugoden nakup gasilskih oblek in škornjev za gasilce z Goričkega. Poklonili pa so tudi 108 intervencijskih oblek in škornjev za porabske Slovence ter 10 oblek za Prostovoljno gasilsko društvo Šulinci.

Izkazal se je tudi kot inovator. S svojo inovacijo leta je na požarni centrali izboljšal obveščanje in odzivnost operativne enote. S pomočjo Združenja slovenskih poklicnih gasilcev je daroval avtomatski defibrilator za industrijsko cono Alples in okolico. Ta je nameščen ob vhodu v stavbo Alples, d. d.

Združenje slovenskih poklicnih gasilcev ga je leta 2015 predlagalo za prostovoljca leta v Republiki Sloveniji in bil je na sprejemu pri predsedniku države g. Borutu Pahorju.

Sašo Gartnar je s svojim delovanjem krepil ugled Republike Slovenije, prostovoljnega gasilstva, Združenja slovenskih poklicnih gasilcev in naše občine tako doma kot v tujini.

Občinski svet občine Železniki podeljuje
priznanje za življenjsko delo prostovoljcev za leto 2016

JOŽEFI MARKELJ

(rojena 2. marca 1931, stanujoča Racovnik 15, Železniki).

Predlagatelj: Turistično društvo Železniki.

Obrazložitev pripravila: Judita Markelj.

Jožefa Markelj.
Foto: Aleksander Čufar

UTEMELJITEV

Jožefa, po domače Jožica Markelj, ki jo najbolj poznamo kot Muhno Jožico, je bila rojena 2. marca 1931 v veliki družini desetih otrok. Klekljarskih sposobnosti se je priučila od mame, tako je že pri desetih letih samostojno sedla za punkelj in začela ustvarjati čipke. Po osnovni šoli se je leta 1948 zaposlila v tovarni Niko, nato je delo opravljala v podjetju Iskra in kasneje v Domelu.

V času aktivne zaposlitve je klekljanje začasno opustila, vendar je po upokojitvi spet poprijela za kleklje. S sestrami so se tako ob večerih družile in ustvarjale. Čipke so takrat prodajale v Dom v Ljubljano, od tam pa so jih prodajali po celem svetu. Danes kleklja predvsem za svoje sorodnike in prijatelje, dela pa jih tudi po naročilu Turističnega društva Železniki.

Delo je zahtevalo tudi izobraževanje in tako se je naučila novih tehnik. Svoja mojstrska dela je prenašala tudi na mlajše rodove. Svojo klekljarsko pot pa je nadaljevala in se še danes lahko pohvali s čipko, ki se trenutno trži pod blagovno znamko Čipka dežele Kranjske.

Vse od leta 1994 je članica Klekljarske sekcije Murke v Turističnem društvu Železniki. Vedno je rada sodelovala na razstavah na Čipkarskih dnevih, v različnih krajih po Sloveniji in tudi v tujini. Udeleževala se je organiziranih delavnic in klekljarskih tekmovanj. V sklopu Čipkarskih dni je več let zapored dosegala tretje mesto med nagrajenimi čipkami. Izdelala je tudi čipko velikanko, ki so jo prodali na dražbi.

Gospa Jožica je ena redkih v Železnikih, ki vrhunsko obvlada tehniko širokega risa z ribicami, eno največjih mojstrov in klekljanja. Sama si želi, da bi bila zdrava in da bi naredila še veliko čipk. Želi si ohraniti tradicijo Železnikov in to delo prenesti tudi na mlajše rodove.

Železniki, 30. junij 2016

Župan mag. Anton Luznar

Občinski svet občine Železniki podeljuje
priznanje za aktivno delovanje društev za leto 2016
LOVSKI DRUŽINI SELCA
(Selca 9, Selca).

Predlagatelj: Občinski odbor SLS Železniki.

Obrazložitev pripravil: Janez Habjan.

UTEMELJITEV

Lovska družina Selca v letošnjem letu praznuje 70 let. Ustanovljena je bila 21. julija 1946 v šolskem poslopju v Selcih. Ob ustanovitvi je družina štela 22 članov, lovišče pa je obsegalo 4.570 ha.

Kasneje je bila v spodnjem koncu Selške doline ustanovljena še Lovska družina Bukovica.

Do prvih večjih sprememb pri novonastalih družinah je prišlo leta 1948, ko je bilo ustanovljeno državno gojitveno lovišče Triglav. Ker se je s tem lovna površina družin močno zmanjšala, je na pritisk nadrejenih inštitucij prišlo do združitve z Lovskima družinama Železniki in Bukovica. Po štirih letih pa je prišlo zopet do razdružitve in nastali sta dve stari-novi lovski družini, ki obstajata še danes.

Lovska družina Selca ima sedaj nekaj manj kot 7.900 ha lovne. Sodi med največje v državi. Njeno lovišče je bogato po vrstah in številčnosti divjadi.

Po sprejetju Zakona o divjadi in lovstvu je organiziranost lovstva spremenjena, vsekakor pa poslanstvo lovcev ostaja enako. To nikakor ni zbiranje trofej, temveč skrb za trajno ohranjanje živalskega in rastlinskega sveta v našem okolju. Lovci Lovske družine Selca so ponosni, da jim na osnovi dolgoletnih izkušenj in znanstvenih dognanj to ravnovesje v naravi uspeva ohranjati.

Trenutno ima Lovska družina Selca 75 članov, v Selcih ima svoj lovski dom in na Jelovici lovsko kočo.

Železniki, 30. junij 2016

Župan mag. Anton Luznar

Občinski nagrajenci za leto 2006

Občinski nagrajenci za leto 2006. Foto: arhiv Občine Železniki

Občinski svet občine Železniki podeljuje

listino častnega občana za leto 2006

doc. dr. FRANCU JELENCU

(rojen 23. septembra 1948, stanujoč Preloge 67, Ljubljana)

za uspešno delo na področju kirurgije in pristen človeški odnos do pacientov.

Predlagatelj: Občinski odbor SLS Železniki.

doc. dr. Franc Jelenc
Foto: Aleksander Čufar

UTEMELJITEV

Doc. dr. Franc Jelenc, doktor medicine, se je rodil kot peti od devetih otrok mami Francki in očetu Janku. V osnovno šolo je začel hoditi leta 1954. Gimnazijo je obiskoval v Škofji Loki, nato pa študiral medicino na Medicinski fakulteti v Ljubljani, kjer je diplomiral leta 1972. Po odsluženih obvezni vojaščini je bil eno leto stažist, v letih med 1974 in 1979 pa se je posvetil specializaciji iz splošne kirurgije. Leta 1992 je opravil doktorat z naslovom Dejavniki slabe prognoze bolnikov, radikalno operiranih zaradi raka želodca, in ovrednotenje sistematične razširjene limfadenektomije. Trenutno dela kot kirurg na gastrokirurgiji v Kliničnem centru v Ljubljani, obenem pa je tudi predavatelj na Medicinski fakulteti pri predmetu kirurgija. V vsem času dela je bil zelo aktiven pri sodelovanju s svojimi prispevki na medicinskih kongresih doma in v tujini, v mnogih zdravniških revijah po Evropi pa so izšli njegovi strokovni članki, saj je avtor ali soavtor kar 152 strokovnih del za razne konference in revije s področja medicine.

Dr. Franc Jelenc je eden tistih priznanih kirurgov, ki v Kliničnem centru že s svojim imenom in priimkom pri pacientih vzbujajo veliko zaupanje. Izredno pozoren je do vseh svojih pacientov, če pa na oddelek gastrokirurgije mora na operacijo kdo iz Selške doline, si dr. Franc Jelenc kar šteje kot svojo dolžnost, da spremlja njegovo zdravstveno stanje in v večini primerov, če je kirurški poseg potreben, le-tega tudi sam opravi. Občani naše občine, ki jim je dr. Franc Jelenc že nudil zdravniško pomoč, znajo povedati, s kakšnim dobrim občutkom so odšli na operativni poseg, saj so vedeli, da bodo v rokah izvrstnega kirurga in še domačina po vrhu.

Mnenja smo, da dr. Franc Jelenc za vse svoje delo in trud na področju kirurgije, predvsem pa za pristen človeški odnos do vseh pacientov, zasluži naziv častni občan občine Železniki. Prepričani smo, da bo svoje delo nadaljeval na enak način, kot ga je do sedaj, zato mu ob prisrčnih čestitkah ob najvišjem občinskem priznanju zaželimo trdnega zdravja.

Železniki, 30. junij 2006

Župan Mihael Prevc

Občinski svet občine Železniki podeljuje

plaketo za leto 2006

PROSTOVOLJNEMU GASILSKEMU DRUŠTVU SORICA

(Zgornja Sorica 1, Sorica)

ob 100-letnici gasilstva.

Predlagatelj: Krajevna skupnost Sorica, Občinski odbor SLS Železniki.

UTEMELJITEV

8. aprila 1906 je bila slovesno ustanovljena Požarna bramba, ki se je pozneje preimenovala v Prostovoljno gasilsko društvo Sorica.

V stotih letih je društvo doživljalo svoje vzpone in padce, delilo usodo s svojimi ljudmi in krajem. Gasilci so se ponosno postavili v vrsto leta 1912, ko so slovesno pognali zadržno elektrarno in je govornik iz Ljubljane rekel: "Sorica je vzor umnega gospodarjenja v hribovju."

Po prvi svetovni vojni, ko so Sorico začasno zasedli Italijani, so se z njimi borili za svoj obstoj in društveni možnar, namenjen alarmiranju, ki pa bi, po mnenju junaških italijanskih poveljnikov, bolj sodil v artilerijo.

V času stare Jugoslavije, ko se je iz Sorice odtrgal plaz izseljevanja, je doživelo svojo krizo in se iz nje pomlajeno ponovno dvignilo.

Po drugi svetovni vojni je Prostovoljno gasilsko društvo Sorica še bolj kot kdaj koli prej strnilo svoje vrste in kljub prenekaterim težavam uspešno opravljajo svoje poslanstvo, tako na področju reševanja kakor tudi usposabljanja novih članov. V tem času jim je uspelo postaviti moderen gasilski dom s potrebno protipožarno opremo, ki jo v današnjem času redno nadgrajujejo.

Člani PGD Sorica poleg osnovnih nalog na področju gasilstva aktivno sodelujejo pri izpeljavi turističnih, kulturnih in športnih prireditev tako na ožjem lokalnem nivoju kot tudi na območju drugih občin. S tem gasilci dokazujejo, da se tudi v današnjem času lahko s prostovoljnimi delom dosega rezultate, ki so v ponos celotni družbi.

Novi časi prinašajo nove izzive. Tudi gasilstvu. Eno pa ostaja – zavest medsebojne povezanosti in vera, da v stiski ne boš ostal sam. Tako pred sto leti kot danes!

Železniki, 30. junij 2006

Župan Mihael Prevc

Občinski svet občine Železniki podeljuje

plaketo za leto 2006

KMETIJI NOVAK IZ DRAŽGOŠ (Janez Gartner, Dražgoše 1, Železniki)
IN KMETIJI PODGRIVAR IZ DAVČE (Janez Prezelj, Davča 51, Železniki)
 za dejanje trajnega pomena ob rojstvu kovinske industrije v Železnikih.

Predlagatelj: Občinski odbor SLS Železniki.

UTEMELJITEV

Zgodovinski viri pričajo, da je bila na področju današnje občine Železniki v preteklosti vedno močno prisotna solidarnost med ljudmi. Čeprav je bilo kmetovanje v naših krajih zaradi hribov vedno težaško opravilo, so se kmetje vendarle preživljali lažje kot železarji. Solidarnost kmetov je prišla še posebej do izraza, ko je v Železnikih ugasnil zadnji plavž, pred več kot sto leti. Mnoge kmetije so omogočile preživetje železarjev in kovačev, ki so ostali brez dela. Le-ti pa so se izredno trudili, da bi ponovno priskrbeli delo s področja, ki so ga nekdaj obvladovali.

Tako je bila v Železnikih 27. aprila 1946 ustanovljena Kovinarska zadruga Niko Železniki, iz katere so po mnogih preoblikovanjih izšle kar štiri tovarne: Domel, Niko, Tehnica in Indramat. Do ustanovitve Kovinarske zadruge pred šestdesetimi leti pa je vodila trnova pot, ki jo je predhodil pobudnik in ustanovitelj Niko Žumer.

Takratna slovenska oblast namreč za Železnike ni predvidevala industrije in šele po mnogih pregovarjanjih so v Ljubljani pristali, da se v Železnikih lahko ustanovi zadruga, v kateri bi izdelovali pisarniške izdelke. Taka oblika združevanja se jim je zdela edino sprejemljiva v začrtanem socialističnem konceptu. Koliko prošenj in pregovarjanj je bilo potrebnih, da so oblastniki popustili in dali pristanek za ustanovitev Kovinarske zadruge, vedo le tisti, ki so se za to borili.

Denarni zavod Slovenije, ki je takrat edini v Sloveniji lahko odobril denarna sredstva, je že obljubljen vsoto za opremo delavnice ob vplačilu še razpolovil. Menico je prevzel lastnik delavnice Niko Žumer in zanjo jamčil s svojim nepremičnim imetjem. Denarni zavod pa je poleg tega zahteval še poroštvo dveh posestnikov iz Selške doline. Tako sta poroštvni dokument podpisala Filip Gartner, Novakov Filip iz Dražgoš, in Ivan Prezelj, Podgrivarjev Ivan iz Davče.

Odločitvi teh dveh mož, da zastavita svoji kmetiji za zagon industrije v Železnikih, sta bili v tistih negotovih časih izredno pogumno dejanje, žal pa se o tem ob vseh obletnicah kovinarstva v Železnikih ni veliko govorilo – tudi ob pravkar minuli 60-letnici ne. Še več, v večini zapisov, ki obstajajo, se pojavlja celo napaka pri zapisu imena takratnega gospodarja na Podgrivarjevi domačiji, saj povsod namesto Ivan Prezelj piše Franc Prezelj.

Kako bi se pisala zgodovina v Železnikih, če Niko Žumer takrat ne bi našel dobrih gospodarjev, ki sta bila pripravljena pomagati in izpolniti zahtevo Denarnega zavoda, lahko samo ugibamo. S pogledom iz današnjega zornega kota lahko rečemo samo: hvala Bogu, da je bilo tako.

Zato smo mnenja, da je bila takratna odločitev teh dveh mož, Ivana Prezlja in Filipa Gartnerja, za našo občino dosežek trajnega pomena, in predlagamo, da omenjeni kmetiji prejmeta visoko občinsko priznanje. V imenu njunih že pokojnih očetov priznanji prejmeta sinova Janez Gartner in Janez Prezelj.

Železniki, 30. junij 2006

Župan Mihael Prevc

Občinski svet občine Železniki podeljuje
priznanje za leto 2006
LOVSKI DRUŽINI ŽELEZNIKI
(Na plavžu 55, 4228 Železniki)
za 60 let delovanja.

Predlagatelj: Lovska družina Železniki.

UTEMELJITEV

Lovska družina Železniki bo 29. septembra 2006 praznovala svoj 60. jubilej. Število njenih članov se že dolgo giblje med 70 in 80. Člani pa ne gojijo le svoje osnovne dejavnosti, tj. lova kot celote, ampak ohranjajo tudi slovensko kulturno dediščino. Sem spadajo lovski pogrebi, lovski krsti, lovške šege in navade. Lovska družina Železniki sponzorira dva lovstva pevstva, lovsko rogiste, lovsko kinološko društvo ter sodeluje in prispeva svoj delež pri raznih krajevnih prireditvah v naši občini.

Sodeluje z Osnovno šolo Železniki, Turističnim društvom, Planinskim društvom, z več športnimi društvi in ne nazadnje tudi s Policijsko postajo zaradi iskanja pogrešanih oseb.

Je ena redkih družin v občini, ki je pri osamosvajanju Slovenije sodelovala s skoraj celotnim članstvom.

S prostovoljnimi deli svojih članov si je pridobila precejšen nepremičninski fond. Je namreč lastnik Lovskega doma v Železnikih, Lovske kočice na Prtovcu ter Lovskega bivaka na Podnu. Poleg tega je ena redkih lovskih družin, ki ima Pod Sušo registrirano lastno strelišče.

Nezanemarljiv je njen delež pri ohranjanju in negovanju kulturne krajine. Nešteto prostovoljnih delovnih ur so opravili njeni člani pri vzdrževanju lovskih stez, ki jih neredko koristijo člani raznih planinskih društev kakor tudi lastniki gozdov. Čiščenje košenin in sečnja zapuščenih travnikov za pridobitev sena za krmljenje divjadi v težkih zimskih razmerah spadata k vsakoletnemu opravi lu njenega članstva. Številne lovške preže po lovišču prispevajo tudi k urejenosti naše predalpske krajine.

Že več let sodeluje s Pašno skupnostjo Prtovč pri obnovi in razširitvi pašne planine Klom. Zadnjih nekaj let pa v soglasju z Nadškofijo Ljubljana, Zavodom za gozdove in Kmetijsko gozdarsko zbornico sodeluje pri čiščenju pašnika Lavte. Da bi obnovili ta ratitovski biser in mu vrnili prvotno podobo, njene člane čaka še večletno vztrajno delo. Ko bo to opravljeno, si bodo njeni člani zadali novo nalogo, in sicer obnoviti in povrniti prvotni pogled v dolino Pečana.

Člani Lovske družine Železniki imajo poleg lovške izobrazbe tudi visok nivo splošne izobrazbe, kar je pogoj, da je družina organizacijsko stabilna in sposobna nadaljnega obstoja in prilagajanja novim izzivom, ki jih prinašajo nove družbene razmere.

Železniki, 30. junij 2006

Župan Mihael Prevc

Občinski svet občine Železniki podeljuje
priznanje za leto 2006
ŠPORTNEMU DRUŠTVU SELCA
 (Selca 88, 4227 Selca)
za 20 let delovanja.

Predlagatelj: nestrankarska lista Svet pod Ratitovcem.

UTEMELJITEV

Športno društvo Selca, Društvo za šport in rekreacijo Selca, je bilo ustanovljeno pred 20 leti s ciljem pod svoje okrilje združiti vse športne aktivnosti v okviru Krajevne skupnosti Selca ter nadaljevati tradicijo TVD Partizan Selca, ki je obstajalo pred leti.

Svoje zastavljene cilje je v preteklih letih odlično opravljalo in svojo rekreativno dejavnost širilo tudi izven Selc. Največji poudarek je na rekreativni dejavnosti, in sicer na področju nogometa, košarke, street balla, tenisa, smučanja, kegljanja, namiznega tenisa in badmintona. Na teh področjih se organizirajo največje rekreativne prireditve. Največja med njimi je vsekakor prireditev Selca Open, ki je postala največja prireditev na področju rekreacije na območju občine Železniki. V zadnjih letih organizirajo številne tečaje in tekmovanja za osnovnošolce in mladi. Pomembni so projekti za mladino Hura prosti čas in Športno srečanje podjetij Selške doline.

Od leta 1986 upravlja s Športnim parkom Rovn v Selcih. Ko ga je društvo prevzelo, je bil v poraznem stanju. Kljub velikim problemom s poplavami ter pomanjkanju finančnih sredstev je bil razvoj Športnega parka bliskovit. Zgrajeni sta bili dve teniški igrišči, popolnoma je bilo obnovljeno nogometno igrišče, novo asfaltirano rokometno igrišče, zgrajeno otroško igrišče s številnimi igrali, urejena razsvetljava tako tenis igrišč kot tudi večnamenske ploščadi, postavljeni so bili koši ter ograja okoli asfaltnega igrišča, asfaltirane poti, začele so se aktivnosti glede kampinga, v letošnjem letu pa večje investicije v prestavitev nogometnega igrišča, novo igrišče za odbojko na mivki ter ureditev športne sobe. Športno društvo Selca zelo dobro sodeluje s Krajevno skupnostjo Selca, Turističnim in Gasilskim društvom Selca, Klubom študentov Selške doline, s podjetji Alples, Domel, Niko, Indramat ter z vsemi organiziranimi skupinami, ki imajo interes po povezovanju.

Urejenost Športnega parka Rovn je vsekakor lahko v čast Športnemu društvu Selca, prav tako pa je nanj lahko ponosna občina Železniki. Na njem se od aprila do oktobra vrstijo številne rekreativne dejavnosti tako v organizaciji Športnega društva Selca kot tudi drugih društev in podjetij iz občine Železniki. V zadnjih letih je večji poudarek tudi na zimski sezoni (drsanje, teki, smučarski tečaji). V preteklih letih je s pooblastilom občine Športno društvo Selca vodilo postopek denacionalizacije in konec leta 2005 uspelo, da je bil Športni park Rovn izločen iz postopka denacionalizacije, tako da bo skladno z Zakonom o športu lastništvo prešlo na Občino Železniki, Športno društvo Selca pa bo uveljavljalo solastništvo glede na vlaganja v preteklih letih. Taka lastniška ureditev bo dobra osnova za nadaljnji razvoj Športnega parka Rovn.

Športno društvo Selca je v Občini Železniki največje društvo po članstvu, na področju rekreativne dejavnosti odlični organizator, na področju upravljanja s športnimi objekti pa dober gospodar in si ob 20-letnici delovanja zasluži občinsko priznanje.

Občinski svet občine Železniki podeljuje

priznanje za leto 2006

TURISTIČNEMU DRUŠTVU DAVČA

(Davča 22, 4228 Železniki)

za ohranjanje kulturno-etnografske dediščine Davče.

Predlagatelj: Krajevna skupnost Davča.

UTEMELJITEV

Za dodelitev priznanja občine Železniki svet Krajevne skupnosti Davča predlaga Turistično društvo Davča za uspešno zaključeno označitev Davče v okviru projekta enotne označitve krajev v Selški dolini, za ohranjanje opravil in običajev, povezanih s predelavo lanu, in oživitvijo prireditve Dan teric, za promocijo Davče po Sloveniji in za zgledno sodelovanje z občino Železniki, s turističnimi društvi v občini, Krajevno skupnostjo Davča, Prostovoljnimi gasilskim društvom Davča, z Razvojno agencijo Sora, z Lokalno turistično organizacijo Blegoš in Upravno enoto Škofja Loka.

Označitev Davče je bilo za Turistično društvo vse prej kot lahko delo, saj je Davča razpotegnjena vas, domačije pa so večinoma precej oddaljene druga od druge. Potrebna je bilo veliko terenskega dela, določitev mest, kjer naj bi stali smerokazi, dogovori z domačini ter končno postavljanje smerokazov. Označile so se glavne smeri in znamenitosti ter poti do posameznih domačij. Poti do posameznih domačij so označili z manjšimi kovinskimi tablicami in jih pritrčili na kovinske drogove. Na tablicah so natisnjene hišne številke in domača hišna imena, ki se prenašajo iz roda v rod. Na glavnih križiščih pa so postavljeni enojni oz. dvojni kozolci. Table so zaradi večje preglednosti različnih barv: modre za turistično dejavnost, zelene za naravne znamenitosti in sive za obrtno dejavnost. V nočnem času so table vidne, saj so odsevne.

Z označitvijo Davče so zelo zadovoljni obiskovalci, saj sedaj brez težav pridejo do kraja, kamor so se namenili. Pohvalna pa je tudi ponovna oživitev kulturno-etnografske prireditve Dan teric, ki jo od leta 1999 na novo ustanovljeno Turistično društvo v sodelovanju s krajani Davče prireja vsako leto. Vaščani in vaščanke na starih orodjih prikazujejo celoten proces predelave lanu od bilke do platna. Pri tej prireditvi s Turističnim društvom sodeluje cela vas.

Turistično društvo skrbi tudi za promocijo Davče po celi Sloveniji, saj prikazuje običaje in navade naše vasi. V nekdanji trgovini pa razstavljajo pripomočke, ki so jih nekdanj uporabljali pri predelavi in izdelavi lanu, kot tudi same izdelke iz lanu.

Da bi lepote davških slapov prikazali tudi drugim, je Turistično društvo uredilo pešpot po Zgornji Davči, ki vodi mimo omenjenih slapov. Uredili so tudi razgledne točke in ob vznožju prvega slapu postavili informativno tablo. Vsako leto na tretjo nedeljo v septembru Turistično društvo organizira vodeno pešpot po Zgornji Davči.

Znotraj Turističnega društva uspešno deluje tudi sekcija za kulturno dejavnost (cerkveni pevski zbor, vokalna skupina Porezen), ki s svojimi nastopi sodeluje na prireditvah v Davči in drugje.

Svet Krajevne skupnosti meni, da je zaradi zgoraj omenjenega Turističnega društva Davča društvo, ki si s svojim delovanjem upravičeno zasluži priznanje občine Železniki za vse doseženo na področju razvoja Davče, za prepoznavnost kraja in za ohranjanje kulturne in naravne dediščine.

Občinski nagrajenci za leto 2007

Občinski nagrajenci za leto 2007. Foto: arhiv Občine Železniki

Občinski svet občine Železniki podeljuje

listino častnega občana za leto 2007

JOŽETU MOŽGANU, dr. med.

(rojen 25. maja 1941, stanujoč Tavčarjeva ulica 18 b, Škofja Loka)

za dolgoletno ustvarjalno in humano delo na področju zdravstva ter za uveljavljanje strpne politične kulture v večstrankarskem sistemu.

Predlagatelji: Lista Svet pod Ratitovcem, Krajevna organizacija Rdečega križa Češnjica - Železniki, Občinski odbor SLS Železniki, zaposleni v Zdravstveni postaji Železniki in Lekarni Železniki.

Jože Možgan, dr. med.
Foto: Železne niti 4

UTEMELJITEV

Gospod Jože Možgan se je rodil 25. maja 1941 v Venišah pri Krškem. Prva leta je s svojo družino preživel v izgnanstvu na Bavarskem. Osnovno šolo je obiskoval v Leskovcu pri Krškem. Po klasični gimnaziji je nadaljeval univerzitetni študij na Medicinski fakulteti v Ljubljani in diplomiral septembra 1967. Po treh letih dela v Mirni na Dolenjskem je leta 1972 dobil službo v Železnikih. Podiplomski študij je nadaljeval na Medicinski fakulteti Andrija Štampar v Zagrebu in leta 1973 diplomiral iz javnega zdravstva. V letu 1976 je pri Republiškem komiteju za zdravstvo in socialno varstvo opravil izpit za specialista splošne medicine. Kmalu po prihodu v Železnike je začel preučevati delo v splošni medicini dela, predvsem dispanzersko metodo dela. Ta svoja spoznanja je večkrat predstavil na strokovnih srečanjih tako v Sloveniji kot v nekdanji Jugoslaviji. V svojih referatih je vedno izhajal iz praktičnih potreb zdravnika na terenu. Objavljal je prispevke v Zdravniškem vestniku in predaval na učnih delavnicah za mentorje. Gospod Jože Možgan je delal z več kot pet tisoč ljudmi in z dva tisoč družinami. V času njegovega delovanja so uvedli zdravstveno varstvo za vse prebivalstvo. Uvajal je preventivno zdravstveno vzgojo za predšolsko in šolsko mladino. Njegov sloves uspešnega dela na podeželju je presegal lokalne okvire. Boril se je za življenje slehernega, tudi za tiste ljudi in družine, ki so trpele zaradi alkoholizma. Število odvisnikov se je strmo manjšalo, prav tako pa se je zmanjšalo tudi število samomorov, ki so v tesni povezavi z alkoholizmom, osamljenostjo, odtujitvijo od okolja in revščino.

Gospod Jože Možgan je dal velik prispevek zdravstveni stroki na Gorenjskem in v Sloveniji. Bil je predsednik Izvršilnega odbora območne zdravniške skupnosti za Gorenjsko in predsednik Območne skupščine za Gorenjsko, član Izvršnega odbora zdravstvene skupnosti Slovenije, član Medicinskega sveta za splošno medicino, ustanovni član Zdravniške zbornice Slovenije, član Zdravstvenega regionalnega sveta na Gorenjskem. 20 let je vodil Komisijo za krvodajalstvo pri Območnem odboru Rdečega križa Škofja Loka. Njegov prispevek v zdravstvu je tako velik, da mu je Slovensko zdravniško društvo podelilo častno članstvo kot priznanje za uspešno in požrtvovalno delo, prav tako je postal tudi častni član Združenja družinske medicine.

Malo manj je znano, da je gospod Jože Možgan deloval tudi v vojaških strukturah, da je član Zveze veteranov vojne za Slovenijo in da je od Slovenske vojske prejel zlatorogovo priznanje.

V Selški dolini je bil dežurni zdravnik pri mnogih športnih tekmovanjih, od rokometu do smučanja. Rad se je udeleževal vseh družbenih prireditvev, ker je živel s krajem in krajani.

Posluh za tenkočutno uravnavanje odnosov ter pogled skozi prizmo novega sistema vrednot je v njem preraslo v spoznanje, da svoje uspešno delo nadaljuje v politiki. S podporo volivcev Selške in Poljanske doline ter Žirov je kot kandidat Slovenske ljudske stranke postal prvi poslanec Državnega zbora iz Selške doline v Republiki Sloveniji. V Državnem zboru je prevzel vodenje Parlamentarne komisije za vprašanja invalidov. Bil je član delegacije za Parlamentarno skupščino Sveta Evrope v Strassbourgu, član Parlamentarnega odbora za mednarodne odnose, član Odbora za delo, družino in socialo in član Komisije za zamejske Slovence in Slovence po svetu.

Ob odgovornem delu v Državnem zboru, kjer je deloval v letih 1996–2000, je vedno našel čas za pomoč in vključevanje v reševanje problemov občine Železniki, tudi kot občinski svetnik.

V vsakem človeku je iskal dobro z izbrušeno duhovnostjo in globoko vero. Tudi sam je bil močno preizkušan, ko se je zaradi boleznih znašel med slepimi. In prav tu je gospod Jože Možgan dokazal svojo veličino duha. Ni se umaknil, svoje delo in poslanstvo je nadaljeval in ostal v službi človeku kot podpredsednik Zveze društev slepih in slabovidnih Slovenije in podpredsednik Medobčinskega društva za Gorenjsko.

Skrb za zdravje prebivalstva na Selškem je bila vsa leta njegovega delovanja njegova temeljna dejavnost. Vidno je prispeval k splošnemu napredku in standardu zdravja v Železnikih. Občina Železniki se mu je enkrat že nekoliko oddolžila za opravljeno delo – leta 2001 je na predlog Občinskega sveta prejel plaketo.

Menimo, da je gospod Jože Možgan človek, ki si zasluži najvišje občinsko priznanje – častni občan občine Železniki.

Železniki, 30. junij 2007

Župan Mihael Prevc

Občinski svet občine Železniki podeljuje

plaketo za leto 2007

PROSTOVOLJNEMU GASILSKEMU DRUŠTVU SELCA

(Selca 22, Selca)

ob 110-letnici ustanovitve.

Predlagatelji: Športno društvo Selca, Lista Svet pod Ratitovcem, Krajevna skupnost Selca, Občinski odbor N.Si Železniki, Občinski odbor SLS Železniki, Društvo mladih Občine Železniki, Turistično društvo Selca, Mladinski svet Železniki.

UTEMELJITEV

Gasilsko društvo Selca je bilo ustanovljeno 15. avgusta 1897 s ciljem, da poskrbi za svoj gasilski dom in opremi ter izuri moštvo, ki bo sposobno reševati premoženje v primeru požara ali drugih naravnih nesreč.

Leta 1910 so v Selcih predvsem s prostovoljnim delom, z dajatvami v obliki lesa, denarja in brezplačnimi voznjami, dokončali gasilski dom. Občina Selca pa je društvu dodelila srenjski svet.

Leta 1932 zasledimo gasilsko tekmovanje v Železnikih in prvi prvak Selške doline v gasilstvu je bilo prav Gasilsko društvo Selca.

Po drugi svetovni vojni, leta 1948, se je društvo preimenovalo v Prostovoljno gasilsko društvo Selca. Ivan Radošević je obiskoval poklicno gasilsko šolo in postajal steber gasilstva v Selcih za naslednje obdobje. Društvo je organiziralo gasilske trojke po vseh vaseh: prva trojka je zaživela v Kališah leta 1957, naslednja v Dolenji vasi leta 1959, leta 1960 v Topoljah in leta 1965 še v Lajšah.

Leta 1971 je društvo zbralo denar za novo motorno črpalko Rosenbauer. Dve leti pozneje je pridobilo gasilski kombi za prevoz motorke in gasilcev. To je bilo obdobje hitrega razvoja gasilstva v Selcih. Najprej so obnovili stari gasilski dom, leta 1985 pa so selški gasilci slovesno odprli nov gasilski dom.

Gasilsko društvo Selca je že od svoje ustanovitve nosilec razvoja kraja, v nekaterih obdobjih je delovalo bolj uspešno, v drugih manj. Občinsko priznanje naj bo spodbuda, da bodo bodoči rodovi 110-letno trdo delo nadaljevali vsaj tako uspešno kot njihovi predhodniki.

Železniki, 30. junij 2007

Župan Mihael Prevc

Občinski svet občine Železniki podeljuje

plaketo za leto 2007

PLANINSKEMU DRUŠTVU ZA SELŠKO DOLINO

(Trnje 39, Železniki)

ob 100-letnici ustanovitve.

Predlagatelji: Občinski odbor SLS Železniki, Lista Svet pod Ratitovcem,

Športno društvo Selca.

UTEMELJITEV

Doktor Janez Evangelist Krek je vplival na takratne izobražence in podjetnike, da so 24. januarja 1907 ustanovili Selško podružnico Slovenskega planinskega društva s sedežem v Železnikih. Ustanovitev podružnice je potekala v razburljivem obdobju za ohranitev slovenstva in tudi za nadzor nad slovenskim planinskim svetom. Večina prebivalstva Selške doline v tem času še ni imela nobenih planinskih navad, zato je upravni odbor pri pridobivanju članstva imel zahtevno delo. Druga pomembna naloga takratnega vodstva je bila zbiranje denarja za gradnjo koč na Ratitovcu. Ta prizadevanja je zavrila prva svetovna vojna.

Po vojni je mesto tajnika prevzel doktor Rudolf Andrejka, ki je bil gonilna sila pri postavitvi prve koč na Ratitovcu, zgrajeni leta 1925. Zaradi dolgov so koč pozneje oddali osrednjemu odboru Slovenskega planinskega društva. Upadalo je tudi članstvo, kar je na občnem zboru 12. maja 1929 pripeljalo do odločitve, da se Selška podružnica preimenuje v Škofjeloško podružnico s sedežem v Škofji Loki. Vsaka stvar ima dve plati. Dobro pri tem je bilo, da so korenine iz Železnikov pomenile v letu 1929 rojstvo še enega, danes močnega in uspešnega planinskega društva v Škofji Loki. Za planince Selške doline pa je bila selitev društva v Škofjo Loko boleč udarec. Kočo je potem Slovensko planinsko društvo oddajalo v najem, najprej vse do leta 1937 tujim najemnikom. Nato je koč prevzel v petletni zakup Drago Dolenc iz Železnikov, ki pa se je leta 1939 moral zaradi vojaških ciljev ob gradnji Rupnikove linije umakniti z Ratitovca.

Druga svetovna vojna je razvoj planinstva popolnoma zavrila, leta 1943 pa je pogorela še koč na Ratitovcu. Vnovični ustanovni občni zbor, na katerem so ustanovili Planinsko društvo za Selško dolino Železniki, je bil zato šele leta 1950. Najbolj aktiven je bil Drago Dolenc, ki ima velike zasluge, da je leta 1954 ostala novozgrajena koč v lasti planincev Selške doline.

Vseskozi je bil med najbolj aktivnimi v društvu gospodarski odsek, ki je skrbel za gradnjo in vzdrževanje objektov na Ratitovcu. Kočo so leta 1968 prvič povečali, leta 1987 še drugič, leta 1979 so zgradili tovorno žičnico, napravili lasten vodovod, leta 1999 pripeljali na Ratitovec elektriko iz doline in v letih od 2001 do 2004 koč popolnoma obnovili.

V društvu je po letu 1970 zaživel vodniški odsek, odsek markacistov pa deluje že od same ustanovitve društva leta 1907, ko so začeli označevati že obstoječe pastirske in druge poti na celotnem območju Selške doline. Danes skrbijo za približno 140 kilometrov poti. Posebno skrb v društvu zavzema vzgoja mladih planincev. Po letu 1970 je to nalogo prevzela osnovna šola v Železnikih. Mladinski odsek zdaj vodi ekipa petih usposobljenih mentorjev.

Za boljše medsebojno spoznavanje in druženje planincev društvo pripravlja več prireditev. Najstarejša med njimi je pohod na Ratitovec na Jakobovo nedeljo. Danes je prireditev bolj znana pod imenom Ratitovec raja, v lepem vremenu se je udeleži do tisoč planincev iz vse Slovenije. Že 31. leto zapored društvo prireja septembrski rekreativni pohod na Ratitovec, ki se ga povprečno udeleži 550 planincev. Rekreativna akcija Prijatelj Ratitovca je v svoji 16-letni zgodovini postala največja rekreativna akcija na območju Selške doline. Najmlajši je rekreativni zimski pohod Železniki–Ratitovec–Dražgoše. Omeniti velja še akcijo Sto vrhov ob stoletnici društva, v kateri sodeluje 560 planincev, ki v posebno transverzalno knjižico pridno vpisujejo vrhove po Sloveniji in tudi v tujini. Razglasitev rezultatov te akcije bo na prireditvi v počastitev stoletnice društva na Ratitovcu.

Največ časa pa člani upravnega odbora namenijo za oskrbovanje Krekove kočice na Ratitovcu. Še tako dobro vzdrževana in urejena planinska kočica ni popolna, če nima dobrega in prijaznega oskrbnika. Člani upravnega odbora v predsezoni in posezoni prevzemajo oskrbnišтво v svoje roke, v sezoni pa zaposlijo oskrbnika, ki je član in privrženec društva. Prav zaradi takega načina oskrbovanja kočice se je močno povečala aktivnost članov upravnega odbora, medsebojno sodelovanje in pripadnost društvu. Ob takem načinu dela člani opravijo na leto do 6 tisoč prostovoljnih ur, s čimer so lahko zgled za prostovoljno dejavnost daleč naokoli.

Železniki, 30. junij 2007

Župan Mihael Prevc

Občinski svet občine Železniki podeljuje

priznanje za leto 2007

STANISLAVU KOBLARJU

(rojen 9. aprila 1949, stanujoč Smoleva 7, Železniki)

za dolgoletno delovanje na kulturnem področju.

Predlagatelj: Kulturno umetniško društvo France Koblar Železniki.

Stanislav Koblar
Foto: Aleksander Čufar

UTEMELJITEV

Gospod Stane Koblar, rojen 9. aprila 1949 v Martinj Vrh, že od leta 1981 vodi Kulturno umetniško društvo France Koblar (prej DPD Svoboda), član društva pa je že 38 let.

Kot predsednik društva je prevzemal in še vedno prevzema odgovornost za izvedbo krajevnih in občinskih proslav ter prireditev ob slovenskem kulturnem prazniku, mednarodnem dnevu žena, dnevu upora ter prvem maju, mednarodnem prazniku dela. Na povabilo občine Železniki je vedno pripravljen poskrbeti tudi za nemoten potek proslave ob dnevu državnosti ter slavnostne seje ob občinskem prazniku.

Na vseh naštetih prireditvah so na njegovo povabilo sodelovali tako domači ustvarjalci kot tudi zbori in skupine iz zamejstva ter drugih krajev Slovenije.

Skrbel je in še vedno skrbi za povezovanje društva z Osnovno šolo Železniki, Turističnim društvom in Muzejskim društvom Železniki, bil je pobudnik in je še vedno glavni organizator tradicionalne prireditve ob prihodu Dedka Mraza. V minulih letih je bil glavni organizator novoletnih koncertov, pobudnik podoknic v okviru Čipkarskih dnevov, hkrati pa je poskrbel, da je bil kulturni program ob Čipkarskih dnevih pester in raznolik. Sodeloval je tudi pri oživitvi starodavnega običaja Luč v vodo.

Vsa leta je nepogrešljiv član gledališkega ansambla. Ob tem je skrbel in še vedno skrbi za izmenjavo predstav na drugih ljubiteljskih odrih doma in v zamejstvu. Naloga predsednika društva je tudi priprava programske sheme prireditev in ustreznega finančnega načrta za njihovo uspešno realizacijo. Za večino prireditev je sam poiskal sponzorje in tako priskrbel prepotrebna finančna sredstva. Poleg tega skrbi za redno administrativno delo in bdi nad računovodskim poslovanjem.

Skoraj se ne da prešteti prireditev, pri katerih je gospod Stane Koblar tako ali drugače sodeloval, zato menimo, da je priznanje občine Železniki najprimernejša nagrada za njegovo dolgoletno delo.

Železniki, 30. junij 2007

Župan Mihael Prevc

Občinski svet občine Železniki podeljuje

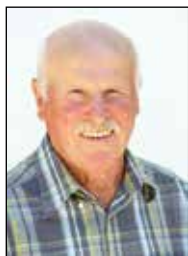
priznanje za leto 2007

MARJANU KALANU

(rojen 24. avgusta 1944, stanujoč Dolenja vas 25, Selca)

za dolgoletno vestno in prizadevno delo na področju komunalne ureditve v Dolenji vasi in konstruktivno sodelovanje z Občino Železniki.

Predlagatelj: Občinski odbor SLS Železniki.

Marjan Kalan.
Foto: Aleksander Čufar

UTEMELJITEV

Gospod Marjan Kalan se je rodil 24. avgusta 1944 v Dolenji vasi, v številčni družini, ki je v letu Marjanovega rojstva izgubila očeta. Po osnovni šoli se je v tovarni Niko Železniki izučil za strojnega ključavničarja. Pot ga je nato zanesla drugam, pokojnino pa je spet dočkal v Niku.

Njegovo delo v dobro Dolenje vasi se je začelo že pred 34 leti, ko je bil na vaškem sestanku na kmetiji Pri Žikovc izvoljen za člana vaškega odbora. Zadolžen je bil za pripravo asfaltiranja vaških poti, ki so jih z več kot 70-odstotnim samopriskom tudi asfaltirali.

Od leta 1974 do 1978 je bil predsednik vaškega odbora, katerega glavni poudarek je bila uvedba samopriskevka za komunalno ureditev in izgradnjo trgovine s prostorom za vaške dejavnosti. Trgovino so leta 1979 tudi dobili, žal pa leta 2002 novi lastnik ni imel več posluha za vaške prodajalne in je objekt prodal. Od leta 1978 do 1982 je bil gospod Marjan Kalan član sveta Krajevne skupnosti Selca, kjer je bil zadolžen za komunalno. V tem času so zgradili vodovod tako rekoč na celotnem območju. Vsaka vas je želela imeti tudi asfalt, zato je moral uporabiti veliko diplomatskih spretnosti, da so se brez kakih večjih zamer lahko dogovorili za prioritete.

Od leta 1982 do 1990 je bil Marjan Kalan dva mandata predsednik Krajevne skupnosti Selca. V tem obdobju jim je uspelo pripeljati asfalt še do tistih vasi, ki niso prišle na vrsto že prej. Druga, še bolj zahtevna akcija pa je bila izgradnja telefonskega omrežja. Prispevek krajanov je bil zelo visok, takratnih 3 do 5 tisoč nemških mark. Še višji pa je bil prispevek tovarn in druge industrije. Akcijo je bilo zelo težko izpeljati, saj je bilo treba zbirati celo baker, da so lahko dobili telefonske kable iz Svetožareva.

Marjan Kalan se je izkazal tudi na strankarskem področju. Na prvih večstrankarskih volitvah leta 1990 je bil izvoljen za poslanca v takrat še skupni občini Škofja Loka. To je bilo obdobje osamosvajanja in priprav na ustanovitev novih občin. Na Selškem je vedno obstajala velika težnja po izboljšanju cestnega omrežja. Kako težko je bilo prodreti s kakšnimi projekti v občini Škofja Loka, vedo le tisti, ki so se s tem morali spopasti. Zato se je Marjan močno razveselil novonastale občine Železniki, kjer je bil od leta 1994 do 1998 član Odbora za komunalno in član Odbora za izgradnjo kanalizacije.

Največ dela je imel s pridobivanji soglasij in določitvijo trase ter prostora za čistilno napravo. Bil je tudi član Sveta novoustanovljene Krajevne skupnosti Dolenja vas, in sicer od leta 1998 do 2002. V tem obdobju jim je z dobrim sodelovanjem z Občino in županom uspelo skozi vas speljati novo cesto. V zadnjem času je bil aktiven član Odbora za izgradnjo poslovnega objekta v Selcih, ki so ga z velikim prispevkom krajanov iz več krajevnih skupnosti in Občine Železniki odprli oktobra lani. Gospod Marjan Kalan je vseskozi sodeloval tudi v pripravah za razširitev pokopališča. Kot član Pokopališkega odbora pokopališče zdaj tudi zgledno upravlja in vzdržuje.

Kljub temu da je veliko dela vložil v omenjene dejavnosti, je še vedno našel čas za Ribiško družino Železniki, katere član je že od leta 1980. Sodeloval je pri izgradnji ribiškega doma, ki so ga odprli leta 1989, vodil pa je tudi aktivnosti ob 50-letnici ribiške družine.

Železniki, 30. junij 2007

Župan Mihael Prevc

Občinski svet občine Železniki podeljuje

priznanje za leto 2007

PROSTOVOLJNEMU GASILSKEMU DRUŠTVU DAVČA

(Davča 15, Železniki),

za 20 let delovanja.

Predlagatelji: Društvo mladih Občine Železniki, Mladinski svet Železniki, Športno društvo Senca Zali Log.

UTEMELJITEV

Prostovoljno gasilsko društvo Davča je najstarejše društvo v Davči. Vse od ustanovitve leta 1987 pomaga vaščanom ter deluje zelo vzpodbudno pri humanitarnem delu kot tudi v kulturnem okviru, s čimer si je ustvarilo velik ugled.

Požarna okolica obsega vas Davčo, ki je prostorsko izredno razpotegnjena, s številnimi samotnimi kmetijami. Sosed je od sosedu oddaljen po 5 do 20 minut hoje. V takih naravnih pogojih je pomoč sovaščanu ob stiski ali nesreči še kako pomembna.

Člani društva sodelujejo na intervencijah, skrbijo za izobraževanje in redno izpopolnjevanje, udeležujejo se gasilskih tekmovanj, ki jih tudi pripravljajo, kot požarna straža ali usmerjevalci prometa pa pomagajo tudi na številnih prireditvah. Pomagali so prekrivati streho invalidu gospodu Mohoriču. Ob suši zaradi pomanjkanja vode s cisterno razvažajo pitno vodo. Na pomoč so priskočili ob poplavih. Organizirajo delovne akcije na cestah, kot so čiščenje prepustov in muld ter obsekavanje grmovja ob cestah. Pred ustanovitvijo Turističnega društva Davča je Prostovoljno gasilsko društvo Davča pripravljalo tudi vaške prireditve, pomagalo krajevni skupnosti pri izvajanju prireditev in prostovoljnih delovnih akcij. Večina članov Prostovoljnega gasilskega društva Davča je včlanjenih tudi v Turistično društvo, zato na etnološki prireditvi Dan teric še s toliko večjim veseljem držijo požarno stražo.

Prejeli so že številna pomembna priznanja in pokale. Omenimo le nekatere. Leta 1997 so dobili srebrni znak Civilne zaščite za posebne zasluge in izjemen prispevek pri razvijanju in krepitvi varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami, istega leta so prejeli tudi priznanje Gasilske zveze tretje stopnje za požrtvovalno in uspešno delo v gasilstvu ter na področju zaščite in reševanja, leta 1995 priznanje Gasilske zveze Škofja Loka za uspešno delo, leta 1990 priznanje Občine Škofja Loka za pomoč in sodelovanje ob poplavih, leta 2005 priznanje Gasilske zveze Škofja Loka za sodelovanje pri izvajanju njenih programov.

V Prostovoljno gasilsko društvo Davča je včlanjenih 52 aktivnih gasilcev, 10 mladincev in 24 pionirjev. V tako razprostrani vasi, kot je Davča, ima druženje pomembno vlogo. Gasilci z dobro voljo in delovno vnemo poskrbijo, da kraj živi in se razvija. S prostovoljnimi delovnimi akcijami dokazujejo, da želijo za Davčo narediti veliko dobrega. Pozitivno vplivajo na razvoj vasi in usmerjajo dejavnosti mladih. Ti se ob druženju in zabavi navsezgodaj seznanijo s preventivnimi ukrepi ter tako ob misli na skrb za sočloveka odraščajo v odgovorne osebe.

Železniki, 30. junij 2007

Župan Mihael Prevc

Dogodki Muzejskega društva Železniki in Muzeja Železniki 2015/2016

Katja Mohorič Bonča

Dejavnost Muzejskega društva Železniki in Muzeja Železniki

Razstava šolskih glasil Naše poti vodijo v svet in to že 45 let, 28. avgust 2015–21. september 2015
Kulturni program: mentorica Katarina Primožič, učenke in učenci OŠ Železniki, organizator: MD Železniki

Naše poti vodijo v svet. Foto: Simon Benedičič

Muzejska razstava Naša osnovnošolska leta, 25. september 2015–december 2015

Avtor: Katja Mohorič Bonča, organizatorja: Muzej Železniki in MD Železniki.

Razstava je bila vključena v program Dnevoev evropske kulturne dediščine.

Naša osnovnošolska leta. Foto: Simon Benedičič

Muzejski večer in predavanje Postopki taljenja železove rude v prazgodovini, 6. november 2015

Avtor: Janez Rihtaršič, organizator: MD Železniki

GALERIJA
MUZEJA ŽELEZNIKI

Muzejsko društvo Železniki vas vabi
na muzejski večer s predavanjem

**Postopki taljenja železove
rude v prazgodovini**

Predavanje bo v petek, 6. novembra 2015
ob 18. uri v galeriji Muzeja Železniki.

Vljudno vabljeni!

MUZEJSKO
DRUŠTVO
ŽELEZNIKI

Železne niti

OBČINA
ŽELEZNIKI

JAVNI ZAVOD
RATITOVEC
ŽELEZNIKI

Tisk: www.decop.si

Vabilo!

Vabilo.

Predstavitve Zbornika Selške doline Železne niti 12 v Kulturnem domu, 13. november 2015

Uredniški odbor in avtorji člankov 12. številke Železnih niti. Foto: Simon Benedičič

Ponedeljkovi večeri v galeriji ob ročnih delih, november, december 2015 in januar, februar 2016

Organizator: Javni zavod Ratitovec

Nekatere udeleženke druženj. Foto: Katja Mohorič Bonča

Tretje javno branje pesmi, slovenski kulturni praznik, 8. februar 2016

Organizator: MD Železniki

GALERIJA
MUZEJA ŽELEZNIKI

PRED PLAVŽEM MI PESEM POVEJ

MUZEJSKO
DRUŠTVO
ŽELEZNIKI

8. februar
Prešernov dan

*Povejte svojo pesem, preberite pesem drugih avtorjev
ali pa pridite samo poslušati pesmi.*

*Tretje javno kovanje pesmi bo v ponedeljek, 8. februarja 2016
od 18.00 ure dalje pred plavžem v Železnikih.*

Železne niti

OBČINA
ŽELEZNIKI

info.mdzelezniki

Vljudno vabljeni!

**JAVNI ZAVOD
RATITOVEC
ŽELEZNIKI**

Tisk: www.decop.si

Vabilo.

Fotografska razstava Vreme, 4. marec 2016–2. april 2016

Avtor: Dejan Košir, kulturni program: Anica Habjan in France Čufar, organizator: MD Železniki

Dejan Košir. Foto: Simon Benedičič

Likovna razstava Kakorkoli že, , 9. april 2016–2. maj 2016

Avtor: Mohor Kejžar, kulturni program: France Čufar, organizator: MD Železniki

Mohor Kejžar. Foto: Simon Benedičič

Predavanje Skrivnost podzemlja Jelovice, 22. april 2016

Organizatorji: Javni zavod Ratitovec, Društvo za raziskovanje jam Kranj in MD Železniki

Igor Potočnik. Foto: Igor Mohorič Bonča

Razstava Arhitektura v detajlih, 6. maj 2016–6. junij 2016

Avtorja: Minca in Bojan Rihtaršič, kulturni program: Gregor Rihtaršič (saksofon), Aleksander Čufar, Jernej Hudolin, Bojan Rihtaršič, organizator: MD Železniki

Minca in Bojan Rihtaršič. Foto: Simon Benedičič

Mednarodni muzejski dan, 18. maj 2016

Program: brezplačen ogled muzejskih zbirk ob mednarodnem muzejskem dnevu

Mednarodni muzejski dan
International museum day
Journée internationale des musées
Día internacional de los museos

18. maj 2016

Otvoritev prenovljene čipkarske zbirke v Muzeju Železniki, 10. junij 2016

Avtorji postavitve zbirke: Katja Mohorič Bonča, Jure Rejec, Minca in Bojan Rihtaršič, Andrej Bogataj in Rudi Rejc
Kulturni program na otvoritvi zbirke: Mešani pevski zbor Domel, Andreja Kenda, Jure Rejec, Katja Mohorič Bonča. Otvoritev razstave so z lepimi in spodbudnimi besedami pospremili Rudi Rejc (MD Železniki), župan občine Železniki Anton Luznar, Gregor Habjan (Javni zavod Ratitovec), Janez Rihtaršič (Domel, d. d.), Tomaž Weiffenbach (TD Železniki).

Otvoritev prenovljene čipkarske zbirke na muzejskem dvorišču. Foto: Simon Benedičič

Obiskovalci otvoritve v čipkarski zbirki. Foto: Igor Mohorič Bonča

Razstava čipk Generacije čipkaric, 10. junij 2016–4. september 2016

Skupaj z otvoritvijo nove čipkarske zbirke je potekala tudi otvoritev razstave Generacije čipkaric. Avtorji: čipkarice klekljarske sekcije TD Železniki, učenke, učenci in učiteljica Čipkarske šole Železniki, organizatorja: TD Železniki in MD Železniki

Generacije čipkaric. Foto: Simon Benedičič

Muzejska noč, 18. junij 2016

Program: voden ogled prenovljene čipkarske zbirke v Muzeju Železniki, dramska predstava v izvedbi KUD Franca Koblara, nastop Francetovih orgličarjev, nastop Harmonikarskega orkestra Železniki, brezplačen ogled muzeja

Ladi Trojar in Stane Koblara v odlomku iz predstave Čaj za dve Toneta Partljiča. Foto: Miha Rejec

17. Svetovni klekljarski kongres OIDFA , 24. 6. 2016–26. 6. 2016

Dogodki v Selški dolini in avtorji dogodkov iz Železnikov na Gospodarskem razstavišču v Ljubljani

Datum	Ura	Dogodek	Kraj	Organizator/Avtor
31. 5. 2016 –1. 6. 2016	19.00 –19.00	24 ur klekljanja in domačih obrti	Kulturni dom Železniki	Turistično društvo Železniki, Javni zavod Ratitovec, Razvojna agencija Sora
10. 6. 2016	19.00	Otvoritev prenovljene čipkarske zbirke v Muzeju Železniki	Muzej Železniki	Muzejsko društvo Železniki, Muzej Železniki- Javni zavod Ratitovec
10. 6. 2016 –4. 9. 2016		Otvoritev razstave Generacije čipkaric	Galerija Muzeja Železniki	Turistično društvo Železniki, Muzejsko društvo Železniki, Čipkarska šola Železniki, Muzej Železniki- Javni zavod Ratitovec
21. 6. 2016 –17. 6. 2016		Klekljana cerkvena dediščina	Cerkev sv. Frančiška Ksaverija v Železnikih	Turistično društvo Železniki
20. 6. 2016 –23. 6. 2016		Klekljarska delavnica "Jagodovo perje"	Sorica	Irena Benedičič, Čipkarska šola Železniki
25. 6. 2016		Predavanje: Čipkarska šola Železniki	Gospodarsko razstavišče, Prireditveni center Ljubljana	Katarina Primožič, Osnovna šola Železniki
25. 6. 2016		Predavanje: Čipkarski dnevi v Železnikih	Gospodarsko razstavišče, Prireditveni center Ljubljana	Katja Mohorič Bonča, Muzej Železniki- Javni zavod Ratitovec
24. 6. 2016 –26. 6. 2016		Predstavitve naloge prejemnice štipendije OIDFA z naslovom: Od starih tehnik do novih vzorcev za klekljane čipke v Železnikih	Gospodarsko razstavišče, Prireditveni center Ljubljana	Jana Rihtaršič
24. 6. 2016 –26. 6. 2016		Razstava izdelkov natečaja Mladost	Gospodarsko razstavišče, Prireditveni center Ljubljana	Za Ustanovo OIDFA Irena Benedičič ob pomoči Muzejskega društva Železniki
24. 6. 2016 –26. 6. 2016		Predstavitvena stojnica Občine Železniki	Gospodarsko razstavišče, Prireditveni center Ljubljana	Turistično društvo Železniki
21. 6. 2016 –28. 6. 2016		Vodeni ogledi muzejske zbirke in razstav Genera- cije čipkaric ter Klekljane cerkvene dediščine	Muzej Železniki, gale- rija Muzeja Železniki, cerkev sv. Frančiška Ksaverija v Železnikih	Muzej Železniki, Muzejsko društvo Železniki, Turistično društvo Železniki

Predstavitev avtorjev

Tine Benedičič, informatik, Visati, d. o. o., fotograf AFIAP, KMF FZS

Matjaž Bergant, podjetnik, ljubitelj slovenske zgodovine in kmečkega leposlovja

Andrej Bogataj, podjetnik, ljubitelj ohranjanja tehnične in kulturne dediščine kraja

Franci Bogataj, inž. stroj., glavni urednik Loškega utripa, direktor podjetja Freising, d. o. o.

Jože Bogataj, prof. angl. in slov., ravnatelj Gimnazije Škofja Loka

Anja Čufar, ljubiteljica kulture in pisanja člankov

Majda Demšar, učiteljica razrednega pouka na OŠ Železniki, ljubiteljica kulture in kulturne dediščine

Vincencij Demšar, prof. zgod. in geogr., upokojenec

Tončka Galjot, roj. Pfajfar, upokojenka

Marija Gasser, prof. razrednega pouka na OŠ Železniki

Lucija Grahek, dr. arheoloških znanosti, ZRC SAZU, Inštitut za arheologijo

Ivan Marija Hrovatin, arheolog

Jožica Kačar, upokojena učiteljica

Bojan Kofler, mag. farmacije v pokoju, inovator, entomolog, jamar in biospeleolog

Branko Lavtar, dipl. org. – men., višji častnik za opremljanje v Generalštabu SV, MORS

Jana Lavtar, samostojna podjetnica grafična oblikovalka

Rene Masaryk, arheolog, zavod Skupina STIK

Katja Mohorič Bonča, univ. dipl. kult., kustosinja v Muzeju Železniki

Špela Omahen Regovc, univ. dipl. anglistka, prevajalka in profesorica slovenskega jezika

Franc Pfajfar, upokojenec, ljubiteljski raziskovalec znanih osebnosti Selške doline iz preteklosti

Irena Prevc Hajdinjak, prof. angl. in ital., Šolski center Škofja Loka, Srednja in višja šola za lesarstvo

Aleš Primožič, komercialist – poslovodja, priložnostni pisec in raziskovalec, Železnikar od leta 1957

Katarina Primožič, prof. slov., zaposlena v šolski knjižnici OŠ Železniki

Simon Primožič, informatik, jamar in ljubiteljski fotograf

Jožica Rejec, dr. elektrotehnike, predsednica uprave Domel Holding

Anton Sedej, (†2015) upokojenec, ljubiteljski zgodovinar in raziskovalec, fotograf, kronist, stalni dopisnik tednika Družina in Novega glasa

Primož Šmid, učitelj mat. in teh. p., pomočnik ravnatelja na OŠ Železniki

Jože Tavčar, dr. znanosti, predavatelj na Fakulteti za strojništvo, Univerza v Ljubljani

Franc Tušek, upokojeni kmet, pisec zgodb

Za pomoč pri izdaji Zbornika Selške doline Železne niti
se zahvaljujemo donatorju:

FREISING, d. o. o., Škofja Loka

Železní niti